ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 64

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2017

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 7 від 23 лютого 2017 року)

Збірник затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України 22.12.2016 № 1604

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, професор;
Глотов О Л., доктор філологічних наук, професор;
Кочерга С. О., доктор філологічних наук, професор;
Лещак О. В., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор;
Цолін Д. В., доктор філологічних наук, професор.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, О. Ю. Костюк. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. – Вип. 64. – Ч. 2. – 226 с.

ISSN 2519-2558

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

ISSN 2519-2558

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2017
© Автори, 2017

УДК 811.112.2'373.7

О. Л. Лапиніна,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СПЕЦИФІКА МОДИФІКАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено вивченню модифікацій фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом як оказіонального явища на рівні мовлення та їхніх функцій у політичній публіцистиці на матеріалі німецьких газет. Трансформації фразеологізмів дозволяють автору слідувати принципу економії мовних зусиль і є ефективним засобом впливу на читача.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця з гастрономічним компонентом, трансформація, модифікація, газетний текст.*

СПЕЦИФИКА МОДИФИКАЦИЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В НЕМЕЦКОМ ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ
Статья посвящена изучению модификаций фразеологических единиц с гастрономическим компонентом как оказионального явления на уровне речи и их функций в политической публицистике на материале немецких газет. Трансформации фразеологизмов определены как эффективное средство влияния на читателя, которое позволяет автору следовать принципу экономии языковых средств.

Ключевые слова: *фразеологическая единица с гастрономическим компонентом, трансформация, модификация, газетный текст.*

THE SPECIFIC OF MODIFICATIONS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS IN GERMAN NEWSPAPER TEXTS
The article is concerned with the study of the phraseological modifications as an occasional phenomenon on the level of speech and their functions in political journalism on material «Die Zeit», «Der Tagesspiegel», «Berliner Zeitung». The transformation of phraseological units with gastronomic component is individual author's, is based on the deviance from a language norm and leads to transformation of semantic, imagery and changes in phraseological unit composition. The article contains a detailed description of types of semantic and structural modifications of phraseological units with gastronomic component. Phraseological modifications are effective means of language «economy» in communication: they contribute to the shrinking of the text and compression of the information. The most important pragmatic functions of phraseological modifications lie in stimulating the reader's motivation, leading his attention, concealing the information and creating metalinguistic reflections.

Key words: *phraseological unit with gastronomic component, transformation, modification, newspaper texts.*

Одним із завдань авторів газетних текстів є пошук оптимального шляху для створення діалогу із читачем. Успішність перебігу процесу комунікації та ефективність передачі інформації підвищується за рахунок використання у тексті фразеологічних одиниць (ФО). Від того, наскільки вірно та в потрібній пропорції автор відібрав ФО, залежатиме успіх комунікативного повідомлення та його оцінка при сприйнятті адресатом. Нарізно оформленість ФО дає можливість їх оказіонального стилістичного використання у публіцистиці, що пов'язано з різними трансформаціями, з можливістю образно обіграти ФО.

Вивчення фразеологічних модифікацій здійснювалося в контексті досліджень функцій ФО у мовленні такими вченими, як В. Білоноженко, Л. Болдирєва, С. Бузько, М. Гамзюк, І. Гнатюк, С. Денисенко, А. Кондратьєв, О. Логвиненко, Т. Онук, І. Орел, І. Чернишова, Н. Щербань. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених функціонуванню фразеологізмів, потрібно констатувати відсутність дослідження комунікативно-функціональних властивостей фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом (ФОГК). Гастрономічний код є таким елементом матеріальної культури, який легше та швидше інших піддається запозиченню, варіаціям, модифікаціям та інноваціям, що обумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Мета статті – дослідити модифікації ФОГК як оказіонального явища на рівні мовлення та їхніх функцій у політичній публіцистиці. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: виявити чинники, що обумовлюють специфіку трансформацій ФОГК; описати та проаналізувати основні типи модифікацій ФОГК у газетних текстах.

У сучасній науці немає єдиної думки щодо способів трансформації ФО. Класифікації авторів різняться одна від одної та не є вичерпними. Традиційно розрізняють семантичну та структурно-семантичну трансформації. Семантичні трансформації зумовлені актуалізацією фразеологізму в контексті, що супроводжується зміною традиційної семантики ФО, внаслідок чого узуальне значення ФО набуває нових смислових відтінків, або реалізується семантична двоплановість одного/кількох компонентів чи фразеологізму в цілому [1, с. 83–84]. Вирішальне значення при виявленні семантичних перетворень відіграє контекст, який і обумовлює специфіку модифікацій ФОГК. Структурно-синтаксичні трансформації призводять до розширення, скорочення або зміни синтаксичної структури, що веде до зрушень у семантиці ФО. Контраст між узуальним наповненням фразеологізмів та їх оказіональною реалізацією посилює експресивно-стилістичний ефект модифікованих ФО [2, с. 135].

Трансформація ФО передбачає добру культурну обізнаність адресата та його комунікативну рівність з адресантом [6, с. 210]. Під трансформацією ФОГК ми розуміємо лексико-семантичні чи структурно-семантичні перетворення фразеологізмів індивідуально-авторського характеру, які є відхиленнями від мовної норми, та призводять до змін у семантиці. У політичній німецькій публіцистиці ФОГК зазнають трансформації, що обумовлено наміром адресанта досягти більшої експресивності, пристосувати ФО до ситуативного контексту, освіжити внутрішню форму.

Аналіз функціонування досліджуваних ФОГК у газетних текстах німецької преси дозволив виявити низку модифікацій ФОГК. Найбільш характерними для ФОГК є структурно-семантичні модифікації:

1. **Розширення компонентного складу** є поширеним та ефективним прийомом трансформації ФОГК у газетних текстах, що супроводжується поширенням структури ФОГК. Елемент, який є новим у складі ФОГК, може бути представлений не лише окремою лексемою, але й цілою фразою. Семантична тотожність ФОГК не порушується, оскільки новий компонент семантично співвідноситься зі значенням ФОГК в цілому, з'являються лише додатковий смисловий відтінок або експресивна характеристика. *«Die Herzlosenpartei ist außerdem ziemlich klein, eine Totalherrschaft der Herzlosigkeit ist also nicht zu befürchten, höchstens eine Prise Herzlosigkeit. Herzlosigkeit* ***ist das Salz in der Suppe*** *des Opportunismus»* [18]. Нормативною формою є ФОГК ***das Salz in der Suppe –*** «das eigentliche Interessante an einer Sache» [14], яка у контексті розширена уточнюючим іменником ***Opportunismus.***

Нові слова, як правило, носять метафоричний характер, оживляють внутрішню форму ФОГК. Найчастіше компонентний склад розширюється шляхом додавання уточнюючого **іменника**, який конкретизує значення ФОГК, та пов'язує її з

© О. Л. Лапиніна, 2017

контекстом повідомлення адресанта. При додаванні компонентів відбувається «прирощення смислу», і саме доданий компонент бере на себе основне емоційне та експресивне навантаження, оскільки завдяки своїй новизні та несподіванці він не прогнозується читачем [3, с. 78]. Додавання компонентів є можливим у будь-якій частині ФОГК. *«Die Kanzlerin und ihre Traumkoalition müssen auch nach Jungs Rücktritt* ***harte Nüsse*** *in der Steuer-, Außen, Familien- und Gesundheitspolitik* ***knacken****»* [12]. ФОГК ***harte Nüsse knacken*** – «eine schwierige Aufgabe lösen» [14] розширена шляхом вклинювання, коли спостерігаємо додавання однорідних компонентів всередині ФО. Уведені нові компоненти вступають у зв'язки з нормативними компонентами і розширюють значення ФО, створюють нові смислові і стилістичні відтінки.

Розгортання образу ФОГК, обумовленого контекстом, може відбуватися за допомогою додавання не лише одиничних компонентів, але й словосполучення **прикметник+іменник**: *«Der Schule entkommt niemand:* ***Das Zuckerbrot*** *der Berufskarriere* ***und die Peitsche*** *der allgemeinen Schulpflicht sorgen dafür»* [13]. ФОГК ***Das Zuckerbrot und die Peitsche*** – «кнут та пряник» розширена одночасним додаванням компонентів як в інтерпозиції (всередині ФОГК), так і в постпозиції (після ФОГК). Ролі компонентів-поширювачів [4, с. 37] можуть виконувати не лише іменники та прикметники, але й інші частини мови. *«Bei dem Ergebnis vom Sonntag müsste die SPD eher* ***kleine Brötchen backen****»* [7]. У ФОГК ***Kleine Brötchen backen*** – «bescheiden sein, nach anfänglicher Großsprecherei plötzlich um Verzeihung bitten, kleinlaut werden» [20, с. 266] – роль поширювача виконує **прислівник** *eher* у препозиції (перед ФОГК). *«Die schmerzhaften Reformen in den Krisenländern würden erste* ***Früchte tragen****»* [17]. Розгортання ФОГК ***Früchte tragen*** – «viel einbringen, sich auswirken, ein gutes Ergebnis haben» [14] – відбувається за рахунок порядкового **числівника**, який підсилює експресивність ФОГК, інтенсифікує ознаку.

2. **Субституція або лексичне варіювання**, тобто цілеспрямована заміна одного, кількох чи всіх компонентів ФОГК лексемою, що не порушує семантичну тотожність виразу. Нововведена лексема проектується на заміщений компонент, що веде до створення оказіональних ФОГК, які надають заголовку або цілому тексту експресивність та оцінність. Це може бути як ідеографічний, так і стилістичний чи контекстуальний синонім (допустимий лише в цій мовленнєвій ситуації). Лексична трансформація є одним із найпродуктивніших способів індивідуально-авторських перетворень, який допомагає швидко встановити контакт із читачем, привернути його увагу, продемонструвати авторську позицію. Але насамперед така заміна обумовлена контекстом повідомлення: *«Und DGB-Chef Dieter Schulte forderte zum wiederholten Male, die zwei Milliarden Überstunden auf die vier Millionen Arbeitslosen zu verteilen. Umverteilung, Vollbeschäftigung,* ***Eierkuchen****»* [15]. У ФОГК ***Friede, Freude, Eierkuchen*** – «ungetrübte, aber fragwürdige Harmonie» [14] – заміна компонентів зумовлена пристосуванням до контексту ситуації, прагненням до конкретизації змісту та досягненням стилістичного ефекту. *«Dies war einmal ein* ***Land, wo*** *Bier* ***und Honig flössen****: Mit britischen Umgangsformen, amerikanischem Lebensstandard, skandinavischer Klassenlosigkeit – weiß und wohlhabend. Doch heute ist Australien nicht mehr weiß und zunehmend überzeugt»* [10]. ФОГК ***Land, wo Milch und Honig fließt*** була широко відомою у класичних мовах і позначала рай, потойбічний світ. У християнському вченні 12 молочних та медових рік течуть до небесного Єрусалиму; у апокрифічній літературі місто оточують чотири річки: вони наповнені медом, молоком, вином та олією. Медова річка є місцем пророків, молочна ріка – безневинних дітей та чистих душ. Це уявлення послужило основою того, що молоко та мед почали використовувати для очищення під час хрещення. Ця традиція була забутою у 600 р. н.е., проте на довгий час збереглася у Римі. На сьогодні ця ФОГК вживається стосовно будь-якої місцевості, або країни, де люди живуть в достатку та добробуті [20, с. 1033]. У контексті ситуації, описаної у газетній статті, компонент-гастронім *Milch* був замінений на *Bier*, що спровоковано індивідуально-авторським баченням Австралії – країни, про яку йде мова у тексті.

3. **Уведення до контексту компоненту ФОГК у вільному значенні.** Цей спосіб трансформації характеризується вживанням після ФОГК у подальшому контексті одного із її компонентів. *«Nirgends in England habe ich bisher eine so bleiche, von Elend und Unglück angefressene Bevölkerung gesehen. Freilich ist das nur* ***die Hefe des Volkes****, aber die* ***Hefe*** *umfasst drei Viertel des Ganzen»* [16]. Результатом цієї трансформації є контекстуальне оживлення внутрішньої форми ФОГК ***Hefe des Volkes*** – «die unterste Gesellschaftsschicht, in der es zuweilen gärt» [20, с. 687].

4. **Скорочення (редукція або еліпсис) компонентного складу** ФОГК. Уведення редукованих ФОГК в контекст авторського повідомлення обумовлено у публіцистиці принципом економії мовних зусиль. Усічений фразеологізм зрозумілий без додаткового контексту адресатові. У більшості випадків скорочення зазнають дієслова, компонент-гастронім залишається у модифікованому фразеологізмі, оскільки є стрижньовим у його значенні. *«Der Bonner Geschäftsführer der Partei hat sich mit der Aussichtslosigkeit des Angebots hingegen abgefunden: «Wir haben keine Lust, der SPD Rot-Grün hinterherzutragen* ***wie saures Bier****», sagt er in der «Bonner Runde» des ZDF»* [11]. Скорочення зазнала ФОГК *etwas wie sauer/saures Bier ausbieten/anpreisen* – «eifrig für etwas werben, was niemand haben will» [14]. Модифікова ФОГК ***wie saures Bier*** зі значенням «як щось непридатне, непотрібне» допомагає привернути увагу читача до слів політика під час інтерв'ю, посилює експресивність.

5. **Контамінація** є стилістичним прийомом синтаксичного та смислового поєднанням двох та більше ФОГК, що супроводжується втратою компоненту щонайменше в однієї із ФОГК. Модифікований фразеологізм виконує функцію градації, увиразнення експресії, посилення інтенсивності дії, нагнітання ознак. *«So denkt man im Herrenzimmer von Cicero, wippt am Tresen der Weltgeschichte und lässt sich von Niedriglöhnern einen Dom Perignon reichen. Und doch – in der Prachtvilla gibt es auch ein Souterrain, und hier sitzen die Quertreiber und kippen* ***Wasser in den Wein der frommen Denkungsart****. Frank A. Meyer nimmt sich die Managerbezüge vor»* [8]. Окказіональна ФОГК ***Wasser in den Wein der frommen Denkungsart kippen*** утворена в результаті контамінації ФОГК ***Wasser in den Wein gießen*** – «die Begeisterung für eine Sache abschwächen, mäßigen, die Freude verderben» [20, с. 1701] та ФОГК ***Milch der frommen Denkungsart*** – «poetische Umschreibung für ein ehrliches, frommes und aufrichtiges Denken einer Person» [20, с. 1034]. Наслідком цієї трансформації є утворення складної, семантично об'ємної ФОГК в процесі зміщення та накладання образів один на одного. В основі новоствореної ФОГК лежить ірреальна ситуація. Новий образ не здатен зрозуміло мотивувати значення оказіональної ФОГК, яке отримуємо простим шляхом поєднання змістів двох ФОГК. Невмотивованість оказіонального значення новим образом є процес синхронічний, обумовлений з самого початку наміром адресанта [5, с. 86].

6. **Дистантне розміщення компонентів**. Компоненти ФОГК розкидані по різним реченнях, або по різним частинах одного речення: *«Putin kritisierte die Sanktionen der USA und der EU gegen Moskau. «Der Westen* ***habe sich*** *in der Ukraine die* ***Suppe selbst eingebrockt****» und suche jetzt jemanden, der* ***sie auslöffelt****», sagte er in Minsk»* [19]. Розчленування ФОГК ***die Suppe auslöffeln, die man sich eingebrockt hat*** – «die Folgen seines Tuns allein tragen» [14] – зумовлене ситуативним контекстом і посилює експресивність повідомлення.

7. **Морфологічні трансформації** є змінами в граматичному аспекті значення ФОГК і ведуть до перетворення семантики. Під морфологічними перетвореннями ФОГК маються на увазі модифікації артиклів, іменників, ступенів порівняння

прикметників, часових форм дієслів. Наприклад: *«Die **härteste Nuss**, die die türkische Außenpolitik dieser Tage zu knacken hat, ist jedoch der Aufstand in Syrien»* [9]. Прикметник *hart* вжитий у найвищому ступені порівняння, що є не характерним для нормативної ФОГК ***eine harte Nuss*** – «ein schwieriges Problem, eine unangenehme Aufgabe» [14]

Отже, ФОГК поза контекстом відзначаються високим ступенем стійкості, а в конкретному тексті мають здатність до видозмін. Уживання оказіональних ФОГК у газетних текстах обумовлено контекстом та позамовними чинниками. Асоціативно-образна основа ФОГК зазнає змін шляхом трансформації образу або його окремих фрагментів. Створена оказіональна ФОГК має ірреальну образну основу. Прийоми модифікації ФОГК ведуть до кількісних та якісних змін у зовнішньому плані ФОГК, що в свою чергу зумовлює трансформації семантики ФОГК.

Література:

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 156 с.

2. Бузько С. А. Оказіональні фразеологізми в текстах сучасної української прози / С. А. Бузько // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького нац. ун-ту : [зб. наук. пр.]. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 11. – С. 152–157.

3. Онук Т. В. Особливості окказіональних модифікацій фразеологізмів у текстах німецької комерційної реклами / Т. В. Онук // Вісн. МЛУ. Сер. 1, Філологія. – 2008. – № 3 (34). – С. 74–84.

4. Орел І. І. Типи трансформації фразеологічних одиниць з фольклорним компонентом у німецьких публіцистичних текстах / І. І. Орел // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2010. – Вип. 14. – С. 34–40.

5. Третьякова И. Ю. Образность окказиональных фразеологизмов / И. Ю. Третьякова / Проблемы фразеологической и лексической семантики. Материалы Междунар. научн. конф. (Кострома, Россия, 18–20 марта 2004 г.). – М. : ООО «ИТИ ТЕХНОЛОГИИ», 2004. – С. 84–88.

6. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : посіб. для студ. філол. фак. вищ. навч. закл. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 400 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Analyse: Die SPD zwischen Pest und Cholera [Електронний ресурс] // ZEIT ONLINE. – 23. September 2013. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

8. Assheuer Th. Im Herrenzimmer [Електронний ресурс] / Th. Assheuer // ZEIT ONLINE. – 25. März 2004. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

9. Benli Altunışık M. Zurück nach Amerika in der türkischen Außenpolitik [Електронний ресурс] / M. Benli Altunışık // ZEIT ONLINE. – 30. 08.2011. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

10. Bertram Ch. Das Land, wo Bier und Honig flossen [Електронний ресурс] / Ch. Bertram // ZEIT ONLINE. – 24. Mai 1991. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

11. Beste R. Der Tag der Bekenntnisse [Електронний ресурс] / R. Beste // Berliner Zeitung. – 07. Juni 1999. – Режим доступу : http://www.berliner-zeitung.de.

12. Bickerich S., Monath H. Schwarz-gelber Schlingerkurs [Електронний ресурс] / S. Bickerich, H. Monath // ZEIT ONLINE. – 30. November 2009. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

13. Blüm N. Freiheit [Електронний ресурс] / N. Blüm // ZEIT ONLINE. – 15. März 2012. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

14. Duden (in 12 Bänden) Band 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik [Електронний ресурс] / bearb. von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht. – Електрон. дан. – Mannheim [u.a.] : Dudenverlag, 1992. – Назва з контейнера.

15. Fokken U. Alten Parolen im neuen Jahrhundert (Kommentar) [Електронний ресурс] / U.Fokken // Der Tagesspiegel. – 01. Mai 2000. – Режим доступу : http://www.tagesspiegel.de.

16. Jungblut M. Ein «Radikaler» in der Industrie [Електронний ресурс] / M. Jungblut // ZEIT ONLINE. – 07. April 1978. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

17. Märkte haben «volles Vertrauen» in den Euro [Електронний ресурс] // Berliner Zeitung. – 24. 04.2013. – Режим доступу : http://www.berliner-zeitung.de.

18. Martenstein H. Über sinnvolles Wahlverhalten [Електронний ресурс] / H. Martenstein // ZEIT ONLINE. – 01. August 2013. – Режим доступу : http://www.zeit.de/2013/32/harald-martenstein-wahlverhalten.

19. Putin setzt auf baldige Freilassung der OSZE-Geiseln [Електронний ресурс] // ZEIT ONLINE. – 30. April 2014. – Режим доступу : http://www.zeit.de.

20. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. In 5 Bänden [Електронний ресурс] / L. Röhrich. – Електрон. дан. – Berlin : Directmedia, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. Вимоги : Windows 95, 98, 2000, XP ; Word 97-2000. – 1834 S. – Назва з контейнера.

УДК811.161.2:373.091.2 (438)

П. Г. Левчук,
Ягеллонський університет, м. Краків, Польща

ВІД РІДНОЇ ДО ДРУГОЇ. УКРАЇНСЬКА МОВА УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ПІСЛЯ ТРЬОХ МІСЯЦІВ НАВЧАННЯ У ПОЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ

У статті висвітлюється процес зміни статусу української мови у житті учнів початкової школи після декількох тижнів навчання у польській школі з польською мовою викладання. Процес зміни мови навчання з української на польську негативно позначається на знанні рідної мови, котра стає функціонально другою.

Ключові слова: *перша мова, друга мова, білінгвізм, українська мова*

ОТ РОДНОГО К ВТОРОМУ. УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК УКРАИНСКИХ ДЕТЕЙ ПОСЛЕ ТРЕХ МЕСЯЦЕВ ОБУЧЕНИЯ В ПОЛЬСКИХ ШКОЛАХ

В статье освещается процесс изменения статуса украинского языка в жизни учеников начальной школы после нескольких недель обучения в польской школе с польским языком преподавания. Процесс смены языка обучения с украинского на польский негативно сказывается на знании родного языка, который становится функционально вторым.

Ключевые слова: *первый язык, второй язык, билингвизм, украинский язык.*

FROM THE NATIVE LANGUAGE TO THE SECOND LANGUAGE: UKRAINIAN LANGUAGE OF UKRAINIAN CHILDREN AFTER THREE MONTHS' STUDY IN POLISH SCHOOLS

© П. Г. Левчук, 2017

This article is devoted to the process of changing of the Ukrainian language status in the life of elementary school pupils after some weeks' study in Polish schools with Polish language studies. The process of changing a teaching language from Ukrainian language to Polish one has a negative influence on pupils' native language. Ukrainian becomes functionally the second or even the third language after Russian. The author presents three case studies which explain three different situations with Ukrainian language before coming to Poland and changes after the beginning of studying the third Slavic languages. Each of three case studies has a particular sociolinguistic situation. The first one, before coming to Poland, shows the dominating monolinguality, the Russian language is used very rarely. The second one – Russian language is dominating, Ukrainian language is used exclusively in passive way. The third one shows non-stabilized bilinguality, the mixed code, where the dominating language is hard to define. This situation demonstrates that migration of the Ukrainians to Europe may not influence the power of language, as migrants do not use the Ukrainian language in daily life and children know exclusively oral version of language.

To conclude, the author presents his proposition to the means of keeping the Ukrainian language in the lives of children who have come to the foreign language environment.

Keywords: *first language, second language, bilingualism, Ukrainian.*

Сучасна політична та економічна ситуація в Україні змушує частину українців емігрувати до Європи. Виїжджаючи цілими родинами, молоді подружжя забирають із собою малих дітей, котрі в чужій для них країні йдуть до дитячого садочка або школи. Якщо в 2012 році для Польщі це ще не була така велика проблема, адже в Малопольському воєводстві дітей-іноземців було лише 396, з них українців лише 45 [10, с. 113–114], то на сьогоднішній день у Кракові *1500 іноземних дітей, і понад 50% українців*.На сьогоднішній день дуже важко знайти школу, де не має дитини з України.

Проблематиці адаптації іноземця в польській школі останнім часом присвячено декілька публікацій, котрі не стосуються українців. Варто підкреслити публікації Беати Єндрики, щодо статусу польської як другої та іноземної у польській школі [4] та Агати Шибури, щодо кількості іноземців в малопольських школах [10]. Тереза Галік, Ева Новіцька та Войцех Полец у 2006 році публікують монографію, котра розповідає про адаптацію в'єтнамських дітей [3]. Важливо звернути увагу, що приклади адаптації дітей дослідники розглядають з точки зору самої дитини, мами дитини та вчителя. Наступною роботою, котра приділяє увагу адаптації китайської дитини, є стаття Анни Мікульської [8, с. 163–176], в якій авторка показує ситуації маленької дівчинки, яку, для її добра батьки віддавали на 5 днів у тиждень до польської родини своїх працівників. Авторка заохочує вчителів вивчати хоча б декілька слів з рідної мови дитини, щоб учень / учениця комфортніше почували себе в новому середовищі.

Не менш уваги приділяють і проблемам з мовною компетенцією дітей, котра може бути результатом дислексії та дисграфії. Марта Корендо аналізує помилки одномовних та двомовних дітей, котрі мають схильність до дислексії і приходить до висновку, що якщо предиспозиції є, то вони все одно проявляються. Додатково у багатомовної дитини присутній трансфер з іншої мови, який помилково вчитель може інтерпретувати як нейробіологічне відхилення [5, с. 109–117]. До подібних висновків приходить і Рафал Млинський, котрий порівнював мовну компетенцію двомовних дітей з дислексією і без дислексії [9, с. 119–131]. Барбара Кирц досліджувала засвоєння фонології у білінгвальних 6 – 7 річних дітей з їх одномовними однолітками, котрі вчаться в польських школах і не виявляє жодних закономірностей, де можна було б сказати про позитивність чи негативність двомовності в цьому питанні [6, с. 133–147].

Якщо говорити про публікації, котрі стосуються українських дітей, то на сьогоднішній день це питання є маловивченим. Єдиною працею на цю тему є стаття авторства Павла Левчука *Polska szkoła a cudzoziemcy. Studium przypadku dziecka z Ukrainy* котра описує історію п'ятикласника, котрий прийшов до польської школи без знання мови. Автор показує процес вивчення мови, де за два роки учень досить добре опанував польську мову та здав іспит після 6-го класу на рівні зі своїми польськими однолітками [7, с. 61–70].

У статті автор цих слів бажає показати три випадки дітей, котрі почали вивчати третю мову у ранньому шкільному віці. Нашим завданням буде проаналізувати стан **української мови** після кількох тижнів навчання у Польщі. Дослідження були проведені у грудні 2016 року в Кракові. На момент проведення дослідження діти вчилися в польській школі близько трьох місяців. Діти отримали перекладені завдання з польських підручників, котрі потрібно було виконати українською мовою. Завдання виконувались після вступної розмови з дослідником. Пропонуємо розглянути три конкретні випадки учнів:

Перший випадок – це історія дівчинки М.*, котра приїхала з Кам'янця-Подільського, на момент нашого знайомства була у другому класі. Першою мовою дитини є українська, тому розмова повністю відбувалася українською мовою. У мові дитини присутні русизми *розовий, попугай*. В орфографії дитина має проблему з апострофом, що можна пояснити тим, що дані навички ще не засвоєні (*хомяк*). Однак в українській мові дитини з'являються граматичні інтерференції з польської мови. Наприклад, 3Е клас дівчинка читає як *третя е класа*, тобто згідно польським правилам (клас – пол. *klasa* – це жіночий рід). Учениці подобається польська школа, адже щопонеділка учні відвідують басейн. В цілому, слід зазначити, що приклад М. є найкращим прикладом української мови, котра немає значних змін у зв'язку з початком навчання в іншомовному середовищі. Українською дитина дивиться мультфільми, читає казки. У письмовій продукції відсутні пунктуаційні знаки, котрі вивчаються пізніше та проблема з чергуванням е : и. В цілому, дівчинка найчастіше ставить наголос у словах згідно українських правил, винятком є лише слова, котрі мають повну еквіваленцію з польськими (*додав*). Насамкінець, варто звернути увагу, що після переїзду до Польщі дівчинка пішла у другий клас, так як це мало б бути згідно її віку та отриманої раніше освіти в Україні. Зазвичай дітей-іноземців віддають до дітей на рік молодших. Причиною такого рішення є мовний бар'єр, котрий мусить подолати дитина.

Другий приклад багато в чому відрізняється від першого. Історія В. пов'язана з війною, від якої втікала її родина. Дівчинка народилась в Донецьку, де її родина жила до початку війни і повернутися туди дівчинка не хоче, адже *там война.* В розмові В. призналась, що легше їй розмовляти російською, українську вона вивчала лише в тих школах, де проживала її родина коли мандрувала Україною, шукаючи нового місця для себе. Всі завдання були виконані російською мовою, українською дитина лише розмовляє з типовим російським акцентом та читає книжки. З української школи В. не хоче нічого згадувати, мотивуючи це тим, що у польській школі їй набагато краще і вона любить польську мову. У писаній версії російської мови присутні лексичні та граматичні кальки з української та польської мов, однак це питання не буде предметом нашого аналізу. Дитина добре розуміє українську мову, тому що написані українською мовою завдання, читаючи перекладала на російську автоматично і без помилок. У класі В. є ще одна дівчинка з України, з Дніпра, котра вже другий рік навчається у цій школі. Дівчата між собою розмовляють російською мовою. Російська є мовою спілкування з батьками та старшим братом, котрий вчиться в 5 класі в цій самій школі, хоча повинен був вчитися у шостому.

* Імена та прізвища дітей автор статті не розголошуватиме.

Третій приклад Д. на думку автора цих слів, є найцікавішим з соціолінгвістичної точки зору. Дитина народилась у Полтаві. Своєю першою мовою Д. вважає суржик. Після 45 хвилин спілкування важко заперечити думку восьмирічної дитини, адже змішаними тепер є три мовні коди, котрі на сьогоднішній день функціонують як єдина мовна компетенція без поділу на конкретні мови. Ця ситуація перенесена з українсько-російської двомовності. На всі запитання українською дитина відповідала або російською, або польською, що можна інтерпретувати тим, що російська та польська присутні у комунікації в школі та з родиною, а українська фактично не існує. Дитина може мати дислексію, або просто керуватися правилом *пиши як чуєш.* Прикладом такого письма є колір *сіній,* який орфографічно не є правильним у жодній мові. Додатково до нестабільної ситуації з алфавітом двох мов є латинський алфавіт, котрий при невивченій кирилиці дає результат змішаних слів, де частина написана латинськими літерами, а частина кирилицею – ко**t**. У цьому випадку Д. хотів написати російською. Різницю між *к* і *k* дитина пам'ятає, але *t* вже є калькою з польської мови. Подібна ситуація зі словом *поїуctu* – поїсти, де бачимо відсутність типової для української *ї* та вже згаданої кальки з латинського алфавіту. Присутні, також, лексичні запозичення вже з польської мови, котрі дитина пробує написати кирилицею – *сняданійе* від польського *śniadanie*. Одночасно варто звернути увагу на те, що дитина після прочитання слова і його зрозуміння автоматично читає його другий раз вже з правильним акцентом. Випадок Д. є досить цікавим для польської мови, оскільки дитина в досить короткий час оволоділа усним варіантом польської мови і говорить майже без східнослов'янського акценту, що рідко вдається і є великою заслугою вчительки пані Анети, котра здобула післядипломну освіту з методики викладання польської мови як другої та іноземної.

Наведені три приклади дітей, котрі розпочинають навчання в польських школах, яскраво показують мовну ситуацію в Україні. Важливо звернути увагу, що ми говоримо про молоде покоління, котре народилося після 18 років незалежності України. Двоє з трьох навіть не вивчили писаний код української мови, отже, в майбутньому, діти, якщо і використовуватимуть українську мову, то виключно її усний варіант.

Варто звернути увагу і на назву статті. Рідна в даному випадку не є першою мовою, адже мовою батьків Д. і В. переважно є російська. Українська дуже рідко використовується у родині Д. – згідно слів самих батьків. Внутрішня проблема України полягає у символічно-декоративній функції української мови, яку можна побачити, аналізуючи мовні компетенції дітей.

Лінгводидактики української мови більше займаються мовою як іноземною, забуваючи про дуже важливу групу людей, для котрих українська є другою мовою, а частина з них живе в Україні. І хоча з'являються певні пропозиції [1, с. 56–63], однак варто пам'ятати, що ці діти не належать до діаспори – це українці, котрі живуть закордоном. Ще одним, важливим питанням є те, чи самі батьки мігрантів бачать сенс у тому, щоб їх діти вивчали українську мови, чи пов'язують власне майбутнє та своїх дітей з Україною, чи їх ціль полягає у тому, щоб виростити з цих дітей людей, котрі не будуть нічим відрізнятися від носія польської мови, в тому числі і знанням української мови. Подібну ситуацію можна побачити у українців, котрі живуть в Італії [2, с. 27–36].

Якщо порівняти ситуацію осіб польського походження, котрі привозять до Кракова своїх дітей на мовні табори, то є різні випадки. Часом бабця не може порозумітися з власним внуком, адже той не володіє польською мовою. Чи подібна ситуація буде з представленими прикладами – важко сказати. Найкраще збереже знання української мови М., адже сьогодні дівчинка добре читає та пише українською мовою. Зустрічаючись з українськими дітьми, котрі навчаються у польських школах слід сказати, що більшість з них розмовляє російською, тобто українська мова залишається певним символом батьківщини виключно в табелі з навчання в українській школі.

Література:

1. Бойко Г. І. Навчання української мови як другої дітей віком 6-8 років в іншомовному середовищі / Галина Іванівна Бойко // Українська мова у світі. – Львів. – 2016. – С. 56–63.

2. Пономарева О. Нова українська філологія та процеси деколонізації суспільств / Олена Пономарева // Українська мова у світі. – Львів. – 2016. – С. 27–36.

3. Halik T., Nowicka E., Połeć W. Dziecko wietnamskie w polskiej szkole : zmiana kulturowa i strategie przekazu kultury rodzimej w zbiorowości Wietnamczyków w Polsce. – Warszawa: Wydawnictwo ProLog, 2006. – 206 s.

4. Jędryka B. Status języka polskiego jako drugiego oraz obcego w polskiej szkole/ Beata Jędryka // Poradnik Językowy nr.10. – 2014.

5. Korendo M. Problemy dyslektyczne dzieci dwujęzycznych [red. R.Dębski, W.T. Miodunka] / Marta Korendo // Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2016. – S. 109–117.

6. Kyrc B. Kompetencja fonologiczna a dojrzałość szkolna dziecka dwujęzycznego w Polsce (porównawcze studium przypadku), [red. R.Dębski, W.T. Miodunka] / Barbara Kyrc // Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków – Kraków : Księgarnia Akademicka – 2016 – S. 133–147.

7. Levchuk P. Dziecko cudzoziemskie w polskiej szkole. Studium przypadku dziecka z Ukrainy [red. Roter-Bourkane A., Kwiatkowska A.] / Paweł Levchuk // Język polski jako obcy. Horyzonty nauczania – Poznań : Terra, 2015. – S. 61–70.

8. Mikulska A. Dziecko chińskie w polskiej szkole. Studium przypadku M. [red. R.Dębski, W.T. Miodunka] / Anna Mikulska // Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2016. – S. 163–176.

9. Młyński R., 2016, Lingwistyczne objawy dysleksji i dwujęzyczności. Próba analizy różnicowej zachowań językowych. [red. R.Dębski, W.T. Miodunka] / Rafał Młyński // Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2016 – S. 119–131.

10. Szybura A., Nauczanie języka polskiego dzieci imigrantów, migrantów i reemigrantów/ Agata Szybura // Języki obce w szkole. – nr 1. – S. 112–117.

УДК 81'373:811.111

Т. О. Лелека,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглянуто лексичні особливості перекладу термінів-словосполучень економічної галузі. Проаналізовано економічні термінологічні утворення англійської мови та їх еквіваленти в українській. Описано найбільш вживані лексичні прийоми передачі значень термінологічних одиниць українською мовою.

***Ключові слова**: термін, терміносистема, лексичні прийоми перекладу.*

© Т. О. Лелека, 2017

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОВ-СЛОВОСОЧЕТАНИЙ СФЕРЫ ЭКОНОМИКИ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматриваются лексические особенности перевода терминов-словосочетаний экономической сферы. Проанализировано экономические терминологические образования английского языка и их эквиваленты в украинском. Описано наиболее употребляемые лексические приемы передачи значений терминологических единиц в украинском языке.

Ключевые слова: *термин, терминосистема, лексические приемы перевода.*

LEXICAL PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF THE TERMS-WORD-COMBINATIONS OF THE ECONOMIC FIELD INTO UKRAINIAN

The article deals with lexical ways of the translation of economic terms. English economic terminological units and their Ukrainian equivalents have been analyzed. The most common lexical ways of translation of economic terminology into Ukrainian have been described.

According to the morphological peculiarities the terms can be divided into such groups: simple, derivative, compound, word-combinations and terms-reductions. Depending on the amount of the components terms-word-combinations, can be binominal, trinominal and polynominal.

At the analysis of translation of terms-word-combinations methods several ways of translation were found out. Literal translation (replication) is the installments of word or word-combination with further combination of the parts. The main part of the term can be given with help of an adjective, also possible the changes of the order of the components and semantic meaning can be shown by means of pretexts.

Transcription is the transmission of the English word by the Ukrainian by a recreation with help of the Ukrainian letters, its phonemic structure; and a transliteration as a transmission of the English word by the reproduction of its graphic form. Similar receptions are used for the transmission of the names of firms, corporations and other organizations.

The semantic equivalent or functional analogue includes the use of the really existent Ukrainian words that represent the meaning of the English term fully or partly.

Explication (descriptive translation) is used in case when it is to find an equivalent in the language that translation is done. The marked method consists of the transmission of the meaning of the word by means of its description, explanation. The descriptive translation allows passing the meaning of the term exactly enough, but a multicomponent word-combination complicates the syntactic structure of the corresponding text of the language of the translation. There is possibility of the combination of the several translation methods simultaneously.

Key words: *term, terminological system, lexical ways of translation.*

В умовах стрімкої євроінтеграції все більшої актуальності набуває дослідження перекладу термінів економічної сфери з англійської мови українською, оскільки галузь економіки на початку XXI століття зазнала інтенсивного розвитку.

Проблеми термінів та їх перекладу були об'єктом інтенсивного дослідження багатьох учених (В. Артюх, В. Даниленко, С. Дружбяк, А. Д'яков, О. Гутиряк, Л. Івіна, І. Квітко, Т. Кияк, З. Куделько, О. Покровська, С. Соколовська, О. Стишов, Г. Чорновол, О. Чуєшкова, Д. Шапран, В. Виноградов, Г. Винокур, М. Володіна, В. Гак, Б. Головін, С. Гриньов, Д. Мьонь, Т. Рьольке, Г. Флак та інші).

Актуальність теми обумовлена зростаючими потребами вивчення термінології та шляхів її перекладу у текстах економічного спрямування, оскільки економіка увійшла практично в усі сфери діяльності, а також сучасними вимогами до такого перекладу, коли йдеться про передачу не лише форми оригіналу, а й про оптимальне відтворення змісту. Саме терміни є основою спеціального перекладу і являють собою найбільшу складність для перекладача.

Об'єктом дослідження є економічні терміни-словосполучення в англійській мові початку XXI століття.

Предмет дослідження – способи перекладу англомовних економічних термінів-словосполучень українською мовою на початку XXI століття.

Мета дослідження – з'ясувати значення поняття терміносистема та проаналізувати економічні термінологічні утворення англійської мови, а також їх еквіваленти в українській з метою встановлення лексичних прийомів передачі значень економічних термінів. Зазначена мета передбачає вирішення наступних завдань:

– визначити поняття терміна;

– проаналізувати різні типи термінів;

– виявити шляхи перекладу термінів-словосполучень українською мовою на початку XXI століття.

Фахова мова сфери економіки, яка обслуговує цілу низку суміжних наук, привертала й продовжує привертати увагу вчених в аспекті виявлення основних структурних, семантичних, стилістичних, прагматичних та іншого роду характеристик термінологічної лексики.

Логічна співвіднесеність термінів, їхня взаємодія й взаємозалежність свідчать про те, що розглянута термінологія являє собою певну термінологічну систему. Факт системності термінологій чітко обґрунтовується в роботах О. Герда, Б. Головіна, В. Лейчика, Д. Лотте, О. Реформатського, А. Суперанської та інших.

Зміст поняття розкриває найбільш істотні ознаки реальних об'єктів, що є результатом постійного пізнання людиною навколишнього світу. Цей зміст позначається й закріплюється терміном. Таким чином, уважається, що система взаємозалежних понять відображається в мові у вигляді системи взаємозалежних знаків-термінів. Цю систему називають термінологічною.

Так, В. Лейчик відзначає, що терміносистема виникає шляхом упорядкування стихійно складеної термінології [6, с. 121], тобто певна сукупність номінативних одиниць окремої галузі науки перетворюється в організовану структуру з визначеними й зафіксованими відношеннями у її межах.

У процесі розвитку спеціального знання виникає потреба позначити явища, предмети, поняття спеціальної сфери людської діяльності, що призводить до появи найменувань особливого роду, найбільш інформативних одиниць мови на рівні слова,тобто ***термінів*** [7, с. 14].

Більшість дослідників визнає, що термінологічність – одна з основних стильових рис наукового стилю, інформативне ядро лексики мов науки. Під терміном, зазвичай, розуміється мовний засіб вираження спеціального поняття. Одні дослідники визначають термін як слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної) мови, яке створене, отримане чи запозичене для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів [4, с. 111]. Інші дотримуються думки про те, що термін – це слово (чи словосполучення) спеціальної сфери застосування, яке називає спеціальне поняття [8, с. 30].

В основі кожного терміна обов'язково лежить визначення (дефініція) реалії, яку він позначає, завдяки чому терміни являють собою точну і в той же час стислу характеристику предмета чи явища. Кожна галузь знання оперує власними

термінами, які й складають суть термінологічної системи певної науки. При позначенні поняття терміна підкреслюють його функціонально-смислову сторону.

У статті ми беремо за основу визначення В. Карабана, який розглядає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки. Він уважає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [4, с. 54].

Важливою особливістю усіх терміносистем є наявність у них вузькоспеціальних та загальновживаних або загальноприйнятих термінів. Загальновживані терміни зрозумілі не лише спеціалістам, тоді як вузькоспеціальні терміни, що представляють конкретну галузь знань, доступні здебільшого фахівцям певної галузі.

Система термінів передає систему наукових понять, які є наслідком тривалого попереднього розвитку цієї галузі і необхідною умовою подальшого її прогресу. Правильне розуміння і відповідне відтворення в перекладі термінів, наявних у тексті оригіналу є першим правилом перекладача наукової літератури. Закономірності розвитку природи й суспільства, відкриті і пізнані наукою, формулюються за допомогою термінів [3, с. 43].

З точки зору морфології терміни поділяються на прості (deal, lease, tax), похідні (liquidity, hypothecation), складні (stockholder, creditworthiness, markdowns), теміни-словосполучення (expiration date), терміни-скорочення (LLC – limited liability company) [2, с. 32-34]. У залежності від кількості компонентів терміни-словосполучення можуть бути двочленними, трьохченними та багаточленними. Серед економічних термінів-словосполучень виявлено наступні: безприйменникові багатокомпонентні терміни: терміни, що складаються з іменників (income statement account – рахунок прибутків та витрат; loan repayment account – рахунок прострочених сум); терміни, що складаються з прикметників (або дієприкметників) та іменників (common stock capital accounts – рахунки обліку акціонерного капіталу за звичайними акціями; fixed assets account – рахунок основного капіталу); терміни, що складаються з прикметників (або дієприкметників) та іменників (certified public accountant – дипломований бухгалтер вищої категорії); терміни, що складаються з прислівника, дієприкметника (або прикметника) та іменника (fully paied shares – повністю сплачені акції; терміни, що складаються з герундія та інших частин мови (employees profit sharing – участь робочих та службовців у прибутках); терміни, у склад яких входить дієслово (to accommodate economic growth – сприяти економічному росту); та прийменникові терміни (acceptance of documents for collection – прийом документів на інкасо); а також терміни, до складу яких входить інфінітив (price subject to change without notice – ціна, що підлягає зміні без попередження); та терміни, що складаються з ряду слів, окремі елементи якого пов'язані між собою дефісом (below-line balance account – позабалансовий рахунок) тощо.

Переклад терміна – це точне відтворення оригінальної лексичної одиниці засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Для повної передачі поняття оригіналу слід не лише знаходити в мові перекладу адекватні терміни та відповідні лексичні одиниці, але й відбирати необхідні граматичні форми й стилістичні чинники.

Переклад термінології здійснюється різними прийомами, а саме за допомогою таких міжмовних трансформацій як: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. Завдання перекладача полягає у вірному виборі того чи іншого прийому в процесі перекладу, щоб якнайточніше передати значення будь-якого терміна.

При аналізі прийомів перекладу термінів-словосполучень виявлено декілька способів.

Дослівний переклад (калькування) виявляється у перекладі по частинах словосполучення з подальшим поєднанням частин [2, с. 38]. Часто визначаюча частина термина може передаватися прикметником, також можливі зміни порядку компонентів, а смислові зв'язки можуть передаватися за допомогою прийменників [3, с. 45]. Наприклад: mortgage tax – ипотечний податок, acquisition price – вартість покупки, income statement – звіт про доходи, retail branch network – мережа роздрібних філіалів, temporary difference – *різниця часу*, identifiable assets – *ідентифіковані активи*, unremitted earnings – *несплачені доходи*, unrealized gain – *нереалізований прибуток* та інші.

При калькуванні безеквівалентних складних термінів іноземної мови можуть використовуватись і лексико-граматичні трансформації: customer acceptance – *прийнятність товару для покупця*; termination income benefit – *грошова допомога, що виплачується по закінченню строку дії договору* тощо.

Транскрипція являє собою передачу англійського слова українською мовою шляхом відтворення за допомогою українських літер його фонемного складу, а транслітерація – передача англійського слова шляхом відтворення його графічної форми [2, с. 37]. Подібні прийоми використовують для передачі назв фірм, корпорацій та інших організацій. Наприклад: Special Systems Industry – Спешел системз індастрі. Якщо у назві організації є загальновживані слова, то вони можуть передаватися за допомогою транскрипції, транслітерації, калькування або семантичного еквівалента [3, с. 47].

Семантичний еквівалент або функціональний аналог – це використання реально існуючих українських слів, що повністю або частково відображають значення англійського терміна [4, с. 147]. Наприклад, для словосполучення capital productivity в українській мові є термін фондовіддача.

Експлікація (описовий переклад) використовується у тому випадку, якщо неможливо підібрати еквівалент у мові, якою здійснюється переклад. Зазначений спосіб здійснюється через передачу значення слова за допомогою його опису, пояснення. Словосполучення market auction можна перекласти зазначеним способом, як торгівля цінними паперами методом аукціона, holding gain – *прибуток від збільшення вартості активів*; listed company – *компанія, акції якої продаються на фондовій біржі*.

Описовий переклад дозволяє передати значення терміна достатньо точно, але багатокомпонентне словосполучення ускладнює синтаксичну структуру відповідного тексту мови перекладу.

Існує можливість поєднання декількох прийомів перекладу одночасно: використання калькування та транслітерації або транскрипції; транскрипції та описового перекладу; калькування, транскрипції та описового перекладу [3, с. 48–49]. Наприклад: quality control engineering – техніка контроля якості.

При повному копіюванні англійського словосполучення термін передається латиницею [3, с. 49].

При перекладі багатокомпонентних термінів необхідно встановити ключове слово та внутрішні смислові зв'язки [3, с. 49]. Наприклад, якщо перекладати термін immovable property gains tax, то ключове слово tax – податок, потім gains – дохід та сполучення immovable property – нерухоме майно. Разом отримуємо податок на дохід від нерухомого майна.

У якості рекомендацій при перекладі термінів необхідно спиратися на контекст. Тлумачний словник або довідник можуть допомогти пояснити значення термина. Наприклад, слово rate позначає ставку у словосполученні interest rate, але у словосполученні inflation rate використовується у значенні рівень [6, с. 155]. Також необхідно враховувати географічні та країнознавчі реалії, вміти правильно підібрати лексичну відповідність термина або скористатись калькою у тому випадку, коли еквівалент у мові переклада відсутній, перевіряти використання того или іншого англійського терміна в оригіналі до того, як ставити його у текст перекладу [6, с. 155–156].

Таким чином, при перекладі термінів необхідно враховувати сферу їх використання та контекст, а також смислові зв'язки між компонентами в термінах-словосполученнях.

У процесі перекладу англійських економічних термінів досвідчені перекладачі зазвичай обирають той чи інший спосіб перекладу, виходячи зі змісту контексту, у якому вжито даний спеціальний галузевий термін, а іноді комбінують усі вищезгадані прийоми, аби якомога точніше і вдаліше передати їхнє лексичне значення у мові перекладу, зберігши при цьому, наскільки це є можливим, звукову форму та морфемну структуру вихідної термінологічної одиниці.

Аналіз теоретичних джерел засвідчив, що існують різні підходи до відтворення значення термінів-словосполучень. Серед основних прийом передачі значення лексичних одиниць англійської терміносистеми галузі економіки виявлено: переклад за допомогою калькування, підбору семантичного еквівалента та методу експлікації.

Враховуючи те, що сучасна англійська економічна терміносистема є мовою-продуцентом нових міжнародних економічних термінів, адекватний переклад фахової лексики набуває особливо важливого значення для успішного становлення та нормалізації української економічної термінології у відповідності до міжнародних стандартів.

Література:

1. Англо-російсько-український словник науково-технічної термінології. Близько 22 тис. термінів / Укл.: С. М. Андрєєв, К. К. Васицький, Б. Ф. Уліщенко. – Х. : Факт, 1999. – 704 с.
2. Головін В. М. Переклад економічної термінології / В. М. Головін. – К. : Наука, 2005. – 187 с.
3. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: Збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний, Т. О. Пахомова – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. – 243 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 458 с.
5. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 174 с.
6. Коваленко А. Я. Общий курс научно-технического перевода: Пособие по переводу с английского языка на русский / А. Я. Коваленко. – К. : ИНКОС, 2003. – 320 с.
7. Мисуно Е. А. Письменный перевод специальных текстов : учебное пособие / Е. А. Мисуно, И. В. Баценко, А. В. Вдовичев, С. А. Игнатова − М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. − 256 с.
8. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г. Наконечна // Вісник Львівського державного університету ім. І. Франка. – 2009. − № 8. − С. 29–37.

УДК 378.6:62.016:811.161.2

Н. О. Лисенко,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків

ЗАСТОСУВАННЯ ВЕБІНАРІВ ПРИ ДИСТАЦІЙНОМУ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті узагальнено досвід використання вебінарів у структурі дистанційного курсу «Українська мова. Культура наукової мови» для студентів-іноземців заочного відділення з метою підвищення рівня мовної компетентності та вдосконалення навичок аргументації власного висловлювання під час участі в науковій дискусії.

Ключові слова: *дистанційний курс, тьютор-філолог, вебінар, «Культура наукової мови», дискусія.*

ПРИМЕНЕНИЕ ВЕБИНАРОВ ПРИ ДИСТАЦИОННОМ ИЗУЧЕНИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

В статье обобщен опыт использования вебинаров в структуре дистанционного курса «Украинский язык. Культура научной речи» для студентов-иностранцев заочного отделения с целью повышения уровня языковой компетентности и совершенствование навыков аргументации собственного высказывания во время участия в научной дискуссии.

Ключевые слова: *дистанционный курс, тьютор-филолог, вебинар, «Культура научной речи», дискусия.*

USING OF WEBINARS IN DISTANCE STUDIES OF UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

This article discribes the structure of distance course « Ukrainian Language. Culture of scentific discourse» for the foreign students from Poland who study the Ukranian Language at the Faculty of Pharmacy of National University of Pharmacy (tuition by correspondence) and also generalizes the choice of type of asynchronous and synchronous discussions including forums, chats and webinars at the different stages of this course of study, generalizes the experience of using in structure of distance course to improve the level of linguistic competence and the skills of participation in the scientific discussions. The examples show the subjects of webinars proposed for the course «Culture of scientific discourse». It indicates the postive and negative features of using of the discussion form as webinar, it gives practical advices concerning the webinars providing in the study of Ukrainian Language as the foreign language. It adduces some exemples of cards for webinars providing as well as the advices for lexicologic materials wording.

Key words: *distance course, tutor-philologist, webinars, «Culture of scientific discourse», discussion.*

Активне застосування Інтернет-технологій суттєво урізноманітнює форми проведення освітнього процесу. Навчання на дистанційних курсах – реальний шанс отримати якісні освітні послуги без урахування територіальної близькості, у зручний час за економічно вигідною ціною.

Сьогодні над створенням теоретичного підґрунтя дистанційної освіти, апробацією різних освітніх технологій і впровадженням досвіду західноєвропейських університетів, розробкою вимог до дистанційних курсів та діяльності тьютора працюють В. Кухаренко, А. Бойко, Н. Дем'яненко, Л. Настенко, О. Олійник та ін., проте й досі у нашій країні поняття і нормативна база тьюторства знаходиться у стадії становлення і регламентуються виключно на рівні керівництва ВНЗ. А тьютори-філологи навчаються на загальних курсах тьюторів, опановуючи методику самостійно, відповідно, потреба в обміні досвідом, у свою чергу, доводить актуальність даного дослідження.

Метою нашої статті є узагальнення практичного досвіду щодо використання вебінарів – невід'ємної складової інтерактивного освітнього простору, покликаної допомогти студенту-іноземцю підвищити рівень власної мовної компетентності та вдосконалити вміння аргументувати власне висловлювання, зокрема під час участі в науковій дискусії.

© Н. О. Лисенко, 2017

Центр дистанційних технологій навчання НФаУ пропонує дистанційні курси, розроблені на платформі Moodle (зокрема курс «Українська мова. Культура наукової мови» для студентів-іноземців заочного відділення третього року навчання). Особливість дистанційного курсу (далі – ДК) полягає в тому, що ДК призначений для самостійного вивчення студентами (слухачами) усього навчального матеріалу (під керівництвом викладача-тьютора). Тобто, розрахований на студентів із високим рівнем мотивації.

Сьогодні в Республіці Польщі висуваються чіткі вимоги до кваліфікації особи, здатної очолювати аптеку, а саме – наявність ступеня «магістр фармації». Зазначена вимога неабияк сприяла вступу до НФаУ чотири роки тому групи польських фармацевтів із середньою спеціальною освітою. Переважна більшість зазначених осіб працюють за фахом. Вікова категорія – 35-50 років. Рівень знання української мови при вступі – базовий (що перевірялося на вступному спиті). Уже на першому курсі студенти виявляли високий рівень мотивації при вивченні мови, зокрема, на нашу думку, через те, що всі фахові дисципліни викладалися українською.

«Культура наукової мови» – саме таку назву мав курс, що пропонувався для вивчення польським студентам на 3-му курсі. Зазначений курс закладає навички культури наукової комунікації; розширює словниковий запас; формує навички й уміння використання мовних засобів наукового стилю, складання наукових текстів (рефератів, анотацій, рецензій, курсових робіт тощо); закладає основні принципи підготовки до виголошення наукових доповідей.

Структура кожного заняття складається з теоретичної частини (інформаційні матеріали), практичного блоку, який містить питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи (картки), завдання для тестового контролю, обговорення навчальних тем, тобто форум, чат, вебінар.

Практична робота передбачає виконання письмових завдань (редагування фахових текстів, бібліографії, написання планів, анотацій і рецензій). Застосовується тестування з кожної теми заняття, а для оцінки рівня знань, набутих протягом вивчення змістового модуля – підсумкове тестування. В окремий ресурс виділено матеріали, що багаторазово використовуватимуться студентами при вивченні ДК, наприклад: глосарії, список рекомендованої літератури, а також загальні форуми.

Курс містить 3 змістові модулі. Кожний змістовий модуль містить контрольний блок. Курс завершується заліком (модульний тест, що виконується у чітко зазначений проміжок часу).

У ДК, призначеному для вивчення «мовної» дисципліни, організація спілкування є одним із провідних завдань. Неоціненну роль відіграє саме комунікативний компонент, що реалізується через такі елементи курсу, як форуми, чати (загальні форуми необхідні для вирішення поточних організаційних питань та проведення консультацій) та вебінари. Навчальні форуми передбачають обговорення дискусійних проблем із тематики курсу. Для проведення навчання тьютор може використовувати різні форми асинхронного і синхронного спілкування.

В. Кухаренко радить використовувати такі форми спілкування, як «дебати» та «конференція».

«Дебати» – у класичному випадку у розділі курсу вибирається проблема, що має декілька чітко позначених точок зору і дає можливість створити групи «слухачі за» та «слухачі проти». Такі дебати легко керуються, використовуються у проблемно-орієнтованому навчанні, можуть використовувати як синхронний, так і асинхронний режими для свого проведення. І, звичайно, класична *конференція* – добре структурована форма дебатів. Наприклад, до роботи залучаються дві групи студентів, кожна з яких готує звіт за проблемою та презентує його. Далі дискусія відбувається у два етапи: пошук точки домовленості – компоненти проблеми, стосовно яких обидві групи мають спільну точку зору, та обговорення області протиріч. Групи доводять власні і досліджують тези, наведені опонентами. Провідна мета – вплинути на сприйняття проблемної ситуації [4].

На нашу думку, на початку курсу краще застосовувати саме навчальний форум, а не чат. При асинхронному спілкуванні тьютор у тактовній формі (за попередньою домовленістю) встигатиме виправляти стилістичні огріхи опонентів. Але при такому типі дискусії постає проблема встановлення авторства повідомлень, бо не завжди у тьютора є час і можливість перевірити «на плагіат» роботи студентів, вивчаючи не тільки український, а ще й польський контент (враховувати слід також наявність в арсеналі студентів on-line перекладачів).

Вебінар – синхронна дискусія, вимагає не тільки ретельної підготовки як з боку викладача, так і з боку студента, а й наявність у останнього певного позитивного досвіду участі в асинхронних дискусіях.

І якщо наші студенти у форумі «Знайомство» демонстрували вільне активне спілкування від обговорення погодних умов до обміну адресами і запрошень на каву, то в навчальних форумах поводилися менш впевнено. Під час проведення першого вебінару лише 30% висловлювали свою думку, інші ж були пасивними слухачами. Саме тому, кожен форум та вебінар повинен починати викладач, орієнтуючи студентів на плідну дискусію.

Аналогічні зауваження висловлює і В. Кухаренко: «У дискусії бере участь не більше третини групи, але в той же час інша частина групи, пасивно беручи участь в обговоренні, змушена приймати ту або іншу точку зору. Таким чином, дискусія йде на користь усій групі, формуючи визначені образи і прив'язки у студентів. Треба, однак, підготувати додаткові питання особисто для «мовчунів», щоб перевірити їхню готовність до спілкування в разі необхідності» [4].

Зазначені поради були нами враховані при проведенні наступних вебінарів. Крім того, було збільшено кількість балів, що заховувалася кожному студенту за активну участь у дискусії, а також щоразу тьютором було підкреслено внесок кожного дописувача та висловлена подяка всім членам групи за участь, щоб у кожного із студентів залишалося почуття задоволення від участі і була збережена ділова, доброзичлива атмосфера, попри наявність діаметрально протилежних поглядів на обговорювану проблему поглядів.

Питання, що виносяться для обговорення повинні цікавими, актуальними, можливо, навіть трохи провокативними, адже тільки такі тези можуть викликати жваве обговорення. Наприклад, ураховуючи фахові інтереси наших студентів, на обговорення після опрацювання лексичного матеріалу (наводився в курсі) ми виносили такі теми: «Ера неефективних антибіотиків», «Ефект плацебо», «Дженерик – копія чи підробка?», «Орфанні хвороби: вирок чи шанс на життя?».

Щодо ж до оформлення матеріалів для дискусії, то воно повинно стати додатковим мотиватором. Нами до кожного вебінару розроблялася кольорова картка-опора з відповідним лексичним матеріалом (для самостійного ознайомлення і попереднього перекладу у разі потреби):

«Орфанні хвороби: вирок чи шанс на життя?»

Про рідкісні, або, як їх ще називають, орфанні захворювання тривалий час у нашій країні намагалися не говорити в голос. А це значить, що хворі, переважна частина серед яких – діти, були практично кинуті напризволяще, не маючи ані ліків, ані спеціалістів, які б знали та підказували дієві методи лікування.

Термін "орфанні" означає хвороби, які зустрічаються не частіше, ніж один випадок на 2 тис. населення. Ультраорфанні, один випадок яких фіксується на 30 тис. і навіть на 50 тис. населення. Ось тільки декілька назв з великого переліку: фенілкетонурія, муковісцидоз, хвороба Гоше, мукополісахаридоз, легенева гіпертензія, бульозний епідермоліз ("хвороба метелика"), ревматоїдний артрит, дитячий нанізм (нестача гормону росту), хвороби Помпе, Фабрі, теризеномія, хвороба "кленового сиропу".

Особливістю усіх цих хвороб є те, що вони невиліковні. Їх не можна прогнозувати, лікувати профілактично і доводити до стадії ремісії. Складність у тому, що вони лікуються пожиттєво, а вартість лікування – надзвичайно висока навіть для сімей із високими прибутками.

Причини «байдужого» ставлення проблеми таких хворих полягає в тому, що в країні їх мало і вони не живуть довго. З 38 млн. населення країни на фенілкетонурію хворіють приблизно 1 тис. 200 чол., стільки же — на муковісцидоз, на мукополісахаридоз – 65, хворобу Гоше – 115 – 120 чоловік. Приблизно 80% загального обсягу цих хворих – діти. Не випадково, мабуть, що в Україні ніколи не було і досі немає реєстру таких пацієнтів. Саме тому ніхто не може назвати точну цифру орфанних хворих, посилаючись на загальновизнані 5% від усієї кількості населення будь-якої країни. Але ж такі хворі – живі люди, і вони повинні прожити своє, часто недовге, життя по-людські. Якщо дітей лікувати, вони доживають до 18 і старше, якщо не лікувати – поступово і болісно помирають.

Донедавна МОЗ України фінансувало лікування всього 6 таких нозологій – тільки для дітей до 18 років. Коли вони досягали цього віку, фінансування припинялося, і без підтримувального лікування пацієнти, як правило, вмирали. А 15 квітня 2014 року був прийнятий Закон України № 1213-VII "Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо забезпечення профілактики та лікування рідкісних (орфанних) захворювань". На виконання цього закону Міністерство охорони здоров'я у грудні 2015 року затвердило відповідний Перелік рідкісних (орфанних) захворювань, до якого сьогодні входить 236 найменувань. Для порівняння: в Європі визнано 4 тисячі рідкісних хвороб. Цими документами держава заявила про підтримку орфанних хворих, що однак не гарантує повного фінансового забезпечення кожному такому пацієнту.

1. З'ясуйте значення термінів:

Орфанні хвороби, фенілкетонурія, муковісцидоз, хвороба Гоше, мукополісахаридоз, легенева гіпертензія, бульозний епідермоліз ("хвороба метелика"), ревматоїдний артрит, дитячий нанізм (нестача гормону росту), хвороби Помпе, Фабрі, теризеномія, хвороба "кленового сиропу".

2. Скориставшись ключовими словами і словосполученнями, наведеними в *Довідці, дайте відповідь на запитання:

- Що таке орфанні хвороби?
- Які фактори спричиняють «байдуже» ставлення до проблеми орфанних хворих?
- Як відбувається фінансування лікування орфанних хворих в Республіці Польщі?
- Що слід зробити для поліпшення становища орфанних хворих в Україні?

Рис.1 Картка-опора для проведення вебінару на тему «Орфанні хвороби: вирок чи шанс на життя?»

Для проведення вебінару застосовувалися популярний відеохостинг YouTube та програмне забезпечення для проведення конференцій Google Hangouts.

Однак, крім наявності відповідного технічного забезпечення, тьютору разом із студентами доводиться вирішувати ще кілька проблем:

– час (спілкування відбувається on-line, більшість учасників групи повинна погодитись із проведенням вебінару у зазначений часовий проміжок);

– технічне забезпечення (відповідно обладнаний комп'ютер чи ноутбук, до того ж на початку кожного вебінару було б непогано залишати 10 хв. для тестового зв'язку);

– високий рівень мотивації (як у викладача, так у студента).

Спираючись на власний досвід, можемо зазначити, що найкраще такі on-line дискусії проходять у групах з 10-15 осіб. Оптимальна тривалість – до 45 хвилин. Відповідно, якщо в курсі працює кілька стандартних груп по 30 осіб, їх на час проведення вебінару доцільно було б розділити.

Отже, участь у навчальних вебінарах позитивно впливає на формування мовної компетентності студентів, надає впевненості у власних ораторських здібностях, що неодмінно допоможе під час ненавчальних дискусій. Саме вебінар є дуже продуктивною формою роботи при дистанційному вивченні «мовних» дисциплін, яка водночас стимулює, організує студента, а викладачу допомагає виявити реальний рівень мовленнєвої компетентності слухачів дистанційного курсу.

Література:

1. Бойко А. Тьютор – якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-моральної взаємодії / А. Бойко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: //docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2F dspace.pnpu.edu.ua

2. Жевакіна Н. В. Професійні функції діяльності викладача-тьютора в умовах дистанційного навчання / Н. В. Жевакіна, М. А. Семенов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 5 (216). – С. 5–9.

3. Костікова М. В. Про деякі аспекти діяльності тьютора в системі дистанційної освіти / М. В. Костікова, І. В. Скрипіна // Системи обробки інформації. – 2011. – Вип. 7 (97). – С. 72–75.

4. Кухаренко В. Матеріали дистанційного курсу «Практикум тьютора» / В. Кухаренко. – [Електронний ресурс].

5. Настенко Л. Г. Тьюторство як прогресивна технологія індивідуалізації освіти у вищій школі / Л. Г. Настенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://readera.org/article/tjutorstvo-jak-prohresyevna-tekhnolohia-indyevidualizatsiye-osvitye-u-vyeshchiy-10181969.html

6. Пуля В. 13 способов заставить читателя кликнуть на ваш текст / В. Пуля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://redactor.in.ua/ru/practice /7701.13_sposobov_zastavit_chitatelya_kliknut_na_vash_tekst

7. Технологія створення дистанційного курсу [навчальний посібник / за ред. М. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка]. – К. : Міленіму, 2008. – 324 с.

УДК 81'373:796

А. А. Литвин,
Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

АНАЛОГІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СФЕРИ СПОРТУ ТА ТУРИЗМУ

У статті йдеться про вагому роль механізму аналогії у процесі формування англомовної інноваційної лексики сфери спорту та туризму. Аналогійне словотворення у сфері спорту та туризму – це механізм утворення інновацій за допомогою активних словотворчих елементів, які сформувалися завдяки телескопії, словоскладанню та афіксації. Виявлено, що приблизно 21% новотворів утворюються саме завдяки цьому процесу. Утворені за цим механізмом нові лексичні одиниці та фразеологізми стають тематично або семантично спорідненими, а також можуть вступати в антонімічні відносини.

Ключові слова: *аналогія, інноваційна лексика, словотворчі елементи, тематично та семантично споріднені нові лексичні одиниці.*

АНАЛОГИЯ КАК МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЛЕКСИКИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СФЕРЫ СПОРТА И ТУРИЗМА

В статье говорится о важной роли механизма аналогии в процессе формирования англоязычной инновационной лексики сферы спорта и туризма. Аналогическое словообразование в сфере спорта и туризма – это механизм образования инноваций с помощью активных словообразовательных элементов, которые сформировались благодаря телескопии, словосложению и аффиксации. Обнаружено, что примерно 21% новообразований образуются именно благодаря этому процессу. Образованные по этому механизму, новые лексические единицы и фразеологизмы становятся тематически или семантически родственными, а также могут вступать в антонимические отношения.

Ключевые слова: *аналогия, инновационная лексика, словообразовательные элементы, тематически и семантически родственные новые лексические единицы.*

ANALOGY AS A MECHANISM OF NEW ENGLISH WORDS FORMATION IN THE SPHERE OF SPORT AND TOURISM

The article refers to the important role of analogy which is the mechanism of new English words formation in the sphere of sport and tourism. An analogical word formation is the formation of new lexical units that copy a sample of a familiar lexical unit. In the process of analogical word formation morphological structure of a sample word is substituted with new lexical material. High frequency of new words formation by copying a sample word model promotes formation of a permanent component. This component acts as a word building element and forms other lexical units or word combinations.

The mechanism of analogy in the sphere of sport and tourism is a mechanism of new words formation with active word building elements that are formed through blending, word composition and affixation. It has been revealed that approximately 21% of new English words have been formed due to this process. Phraseological and lexical units which have been formed due to this mechanism are thematically or semantically related. They may be related with antonymous meaning.

Key words: *analogy, new words, word forming elements, thematically and semantically related new lexical units.*

Постановка проблеми. Аналогія, як один із важливих механізмів формування лексики, відіграє вагому роль в утворенні інновацій сфери спорту та туризму. За допомогою аналогії не лише виникають нові слова, але й змінюються форми старих слів. Даний механізм формування лексики конкретизує значення лексичної одиниці. Це відбувається тому, що точніша форма однієї одиниці здатна витіснути її варіант.

Огляд останніх досліджень. Як зазначають науковці Ю. А. Зацний, О. С. Кубрякова, А. В. Янков та інші, в основі аналогії лежить процес не стільки утворення нових лексичних одиниць, скільки своєрідна регенерація одиниць, які вже існують у мові. Такий процес породження новотвору відбувається не за абстрактною моделлю, а за зразком до конкретної одиниці. У процесі дії механізму аналогії структурно-семантичні компоненти лексичної одиниці-зразка замінюються. Однак, структурно-семантична схожість між новоутвореною одиницею та словом-зразком зберігається, оскільки одиниці поєднані асоціативними зв'язками [3], [4].

Механізм дії аналогії проявляється на усіх мовних рівнях, що свідчить про те, що цей механізм характерний для усієї мовної діяльності. Найпомітнішою дія механізму аналогії простежуться у процесі словотворення.

Аналогійне словотворення полягає в утворенні нової лексичної одиниці, яка копіює готовий зразок, при чому зразком для копіювання виступає знайома лексична одиниця. Під час процесу аналогійного словотворення морфологічна структура слова-зразка заповнюється новим лексичним матеріалом. Висока частотність формування інновацій завдяки копіюванню слова-зразка сприяє утворенню моделі із постійним компонентом. Такий компонент виступає в ролі словотворчого елементу і входить до складу аналогійних лексичних одиниць чи словосполук.

З семантичної точки зору, процес утворення слова за аналогією відрізняються тим, що новотвори запозичують не лексичне значення слова-зразка, а його загальне значення, що пов'язане з наявними словотворчими компонентами. Значення новотвору, у такому випадку, є передбачливим, і його легко з'ясувати із контексту. Лексична одиниця, що утворилася за аналогією асоціюється із словом-зразком, його смислова структура, зазвичай, обмежена зрозумілим значенням.

Завдання дослідження полягають у розкритті аналогійного словотвору як вагомого механізму формування англомовної інноваційної лексики сфери спорту та туризму.

Матеріалом дослідження є 400 англомовних лексичних інновацій, що відносяться до сфери спорту та туризму, відібраних шляхом суцільної вибірки з новітніх англомовних друкованих словників: The Barnhart Dictionary of Etymology (R. K. Barnhart), Collins English Dictionary, Merriam Webster Dictionary, Oxford English Dictionary Language Matters, Online Etymological Dictionary, Urban Dictionary, електронних лексикографічних репозитаріїв (WordSpy, WorldWideWords) та англомовної періодики.

© А. А. Литвин, 2017

Виклад основгоно матеріалу. До аналогійного словотворення у сфері спорту та туризму належать слова утворені шляхом телескопії. У зв'язку із продуктивністю телескопії у процесі формування новотворів, у лексиці спортивної та туристичної сфери появляються словотворчі фрагменти, які активно сполучаються з іншими словами і, таким чином, формують аналогійні одиниці. Так, фрагмент *para- (parachute)*, що виділився як ефективний слотворчий елемент сполучається із іншими лексемами і формує модель: *para+N*: *paragliding* «парапланеризм», *parahawking* «парахокінг», польоти парапланеристів із тренованими птицями-хижаками, які допомагають знайти тепловий потік, у якому значно легше здійснювати політ, *parasailing* «парасейлінг», політ на парашуті, що регулюється катером», *paramotoring* «парамоторинг», пересування повітрям за допомогою парашута та спеціального двигуна.

Значення вихідних одиниць із фрагментом *para-* обов'язково пов'язане з дією виконаною у повітрі за допомогою парашута. Словом-зразком для утворення аналогійних інновацій служить неологізм *paragliding,* який став чи не першою одиницею на позначення розваги, виконаної у повітрі за допомогою парашута.

У прикладах інновацій із фрагментом *para-* типовим є вживання закінчення *–ing,* що вказує на процес виконання спортивної та туристичної діяльності. Однак, даний фрагмент також служить для формування інновацій, які позначають суб'єктів виконання спортивної та туристичної діяльності із парашутом. У таких неологізмів помічено вживання агентивних суфіксів *-er: paraglider* «той, хто займається парапланеризмом», *parahawker* «парапланерист, який літає зі спеціально тренованими птицями-хижаками», *-or*: *paradoctor* «лікар, якого доставляють на літаку і спускають на парашуті для надання допомоги екстремальним туристам», *-ist: paralpinist* «виконавець парапланізму».

Процеси аналогії відіграють вагому роль при формуванні нових складних неологізмів. Так, за зразком слова *snowboarding* «сноубординг» утворився цілий ряд неологізмів, які позначають виконання спортивної та туристичної дії на дошці. Шляхом заміни першого компоненту складного слова і поєднання його з компонентом *boarding* утворюються тематично споріднені одиниці: *skateboarding* «скейтбординг», катання на спеціально обладнаному скейтборді, *skimboarding* «скімбордінг», катання на дошці на мілкій воді назустріч хвилі, *sandboarding* «сендбордінг», катання на дошці на піску. Висока частотність вживання компонента *boarding* свідчить про те, що він виступає базою для новотворів.

Захоплення туристів спортивними та туристичними розвагами, що вимагають спеціальної дошки стало причиною появи різних видів діяльності із цим снарядом. Зауважимо, що такі спортивні та туристичні дії виконуються як на снігу, так і на воді, на піску та на землі. Неологізми, які формують лексику спортивних розваг, яка своїми відтінками значень вказує на місцевість проведення розваги, утворюються за допомогою механізму аналогії і пов'язані гіперо-гіпонімічними зв'язками.

Гіперонімом, або словом із ширшим – родовим значенням, котре означає будь-яку спортивну подію виконану на дошці є одиниця *boardsport*. Гіпонімами виступають новотвори, які мають вужче – видове значення і позначають різні види розваги на дошці. Так, гіпонімами є інновації *bellyboarding* «катання на дошці по хвилях, лежачи на животі», *mountainboarding* «маунтінбординг», спорт у якому застосовують снаряд «маунтінборд», *paddleboarding* «педдлбординг», пересування на дошці по воді за допомогою сили м'язів рук у позиції лежачи, сидячи на колінах або стоячи, *snakeboarding* «снейкбординг», катання по твердому та гладкому покриттю на роликовій дошці, що за своєю формою нагадує змію, *streetboarding* «стрітбординг», катання на роликовій дошці по твердому та гладкому покриттю.

Значення гіпоніма є складнішим, ніж значення гіпероніма, а представлені ним одиниці мають вужче значення. Гіпоніми включають у себе зміст гіпероніма і протиставляються один одному певними семами. Так новотвори *snowboarding, skateboarding, sandboarding, skimboarding* є гіпонімами до одиниці *boardsport,* однак кожне з них протиставляться всім іншим за певними ознаками.

За семантикою гіпоніми можна поділити на декілька груп, до складу яких входять одиниці, котрі номінують види спортивних та туристичних розваг відповідно до місцевості, де вони відбуваються: на воді, на гладкій або пагористій поверхні, на снігу, на піску. До групи інновації, які позначають виконання певної дії на воді належать: *bodyboarding* або *boogieboarding* «бодібординг», катання по вершині, поверхні та завивині хвиль на спеціальній дошці, опираючись на неї усім тілом, *riverboarding* «рівербординг», катання на дошці, лежачи на животі, використовуючи спеціальні плавці для ніг, що допомагають відштовхуватися та рухатися вперед, *wakeboarding* «вейкбординг», виконання трюків у стрибку з трампліна, створеного з хвилі, а також інновації *bellyboarding, skimboarding, paddleboarding.*

Група гіпонімів, значення яких вказує на виконання діяльності по гладкій або пагористій поверхні на дошці з вмонтованими колесиками, складається з неологізмів: *casterboarding* «кастербординг», катання на двохколісній дошці, що рухається при нахилі корпуса їздця, *longboarding* «лонгбординг», катання на скейтборді у вигляді довгої дошки, *streetboarding* «стрітбординг», катання на роликовій дошці по твердому та гладкому покриттю, а також *mountainboarding, skateboarding* та *snakeboarding*.

До гіпонімів, які позначають спортивну і туристичну подію на снігу належить інновація *snowboarding*, а серед гіпонімів-неологізмів, які позначають дію на піску є неологізм *sandboarding*.

У відношенні до гіпероніма *boardsport* гіпонімами, також, є неологізми, які позначають дію, що виконуться на дошці з вітрилом. Одиницею-зразком утворення таких неологізмів є інновація, попередніх років *windsurfing* «віндсерфінг», що означає катання на водній поверхні на дошці з вітрилом.

До неологізмів-гіпонімів, які утворилися за аналогією відносимо: *kitesurfing* «кайтсерфінг», катання по воді на дошці з кайтом, *pow-surfing* «поусерфінг», катання на сноубордингу без кріплення, особливо по засніжених штучним снігом схилах та горах, *snowsurfing* «сноусерфінг», спуск на одній спеціальній лижі та *wakesurfing* «вейксерфінг», катання на дошці по хвилі, створеній човном.

Механізм аналогії присутній у формуванні складних слів-неологізмів *bikepacking* «велоподорожі з рюкзаками», *fastpacking* «пробіжки із рюкзаком по гірській місцевості» та *flashpacking* «мандрівки з шикарними умовами». Дані одиниці утворилися за аналогію до лексеми *backpacking*, що позначає мандрівку, яка здійснюється самостійно за невеликі гроші відмовляючись від послуг туроператорів. Тематична подібність неологізмів дозволяє віднести їх до розряду тематично-споріднених одиниць. Така спорідненість одиниць полягає у тому, що неологізми позначають вид події, як правило пішохідної (однак не завжди, наприклад одиниця *bikepacking*), із використанням обов'язкового обладнання – рюкзака. Структура даних складних слів включає компонент *packing*, що є аферезою лексеми *backpacking*, котра позначає похід з рюкзаком. Об'єднуючись гранично близькою семантикою, та будучи одиницями однієї частини мови, дані неологізми утворюють тематичний ряд. Домінантою, або стрижневим словом цього ряду виступає одиниця *backpacking,* яка є носім основного значення, спільного для всього тематичного ряду.

Всередині тематичного ряду виявлено синонімічні складні слова. Неологізми *speedhiking* та *speedclimbing*, що позначають пробіжки із рюкзаком по гірській місцевості є синонімами до інновації *fastpacking.*

Роль аналогії помітна в процесі афіксації новотворів. Так, інновація *backpacker* «той, хто здійснює мандрівку самостійно за невеликі гроші відмовляючись від послуг туроператорів» є зразком новотворів із значенням суб'єкта виконання дії: *bikepacker* «той, хто здійснює велоподорожі з рюкзаками», *fastpacker* «той хто швидко пересувається по гірській місцевості із рюкзаком», *flashpacker* «той хто здійснює мандрівки з шикарними умовами».

Подібним до попереднього прикладу є механізм формування інновації *bike-whacking* «їзда на велосипеді по бездоріжжю» за зразком неологізму *bush-whacking* «походи по бездоріжжю». Зазначимо, що дані одиниці формують тематичну групу, до складу якої входять новотвори, що позначають події, які виконуються за межами урбанізованої території. Оскільки дана тематична група об'єднує близькі за значенням одиниці, які належать до однієї частини мови, то такі інновації вважаємо спорідненими.

Дія механізму аналогії очевидна при утворені похідних нових одиниць афіксальним способом. Шляхом заміни суфікса *-ing* на агентивний суфікс *-er* породжуються аналогійні інновації, які позначають виконавців спортивної та туристичної діяльності: *bushwhacker* «той, ходить по бездоріжжю» → *bike-whacker* «той, хто їздить на велосипеді по бездоріжжю».

Аналогія є, також, дієвою у процесі створення нових слів способом зворотної деривації: *bushwhacker* – *bushwhack* «ходити по бездоріжжю» *bike-whacker* – *bike-whack* « їхати на велосипеді по бездоріжжю»

Механізм аналогії є продуктивним при формуванні фразеологічних неологізмів. Стійкі інноваційні сполуки, створені за аналогію, тобто за зразком уже наявної фрази збагачують лексику спортивної та туристичної сфери низкою утворень із постійним другим елементом, тобто продовжують породжувати «похідні» стійкі фразеологічні одиниці. У таких випадках через заміну одного із компонентів створюються антонімічні, синонімічні або тематично-споріднені фрази.

Можна виділити декілька груп тематично-споріднених фразеологізмів відповідно до видів спортивної та туристичної діяльності. Одна із таких груп поєднує словосполучення, що номінують види спортивної та туристичної діяльності пов'язані із скелелазінням. Фразеологізмом-моделлю для утворення стійких сполук став фразеологізм *rock climbing* «скелелазіння». Даний фразеологізм став не лише моделлю новотворів за аналогією, але й загальним родовим поняттям (гіперонімом), що узагальнює різні його види. Отож, копіюючи стійку сполуку *rock climbing* утворилися фразеологізми *aid climbing* «скелелазіння з використанням штучних точок опори», *bridge climbing* «лазіння по мостах», *mixed climbing* «змішаний вид скелелазіння (поєднання льодолазіння з альпінізмом)», *multi-pitch climbing* «маршрут скелелазіння, що поділений на багато відрізків», *pole climbing* «піднімання по стовпах, які можна охопити руками». Новотвори, що утворилися за аналогією до фразеологізму *rock climbing* є гіпонімами, оскільки вони мають вужче значення та конкретніше характеризують спортивно-туристичну подію.

Продуктивність механізму аналогії проявляться в утворені антонімічних фраз. Так, за зразком фразеологізму *top rope climbing* «скелелазіння з верхньою підстрахівкою» утворилася антонімічна сполука *bottom rope climbing* «скелелазіння з нижньою підстрахівкою. Іншими прикладами антонімічних словосполучень є *free solo climbing* «соло-скелелазіння», піднімання по скелях чи інших високих об'єктах без будь яких допоміжних заходів та підстрахування – *roped solo climbing* «соло-скелелазіння» з підстрахівкою, *sport climbing* «спортивне скелелазіння, що передбачає наявність точок опори» – *traditional climbing* «традиційне скелелазіння, що передбачає встановлення пунктів опори лідером групи»

Роль аналогії проявляться в утворені синомічних одиниць. Прикладом цього є синонімічні відношення фразеологізмів *ice climbing – glacier climbing* «льодолазіння, сходження по замерзлих льодових скелях».

Наступна група тематично-споріднених нових фразеологічних одиниць, утворених за аналогією, поповнюються стійкими сполуками, які позначають види спортивно-туристичної діяльності, що включають біг або ходьбу. Прикладами утворень за аналогію є фразеологізми *backward running* «біг у зворотньому напрямку (спиною вперед)» та *fell running* «біг та перегони по гірській, пагористій або болотистій місцевості». Дані одиниці утворилися за зразком неологізму попередніх років *forward running* «біг вперед».

Утворені за допомогою аналогії нові словосполучення вступають у антонімічні відношення. Так, фразеологізм *backward running* є антонімом, до сполуки *forward running.* Виявлено, що під дією механізму аналогії утворюються синонімічні словосполучення: *backward running – backwards running, running backwards, reverse running, retro running*, *fell running – hill running.*

Подібним до попереднього прикладу є механізм утворення фразеологізмів *nordic walking* «скандинавська ходьба (ходьба з палками)», та *gorge-walking* «ходіння вздовж невеликої річки, долаючи пороги, водопади та інші небезпечні місця». Дані сталі словосполуки утворилися за зразком неологізму *hill walking*, що позначає «ходіння по гірській, пагористій або болотистій місцевості». Зазначимо, що нова стійка сполука *hill walking* вступає в синонімічні зв'язки з одиницею *hill running*.

Ще однію групою, яка об'єднує тематично-споріднені фразеологізми, котрі утворилися в результаті дії механізму аналогії є група, що позначає види спортивної та туристичної діяльності виконані за допомогою стрибка. Одиницею-зразком нових стійких сполук є неологізм попередній років *BASE jumping* «бейзджампінг», що позначає стрибки з певного фіксованого об'єкта за допомогою спеціального парашута. Копіюючи даний неологізм утворилася фразеологічна одиниця *bungee jumping* «банджі джампінг», котра позначає стрибки зі скель, мостів або інших високих споруджень із прикріпленою до тіла еластичною мотузкою.

Іншою групою тематично-споріднених фразеологізмів, що утворилися за аналогією є нові стійкі одиниці *credit card touring* «велоподорож з легкою вагою», *fully loaded touring* «велоподорож з повним вантажем, вид велоподорожі, під час якої велосипедист перевозить велику кількість необхідних для нього речей», *self-supported touring* «самозабезпечена подорож» тобто подорож, під час якої турист максимально забезпечує себе їжею, одягом, обладнанням та житлом (спальними мішками, наметами) та *supported touring* «велоподорожі з автосупроводом». Дані фразеологічні інновації утворилися за зразком словосполучення *bicycle touring*, що позначає велосипедну подорож. Фразеологічна одиниця *bicycle touring* є домінантою по відношенні до інших одиниць, адже вона має ширше значення і охоплює усі ознаки тематично-споріднених словосполучень.

У мехаж даної групи виявлені фразеологізми, які перебувають в антонімічних зв'язках: *fully loaded touring* та *self-supported touring*.

Наступною групою тематично-споріднених фразеологізмів, утворених за аналогією, є група, до якої належать фразеологізми, що позначають «проживання у таборі». Так, до складу цієї групи належить стійка сполука *canoe camping* «проживання в таборі під час подорожі на каное», *dry camping* «проживання в таборі, поряд з яким немає води» та *urban camping* «проживання в таборі в умовах міста» (ночівлі на дахах будинків, під кущами, у парках) Дані фразеологізми утворилася за зразком фразеологізму *bicycle camping*, що означає проживання в таборі під час велоподорожі.

Іншою, невеликою за кількістю фразеологізмів, групою є низка одиниць, котрі позначають дію виконану на плотах або човнах. У цій групі виявлено стійку сполуку *black-water rafting* «плавання по підземних річках, потоках, печерах,

катакомбах», яка утворилася як антонім до фрази *white-water rafting*, що позначає сплав по бурхливій річці на накаченому плоті чи човні.

Висновки. Наведені у роботі приклади свідчать проте, що механізм аналогії відіграє вагому роль в утворені неологізмів спортивної та туристичної сфери. Виявлено, що приблизно 21% новотворів сформовані саме завдяки цьому процесу. Утворені за цим механізмом нові лексичні одиниці та фразеологізми стають тематично або семантично спорідненими, а також можуть вступати в синонімічно-антонімічні відносини.

Перспективним напрямком вважаємо подальше вивчення словотворчих фрагментів, які є базою для формування аналогійних одиниць.

Література:

1. Зацний Ю. А. Нова розмовна лексика і фразеологія : Англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 295 с.
2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку 21 століття : англоукраїнський словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 328 с.
3. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
4. Кубрякова Е. С. Размышления об аналогии / Е. С. Кубрякова // Сущность, развитие и функции языка. – М. : Наука, 1987. – С. 43–51.
5. Merriam Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.merriam-webster.com
6. Online Etymological Dictionary : [Електронний ресурс] : етимологічний словник онлайн. – Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=track&searchmode=none.
7. Oxford English Dictionary Language Matters [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oxforddictionaries.com

УДК 81'373.612.2 = 161.2

О. О. Литвин,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, м. Харків

МЕТАФОРИЗАЦІЯ СВІТУ ПРИРОДИ В МОВІ ТВОРІВ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті охарактеризовано метафори на позначення рослин та проаналізовано специфіку їх реалізації у мові творів Ольги Кобилянської. З'ясовано роль цього тропу в поетичному тексті. Розглянуто індивідуально-авторські метафори. Доведено, що метафора є характерною ознакою мовотворчості письменниці.

Ключові слова: *троп, метафора, номени рослин, флорономени, Ольга Кобилянська, художній текст.*

МЕТАФОРИЗАЦИЯ МИРА ПРИРОДЫ В ЯЗЫКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ОЛЬГИ КОБЫЛЯНСКОЙ

В статье охарактеризованы метафоры для обозначения растений и проанализирована специфика их реализации в языке произведений Ольги Кобылянской. Выяснена роль этого тропа в поэтическом тексте. Рассмотрены индивидуально-авторские метафоры. Доказано, что метафора является характерным признаком идиостиля писательницы.

Ключевые слова: *троп, метафора, номены растений, флорономены, Ольга Кобылянская, художественный текст.*

THE METAPHORISATION OF THE NATURE'S WORLD IN THE LANGUAGE OF OLGA KOBYLYANSKA'S COMPOSITIONS

One of the main terms of linguistic poetics is the term of language world's picture. Each term divides the world by its own, so it has the own way of its depiction. As the result, each language has its own world picture, and the language personality builds its expressions according to this picture. However as for the researcher's evidences there are not chough works, devoted to the analysis of the tropes in modern poetic language in the Ukrainian language all of the above, the development of the linguistic poetic questions is actual.

It has been made the complex analysis of the author image making in the artistic language of Olga Kobylyanskaya, one of the ways of making idea style of the writer has been described metaphorical contents. This trope has been characterised as for the plant designation and made the specific of their realisation in the language of the authors compositions. It has been found out the role of the metaphors in the poetic text. It has been considered the individual authors metaphors, epithets.

It has been proved that this trope is the characteristic feature of Olga Kobylyanskayas language art, they play an important compositional and context function, which defines the unique of the authors style.

Key words: *tropes, metaphors, plants items, floras items, Olga Kobylyanskaya, artistic text.*

Одним із основних понять лінгвопоетики є поняття мовної картини світу. Кожна мова по-своєму членує світ, тобто має свій спосіб його представлення. Цього випливає, що кожна мова має свою картину світу, і мовна особистість будує свої висловлювання відповідно до національної мовної картини. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки проблемі мовної картини світу присвячені праці таких учених, як: Н. Арутюнова, В. Бєлянін, К. Голобородько, І. Голубовська, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, В. Карасик, В. Кононенко, Л. Лисиченко, О. Маленко, В. Маслова, В. Ніконова, О. Селіванова, Н. Сологуб, О. Черемська та ін. Сьогодні МКС розглядають як багатогранний ментальний феномен, що пов'язує мову з мисленням, із навколишнім світом, із культурно-етнічними реаліями та змістом найскладніших абстрактних понять, що функціонують у мові.

Сучасний лінгвопоетичний текст, спираючись на засади антропоцентризму, обирає об'єктом дослідження художню мову. Поетична мова є невід'ємним складником національної мови, у якій відбито комплекс характеристик її носіїв. Результатом переваг антропоцентричного підходу в науковому описі інтелектуальної діяльності людини є акцентування художньої картини світу. Оскільки основною ознакою художнього тексту є образність, то завданням лінгвостилістичного аналізу є виявлення конкретних засобів створення образності, що пронизують усі рівні мови, зокрема метафори.

Вивчення тропіки певного автора або окремого твору тісно пов'язане із завданням вивчення мови художньої літератури. У процесі втілення ідейно-творчого замислу письменник використовує різноманітні словесно-виразові ресурси мови, серед яких тропи відіграють першорядну роль.

Розуміння тропів як сутності творчого мислення, способу пізнання світу, основи образності формувалося в тривалому розвиткові поетології, починаючи від учення Аристотеля про поетичне мистецтво. Дослідники слушно наголошували, що сфера тропів – це не лише мистецтво, а творчість узагалі, підкреслюючи унікальну здатність тропів передавати такий зміст, який іншим шляхом не передається, сконцентровано втілювати характер образного мислення, ментальність, світо-

© О. О. Литвин, 2017

сприймання митця. Метафора є способом створення індивідуально-авторського світу письменника, одним із найважливіших його засобів. Процес авторського метафороутворення постає виразником ідіостилю письменника, репрезентує його самобутність, виражає властиву йому світоглядну концепцію.

Сучасні дослідження в галузі когнітивної лінгвістики розглядають метафору як один із важливих засобів пізнання людиною навколишнього світу.

За літературознавчим словником за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін., «Метафора – троп поетичного мовлення. У метафорі певні слова й словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю. Вона не може бути «скороченим» порівнянням, тому посідає синтаксичне місце, призначене для предиката. Це перехід інтуїтивного осяяння у сферу раціональних понять. І чим далі містяться один від одного протиставні розряди об'єктів, тим яскравіша метафора, яка прагне на відмінну від символу, зосередитись у образній оболонці. Сконцентровуючи та узгоджуючи у своєму потужному семантичному полі найвіддаленіші чи найнесумісніші асоціації, метафора постає суцільним не почленованим тропом, який може розгорнутися у внутрішній сюжет, не сприйнятний з погляду раціоналістичних концепцій. Метафора тут подібна до загадки, але з тією відмінністю, що не підлягає дедуктуванню, вимагаючи визнання за собою нової реальності» [9, с. 452]. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. Метафори є не тільки образними – тропами поетичної мови, а й джерелом виникнення нових значень. У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет. Метафору можна розглядати як найкоротший нетривіальний шлях до істини, бо вона, вихоплюючи й синтезуючи за асоціаціями певні ознаки, переводить світ предметів з усталеної таксономії на вищий щабель пізнання – у світ мислення [10, с. 330].

Метафори, не лише вербалізують елементи мовної картини світу, а й дають змогу дослідити процес формування індивідуально-авторської картини світу, допомагають розкрити творчий задум письменника. Метафора – це насамперед спосіб вловити індивідуальність конкретного предмета чи явища, передати його неповторність [1, с. 149]. Перенесення стереотипів рослинного світу на риси людської вдачі, дії, поведінку людини має метафоричну природу.

У сучасному мовознавстві метафори класифікують на таких підставах: 1). за належністю до того чи того мовного рівня – лексичні, граматичні та ін.; 2) за стилістичною характеристикою – індивідуально-авторські та загальномовні; 3) за структурою – прості та розгорнуті, або послідовні; 4) за ознаками, що лежать у їхній основі; 5) за тематичними моделями розвитку; 6) за функціональними характеристиками [8, с. 52]. Дослідник Л. Мацько класифікує метафори за граматичним вираженням: субстантивні, атрибутивні, дієслівні, комбіновані [10].

Аналіз ідіостилю О. Кобилянської засвідчує, що семантичне багатство й оригінальність метафор у стилістичній системі творів, незвичайність і різноспрямованість асоціацій набирають вияву в неабиякій кількості різноманітних структурних моделей, у специфіці їх синтаксичної будови та функціонування. Найчисленніші в мові творів О. Кобилянської дієслівні метафори, бо дієслівна ознака відкриває невичерпні можливості для створення найрізноманітніших метафор. Письменниця досить часто вживає флорономен *кукурудза* в складі метафори:. *«Я пішла, а за мною пішов і міх* ***кукурудзи****. Ви всі були дома… так пильнували хати*?» [5, с. 475]. Метафора побудована на евфемізмі, де *пішов міх кукурудзи* вживають для непрямого, прихованого позначення певних, дій, зокрема крадежу, замість їх прямої назви. Найбільш уживаним в поетичній мові О. Кобилянської є флорономен *смерека*: *«Але по якімсь часі вона наново на хвилину перечікує. А з нею враз мов і всі* ***смереки*** *вліво і вправо. Одні над пропастю, другі горою, ніби й собі станули. Колишуться лиш легко, шумлять обережно. З нею враз надслухують, а надслухуючи, притім щось ніби пошіптують*» [3, с. 403]. На основі звукових асоціацій формується метафора, де назва фізичних дій людини *шепіт* стає ознакою предмета рослинного світу. *«Цієї ночі я вві сні була «дома», і мене знов вітали гори, мої давні гори й* ***смереки****»* [6, с. 186]; У наведеній цитаті флорономен *смерека* входить до складу простої метафори, образ *смереки* уособлюється з людиною за допомогою дієслова *вітають*.

Метафори у складі порівняння є загальною ознакою художнього мислення та мовлення О. Кобилянської: «*Ні, – відповів, – цього не сказав би. Честь – ні. Але в кожному разі – гордість її. Вона тим виступає проти звичаю, а в деякім смислі і проти виховання, тому все-таки такий крок упокорює. Такий, одначе, вчинок, на мою думку, не позбавляє їй честі. В його очах таке упокорення – то щось гарне й велике. Розуміється, коли походить від шляхетної жінки, яку власне, маємо на увазі. Мені видається,* ***немовби вона клала йому тоді до ніг китицю білих лілій****…»* [4, с. 22]. У складній метафорі зізнання жінки в коханні передається за допомогою порівняння *немовби вона клала йому тоді до ніг китицю білих лілій.*

Субстантивні метафори в мовній палітрі О. Кобилянської відзначаються виразною індивідуально-авторською новизною та органічним елементом стилю письменниці, яскравим показником її художнього мовлення і світобачення: *«Та кажуть люди, що єсть одна ніч, у польоті часу назначена розцвітом папороті, із сходом лісних царів і русалок… Єсть ніч одна, де збивають* ***лісні дзвінки-цвіти головками, скликують усі цвіти****, знані й незнані, до святкування пишного свята лісного воскресення…*» [4, с 341]; «*Поклала чудовище, що, як їй здавалося, заснуло, обережно під зелену руту, поблизу якої рядом високо виростали* ***соняшники з зернистими плоскими обличчями****, і притакнула їм*» [5, с. 429]. Семантичний зміст метафори ґрунтується насамперед на зіставленні двох понять та пошуку між ними асоціативно-смислових асоціацій. У наведених цитатах об'єднано зорові й дотикові враження. Передусім виникають уявлення про форму: *лісові квіти* нагадують *дзвіночки*, і на основі цього утворилася назва, також *квіти дзвінків* нагадують голівку, а *соняшники* – обличчя. Як наголошує В. Коптілов, «однорідність метафор принципово неможлива: кожна метафора є завершенням, підсумком художнього пізнання об'єкта на якомусь етапі» [7, с. 21].

Ідіостилю О. Кобилянської притаманне використання складних синтаксичних конструкцій із метафоричним контекстом: *«Я добра й лиха, гарна й бридка, палка й холодна, але більше нещасна, як щаслива. Уяви собі гарну довгу* ***грядку квіток****, посеред якої і влітку, і взимку пролягає чорна, вбивча смуга. Тінь від тієї смуги* ***одягає в смуток усі квіти****, а під нею тліє жар, хтозна й навіщо. Така моя душа, люба Густо»* [6, с. 110];

Чільне місце у мові творів О. Кобилянської посідають також прикметникові метафори, які вказують на окремі визначальні риси об'єктів образного мислення, виражають ознаку через емоційно-експресивне забарвлення, що покликане активізувати творчу уяву читача. Атрибутивні метафори в поетичній мові письменниці вжиті здебільшого в структурі метафори іменникової, дієслівної, у структурі образного тексту, яким репрезентовано абстрактний чи конкретний денотат: *«Ішли все ще вузенькою стежкою полем, та лиш уже тепер високою кукурудзою. Шовкове* ***листя*** *її неначе* ***шепотом відзивалося*** *до них, коли одно або друге, переходячи повз струнких рослин, десь-не десь діткнулися або й відпирали її зі стежки руками*» [3, с. 87].

Як випливає із нашого дослідження, значних успіхів досягла О. Кобилянська в прикметникових метафорах, які є наслідком безпосередніх чуттєвих вражень письменниці і при цьому черпають свою самобутність у фольклорі: *«Свята*

деревина, от тота, – додала з незвичайною побожністю, указуючи на ***смереку****, – охоронила мене від смерті, спровадила твою матір і утримала і досі при житті*» [3, с. 333];

Частотність комбінованих метафор у мові творів О. Кобилянської, до складу яких уходять номени на позначення флорономенів, незначна, але в системі зображальних засобів відтворення мовної картини світу вони відіграють помітну роль: «*Там пишалася рік-річно перед ним* ***у покірній гордості пшениця****, а там ріс овес, а тут, недалеко бурдея, простягалося майже щороку* ***біле море цвітів гречки****, а тут, направо, зеленіла конюшина, а там, далі,* ***шелестіла тайком кукурудза****, і все так тягнулося всюди на відміну, і лише що сей кусень поля належав сьому, а той тому*» [3, с. 103]. Ця багаточленна метафорична структура складається з субстантивних *покірна гордість пшениці*, *біле море цвітів* та атрибутивної *шелестіла тайком кукурудза.*

У поетичній мові О. Кобилянської найчастотнішими є дієслівні метафори, досить часто вживаються субстантивні та атрибутивні. Значно менше виявлено прикметникових комбінованих метафор. Метафоричні образи, створені письменницею, насичені асоціативним багатством, вражають структурністю фрази, точністю вислову, лаконічністю думки на тлі витонченої мальовничості довкілля. Метафори є характерною ознакою мовотворчості О. Кобилянської, вони виконують важливу композиційну та змістову функцію, яка й визначає неповторність стилю письменниці.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора // Лингвистика и поэтика. – М., 1979.
2. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели / О. Кобилянська. – К. : Наукова думка, 1988. – 667 с.
3. Кобилянська О. Твори: в 5-ти т. – Т. 3 / упоряд., підгот. текстів та прим. Ф. Погребенника. – К. : Держлітвидав УРСР, 1963. – 439 с.
4. Кобилянська О. Твори: У 3 т. – Т. 3 / О. Кобилянська. – Державне видвництво художньої літератури, 1956. – 638 с.
5. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / О. Ю. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
6. Коптілов В. В. Метафора Миколи Бажана / В. В. Коптілов // Укр. мова і л-ра в шк. – 1979. – № 10. – С. 21–28.
7. Лисиченко Т. Ю. Динаміка метафори в ідіолекті М. Т. Рильського: Дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. / Т. Ю. Лисиченко – Харків, 2011. – 220 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / Уклад.: Р. Т. Гром'як,. Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – 2-е вид., випр., допов. – К. : ВЦ. «Академія», 2006. – 752 с.
9. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 456 с.

УДК 81'27:811.521

О. Ю. Літінська,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

КЛЮЧОВІ СЛОВА 「気」ТА「気をつかう」У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі інтерпретації та розрізнення ключових слів японської мови, визначенню культурних парадигм, що пов'язані з цими концептами. Розглядаються типові ситуації вживання концептів「気」та「気 をつかう」, встановлюється семантична відмінність між близькими фразеологічними одиницями, наводяться приклади часто вживаних фраз у семантичному полі концепту「気」.

Ключові слова:*японська мова, концепт, прагматика, культурні і мовні константи, «ключове слово».*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА 「気」И「気をつかう」В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена проблеме интерпретации и различения ключевых слов японского языка, определению культурных парадигм, связанные с этими концептами. Рассматриваются типичные ситуации употребления концептов 「気」 и 「気 を つ か う」, устанавливается семантическая разница между близкими фразеологическими единицами, приводятся примеры часто употребляемых фраз в семантическом поле концепта 「気」.

Ключевые слова: *японский язык, концепт, прагматика, культурные и языковые константы, «ключевое слово».*

KEY WORDS 「気」 AND 「気をつかう」 IN JAPANESE

The article deals with the problem of interpretation of keywords in Japanese language, the definition of cultural paradigms associated with these concepts. We consider the typical situation of using concepts 「気」 and 「気をつかう」, set the semantic difference between close phraseological units and describe examples of frequently used phrases in the semantic field of the concept 「気」. In our opinion keywords気」 and 「気をつかう」directly related to everyday life Japanese and show Japanese worldview and characterizing special attitude to learning and work. It is in these areas (academic and business) we can see an intensive cultural exchange between Japan and Ukraine, which determines the relevance of this research. In daily life, keyword 気をつかう closely associated with the concept of «work spirit» and «fatigue». Results of the research can be used to further study, for example, to compare concepts 気and 魂 (tamashii) and cultural generalizations about metaphysical concepts Japanese.

Key words: *Japanese, concept, pragmatic, cultural and linguistic constants «keyword».*

Постановка проблеми. З двадцятих років минулого століття, завдяки роботам багатьох лінгвістів і культурологів, утвердилося одне з основних правил сучасних культурологічних досліджень: без знайомства з мовою, неможливо збагнути сутність культури, оскільки між життям суспільства і мовою, на якому воно говорить, існує тісний зв'язок. Справедливо і зворотне твердження: без знання культурного контексту, інколи неможливо відповідним чином інтерпретувати той чи інший феномен мови.

Едвард Сепір називає мову символічним керівництвом до розуміння культури. У роботі «The Status of Linguistics as Science» (1929) він пише: «Велика ілюзія думати, що людина за своєю суттю пристосована до реальності, що орієнтується в ній без використання мови і що мова це всього-лише випадковий набір інструментів, за допомогою яких вирішуються конкретні проблеми комунікації або мислення. Насправді, «реальний світ – це доповнення, яке без усвідомлення добудовується до мовних звичок певної групи» [5, pp. 209–210]. Ідеї Сепіра були розвинені його послідовником Б.Л. Уорфом і на цих засадах була сформульована *гіпотеза лінгвістичної відносності*, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу [2, с. 209]. Спираючись на гіпотезу Сепіра-Уорфа, вчені-лінгвісти (Хаймс, Ґердер, Діксон та ін.) звернулися до проблеми співставлення культур на основі порівняння лексичного складу мов, була визначена головна теза теорії прямої залежності між словниковою і культурною розробленістю (Ґердер, 1966) [3], а саме: висока щільність лексичних одиниць, що відносяться до однієї семантичної сфери є показником інтересу, який властивий даній культурі.

© О. Ю. Літінська, 2017

А. Вєжбицька відзначає, що «поряд з «культурною розробленістю» і «частотністю», є ще один важливий принцип, що пов'язує лексичний склад мови і культури – це принцип «ключових слів»» [1, с. 24], а також дає визначення: «Ключові слова – це слова, особливо важливі і показові для окремо взятої культури» [1, с. 24]. Універсального і однозначного механізму виокремлення «ключових слів» не існує, але вони повинні відповідати, як мінімум, двом критеріями: 1) бути загальновживаними і 2) часто використовуватися в одній семантичної сфері або перебувати в центрі цілого фразеологічного сімейства. Також, наголошується, що «[...] гіпотетичне «ключове слово» часто зустрічається в прислів'ях, приказках, популярних піснях, назвах книг, тощо» [1, с. 25].

Вивчаючи мову і культуру Японії, постійно маємо справу з «ключовими словами», відособленість яких повністю або частково визначається за критеріями Вєжбицької. Також, формат словника «ключових слів» або «концептів» є популярним серед західних і японських дослідників. Проблема ключових слів японської культури розглядалась багатьма дослідниками: Вєжбицька (1991), Де Мент (2004), Лєбра (1930), Хонна, Хоффер (1989) та ін.

Мета статті: дослідити особливості вживання двох семантично близьких «ключових словах» японської мови і культури: 気 і 気をつかう. На нашу думку, ці ключові слова безпосередньо стосуються повсякденного життя японців, змальовують особливості японського світосприйняття та характеризують їх ставлення до навчання й роботи. Саме в цих сферах (академічній та діловій) останнім часом відбувається інтенсивний культурний обмін між Японією і Україною, що зумовлює **актуальність** дослідження. **Матеріал дослідження:** лексилогічні дані японських тлумачних словників, експліцитні рекомендації щодо узусу лексичних одиниць від носіїв японської мови.

Згідно одного з найбільших онлайн-словників японської мови http://jisho.org, 気 займає 113 місце серед 2500 найбільших часто вживаних ієрогліфів в газетах. 気 також знаходиться в центрі сімейства фразеологізмів, фразеологічних словосполучень та ідіом [4]. Наприклад, якщо щось або хтось відповідає японському смаку, про це говорять 「気にいる」 (що означає «підходяще», «прийнятне», «легкотравне» і т.п.); якщо щось привертає увагу, про це говорять 「気になりました」; якщо ж хтось демонструє недостатній рівень емоційної залученості, старанності, виявляє неготовність витрачати свою енергію і вкладати душу в роботу або навчання, то про таку людину і про результат її роботи часто говорять 「気に食わない」(неприйнятне, те, що неможливо спожити и засвоїти).

Приклади фразеологічних одиниць з «ключовим словом» 気**.**

дух, душа; характер; смак	気が合う	**зійтися характерами, добре розуміти один одного, добре уживатися**
	気の荒い	буйний, сварливий
	気の短かい	запальний, нетерплячий, поривістий;
	気の長い	терплячий, наполегливий
	気の病	нервовий розлад
почуття, настрій	気にする	брати близько до серця, турбуватися
	気になる	лежати на серці, турбувати
	気の毒	сумний; жалюгідний, нещасний
	気が変わる	бути непостійним, змінювати свої наміри
	気が咎める	відчувати докори сумління
	気にかける	брати близько до серця, турбуватися
	気をつかう	піклуватися, брати до уваги
намір, схильність	気がある	цікавитися чимось, мати схильність до чогось.
	気が向く	мати намір щось зробити.
розум, свідомість	気の変な	не при своєму розумі
	気が遠くなる	непритомніти
увага	気がつく	звертати увагу, помічати
	気のつかない	неуважний, розсіяний
	気にとめる	пам'ятати, брати до уваги
	気を許す	бути безтурботним, бути занадто довірливим

В японській культурі поняття気має більш практичний, орудійний зміст, ніж метафізична концепція «душі» («духу») в українській мові. Безпосередньо на це вказує «ключове слово» 気をつかう, яке можна перекласти як «використання душі», «робота духу». Оскільки це поняття належить до широкого семантичного поля «дії», воно значною мірою вплинуло на мовленнєву поведінку японців.

Яскравий приклад такого впливу – феномен «айдзуці». Термін айдзуці використовується для позначення коротких фраз-відгуків, які вимовляє слухач в процесі спілкування. Айдзуці це «фідбек» – сигнал про уважне вслухання в слова співрозмовника. Як правило, айдзуці це різні короткі слова та словосполучення: はい、ええ、うん (так), なるほど (а й справді!), そうですねえ (саме так, я такої ж думки), そうですか(та Ви що! Дійсно так?), ほんとう, ほんとうに (дійсно, правда, насправді) та інші. Вони використовуються коли один зі співрозмовників підтверджує своє розуміння суті сказаного. Найчастіше айдзуці зустрічаються у вільному типі дискурсу, коли співрозмовники обговорюють звичайну тему і використовують нейтрально-ввічливий або простий стиль мовлення. У діловому спілкуванні пропонується використовувати наступні фрази: замість「はい」、「そうですね」рекомендовано використовувати 「おっしゃる通りです」、「ありがとうございます」、「勉強になります」、「初めて聞きました」「続きを教えてください」. Мета «айдзуці» – продемонструвати співрозмовнику свою *симпатію* (気をつかう), проявити таким чином турботу про іншу людину у всіх можливих аспектах і передбачити її бажання і потреби [6].

気をつかう**. Особливості використання.**

I Вибір ієрогліфа.		
気を使う	використовується, якщо мова йде про людину або предмет, в якості дієслова в поєднанні з прямим доповненням: наприклад, 仮名を使う, 漢字を使う, 現地の言葉を使う, 心を使う.	«Увага» до найменших деталей в оточуючих людях, речах, «симпатія». Обов'язок і ознака хороших манер, вихованості, особа використовує своє 気– (розум, свідомість, енергію), щоб бути приємною, прийнятною для оточуючих людей (気にいる); 気 це інструмент і з його використанням пов'язано поняття втоми. Конкретні прояви людинолюбства і турботи [7].

気遣う	в поєднанні з 気, 心, 金, 筆 при утворенні іменника, наприклад, 仮名遣い, 言葉遣い, 心遣い.	Переживати, хвилюватися про різні речі, нервувати. Вислів описує справжнє, що йде від серця занепокоєння, яке переповнює особу думками про те, що відбувається, з 気 遣 う не пов'язана концепція втоми. Це підстава людських стосунків [7].
II Різниця між семантичними полями気遣う **і** 気にする.		
気遣う	Семантичне поле – любов (愛情)	Переживання, засновані на доброті (や さ し さ) і доброї волі [8].
気にする	Семантичне поле – страх (怖れ)	Рівень занепокоєння занадто високий [8].
III Характеристика людини. 気を使う人 **і** 気が利く人		
気を使う人	Звертати увагу на потреби інших людей, переживати, брати до уваги. Активна і багатослівна людина, перепитує про багато речей. Така поведінка може бути стомлюючою.	
気が利く	Бути уважним, тактовним, бути чутливим (до потреб інших). Проникливий спостерігач, який майже володіє читанням думок. Уважний і небагатослівний, не викликає стомлення.	

Висновки. Таким чином, 1)気 можна розглядати в контексті відмінності японського і неяпонського. Якщо будь-яка ідея, звичай або товар імпортується з-за кордону, то його або відхиляють японці, або адаптують до японських смаків. З точки зору західної людини деякі приклади «японізації» можуть здатися «нераціональними». Наприклад, смак і дизайн упаковки деяких солодощів змінюється в залежності від сезону. Це тягне за собою додаткові виробничі витрати, але, на відміну від західного споживача, який вважає за краще завжди мати доступ до улюбленого продукту, японський покупець цінує відповідність сезону, до зміни яких він надзвичайно чутливий. Відповідність сезону це тільки одне з абстрактних якостей, що відрізняють японське від неяпонського. Сукупність таких якостей позначається за допомогою «ключового слова» 気, воно має широкий спектр значень і може перекладатися як «дух», «природа», «серце», «турбота», «почуття», «обережність», «настрій», «смак», «атмосфера».

2) Один з головних аспектів японського стилю життя визначено за допомогою «ключового слова» 気をつかう, який буквально означає «використовувати енергію», при цьому, мова йде про емоційну або духовну енергію і відсилає до системи міжособистісних взаємин з високим рівнем емоційних затрат і самовіддачі на всіх рівнях (бізнес, освіта, хобі, тощо), яка переважає в Японії. Людина повинна постійно думати про інших, стежити за тим, щоб його дії не порушували ніякі заборони і поведінкові табу. Менш ніж за 30 років Японія перетворилася з феодальної аграрної країни в індустріальну державу. Японія досягла цієї разючої метаморфози завдяки неймовірній кількості енергії і концентрації духу. Інтенсивний розвиток економіки і конкуренція між компаніями на міжнародному та національному рівнях в поєднанні з традиційним уявленням про гордість, сформували нову етику і змусило японців працювати з інтенсивністю, яка межує з одержимістю і ментальним розладом. Ця одержимість стала основним фактором, завдяки якому Японія відродилася після Першої та Другої світової війни і породила в 1980-ті роки симптом, відомий як 過労死 (кароосі) – смерть від перевтоми на роботі. І зараз, в повсякденному житті японців, «ключове слово» 気をつかう близько пов'язано з поняттям «робота духу» і «втома». Перспективи дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого дослідження «ключових слів» японської мови, наприклад, для порівняння концепції気 і 魂 (тамасіі) та культурологічних узагальнень щодо метафізичних концепцій японської мови.

Література:

1. Вежбицкая Анна. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А. Д. Шмелева ; под ред. Т. В. Булыгиной. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – С. 263–305.
2. Уорф, Б.-Л. Наука и языкознание: о двух ошибочных воззрениях на речь и мышление, характеризующих систему естественной логики и о том, как слова и обычаи влияют на мышление / Б.-Л. Уорф // Языки как образ мира : сб. – М.; СПб., 2003. – С. 202–219.
3. Herder Johann Gottfried. Treatise on the origin of language (published 1772) / J. G. Herder. – New York: Frederik Unger, 1966
4. Japanese dictionary search results for 気.– Режим доступу : http://jisho.org/search/%E6%B0%97
5. Sapir, E. The Status of Linguistics as a Science / E. Sapir // Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality / E.Sapir ; ed. by David G. Mandelbaum. – Berkeley: University of California Press, 1949. – P. 160-166
6. 好感度を下げる３つのあいづち. – Режим доступу: http://www.yomiuri.co.jp/fukayomi/ichiran/20160603-OYT8T50000.html?page_no=2
7.「使う」と「遣う」の日本語の言葉の違いをわかりやすく解説します. Режим доступу: http://trendcatch.info/?p=1876
8. 気にする、と気を遣うの違い. – Режим доступу: http://ameblo.jp/kokoro-ya/entry-10606805606.html

УДК 801.631.5+81'42+81'38=111

О. С. Маріна,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ У КОНСТРУЮВАННІ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена виявленню особливостей конструювання парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі в світлі інтердискурсивності. Остання є взаємодією поетичного дискурсу з різними жанрами нехудожнього дискурсу – юридичного, медичного, Інтернет-дискурсу та дискурсу новин. У сучасному англомовному поетичному дискурсі інтердискурсивність скеровує варіативність реалізації категорії парадоксальності від мікро- до мегапарадоксальних поетичних форм – неможливих поетичних світів –, а також зумовлює їх конструювання.

Ключові слова: *когнітивно-дискурсивна категорія парадоксальності, парадоксальна поетична форма, інтердискурсивність, дискурсивний імпорт.*

ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУИРОВАНИЯ ПАРАДОКСАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена выявлению особенностей конструирования парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе в свете интердискурсивности. Последняя является взаимодействием поэтического дискурса

© О. С. Маріна, 2017

с разными жанрами нехудожественного дискурса – юридического, медицинского, Интернет-дискурса и дискурса новостей. В современном англоязычном поэтическом дискурсе интердискурсивность направляет вариативность реализации категории парадоксальности от микро- до мегапарадоксальных поэтических форм – невозможных поэтических миров –, а также обуславливает их конструирование.

Ключевые слова: *когнитивно-дискурсивная категория парадоксальности, парадоксальная поэтическая форма, интердискурсивность, дискурсивный импорт.*

THE PECULIARITIES OF PARADOXICALITY CONSTRUING IN MODERN ENGLISH POETIC DISCOURSE

The article focuses on revealing the peculiarities of paradoxicality construing in Modern English poetic discourse in the light of interdiscursivity. The paper defines paradoxicality as a cognitive discursive category in cognitive and semiotic unity of its content and form, modelled on the basis of «fuzzy set» principle, which predetermines the elasticity of its boundaries and constant accessibility for new members. In its turn, interdiscursivity is an interaction of poetic discourse with different genres of non-fiction discourse, i.e. legal, medical, Internet-discourse and the discourse of news. In Modern English poetic discourse interdiscursivity governs variation of paradoxicality category realization from micro- to megaparadoxical poetic forms – impossible poetic worlds – as well as predetermines their construing. Paradoxical poetic forms are multimodal construals, incorporating preconceptual, conceptual, verbal and non-verbal facets. Each facet is constructed and reconstructed on the verge of two or more modalities of modern British and American poetic discourse – verbal (poetic texts), visual (paintings accompanying poetic texts), auditory (poetic discourse as an outcome of videogames or street noise's acoustic environment and / or rhythm o current musical genres) and / or audiovisual (videoclips – screened or animated versions of poetic texts; poetic readings).

Key words: *cognitive discursive category of paradoxicality, paradoxical poetic form, interdiscursivity, discursive import.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У статті парадоксальність розглядається як когнітивно-дискурсивна категорія у когнітивно-семіотичній єдності її форми й змісту. Вона структурована у форматі розмитої множини, якій властива асиметричність формальних і змістових ознак, що зумовлює їх багатофокусну структурацію та розмитість категоріальних меж. Синтез когнітивного та дискурсивного в категорії парадоксальності відображає специфіку об'єктивації досвіду раціонального й ірраціонального пізнання світу в парадоксальних поетичних формах, що функціонують у різноманітних поетичних (інтер)дискурсивних контекстах. У сучасному англомовному поетичному дискурсі конструювання нових парадоксальних поетичних форм відбувається під впливом низки лінгвальних та позалінгвальних чинників, серед яких особливе місце посідає інтердискурсивність.

Огляд останніх досліджень і публікацій з проблеми. Витоки теорії ***інтердискурсивності*** закладено в працях М. Фуко і, передовсім, пов'язуються з тлумаченням феномена дискурсу як множинності висловлень, які належать до тієї або іншої дискурсивної формації. У такий спосіб дискурс постає відповідно упорядкованим і систематизованим мовним вираженням ідеологічно укоріненої та історично зумовленої соціальної практики [2, с. 92]. У подальшому ідеї М. Фуко розвинуто представниками «французької школи дискурс-аналізу» [1].

У сучасному мовознавстві підкреслюється когнітивне підґрунтя інтердискурсивності [3; 4]. Відзначається, що вона передбачає переключення адресата на іншу систему знання, кодів і інший тип мислення [3, с. 54]. Інтердискурсивні зв'язки встановлюються зокрема через включення одиниць одного типу дискурсу в інший. Інтердискурсивність як взаємодія між різними дискурсами, як інтеграція різних царин знання і практики, тлумачиться як когнітивно-комунікативна суперкатегорія і полягає в об'єднанні в інтердискурсі категорій різножанрових дискурсів, а також у побудові дискурсу одного жанру за когнітивними й комунікативними параметрами іншого [4, с. 57]. Під когнітивними параметрами маються на увазі дискурсотвірні концепти, а під комунікативними – стратегії і тактики, втілені в тому чи іншому жанрі дискурсу [там само].

Мета і завдання статті. Мета статті полягає у виявленні особливостей конструювання парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі з огляду на феномен інтердискурсивності. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: 1) окреслити специфіку парадоксальності як когнітивно-дискурсивної категорії; 2) визначити сутність явища інтердискурсивності; 3) з'ясувати функцію та розкрити механізм інтердискурсивності в творенні парадоксальних поетичних форм.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Виходячи з трактувань інтердискурсивності, поданих вище, у контексті статті визначаємо ***інтердискурсивність*** як взаємодію поетичного дискурсу з різними жанрами нехудожнього дискурсу – юридичного, медичного, Інтернет-дискурсу, дискурсу новин тощо. У результаті аналізу сучасного англомовного поетичного дискурсу було виявлено такі інтердискурсивні зв'язки поетичного дискурсу з різними жанрами нехудожнього дискурсу (рис. 1):

Рис. 1 Схема інтердискурсивної взаємодії поетичного дискурсу з різними жанрами нехудожнього дискурсу

За допомогою інтермедіальної техніки дискурсивного імпорту [7, с. 139] поетичний дискурс набуває жанрових і стилістичних характеристик юридичного дискурсу (промови адвокатів), медичного дискурсу (звіти про розтин), медіа-дискурсу (прогнози погоди, повідомлення про затори на шляхах) та Інтернет-дискурсу. У такому контексті інтердискурсивність постає як: 1) один з чинників варіативності актуалізації категорії парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі; 2) як чинник творення неможливих поетичних світів.

Зосередимось на кожному пункті більш детально. Загалом поняття варіативності включає різні вияви, модифікації, актуалізації, реалізації або маніфестації тієї чи іншої мовної сутності (одиниці) в мовленні. Варітивність реалізації кате-

горії парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі ранжує від фонетичного рівня до інтердискурсивного виміру за допомогою низки парадоксальних поетичних форм. Зокрема, мікропарадоксальні поетичні форми, до яких належать слова, зовнішня оболонка яких виявляється спотвореною, або розірваною, безглузді квазілексичні одиниці – авторські новотвори та графони. Макропарадоксальні поетичні форми включають парадоксальні поетичні образи, виражені фонографічними, фонетичними та морфологічними стилістичними засобами, контрастивними тропами й фігурами і девіантними синтаксичними конструкціями.

Мегапарадоксальні поетичні форми – це неможливі поетичні світи, що конструюються в сучасному англомовному поетичному дискурсі. Тлумачення неможливих поетичних світів у нашому дослідженні здійснюємо із застосуванням методики моделювання неможливих [5; 8] та металептичних світів [9], а також абсурдистських текстових світів [6].

Неможливий поетичний світ є мультимодальним конструктом, конструювання якого у мультимодальному (вербальному та / або невербальному) поетичному тексті стає результатом розумово-мовленнєвої діяльності творчої особистості (поета) з концептуалізації, тобто осмислення предметів реального чи уявного світів, переломленої крізь призму його художньої свідомості й особливих видів поетичного мислення.

Під час осмислення та / або інтерпретації поетичного тексту, в якому функціонують парадоксальні поетичні форми, неможливий поетичний світ постає ментальним образом, що активується у свідомості потенційного адресата семантичним наповненням лексичних одиниць – компонентів парадоксальних поетичних форм та власне семантичними ознаками низького та високого ступеня категоризації, що вони виражають. Конструювання *неможливого світу* відбувається завдяки зіткненню несумісних схем знання.

Прослідкуємо дію інтердискурсивності на прикладах. Так, в поетичному тексті *Metropolitan Forecast – Прогноз погоди у великому місті* як фрагменті газетного дискурсу, що розгортається в поетичній збірці «*Day*» – «*День*», що налічує 866 сторінок, повністю передруковано один з випусків газети «Нью-Йорк Таймс», як зазначає поет: «слово до слова, літера до літери, шпальта до шпальти з лівого верхнього кута до правого нижнього».

Metropolitan Forecast
D8 L THE NEW YORK TIMES TUESDAY, SEPTEMBER 11, 2001
Metropolitan Forecast
today Less humid, sunshine
High 79. Noticeably less humid air will filter into the metropolitan region on.
Brisk winds from the northwest. High pressure building east from the Great Lakes
will promote mainly sunny skies…

У поетичному тексті актуалізовано концепт СТАН АТМОСФЕРИ з відповідними парцелами НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ТЕМПЕРАТУРА, РІВЕНЬ ВОЛОГОСТІ. Графічно у першому рядку за іконічним принципом відтворено назву газети та випуск, з якого запозичено прогноз погоди. Унаслідок дискурсивного імпорту дискурс новин не зазнав жодних модифікацій або адаптацій до жанрово-композиційних особливостей поетичного дискурсу.

Рис. 2 Взаємодія поетичного та дискурсу новин

У разі окресленої інтердискурсивної взаємодії у поетичному дискурсі відбувається створення металептичного світу, що вибудовується на порушенні меж останнього та повного поглинання ним дискурсу новин з відповідними дискурсотвірними концептами та композиційно-жанровими властивостями.

У результаті аналізу сучасного англомовного поетичного дискурсу також виявлено випадки, коли композиційно-жанрова специфіка, наприклад, юридичного дискурсу (промов адвокатів на судових слуханнях) піддається частковій адаптації до канонів поетичного дискурсу, з'являється рима та відповідна ритмічна організація (рис. 3).

Рис. 3 Схематичне зображення модифікації композиційно-жанрових ознак юридичного дискурсу

До прикладу, проаналізуємо поетичний текст К. Дегентеш (англ. *K. Degentesh*) *«No One Cares Much What Happens to You» – «Усім байдуже, що з тобою відбувається»:*

when Serbs get mad, they ***talk***
about a small ***walk***
in town like ***Grace***
Stop laughing; I'm ***mace***

dace
menace
serious
Grace *is all I can afford on my nursing home* ***wages***

I pity her for the thankless job of building ***gadgeys***
A nation of Americans conceived in petri dishes

no one cares much for the body ***parts***
murderer creeping up behind her
DARTS
Look, poetry, painting, ***writing****. . .*
People don't get it like they should.
In ***citing****....*

But it exists because it's a link to what we can
accomplish through our Forensic ***Plan***
no matter how public ***Ran to ban***
it all seems
there's a forced casualness to this ***conversation***
within the carazy ***nation***

Аналізуючи різні судові промови за допомогою пошукових систем Інтернету авторка обирає певні фрагменти, видозмінюючи та римуючи їх. До прикладу:

– вихідний текст:

~~*No one cares much about*~~ *angering the Serbs; when Serbs get mad, they talk* ~~*about «human rights» and «European integrations.» When Albanians get mad,*~~ *...* ~~*When Codi asks if anyone has publicized the problem, Viola reminds her that no one cares much about*~~ *a small town like Grace.* ~~*Wandering around the cemetery ...*~~

– похідний текст:

when Serbs get mad, they ***talk***
about a small ***walk***
in town like ***Grace***

Stop laughing; I'm ***mace***
dace
menace
serious

Закреслені частини у вихідному тексті опущено, а у похідному додано лексичні одиниці за принципом римування (*talk – walk, Grace – mace, dace, menace*) та у подальших рядках (*parts – darts, writing – citing, plan – ran to ban, conversation – nation*). Тим не менш, часткове слідування правилам віршотворення лише нагадує, що потенційний адресат матиме справу з поетичним, а не юридичним дискурсом.

I've been out here shooting long enough
I know even a public toilet will net you jail time

*because when it comes to that word, «****nigger****,»*
– I know that this is ***illegal*** *–*

it's like the emergence of yet another ***guilty****, white Southern male*
as the fat lady continues to ***sing****,*
«when they were first created the ***thing***
was to make them as white as possible»
I defend your interests, you, pity ***man****, close your* ***ram****, don't* ***SPAM****!*

У такий спосіб через інтердискурсивну взаємодію поети-фларфісти привертають увагу широкого загалу до низки соціально-політичних питань і проблем. У лінгвальному плані відповідними соціокультурними та політичними конотаціями відлунюють лексичні одиниці, що функціонують у вихідному тексті й переносяться до похідного методом суцільної вибірки з додаванням творчого елементу. Лексичні одиниці, словосполучення *forensic plan – план експертизи, illegal – нелегальний, guilty – звинувачуваний* та висловлювання, на зразок *I defend your interests – Я захищаю ваші інтереси* слугують лінгвальними маркерами юридичного дискурсу.

У спільному проекті американської поетеси Сінтії Хог (англ. *Cynthia Hogue*) та фотографа Ребеккі Росс (англ. *Rebecca Ross*) «*When the Water Came: Evacuees of Hurricane Katrina» – «Коли прийшла вода: Евакуйовані» після буревію Катріна* в результаті дискурсивного імпорту усні інтерв'ю тринадцяти мешканців Нового Орлеану, яких було евакуйовано у це місто після наслідків буревію Катріна, занотовані поетесою, було перенесено в поетичний дискурс. Вірші-інтерв'ю (англ. *interview-poems*) супроводжуються світлинами людей та зруйнованих буревієм місцин, що уможливлює експлікацію додаткових конотацій з невербальної (візуальної площини) парадоксальних поетичних форм.

Серед постраждалих, які давали інтерв'ю, художники, музиканти, вчителі, працівники м'ясокомбінату, письменники, бізнесмени. У поетичних текстах переплітаються драматична, а іноді й гумористична тональності, жах втрат, історії життя та іронічний погляд на події:

Saturday before the hurricane
my girlfriend went into labor.

Everybody's leaving town
and we're going uptown to Touro.
My son was born
at 2:13 am Sunday morning
and I was, Wow!
I went through years of musi c–
Monday night, we went for a walk
and could hear water everywhere –
shshshshshshshshshshshshshsh –
but we could not
see it and did not know
what was happening.
People called in to the Mayor on the radio,
asking, Why's the water rising?
Is the levees…is the pumps on?
The pumps are working, sir.
Mayor Nagin was stalling,
knowing he had a whole set
of people to move out,
Sunshine of my Life, James Brown,
Bob Marley, some jazz,
It's a Wonderful World, some
Brass Band, Curtis Mayfield –
so they were the first song
that he heard though
our world had crashed.

У наведеному уривку з вірша-інтерв'ю місцевого музиканта Кіда Мерва (англ. *Kid Merv*) з поетичних форм, що в ньому функціонують реконструюємо *протилежні* смисли стосовно щасливого життя, народження, кохання (*My son was born at 2:13 am Sunday morning and I was, Wow!*) та втрати будь-якої надії (*our world had crashed*). Візуальний образ музиканта (рис. 4) та графічна форма поетичного тексту втілюють музичні переливи та підсилюють емоційний відгук читача / глядача.

Рис. 4 Світлина Кіда Мерва

У поетичному тексті *«The Dead Body of Michael Brown»* американського поета К. Голдсміта інтердискурсивність виступає чинником конструювання неможливого поетичного світу, що базується на порушенні меж поетичного світу, внаслідок чого відбувається поглинання нехудожнього світу, що конструюється в юридичному дискурсі, поетичним, який розгортається в поетичному тексті. За допомогою *дискурсивного імпорту* тексти звітів про розтин тіла афроамериканського студента Майкла Брауна, якого було застрелено білошкірим поліцейським 9 серпня 2014 року, перенесено поетом у незвичний для них контекст – поетичний дискурс. Незмінними залишились дискурсотвірні концепти медичного дискурсу юридичного спрямування DEATH (*cause of, manner of death*), EXAMINATION (*external examination, clothing and personal effects, medical intervention, internal examination*), INJURY (*evidence of injury, gunshot wounds*), що засвідчують установлення інтердискурсивних зв'язків.

Аналіз поетичного тексту показав, що тексти звітів зазнали композиційної модифікації, а також деякі словесні форми було адаптовано до канонів поетичного мовлення. Медичні терміни замінено на більш нейтральні еквіваленти в поетичному тексті: *cranial cavity → the inside skull, multiple abrasions → many scratches.* Перетворення дискурсів унаслідок інтердискурсивної взаємодії уможливлює вилучення низки ознак низького ступеня категоризації – соціокультурних конотацій, імплікованих у вербальних непоетичних формах трансформованих у поетичні. У наведеному випадку поетичний дискурс став знаряддям для привернення уваги суспільства до проблеми расової дискримінації. Організоване поетичне читання поетичного тексту відбулося 13 березня 2015 року та викликало розмаїття резонансу слухачів та / або глядачів від різко негативних до схвальних. Перформанс відбувався на тлі екрану з фотографією вбитого студента, відповідним події був і вигляд автора, що підсилювало вербальну презентацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, в сучасному англомовному поетичному дискурсі інтердискурсивність скеровує варіативність реалізації категорії парадоксальності від мікро- до мегапарадоксальних поетичних форм – неможливих поетичних світів – конструювання яких також зумовлено інтердискурсивністю. Унаслідок інтердискурсивної взаємодії поетичного дискурсу з різними жанрами нехудожнього дискурсу композиційно-жанрова будова останніх може залишатись незмінною, а може піддаватись частковій адаптації до канонів поетичного дискурсу. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці типології інтердискурсивної взаємодії в прозових текстах.

Література:

1. Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса / [пер. с фр.; общ. ред. и вступ. сл. П. Серио]. – М. : Прогресс, 2002. – 416 с.
2. Фуко М. Археология знания / Мишель Фуко ; [пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой]. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
3. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248с.
4. Шевченко І. С. Інтердискурсивність політичного дискурсу / І. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2009. – № 848. – Вип. 58. – С. 53–57.
5. Alber J. Impossible storyworlds and what to do with them / J. Alber // Storyworlds : A Journal of Narrative Studies. – 2009. – Vol. 1. – P. 79–96.
6. Gavins J. Reading the Absurd / Joanna Gavins. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2013. – 182 p.
7. Leeuwen van T. Typographic meaning / T. van Leeuwen // Visual Communication. – 2005. – No. 4(2). – P. 137–143.
8. Ryan M.-L. Impossible Worlds and Aesthetic Illusion / M.-L. Ryan // Immersion and Distance : Aesthetic Illusion in Literature and Other Media / [Ed. by W. Wolf, W. Bernhart, A. Mahler]. – Amsterdam ; New York : Brill | Rodopi, 2013. – P. 131–150. – (Series: Studies in Intermediality. Vol. 6).
9. Thoss J. When Storyworlds Collide : Metalepsis in Popular Fiction, Film and Comics / Jeff Thoss. – Leiden : Brill | Rodopi, 2015. – 194 p. – (Series: Studies in Intermediality. Vol. 7).

УДК 801. 378.147.016:811.161.2’373.46

Н. М. Мартинишин,
Міжнародний інститут освіти, культури та зв’язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка», м. Львів

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ ДІТЕЙ 4-6 РОКІВ. НА ПРИКЛАДІ УРОКІВ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ЇЖА» РЕСУРСУ «КРОК ДО УКРАЇНИ»

У статті йдеться про важливість виокремлення лексичного мінімуму з української мови як іноземної (УМІ) для дітей. На прикладі лексики кількох уроків з УМІ для дошкільнят ресурсу «Крок до України» пояснено вагомість включення слів певної частиномовної приналежності до дитячих навчальних матеріалів з УМІ. Подано перелік слів в межах навчальної теми «Їжа», першочерговість вивчення яких підтверджена лексикографічним джерелом, укладеним з 6 частотних словників на матеріалі української мови.

Ключові слова: *українська мова як іноземна, лексичний мінімум, лексична одиниця (лексема), частотний словник, навчальна тема.*

ЛЕКСИЧЕСКИЙ МИНИМУМ С УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО ДЛЯ ДЕТЕЙ 4-6 ЛЕТ. НА ПРИМЕРЕ ЗАНЯТИЙ ТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ «ЕДА» РЕСУРСА «ШАГ К УКРАИНЕ»

В статье идет речь о важности выделения лексического минимума из украинского языка как иностранного для детей. На примере лексики нескольких занятий для дошкольников ресурса «Шаг к Украине» объяснена весомость включения неких лексических единиц к детским учебным материалам из украинского языка как иностранного. Подан перечень слов в пределах учебной темы «Еда», первоочередность изучения которых подтверждена лексикографическим источником, составленным из 6 частотных словарей на материале украинского языка.

Ключевые слова: *украинский язык как иностранный, лексический минимум, лексическая единица(лексема), частотный словарь, учебная тема.*

LEXICAL LEAST UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE FOR CHILDREN 4-6 YEARS. LESSONS FOR EXAMPLE THEMATIC GROUP «FOOD» RESOURCE «STEP TO UKRAINE»

The article deals with the importance of separation of lexical minimum of Ukrainian as a foreign language for children. For example, some vocabulary lessons in mind for preschoolers resource «Step to Ukraine» explained the significance of the inclusion of parts of words belonging to certain children with learning materials mind. Posted for words within the educational theme «Food», priority lexicographical study which confirmed the source concluded with 6 frequency dictionary based on Ukrainian language. The content confirmed the principle of stacking books for children, confirming the need for separation of lexical minimum within each of the topics. By analyzing the semantic content of a number of children’s educational books for learning English as a foreign language, justified the need for lessons is a particular thematic focus, according to age-appropriate preschool children. Recommendations regarding the possibility of separation of lexical minimum content of mind for children based on the frequency of the Ukrainian language dictionaries.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, lexical minimum, lexical unit (a token), frequency vocabulary, learning theme.*

У зв’язку з непростим становищем, в якому перебуває Україна сьогодні, все більше українців шукають можливостей виїхати за кордон на постійне місце проживання. Відсоток емігрантів з України в світі постійно зростав, а події останніх років дають привід з високою вірогідністю стверджувати, що число бажаючих емігрувати з України й далі невпинно збільшуватиметься. Отож перед Україною постануть нові нелегкі завдання, від вирішення яких залежатиме рівень комфорту перебування українців за межами Батьківщини. До таких першочергових завдань належить зокрема різностороння підтримка українських навчальних закладів за кордоном. Створенням навчально-методичних розробок з УМІ та з української мови як другої українська сторона значно допомогла б осередкам збереження і поширення української мови за кордоном. Підтримка вже існуючих українських навчальних закладів та створення нових шкіл – можливість для українських сімей не втратити рідну мову в чужомовному середовищі.

Акцент на потребі створення навчально-методичних матеріалів з УМІ саме для шкіл поставлено в статті тому, що, попри те, що вже є цілий ряд прикладних розробок та наукових досліджень з УМІ, в цій порівняно новій галузі є ще багато прогалин, зокрема бракує навчальних матеріалів для дітей. Теоретичної бази для їх створення практично немає, оскільки в Україні ще не існує централізованої установи, яка б займалася проблемами розробки принципів викладання української мови як іноземної [1, с. 116]. Все це свідчить про актуальність цієї наукової розвідки.

Значним поступом на шляху до вирішення проблем, пов’язаних з браком навчально-методичного забезпечення з УМІ для дітей, стало б виокремлення лексичної основи-підґрунтя для підручників, посібників, тощо.

© Н. М. Мартинишин, 2017

Є ряд праць, в яких автори пропонують для вивчення в іноземній аудиторії конкретну лексику. Серед них: «Стандарт з української мови як іноземної (початковий рівень)» [7], «Словник-мінімум з української мови» З. Партико [5], «Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців» Н. Зайченко та С. Воробйової [3]. Якщо говорити про практичну цінність результатів цих досліджень, проектуючи їх на дитячі матеріали з УМІ, то стає чітко зрозуміло, що лексичний матеріал, який пропонують автори цих праць, без додаткового опрацювання з метою вилучення з них найважливішого, використовувати дуже важко.

Мета статті – на прикладі лексики тематичної групи «Їжа», представленої в уроках («Овочі і фрукти», «Ягоди», «Страви і напої», «В продуктовому магазині») дитячої рубрики «Чап-чалап 2» ресурсу для вивчення УМІ «Крок до України», показати можливість виокремлення лексичних одиниць для розробки тематичних уроків, прийнятних для використання в навчальному процесі українських шкіл і дошкільних закладів за кордоном.

Здійснюючи відбір лексичних одиниць для дитячих навчальних матеріалів з УМІ, слід зважати на дотичність тих чи інших лексем до певних тем і ситуацій. Наприклад, для курсу з УМІ для дошкільнят 4-6 років цілком достатньо буде тем, які не виходитимуть за межі дитячої особистісної сфери. Методично правильно пропонувати найменшим дітям для вивчення українською те, що їм близьке, чим діти часто користуються, що бачать щодня – назви улюблених іграшок, тваринок, продуктів харчування, назви предметів побуту і інтер'єру, назви одягу, назви частин власного тіла, назви на позначення спорідненості. Така закономірність буде характерною для дитячого підручника з вивчення будь-якої мови як іноземної. Порівняння змістової (на предмет тем) частини кількох спонтанно обраних підручників з англійської мови для дітей («New stepping stones 1» [9], Welcome 1, pupil`s book (Elizabeth Gray, Virginia Evans) [10], Family and friends 1, class book (Naomi Simmons) [11], Big English 1, student`s book (Mario Herrera, Christopher Sol Cruz) [12], English together 1, holiday house (Diana Webster, Anne Worrall) [13], Fly high 1, pupil`s book (Danae Kozanoglou) [14]) дає підстави стверджувати, що навчальні теми «Зовнішність», «Тварини», «Їжа», «Одяг», «Сім`я» справді в першу чергу мають бути представлені в дитячих навчальних матеріалах з вивчення мови як іноземної. З п'яти проаналізованих підручників, у всіх п'ятьох представлені саме ці теми. Загалом, така міні-статистика є не лише підтвердженням переваг тематичного принципу укладання підручників для дітей, її результат – засвідчення наявності спільних тем в кількох підручниках – сприятливе підґрунтя для виокремлення лексичних мінімумів в межах кожної з тем [2, с. 76].

Отже, якщо з вибором тем для дитячих матеріалів з УМІ все більш-менш зрозуміло, то над лексичним наповненням кожної з них потрібно ще багато працювати.

Опираючись на досвід авторів проаналізованих підручників, обґрунтувавши вибір тем для дитячих матеріалів, перейдемо до мовного матеріалу, який мав би бути в навчальних розробках з УМІ для дошкільнят. Розглянемо, для прикладу лексичне наповнення тематичної групи «Їжа», представлене в уроках «Овочі і фрукти», «Ягоди», «Страви і напої», «В продуктовому магазині», що розміщені в дитячій рубриці «Чап-чалап 2» ресурсу для вивчення УМІ «Крок до України» [8].

Якщо говорити про частиномовну приналежність лексем, які необхідні для розуміння української мови хоча б на рівні А1, то цілком зрозуміло, що до переліку найнеобхідніших ввійдуть слова з абсолютно всіх частин мови. Але, якщо йдеться про матеріали для дітей 4-6 років (які ще не читають), то найкраще розпочати знайомство з мовою саме зі слів-іменників, швидкому засвоєнню яких сприяє можливість використання на уроках наочності (навчальних карток з зображеннями, реальних предметів чи їхніх копій-муляжів). З усіх частин мови лише іменники можна проілюструвати зі стовідсотковою впевненістю щодо правильного засвоєння дитиною слова у зв'язку з тим, що воно позначає. Саме тому в 4 обраних для розгляду уроках з «Чап-чалап 2» лексичну основу становлять іменники. Інші частини мови в незначній кількості представлені в словосполученнях, фразах, коротких реченнях, які в уроках «Чап-чалап 2» виконують функцію мовних прикладів, за допомогою яких проілюстровано вживання того чи іншого слова. Ці конструкції (вже з граматичним навантаженням) введені для запам'ятовування і подальшого використання дітьми в мовленні за аналогією. Прийнято вважати, що багаторазове повторення одних і тих самих фраз у відповідних ситуаціях сприяє врешті здатності не допускати граматичних помилок у мовленні [6, с. 37]. «… Ефективність «несвідомого» вивчення просто вражає: навіть п`ятирічні діти практично не роблять помилок у побудові речень, поєднанні слів, слововживанні, на відміну від навіть найбільш наполегливих студентів, які свідомо вивчали слова і граматику. Адже дитина не думає: «Зараз я використаю прямий порядок слів з еліпсисом дієслова-зв`язки, непрямий додаток у місцевому відмінку і перехідне дієслово». Однак вона «відчуває», що саме так треба зробити, бо засвоїла, «спіймала» структуру мови» [4, с. 52].

Отож в уроці «Овочі і фрукти» запропоновано для вивчення наступні лексичні одиниці: *буряк, картопля, капуста, морква, огірок, помідор, цибуля, часник, виноград, груша, слива, яблуко, ананас, апельсин, банан, лимон, овочі, фрукти, каструля, тарілка, грядка, листочок, дерево;* в уроці «Ягоди» – *вишня, малина, ожина, полуниця, порічки, смородина, суниця, чорниця, ягоди, кущ, ліс, сад;* в уроці «Страви і напої» – *борщ, вареники, голубці, деруни, картопля* (як страва)*, каша, котлета, налисники, салат, вода, молоко, сік, чай, торт, тістечко, морозиво, страви, напої, десерти, ложка, виделка, склянка, чашка, готувати, варити, смажити, пекти;* в уроці «У продуктовому магазині» – *м'ясо, сало, сосиски, ковбаса, шинка, хліб, булка, молоко, сметана, сир, масло, цукерки, шоколадка, печиво, риба, магазин;*

Запропоновану в межах одного уроку кількість слів можна розподілити й на декілька занять, зміст і обсяг уроків цілком підходить для цього. Якщо ж є потреба в скороченні кількості матеріалу загалом (наприклад, з огляду на дитячий вік), то, послуговуючись «Словником-мінімумом української мови» З. Партико [5], до якого ввійшла найчастіше вживана українська лексика (з 6 частотних словників), можемо підтвердити перевагу виокремлення в межах теми «Їжа» (об'єднавши лексику 4 уроків) такого переліку лексем: *яблуко, вода, молоко, чай, хліб, масло, риба, ліс, магазин; груша, дерево, сад, салат, сік, торт, ложка, сало, сосиски, сир, печиво; буряк, картопля, капуста, тарілка, ягоди, морозиво, виделка, м'ясо, ковбаса, цукерки, продукти.* Перші 9 слів – у словнику З. Партико, зафіксовані як такі, що були у всіх 6 частотних словниках, що опрацьовувалися дослідником. Ці слова за працею З. Партико належать до першого рівня (ядра), вони визначені як найчастіше вживані. Наступні 11 слів належать до другого рівня (за працею З. Партико), бо їхнє часте вживання підтвердилося 5 словниками. І останні 11 слів ввійшли до третього рівня (за працею З. Партико), бо були зафіксовані в 4 частотних словниках.

Окрім вище перелічених іменників, в 4 проаналізованих уроках «Чап-чалап 2» є й інша за частиномовною приналежністю лексика з високою частотою вживання (за словником З. Партико): *готувати, любити, їсти, хотіти, купити; я, мій; не, на; тут, Смачного!* (зафіксовано в 6 словниках); *пити, рости; улюблений; в, по* (зафіксовано в 5 словниках); *йти (іти), пекти; корисний; потрібно* (зафіксовано в 4 словниках).

В такий спосіб можна проаналізувати на предмет «практичної цінності» лексику будь-яких вже створених матеріалів з УМІ (принаймні для рівнів А1, А2), а ще – визначити найчастотніші лексичні одиниці для розробки нових уроків.

Це дослідження показало, що опрацювання лексичного наповнення частотних словників, які вже укладені на матеріалі української мови, чи результатів нових власних досліджень з визначення частоти вживання слів, мало б бути відправною точкою в довготривалому процесі створення навчально-методичних розробок з УМІ та власне в укладанні словників-мінімумів з УМІ.

Література:

1. Мартинишин Н. Особливості організації заняття з української мови як іноземної для дітей дошкільного віку / Н. Мартинишин // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Вип. 12. – Львів, 2016. – С. 116–120.

2. Мартинишин Н. Підґрунтя для створення підручника з УМІ для дітей / Н. Мартинишин // Українська мова у світі: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 листопада 2014. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – С. 75–81.

3. Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців / Укл. Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К. : ІСДО, 1995. – 200 с.

4. Палінська О. Урок української: принципи оптимізації роботи на занятті з української мови як іноземної / О. Палінська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Вип. 4. – Львів, 2009. – С. 51–58.

5. Партико З. Словник-мінімум української мови / З. В. Партико; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2004. – 79 с.

6. Роман С. В. Коломінова О. О. Розвиток індивідуальності молодшого школяра засобами іноземної мови у початковій школі / С. Роман, О. Коломінова // Іноземні мови. – 1996. – № 3. – С. 35–37.

7. Стандарт з української мови як іноземної (початковий рівень А1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. www.mon.gov.ua/ua/aktivity/education/1410876247/

8. Уроки «Чап-чалап 2» навчального порталу «Крок до України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://krok.miok.lviv.ua/uk/children/chap-chalap-2/

9. Ashworth J. New stepping stones 1 / Julie Ashworth, John Clark. – England: Longman, 1997. – 63 p.

10. Gray E. Welcome 1. Pupil`s book / Elizabeth Gray, Virginia Evans. – Express Publishing. – 2011. – 129 p. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. twirpx.com/file/1318557/).

11. Simmons N. Family and friends 1. Class book / Naomi Simmons. – Oxford University Press. – 2009. – 107 p. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. twirpx.com/file/945294/).

12. Herrera M. Big English 1. Student`s book / Mario Herrera, Christopher Sol Cruz. – 149 p. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. twirpx.com/file/1298796/).

13. Webster D. English together 1. Pupil`s book / Diana Webster, Anne Worrall. – Longman. – 2000. – 79 p. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. twirpx.com/file/1109709/).

14. Kozanoglou D. Fly high 1. Pupil`s book / Danae Kozanoglou. – Longman. – 84p. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. twirpx.com/file/451985/).

УДК 37.025:314.745:316.444.5:372.888.1

О. І. Медведєва,
Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЯК ДРУГОЇ ТА ЯК ІНОЗЕМНОЇ) ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) ЯК СКЛАДОВА АДАПТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ВПО В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглядаються проблеми мовної, соціокультурної та соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Криму, Луганської та Донецької областей у західних регіонах України. Визначено основні фактори сприяння швидкій мовній адаптації ВПО до україномовного середовища, а також форми та методи викладання української мови (як другої та як іноземної) для ВПО відповідно до їхніх вікових особливостей, професійно-мовленнєвої компетенції, рівня соціокультурної інтеграції тощо. Проаналізовано специфіку викладання української мови на безкоштовних курсах для внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: *мовна адаптація ВПО, українська мова як іноземна, українська мова як друга, професійно-мовленнєва компетенція, соціокультурна інтеграція.*

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА (КАК ВТОРОГО И КАК ИНОСТРАННОГО) ДЛЯ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ (ВПЛ) КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ АДАПТАЦИОННОГО ПРОЦЕССА ВПЛ В УКРАИНСКОЯЗЫЧНОЙ СРЕДЕ

В статье рассматриваются проблемы языковой, социокультурной и социально-психологической адаптации внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) из Крыма, Луганской и Донецкой областей в западных регионах Украины. Определены основные факторы содействия быстрой языковой адаптации ВПЛ в русскоязычной среде, а также формы и методы преподавания украинского языка (как второго и как иностранного) для ВПЛ в соответствии с их возрастными особенностями, профессионально-речевой компетенцией, уровнем социокультурной интеграции и т. п. Проанализирована специфика преподавания украинского языка на бесплатных курсах для внутренне перемещенных лиц.

Ключевые слова: *языковая адаптация ВПЛ, украинский язык как иностранный, украинский язык как второй, профессионально-речевая компетенция, социокультурная интеграция.*

THE METHODS OF TEACHING UKRAINIAN (AS A SECOND AND A FOREIGN LANGUAGE) FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS (IDPs) AS A COMPONENT OF THE ADAPTATION PROCESS OF THE IDPs IN THE UKRAINIAN-SPEAKING ENVIRONMENT

The article deals with the problems of linguistic, sociocultural, social and psychological adaptation of internally displaced persons (IDPs) from the Crimea peninsula, Luhansk and Donetsk regions in the Western Ukraine. The social and psychological approaches to defining the essential characteristics of adaptation of IDPs into Ukrainian-speaking environment are analyzed. On the basis of statistical survey about the level of integration of IDPs in a new community, conducted by the Razumkov Centre, the distinctive features of the integration process of internally displaced persons from the East of Ukraine and from the Crimean peninsula are determined. The main factors, that promote the rapid language adaptation of internally displaced persons in the Ukrainian-speaking environment, such as «masking factor», professional and motivational factor and valuable and motivational one are defined in the article. The basic forms and methods of teaching Ukrainian (as a second

© О. І. Медведєва, 2017

and a foreign language) for IDPs in accordance with their age peculiarities, professional and communicative competence and the level of sociocultural integration are discovered. The specifics of teaching Ukrainian at the free-paying courses for internally displaced persons are analyzed.

Key words: *language adaptation of IDPs, Ukrainian as a foreign language, Ukrainian as a second language, professional and communicative competence, sociocultural integration.*

Постановка проблеми. Процес пристосування (як приклад ситуативної (мовної) адаптації) індивіда (у нашому випадку ВПО) до іншого соціуму, засвоєння ним норм суспільного життя, розвиток на цьому шляху самої особистості, що адаптується, і вплив її на середовище – це надзвичайно складні та багатопланові проблеми, вивчення яких є особливо актуальним для сучасного українського суспільства перехідного типу. У стабільних умовах розвитку соціуму засвоєння норм і цінностей здійснюється завдяки старшим поколінням, які надають молоді необхідні зразки адаптивної поведінки. Та сьогодні соціальний простір нашої держави раптово опинився в обставинах швидкоплинних змін, які вимагають від ВПО актуалізації всіх її адаптивних ресурсів.

Актуальність. Внаслідок російської агресії, окупації Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей, понад 1,6 мільйона українських громадян були змушені залишити місця постійного проживання і переселитися в інші, безпечніші регіони України. Незважаючи на стан війни і складну соціально-економічну ситуацію в Україні, процеси переселення і облаштування в нових місцях проживання такої значної кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) відбулися без суттєвих потрясінь. Водночас, актуальним залишається питання, наскільки вимушені переселенці змогли інтегруватися у нові для себе територіальні спільноти, враховуючи існуючі між жителями різних регіонів України соціокультурні відмінності, політичні орієнтації, а також – що особливо важливо, суспільно-політичний фактор переселення російськомовної частини ВПО в українськомовне середовище.

У статті ми ставимо перед собою **завдання** проаналізувати рівень соціокультурної інтеграції ВПО у Львівській області та визначити шляхи мовної адаптації російськомовних переселенців в українськомовному середовищі. Серед західного регіону України Львівська область була обрана нами для аналізу за кількісними показниками переміщених осіб зі Сходу та Криму, які є значно більшими, у порівнянні з Івано-Франківською, Тернопільською областями тощо.

Виклад основного матеріалу. За офіційними даними УВКБ ООН, у Львівській області станом на жовтень 2016 року перебуває майже 11 тис. внутрішньо переміщених осіб. Серед них – понад 7 тис. із Донбасу. Решта – кримчани, з яких близько 2 тис. кримських татар. Третина вимушених переселенців – неповнолітні діти. За результатами опитування Інституту регіональних досліджень, жінок вдвічі більше, ніж чоловіків. Майже всі респонденти – молодь і особи активного працездатного віку. Лише близько 3% опитаних – віком понад 65 років. Переселенці мають непоганий освітній рівень, адже серед ВПО є особи з науковим ступенем та аспіранти (по 0,5%), понад чверть – магістри і спеціалісти, п'ята частина навчається або вже закінчила бакалаврат. Професійно-технічну освіту має третина переселенців. Частка осіб із нижчою кваліфікацією становить трохи менше 20%. Значну частку серед ВПО становлять особи віком 16–25 та понад 50 років [10].

З метою простеження рівня інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище (для аналізу взяті дані тільки по ВПО, які перебувають на території Західної України) в опитуванні Центру Разумкова (грудень 2015 р.) були поставлені питання, які стосувалися не тільки мовної адаптації, а загального процесу інтеграції переселенців у нові спільноти. Дані опитування засвідчили:

• більшість переселенців (за власними оцінками чи за оцінками їх рідних) інтегрувалися до нових для себе спільнот. Водночас, залишається і досить велика частка (18%) тих, кому це поки не вдалося;

• значна частина ВПО (71%) була нормально сприйнята в нових місцях проживання, однак кожен четвертий зазнавав утисків у зв'язку з обставинами свого переїзду;

• 62% переселенців не побачили суттєвої відмінності між власними звичаями та традиціями і, відповідно, звичаями та традиціями нових для себе місць проживання. Однак майже третина їх помітили (і у більшості випадків тут відіграє фактор зміни мовного середовища і потреби адаптуватися до нього);

• 19% переселенців не готові змінювати власні звичаї і традиції, щоб адаптуватися до нового середовища, навіть якщо вони сильно відрізняються від домінуючих у новому оточенні.

Цікавим є аспект мовних особливостей переселенців у Львівській області. Сучасний психологічний антрополог Т. Шварц відзначає: «Культура, у тому числі й мова, є первинною людською адаптацією. Вона складається із здобутків досвіду, що був організований, вивчений та реплікований людською популяцією, з проінтерпретованих визначень та ознак, що передаються від минулого, від сучасного покоління або створених власне індивідом. Процес адаптації розглядається на двох рівнях: по-перше, вивчається спосіб адаптування культурної системи до зовнішнього оточення, по-друге, досліджується спосіб адаптування інституцій культури між собою [2, с. 324–325]». Можна припустити, що маргіналізація статусу частини ВПО зумовлена поширенням категоризації «свій–чужий» і за ознакою мови, а не тільки за ознакою нового соціального статусу «переселенця».

Соціально-психологічна адаптація ВПО в українськомовному середовищі в умовах стрімких соціальних змін у суспільстві призводить до кризи особистісно-рольової ідентичності. Подолання кризи здійснюється шляхом соціально-психологічної адаптації на груповому та особистісному рівнях. На груповому рівні виокремлюються чинники вибору різних стратегій адаптації в умовах кризи ідентичності, а саме настанови на формування позитивної соціальної ідентичності, яка була б адекватною соціокультурним та економіко-політичним змінам соціуму, та на збереження власної культурної своєрідності (більше стосується ВПО з Криму). На особистісному рівні вплив нових умов стосується вибору альтернатив і стратегій, що визначають адаптацію ціннісно-смислової структури особистості: потреба в самоактуалізації, психологічний комфорт, задоволеність професійним вибором і діяльністю, емоційна стійкість, локалізація особистісного контролю тощо [3, с. 35].

ВПО, втративши звичний панівний статус, змушені шукати ресурси для подолання кризи ідентичності шляхом пристосування до нових обставин (береться до уваги не тільки зміна мовного середовища). Початковий адаптаційний період відзначався деякими особливостями, серед яких можна виділити квазіеміграцію, тобто стан фрустрованості та почуття себе чужинцем серед собі подібних (береться ознака «громадянин України, який патріотично налаштований»), психологічну роздвоєність, очікування реставрації минулого стану комфорту та визначеності. Відтак ідеться про вибір між станом психологічної відкинутості та почуттям єдності за політичними чи ідеологічними переконаннями, з одного боку, та білінгвізмом з подальшим соціально-психологічним універсалізмом, з іншого. Соціальні зміни загострюють протиріччя у свідомості кожного окремого суб'єкта. Це пов'язано насамперед з пошуком суб'єктом стратегій і механізмів співвіднесен-

ня сучасного та минулого, інтегруванням впливів актуальної культури та власного інтегрування в складний динамічний соціальний простір [7, с. 24].

Соціально-психологічні підходи до визначення сутнісних характеристик адаптації значно різняться. Її здебільшого трактують як просте пристосування до нової професії, нового середовища і соціальних ролей; або розглядають як процес взаємовпливу та взаємозмін як суб'єкта, так і середовища; або як процес, у якому індивід спрямовує свої зусилля не на створення нових форм діяльності, а на відповідність своєї особистості усталеним формам соціальної практики і спілкування [6, с. 84].

Уляна Садова, провідний фахівець у галузі економіки, зазначає, що мовна адаптація не може гальмувати процес соціально-психологічної адаптації ВПО: «У Львівській області частка переселенців, які володіють державною мовою, вища, ніж в інших регіонах. Це обумовлено родинними та міграційними чинниками минулого, а також ідеологічними переконаннями проукраїнськи налаштованих переселенців. Тож мовний аспект не мав би стати перешкодою для адаптації. Тим паче львівський філіал «Крим SOS» проводить курси української, кримськотатарської та англійської мов для ВПО [9]». З таким твердженням можна погодитися частково, якщо достеменно не дослідити реальну картину. Дійсно, внаслідок ідеологічних деформацій у мовній політиці попередніх періодів в Україні справді сформувалася неоднозначна мовна ситуація. За роки незалежності становище української мови у Львівській області зміцнилося, однак у Криму й у східних регіонах України – істотно погіршилося. За даними останнього перепису 2001 р., вільно володіли українською на Львівщині 99% мешканців, на Луганщині – 75%, на Донеччині – 72%, в АР Крим – 37%. Російською мовою у цих регіонах вільно володіли, відповідно: 21%, 91%, 93%, 95%. Опитування засвідчило, що серед переселенців російською спілкуються – 94%, серед них вільно спілкуються українською – 77%, тобто відсотковий показник білінгвізму серед ВПО становить приблизно 77%. Але не можна спростовувати й того факту, що серед ВПО з Криму (тільки у Львові їх зареєстровано 2531 станом на 2015 рік) вільно володіють українською мовою – 10,2%, російською – 76,5%, кримськотатарською – 11,3%.

За цими показниками можна зробити висновок, що процес мовної адаптації для ВПО з Криму в українськомовному середовищі є найбільш складним, адже він не відбувається окремо від соціально-психологічної адаптації переселенців у західних регіонах України. До того ж, соціально-психологічна адаптація є невід'ємною частиною інтеграції у нове середовище й переселенців зі Сходу, і саме вона домінує над мовною адаптацією у загальному процесі інтеграції ВПО, внаслідок чого низький (або недостатній) рівень володіння українською мовою залишається тим бар'єром, який перешкоджає особам працездатного віку бути конкурентоспроможними на ринку праці.

За даними Міністерства соціальної політики України та Львівського обласного центру зайнятості, третина ВПО страждає через відсутність хоч якогось місця праці, а ще третина – від неможливості працевлаштування за фахом. На ринку праці найбільш запитуваними є спеціалісти, які мають робітничі професії (тобто такі професії, де рівень володіння українською мовою не є основною вимогою при працевлаштуванні): водії, газозварники, електрики, монтажники, слюсарі, підсобні робітники, прибиральники, охоронці, кухарі тощо. Але проблема полягає в тому, що серед внутрішньо переміщених осіб більшість працювала на посадах службовців – бухгалтери, менеджери, економісти, керівні працівники різних рівнів, тому значна кількість переселенців не має належного професійного та кваліфікаційного рівня для задоволення заявлених вакансій. Тому, навіть якщо ВПО будуть працевлаштовуватися не за своєю спеціальністю, а за умовою «відсутності попереднього досвіду роботи чи спеціальної кваліфікації» на такі відкриті вакансії спеціальностей, як продавці, касири, кондуктори громадського транспорту, оператори зв'язку тощо, то без належного знання української мови хоча б на розмовно-побутовому рівні, і ця можливість отримати роботу буде відсутньою.

Для часткового вирішення цієї проблеми майже в усіх обласних центрах України, де зосереджений найбільший відсоток ВПО, були створені Безкоштовні курси вивчення української мови для переселенців. Львівська область також не є виключенням (більше 2-х років діють окремі групи таких курсів у Львові). Під час першого року існування Безкоштовних курсів простежувалася невелика кількість охочих переселенців підвищувати свій рівень володіння українською мовою. Мотиваційним фактором стати активним слухачем Безкоштовних курсів української мови для ВПО було інтегрування у більш сприятливі умови для соціально-психологічної адаптації. Переселенці, маючи різний рівень володіння українською мовою, використовували можливість відвідування таких курсів з метою побути у середовищі серед «своїх» (тобто серед таких, хто є близькими за соціокультурною, морально-психологічною, мовною ознакою тощо). Зараз же простежується значне зростання кількісного показника серед відвідувачів Безкоштовних курсів української мови у Львові (ми не беремо до уваги ті групи, які створені для школярів з метою їхньої підготовки до складання ЗНО). Це різке зростання слухачів пояснюється тим, що впродовж року соціально-психологічна адаптація змістилася на другий план (адже поступово розв'язалися проблеми із винайманням житла, працевлаштуванням, соціальними виплатами, тобто ті проблеми, які знаходилися в пріоритетній площині, на відміну від вирішення питання мовного бар'єра у спілкуванні та питання підвищення рівня самореалізації у всіх сферах життєдіяльності).

Серед основних факторів сприяння швидкій мовній адаптації ВПО до українськомовного середовища можна виділити такі:

• «маскувальний», тобто такий фактор, який змушує індивіда підвищувати свою комунікативну компетенцію з метою не вирізнятися у соціумі за мовною ознакою (це стосується навіть тих ВПО, які володіють українською літературною мовою на належному рівні, але мають комунікативний бар'єр у спілкуванні з мешканцями, які послуговуються західноукраїнськими діалектами);

• професійно-мотиваційний, тобто такий, який змушує індивіда вдосконалювати рівень володіння українською мовою відповідно до його професійної сфери діяльності для того, щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці;

• ціннісно-мотиваційний – розглядається як той, що дозволяє людині, яка мала чи набула внаслідок революційних змін у суспільстві певних моральних цінностей (почуття патріотизму, глибокої поваги до національних символів, державної мови тощо), але не мала можливості вивчити українську мову чи спілкуватися нею у середовищі попереднього перебування, заповнити цю прогалину шляхом здобуття знань, які мають допомогти їй оволодіти мовленєво-комунікативними компетенціями.

Під час розробки методики навчання ВПО української мови (як рідної, як другої (близькоспорідненої) і як іноземної мови (переважно для переселенців з Криму, які володіють суто кримськотатарською мовою)) слід велику увагу звертати на ціль навчання, тобто на той фактор, який змушує людину до вивчення української мови на певному рівні. Важливо також враховувати вікові особливості ВПО, які хочуть вивчати українську мову (за даними Безкоштовних курсів української мови, вікова категорія коливається від 14 до 70 років). Неодмінно варто враховувати професійне спрямування навчально-методичного матеріалу (особливо для тих ВПО, які хочуть набути професійно-комунікативної компетентності). Необхідно враховувати і чинник спорідненості української та російської мов, і психологічні та психолінгвістичні осо-

бливості, характерні для засвоєння української мови, як другої. Зважаючи на це, методика будується на основі врахування знань, умінь і навичок, здобутих ВПО під час вивчення першої мови, і залежно від цього викладач обирає методи і прийоми, спрямовані на активізацію чи корекцію мовленнєвих умінь та навичок, або на засвоєння нових знань та формування відповідних умінь. Усе це вносить певну специфіку в методику навчання ВПО українській мові.

Визначаючи методи й прийоми, слід брати до уваги також чинник мовного оточення: українську літературну мову ВПО можуть чути по радіо й телебаченню, на вулиці, роботі тощо, але не слід випускати того факту, що у побутовій сфері ВПО можуть почути вживання української мови з домішкою певних місцевих діалектизмів, про значення яких вони можуть навіть і не здогадуватися, тому постає потреба для ВПО ознайомитися з місцевою «гварою» для підвищення рівня комунікативної здатності у такому мовному середовищі.

Близькоспорідненість української та російської мов, наявність мовного середовища спричинює рецептивне володіння мовою. І в цьому докорінна відмінність процесу засвоєння української мови від іноземної.

Як уже зазначалося, методика має брати до уваги й основні цілі навчання. На сучасному етапі вони полягають у формуванні мовленнєвої (комунікативної), мовної й соціокультурної компетенції ВПО, тому вона має рекомендувати такі методи і прийоми, завдяки яким можна було б досягти поставленої мети.

У методиці навчання української мови (як другої) потрібно враховувати чинник співвідношення систем двох мов – рідної та української. Ця проблема – одна з основних у методиці навчання української мови (як другої). Вона охоплює низку інших, зокрема раціональної побудови курсу української мови для ВПО з різних регіонів, врахування спільного і відмінного у змісті навчального матеріалу першої й української мов, проблеми транспозиції й інтерференції, пов'язані з психологічними й психолінгвістичними особливостями засвоєння української мови (як другої) [8, с.107].

Треба зважати й на той факт, що більшість ВПО не володіє усним українським мовленням, тоді як на початковому етапі навчання рідної мови вони на достатньому практичному рівні володіють ним. Очевидно, саме цим пояснюється, що основна увага на заняттях рідної мови приділяється писемному мовленню і навчальний процес у школі розпочинається з опанування грамоти, а засвоєння української мови (як другої) – з формування вмінь усного мовлення.

Так, урахування знань та вмінь з першої мови, наприклад з читання і письма, у процесі навчання української мови (як другої) спонукає до пошуків більш раціональних прийомів і способів навчання ВПО, які були б економнішими щодо затрати часу.

Висновки. Отже, ефективність адаптаційного процесу залежить не тільки від мотиваційних факторів, які змушують ВПО якомога швидше адаптуватися до україномовного середовища, а і від рівня розвитку педагогічної науки, досконалості методики викладання української мови (як другої та як іноземної), а також від уміння викладача орієнтуватися в методах і прийомах навчання і добирати з багатьох найефективніші з урахуванням вікових особливостей ВПО, їхньої професійно-мовленнєвої компетенції, рівня соціокультурної інтеграції тощо.

Оскільки методика викладання української мови для ВПО є складовою довготривалого і складного процесу соціокультурної та соціально-психологічної адаптації переселенців в україномовному середовищі, винайдення нових методів та форм викладання української мови (як іноземної та як другої) для внутрішньо переміщених осіб становить **перспективу** подальших наукових розвідок.

Література:

1. Bochhner S. The social psychology of cross-cultural relations / S. Bochhner // Cultures in contact. – Oxford, 1982. – P. 5–44.

2. Schwartz T. Anthropology and Psychology / T. Schwartz // New direction in Psychological Anthropology. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. 324–325.

3. Міхеєва О. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації / О. Міхеєва, В. Середа // Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні : Збірка аналітичних матеріалів. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. – С. 9–49.

4. Мнацаканян И. А. Адаптация учащихся в новых социокультурных условиях: Дисс… канд. психол. наук / И. А. Мнацаканян. – Ярославль, 2004. – 242 с.

5. Солдатова Г. У. Нарушения этнической идентификации у русских мигрантов / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова, Е. И. Шлягина // Социол. журн. – 1995. – № 3. – С. 144–150.

6. Стефаненко Т. Г. Социальная психология этнической идентичности : Дисс… д-ра психол. наук / Т. Г. Стефаненко. – М., 1999. – 186 с.

7. Татарко А. Н. Взаимосвязь этнической идентичности и психологических стратегий межкультурного взаимодействия: Автореф. дис… канд. психол. наук / А. Н. Татарко. – М., 2004. – 36 с.

8. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у шкілах з російською мовою викладання / О. Н. Хорошковська. – К. : Промінь, 2006. – 256 с.

9. Загакайло О. Переселенці на Львівщині: хочемо жити [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/socium/pereselenci-na-lvivschini-hochemo-zhiti-_.html (Дата звернення: 14.10.2016).

10. Попередній аналіз та оцінка потреб ВПО. УВВКБ ООН [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi (Дата звернення: 14.10.2016).

УДК 81-26

М. М. Мельник, Х. І. Бовкіт,
Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОРТРЕТНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ РОМАНУ ТОМАСА МАННА «БУДДЕНБРОКИ»

У статті розглянуто проблему використання прикметників в описі портретної характеристики жіночого образу в романі Томаса Манна «Будденброки». Підкреслено виняткову значущість детального опису зовнішності головної героїні, її жестів, поз та одягу в зображенні соціально-історичного часу. Зазначено, що прикметники у романі вказують на зовнішність особи, підкреслюють її соціальний статус. З'ясовано, що у виборі прикметників, у високій частоті вживання та в їх стильових функціях відображені основні закономірності і тенденції індивідуального стилю автора, що свідчить про гармонійність, цілісність його стилістичної системи.

Ключові слова: *Томас Манн, портрет, прикметники, соціальний статус, індивідуальний стиль.*

© М. М. Мельник, Х. І. Бовкіт, 2017

ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ПОРТРЕТНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛАВНОЙ ГЕРОИНИ РОМАНА ТОМАСА МАННА «БУДДЕНБРОКИ»

В статье рассматриваются прилагательные как средство создания языка художественного текста, особенности и частотность их стилевого функционирования в романе Т. Манна «Будденброки

Ключевые слова: *прилагательное, индивидуальный стиль, портрет.*

LINGUISTIC EXPRESSION PORTRAIT CHARACTERISTICS THE MAIN CHARACTER OF THE NOVEL OF THOMAS MANN «BUDDENBROOKS»

The article deals with the adjectives as means of the language formation and peculiarities of their function in the novel by Thomas Mann «Buddenbrooks». It emphasizes the crucial importance of a detailed description of the heroine's appearance, her gestures, postures and clothing in the image of social and historical time. It is noted that the novel adjectives indicate the appearance of the person and her social status. It is noted that he choice of adjectives, their frequency and style reflect the main patterns and trends of individual style of the author, which proves the harmony and integrity of his style.

Key words: *Thomas Mann, portrait, adjectives, social standing, idiostyle.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність теми зумовлена потребою комплексного вивчення прикметника як засобу лінгвістичного творення художнього тексту, а відтак, особливостей передачі зовнішнього портрета героїв, їх емоційно-психологічних та фізіологічних станів, що є важливими елементами інтерпретації текстів німецької художньої літератури, які є невід'ємною частиною навчального процесу у середніх та вищих навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – прикметники німецької мови в художній літературі.

Предметом дослідження є особливості функціонування прикметників у текстах німецької художньої прози.

Джерелом матеріалу дослідження є всесвітньо відомий роман Томаса Манна «Будденброки». Вибір саме цього твору для аналізу спричинений тим, що в сучасній німецькій літературній критиці відзначається тенденція до вивчення творчого доробку Томаса Манна в контексті актуальності й пожвавлення інтересу вчених і читачів до цього роману, який виданий тисячними тиражами в електронному варіанті [9, с. 43].

Мета дослідження: дослідити мовностилістичні засоби, зокрема прикметники, виявити особливості їхнього функціонування та частотність вживання їх в художньому тексті. Відповідно до мети роботи було виконано такі завдання**:** досліджено роль прикметників у створенні зовнішнього образу геріні, емоційного й експресивного ефекту у структурі художнього твору.

Аналіз джерел дослідження. Проблемою створення художнього образу у структурі літературного твору займаються багато лінгвістів та літературознавців. У роботах, присвячених дослідженню портретних характеристик, розглядаються питання формування та розвитку портретного опису (Б. Є. Галанов, Г. С. Сириця), виявлення лінгвістичних особливостей портрету (Є. О. Гончарова, В. М. Жирмунський, О. О. Мальцева), розроблення типології портретних описів (О. І. Белецький, О. М. Беспалов, Н. О. Родіонова, К. Л. Сизова). Сьогодні увага до проблем портретизації персонажа за особливостями його характеру, до встановлення місця та функцій портрету персонажа в художньому творі не послаблюється.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

У нашій роботі ми розглядаємо портрет як зображення зовнішності персонажа засобами художнього слова, а саме прикметниками. У художньому тексті портрет реалізує декілька завдань: здійснює функцію представлення й характеристики персонажа, слугує засобом вираження авторської модальності – відображає авторське ставлення до героя – та засобом реалізації ідейно-естетичного змісту твору. За допомогою прикметників Томас Манн описує жіночий образ головної героїні роману Тоні. З використанням епітетів виразно постає у свідомості читача уявлення про зовнішність людини, її характер, манеру спілкування.

Для аналізу портрета головної героїні ми використовуємо три типи портрета :

1. Зовнішній портрет – зображення зовнішності головної героїні.
2. Внутрішній портрет – внутрішній світ, риси характеру діючої особи.
3. Мовний портрет – індивідуалізована мова героїні.

Зовнішній портрет Тоні. На початку роману автор знайомить нас з маленькою головною героїнею. Це не випадково, що Томас Манн використовує безліч епітетів для опису зовнішності Тоні. Перед нами постає не лише образ головної героїні, але і її соціальний статус. Портетний опис Тоні в цей період характеризується такими прикметниками, як ***klein, keck, graziös, frisch, munter, stark*** і ***vornehm***, які вказують на стан здоров'я героїні. Вони утворюють словосполучення з такими іменниками, як Haar (*starkes Haar*), Oberlippe *(hervorstehende Oberlippe),* Gesicht *(frisches Gesicht),* Geschöpf *(keckes Geschöpf),* Gestalt *(graziöse Gestalt),* Augen *(graublaue, muntere Augen).*

Дана таблиця показує частотність вживання прикметників в дитячому віці Тоні

Adjektive	Häufigkeit des Gebrauchs	Häufigkeit des Gebrauchs,%
klein	12	26,08
keck	7	15, 21
graziös	4	8,69
stark	9	19,56
vornehm	14	30,43

Отже, ми бачимо, що прикметник ***vornehm*** в цей період є найпоширенішим.

Томас Манн використовує безліч прикметників для опису зовнішнього вигляду і одягу Тоні:

Und die kleine Antonie, achtjährig und zartgebaut, in einem Kleidchen aus ganz leichter changierender Seide, den hübschen Blondkopf ein wenig vom Gesichte des Großvaters abgewandt, blickte aus ihren graublauen Augen…[10, S.5]

Die kleine Antonie hatte sich in ihrer Schlittenfahrt durch den Großvater nicht stören lassen, sondern hatte nur schmollend die immer ein biβchen hervorstehende Oberlippe noch weiter über die untere geschoben.[10, S.9]

Ключовими прикметниками є ***hervorstehende Oberlippe, graublauen Augen, starkes aschblondes Haar.*** Детальний опис зовнішності в період юності характеризується використанням таких прикметників, як ***groß, schlank, keck*** і ***zart***. Автор використовує також кольори ***weiß, rot, grau, schneeweiß, dunkelrot, graublau*** і ***bindfadengrau***.

Таблиця показує частотність вживання прикметників в юному віці Тоні

Adjektive	Häufigkeit des Gebrauchs	Häufigkeit des Gebrauchs,%
groß	8	22,22
schlank	6	16,66
weiß	12	33,33
rot	10	27,77

Колір ***weiß*** зустрічається найчастіше. Білий колір означає світло, чистоту, свято і благородство. Цей колір вказує на соціальний стан героїні.

Tony nickte in träumerischem Halbschlaf unter ihrem großen, flachen Strohhut und ihrem mit cremefarbenen Spitzen besetzten Sonnenschirm, der bindfadengrau war, wie ihr schlicht gearbeitetes, schlankes Kleid, und den sie gegen das Rückverdeck gelehnt hatte. Ihre Füße in Schuhen mit Kreuzbändern und weißen Strümpfen hatte sie zierlich übereinandergestellt. [10, S. 116]

...die Füße in Kreuzbandschuhen und weißen Strümpfen übereinandergelegt, in ihrer weichen grauen Herbstjacke mit großen Knöpfen. [10, S. 143]

Ihr starkes aschblondes Haar, mit einer dunkelroten Sammetschleife geschmückt, war über der Stirn gelockt. [10, S. 201]

Ihre Hände, die weißen, ein wenig kurzen, aber feingegliederten Hände der Buddenbrooks…[10, S. 201]

Для опису зовнішньої краси Тоні в дорослому віці автор застосовує ***hübsch, wohl, graziös, ernsthaft, elegant, vornehm, sicher, vortrefflich*** і ***majestätisch,*** які вказують на впевненість і цілеспрямованість героїні.

Таблиця показує частотність вживання прикметників в дорослому віці Тоні

Adjektive	Häufigkeit des Gebrauchs	Häufigkeit des Gebrauchs, %
hübsch	10	35,71
elegant	6	21,42
vornehm	8	28,57
keck	4	14,28

Приметник ***hübsch*** переважає в цьому періоді.

Sie sah wohl, hübsch und ernsthaft aus und trug ein hellgraues, auf der Brust und an den Handgelenken mit Spitzen besetztes Kleid mit Glockenärmeln... [10, S. 214]

Внутрішній портрет. Для внутрішнього портрету Томас Манн використовує такі прикметники, як ***stolz, vornehm, kindlich, glücklich, glücklich, frisch, bewusst, stolz, hübsch, eifrig,keck, ernst*** і ***stark,*** які свідчать про сильний характер героїні.

Sie war ein ziemlich keckes Geschöpf, das mit seiner Ausgelassenheit seinen Eltern, im besonderen dem Konsul, manche Sorge bereitete, und obgleich sie ein intelligentes Köpfchen besaß... [10, S. 62]

Sie ging in der Stadt wie eine kleine Königin umher, die sich das gute Recht vorbehält, freundlich oder grausam zu sein, je nach Geschmack und Laune. [10, S. 64]

Dieses Wort «vornehm» saß erstaunlich fest in Tonys Köpfchen, und sie wandte es mit anerkennendem Nachdruck auf Gerda Arnoldsen an. [10, S. 87]

Для опису внутрішнього портрету автор використовує такі прикметники, як ***heroisch, stolz, graziös, vornehm*** і ***ernst,*** які свідчать про сильний характер, впевненість, гордість, благородство головної героїні. Найважливішим для Тоні були і залишаються інтереси і престиж її сім'ї.

Sie sah beinahe heroisch aus. Das Wort «Firma» hatte eingeschlagen. Höchstwahrscheinlich wirkte es entscheidender als selbst ihre Abneigung gegen Herrn Grünlich [10, S. 223].

Sogar in der Familie selbst galt es, den Kopf hochzuhalten [10, S. 243].

Frau Antonie Grünlich stand, stolz auf die Vorbereitungen, die sie getroffen, in der Haustür, und hinter ihr hielten sich, gleichfalls zum Empfange bereit. [10, S. 303]

Tony's Kopf war erfüllt von Plänen in betreff eines vornehmen Empfanges [10, S. 377].

Мовний портрет. Томас Манн демонструє мовний портрет, індивідуалізовану мову героїні.

«Ich bin Konsul Buddenbrooks Tochter, wenn du es vielleicht nicht weißt» [10, S. 64].

«Von Schilling zu heißen, welch ein Glück! Die Eltern hatten das schönste alte Haus der Stadt, und die Großeltern waren vornehme Leute; aber sie hießen doch ganz einfach «Buddenbrook» und «Kröger»…[10, S. 86].

«Vornehm» і ***«Luxus»*** улюблені слова Тоні, які супроводжують її протягом усього життя.

«Ja... So bin ich einmal. Das ist klar. Ich habe es von Mama. Alle Krögers haben immer Hang zum Luxus gehabt» [10, S. 206].

«Vornehm!» sagte Frau Permaneder leise und befriedigt, indem sie in diese offene und helle Pracht hineinblickte, die ihr ganz einfach die Macht, den Glanz und Triumph der Buddenbrooks bedeutete [10, S. 437].

...ihre Bewegungen schienen zu sagen: Seht, dahin habe ich es noch einmal gebracht im Leben. Es ist fast so vornehm wie bei Grünlich und sicherlich vornehmer als bei Permaneder! [10, S. 459].

Тоні часто використовує під час розмови грубу лексику.

«Niemals, Mama! O Gott, das Geschmeiß!» [10, S. 212].

Улюбленим висловом героїні є *«Ich bin eine Gans».*

«*Ich bin eine Gans, ein dummes Ding... Ja, Gerda, laß dir sagen... ich bin die ältere und habe das Leben kennengelernt..».* [10, S. 303]

Слово «*Gans»* згадується в романі досить часто. Воно символізує легковажність та безпорадність головної героїні.

«...ich bin keine Gans mehr und habe meine Augen im Kopfe» [10, S. 308].

В романі також зустрічаються фразеологізми.

«Ida, ich kenne das Leben und bin keine Gans mehr und habe meine Augen im Kopf. « [10, S. 349]

Автор описує мовний портрет Тоні в старості. Вона є не задоволеною, тому що втрачає свій дім.

«Es ist zu absurd, zu undenkbar, zu... « Sie verstummte und hielt ihre Schläfen mit beiden Händen erfaßt. Aber der Senator zuckte die Achseln [10, S. 614].

Отже, прикметники, багаті на художні можливості, виступаючи необхідним компонентом означення іменників, збагачують образ та мову героїні, роблять її точною, багатою, виразною та виявляють велику стилістичну вагу у високохудожній формі вислову, в концентрації думки. Усі запаси прикметникової лексики, все їх багатство знаходяться в стані активної дії. Яскрава присутність явища епітетизації свідчить про те, що художні можливості автора справді невичерпні. Головна героїня залишається собою протягом чотирьох поколінь. Вона не росте і не змінюється, ніби вона знову грає свою роль. Образ Тоні-це пародія на абсолютні принципи. Вона є комічним втіленням ідей Шопенгауера, який наділяв людей безсмертям і вважав, що людина здатна подолати всілякі труднощі, які стоять на її шляху і ніколи не впасти духом. Перспективою для нашого подальшого дослідження є портретна характеристика інших головний героїв роману *Томаса Манна «Будденброки».*

Література:
1. Галанов Б. Искусство портрета / Б. Галанов. – М. : Советский писатель, 1967.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Высш. шк., 1981.
3. Гіков Л. В. Особливості функціонування прикметників у текстах німецької художньої прози / Л. В. Гіков // Studia Linguistica. Випуск 5/2011.
4. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Коваль та ін. – К. : ВЦ «Академія, 1997.
5. Кричевская Л. И. Портрет героя / Л. И. Кричевская. – М. : Азбука, 1994.
6. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005.
7. Мальцева О. А. Семантико-стилистическая интерпретация словесного портрета и повторной номинации в художественном прозаическом тексте / О. А. Мальцева. – Л., 1986.
8. Ткачівська М. Р. Сталі словосполучення типу «прикметник+іменник» у ролі національно-маркованих фразеологізмів / М. Р. Ткачівська, В. В. Лазарович // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ : Плай 1999. – Вип. 3.
9. Шахова К. Томас Манн. П'ять німецьких лауреатів Нобелівської премії з літератури / К. Шахова. – К., 2001. – С. 43–87.
10. Mann Th. Buddenbrooks. Aufbau-Verlag / Th. Mann. – Berlin/Weimar, 1973.

УДК 811.111'38:17.026.1

О. М. Мельник,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕГОЇСТИЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

У статті розглянуто стилістичні засоби, які використовує комунікант-егоїст. Акцентовано увагу на найпоширеніших стилістичних засобах егоїстичних висловлень. Докладно проаналізовано повтори, градацію, гіперболу, епітети, буквалізм, риторичні запитання, питання-перепити, метафору, метонімію та порівняння.

Ключові слова: *висловлення комуніканта-егоїста, повтор, градація, гіпербола, епітет, буквалізм, риторичне запитання, питання-перепит, метафора, метонімія та порівняння.*

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭГОИСТИЧЕСКИХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ

В статье рассмотрены стилистические средства, которые использует коммуникант-эгоист. Акцентировано внимание на самых распространенных стилистических средствах эгоистических высказываний. Подробно проанализированы повтор, градация, гипербола, эпитет, буквализм, риторический вопрос, вопрос-переспрос, метафора, метонимия и сравнение.

Ключевые слова: *высказывания коммуниканта-эгоиста, повтор, градация, гипербола, эпитет, буквализм, риторический вопрос, вопрос-переспрос, метафора, метонимия и сравнение.*

STYLISTIC PECULIARITIES OF EGOISTIC UTTERANCES

The complicated nature of the phenomenon under study requires an interdisciplinary approach. To recognize the social nature of human language is to view language through its function which is a means of communication.

Literary texts express something beyond their literal 'meaning', and these other layers of meaning can be explored by attentive reading and analysis. Stylistic analysis is practised as a means of understanding the possible meanings in a text. All language means have two major meanings: ordinary (grammatical and lexical) and stylistic (expressive-emotive-evaluative).

The article deals with the stylistic devices used in the egotistic utterances. The author examines repetition, gradation, hyperbole, epithet, literalism, rhetorical questions, echo question, metaphor, metonymy and simile. The communicant-egotist is led by the following personal qualities such as dominance, haughtiness, pride, etc. The pragmatic potential of the given devices has been defined.

Key words: *egotistic utterances, repetition, gradation, hyperbole, epithet, literalism, rhetorical questions, echo question, metaphor, metonymy, simile.*

На межі XX і XXI століть у лінгвістичній науці досліджується не лише мова та мовлення, а й мовленнєва поведінка людини, мовна особистість та проблеми її формування: дискурс акцентуйованих мовних особистостей (Я. О. Бондаренко); жартівник як комунікативна особистість (М. В. Мироненко); вербальні та невербальні аспекти дискурсивної поведінки обманника (М.-М. О. Рибалко).

Наше дослідження присвячене стилістичним особливостям висловлень комуніканта-егоїста, який для створення емоційної напруженості в одному висловленні може використовувати не єдиний прийом, а низку комбінацій, які складаються з різноманітних стилістичних і синтаксичних фігур. Дотепер не було досліджено стилістичного аспекту висловлень комуніканта-егоїста, що й зумовлює **актуальність** даної статті.

Об'єктом дослідження виступають висловлення комуніканта-егоїста, **предметом** – їх стилістичні особливості. **Матеріалом** дослідження слугували висловлення комуніканта-егоїста, відібрані методом суцільної вибірки з художньої англомовної прози. **Мета** статті – виявлення стилістичних особливостей висловлень комуніканта-егоїста. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: виокремити і проаналізувати стилістичні засоби, які застосовує комунікант-егоїст.

Егоїстичному дискурсу притаманні стилістичні засоби, які створюють або підсилюють зневагу мовця до оточуючих та демонструють його вищість. Так, егоїстичні комуніканти вживають такий стилістичний засіб, як **повтор** з метою логічного наголосу, необхідного для того, щоб привернути увагу адресата до ключового слова. Повтор розглядають як засіб впливу на емоції, думки та вчинки адресата та як засіб вираження прагматичної настанови тексту [10, с. 15]. Повтор ґрунтується на «дво- або кількаразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту» [11, с. 496]. Наприклад: 1) *«What's so bad about being selfish, anyway? Everybody's selfish. I* selfishly *want* you *to stay,* you selfishly *want to go, Miss Reeve* selfishly *wants her little brother to come home and sit on the throne she's been at such paints to carve for him. Selfishness is as natural as breathing./.../»* (Lerner R. True Pretenses, p. 55).

Приклад (1) свідчить про те, що егоїсти сприймають егоїзм як норму. Повтор слугує фоном для емфази певного відрізка висловлення і сприяє нав'язуванню мовцем своєї ідеї адресату.

2) *Can I play with you, Bubbles?*
No you cannot! It is my ball!
Bubbles, it is much more fun if we play together.

© О. М. Мельник, 2017

No! No! No! You cannot play with my ball!
Bubbles, you are so selfish!/.../ (Bubbles Is Selfish).

У прикладі (2) повтор *(No! No! No!*) звучить нав'язливо, простежується жадібність мовця та несхильність до кооперації.

Градація – стилістична фігура, що ґрунтується на розташуванні елементів тексту (однорідні члени речення, частини складного речення) за принципом послідовного наростання чи спадання їхнього семантичного та емоційно-експресивного значення, в результаті чого змінюється стилістичний ефект висловлення і враження від нього.

У нижченаведеному прикладі з метою емоційного впливу на комунікативного партнера мовець застосовує прийом нарощення, сутність якого полягає в тому, що кожне наступне висловлення сильніше (в емоційному плані), важливіше, значніше, істотніше (в логічному плані), більше (у кількісному відношенні), ніж попереднє. Наприклад: 3) *They were both* selfish–cruelly selfish*, selfdestructively* selfish (Crew G. The Truth About Emma).

У цьому висловленні нарощення обсягу інформації реалізується лексичними засобами, зокрема значенням прислівників cruelly, *selfdestructively* розташованих один за одним з наростаючою силою.

Комуніканти егоїсти послуговуються **гіперболою**, тобто художнім прийомом перебільшення [4]. Егоїсти використовують гіперболу, щоб вчинити тиск на адресата, продемонструвати свою зверхність та неперевершеність. Наприклад: 4) *Do you remember Sherman McCoy? He was the infamous protagonist of Tom Wolfe's classic The Bonfire of the Vanities. Sherman was a leading New York City bond trader and a self-regarded «Master of the Universe» on Wall Street who egotistically believed that he was entitled to his annual million dollar salary, penthouse, sports cars, designer suits, and mistress. These Masters of the Universe referred to their wives as either Lemon tarts (the new, second trophy wife) or social X-rays (the older, waif-thin first wife hanging on by a thread). Essentially, McCoy was a symbol of the wretched excesses of the Eighties. Yet he believed that he only worked on Wall Street, that he wasn't part of it, it wouldn't change him, and he was only using it to make money. Yeah right, he was the North Star of wall Street* (Scaramucci A. Goodbye Gordon Gekko. p. 14–15).

Перебільшення у прикладі (4) використовується для посилення враження егоїстичності (*Master of the Universe*). Комунікант-егоїст, який двадцять років пропрацював на Уолл Стріт, виявляє своє негативне ставлення до Шермана МакКоя, засуджуючи егоїзм останнього, який називав себе *Master of the Universe*.

Експресивність у вираженні егоїзму передається за допомогою **епітетів**. Епітет – троп, художнє означення (здебільшого прикметникового типу й метафоричного характеру), що підкреслює визначальну якість чи ознаку явища, предмета, особи, поняття, дії і вживається для увиразнення характеристики, образного змалювання чи вираження емоційного ставлення до кого-небудь або чого-небудь. Епітет розширює уявлення про об'єкт, враховуючи при цьому його індивідуальні особливості, а також своєрідне сприйняття автором. Епітети надають змогу показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного [9, с. 38–39]. Наприклад: 5) *He* smiled *at her, his chapped-in-the-corners lips cracked with the effort* (Quinn M. K. Brookside Daisy).

Як свідчить проведений аналіз ілюстративного матеріалу, комуніканти-егоїсти здебільшого використовують епітети негативної оцінки для самопрезентації. Наприклад: 6) *I'll be the best* damned *driver this side of the Harbour Bridge! And when I am, I'm going to drive right out of their* rotten selfish *lives!* (Lee M. Knight to the Rescue, p. 58).

Дослідники зазначають, що самопрезентація особистості може бути як позитивною, так і негативною. Позитивна самопрезентація спрямована на створення позитивного образу «Я», а негативна – негативного образу «Я». Причому, як позитивна, так і негативна самопрезентація може бути ефективною. Створення певної лінії поведінки залежить від цілей особи. Тобто у процесі інтеракції людина здатна впливати на поведінку оточення відповідно до своїх цілей, створюючи відповідне негативне або позитивне враження [8].

Іншими словами, самопрезентація – це процес управління сприйняттям реципієнта шляхом цілеспрямованого привертання його уваги до таких особливостей свого зовнішнього вигляду, своєї поведінки, ситуації, які запускають механізми соціального сприйняття [3]. Тобто процес самопрезентації тісно пов'язаний з процесом маніпуляції.

Як стилістичний засіб егоїстичних висловлень можна розглядати ще **буквалізм,** тобто буквальну відповідь на запитання з прагматичною транспозицією.

7) *'Maybe he's in some kind of witness protection program.'*
«Do you think you can find out?»
«Babe, I can find out anything», Peter said with egotism that grated her ears, but assured her nonetheless.«Excellent.» After the slunt Abdul had just pulled, he was going to rue the day he met her (Melton M. The Guardian).

Використання мовцем буквалізму свідчить про його впевненість у власних силах (*I can find out anything*), пиху, чванство, показовість. Егоїстичність, що проявляється в його мовленні ріже слух (*said with egotism that grated her ears*).

Риторичні запитання – це особливий стилістичний прийом, який полягає у переосмисленні граматичного значення питальної форми, тобто речення, яке за своїм змістом є стверджувальним, відтворено у питальній формі. Риторичне запитання не потребує відповіді, оскільки вона загальнозрозуміла; воно слугує для підкреслення ставлення мовця до висловлюваного і покликане привернути увагу до певного явища, теми мовлення і відзначається великим зарядом експресії. Основне призначення риторичних запитань – зосередити увагу читача (слухача) на певному положенні, слугувати засобом увиразнення, збільшення експресивності висловлення [9, с. 130–131]. Наприклад: 8) *Francisco shook his head regretfully. «I don't know why you should call my behavior rotten. I thought you would recognize it as an honest effort to practice what the whole world is preaching. Doesn't everyone believe that it is evil to be selfish?* (Rand A. Atlas Shrugged, p.133).

У наведеному прикладі комунікант-егоїст, спадкоємець гірничодобувної імперії, Франциско Д'Анконія поводиться з людьми, а також з рідними, як із своєю власністю. Його цікавлять лише гроші і він користується кредом: «У житті має значення лише одне – наскільки добре ти робиш свою справу. Більше нічого. Тільки це». Він подає загальновідому істину у вигляді риторичного запитання (*Doesn't everyone believe that it is evil to be selfish?*), щоб викликати бажану для себе поведінкову реакцію з боку комунікативного партнера.

Мовленнєву дію, пов'язану з психічною реакцією співрозмовника на зміст попереднього висловлення трактує Н. Д. Арутюнова як **питання-перепит** [2, с. 133–136]. Питання-перепити – дослівне чи перефразоване повторення попередньої репліки або її частини, щоб підтвердити правильність її розуміння або виразити здивування чи недовіру» [12, с. 64].

Комунікативним завданням перепитів є реакція на репліку співрозмовника, корекція чи регулювання інформації, яка надходить до адресата, а також регулювання чи корекція мовленнєвої поведінки співрозмовника та вираження емоційного стану співрозмовника (обурення, роздратування, гнів, здивування тощо) [7, с. 11].

Питання-перепити як реактивні репліки у процесі мовленнєвої інтеракції виконують дві функції: інформативно-мотиваційну та маніпулятивну. Р. П. Аведова розглядає маніпулятивну складову питань-перепитів як один із елементів засобів

впливу [1]. Вживаючи речення-перепити, суб'єкт мовлення не запитує нової інформації, а намагається примусити адресата здійснити певні дії, вигідні лише мовцю, або повернути розмову у потрібне йому русло. Наприклад: 9) *«Me? Arrogant?»*

«You, Prince Valenti. Impossibly, egotistically arrogant.» Her voice fell to a husky whisper. «And overdressed» (Marton S. The Ice Prince, p. 97).

Вживання комунікантом-егоїстом питань-перепитів свідчить про його домінування над реципієнтом (*Me? Arrogant?*) та нехтування думкою останнього.

Метафора – троп; художній засіб, який полягає в переносному вживанні слів за образною схожістю (подібністю, аналогією) чи контрастністю на основі кольору, форми, способу дії, призначення тощо [9, с. 78]. Емоційно-оцінний аспект метафори проявляється в оцінній характеристиці об'єкта та здатності викликати у свідомості адресата ситуації, які стосуються його особисто і пробуджують певні почуття [6, с. 114].

10) *Your star is in the ascendant,–no more literary drudgery for you my boy!–pleasure and profit and ease are yours to enjoy for the rest of your life. You are a lucky dog!–at last you have your day!''* (Corelli M. Sorrow of Satan, p. 39).

Комунікант-егоїст Джеффрі Темпест, усвідомлюючи те, що він молодий, красивий, багатий і йому посміхнулась доля, висловлює захоплення від перспективи, яка відкривається перед ним, використовуючи метафору (*Your star is in the ascendant*), яка викликає позитивний образ світлого, довгого та легкого життя.

На думку Л. О. Гуслістої, уподібнення дій об'єкта, що ігнорує нормативні стандарти, за допомогою метафоризованих операторів будується за аналогією до стереотипних уявлень про щось неприємне, яке породжує негативні асоціації [5, с. 52]. Наприклад: 11) *«Since we're being honest about everything, let me tell* you *this*: You*'re a* selfish pig. *All* you'*ve ever thought about was yourself.»* (Curtis Bunn. The Truth Is in the Wine, p. 7).

У наведеному прикладі егоїстична дружина Джінджер використовує зоонім *a pig* з метою образити та принизити свого чоловіка, а також досягти власного емоційного катарсису.

Метонімія – троп, що полягає у перенесенні назви одного поняття на інше не за ознакою подібності, як у метафорі, а на ґрунті асоціації суміжності, тобто на основі близьких, реально існуючих зв'язків, відношень, в яких перебувають між собою певні поняття. Такими можуть бути – приналежність до одного кола явищ, до понять одного порядку, часові, просторові, причинно-наслідкові та інші відношення [9, с. 81].

12) *«Lucio! You have no heart!» I exclaimed, struggling violently to escape from his hold* (Corelli M. Sorrow of Satan, p. 102).

Комунікант-егоїст Джеффрі використовує цей стилістичний прийом (*You have no heart!*), щоб підкреслити бездушність і безсердечність Лючіо, який в усьому вбачає джерело матеріальних благ.

Порівняння – троп, в якому мовне зображення одного предмета (або особи, явища, дії) подається у зіставленні з іншим на основі спільної ознаки чи подібності між ними [9, с. 118]. Порівняння надає вислову унаочнення, особливої виразності та асоціативності, виявляє ставлення мовця до сказаного, посилює емоційне наповнення мови. Наприклад: 13) *How could you have forgotten me? I do not enjoy being treated like* I'm *a nobody! I'll be off to another costume store that treats me like a somebody!»Jayda said* pompously, *trying to get out of the shop before something bad happened.* (Talsma M. S. Toxica, p. 22-23).

У цьому прикладі егоїстичний мовець демонструє самовпевненість й прагнення до домінування.

Отже, серед найпоширеніших стилістичних засобів егоїстичних висловлень використовуються повтори, градація, гіпербола, епітети, буквалізм, риторичні запитання, питання-перепити, метафора, метонімія та порівняння. Використання стилістично маркованих вербалізацій егоїзму сприяє створенню прагматичного ефекту виразності висловлення, підвищенню його емоціогенності.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні гендерних особливостей егоїстичних висловлень.

Література:

1. Аведова Р. П. Вопрос-переспрос как реактивная реплика в англоязычном диалогическом единстве: функционально-семантический и прагматический аспекты) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Рената Петровна Аведова ; Юж. федер. ун-т. – Ростов н/Д : [б. и.], 2012. – 236 с.

2. Арутюнова Н. Д. Некоторые типы диалогических реакций и «почему»-реплики в русском языке [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Филологические науки. – 1979. – № 3. – С. 133–136.

3. Бороздина. Г. В. Психология делового общения / Г. В. Бороздина. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 224 с.

4. Гальперин А. И. Очерки по стилистике / А. И. Гальперин. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1958. – 458 с.

5. Гуслистая Л. А. Негативная этическая оценка в контексте осуждения (на материале современной публицистики) : дис… канд. филол. наук : 10.02.02 / Гуслистая Людмила Алексеевна. – Х., 2001. – 197 с.

6. Ділай М. Функціонально-прагматична роль метафори в англіканських проповідях / Маріанна Ділай // Людина. Комп'ютер. Комунікація : збірник наукових праць / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Кафедра прикладної лінгвістики. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 113–115.

7. Кузенко Г. М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості емотивних висловлювань негативної оцінки (на матеріалі художнього дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. М. Кузенко. – Харків, 2006. – 18 с.

8. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – Питер, 2007. – 793 с.

9. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укладач І. І. Коломієць. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 202 с.

10. Пишна Л. М. Повтори як засіб вираження авторської модальності та прагматичної настанови тексту : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Людмила Михайлівна Пишна ; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К. : [б. в.], 1996. – 22 с.

11. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.

12. Teschner R. V. Analyzing the grammar of English / R. V. Teschner, E. E. Evans. – [3rd edition]. – Washington, D. C. : Georgetown University Press, 2007. – 248 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

13. Bubbles Is Selfish / Sterling Publishers. – New Delhi, India : Sterling Press Private Limited, 2003. – 24 p.

14. Corelli M. Sorrow of Satan [Electronic resource] / Marie Corelli // Feedbooks. – 1895. – Access mode : http://www.goodreads.com/ebooks/download/ 15341513?doc=24467

15. Crew G. The Truth About Emma / Gary Crew. – Hachette UK, 2011. – 216 p.

16. Curtis Bunn. The Truth Is in the Wine: A Novel. USA. Simon and Schuster. 2015. – 352p.

17. Lee M. Knight to the Rescue / Miranda Lee. – Harlequin Books, 1994. – 187 p.

18. Lerner R. True Pretenses / Rose Lerner. – Cincinnati : Samhain Publishing, 2015. – 400 p.

19. Marton S. The Ice Prince / Sandra Marton. – Ontario : Harlequin Enterprises Limited, 2001. – 187 p.

20. Melton M. The Guardian / Marliss Melton. – Shrewsbury, PA : ePublishing Works, 2014. – 312 p. – (The Taskforce series. Book 2).
21. Quinn M. K. Brookside Daisy / M. Kate Quinn. – The Wild Rose Press Inc, 2012. – 324 p.
22. Rand A. Atlas Shrugged / Ayn Rand. – N. Y. : Random House, 1957. – 1018 p.
23. Scaramucci A. Goodbye Gordon Gekko: How to Find Your Fortune without Losing Your Soul / Anthony Scaramucci. – New Jersey : John Wiley & Sons, 2010. – 224 p.
24. Talsma M. S. Toxica / M. S. Talsma. – M. S. Talsma, 2013. – 110 p.

УДК 81'233:378.147 (477)

С. В. Мудра,
Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ: МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Модернізація освітньої діяльності в Україні у контексті європейських вимог – це, насамперед, піднесення якості підготовки і конкурентоспроможність фахівців, відповідність європейському ринку праці, створення умов для вільного переміщення студентів на теренах України і Європи. Створення умов для отримання конкурентних переваг в світі є головною умовою економічної і соціальної стабільності України. Очікувані зміни можливі лише за умови підвищення продуктивності праці, що, в свою чергу, залежить від наявності на вітчизняному ринку праці сучасних висококваліфікованих фахівців. Отже, будь-які трансформаційні зміни в економіці неможливі без реформування та модернізації підготовки конкурентоздатних фахівців.

Ключові слова: *компетентність, мовленнєва компетентність, якість, якість освіти, особистість, соціум, вищий навчальний заклад, конкурентоздатний фахівець.*

ПОДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗАХ УКРАИНЫ: РЕЧЕВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ

Модернизация образовательной деятельности в Украине в контексте европейских требований – это, прежде всего, повышение качества подготовки и конкурентоспособность специалистов, соответствие европейскому рынку труда, создание условий для свободного перемещения студентов на территории Украины и Европы. Создание условий для получения конкурентных преимуществ в мире является главным условием экономической и социальной стабильности Украины. Ожидаемые изменения возможны лишь при условии повышения производительности труда, что, в свою очередь, зависит от наличия на отечественном рынке труда современных высококвалифицированных специалистов. Итак, любые трансформационные изменения в экономике невозможны без реформирования и модернизации подготовки конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: *компетентность, речевая компетентность, качество, качество образования, личность, социум, высшее учебное заведение, конкурентоспособный специалист.*

TRAINING OF COMPETETIVE SPECIALISTS IN UNIVERSITIES OF UKRAINE: SPEECH COMPETENCE

Upgrading of educational activities in Ukraine in the context of European standards – is, first of all, raising competitiveness and quality of training of specialists, matching the European labor market, creating conditions for free movement of students in Ukraine and Europe. Creating conditions for competitive advantage in the world is the main condition for economic and social stability in Ukraine. Expected changes are possible only if the increase in labor productivity, which in turn depends on the presence in the domestic labor market today highly qualified specialists. Consequently, any transformations in the economy are impossible without reform and modernization of training competitive professionals.

Key words: *competence, language competence, quality, quality, identity, society, higher education institution, competitive specialist.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні не викликає заперечень той факт, що освіта є фундаментом переходу до інноваційної моделі розвитку економіки через підготовку якісного трудового потенціалу. Посилення зв'язку освіти та економіки, необхідність орієнтації освіти на потреби ринку праці висунули підвищені вимоги до якості підготовки фахівців у вищій школі. Основними ознаками поняття «якість» є: цілісність, ієрархічність, аксіологічність, мінливість, внутрішньо-зовнішня обумовленість, вимірюваність тощо. Для більш адекватного і повного розуміння проблеми забезпечення якості освіти досліджено фактори новизни в існуючих її наукових обґрунтуваннях.

Аналіз дослідження проблеми. Філософський підхід до тлумачення поняття «якість» розкриває розуміння його як внутрішньої субстанційної характеристики об'єкта і визначається тим, що об'єктивно являє відносно стійку, внутрішньо визначену сутність об'єкта. За функціонального підходу якість – це відповідність стандартам або специфікації; відповідність запитам споживачів. За джерелом вимог виокремлюється виробничий (відповідність нормам і стандартам) і соціальний (відповідність запитам споживачів) аспекти якості. За широтою аналізу якість визначається як якість результатів, або як якість результатів, процесу та умов, у яких він відбувається [6].

Найбільш поширене тлумачення якості полягає в тім, що вона визначає міру цінності, вартості чого-небудь, його здатність задовольняти певні потреби, цілі, норми тощо.

Разом з тим, здійснений системно – термінологічний аналіз категорії «якість освіти» дозволив нам визначити її через сукупність таких аспектів: результативно-нормативного (відповідність якості підготовки випускників вимогам державних освітніх стандартів); процесуально-нормативного (відповідність якості процесу освіти нормам і вимогам); результативно-особистісного (відповідність якості випускників запитам споживачів освітніх послуг); процесуально-особистісного (відповідність якості освіти потребам, можливостям та інтересам суб'єктів освітнього процесу) [7].

На підставі здійсненого нами аналізу якість освіти визначено як міру відповідності процесу та результатів освіти вимогам держави, суспільства, запитам споживачів, потребам, можливостям та інтересам всіх суб'єктів освітнього процесу.

Якість вищої освіти ми розуміємо як збалансовану відповідність вищої освіти (як системи, процесу і результату) встановленим потребам, вимогам, цілям, нормам, стандартам, що визначаються окремими громадянами, організаціями, підприємствами, суспільством та державою в цілому. При цьому складниками якості вищої освіти є: якість підготовки випускників ВНЗ, як якість результату вищої освіти; якість державних освітніх стандартів, якість діючої нормативної бази, якість освітніх програм; якість матеріально-технічної, навчально-методичної, лабораторної бази вищої освіти; якість

© С. В. Мудра, 2017

освітніх технологій; якість професорсько-викладацьких та науково-дослідницьких кадрів вищої школи; якість виховання; якість управління ВНЗ тощо [10].

Сутність професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ означено нами як процес засвоєння студентами фундаментальних знань, набуття умінь, навичок, компетентностей, які забезпечують їх готовність до успішного виконання професійних функцій, виявлення реалізаційних здатностей особистості, потребу до постійної самоосвіти й саморозвитку.

Мета і завдання статті. статті. Проаналізувати розвиток мовленнєвої компетентності як необхідної складової у структурі компетентностей для підвищення якості підготовки конкурентоздатних фахівців у ВНЗ України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стрімкий процес глобалізації, посилення міжнародного розподілу праці та жорстока конкуренція у світовій економіці висувають на перший план питання якості освіти трудових ресурсів.

У широкому значенні ’якість освіти’ найчастіше розуміють як ступінь відповідності змісту, форм та засобів навчання та рівня освітньої підготовки випускників навчальних закладів очікуванням та потребам особистості, держави та суспільства. Країни Європейського Союзу дієвим інструментом забезпечення якості освіти визнали компетентнісний підхід, який сьогодні утверджується в більшості європейських національних освітніх систем. Сформульовано чотири стратегічні над завдання для сучасної європейської освіти:

– навчити жити разом;
– навчити вчитися;
– навчити діяти;
– навчити відповідати за власні вчинки та своє життя.

Для уточнення поняття скористаємося визначенням російських дослідників О. Н. Олійникової, А. А. Маравтевої, Є. В. Коновалової, Є. В. Тартакової, які трактують поняття ‘компетентність’ як спроможність особистості на основі органічної єдності набутих знань, умінь, досвіду та ставлень здійснювати як звичайну, так і нову діяльність у певній галузі.

На думку автора, поняття ‘компетентність’ в контексті визначення кінцевої мети діяльності закладу освіти можна пояснити як набуту характеристику особистості випускника, яка, базуючись на певних ціннісних переконаннях, охоплює відповідні знання, уміння і навички та дозволяє застосовувати їх в самостійній практичній діяльності для реалізації власного життєвого потенціалу.

Рада Європи визначила перелік з п’яти ключових компетентностей, якими необхідно озброїти молодих європейців в умовах розширення та інтеграції ринків праці, старіння населення континенту, зростання рівня міграції, безробіття і, як наслідок, посилення соціальної нерівності громадян:

1. Політичні та соціальні компетентності.
2. Компетентності, пов’язані з життям у мультикультурному суспільстві.
3. Компетентності, які стосуються володіння усним та писемним мовленням.
4. Компетентності, пов’язані з розвитком інформаційного суспільства.
5. Готовність та здатність учитися протягом усього життя.

Молодого європейця, який живе повноцінним життям в умовах глобалізації, важливо озброїти знаннями про те, як налагоджувати стосунки з іншими, працювати в команді (неоколективізм), розв’язувати конфлікти. Потрібно навчити випускника самостійно складати та реалізовувати життєві плани та персональні проекти, діяти незалежно з урахуванням суспільних норм, усвідомлювати наслідки своїх самостійних рішень та вчинків, захищати свої законні права, інтереси, потреби.

Отже, поняття ‘компетентність’ можна визначити як сукупність, єдність знань, умінь та ставлень у відповідному контексті, а ключові компетенції трактувати як такі, що потрібні індивідууму для особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості.

Європейська довідкова система називає вісім ключових компетентностей:

1. Спілкування рідною мовою.
2. Спілкування іноземною мовою.
3. Математична компетентність та базові компетентності в галузі науки та техніки.
4. Цифрова компетентність (компетентність у сфері сучасних інформаційно-цифрових технологій).
5. Уміння вчитися.
6. Міжособистісна, міжкультурна, соціальна та громадянська компетентність.
7. Підприємливість.
8. Культурна виразність.

Вітчизняна педагогіка має вже напрацювання в цьому напрямі. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли С. Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), М. Михайличенко, В. Аніщенко (професійна підготовка НП основі стандарту компетентності).

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення в нашій науковій літературі набуло визначення компетентності як сукупності знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки діяльності, використовувати інформацію.

Компетентність – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях та знаннях, здобутих завдяки навчанню.

У деяких працях вітчизняних дослідників натрапляємо на семантичні поняття: ‘компетентність’ та ‘група компетентностей’. Практично одним словом ми називаємо і загальну здатність і її компоненти, тобто складові групи компетентностей. В цьому можна підкреслити професійну компетентність людини, а можна виокремити конкретні складові, які переважно її визначають.

На основі міжнародних та національних досліджень вчені Академії педагогічних наук України виокремили сім наскрізних для всіх рівнів освіти ключових компетенцій: навчальна, культурна, здоров’язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська та підприємницька, Але особливе місце сьогодні посідає мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, міркування тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні засоби (невербальну знакову систему) та інтонаційні засоби виразності мовлення.

При аналізі феномену мовленнєвої компетентності за основу беруться досягнення таких наук як риторика, соціопсихолінгвістика, неориторика, етносоціопсихолінгвістика тощо, що дозволяє побачити у процесі мовленнєвої діяльності

людини наявність мовних та мовленнєвих знань, умінь та навичок, на яких базується професійно-мовленнєва комунікація, власний повсякденний, соціальний, практично-технологічний, комунікативний, професійний досвід, інтелектуальні, художні й організаційні (лідерство, комунікабельність) здібності, моральні, етичні, релігійні та інші цінності. Так було визначено такі критерії оцінки показника «мовної та мовленнєвої компетенції та компетентність особистості»: досконале володіння та уміння правильно використовувати у процесі комунікації вербальні та невербальні знакові системи, норми мови та техніку мовлення.

На мовну та мовленнєву компетентність впливають наступні чинники:

– лексична компетенція – наявність певного запасу слів для обслуговування професійно-мовленнєвої та інших видів діяльності і спілкування; здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів (фігур і троп), приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів тощо.

– фонетична компетенція – правильна вимова усіх звуків рідної мови, звукосполучень згідно з орфоепічними нормами, наголосів, добре розвинений фонетичний слух, що дозволяє диференціювати фонеми; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила і висота голосу, логічні наголоси тощо);

– граматична компетенція – вживання граматичних форм рідної мови згідно з законами й нормами граматики (рід, число, відмінок, кличний відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм;

– діамонологічна компетенція – володіння діалоговими і монологовими техніками спілкування, технікою ведення спору, технікою упізнавання невербальної знакової системи, технікою роботи з текстовим матеріалом тощо.

Отже, що означає знати мову? Чи рівнозначні такі поширені в нашчас поняття як «вивчити мову» й «опанувати мову»?

Науковці не випадково розмежовують ці актуальні поняття. Відомо, що можна добре завчити правила і навіть свідомо застосовувати багато граматичних конструкцій, проте не бути здатним вільно, легко, влучно, доцільно, досконало й оперативно користуватися цими знаннями у різних комунікативних ситуаціях поза навчальним середовищем. Тобто не досягти функційної грамотності. Опанувати мову – це непросто її розуміти і знати, це мати здатність мобілізовувати набуті мовні знання для розв'язання певних комунікативних завдань у різних контекстах, ситуаціях, сферах навчальної, наукової та професійної діяльності, бо ж «знання про те, що треба робити, і саме діяння мають різні механізми, і одне не перекриває інше» [5]. До того ж не кожнез нання логічно трансформується у навик, проте останній зазвичай формується через знання.

Отже, володіння мовою є багатокомпонентним, складним, комплексним поняттям, яке передбачає й індивідуальне багатство словникового запасу того, хто говорить, і чистоту, ясність, точність,виразність, нормативність його мовлення, і розуміння нюансів значення спектру слів, і розрізнення мовних засобів за їх стилістичним забарвленням, і досконале володіння способами побудови текстів та речень різної структури засобами цієї мови, і знання національних особливостей формо- та словотворення й мовленнєвого етикету, а також уміння надати фонетико-інтонаційної виразності своєму усному мовленню.

Мовна та мовленнєва компетентність стає потужним фактором у професійній підготовці конкурентоздатних фахівців, бо ж представники наукової й технічної еліти народу, його найосвіченіші верстви і мають стати носіями зразкової літературної мови в обох формах її функціонування.

Дослідниками семіотики доведено, що «... вивчення науки може бути цілком включене до вивчення мови, оскільки вивчення мови науки передбачає не просте усвідомлення її формальної структури, але й вивчення її відношення до позначуваних об'єктів, а також до людей, які використовують цю мову» [1]. Кожна держава прагне до зміцнення наукового інтелекту своїх громадян, який вербально відбивається і зберігається національною науковою мовою. Завдяки науковій мові як важливій складовій частині національної літературної мови, що виступає обов'язковим атрибутом держави та її ознакою, підтримуються національна гідність, духовність народу і передаються у світовий інформаційний простір національні досягнення з різних галузей знань.

Вища освіта скерована на підготовку конкурентоздатних фахівців. Вжливими складовими такої підготовки має стати формування фахової культури мовлення, складовими якої, безумовно, є мовна компетентність та комунікативна досконалість. Здобуття вищої освіти передбачає необхідність опанування понятійною сферою обраної спеціальності, вербально представленою засобами національної термінології (системою термінів у двох взаємопов'язаних сферах її існування: фіксації та функціонування) і діловою фразеологією професійного спілкування у її парадигматичних й синтагматичних зв'язках. Таким чином, два функціональні стилі національної літературної мови – науковий та офіційно-діловий – у їх сучасному стані і складають предмет навчання мови спеціальності у закладах вищої освіти.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Компетентісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистісної діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на засвоєння конкретних цінностей та життєво необхідних знань та умінь. У цьому контексті сьогодні змінюються і підходи до оцінювання результатів начальної діяльності як складової навчального процесу. Метою навчання мають бути сформовані компетенції, які розуміються як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості. Компетентісний підхід на перше місце ставить не поінформованість особистості, а вміння на основі набутих знань вирішувати проблеми, які виникають у різних ситуаціях.

Удосконалення освітнього процесу з позиції компетентнісного підходу полягає в тому, щоб навчити учнів застосовувати набуті знання й уміння в конкретних навчальних та життєвих ситуаціях.

Майбутня професійна діяльність конкурентоздатних фахівців випускників ВНЗ вимагає від них не тільки професійної майстерності, а й широкої загальної освіти, оскільки вона пов`язана з інтенсивним усним і писемним спілкуванням, передбачає широку мовленнєву практику, потребує точного вираження понять і категорій у різних сферах професійної діяльності.

Під час виконання своїх безпосередніх обов`язків фахівець виступає в різних комунікативних ролях: веде ділове листування, складає законопроекти, проекти постанов, договори й угоди, спілкується з іншими фахівцями та громадянами різного рівня культури. Недотримання та порушення мовних норм може стати причиною непорозуміння, викликати заперечну реакцію у співрозмовника і негативно позначитися на його подальшій кар`єрі [4, с. 3].

Мовленнєва компетентність – це поєднання мислення і мови, точність вираження думок, почуттів, ясність, зрозумілість смислових зв'язків і відношень одиниць мови в мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності. Культурі мовлення, як і культурі спілкування, потрібно вчити на всіх етапах підготовки, перепідготовки конкурентоздатних фахівців.

Література:

1. Веніг Н. Формування мовленнєвої компетенції особистості як методична проблема / Н. Веніг // Зб. наук. праць (Педагогічні науки). – Херсон, 1998. – Вип. 5.
2. Веніг Н. Мовленнєва культура учнів / Н. Веніг // Обдарована дитина. – № 4. – 2000. – С. 18–20.
3. Елисеева Т. Качество образования: методологические основания дискуссии / Т. Елисеева, Б. Батурин // Высшее образование в России. – 2005. – № 11. – С. 11–17.
4. Мельникова К. І. «Паблік Рілейшнз» як функція управління в органах державної влади / К. І. Мельникова, С. Є. Рязанова // Актуальні проблеми державного управління : Науковий збірник. – № 2. – Харків : УАДУ Харківський філіал, 1999. – С. 40–46.
5. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах // За ред. К. І. Онищенко. – К., 1999. – 227с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1973. – С. 847.
7. Радомская, М. В. Единый государственный экзамен в обеспечении качества общего образования : дис. … канд. пед. наук / М. В. Радомская. – Таганрог, 2006. – 148 с.
8. Субетто А. И. Квалиметрия человека и образования (методология и практика): итоги, проблемы, направления / А. И. Субетто // Материалы симп. «Квалиметрия в образовании: методология и практика». – М. : ИЦПКПС, 2002. – С. 175.
9. Федько А. В. Якість освіти як філософія та педагогіка розуміння доцільного / А. В. Федько, Ю. М. Федько // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 170–171.
10. Библиотека авторефератов и диссертаций по педагогике http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-strategicheskoe-upravlenie-kachestvom-professionalnoy-podgotovki-spetsialistov-v-vuze#ixzz2sZWDUZOE

УДК [37.091.33-028.26]:81'243

М. М. Назаренко,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Полтава

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МЕТОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІЙ АУДИТОРІЇ

У статті досліджується аудіовізуальний метод як один із ефективних методів в оволодінні іншомовного усного мовлення. Розглядаються основні положення та особливості використання методу у навчальному процесі. Автор розкриває методичні принципи аудіовізуального методу, розглядає етапи роботи зі студентами, аналізує систему вправ для його практичного застосування.

Ключові слова: *аудіовізуальний метод, комунікативний підхід, принцип, усне мовлення, міжкультурна комунікація.*

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУДИОВИЗУАЛЬНОГО МЕТОДА ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОЙ АУДИТОРИИ

В статье исследуется аудиовизуальный метод как один из самых эффективных методов в овладении иноязычной устной речи. Рассматриваются основные положения и особенности использования метода в учебном процессе. Автор раскрывает методические принципы аудиовизуального метода, рассматривает этапы работы со студентами, анализирует систему упражнений для его практического использования.

Ключевые слова: *аудиовизуальный метод, коммуникативный подход, принцип, устная речь, межкультурная коммуникация.*

THE FEATURES OF USING AUDIOVISUAL METHOD IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN A MULTINATIONAL AUDIENCE

The article deals with the audiovisual method as one of the effective methods of mastering foreign oral speech. It shows specificity of this method and its place in contemporary methodology. The article highlights the actual issues of using modern audio basic approaches in methodology of teaching foreign languages. This method creates conditions of acquirements of oral speech competence. Nowadays teachers can work with the students who come from different countries. The task is to avoid using their mother tongue. Audiovisual method creates the atmosphere where students can communicate with each other. The main features and the peculiarities of using this method in educational process are considered. The author reveals the methodological principles of audiovisual method, considers the stages of work with students, and analyzes the system of exercises for its practical use.

Key words: *audiovisual method, communicative approach, principle, oral speech, cross-cultural communication.*

Розширення ділових та культурних зв'язків із зарубіжними країнами обумовлює нові вимоги до вивчення іноземних мов. Знання іноземної мови є невід'ємною частиною вищої школи, запорукою професійного успіху, вдалої кар'єри студентів. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою потребує ґрунтовної мовної підготовки у вищих навчальних закладах.

Наприкінці XX століття відбулися кардинальні зміни в методиці викладання іноземних мов. Раніше основна увага приділялася вивченню граматичних понять, механічному вивченню лексичного матеріалу, читанню та письму. Оволодіння мовою здійснювалося за допомогою рутинних, одноманітних завдань. Таке навчання реалізовувало лише одну функцію мови – інформативну. На сучасному етапі викладання мови має прикладний характер. Метою навчання є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволяють реалізувати набуті знання, вміння, навички у реальних життєвих ситуаціях. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою не можливе без фундаментальної мовної підготовки. Викладачеві необхідно знати новітні методи та прийоми викладання іноземної мови та уміти підібрати той чи інший метод відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів. Одним із головних завдань у процесі оволодіння іноземною мовою є подолання негативного впливу рідної мови.

Останнім часом активізувався пошук сучасних ефективних методичних концепцій навчання іноземних мов.

Метою статті є розкрити та проаналізувати особливості аудіовізуального методу, який є одним із ефективних методів оволодіння усною іншомовною компетенцією.

Педагогічні і теоретичні аспекти використання аудіовізуального методу у навчальному процесі досліджені в працях О. А. Громової, Т. Ю. Венієрі, Г. Боргіум, Є. І. Пассова, Т. І. Філіпп'євої, Ю. В. Томко, Н. І. Гез, Н. Д. Гальскової, О. Н. Шкрабо, С. Ю. Ніколаєвої тощо.

Аудіовізуальний метод навчання іноземної мови був розроблений у Франції у 50-і роки XX століття в результаті спільних досліджень французьких та югославських учених, і був спрямований на інтенсивне навчання дорослих розмовного

© М. М. Назаренко, 2017

мовлення на французькій мові. Виникнення цього методу пов'язане з іменами таких видатних лінгвістів і психологів як П. Губерін, П. Ріван, Р. Мішеа, Ж. Гугенейм, А. Соважо. Він був поширений у Франції, Англії, Канаді, Польщі та інших країнах. Сама назва методу показує його основні принципи. Він називається аудіовізуальним, оскільки новий матеріал сприймається протягом тривалого часу лише на слух, а його значення розкривається за допомогою зорової невербальної наочності. Мовний матеріал підбирався на основі живої розмовної мови. З цією метою записувалися діалоги у магазинах, на вокзалах тощо. Потім виділялися певні граматичні структури та лексичні одиниці, які необхідно було запам'ятати. Вперше в методиці був використаний відбір мовного матеріалу на основі аналізу живого мовлення. Цей метод називається також швидкісним або структурно-глобальним, оскільки оволодіння мовою відбувається на основі спеціально відібраних структур, які сприймаються цілісно (глобально) [8, с. 544].

Цінність аудіовізуального методу навчання іноземній мові полягає в тому, що разом із загальною інтенсифікацією навчального процесу, за допомогою цього методу створюються спеціальні умови, певною мірою близькі до природних умов, в яких функціонують мовні ситуації. Аудіовізуальний метод привабливий тим, що сприяє швидкому формуванню великої кількості елементів спонтанного мовлення.

В умовах глобалізації викладачеві доводиться працювати з багатонаціональними студентськими аудиторіями, коли необхідно подолати мовний бар'єр. Постійно ведеться пошук ефективних методик вивчення іноземних мов у таких групах.

Аудіовізуальний метод відіграє важливу роль у навчанні усного розмовного мовлення. Методичною основою цього методу є концепція прямого методу, психологічною основою постає психологічна теорія біхевіоризму. Основна мета аудіовізуального методу – сформувати вміння користуватися іноземною мовою у повсякденному спілкуванні в іноземній країні. При використанні цього методу читання та письмо розглядаються як графічне відображення усного мовлення, тому вони не являються основою навчання [6, с. 189].

Дослідники виділяють наступні методичні принципи аудіовізуального методу [3, с. 139]:

1. Принцип опори на розмовне мовлення. Основна мета даного методу полягає в оволодінні мовою як засобом спілкування.
2. Принцип усної основи навчання. Основна задача – навчити студентів розуміти мову на слух.
3. Принцип ситуативності. Перевага надається діалогічному мовленню, що відображає ситуації повсякденного життя.
4. Принцип функціональності. Вивчення граматичних структур має практичний характер.
5. Принцип глобальності. Цей принцип передбачає сприйняття мовного матеріалу на слух у вигляді цілісних структур.
6. Принцип безперекладності. Метою даного методу постає максимальне виключення рідної мови із системи навчання.
7. Принцип зорово-слухового синтезу. Він полягає у використанні фільмів, слайдів тощо.

Автори цього методу вважали, що навчання іноземній мові повинно здійснюватися у формі живого спілкування, тому важливим фактором педагогічного процесу стає створення умов для відтворення реальної комунікативної ситуації, щоб оволодіння іншомовною компетенцією відбувалося в атмосфері природного спілкування, що сприяє засвоєнню звуків і ритму мовлення. Інтенсивне використання аудіовізуальних засобів у процесі навчання дозволяє навчати іноземній мові як акту комунікації, у якому лінгвістичні та паралінгвістичні елементи є тісно пов'язаними. Аудіовізуальний метод повністю виключає використання рідної мови, особливо на початковому етапі навчання, оскільки в цей період інтерференція ускладнює формування вмінь і навичок усного спілкування. Сучасні технології значно спрощують використання на заняттях аудіовізуального метода навчання. Передбачається перегляд не лише спеціалізованих навчальних фільмів, але й ігрових, які викликають більший інтерес у студентській аудиторії, що сприяє додатковій мотивації для вивчення іноземної мови. Важливим засобом навчання є перегляд кінофільмів, так як під час перегляду фільму студенти отримують уявлення про те, як мова використовується у реальному спілкуванні. Крім того, фільм виконує пізнавальну функцію – знайомить студентів з країною, мова якої вивчається, її культурою, історією, традиціями, побутом тощо [8, с. 544].

У методичній літературі пропонуються наступні етапи у роботі з аудіовізуальним методом [5, с. 241]:

1. Представлення. Цей етап передбачає подачу нового матеріалу з опорою на зорово-слухові образи.
2. Пояснення. На цьому етапі відбувається засвоєння змісту запропонованого матеріалу.
3. Закріплення. На цьому етапі здійснюється формування мовних навичок і досягається рівень підготовленості говоріння у рамках певної теми.
4. Розвиток. Цей етап передбачає формування мовних умінь на основі набутих навичок і рівень вільного говоріння по темі.

Для успішного практичного застосування аудіовізуального методу дослідники рекомендують такі системи вправ [8, с. 545]:

1) дати відповіді на питання, які дозволяють перевірити загальне розуміння змісту;
2) відмітити правильний варіант;
3) прочитати текст і вставити пропущені слова, які відповідають змісту прослуханого;
4) виділити смислові частини у прослуханому фрагменті;
5) підібрати заголовок до фрагменту тексту;
6) інсценувати фрагмент прослуханого;
7) переказати діалог чи монолог;
8) прокоментувати запропонований фрагмент;
9) відповідати на питання викладача;
10) обговорити проблемні питання;
11) організувати дискусію на основі запропонованого матеріалу.

Використання аудіовізуального матеріалу дозволяє урізноманітнити процес навчання іншомовної компетенції. Він сприяє розвиткові навиків розуміння усного мовлення. Застосування при викладанні іноземної мови аудіо- та відеоматеріалів являє собою додаткову мотивацію для вивчення іноземної мови, що дозволяє популяризувати її у студентському середовищі.

Можна виділити такі основні положення аудіовізуального методу [3, с. 153]:

1) матеріалом для навчання виступають діалоги, оскільки розмовне мовлення здійснюється у діалогічній формі;
2) основна мета навчання – оволодіння усним мовленням;
3) сприйняття нового матеріалу у вигляді цілісних структур відбувається лише на слух;
4) розкриття значень нового мовного матеріалу відбувається за допомогою предметної та образної наочності, дій та контексту;
5) у засвоєнні мовного матеріалу ґрунтовну роль відіграють єдність звукових образів (звуки, інтонація, наголос, ритм);
6) мовний матеріал засвоюється на основі наслідування, вивчення напам'ять. Рідна мова цілковито виключається з процесу навчання.

Отже, варто зазначити, що аудіовізуальний метод відіграє важливу роль у сучасному навчальному процесі, де основною метою є навчити студентів сприймати та відтворювати іноземну мову на практиці. Аудіовізуальний метод є перспективним методом навчання, оскільки він має виражений комунікативний характер і сприяє вирішенню проблеми володіння спонтанним іншомовним мовленням.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : Академвидав, 2007. – 616 с.
2. Гапонова С. В. Сучасні методи викладання іноземних мов за рубежем / С. В. Гапонова // Іноземні мови. – 1998. – № 1. – С. 24–31.
3. Гез Н. И. История зарубежной методики преподавания иностранных языков / Н. И. Гез, Г. М. Фролова. – М. : Изд-во Академия, 2008. – 256 с.
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка : Підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2008. – 447 с.
5. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
6. Пассов Е. И. Аудиолингвальный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 1991. – 214 с.
7. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 1985. – 207 с.
8. Шкрабо О. Н. Аудиовизуальный метод в обучении иностранному языку в высшей школе / О. Н. Шкрабо // Молодой ученый. – 2013. – № 12. – С. 543–545.

УДК 378.1:811.111-057.4

А. В. Найдьонова,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ АГРО-ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВНЗ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано основні критерії вступу до ЄС, необхідність володіння англійською мовою для сприяння євроінтеграції України, а також визначено необхідність формування комунікативних навичок в процесі вивчення ділової англійської мови у майбутніх економістів аграрного профілю для успішного ступу України в ЄС.

Ключові слова: *євроінтеграція, комунікативні навички, економіст аграрного профілю, англійська мова, умови, критерії.*

ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ АГРО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ВУЗАХ УКРАИНЫ В ПРОЦЕССЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В статье проанализированы основные критерии вступления в ЕС, необходимость владения английским языком для содействия евроинтеграции Украины, а также определена необходимость формирования коммуникативных навыков в процессе изучения делового английского языка в будущих экономистов аграрного профиля для успешного вступа Украины в ЕС.

Ключевые слова: *евроинтеграция, коммуникативные навыки, экономист аграрного профиля, английский язык, условия, критерии.*

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION SKILLS IN STUDENTS OF AGRO-ECONOMIC SPECIALTIES IN UKRAINIAN UNIVERSITIES IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION

The article analyzes the main criteria for joining the EU, the necessity of speaking English to promote European integration of Ukraine, and also the necessity of forming communicative skills in the study of Business English in future agricultural economists for successful access of Ukraine to the EU. Here are given methods of teaching foreign languages, that are used and maximum close to authentic professional situations. Namely it is the interdisciplinary approach, such as studying of vocabulary and grammar under properly chosen material that is partially related to the economy and agriculture. One of these methods is teaching to read and discuss original texts, write essays and annotations of professional literature, read articles, notes of newspapers and magazines of foreign mass media. It also revealed the need for the future students to be able to make modeling of reports, presentations and business negotiation, conclusion and discussion contracts, resolving pressing business issues with a partner on the phone that is also an integral part of the communication aspect, while using appropriate terminology and lexical business style. It is also noted that the present study should learn how to present own company, firm, hold press conferences.

Key words: *European integration, communication skills, agricultural economist, English, conditions, criteria.*

Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні джерела, зазначимо, що особливості формування професійних комунікативних навичок при вивченні ділової англійської мови розглядала А. Ходцева, зокрема майбутніх економістів за допомогою іноземної мови – С. Радецька, Л. Сікорська; інноваційні підходи щодо методики викладання фахової іноземної мови представлено у дослідженнях О. Авксентьєвої, О. Плотнікової, Л. Черноватого; навчання студентів економічних спеціальностей ділових презентацій англійською мовою – у роботах Ю. Авсюкевич, І. Зимньої.

Підготовка та забезпечення всіх необхідних умов для євроінтеграції України є нагальним питанням сьогодення, яке стає все актуальнішим з розвитком політичних та економічних подій в Україні та світі. Відповідно до Постанови Верховної ради України від 27 червня 2007 року N 1242-V Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва» євроінтеграція України є життєво важливою передумовою успішної міжнародної співпраці з іншими країнами, зокрема членами ЄС [1]. Також у постанові зазначено, що Україні характерне унікальне сприятливе географічне розташування, так як вона вже межує з Словаччиною, Польщею, Угорщиною, Румунією, які являються офіційними країнами-членами ЄС.

Вступ України до наукового, освітнього, економічного, культурного, соціального просторів ЄС сприятиме сталому розвитку українського суспільства в цілому.

Варто також зазначити, що для цього існує перелік необхідних умов, які повинна виконати Україна. Зокрема, як зазначається у Копенгагенських критеріях щодо вступу країн до ЄС, які були прийняті в червні 1993 року на засіданні Європейського союзу в Копенгагені, загальними та основними є наступні:

© А. В. Найдьонова, 2017

• політичні, а саме стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин;

• економічні, зокрема наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових умов у межах ЄС ;

• членські, тобто здатність країни, яка вступає в ЄС взяти на себе зобов'язання, що випливатимуть з членства в ЄС, зокрема суворе дотримання цілей політичного, економічного і валютного союзу [4].

На нашу думку, передумовою успішного виконання умов інтеграції до ЄС є знання іноземної мови, в нашому випадку англійської. Президент України видав указ про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні [2]. Кабінету Міністрів України доручено організувати комплекс заходів щодо доступного вивчення англійської мови усіма верствами населення України, зокрема:

– організацію курсів із вивчення англійської мови при навчальних закладах різних рівнів, в тому числі аграрних;

– введення англійської мови як другої іноземної у середніх навчальних закладах;

– проведення додаткових олімпіад, конкурсів та інших конкурсів серед науково-педагогічних працівників, аспірантів, докторантів, студентів та учнів;

– залучення до викладання англійської мови іноземних фахівців, які є її носіями, у тому числі волонтерів, що сприятиме розвитку міжнародного співробітництва;

– введення сертифікації викладачів іноземних мов різних рівнів навчальних закладів згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з метою визначення рівня володіння ними іноземною мовою та відповідно диференціацію заробітної плати залежно від фахового рівня володіння англійською чи іншою іноземною мовами та ін. [2].

Тому, враховуючи те, що нині основною галуззю економіки України є сільське господарство, економіст аграрного профілю є важливим інструментом для виведення нашої країни на європейський рівень. Але у зв'язку з нестачею висококваліфікованих економістів аграрного профілю, недосконалою системою визначення перспективних потреб у кваліфікованих фахівцях із вищою агро-економічною освітою виникає ряд ключових проблем, пов'язаних із розвитком аграрного сектора української економіки. Варто зазначити, що агро-економічна освіта та освіта впродовж життя є близько спорідненими поняттями, що покращують умови самореалізації фахівця аграрно-економічного профілю, здатного самостійно свідомо долучатися до економічної, зокрема, аграрної діяльності, сприяють розвитку й постійному оновленню змісту аграрно-економічної освіти, вдосконаленню змісту педагогічного процесу в університетах та інтеграції вищої агро-економічної освіти в європейський простір.

Отже, аби стати частиною розвиненої Європи, необхідно засвоїти позитивний досвід країн-членів ЄС, що є можливим лише при комунікації, без чого людство стає безпомічним. Тому, висококваліфікований економіст аграрного профілю повинен в першу чергу вільно володіти іноземною мовою, а саме англійською, аби вільно спілкуватись, і тим самим сприяти належному сталому економічному розвитку України, та її вступу в ЄС. В свою чергу вищі навчальні заклади, які готують таких фахівців, повинні зробити все можливе, аби сприяти розвитку професійних комунікативних навичок з англійської мови у економістів аграрного профілю.

Перш за все, варто зазначити, що знання англійської мови дасть можливість науковцям аграрної сфери спілкуватися без бар'єрів, брати участь у міжнародних конференціях, наукових симпозіумах, стажуватися у розвинених країнах з стабільною економікою, проводити наукові дослідження за допомогою інноваційних технологій, ділитися знаннями і отримувати досвід від іноземних колег. Все це майже неможливо виконувати, не знаючи, одну з найпоширеніших мов міжнародного спілкування, а саме англійську. І жоден перекладач не зможе передати зміст того чи іншого діалогу краще, ніж фахівець свої справи.

Тому, формування комунікативних навичок в процесі вивчення ділової англійської мови ставить за мету забезпечити вітчизняній аграрній економіці гідне місце у світовому співтоваристві. Саме завдяки курсу ділової англійської мови майбутні економісти аграрного профілю будуть спроможні вести документацію, переговори, зустрічі, створювати презентації за фаховою тематикою при цьому використовуючи комунікативні навички у реальному спілкуванні.

Отже, аби забезпечити високий рівень мовленнєвої компетенції за агроекономічним спрямуванням, викладач в процесі навчання англійської мови повинен якомога більше сприяти розвитку та набуттю студентами професійних навичок спілкування. На нашу думку, в першу чергу, професіонал, який навчає англійської мови за професійним напрямом підготовки, повинен закінчити додаткові спецкурси, або мати другу вищу освіту з тієї чи іншої професій, у нашому випадку економіста аграрного профілю, аби розуміти тематику та застосовувати доцільні терміни у певній ситуації, яка має безпосереднє відношення до діяльності економіста аграрної сфери.

Нині немало зроблено, аби сприяти розвитку комунікативних навичок при в процесі вивчення англійської мови, а саме у вітчизняних вишах є обов'язковим вивчення іноземної мови та успішне складання іспиту по закінченню курсу. Щодо вступу до магістратури чи аспірантури, то кандидати також в обов'язковому порядку здають вступне випробування з іноземної мови, і у більшості випадків це саме англійська мова. Зрозуміло, що при цьому рівень володіння іноземною повинен вже бути значно вищий, безпосередньо комунікативні навички з використання професійної лексики на рівні спроможності майбутнього фахівця аграрної економіки змістовно викласти свою думку.

До того ж, варто також зазначити, що при проходженні співбесіди на роботу у більшості випадків розмова ведеться англійською мовою, так як більшість підприємств співпрацюють з іноземними партнерами, що в свою чергу вимагає від співробітників комунікативних навичок з ділової англійської мови, зокрема інтернет-листування, відео- і теле- конференцій. Ділове листування відіграє важливу роль у сучасному бізнес просторі. Тому важливо навчити майбутніх економістів аграрного профілю грамотно писати діловий лист, при цьому враховувати формальний стиль написання, правильні фрази-кліше привітання та прощання. Також, необхідно на заняттях англійської мови фахового спрямування навчити майбутніх фахівців правильно складати резюме, заповнювати анкети.

Отже, щоб досягнути здатності вільної комунікації, необхідно застосовувати форми та методи навчання іноземної мови, які будуть наближені по-максимуму до аутентичних професійних ситуацій. А саме – міждисциплінарний підхід, тобто вивчати лексику та відповідно підбирати граматичний матеріал, який тим чи іншим чином пов'язаний з економікою та сільським господарством.

Одним з таких методів навчання є читання та обговорення оригінальних текстів, написання анотацій та рефератів з професійної літератури, читання статей, заміток з газет і журналів іноземних періодичних видань.

Зазначимо також, що на практичних заняттях з ділової іноземної мови варто приділяти значну увагу розвитку діалогічного мовлення, що відповідає комунікативній спрямованості навчального процесу. На уроках слід моделювати допо-

віді-презентації та ділові переговори, укладання та обговорення контрактів, договорів, вирішення нагальних ділових питань із партнером по телефону, що є також невід'ємною частиною комунікативного аспекту. Використовуючи відповідну лексичну термінологію та витриманий діловий стиль, студенти повинні вчитися презентувати власну компанію, фірму, проводити прес-конференції, вести ділові переговори з іноземними партнерами та ін.[3].

Отже, на нашу думку рівень сформованості мовленнєвої компетенції при вивченні англійської мови майбутніми економістами аграрного профілю має значний вплив на інтеграція України до ЄС та її місце у європейській економічній царині.

Література:

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва» [Електронний ресурс]: Постанова від 27 черв. 2007 р. N 1242-V / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – Електрон. дані. – 2007. – № 45. – Ст. 523. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1242-16. – Назва з екрана.

2. Указ Президента України № 641/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/6412015-19560. – Назва з екрана.

3. Пірotті Н. В. Типологія науково-дослідницьких завдань у викладанні іноземних мов / Н. В. Пірotті // Викладання мов у ВНЗ освіти на сучасному етапі. Збірник наукових праць. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Вип. 12. – Х., 2008. – С. 193–199.

4. European Council in Copenhagen 21-22 June 1993. Conclusions of the Presidency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8F/Downloads/72921.pdf – Назва з екрана.

УДК 81'373.2(477.83)

М. Я. Наливайко,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

СІМЕЙНО-РОДОВА АНТРОПОНІМІЯ ЛЬВІВЩИНИ

У статті розглянуто утворення сімейно-родових найменувань, похідних від імен, прізвищ, прізвиськ, андронімів, та їх функціонування в антропонімійній мікросистемі на матеріалі неофіційної антропонімії Львівщини. Зроблено спробу їх мотиваційної характеристики. У статті здійснено аналіз структури сімейно-родових іменувань жителів Львівщини. Сімейно-родові іменування творяться морфологічним способом і шляхом безафіксної деривації від імен, прізвиськ, прізвищ, апелятивних характеристик особи.

Ключові слова: *андронім, ім'я, прізвище, прізвисько, варіант імені, сімейно-родове найменування.*

СЕМЕЙНО-РОДОВАЯ АНТРОПОНИМИЯ ЛЬВОВЩИНЫ

В статье рассматривается образование семейно-родовых именований, производных от имен,прозвищ, фамилий, андронимов, а также их функционирование в антропонимной микросистеме на материале неофициальной антропонимии Львовщины. Сделана попытка их мотивационной характеристики. В статье проанализировано структуру семейно-родовых именований жителей Львовщини. Семейно-родовые именования образуются морфологическим способом і путем безафиксной деривации от имен, прозвищ, фамилий, апелятивных характеристик особы.

Ключевые слова: *андроним, имя, прозвище, фамилия, вариант имени, семейно-родовое именование.*

FAMILY-GENERIC ANTHROPONOMY OF LVIV REGION

The article deals with the formation of family and clan names derived from the names, nicknames, andronims, definitions of appeal by individuals and their functioning in the material antroponimiyniy Micro unofficial anthroponymy Lviv. Such anthroponomy used in the plural form. Informal anthroponomy of the enhababitants Lviv presented a wide range of family clan naming derived from personal names. The family-generic naming nicknames reflect vidapelyatyvnoho origin, correlated with two bits: «nomina personalia» and «nomina impersonalia». The family-generic naming of appeal identifying the origin of a person in a profession or occupation, point to its social status, ethnicity. An attempt to motivational characteristics.

The paper analyzes the structure of family and tribal naming Lviv residents. Word-formative analysis of family and tribal naming shows that hereditary naming unofficial been arising morphological method. The family-birth arise from naming names, nicknames, names of appeal characteristics. The largest group of names are motivated by nicknames. Much more street naming is derived from the names, nicknames, names, appellative by individuals and sometimes from patronims and andronims.

Key words: *name, variant names, family-generic name, andronym, nickname, surname.*

Зацікавлення неофіційними йменуваннями осіб засвідчує поява низки наукових публікацій, які стосуються сучасних українських прізвиськ, зокрема дослідження Г. Бучко, Д. Бучка [1], С. Вербича [2], Л. Кравченко [3], Р. Осташа [4], П. Чучки [7].

Як відомо, неофіційне спадкове найменування, набуваючи статусу сімейного прізвиська, з різних причин може перейти до наступного покоління і належати усьому роду. Вважається, що основний критерій зарахування тієї або іншої особової назви до розряду сімейно-родового іменування є її спадковість. Другим за вагомістю фактором дослідники називають диференційну роль спадкових антропонімів. На нашу думку, найвдалішим можна вважати термін «сімейно-родове іменування», введений у науковий обіг Г. Бучко, Д. Бучко, зі значенням: «особливий вид антропонімів, який ідентифікує усю родину й переважно передається у спадок, який за внутрішньою семантикою та структурою не відрізняється від прізвищ, але функціонує тільки в усному мовленні» [1, с. 2].

Метою нашого дослідження є аналіз сімейно-родових іменувань жителів Львівщини. **Об'єктом** статті стала мотиваційна база та структура сімейно-родових іменувань сільських жителів Львівської області. Такі антропоніми вживаються у множинній формі (наприклад, *Почтарьові*). У ролі сімейно-родових іменувань виступають переважно індивідуальні прізвиська (*Барани*). Лексичну базу вуличних іменувань становлять імена, прізвиська, апелятивні означення особи, прізвища. В основі сімейно-родових іменувань лежать церковно-християнські чоловічі та жіночі імена, неукраїнські чоловічі та жіночі імена.

А. Сімейно-родові іменування, в основах яких відображені чоловічі церковно-християнські імена. В основах сімейно-родових іменувань засвідчені такі чоловічі православні імена та їх структурні варіанти: *Андрій*, *Василь*, *Роман*, *Семен*, *Федір* та ін.

За своєю структурою ці спадкові найменування репрезентують такі моделі: **а) повне ім'я в незмінній формі:** *Василі, Кирилі́, Трохимі́;* **б) повна іменна основа + квалітативний + патронімний формант:** *Деміd-к-ові, Лев-к-о́ві*; **в) повна**

© М. Я. Наливайко, 2017

іменна основа + квалітативний суфікс: *Гаври́л-ки, Роман-ці.* Наступну групу становлять сімейно-родові іменування, в основах яких відображені усічені та усічено-суфіксальні варіанти чоловічих церковно-християнських імен різних рівнів деривації: *Миськóві < Мисько < Михайло, Яськові < Ясько < Яків.*

Б. Сімейно-родові іменування, в основах яких відображені українські жіночі церковно-християнські імена. У народнопобутовій антропонімії Львівщини сімейно-родових іменувань, мотивованих українськими жіночими церковно-християнськими іменами, небагато. В аналізованих іменуваннях побутують такі спадкові назви, утворені від повних форм: *Варва́рині, Катери́нові, Ольжині*. На Львівщині наявні сімейно-родові іменування, які відображають **усічені та усічено-суфіксальні варіанти жіночих імен:** *Мі́льчині < Мі́лька < Емі́лія, Ця́ні < Ця́ня < Оксана.*

В. Сімейно-родові іменування, в основах яких відображені неукраїнські чоловічі та жіночі імена. Неукраїнські чоловічі та жіночі імена, покладені в основи сімейно-родових іменувань, свідчать про наявність іноземних етносів на території Львівщини. Польськими іменами мотивовані сімейно-родові іменування:, *Зді́слави* – пор. пол. *Zdisław*, *Яді* – пор. пол. *Jadzia*. Із єврейським іменником пов'язані сімейно-родові іменування *Абрамкі́*, *Вара́ви*.

Андроніми послужили етимонами багатьох сімейно-родових іменувань: *Гнати́шині < Гнатиха < Гнат, Кондрати́шині < Кондриха < Кіндрат*. Цей словотвірний тип іменувань широко представлений на досліджуваній території. Отже, неофіційна антропонімія Львівщини представлена широким набором сімейно-родових найменувань, похідних від особових імен.

Сімейно-родові іменування відображають прізвиська відапелятивного походження, співвідносні з двома розрядами: «nomina personalia» та «nomina impersonalia».

Сімейно-родові іменування, в яких відображені прізвиська, співвідносні з «nomina personalia». Такі прізвиська отримували носії за їх фізичними, психічними рисами, особливостями поведінки, мовлення**:** *Безпальки, Коротунові, Кривенькі, Криві, Повідайкові, Самотні, Щербаті.*

Сімейно-родові іменування, в яких відображені прізвиська, співвідносні з «nomina impersonalia»: *Вовки, Заяці, Коти, Кролики, Кроти, Лиси, Лисички, Лосьові, Налисники,* Усього більше 1100 сімейно-родових іменувань, утворених від відапелятивних прізвиськ.

Назви по-вуличному творилися від андронімів: *Когутєнчині<Когутєнчиха < Когут, Галаїшині < Галаїха < Галайко, Рачишині < Рачиха < Рак.* Усього більше 150 сімейно-родових іменувань, утворених від андронімів. Сімейно-родовим іменуванням інформатори іноді вважають дериват від прізвища денотата. Таке явище має відношення до проблеми живомовного функціонування прізвищ: *Катюки* (пор. Катюк), *Колодійчуки* (пор. Колодійчук), *Сторожуки* (пор. Сторожук). Прізвище може стати сімейно-родовим іменуванням за умов, якщо його носіями була невелика кількість однофамільців у певному селі. Зафіксовано більше 700 сімейно-родових іменувань, утворених від прізвищ.

Відтопонімні деривати посідають вагоме місце серед спадкових вуличних іменувань Львівщини. У мовленні жителів Львівщини найчастіше трапляються спадкові вуличні назви у вигляді відойконімних прикметників на **-ськ(ий), -зьк(ий)**, **-цьк(ий)**, як-от: *Кам'янецькі, Михайлицькі, Маморські, Самбірські*. Побутує більше 150 сімейно-родових іменувань, співвідносних з топонімами.

Сімейно-родові іменування апелятивного походження ідентифікують особу за професією чи заняттям, указують на її соціальне становище, місце походження чи проживання, етнічну належність*: Оліярникові, Пекареві, Чабанові, Чоботарі.* Близько 130 іменувань. На соціальний стан вказують такі антропоніми: *Бідняки, Богачі, Бусі* (пор. діал. бусий *«босий»), Паничі*.

Частина аналізованих іменувань мотивована назвами **адміністративних посад**: *Войтикові, Возні.* Виявлено також сімейно-родові іменування, співвідносні з назвами **церковнослужителів, їх помічників:** *Владикові, Ксьондзові.* Зафіксовано більше 70 іменувань.

У досліджуваному регіоні виділяємо такі відетнонімні спадкові родові назви: *Бойки, Бойцунові, Цигани.* Більше 90 іменувань. Іменування, що походять від назв осіб за їх сімейними та родинними стосунками: *Брацьові, Неньчині, Татунці.* Іменування, що походять від осіб за обставинами їх народження: *Знайди, Найдові, Приймаки.*

Іменування, що походять від назв осіб за місцем проживання або особливостями їх появи в якомусь населеному пункті: *Вуличні, Горани < на горі, Дебращани < дебра, Дільні, Міжгорішні.* Усього більше 60 іменувань.

Сімейно-родові іменування принципово відрізняються від індивідуальних прізвиськ і наближаються за рядом ознак до прізвищ. Це стосується, зокрема, того, що вказаним розрядам антропонімів властиві однакові словотвірні моделі. Деривація спадкових неофіційних іменувань порівняно проста і досить одноманітна. Вони є посесивними утвореннями на **-ові (-ів, -ова), -ині (-ин, -ина)** від імен, прізвищ, прізвиськ і апелятивних означень особи, досить часто від андронімів. Саме такий словотвірний тип домінував у деривації прізвищ Прикарпатської Львівщини в період їх становлення [5]. Значно більше вуличних іменувань утворено від імен, прізвиськ, прізвищ, апелятивних означень особи, іноді від патронімів і андронімів шляхом безафіксної деривації: *Кирили, Дохторки, Романчуки..*

Сімейно-родові іменування з формантом -ов(і)/-ев(і)/-'ев(і). Ці назви є найуживанішими на досліджуваній території. У писемних пам'ятках XIV-XVIII ст. двочленні іменування з суфіксами **-овъ, -євъ, -инъ** трапляються досить рідко, хоч у Галичині в XVIII ст. стають типовими [6, с.123]. На Львівщині суфікс **-ов(і)/-ев(і)/-'ев(і)** творить такі іменування: *Гамеркантові, Ґріцеві, Ґустинові, Оніхрайкові, Пітусьові, Сяйбові, Фотографістові, Харошові, Ціцяйові, Шкрабові.*

Сімейно-родові іменування із суфіксом -ин(і). Суфікс **-ишин** утворився на базі суфікса **-их(а)**, що вказував на заміжню жінку стосовно до чоловіка і додавався до основи його особової назви (*Павло > Павлиха; Коваль > Ковалиха* та ін.) [6, с. 125]. Наші матеріали засвідчують, що суфікс **-ин(і)** творить сімейно-родові іменування від імен (чоловічих та жіночих), андронімів і прізвиськ: *Антощишині, Гадемишині, Гиндричишині, Настеччині, Тасуньчині, Цуцупчині.*

Сімейно-родові іменування із суфіксом -івс'к(і). Спосіб називання цілого роду за допомогою суфіксів **-івс'к(ий), -инс'к(ий)** є досить давнім [7, с. 315]. У народнопобутовій антропонімії Львівщини функціонують спадкові назви на **-івс'к(і)**: *Андрухівські < Андрух < Андрій, Баранівські < Баран, Круківські < Крук, Мазурівські < мазур, Чоботарівські < чоботар.*

Сімейно-родові іменування з суфіксом -ец'к(і) утворюються від чоловічих (*Гринецькі, Федунецькі*) і жіночих імен (*Анецькі, Дунецькі*).

Словотвірний аналіз сімейно-родових іменувань Львівщини засвідчує, що спадкові неофіційні іменування утворювались морфологічним способом. Найчисельнішу групу таких іменувань становлять назви, мотивовані прізвиськами. Морфологічним способом утворено 38 % сімейно-родових іменувань. Продуктивність аналізованих антропонімих формантів ілюструє таблиця.

Таблиця 1.

Продуктивність формантів у сімейно-родових іменуваннях, утворених морфологічним способом

Формант	Кількість сімейно-родових іменувань	% від кількості сімейно-родових іменувань морфологічного способу	% від загальної кількості спадкових назв	Ранг
-ов(і)/(-ев(і)/ -’ев(і)	1117	78,3	29,7	1
-ин(і)	284	19,9	7,6	2
-івс’к(і)	20	1,4	0,53	3
-ец’к(і)	6	0,4	0,15	4

Найпродуктивнішим виявився суфікс **-ов(і)/-ев(і)/-’ев(і)**, оскільки у сімейно-родових іменуваннях він є живим присвійним формантом (78,3 %). Такі похідні функціонують паралельно зі спадковими безсуфіксними утвореннями. На другому місці – суфікс **-ин(і)**, що виконує роль живого присвійного форманта (19,9 %), приєднуючись до андронімів, імен. Менш поширеними є сімейно-родові іменування з суфіксом **-івс’к(і)** (1,4 %), **-ец’к(і)** (0,4 %).

Література:

1. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // Linguistica slavica : Ювілейний збірник на пошану І. М. Желєзняк. – К. : Кий, 2002. – С. 3–14.

2. Вербич С. О. Деякі прізвища і прізвиська українців з погляду походження / С. О. Вербич // Актуальні питання антропоніміки : зб. мат. наук. читань пам’яті Юліана Костянтиновича Редька. / Відп. ред. І. В. Єфименко. – К. : НАН України Інститут української мови, 2005. – С. 56–62.

3. Кравченко Л. О. Сучасні прізвиська Полтавщини / Л. О. Кравченко // Studia Slovakistica. Випуск 9: Ономастика. Антропоніміка [Текст] : зб. наук. ст.; [упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоґаник]. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2009. – С. 150–158.

4. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ 2. / Р. І. Осташ // Українське і слов’янське мовознавство. – № 4 (138). – Ужгород, 2001. – С. 408–412.

5. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником) / Ірина Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 371 с.

6. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.

7. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: дис. … на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.661 «Мови народів СРСР (українська мова)» / Чучка Павло Павлович. – Ужгород, 1969. – 987 с.

УДК 821.111 В. Шекспір

Н. В. Науменко,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ЗАГАДКОВА «СМАГЛЯВА ЛЕДІ» 130-ГО ШЕКСПІРІВСЬКОГО СОНЕТА

У статті з позицій мовностилістичного та літературознавчого аналізу розглянуто архітвір В. Шекспіра – сонет 130-й «My mistress’ eyes are nothing like the sun» у порівнянні з його українськими перекладами. Автор, уживаючи низку художніх прийомів, що їх пізніше буде схарактеризовано терміном «романтична іронія», послідовно руйнує ілюзію «ідеального образу» коханої жінки в сучасній йому інтимній ліриці, та водночас створює новітню парадигму цього образу – саме через застосування слів загальновживаних, подеколи й просторічних. Отже, у статті показано, як досягнення цієї мети відбито в українських перекладах вірша.

Ключові слова: *поезія, сонет, творчість В. Шекспіра, інтимна лірика, іронія, поетична лексика, переклад.*

ЗАГАДОЧНАЯ «СМУГЛАЯ ЛЕДИ» 130-ГО ШЕКСПИРОВСКОГО СОНЕТА

В статье с позиций языково-стилистического и литературоведческого анализа рассмотрен шедевр В. Шекспира – сонет 130-й «My mistress’ eyes are nothing like the sun» в сравнении с его украинскими переводами. Автор, применяя ряд художественных приемов, которые впоследствии будут охарактеризованы термином «романтическая ирония», последовательно разрушает иллюзию «идеального образа» возлюбленной в современной ему интимной лирике и притом создает новую парадигму данного образа – именно через использование слов общеупотребительных, иногда просторечных. Итак, в статье показано, как достижение данной цели отражено в украинских переводах стихотворения.

Ключевые слова: *поэзия, сонет, творчество В. Шекспира, интимная лирика, ирония, поэтическая лексика, перевод.*

THE MYSTICAL ‘DARK LADY’ IN THE 130TH SONNET BY WILLIAM SHAKESPEARE

The author of the proposed article surveys the 130th sonnet by William Shakespeare, ‘My mistress’ eyes are nothing like the sun,’ using the methods of linguostylistic and literary critical analysis, along with its Ukrainian translations compared correspondingly to the original and to each other. Firstly, there was shown that, in modeling the sequence of the event of a writ’s life (particularly his desperate love to so-called ‘dark lady’) in a triad ‘thesis-antithesis-synthesis,’ and involving the sensual (theme, idea, problem) and formal (composition, language, tropes, genre and style conceits) into its imagery structure, the sonnet turns to be a great pattern of intellectual poetry. Upon using the array of means which would be thereinafter characterized as ‘romantic irony,’ Shakespeare did consequently destroy the illusion of ‘an ideal image’ of a beloved woman in love poetry by his contemporaries; whereas he created the new paradigm of the noticed image – just due to the colloquial, even sometimes brutal words. Therefore, the author of this article has to show this purpose to be achieved by Ukrainian translators.

Key words: *poetry, sonnet, W. Shakespeare’s works, love lyrics, irony, poetic lexicon, translation.*

Сонет, чия історія триває майже вісім століть, повсякчас вабить як поетів, зокрема й початківців, так і літературних критиків. Очевидно, тому, що ця щасливо винайдена, досконало гармонійна в усіх своїх компонентах форма якнайкраще здатна сконцентрувати один із найпоширеніших і найприродніших видів поетичного мислення – роздум, який увінчується лірико-філософським висновком. Тому сонет визнано жанром інтелектуальної поезії.

Класичному сонетові притаманна передусім незатуманеність точно спрямованої, виплеканої думки; він призначений для поетів «ясного мислення», для вираження невипадкових, добре зважених на терезах розуму почуттів. Вагомому смис-

© Н. В. Науменко, 2017

ловому наповненню класичного сонета добре відповідає його кристалоподібна форма [2, с. 145; 9, с. 129] – строгість графіки, благородне звучання, зумовлене чіткою системою чергування рим.

Мета нашого дослідження – виявити семантичну та естетичну роль концептів, якими показано любовне почуття у 130-му сонеті В. Шекспіра («My mistress' eyes are nothing like the sun»), з'ясувати їх трансформації та шляхи синтезу в українських перекладах цього архітвору.

Загалом класичний сонет (італійського або французького ґатунку) заведено розглядати як філософський твір незалежно від тематики, оскільки в його композиції очевидною є гегелівська тріада: *теза (перший катрен) – антитеза (другий катрен) – синтез (терцети)*. Саме тому вже в XX століття Й.Р. Бехер наголошував на особливій драматургічності сонета. Дмитро Павличко у передмові до антології «Світовий сонет» продовжував цю думку: «Сонет – найменший драматичний жанр. Водночас, залежно від потреби, він може бути портретом або одою, інвективою або сповіддю, пейзажем або стислим філософським трактатом».

Одначе тут ітиметься про якісно відмінну від італійського модифікацію сонета – англійський, або, як називають його віршознавці, «шекспірівський». Болгарський дослідник Олександр Шубранов визнає, що завершальна частина подібного роду сонета (останні лише два, а не шість рядків) виявляється подеколи в очевидній опозиції до всього сказаного в попередніх дванадцяти [9, с. 130]. Промовистою ілюстрацією до цієї тези можна назвати сонет 130-й, який і став об'єктом нашого дослідження.

Сонет дає можливості залагодити суперечності. Іншими словами, це художницьке збалансування стабільного й змінного, це діалог із самим собою, зі світом; це особлива інтенсивність і концентрація матеріалу. Сонет – це й краса переходу драматичних переливів поетичного змісту. Зрештою, це особливе стильове мислення, яке привертає увагу передусім поетів усе-таки раціоналістичного складу, попри певну консервативність (канонічність), у сонеті закодована іманентна здатність до самооновлення – що є підставою для його вічного переосмислення.

Відомо, що образ Смаглявої леді – одна з найбільших таємниць у дослідженнях образної структури шекспірівських сонетів (із 127-го до 152-го включно). До цієї проблеми зверталися шекспірознавці як англійські, так і українські та російські. Зокрема, представники автобіографічного підходу до аналізу сонетів (Свінберн, Фернiваль, Дауден та інші) вбачали її прототипом придворну даму Єлизавети Першої – леді Мері Фіттон. Тим-то на низці російських інтернет-сайтів, які спеціалізуються у культурі доби Відродження, заявлялося майже безапеляційно: «Таємницю Смаглявої Леді розгадано!» (див., напр., www.newslands.ru; www.rusrenesans.com тощо).

Авторитетна «Шекспірівська енциклопедія» свідчить: образ Смаглявої леді неодноразово намагались зіставити с реальною жінкою. Окрім згаданої Мері Фіттон, «кандидатурою» на роль адресата сонетів – із 127-го по 154-й включно – були Емілія Ланьєр (А. Роуз), або ж дружина Джона Флоріо (Дж. Бейт). Проте жодна здогадка не може вважатися правильною через брак неспростовних доказів [див. 3].

Тому сьогодні навколо цього образу виникає ще більше запитань, ніж відповідей. Дослідники, які притримуються суто літературного підходу до аналізу Шекспірових архітворів (Ч. Найт, Стонтон, Дайс, Деліус), зазначають, що молода дама була світлошкірою білявкою, а тому за єдиний прообраз «смаглявої коханої» може правити **збірний портрет жінок** – об'єктів оспівування для французьких та італійських сонетярів іще до Шекспіра.

Що ж, збірний то й збірний. Є доволі цікава й водночас смілива думка, що 130-й сонет – не що інше, як літературна **пародія** на класичні любовні сонети часів Петрарки (деякі дослідники відносять цю гіпотезу до 1902 року).

Згодом американець В.Х. Оден, описуючи омріяну ним «школу поетів», стверджував, що саме писання пародій мало б бути єдиним жанром літературної критики; і справді, Шекспір у 130-му сонеті виступив по суті критиком, декодувавши не якийсь один текст, а цілий масив; зробивши спробу похитнути панівну парадигму любовної поезії та водночас створити нову.

Сто тридцятий сонет Вільяма Шекспіра – центральний твір тематичної групи сонетів, присвячених «смаглявій леді» – жінці з темним волоссям і очима. Образ коханої в сонетах – це звичайна жінка, зовсім не ангельської зовнішності. Але вона для поета найкраща, вона викликає у нього почуття гарячі і пристрасні.

Право на щастя, право любити і бути коханими мають звичайні люди, а не тільки обрані – це думка вповні відповідає філософії Ренесансу. Шекспір описує в сонетах цілком земну любов, з мріями продовжити себе в дітях, з ревнощами, з образами через зраду, зі стражданнями від довгої розлуки, з насолодою від близькості з коханою людиною. Шекспір, розмірковуючи про найвитонченіші аспекти любові, запозичував поетичну лексику та метафоричні образи попередників, водночас послуговувався ними, аби наголосити на земній сутності жінки, яку він вважає найкращою

поміж тими,

Що славлені похвалами пустими (переклад Д. Паламарчука. 6, с. 246).

На перший погляд образ Смаглявої леді перегукується з архетипом «молодої» у старозавітній Пісні над піснями Соломона. За оригінальним її текстом, молода постає перед читачами смаглявою або ж темношкірою, з густим, кучерявим волоссям, що низько спадає на обличчя; вуста у героїні схожі на червону стьожку, а щоки уподібнено до двох половинок гранатового яблука [1, с. 25].

Коли ж узяти до уваги контрастні образи, що ними показує свою кохану В. Шекспір, притому вжиті паралельно (це дозволяє англійська мова, що рясніє односкладовими словами), то неможливо не помітити своєрідного «руйнування ілюзій», котре на початку XIX ст. стане характерною деталлю романтично-іронічного світогляду. І справді, жінку, описану в сонеті, характеризують такі «неромантичні» деталі:

• очі, зовсім не схожі на солнце (*nothing like the sun*);
• рожеві, а не коралово-червоні вуста (*coral is far more red*);
• груди не білосніжні, а, сказати б, «мишачого» кольору (*her breasts are dun*);
• волосся, подібне до чорного дроту (*black wires grow on her head*);
• не схожі на троянди щоки (*no… roses in her cheeks*);
• пахощі, не приємніші за парфуми (*in… perfumes there is more delight than in [her] breath*);
• тверді кроки, на відміну від легкої ходи богинь (*my mistress…treads on the ground*) [8, с. 28].

Наведені порівняння могли б видатися не лише пародійними, а й саркастичними, якби з них не випливали дві безсумнівні чесноти, котрі й визначають унікальність 130-го сонета не лише в доробку Шекспіра, а й в усій світовій інтимній ліриці:

• бажання героя слухати голос коханої, народжене його почуттям до неї;
• незбагненна любов, якою ліричний оповідач її й убачає.

Порівняльне дослідження в перекладознавстві – явище доволі нове. Ще в 50-х рр. XX ст. до сфери інтересів компаративістики перекладознавча проблематика не входила, оскільки, як вважали окремі дослідники (В. Коптілов, П. Топер), могла ускладнити вивчення літературних явищ, які виникали одночасно.

Проте з 80-х рр. ставлення до перекладу в порівнянні змінилося. Адже методологія порівняльного літературознавства перспективна тому, що дозволяє зіставляти досвід різноманітних національних культур. А це є важливим для нинішнього етапу українського літературознавства, відкритого до засвоєння та творчого переосмислення нових тенденцій зарубіжної науки про літературу.

Вочевидь, серед Шекспірових сонетів мало який привертав і привертає таку пильну увагу перекладачів, як сто тридцятий. Хрестоматійним у сучасній Україні став варіант Дмитра Паламарчука, широко репрезентований у шкільній програмі з зарубіжної літератури; та водночас виникають і нові – поки не опубліковані, але розміщені на часто відвідуваних Інтернет-сайтах (наприклад, www.ukrcenter.com, www.litakcent.com, shakespeare.zp.ua).

Оскільки зазначений вірш із великим інтересом перекладають і чоловіки, і жінки, то важливо простежити саме гендерний аспект відтворення образу «леді» на тлі того, що він значно актуалізувався у сучасній культурі. Окрім п'єси Б. Шоу «Смаглява леді сонетів», популярною в 1970-х роках була італійська пісня «Mi sono innamorato di Marina», героїня якої дуже була схожа на шекспірівську; у 1987 році варіацію на цю тему створив Стінг (пісня «Sister Moon»). А на початку 2000-х «смаглявою леді сонетів» жартома називали Наталію Сумську, яка виконала головну жіночу роль у виставі за п'єсою Г. Горіна «Кін IV» – блискучому поєднанні мотивів Шекспіра та пісень «Бітлз».

Не так давно в Інтернеті з'явився новітній переклад 130-го сонета авторства В. Марача:

Ніщо супроти сонця її очі,
З коралом не зрівняєш губ жагу,
*Не білосніжна шкіра пе**рс д**івочих,*
*Волосся **ж – др**іт, що спл**івсь в к**осу тугу;*

Я бачив роз пелюстки незрівнянні,
*Та на її щоках не знайдеш ї**х,***
***Й н**ема нічого в запаху й диханні*
Від аромату квітів лугових;

*Приємни**й в н**еї голос, але нині*
Звучить для мене музика миліш;
Не бачив ще, яка хода в богині,
Кохана ж по землі ступає лиш.

І все ж вона собою тих затьмить,
*Що ідеалом на**м зд**ались на мить* [5].

Заведено вважати, що сучасні переклади цього сонета як українською, так і (навіть більшою мірою) російською мовами відтворюють його як суто ліричний вірш, а пародійну сутність можна побачити в оригіналі або принаймні у підряднику. У перекладі Марача на створення такої пародійної інтонації працюють нехарактерні для української поетичної мови збіги приголосних (у тексті виділено напівжирним шрифтом), одначе сама лексика контрастує з фонетикою у сенсі ліричності.

Для порівняння доцільно розглянути «жіночий» варіант – переклад Олени Тільної:

Хай очі любої – далеко не сонця,
Й не схожі на корал її уста,
Не сніжно білі перса, і коса,
Мов чорний дріт, колюча та густа.

Троянди бачив ніжні й пишні я.
Та на її щоках не бачу їх.
І дихання не схоже аж ніяк
На пахощі парфумів дорогих.

Люблю вслухатися в її розмови плин,
Хоч музика й приємніша мені.
І хай не бачив я ходу богинь,
Моя кохана ходить по землі.

Та я ціную більш свою кохану,
Ніж лестощі в брехливім порівнянні [7].

Відразу впадає в очі значна кількість неточних рим (*сонц**я** – коса, я – ніяк, плин – богинь, кохану – порівнянні*), на відміну від оригіналу, де слова не лише співзвучні, а й у багатьох збігаються кінцеві літери (*sun – dun, cheeks – reeks, sound – ground, rare – compare*), що надає віршеві більшої формальної витонченості. Низку рядків перекладено не п'яти-, а шестистоповим ямбом (цього вимагав словесний лад першотвору), водночас можна кваліфікувати цей прийом як вияв жіночого неспокою від роботи над віршем, писаним від імені чоловіка, психологічного моменту «входження в роль» і виходу з неї – з текстом готового перекладу.

Наостанок автор цієї статті виносить на суд читача власний переклад 130-го сонета:

В її очах не сонця блискотінь,
Тьмяніш коралу вигин уст тремкий,
В'юнке волосся – чорна волосінь,
Відкритих пліч ясніший сніговій.

Дамаських рож червоно-білий цвіт
Не грав і хвильки на її лиці,
І дихання її не так п'янить,
Як лугові пахучії жовтці.

Та я люблю слова її сяйні,
Хоч музика й приємніша, бува;
Ходи богинь – не бачити мені,
Моя ж кохана стежкою ступа.

Та її образ – чарівніший весь,
Аніж цвітисте плетиво словес.

Узагальнюючи, варто наголосити на таких моментах.

Попри змінність і варіантність певних формальних ознак (схем римування, специфічного розміру, інших особливостей) жанровий канон сонета передбачає основне: концептуальність, яка має бути реалізована через певний композиційний ритм за універсальною схемою: теза – антитеза – синтез. Отож, цей особливий жанр є унікальним способом передати драматичне обдарування поета, що перебуває у постійному напруженому полі діалогічності життя, його амбівалентності. А композиція твору, за словами І. Франка, – «діло розуму». Тобто, раціо виступає як організатор поетичного матеріалу, його специфічної структури. За художником, вочевидь, велике право вибору: канон тут не є догмою, що скеровує митця.

«Схема» розвитку драматичної лінії 130-го Шекспірівського сонета підказує дослідникові найзагальніший напрям розвитку думки, настрою, розмислу, дає змогу бачити мистецьку проблему в її органічному діалектичному протиборстві й примиренні, гармонізації.

Сонет, особливо шекспірівського ґатунку, дає можливості залагодити суперечності. Іншими словами, це художницьке збалансування стабільного й змінного, це діалог із самим собою, зі світом; це особлива інтенсивність і концентрація матеріалу. Сонет – це й краса переходу драматичних переливів поетичного змісту, де на контрастах твориться образ кохання, яке, за Сосюрою, приходить «через тисячі літ».

Зрештою, це особливе стильове мислення, яке привертає увагу передусім поетів раціоналістичного складу, яким і був Шекспір. Адже, попри певну консервативність (канонічність), у сонеті закодована іманентна здатність до самооновлення, – це підстава для його вічного переосмислення, а в сучасному культурному часопросторі – також через переклад.

Література:

1. Куприн А. И. Суламифь [повесть] / А.И. Куприн. – К. : Либідь, 2000. – 48 с.
2. Науменко Н. В. Концепти життя і творчості поета в сонетній жанрострофі / Наталія Науменко // Питання літературознавства. Науковий збірник. – Вип. 90. – 2014. – Чернівці : Вид-во ЧНУ, 2014. – С. 144–155.
3. Смуглая леди сонетов [Электронный ресурс] / Шекспировская энциклопедия. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/shakespeare/530
4. Сонети Шекспіра про кохання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moyaosvita.com.ua/literatura/soneti-shekspira-pro-koxannya-temi-i-kritika/
5. Шекспір В. Сонет 130-й [Електронний ресурс] / Вільям Шекспір ; пер. з англ. В. Марача. – Режим доступу : http://shakespeare.zp.ua/texts.item.109/
6. Шекспір В. Сонет 130-й / Вільям Шекспір ; пер. з англ. Д. Паламарчука // Світової поезії світ : програмні твори. – К. : Обереги, 2003. – С. 246. – (Хрестоматія IV).
7. Шекспір В. Сонет 130-й [Електронний ресурс] / Вільям Шекспір ; пер. з англ. О. Тільної. – Режим доступу : http://www.ukrcenter.com/Література/Вільям-Шекспір/822882
8. Шекспір В. Сонети = Sonnets / Вільям Шекспір ; коментарі та запитання для обговорення Т. Тітової. – К. : Арій, 2015. – 32 с. – (Читаю англійською).
9. Shubranov, A. Shakespeare's Proleptic Refashioning of the Renaissance Sonnet / Alexander Shubranov // Шекспірівський дискурс. – Вип. 3. – 2013. – С. 128-144. – (Англійською мовою).

УДК 811.111'42:808.51

О. Є. Нестеренко,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ФОРМИ ТА ШЛЯХИ ЛІНГВАЛЬНОГО ВИРАЖЕННЯ СЕКСИЗМУ У ПРОМОВАХ ТА ВИСЛОВЛЕННЯХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ-РЕСПУБЛІКАНЦІВ

У статті розглядається проблема лінгвального вираження сексизму у промовах та висловленнях американських політиків-республіканців. Розглянуто походження терміну «сексизм» як соціального явища. Дано визначення поняттю лінгвістичний « сексизм» як дискурсно-релевантного, котрий базується на гендерних упередженнях, джерелом яких є гендерні стереотипи. Досліджені та проаналізовані різноманітні форми та шляхи вербального вираження сексизму у дискурсі американських політиків-республіканців.

Ключові слова: *сексизм, гендерні упередження, гендерні стереотипи, дискурс американських політиків-республіканців.*

ПРОБЛЕМА ЛИНГВАЛЬНОГО ВЫРАЖЕНИЯ СЕКСИЗМА У ВЫСКАЗЫВАНИЯХ АМЕРИКАНСКИХ ПОЛИТИКОВ-РЕСПУБЛИКАНЦЕВ

В статье рассматривается проблема лингвального выражения сексизма в речах и высказываниях американских политиков-республиканцев. Рассмотрено происхождение термина «сексизм» как социального явления. Дано определение понятия лингвистический «сексизм» как дискурсно-релевантного, который базируется на гендерных предубеждениях, источником которых являются гендерные стереотипы. Исследованы и проанализировны различные формы и способы вербального выражения «сексизма» в дискурсе американских политиков-республиканцев.

Ключевые слова: *сексизм, гендерные предубеждения, гендерные стереотипы, дискурс американских политиков-республиканцев.*

THE PROBLEM OF LINGUAL EXPRESSION OF "SEXISM" IN THE SPEECHES AND STATEMENTS OF AMERICAN POLITICIANS OF THE REPUBLICAN PARTY

The paper deals with the problem of lingual expression of «sexism» in the speeches and statements of American politicians of the Republican party. The brief review of the origin of the term «sexism» as a social phenomenon is considered in the paper.

© О. Є. Нестеренко, 2017

The definition of the concept lingual «sexism» as a discourse relevant one,which is based on gender bias, is given in the paper. Lingual «sexism» represents a kind of language asymmetry which reveals gender inequality. Gender stereotypes are regarded as the source of gender bias and therefore their definition is given in the paper too. Different means and ways of the verbal expression of «sexism» in the discourse of American politicians of the Republican party are studied and analysed in the paper.
Key words: *sexism, gender bias,gender stereotypes, the discourse of the American politicians of the Republican party.*

Вивченню проблеми мовного сексизму присвячена ціла низка наукових праць видатних учених. Проблему, що названа вище, досліджували Дж. Лакофф, Д. Спендер, Д. Малтц, Р. Боркер, М. Хаас, П. Фішман, Д. Камерон, А. Кириліна. Жодним чином не применшуючи значення цих робіт, варто зазначити, що шляхам та формам лінгвістичного вираження політичного сексизму не приділялось достатньо уваги.

Саме тому метою даної статті є дослідження та аналіз різних шляхів та форм вербального вираження сексизму у дискурсі американських політиків-республіканців.

Одна із найпоширеніших форм дискримінації, поряд із расовою дисримінацією, – це дискримінація за гендерною ознакою, якій найчастіша піддаються жінки в усіх сферах суспільного життя: починаючи з соціально-економічною і закінчуючи побутовою.

Витоки соціальною нерівності жінок слід шукати у далекій давнині, коли політики та філософи виправдовували пригніченість, експлуатацію та нерівноправний стан жінки її другорядністю, та навмисно принижували її соціальну значимість. Погляд на жінку як на другорядну істоту знайшов своє вираження у цілому ряді філософських та теологічних праць вчених стародавньої епохи. Принизливе ставлення до жінки та почуття безсуперечної вищості чоловіків Еразм Роттердамський виразив наступним чином: «Якщо жінка навіть захоче набути репутації розумної – як вона не бийся, виглядатиме двічі дурною....Жінка завжди буде жінкою – іншими словами дурною, яку б маску вона б на себе не наділа» [3, с. 69].

На жаль, сучасне суспільство не поклало край дискримінації жінок та зневажливому ставленню до них, що являється одним із найбільш ганебних суспільних явищ. І коли у країнах так званого «третього світу» така дискримінація є явною, то прихована дискримінація є великою проблемою достатньо фемінізованих західних суспільств.

Саме тому наприкінці минулого сторіччя представниці американського феміністського руху запровадили таке поняття як «сексизм». «Сексизм» розглядається як система установок, що виправдовують гендерну нерівність та як дискримінаційний вид поведінки. «Сексизм» – це індивідуальні упереджені установки та дискримінуюча поведінка по відношенню до представників тієї чи іншої статі; та інституціальна практика (навіть якщо вона не є мотивованою упередженням), яка виражається в тому, що представникам тієї чи іншої статі нав'язується стан підлеглого» [1, с. 52].

Як соціальне явище сексизм базується на тому, що в суспільстві існує система взаємопов'язаних структур, таких, як бізнес, фінанси, індустрія, технологія, політика, саме з яких і складається влада, і де домінуючими завжди були і є чоловіки.

Але реальність, що нас оточує, включаючи соціальні положення та стани і ролі чоловіків та жінок, відображається у мові. Постійно вживаючи мову, ми повторюємо і закріплюємо свої уявлення про те, які суспільні функції мають здійснювати чоловіки та жінки.

Саме тому у 60-70 роки минулого століття у мовознавстві відбувається становлення феміністської лінгвістики або феміністичної критики мови, поява якої була зумовлена цілою низкою як лінгвістичних, так і не лінгвістичних причин. До нелінгвістичних причин відносять стрімкий розвиток «Нового жіночого руху» у США та західній Європі, зростання популярності ідей фемінізму. До власне мовознавчих причин, які стали рушійною силою виникнення та розвитку феміністської критики мови, стало повернення до людського фактору у мові, перехід від дослідження мови як абстрактного ідеального конструкта до дослідження мовленнєвої діяльності, оскільки мова реально існує тільки у мовленні, зміна наукової парадигми із структуралізму на прагматику.

Головною метою феміністської критики мови є чітка ідентифікація та подальше запобігання лінгвістичному «сексизму». Поняття лінгвістичний «сексизм» означає використання мовних одиниць та структур, що відображають дискримінацію за статевою ознакою, або «асиметрії в мовній системі, спрямовані проти жінок» [2, с. 29], які вказують на те, що відносини між чоловіками та жінками не є рівноправними: тобто мова є явищем андроцентричним (орієнтованим на чоловіка) – де чоловікові відводиться домінуюча роль, де зафіксовані його соціальна та особиста перспективи, його думки, погляди та картина світу у цілому, його суб'єктність, тоді як жінкам відводиться другорядна роль, перспектива підпорядкованості чоловікові та статус об'єкта. «Чоловіки створили мову, думку та реальність.Історично це були структури, категорії та значення, що були винайдені чоловіками та узаконені для усіх інших чоловіків. У цьому процесі жінки не відігравали ніякої ролі, або зробили дуже незначний внесок.» [7, с. 142–143].

Гендерні упередження можна вважати одним із найпоширеніших проявів такої асиметрії. Упередження на думку Р.Водак та М. Резигл «є складовою частиною соціальної реальності, яка не тільки відтворюється в дискурсі, але й конструюється у ньому» [6, с. XЇ]. Ми поділяємо точку зору Т. ван Дейка, який вважає упередження «когнітивними структурами і стратегіями, які вживаються в широких соціальних контекстах та визначають ці контексти, їх організацію та функції. Упередження є формою соціальної репрезентації членів груп,яка набувається під час соціалізації та передається шляхом комунікації» [5, с. 23].

Т ван Дейк також розглядає упередження не як незмінні когнітивні структури, а як динамічні процеси, які відбуваються у ситуаціях реального мовпення або у будь-яких інших контактах навколишнього середовища [5, с. 13].

Джерелом гендерних упереджень є гендерні стереотипи. «Гендерні стереотипи є культурно-специфічними, спрощеними та емоційно-забарвленими узагальненнями стосовно наших уявлень про гендерні відмінності та ролі. Усі характеристики, що роблять особистість унікальною нівелюються, і особистість розглядають як узагальненого представника групи, з якою її ідентифікують» [4, с. 9].

Отже, гендерні упередження можна вважати оцінними конструкціями, що базуються на гендерних стереотипах та реалізуються у різних типах гендерного дискурсу.

Як відомо, для дискурсу американських політиків (особливо республіканців) сексистські висловлювання є достатньо характерними. Дуже часто вони вдаються до застарілих стереотипів, які надмірно підкреслюють зовнішність та сексуальну привабливість жінок як основні фактори досягнення успіху та кар'єрного зростання, які актуалізуються у мовленні за допомогою номінативних одиниць,що виражають першочергове значення цих факторів для жінок. Ось що говорить про жінок Роберт Морроу, голова республіканської партії одного із округів Техасу: «*I like beautiful women, I celebrate feminine beauty*» [8]. Дональд Трамп, навпаки, характеризуючи зовнішність жінок вживає дерогативні і навіть образливі та принизливі номінативні одиниці, підкреслюючи, що певні, іноді навіть незначні, вади зовнішності позбавляють жінку перспектив кар'єрного успіху і навіть щасливого особистого життя. «*Rosie O'Donnell is disgusting, both inside and out. How does she*

even get on television? If I were running The View, I'd fire Rosie. I'd look her right in that fat, ugly face of hers and say, 'Rosie, you're fired». [9]. «*And I promise not to talk about your (Cher) massive plastic surgeries that didn't work»* [10]. «*She* (Arianna Huffington, editor of Huffington Post) *is unattractive both inside and out. I fully understand why her former husband left her for a man- he made a good decision.»* [10]. «*Heidi Klum. Sadly, she's no longer a 10 size»* [9]. При цьому професійні навички та вміння, так само, як і розумові здібності жінок повністю ігноруються.

Сексизм деяких американських політиків проявляється також у їхній недовірі і навіть глузуванні із жінок, що обіймають посади, які традиційно вважаються чоловічими. Коли Барак Обама порекомендував жінку на посаду судді Верховного суду Сполучених Штатів, сенатор-республіканець Оррін Хетч відреагував та цю заяву наступним чином: *«Obama could easily name Merrick Garland, who is a fine man... He probably won't do that»* [11]. Політик не схвалює призначення жінки, оскільки не вважає, що вона відповідає цій високій посаді, тоді як характеризуючи її колегу-чоловіка, він використовує прикметник із позитивно-оціночним значенням та модальне дієслово в умовному стані, наголошуючи, що саме це призначення є для нього бажаним.

У грудні Пентагон проголосив про можливість призову жінок до американської армії, щоб зробити її більш відповідною сучасним світовим стандартам. Сенатор від Республіканської партії Тед Круз зробив з цього приводу патерналістичну заяву:*» I'm the father of two little girls and the idea that we would draft our daughters to forcibly bring them into the military and put them in close combat I think is wrong, it is immoral, and if I am president, we ain't doing it»* [12]. Вживаючи номінативні одиниці із засуджуюче-оцінним значенням та згадуючи про наявність двох дочок, сенатор зазначає, що вважає призов жінок до армії неможливим, тим самим підкреслюючи їхню слабкість та незахищеність.

Іще одним проявом сексизму у промовах та коментарях політиків-республіканців є їхнє зазначення другорядності жінок при виконанні ними певних суспільних та родинних ролей. При цьому вони вдаються до гетеростеріопізованих характеристик жінок, де їм відводяться соціально незначущі або біологічно детерміновані ролі.

Під час грудневих дебатів губернатор Нью Джерсі Кріс Крісті, говорячи, як тероризм впливає на сімейні стосунки, знов звернувся до застарілих патріархальних стереотипів:». *«Think about the mothers who will take their children tomorrow morning to the bus stop wondering whether their children will arrive back on that bus safe and sound. Think about the fathers... who tomorrow will head off to work and wonder about the safety of their wives and their children»* [12].

До таких же самих застарілих стереотипів вдається і Дональд Трамп, даючи характеристику Гіларі Клінтон під час передвиборчої кампанії позаминулого року: «*If Hilary Clinton can't satisfy her husband what makes her think she can satisfy America?»* [10].

Політики-республіканці дуже часто наголошують на певних негативних рисах жіночого характеру або на їхній неадекватній, з їхньої точки зору, поведінці, представляючи їх у гетеростеріопізованому вигляді, та застосовуючи лексичні одиниці образливої та принизливої конотації і недоречні порівняння, підкреслюючи несамостійність, безпорадність та безвідповідальність жінок, і навіть їхню жадібність.

Ось як коментує сенатор-республіканець Тед Круз політичні заяви Гілларі Клінтон: « *Voters should spank Hillary Clinton like I spank my five-year old daughter*» [13].

Дональд Трамп прокоментував розлучення відомої актриси Енн Хетевей наступним чином: *«So when he had plenty of money, she liked him. But then after that, not as good, right*?» [9].

Усі наведені вище приклади є демонстрацією так званого «традиційного сексизму», коли до описання жінок застосовують застарілі гендерні стереотипи та ролі, що притаманні минулому століттю.

Але наше суспільство постійно розвивається, і жінки вже досягли значних успіхів як в суспільному житті, так і в професійній сфері, і, відповідно, сексизм також змінив свою форму і став більш прихованим, ускладненим та витонченим, так званий «сучасний сексизм». [14], що посідає не останнє місце у дискурсі політиків-республіканців.

Представник Республіканської партії губернатор штату Огайо Джон Кейсик відреагував на питання студентки про проблеми освіти тонким сексистським жартом: *«I'm sorry, I don't have any Taylor Swift concert ticket»* [12], який є порадою студентці відвідати концерт відомого виконавця, замість того, щоб перейматися серйозними суспільними проблемами. Тут ми спостерігаємо вираження гендерного упередження за допомогою синтаксичної одиниці, а саме стверджувального речення.

Іншим аспектом «сучасного сексизму» є вираження несхвалення та незадоволення будь-якими проектами або програмами, які присвячені саме жінкам. Цей аспект є також широко представленим у дискурсі республіканців.

Ось коментар Джеба Буша, колишнього губернатора штату Флоріда, стосовно виділення 500 000 доларів на програму по захисту здоров'я жінок: *«I'm not sure we need half a billion dollars for women's health issues»* [12]. У цьому випадку таке несхвалення реалізується у мовленні за доломогою модального дієслова *need* у заперечній формі.

Отже, політичний сексизм є дискурсно-релевантним, базується на гендерних упередженнях та стереотипах та актуалізується у мовленні політиків за допомогою певних лексичних одиниць та синтаксичних структур.

Перспективу подальшого дослідження проблеми вбачаємо у дослідженні усіх можливих шляхів та форм вербального вираження «сексизму» у різних типах дискурсу.

Література:

1. Берн Ш. Гендерная психология. (Секреты психологии) / Ш. Берн / СПБ : прайм – Еврознак, 2001 – 320 с.
2. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина / Московский институт лингвистики – М., 1999 – 155 с.
3. Роттердамский Э. Похвальное слово глупости / Э. Роттердамский / Academia. – Москва – Ленинград, 1931 – 239 с.
4. Cook R., Cusack S. Gender Stereotyping. Transnational Legal Perspectives / R. Cook, S. Cusack. – University of Pennsylvania Press, 2005 – 288 p.
5. Dijk T. A. van. Prejudice in Discourse: An Analysis of ethnic prejudice in cognition and conversation / T. A. van Dijk. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1984. – 294 p.
6. Reisigl M., Wodak R. Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism / M. Reisigl, R. Wodak / Routledge – L.D. N.Y., 2001 – 298 p.
7. Spender D. Man-Made Language / D. Spender. – Routledge & Regan Paul, 1980. – 250 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8.www.huffingtonpost/ com/ entry/ robert-morrow-tweets_us_56d74cd0e4b03260bf791129
9. http://www.telegraph.co.uk/women/politics/donald-trump-sexism-tracker-every-offensive-comment-in-one-place/
10. https://twitter.com/realdonaldtrump
11. http://www.huffingtonpost.com/barbra-streisand/sexism-american-politics_b_9548016.html
12. http://www.cosmopolitan.com/politics/a54170/2016-election-gop-politicians-sexism/
13. https://twitter.com/samanthajoroth
14. http://asiasociety.org/blog/asia/how-modern-sexism-influences-american-politics

УДК 811.111(73):81'272/.'276

І. В. Ніколаєва,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ТЕРИТОРІАЛЬНА ВАРІАТИВНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ТА ПРАГМАКОГНІТИВНОМУ АСПЕКТАХ

Стаття присвячена соціальній та територіальній варіативності американського варіанту англійської мови. Аналізуються мовні зміни та їх причини з позицій соціолінгвістики, прагматики та когнітивної лінгвістики та підкреслюється тісний зв'язок мови та суспільства.

Ключові слова: *американський варіант англійської мови, соціолінгвістика, прагмакогітивний та лінгвокультурологічний аспект мовлення.*

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ АМЕРИКАНСКОГО ВАРИАНТА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ И ПРАГМАКОГНИТИВНОМ АСПЕКТАХ

Данная статья посвящена социальной и территориальной вариативности американского варианта английского языка. Анализируются языковые изменения и их причины с позиции социолингвистики, прагматики и когнитивной лингвистики и подчеркивается тесная связь языка и общества.

Ключевые слова: *американский вариант английского языка, социолингвистика, прагмакогнитивный и лингвокультурологический аспект речи.*

TERRITORIAL VARIABILITY OF AMERICAN ENGLISH IN SOCIOCULTURAL AND PRAGMACOGNITIVE ASPECTS

The article is devoted to social and territorial variability of American English. The linguistic changes and their reasons from the position of sociolinguistics, pragmatic and cognitive linguistics are examined and the close relationship between language and society are underlined. The article corresponds to the General tendency of modern linguistics – the transition from the «internal» linguistics to the external, anthropological linguistics which examines the concept of the language in close connection with the person's thinking, his spiritual-practical activity. As the most important means of communication the language is examined as a component of communicative activities; as a key way of transforming the world, communication and interpersonal adjustment the language is analyzed as a means of encourage people to certain actions, to the fixing social relations. The language is shown as a socio-cultural phenomenon that reflects the mass thinking, which reacts to all changes and innovations that occur in the world. The tendency towards the preservation of national specific, for the preservation and development of cultural identity is considered. The strengthening of the positions of territorial and social dialects is examined. The role of the accent as an important indicator of the speaker, which provides cultural diversity of the American States is underlined.

Key words: *American English, sociolinguistics, pragmacognitive and linguoculturologic aspect of the language.*

У сучасному світі, в умовах зростаючих тенденцій до інтеграції та діалогу все більшої вагомості набуває питання повноцінного розуміння людей, які мають різну за формою та змістом культуру мислення, цінності та поведінки.

Метою роботи є аналіз фонетичних особливостей регіональних діалектів американського варіанту англійської мови з позиції соціолінгвістики, прагматики та когнітивної лінгвістики.

Актуальність представленої статті визначається нагальною потребою осмислення соціальної та територіальної варіативності у соціолінгвістичному, прагмакогнітивному та лінгвокультурологічному аспектах.

Посилення соціальної та територіальної диференціації призвело до появи великої кількості лінгвістичних досліджень, які присвячені вивченню цієї проблеми. Це, перш за все роботи А. Назарової (2008), С. Личаної (2011), Т. Крючкової, Б. Наумова (1991), L. Cambell (2006), R. Delanay (2000), W. Wolfram and N. Schilling-Estes (1998).

Як багатомірне явище, мова органічно входить до найбільш загальних феноменів буття. Як найважливіший засіб спілкування мова розглядається в якості компонента комунікативної діяльності: як найважливіший спосіб перетворення світу, інформаційного забезпечення та міжособистісного регулювання мова аналізується в якості засобу впливу, спонукання людей до тих чи інших дій, до фіксації соціальних відносин; як найважливіше сховище колективного досвіду мова є складовою частиною культури [2, с. 4].

Як соціально-культурне явище, мова відображає масове мислення; вона реагує на всі зміни та нововведення, які відбуваються у соціумі. Людство стрімко наближається до об'єднання економічних та політичних систем. Але при очевидному прагненні народів синтезувати свої досягнення в області керівництва державою та економікою, не менш очевидним є тенденція до збереження національної специфіки, в першу чергу, до збереження та розвитку культури самобутності.

Отже, ми можемо говорити про існування відцентрових та доцентрових тенденцій як факторів, які визначають в останні десятиліття розвиток націй, та, як наслідок, і розвиток мови. Не зважаючи на процеси глобалізації, які сприяють уніфікації мовних варіантів, наразі в світі спостерігається посилення позицій територіальних та соціальних діалектів.

Згідно даних найсучасніших досліджень, які були проведені на всій території США, зростаюча міграція населення, імміграція з інших країн, та засоби масової інформації значно впливають на американський варіант англійської мови. З одного боку, ці фактори призводять до змішення діалектів та нівелювання діалектних розбіжностей, з іншого – сприяють розвитку місцевих говірок у багатьох урбанізованих районах країни, а також акцентів, які зумовлені соціальним статусом, родом занять, етнічною належністю, статтю.

В Далласі та Атланті міграція мешканців північних штатів в значній мірі вплинула на місцеву вимову: молоді люди в Далласі і Атланті вимовляють займенник першої особи однини «I», а не «Ah», як традиційно прийнято в мовленні мешканців південних штатів.

Більш мобільна частка населення, особливо ті, хто отримав вищу освіту, частіше використовує так званий «Network Standard» (стандарт радіомовлення та телебачення), на якому говорять ведучі національних програм новин. Цей діалект спочатку складався на основі регіональних діалектів Середнього Заходу, в основі яких була мова представників середнього класу. Зараз він не є регіонально або соціально маркірованим.

Акцент залишається важливим індикатором статусу мовця. Соціологи звертають увагу на той факт, що багато людей роблять висновки про моральні якості, освіченість, культуру співрозмовника на основі діалекту, який він використовує. Оскільки носії стандартної мови контролюють освіту, комерцію, управління та інші інститути влади, стандартний діалект міцно асоціюється з громадським життям. Стандартна англійська мова необхідна, щоб отримати доступ до освіти, можливості знайти хорошу роботу. Засоби масової інформації широко пропагують ідею про те, що регіональний акцент не має будь-якої цінності, що його треба викорінювати, що просторічні риси треба виправляти навіть вдома.

© І. В. Ніколаєва, 2017

Однак, не дивлячись на прогнози багатьох експертів, відповідно до яких всі американці у найближчому майбутньому будуть говорити на простому гомогенному діалекті дикторів теленовин, США лишаються країною з величезною кількістю регіональних діалектів, сленгу та говірок [5; 6; 8; 11].

Як зазначає професор У. Лабов в інтерв'ю газеті «Нью-Йорк Таймс» практично в кожному місті відбуваються помітні зміни у вимові. Таким чином, діалекти Чикаго, Нью-Йорку, Бірмінгему та Сент-Луису тепер значно більше відрізняються один від одного, ніж раніше (років 50-100 тому) [11, с. 7]. Все вищезгадане стосується міських діалектів, в той час як традиційні сільські говірки зникають. Американський лінгвіст Уолт Вольфрам, якій вивчає мову острова Окракок (Південна Кароліна), вважає, що цей діалект знаходиться під загрозою зникнення через масовий наплив туристів [12].

Розглянемо причини зростаючої диференціації американського розмовного стилю. У першу чергу вона пояснюється прагматичними явищами. Один з факторів, що спрямовує динаміку діалектних процесів в сторону, протилежну лінії зближення з літературною нормою, – це наявність прихованої престижності, яка асоціюється в Америці з мовою робочого класу, тобто того шару суспільства, який характеризується більш або менш сильними відхиленнями в мовних звичках від вимог норми. Ідея про наявність прихованого престижу була вперше висунута американським лінгвістом У. Лабовим [1, с. 37]. На думку виконавчого директора Американського Діалектичного Товариства професора Алана Меткалфа, це може бути наслідком того, що в ситуації вибору, між використанням людиною мови засобів масової інформації чи того діалекту на якому говорять його знайомі та більша частина його оточення, він обере діалект своїх друзів, так як нова мовна поведінка зробила б його смішним перед родиною, друзями та товаришами по роботі [11, с. 7]. Проведені в цьому руслі дослідження доводять, що коли викладачі виправляють діалект учнів, ті, в свою чергу, зазвичай частіше використовують просторічні риси в своїй мові [4]. Цей факт також свідчить про те, що нестандартна мовна поведінка має приховану цінність. Різноманітні варіанти мови грають роль соціальних символів, показників належності особи до певної територіальної спільноти, яка підтримує зв'язок з національними традиціями і т.п. [3, с. 50]. З точки зору Аллана Джаббора, директора Американського Центру Народної Творчості і Традицій при Бібліотеці Конгресу регіональні акценти забезпечують культурне різноманіття американського держави [11, с. 7]. Діалект також виконує функцію розмежувань «свій» – «чужий».

Розглянемо діалекти Північно-Західного узбережжя США (говори Бостона, Массачусетса, Нью-Гемпшира), які традиційно відносяться до Північного вимовного типу. Характерною рисою цих діалектів є випадіння приголосного [r] в середині слова *(»pahk the cah in Hahvahd Yahd»)* і додавання приголосного [r] в кінці слова, де він традиційно не вживається *(»Santa Monicker»).* На сучасному етапі розвитку даних акцентів прослідковується тенденція до збільшення розбіжностей між ними. В результаті опитування, проведеного лінгвістом Наомі Нейджи у Массачусетсі, менш ніж 33% опитаних заявили, що друга літера в таких словах, як «father» та «bother» звучить однаково. У Південному Нью-Гемпшірі 67% опитаних стверджували, що ці слова римуються, тобто що немає різниці у вимові літер «a» в слові «father» і «o» в слові «bother». На думку Наомі Нейджи, той факт, що велика кількість опитаних у штаті Массачусетс вимовляє різні фонеми в цих словах, свідчить про прагнення до самобутності та відображає приховану ворожнечу, яка існує між двома штатами [11, с. 7]. Мешканці Південного Нью-Гемпширу більше контактують з Бостоном, тому мовні відмінності є для них засобом вираження своєї індивідуальності.

Як вже неодноразово зазначалось раніше, мова знаходиться у тісному зв'язку із соціумом. Вивчення варіативності продиктоване потребами суспільства. Можна зробити висновок, що дослідження властивостей різних діалектів американського варіанту англійської мови є необхідним в наш час за цілим рядом причин.

По перше, США – багатонаціональна країна, де найбільш гостро стоїть проблема расової та мовної терпимості. Одна з аксіом соціолінгвістики свідчить про те, що за пересторогою проти тієї чи іншої мови чи діалекту стоїть пересторога проти носія цієї мови чи діалекту. Як приклад, розглянемо американські територіальні та соціальні діалекти з позиції їх престижності.

Діалекти Нової Англії мають найбільш високий престиж завдяки Гарвардському університету, а також економічному та культурному впливу Бостона в період становлення США. Діалекти Південного узбережжя менш престижні серед жителів Півночі. Однак самий низький соціальний статус серед регіональних акцентів мають діалекти Нью-Йорку. Роберт Деланей припускає, що причиною може бути той факт, що більшість американців негативно ставляться до мегаполісів [6]. Каліфорнійський діалект був дуже популярним у сімдесяті – вісімдесяті роки минулого сторіччя в результаті впливу масової культури (фільми, музика) [12]. Етнічні різновиди американської англійської мови (афроамериканська англійська, іспанська англійська, гавайська англійська) донедавна вважались соціально неприйнятними. Завдяки лінгвістичним дослідженням, які було здійснено в останні десятиліття, соціологи змогли довести, що всі мови та діалекти є рівноцінними з точки зору їх морального, естетичного, соціального потенціалу та з точки зору їх експресивної здатності [10], що вони характеризуються лінгвістичною цілісністю. Діалектні риси, які протиставляються стандартній мові, завжди передбачувані, вони не є випадковими відхиленнями. Визнання рівності мов та діалектів – це перший крок на шляху до викорінювання расової та етнічної дискримінації.

По друге, соціологи, педагоги та психологи занепокоєні низьким рівнем грамотності (особливо серед соціально ізольованої частини населення в США). Проведені в цьому руслі дослідження показують, що це зумовлено різницею у сприйнятті нормативної американської англійської. Когнітивна модель мови носіїв соціальних та територіальних діалектів не дозволяє їм адекватно сприймати інформацію, викладену на стандартній американський англійській мові. Процес сприйняття і декодування інформації відбувається в контексті нашого загального знання про те або інше явище або предмет, про якій іде мова. Як наслідок, в повідомлення можуть бути привнесені елементи, які на справді, не малися на увазі адресатом. Це, в свою чергу, призводить до окремих індивідуальних відмінностей в розумінні тексту [7, с. 304-305]. Багато педагогів переконані у тому, що викладання стане більш ефективним, якщо зосереджувати увагу учнів саме на відмінностях у вживанні стандартної мови та діалекту. В такому випадку, імпліцитні мовні знання учнів стають основою вивчення стандартного варіанту. Учні зможуть отримати загальне уявлення про те, як мова функціонує в мовленні, що дозволить їм усвідомити процес переключення з діалекту на стандартний варіант, та навпаки, який відбувається постійно, навіть в мові носіїв стандартного діалекту.

По третє, наразі елементи соціальних та територіальних діалектів проникають у всі сфери мови, що може викликати проблеми в спілкуванні. Для досягнення необхідного комунікативного ефекту (успішності мовленнєвого акту) учасники використовують відповідні лінгвістичні та паралінгвістичні засоби, які повинні бути правильно декодовані співрозмовником. Без розуміння лінгвокультурологічної специфіки мовлення не можливо досягти успішної, правильної комунікації.

Отже будь-які лінгвістичні процеси та зміни викликані соціальними процесами. Мовна варіативність є наслідком існуючої конфронтації в суспільстві.

Література:

1. Бродович О. И. Диалектичная вариативность английского языка: аспекты теории / О. И. Бродович. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 196 с.
2. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3–16.
3. Крючкова Т. Б. Зарубежная социолингвистика. Германия, Испания / Т. Б. Крючкова, Б. П. Наумов. – М. : Наука, 1991. – 157 с.
4. Ander Carolyn Temple, Dialect Education: Not only for Oakland / A. C. Temple, News Bulletin. – 1997. – March. – V. 20. – № 2 // http:www.cal.org/resources/archive/news/199703/9703/Dialect.html
5. Cambell Lyle. Sociolinguistics in the USA// Sociolinguistics: an international Handbook of the science of language and society (2nd edition), ed. by Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Matteier, and Peter Trudgill / L.Cambell. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. – Pp. 225-266.
6. Delaney Robert. A Dialect Map of American English / R. Delaney. – C.W. Post Campus, Long Island University. – 2000 // http://www.uta.fi/FAST/USI/REF/dial-map.html
7. Garman Michael. Psycholinguistics / M. Garman. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 512p.
8. Labov William, Ash Sharon and Boberg Charles. A National Map of the Regional Dialects of American English / W. Labov, A.Sharon, B.Charle – 1997 // http://www.ling.upenn.edu/phono_atlas/NationalMap/NationalMap.htm#fnl
9. Oubru, Alondra. Black English Vernacular (Ebonics) and Educability: A Cross-Cultural Perspective on Language, Cognition, and Schooling / Oubru, Alondra – 1997 // http://www.aawc.com/ebonicsarticle.html.
10. Patric Peter L. Ten (Socio-) Linguistic Axioms / L. P. Patric – 2006 // http://privatewww.essex.ac.uk./-patrickp/Courses/10slxaxioms.htm
11. Sharkey Joe. Regionalisms in Plainspoken English, America's Still Whopperjawed / J. Sharkley. – New York Times. – 1997. – November. – №16. – P. 7 //http://www.uta.fi./FAST/US8/REF/usregacc.htm#nyt
12. Wolfram W. and Schilling-Estes N. American English: Dialects and Variation / W. Wolfram, N.Schilling-Estes. – Oxford Basil Blackwell, 1998 // http://www.pbs.org./speak/seatosea/americanvarients.htm.

УДК 378.1.016:811.111

О. В. Ніколаєнко, Т. О. Ушата,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів,

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто необхідність змін у сучасних підходах до викладання іноземної мови для спеціальних цілей в немовних внз в Україні, розгляду питань активізації процесу навчання засобами удосконалення форм та методів викладання, дослідження питань взаємодії студент – викладач в процесі навчання іноземної мови для спеціальних цілей.

Ключові слова: *англійська мова для спеціальних цілей, активність, інтерактивне навчання, взаємодія.*

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье рассмотрена необходимость внесения изменений в современные подходы к преподаванию иностранного языка для специальных целей в неязыковых вузах Украины, рассмотрения вопросов активизации процесса обучения посредством усовершенствования форм и методов преподавания, исследования вопросов взаимодействия студент – преподаватель в процессе обучения иностранному языку для специальных целей.

Ключевые слова: *английский язык для специальных целей, активность, интерактивное обучение, взаимодействие.*

CURRENT APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR SPECIFIC PURPOSES AT NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the necessity of making changes in current approaches of teaching a foreign language for specific purposes at non-linguistic higher educational establishments in Ukraine, of activating the process of study by means of updating the forms and methods of teaching. The significance of substitution the authoritarian methods of teaching by cooperative, interactive ones is reported. The importance of researching the issues of interaction and cooperation of lecturers and students while studying and teaching a foreign language for specific purposes is also stated. Some norms of behavior of all the participants of the process of study are covered. The definition of interactive learning is given, and its essence is revealed. The article also enumerates some effective active teaching methods, describes their advantages in comparison with traditional ones. Some demands to the work of lecturers and some goals which they should set themselves in the process of teaching foreign languages for specific purposes are considered.

Key words: *foreign language for specific purposes, activation, interactive learning, cooperation, interaction, ESP.*

Target setting. Nowadays amid dynamic development of the international integration process and information exchange by the specialists of any sector, except traditional training, it's necessary to have an instrument enabling to communicate effectively. There is such an instrument. It is a professionally oriented language or the so-called language for specific purposes. If talking about the English language the abbreviation ESP is in common use. There are a lot of scientific papers on the theory of ESP, special methods of teaching ESP have been developed, various researches are being held. Though the level of speaking English among the students of non-linguistic higher educational establishments is quite different, and very often it is far from perfect. So, it has become necessary to use innovative technologies and methods of teaching. The character and functions of professional education undergo changes. The goals of the professional education nowadays are not so much transferring knowledge and skill formation, as activity formation, ability of self-determination, future specialists' preparation to independent actions, cultivating responsibility for themselves and their actions. In order to solve these problems it's necessary to change the manner of interaction of lecturers and students. That's why the issues of activating the process of a foreign language study by means of updating the forms and methods of teaching are being widely discussed.

Last scientific researches analysis. The analysis of pedagogical literature showed that the ideas of active learning were being expressed during the whole period of pedagogics formation and development, long before it had become an independent science. Pythagoras (VI century B.C.) thought that the process of study should be held by mutual consent of a pupil and a teacher [1, c. 6770]. One of the supporters of the pupils' active position in the process of study was Michel de Montaigne (1533-1592). He considered that there are occasions when it is appropriate for the teacher to direct the learning from the front, but there are also

© О. В. Ніколаєнко, Т. О. Ушата, 2017

times when the pupil should 'do it all on his own', or the tutor should listen to his pupil talking' [6, c.2]. Among the contemporary Ukrainian and foreign scientists this problem was researched by Pometun O., Pyrozhenko L., Sysoieva V., Hurch L., Mifflin H., Bell D., Kahrhoff J. and others.

The goals of the article. The article emphasizes the necessity of implementing innovative methods of teaching ESP, researching the issues of interaction and cooperation of lecturers and students while studying and teaching a foreign language for specific purposes. In connection with it the researchers set themselves as an objective considering the issues of activating the process of study by means of updating the forms and methods of teaching.

The statement of basic materials. The concept and methods of interactive education are based on the phenomenon of interaction. This term has plenty of interpretations. Pometun O. and Pyrozhenko L. consider that the essence of interactive education is in the fact that the process of study is held under constant active interaction of all the students. It is cooperative learning, collaborative or group learning [2, c.7]. Daniel Bell and Jahna Kahrhoff consider active learning to be a process wherein students are actively engaged in building understanding of facts, ideas, and skills through the completion of instructor directed tasks and activities. It is any type of activity that gets students involved in the learning process. [5, c. 1]. The term of interactive learning is also used while researching the problem of using innovative information technologies in the process of study, using the Internet resources, e-textbooks, reference books, etc. [4, c. 36]. The essence of interactive learning is that the process of study is organized in such a way that all the students are involved in this cognitive process, they have an opportunity to understand and reflect on what they think. Students' cooperative activity in the process of cognition, mastering teaching materials means that everybody contributes individually, the process of exchanging knowledge, ideas is taking place in a friendly and supportive atmosphere, that allows not only to get new knowledge, but develops the cognitive activity itself, transfers it into more effective forms of cooperation and collaboration. Interactive methods are based on the principles of students' cooperation, activity, relying on group experience, feedback. Some environment of educational communication is created, which is characterized by the transparency, cooperation of participants, equality of their arguments, accumulation of combined knowledge, the opportunity of mutual estimation and control. Development of each student's individuality, upbringing of his personality is taking place while communicating and cooperating with each other. The lecturer is not providing his students with the ready-to-use knowledge, but encourages the participants to independent search. In comparison with the traditional process of learning, the interactive learning changes the interaction of the lecturer with the students. Lecturer's activity gives way to students' activity; the lecturer's goal is to create the atmosphere for students' initiative.

Interactive learning is the process submerged into communication. It keeps the final goal and main content of the subject, but modifies the forms and methods of teaching and conducting classes. Interactivity at classes presupposes organization and development of dialogue conversations which lead to mutual understanding, cooperation and joint resolutions on common but significant to everybody issues. Interactivity eliminates the dominance of one person or opinion over the other. While making up dialogues students learn to think critically, to solve difficult problems analyzing circumstances and available information, to consider alternative views, to make thought-out decisions, take part in discussions and communicate with people. That's why individual, pair and group work is organized at classes, research projects, role-playing games, paper work, creative works and different sources of information are used. So, interactive learning solves three main tasks simultaneously: cognitive, communicative and developmental, socially-orientating ones.

It should be also mentioned that interactive forms and methods of teaching are very important for multiple major educational goals achievement: stimulation of motivation and interest to the subjects studied, increasing the level of students' activity and independence, development of analyzing and critical thinking skills, cooperation, communication, development and self-development.

Interactive learning assumes intragroup and intergroup activity of students and their initiative. There are three types of students' activity while interactive learning: physical activity, social activity and cognitive activity. Physical activity means that students are free to move around the classroom, to change roles during role-playing games etc. Students may change their desks, exchange seats, make presentations in front of the group, work in small groups, speak, write, listen, make schemes or drawings, etc. Social activity means that students themselves initiate interaction, use different means and methods of exchanging information: ask and answer questions, exchange opinions, comments and remarks. Cognitive activity means that students themselves have to set problems, find the ways of their solution, give advice, work out suggestions.

An integral part of many interactive methods is working in small groups. Small group work is one of the most popular strategies, as it enables all the students, including shy ones, to take part in work, train cooperative skills, interpersonal communication skills. It's impossible to do it in big groups.

We should single out certain norms of behavior in the process of interactive learning: cooperative work assumes that there are no «actors» and «viewers», everybody is a participant; everybody deserves being listened to; it's necessary to speak distinctly, avoiding unnecessary information, for everybody to understand you; if the information is not absolutely clear, it's necessary to ask questions and only then to make decisions; everybody can ask for help and be helped, nobody can refuse; ideas may be criticized, but not people; the goal of cooperative activity is not the triumph of one idea, but the opportunity to find the best solution, having known all the opinions on the issue.

Interactive learning presupposes interactive teaching. That's why there are also numerous demands to lecturers as well. The lecturer should have certain skills: organize the research process in such a way that students accept it as their own initiative; arrange the process of research in such a way that students need cooperation of their efforts; limit his help for students; keeping his scientific authority, not to allow students depend on it, giving way to their own mental activity and independence.

The main tasks of ESP lecturers are selection and organization of training materials, composing effective programs and plans aimed at achieving desirable effects, supporting students' motivation and their efforts. Choosing training materials lecturers express their opinions and ideas on teaching ESP. Setting the goal of the lesson influences the materials selection. If the goal is the consolidation of communicative skills, then various tasks, which model foreign language communication, should be used (business games, theme dialogues, making instructions manuals and reports, conducting presentations and discussions). An important aspect in teaching a foreign language for specific purposes is creating the atmosphere of live communication and effective debates. Students will acquire firm communicative skills only when they have an opportunity to use them while socializing with others. But unfortunately sometimes the lecturer appears to be only person in the classroom who knows the foreign language and so he is the only person for the students to communicate with. That's why there is the problem of lack of communication as the lecturer doesn't have enough time to communicate with each student separately. So, lecturers should use effective methods of teaching in order to develop communication skills in their groups, and involve other resources such as the Internet to encourage communication out of the classroom. It's easier to master a foreign language when students are motivated and are able to use their knowledge and skills

in such language environment which is understandable and interesting for them. From this point of view ESP is a perfect means for the realization of such an opportunity. Among the most popular methods of teaching a foreign language for specific purposes are role-playing games, brain storming, case studies, presentations, project work, information search, writing essays, reports, annotations etc.

Conclusion. So, teaching ESP is aimed at practical professional use of the language, though it is based on understanding the nature of the language, developing innovative methods and forms of teaching. The combination of traditional and innovative methods appears to be the most effective in teaching ESP. Critical understanding of the material studied by the students favors their abilities and skills development, forms their linguistic, socio-cultural, communicative and professional competencies.

Література:

1. Пифагор. Философские размышления, законы и нравственные правила / Перевод с франц. В. Соликова // Историки античности. Том II. Греция: полис, демос, олигархия. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – С. 6770–6859.
2. Пометун О. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002. – 135 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун. – К. : АСК, 2006. – 192 с.
4. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва. – К., 2011. – 320 с.
5. Daniel Bell, Jahna Kahrhoff. Active Learning Handbook. / D. Bell, J. Kahrhoff. – Institute for Excellence in Teaching and Learning / Faculty Development Center Webster University., 2006. URL: http://www.cgs.pitt.edu/sites/default/files/Doc6GetStarted_ActiveLearningHandbook.pdf (access date 15.02.17)
6. Dr Jenkinson Matthew. Montaigne and the prep school world / M. Jenkinson. – Oxford. URL : http://www.newcollegeschool.org/sites/default/files/Montaigne%20and%20the%20prep%20school%20world.pdf (access date 25.02.17)
7. Mifflin Houghton. Implementing Active Learning / H. Mifflin. URL : http://college.cengage.com/psychology/bernstein/psychology/7e/instructors/implementing_active_learning/section30.html (access date 20.02.17)

УДК 811.111'371(043.3)

А. А. Олейник,
аспирант кафедры теоретической и прикладной фонетики английского языка ОНУ им. И. И. Мечникова

ЕКСПЛІКАЦІЯ НЕСПРАВЖНЬОГО РОЗУМІННЯ ТА НЕСПРАВЖНЬОГО НЕРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЗОБРАЖЕНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У даній статті зроблено спробу когнітивно-дискурсійного аналізу комунікативних ситуацій нерозуміння мовця у англомовному художньому зображеному діалозі. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що в художньому зображеному дискурсі несправжнє нерозуміння зумовлено небажанням персонажа відповідати на питання чи іншим чином реагувати на те, що сказав співрозмовник. У випадку несправжнього розуміння встановлено, що причинами, за якими нерозуміння намагаються приховати від персонажа-співрозмовника, слід вважати зніяковіння та сором персонажа.

Ключові слова: *діалог, інтенція, несправжнє розуміння, несправжнє нерозуміння.*

ЭКСПЛИКАЦИЯ МНИМОГО ПОНИМАНИЯ И МНИМОГО НЕПОНИМАНИЯ СОБЕСЕДНИКА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ИЗОБРАЖЕННОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

В настоящей статье предпринята попытка когнитивно-дискурсивного анализа коммуникативных ситуаций непонимания говорящего слушающим в англоязычном художественном изображенном диалоге. Проведенное исследование позволяет заключить, что в художественном изображенном дискурсе мнимое непонимание обусловлено нежеланием персонажа отвечать на вопрос или каким-то другим образом реагировать на сказанное собеседником. В случае мнимого понимания установлено, что причинами, по которым непонимание пытаются скрыть от персонажа-собеседника, следует считать смущение и стыд персонажа, его желание сохранить собственное лицо.

Ключевые слова*: диалог, интенция, мнимое понимание, мнимое непонимание.*

EXPLICATION OF PRETENDED UNDERSTANDING AND PRETENDED MISUNDERSTANDING OF A SPEAKER IN ENGLISH PORTRAYED ARTISTIC DISCOURSE

The article is dedicated to the cognitive-discursive analysis of the communicative situations of misunderstanding arising between the speaker and the listener in English portrayed artistic discourse. The investigation has been helpful to state that in modern English novels the pretended misunderstanding is determined by the character's unwillingness to answer the question or somehow respond to the utterance, addressed to him or to her. In the case of pretended understanding, it has been experimentally found out that the reasons for pretended misunderstanding on the part of the interlocutor are his or her embarrassment or shame, a willingness to «save the face». In real communication, the listener is usually unaware of the pretended misunderstanding, but in the artistic portrayed discourse, it is highlighted by the character's inner speech or by the author's description of his or her non-verbal behavior.

Key words: *dialogue, intention, pretended understanding, pretended misunderstanding.*

В настоящей статье предпринята попытка когнитивно-дискурсивного анализа коммуникативных ситуаций ложного понимания/непонимания говорящего слушающим в англоязычном художественном изображенном диалоге.

Проблема понимания / непонимания в процессе речевого взаимодействия привлекает внимание многих исследователей: В. Н. Бабаян, А. А. Брудный, Г. О. Винокур, В. И. Карасик, В. В. Красных, О. А. Леонтович, А. Р. Лурия, А. Г. Медведева, Е. А. Артемова, З. Водак, С. М. Почепинская, И. А. Стернин, Ю. А. Сорокин, А. В. Турчик и др., тем не менее, прагматика высказываний ложного понимания / непонимания остается практически вне поля зрения лингвистов.

В реальной коммуникации собеседник, как правило, остается в неведении об интенциях адресанта мнимого понимания / непонимания, но в изображенной коммуникации автор использует разнообразные маркеры, позволяющие читателю идентифицировать то или иное суждение персонажа.

Средства экспликации ложного понимания и ложного непонимания в художественном изображенном диалоге еще не становились объектом научного исследования, что определяет **актуальность** данной статьи.

Цель работы – рассмотреть когнитивно-дискурсивные особенности ситуаций ложного понимания / непонимания говорящего слушающим в англоязычном художественном изображенном диалоге.

© А. А. Олейник, 2017

В ходе работы решались следующие **задачи**: 1) дать определение речевой интенции, 2) рассмотреть прагматические причины ложного понимания / непонимания в изображенном художественном диалоге, 3) изучить способы авторского маркирования ложного понимания / непонимания в изображенном художественном диалоге.

Материалом исследования послужили диалогические фрагменты, отобранные методом сплошной выборки из современным англоязычных романов, в которых персонажи выражают мнимое непонимание и мнимое понимание сказанного собеседниками.

Понимание в диалогическом общении трактуем как успешный когнитивный процесс постижения содержания сообщения, а непонимание – как неуспешный когнитивный процесс постижения содержания сообщения.

В современной лингвистике наблюдается большое разнообразие пояснений того, как происходит контекстное порождение речи. Принято считать, что в высказывании реализуются коммуникативные намерения (интенции) говорящего, его целеустановки либо сообщить информацию, либо ее запросить, либо побудить к совершению чего-то, либо еще каким-то образом воздействовать на адресата.

Речевая интенция определяется как намерение совершить действие с помощью такого инструмента, как язык – речь, т. е. осуществить речевое действие во взаимодействии с партнером. Речевая интенция как психическое состояние и когнитивный конструкт определяется мотивом и целью употребить высказывание, поэтому имеет волевую установку, планирование воздействия на адресата и последующее взаимодействие с ним, предвидение возможного результата взаимодействия [1, с. 27]. При этом возможны трансформации замысла, его корректировки.

В данном исследовании нас заинтересовали коммуникативные ситуации, в которых непонимание, которое выражает собеседник, не является таковым, то есть является ложным, мнимым. Собеседник понял сказанное, но хочет по каким-то причинам получить разъяснения.

Одной из причин мнимого непонимания, по нашему мнению, является нежелание коммуниканта отвечать на вопрос или каким-то другим образом реагировать на сказанное собеседником. Адресант непонимания пытается уйти от ответа, сменить тему или хотя бы выиграть во времени.

В реальной коммуникации собеседник, как правило, остается в неведении об интенциях адресанта мнимого непонимания, но в изображенной коммуникации читатель узнает о них из внутренней речи персонажа, из авторского описания его невербального поведения. Представленный ниже пример иллюстрирует ситуацию, в которой адресант выражает мнимое непонимание.

На корпоративном пикнике Эмма общается со своей семьей (с родителями и двоюродной сестрой Керри). Затем к их компании присоединяется Джек. Зная, что когда-то Керри отказала Эмме, своей сестре, в трудоустройстве в свою фирму, он заводит об этом беседу в присутствии родителей Эммы. В попытке убежать от неприятного, разоблачающего негативное отношение к сестре разговора, Керри разыгрывает непонимание. Однако, мнимое непонимание разоблачается Джеком:

Jack's still chewing his chicken. He swallows it, then looks up. ‚So, I guess that must have been a pretty tough decision for you when you had to turn Emma down,' he says conversationally to Kerry. ‚You two being so close, and all.' ***'Turn her down?'*** *Kerry gives a tickling laugh.* ***'I don't know what on earth you****–' 'That time she applied for work experience in your firm and you turned her down,' says Jack pleasantly, and takes another bite of chicken. I can't quite move* [3].

В приведенном примере непонимание эксплицируется вопросом-переспросом, а о неискренности адресанта свидетельствует авторское описание невербального сопровождения выражения непонимания – смеха, который звучит неестественно (*a tickling laugh*).

Анализ фактического материала показывает, что мнимое непонимание возникает вследствие нежелания коммуниканта отвечать на заданные вопросы. В следующем эпизоде персонаж делает вид, что не понимает, поскольку человек, который их задает, ему неприятен, к тому же, ему пришлось бы слишком многое объяснять:

«Be careful what you're doing, Mercier! If they're staying in their office, it's probably because they have to! O. G. has more than one trick in his bag!

But Mercier shook his head.

That's their lookout! I'm going! If people had listened to me, the police would have known everything long ago!» And he went.

«What's everything?» asked Remy. «What was there to tell the police? Why don't you answer, Gabriel? ... Ah, so you know something! Well, you would do better to tell me, too, if you don't want me to shout out that you are all going mad!... Yes, that's what you are: mad!»

Gabriel put on a stupid look and pretended not to understand the private secretary's unseemly outburst.

«What 'something' am I supposed to know?' *he said.* ***«I don't know what you mean.»***

Remy began to lose his temper [2].

Непонимание эксплицируется в речи на грамматическом уровне вопросом-переспросом и на лексическом уровне глаголом «mean», который используется в отрицательном контексте. О том, что непонимание мнимое, читатель узнает благодаря комментарию автора перед репликой мнимого непонимания:

Также мнимое непонимание используется говорящим, когда он хочет оттянуть момент ответа на вопрос или уйти от него. В приведенном ниже примере главный герой Бильбо оказывается в пещере одинокого существа по имени Голлум, в руки которого много лет назад случайно попало кольцо всевластия, очень ценная вещь. Бильбо незаметно украл этот артефакт у Голлума, что вызвало у последнего бурю негодования. Бильбо игнорирует крики о помощи и угрозы Голлума, делает вид, что не понимает, о чём идет речь, чтобы выиграть время и придумать план, как выбраться из этого места. Он якобы не понимает, почему Голлум так разволновался и что именно он потерял:

Suddenly he heard a screech. It sent a shiver down his back. Gollum was cursing and wailing away in the gloom, not very far off by the sound of it. He was on his island, scrabbling here and there, searching and seeking in vain.

«Where is it? Where iss it?» Bilbo heard him crying. «Losst it is, my precious, lost, lost! Curse us and crush us, my precious is lost!» ***«What's the matter?»*** *Bilbo called.* ***«What have you lost?»***

«It mustn't ask us,» shrieked Gollum. «Not its business, no, gollum! It's losst, gollum, gollum, gollum» [4].

Непонимание выражено здесь вопросительными конструкциями. О том, что непонимание мнимое, читатель узнает из контекста.

Поводом для мнимого непонимания также могут послужить неуверенность в себе и смущение. Главная героиня Эмма совсем недавно рассталась с бойфрендом Коннором из-за внезапно ворвавшегося в её жизнь известного бизнесмена Джека. Когда ей задают вопрос о взаимоотношениях с ним, Эмма изображает непонимание, чтобы скрыть свою влюбленность и эмоциональную привязанность к Джеку – она пытается сохранить «собственное лицо». Мнимое непонимание эксплицируется внутренней речью героини (*I don't want to admit*) и описанием ее невербального поведения (*a blank look*):

‚So ... what about your man?‘ I know at once she means Jack, but I don't want to admit that's where my mind has leapt to, so I attempt a blank look and say, ***'Who, Connor?'*** *'No, you dope! Your stranger on the plane. The one who knows everything about you'* [3].

Грамматически непонимание выражено здесь уточняющим вопросом.

С другой стороны, персонаж художественного произведения, который не понял сказанное собеседником, может попытаться это скрыть – таким образом, формируется ложное понимание. О нем читатель также узнает из авторского комментария и внутренней речи персонажа – адресанта ложного понимания.

Главная героиня, от имени которой ведется повествование, находится на конференции, посвященной разработкам в сфере продаж. Лектора она слушает в пол-уха, не понимая большую часть сказанного, однако, находит нужным изображать понимание (*‚Absolutely!*). Непонимание, в частности, термина *logistical* эксплицируется во внутренней речи героини:

‚We believe in logistical formative alliances,‘ he's saying in a nasal, droning voice, ‚both above and below the line.‘ ***'Absolutely!'*** *I reply brightly, as though to say: Doesn't everybody? Logistical. What does that mean, again? Oh God. What if they ask me? Don't be stupid, Emma. They won't suddenly demand, 'What does logistical mean?' I'm a fellow marketing professional, aren't I? Obviously I know these things. And anyway, if they mention it again I'll change the subject. Or I'll say I'm post-logistical or something* [3].

В отличие от предыдущего примера, где главная героиня пытается скрыть недостаток знаний в своей профессии, следующий пример иллюстрирует желание скрыть непонимание сказанного от собеседника.

Позвав Эмму на ужин, Джек вдруг начинает вести себя довольно странно: их беседа постоянно прерывается телефонными звонками, он явно нервничает. Когда Эмма спрашивает, почему он так себя ведет, Джек просит прощения за свою закрытость и сообщает, что в его жизни много «деликатных моментов». Эмма выражает понимание, однако ее внутренняя речь говорит о противоположном (*No, I don't understand*) – она не понимает, как так может быть, ведь сама она о себе честно рассказывает все:

‚I know I was terrible company this evening,‘ he says eventually. ‚And I'm sorry. I'm also sorry I can't tell you anything about it. But my life is ... complicated. And some bits of it are very delicate. Do you understand?‘ No, I want to say. No, I don't understand, when I've told you every single little thing about me. ***'I suppose,'*** *I say, with a tiny shrug* [3].

Таким образом, проведенное исследование позволяет заключить, что в художественном изображенном дискурсе мнимое непонимание обусловлено нежеланием персонажа отвечать на вопрос или каким-то другим образом реагировать на сказанное собеседником. Адресант непонимания пытается уйти от ответа, сменить тему или хотя бы выиграть во времени.

Относительно мнимого понимания, приходим к выводу о том, что причинами, по которым непонимание пытаются скрыть от персонажа-собеседника, следует считать смущение и стыд персонажа, его желание сохранить собственное лицо.

В реальной коммуникации собеседник, как правило, остается в неведении об интенциях адресанта мнимого понимания/непонимания, но в изображенной коммуникации читатель узнает о них из внутренней речи персонажа и из авторского описания его невербального поведения.

Перспективу данного исследования видим в изучении паравербальных (мимических, жестовых и интонационных) проявлений непонимания в кинематографическом дискурсе.

Литература:

1. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
2. Leroux G. The Phantom of the Opera / G. Leroux. – L. : Harper Press, 2011. – 306 p.
3. Kinsella S. Can You Keep a Secret? – Black Swan / S. Kinsella. – First Thus edition. – London, 2003. – 368p.
4. Tolkien J.R.R. The Hobbit. – HarperCollinsPublishers / J.R.R. Tolkien. – London, 2011. – 306 p.

УДК 372.881.111.1: 340

В. К. Омельчук,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

LAWYER-CLIENT INTERVIEW ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ІНТЕРАКТИВНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано lawyer-client interview як одну із технологій інтерактивного підходу до навчання юридичної англійської мови. Автор звертає увагу на те, що інновації в навчанні англійської мови професійного спрямування позитивно впливають на закріплення студентами ключових навичок спілкування іноземною мовою. Lawyer-client interview досліджується в рамках поєднання WASP-підходу з інструментами інтерактивного підходу до навчання юридичної англійської мови.

Ключові слова: *бесіда юриста з клієнтом, інтерактивний підхід, діалогічне мовлення, аудіювання, міжособистісні відносини, юридична англійська мова.*

LAWYER-CLIENT INTERVIEW КАК ТЕХНОЛОГИЯ ИНТЕРАКТИВНОГО ПОХОДА К ОБУЧЕНИЮ ЮРИДИЧЕСКОМУ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

В статье проанализирована lawyer-client interview как одна из технологий интерактивного подхода к обучению юридическому английскому языку. Автор обращает внимание на то, что инновации в обучении английскому языку для профессиональных целей позитивно влияют на закрепление студентами ключевых навык общения на иностранном языке. Lawyer-client interview исследуется в рамках объединения с WASP-подходом с инструментами интерактивного подхода к обучению юридическому английскому языку.

Ключевые слова: *беседа юриста с клиентом, интерактивный подход, диалогическая речь, аудирование, межличностные отношения, юридический английский язык.*

LAWYER-CLIENT INTERVIEW AS THE INTERACTIVE LEGAL ENGLISH TEACHING TECHNIQUE

Nowadays the issue of the latest methodologies and techniques in tertiary education has become extremely topical. Innovations in education, particularly in Professional English teaching, are aimed at solution of problematic situations for optimization of the studying and teaching processes as well as for organization of an advantageous environment for material comprehension

© В. К. Омельчук, 2017

and increase in education quality. Therefore, innovative activity is connected with academic and methodological activity of teachers and educational and research activity of students. The key target of modern higher professional education is preparing of a highly qualified individual in the sphere of his or her professional activity and capable of effective work by profession according to the global standards. The communicative approach to foreign language teaching has become popular since the second half of the 20th century. Its peculiarity is the attempt to transform the studying process into the process of live communication. However, the range of methodologies has been constantly under development, which has entailed the emergence of more accomplished pedagogical techniques. The Western educators have offered the interactive method to foreign language teaching that has started to be widely employed in the Legal English teaching process. The article deals with the analysis of lawyer-client interview as one of the interactive Legal English teaching techniques. The author emphasizes the positive influence of English language teaching innovations onto improvement of students' key communication skills in a foreign language. Lawyer-client interview has been researched in terms of conjunction of the WASP-approach with the instruments of the interactive Legal English teaching approach.

Key words: *lawyer-client interview, interactive approach, dialogue, listening, interpersonal relationship, Legal English.*

Постановка проблеми. Сьогодні питання щодо використання нових методів і технологій в системі вищої освіти є досить актуальним. Інновації в освіті, зокрема в навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням, призначені для вирішення проблемних ситуацій з метою забезпечення оптимізації навчального процесу, а також організації сприятливих умов засвоєння матеріалу і підвищення якості освіти [1; 9]. Таким чином, інноваційна діяльність нерозривно пов'язана з науково-методичною діяльністю викладачів і навчально-дослідницькою діяльністю студентів. Основною метою сучасної вищої професійної освіти є підготовка фахівця, компетентного в сфері своєї професійної діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів [6].

Комунікативний підхід навчання іноземної мови почав міцно займати позиції в другій половині минулого століття. Специфічною його особливістю є спроба перетворити процес навчання у процес реальної комунікації. Однак, методика, як наука, продовжувала постійно динамічно розвиватися, що зумовило появу досконаліших педагогічних технологій. Західними методистами було запропоновано інтерактивний підхід до навчання іноземної мови, який в останні роки став широко застосовуватися і у викладанні англійської мови професійного спрямування [5; 6]

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивчення інтерактивного підходу до навчання іноземної мови представлено у роботах таких вітчизняних дослідників як О. Коваленко, М. Куріч, О. Пометун, О. Стрельнікова, А. Циркаль та інші. Інтерактивні технології також привертали увагу і російських авторів, на приклад, Н. Гальскової, С. Кашльова, О. Костіної, Р. Міньяра-Бєлоручева, І. Неживльової, О. Соловової, С. Шатілова, Л. Ярмолинець. Теоретичні та практичні аспекти переходу від комунікативного до інтерактивного підходу в процесі навчання іноземної мови відображені у працях західних науковців, а саме у А. Кормана, Е. Круа-Лінднер, М. Фірта та ін.

Завдання та матеріал дослідження. Стаття має на меті теоретичний та практичний аналіз застосування lawyer-client interview (бесіди юриста та клієнта) на заняттях юридичної англійської мови як технології інтерактивного підходу до навчання іноземної мови за професійним спрямуванням. Матеріалом слугують дослідження ряду науковців у сфері методики викладання іноземних мов, а також підручник юридичної англійської мови «Introduction to International Legal English» (автори Amy Krois-Lindner, Matt Firth та TransLegal).

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній методиці викладання іноземної мови з'явилась тенденція до переходу від комунікативного підходу до інтерактивного. Інтерактивний (від англ. *interact* – взаємодіяти) означає перебувати в режимі бесіди, діалогу. Інтерактивні підходи орієнтовані на ширшу взаємодію студентів не тільки з викладачем, а й один з одним, а також на підвищення активності студентів в процесі навчання. Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що головними інструментами інтерактивного підходу до навчання іноземних мов є: полілог, діалог, мисленнєва діяльність, міжособистісні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія та ін. Коротко проаналізуємо кожен із цих інструментів [2; 11].

Відповідно до педагогічної інтерпретації, *полілог* – це можливість кожного з учасників педагогічного процесу мати свою індивідуальну точку зору стосовно будь-якої проблеми, що розглядається, а також готовність і можливість її висловити [2, с. 111].

Діалог означає сприйняття учасниками педагогічного процесу себе як рівних суб'єктів взаємодії [2, с. 112].

Мисленнєва діяльність як ключова ознака інтерактивного підходу навчання іноземної мови полягає в організації інтенсивної розумової діяльності викладача та студентів, в організації самостійної пізнавальної діяльності студентів, організації проблемного навчання, а також у процесі обміну думками між учасниками педагогічної взаємодії [2, с. 113].

Свобода вибору студентів та викладача полягає в їх свідомому регулюванні і активізації своєї поведінки, педагогічної взаємодії, які сприяють оптимальному саморозвитку [2, с. 114].

Створення ситуації успіху означає цілеспрямоване створення викладачем комплексу зовнішніх умов, що сприяють отриманню студентами спектра позитивних емоцій. Успіх розглядається як мотив до саморозвитку та самовдосконалення. Для створення ситуації успіху використовуються різноманітні педагогічні засоби, зокрема позитивність та оптимістичність оцінювання студентів [2, с. 115].

Позитивність і оптимістичність оцінювання учасниками педагогічної взаємодії один одного проявляється в їх прагненні до підвищення досягнень особистості як умови саморозвитку. Це можна також назвати вмінням педагога підкреслити цінність та значимість досягнутого студентами результату, індивідуальних досягнень особистості при оцінці навчальної діяльності студентів.

Рефлексією вважають самоаналіз, самооцінку учасниками педагогічного процесу своєї діяльності та взаємодії. Це актуалізація викладачем та студентами своїх знань, досвіду діяльності в тій чи іншій педагогічній ситуації [2, с. 116].

Lawyer-client interview (укр. «бесіда юриста/юристів з клієнтом/клієнтами») – розмова професійного юриста (юристів) та клієнта (клієнтів) щодо проблеми, яка виникла в останнього (останніх), і має на меті такі основні цілі як отримання достатньої інформації від клієнта (клієнтів) задля досягнення потенційного вирішення проблеми, а також встановлення ефективної співпраці між юристом (юристами) та клієнтом (клієнтами) [14, с. 10].

Підручник юридичної англійської мови «Introduction to International Legal English» (автори Amy Krois-Lindner, Matt Firth та видавництво TransLegal) пропонує вивчення юридичної англійської мови таких галузей права як деліктне право, договірне право, кримінальне право, комерційне право, акціонерне право, право про нерухомість, міжнародне право, порівняльне право, а також судочинство та арбітраж. Кожен із розділів спрямований на розвиток та закріплення таких навичок як аудіювання, читання, письмо та говоріння [15]. Зупинимось на говорінні як основі технології «lawyer-client interview» інтерактивного підходу до навчання юридичної англійської мови.

Як зазначається у підручнику «Introduction to International Legal English», для того, щоб бесіда юриста/юристів з клієнтом/клієнтами була успішною, юристові/юристам необхідно спершу заспокоїти клієнта/клієнтів, уважно вислухати, що клієнт/клієнти хочуть розповісти, надати чіткі пояснення стосовно всього, що цікавить клієнта/клієнтів, вияснити, яку дію клієнт/клієнти мають намір вчинити, але не приймати рішень за клієнта, а також сказати клієнтові/клієнтам, яким буде наступний крок. Звідси випливає, що lawyer-client interview має бути чітко сплановано та структуровано. Задля того, аби не упустити усіх деталей процесу, використовується підхід, що має назву WASP-approach, завдяки якому бесіда юриста та клієнта буде проведена на належному рівні. Акронім WASP означає наступне:

– W – welcome the client (привітати клієнта);
– A – acquire information (отримати інформацію);
– S – supply information and advise (надати інформацію та консультацію);
– P – part (попрощатись із клієнтом).

Як зазначалось вище, інтерактивний підхід до навчання іноземних мов та юридичної англійської мови зокрема включає такі інструменти як полілог, діалог, мисленнєва діяльність, міжособистісні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія та ін. Якщо проаналізувати WASP-підхід до проведення бесіди юриста та клієнта, можемо дійти висновку, що така технологія охоплює усі інструменти інтерактивного підходу до навчання юридичної англійської мови [15].

Таким чином, lawyer-client interview може бути як і у формі діалогу, так і у формі полілогу. Відомо, що при навчанні іноземних мов діалогічне мовлення є одним з невід'ємних компонентів. Невміння вести бесіду унеможливлює повноцінне як повсякденне спілкування, так і спілкування у професійному середовищі. В основі труднощів, з якими стикаються студенти при оволодінні діалогічною формою спілкування іноземною мовою, лежить кілька причин [3; 12]. По-перше, часто реакція співрозмовника на репліку може бути абсолютно непередбачувана або реакції може не бути зовсім. Тому обидва співрозмовники повинні володіти вміннями змінювати спочатку намічену логіку розмови. По-друге, викладачі часто стикаються з тим, що у студентів немає необхідних навичок спілкування не тільки англійською, а й рідною мовою. Ця проблема проявляється в невмінні знаходити контакт з партнером спілкування, відповідати на питання співрозмовника, проявляти зацікавленість в його висловлюваннях. Ще однією важливою причиною виникнення труднощів при оволодінні навичками діалогічного мовлення є те, що в діалозі співрозмовники завжди залежать один від одного. Звідси випливає, що окрім вміння говорити, діалог передбачає наявність навичок аудіювання. Відповідно, для успішного спілкування обом партнерам необхідно опанувати певним набором умінь і навичок. Якщо звернутися до іншої головної особливості іншомовного діалогічного мовлення – ситуативності, – то саме ситуація визначає мотив говоріння [8]. Отже, мова не може існувати поза ситуацією, і успішність діалогічного спілкування на занятті залежить від заданої ситуації і розуміння студентами мовного завдання, що в нашому випадку передбачає проведення бесіди юриста із клієнтом з приводу конкретної юридичної проблеми англійською мовою [11].

Кожен із елементів WASP-підходу передбачає певну мисленнєву діяльність та міжособистісні відносини. Оскільки бесіда юриста і клієнта зазвичай зосереджується на чітко визначених проблемах певної галузі права, студенти при підготовці та проведенні бесіди застосовують усі процеси мислення задля правильного лексичного, граматичного, синтаксичного та фонетичного представлення продуктів цієї конкретної мисленнєвої діяльності [2; 5].

Аспект міжособистісних відносин чітко прослідковується у підпунктах кожної з частин WASP-підходу. На приклад, перший елемент під назвою «Welcoming the client» має на меті зустріч клієнта, привітання, а також запрошення присісти. Крім цього, від юриста вимагається прояснити мету зустрічі: отримати усі деталі ситуації, що склалася, надати юридичну пораду, обговорити варіанти вирішення та надати інформацію стосовно вартості своїх юридичних послуг. Наступний елемент, що має назву «Acquiring information» передбачає використання відкритих запитань задля заохочення клієнта розповісти всі деталі, використання запитань закритого типу лише у випадках, щоб підтвердити своє розуміння того, що розповів клієнт. Також, сюди можна віднести використання активних технік слухання (на приклад, *go on, I'm listening* і т.д.), а також періодичне підсумовування того, що вже було повідомлено. «Supply information and advise» має на меті детальне та покрокове роз'яснення подальших дій як і юриста так і клієнта з юридичної та неюридичної точок зору, а також ризиків, що можуть виникати в разі вчинення тих чи інших юридичних дій. Останній елемент рід назвою «Part» включає такі заключні стадії бесіди як підтвердження того, що клієнт все-таки бажає, щоб юрист представляв його чи її інтереси, запевнення, що клієнт не має додаткових запитань. Окрім цього, варто впевнитись чи клієнт повністю усвідомлює усі потенційні ризики та грошові витрати [15, с. 35].

Отже, усі проаналізовані вище елементи мають на меті навчання аргументованому, логічно викладеному та лінгвістично правильному професійному усному мовленню професійного (юридичного) спрямування англійською мовою. Така конкретна комунікативна ситуація як бесіда юриста (юристів) та клієнта (клієнтів) є педагогічно важливою технологією навчання юридичній англійській мові, оскільки саме в цій ситуації мовець (студент) має можливість розвинути такі навички як говоріння та аудіювання, навчитись діалогічному та монологічному мовленню, а також розвинути та закріпити усі навички професійного міжособистісного спілкування із застосуванням вузькоспеціалізованої лексики, що використовується в різних аспектах юридичного дискурсу.

Висновки та перспективи. Важливим завданням в контексті сучасних тенденцій розвитку вищої освіти, і в тому числі в процесі навчання іноземної мови, є розвиток навичок самостійної навчальної діяльності студентів – їх навчальної автономії, що означає готовність і здатність студентів взяти на себе управління своєю навчальною діяльністю. При цьому вибір тих чи інших навчальних стратегій багато в чому залежить від індивідуальних особливостей студентів, перш за все когнітивного стилю навчання [7; 10].

Навчальна автономія пов'язана з розумінням відповідальності кожного студента за результат і процес навчальної праці. Тому, технологія lawyer-client interview в певній частині має на меті також і сприяння навчальній автономії студента в плані самостійної роботи та юридичного дослідження, що передує проведенню бесіди [11].

Безумовно, впроваджуючи інноваційні технології в навчання іноземної мови, зокрема професійного спрямування, необхідно пам'ятати про ефективність реалізованих нововведень в навчальному процесі. Перехід від комунікативного до інтерактивного (або ж змішаного комунікативно-інтерактивного) навчання англійській мові можливий лише при регулярному дослідженні ситуації задля оцінка якості запровадженої інноваційної педагогічної технології. У зв'язку з цим гостро постає питання про проведення моніторингових досліджень, які дозволять своєчасно виявити труднощі в плануванні, організації, змісті під час навчального процесу, проблеми адаптації викладачів і студентів до нових умов освітнього середовища і після аналізу ситуації допоможуть прийняти відповідні рішення.

Література:

1. Гальскова, Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Академия, 2007. – 336 с.
2. Кашлев С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Минск : Белорусский верасень, 2005. – 176 с.
3. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти / О. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2003. – С. 4–10.
4. Костина Е. В. Модель смешанного обучения (Blended Learning) и ее использование в преподавании иностранных языков / Е. В. Костина. // Известия высших учебных заведений. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – № 1. – С. 142–144.
5. Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения французскому языку / Р. К. Миньяр-Белоручев. – Москва : Просвещение, 1990. – 328 с.
6. Неживлева И. А. Интерактивное обучение иностранному языку как способ активизации познавательной деятельности / И. А. Неживлева. // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. XXXIII междунар. науч.-практ. конф., Новосибирск : СибАК. – 2013. – № 10.
7. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.С.К., 2005. – С. 192.
8. Практикум по методике преподавания иностранных языков / ред.: К. И. Саломатов, С. Ф. Шатилов. – М. : Просвещение, 1985. – 224 с.
9. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций : пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2002. – 239 с.
10. Стрельнікова О. В. Інтерактивні методи викладання англійської мови на неспеціальних факультетах ВНЗ / О. В. Стрельнікова // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». – Вип. 11. – 2009. – С. 568–576.
11. Ярмолинец Л. Г. Способы реализации интерактивных форм обучения в практике преподавания иностранного языка / Л. Г. Ярмолинец, Н. В. Щеглова, Н. Т. Агафонова. // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 3. – С. 223–225.
12. Куріч М. А. Використання інтерактивних технологій на уроках іноземної мови / М. А. Куріч // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/
13. Циркаль А. Ю. Огляд найбільш цікавих інтерактивних методів на заняттях з англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1146Corman Aaron M. Client Science: Advice for Lawyers on Initial Client Interviews / Marjorie Corman Aaron, 2013. – 64 p.
14. Krois-Lindner A., Firth M., TransLegal. Introduction to International Legal English / A. Krois-Lindner, M. Firth, TransLegal, 2008. – 160 p.

УДК 378.147.88

І. В. П'янковська, О. В. Тишко,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ

Стаття присвячена проблемі ефективної організації самостійної роботи студентів другого курсу мовних спеціальностей з вдосконалення навичок аудіювання. У статті проаналізовано критерії відбору аудіо й відеоматеріалів та схарактеризовано структуру завдань для самостійної роботи, зважаючи на особливості розвитку різних механізмів аудіювання. Авторками статті запропоновано детальний опис прикладів завдань для самостійної роботи за різними напрямами, розроблених відповідно до вказаних критеріїв та вимог до аудитивних текстів для студентів другого курсу.

Ключові слова: *самостійна робота, студент, аудіювання, механізми аудіювання.*

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ПО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ

Статья посвящена проблеме эффективной организации самостоятельной работы студентов второго курса лингвистических специальностей для улучшения навыков аудирования. В статье проанализированы критерии отбора аудио- и видеоматериалов, а также дана характеристика структуры заданий для самостоятельной работы, принимая во внимание особенности развития различных механизмов аудирования. Авторы статьи предлагают детальное описание примеров заданий для самостоятельной работы по разным направлениям, которые были разработаны соответственно критериям и требованиям к аудитивным текстам для студентов второго курса.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, студент, аудирование, механизмы аудирования.*

ORGANIZATION OF LANGUAGE STUDENTS' INDEPENDENT WORK AIMED AT IMPROVEMENT OF THEIR LISTENING SKILLS

The article considers the process of efficient arrangement of students' individual work with the purpose of improving their listening skills. Since independent work of the second-year university students comprises up to 43% of the whole learning load, special attention is placed on analyzing criteria for choosing audio and video materials for self-study. Regarding the fact that listening skills are the core skills for mastering a foreign language, the peculiarities of developing principle listening comprehension mechanisms have been presented in the article. They are: comprehension of the speech flow, prediction of information, processing mechanisms, listening memory, logical processing of the message content, inner speaking. There have been outlined peculiar features of the assignments given for individual work taking into account peculiarities of listening comprehension mechanisms. Referring to the curriculum requirements for the second-year students the authors of the article have presented a meticulous analysis and description of such task areas for enhancing listening skills as preparation for the module tests, laboratory works and home watching. A special attention is drawn to the sample tasks skillfully selected in accordance with the requirements for the listening texts for the second-year university students. Finally, the authors mention a range of difficulties encountered by students while accomplishing individual listening assignments.

Key words: *individual work, student, listening comprehension, listening mechanisms.*

Постановка проблеми. Відповідно до умов Болонської декларації самостійна робота студента набуває більшого значення в процесі навчання у ВНЗ, в той час як частка прямого інформування й аудиторної роботи зменшується. З огляду на це, у сучасній вищій школі виникає потреба у застосуванні інтерактивних форм самостійної роботи студента під керівництвом викладача. Така потреба обумовлена зростаючою роллю здатності до самостійної праці, самоорганізації та самоосвіти студентів, а також сучасними вимогами до фахівця з вищою освітою, здатного до засвоєння та практично застосування осмисленої інформації.

© І. В. П'янковська, О. В. Тишко, 2017

Одним із найпоширеніших способів отримання інформації сьогодні є аудіо- та відеоматеріали (подкасти, хмарні сервіси на зразок Sound Cloud, мережі Youtube, Vimeo тощо), тому проблема організації самостійної роботи з розвитку навичок аудіювання студентів є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти організації самостійної роботи студентів представлено у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Безпалька, П. Підкасистого, А. Петровського, С. Рубінштейна, О. Біляєва, Л. Паламар та інших. Проблема навчання аудіювання студентів мовних спеціальностей знайшла відображення у наукових розвідках Н. Абрамовської, Д. Агапової, І. Алексєєвої, О. Бочкарьової, І. Задорожної, Б. Ліхобабіна, Ю. Нікітіної, А. Черкашиної тощо.

Метою статті є опис та узагальнення видів самостійної роботи студентів з вдосконалення навичок аудіювання на прикладі студентів другого курсу факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія» (*далі* – НаУОА).

Виклад основного матеріалу. В ході аналізу наукових джерел нами виявлено, що під *самостійною роботою студента* розуміють сплановану разом із викладачем самостійну навчальну діяльність, яку студент виконує під методичним керівництвом і контролем викладача без його прямої участі [4, с. 249]. Метою самостійної роботи студента є отримання знань, розвиток умінь та формування навичок, а також надбання низки компетентностей, необхідних для професійної діяльності майбутнього фахівця.

Аудіювання є не лише одним з найважливіших мовних умінь, а й часто найменш розвиненим у студентів й таким, що викликає труднощі. Проте, оскільки аудіювання є передумовою для оволодіння іншими видами мовленнєвої діяльності, постає необхідність працювати над розвитком аудитивних умінь безпосередньо на занятті і у позаудиторний час. Відтак, організація самостійної роботи з цього виду діяльності набуває особливого значення.

Вивчення англійської мови на другому курсі факультету романо-германських мов НаУОА відбувається на основі комплексу Upstearm B2 Plus. Відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, цей рівень передбачає, що студенти можуть розуміти на слух:

– об'ємні висловлювання та лекції;
– складну аргументацією на знайомі теми;
– більшість ТВ новин та програм про поточні події;
– більшість фільмів літературною мовою [6].

З огляду на це важливо, щоб завдання для самостійної роботи студентів включали в себе матеріали різної тривалості, жанрової приналежності та стилістики.

І. П. Задорожна пропонує такі критерії щодо відбору аудіо- та відеоматеріалів для самостійної роботи студентів:

– автентичність, яка передбачає прослуховування носіїв мови;
– мотиваційна значущість, яка полягає в цікавому сюжеті, захоплюючому змісті;
– тематичність, що полягає у відповідності темам програми;
– інформативність, яка реалізується в забезпеченні студентів новою, цікавою, актуальною та корисною для них інформацією;
– посильність та доступність у змістовому і мовному плані, а також стосовно обсягу;
– лінгвосоціокультурна спрямованість аудіотексту (представленість лінгвосоціокультурної інформації в тексті, тобто її діапазон і різноманітність);
– варіативності текстів за: гендерною ознакою (демонстрація зразків чоловічого і жіночого мовлення); соціальним параметром (демонстрація мовлення освічених і неосвічених носіїв мови); віковими ознаками [2, с. 92].

Слідом за І. П. Задорожною, ми вважаємо, що для розвитку компетенції в аудіюванні, під час самостійній роботи студентів доцільно використовувати такі види вправ: некомунікативні, умовно-комунікативні; рецептивні, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні; з повним, частковим, мінімальним керуванням; без ігрового компонента; без опор, із спеціально створеними опорами, з природними опорами; індивідуальні, парні [2, с. 92]. Вказані види вправ мають бути спрямовані на розвиток таких механізмів аудіювання як сприйняття мовленнєвого потоку, розвиток ймовірного прогнозування, розвиток механізму осмислення, розвиток аудитивної пам'яті, встановлення логіки смислового повідомлення, розвиток внутрішнього промовляння [2, с. 92].

Представимо деякі приклади вправ, спрямованих на розвиток кожного з цих механізмів (за І. П. Задорожною):

1. Сприйняття мовленнєвого потоку: прослуховування фрагмента і запис ключових слів; прослуховування фрагмента тексту і його переказ з використанням ключових слів.

2. Розвиток ймовірного прогнозування: прослуховування початку речення і визначення, яка граматична структура вживатиметься далі, порівняння з аудіозаписом; заповнення пропусків у поданих реченнях, перевірка правильності шляхом прослуховування аудіотексту; прослуховування початку аудіотексту і його самостійне завершення, прослуховування завершення і його порівняння з власним припущенням.

3. Розвиток механізму осмислення: визначення теми повідомлення після прослуховування фрагмента; прослуховування аудіотексту і визначення речень, які передають основну думку тексту; визначення основної ідеї аудіотексту після його прослуховування.

4. Розвиток аудитивної пам'яті: повторення фраз після їх прослуховування; повторення речень після їх прослуховування; повторення за диктором реплік діалогу, відтворення діалогу.

5. Встановлення логіки смислового повідомлення: прослуховування аудіотексту і прослуховування тверджень щодо змісту аудіотексту в правильному порядку; виправлення помилок у послідовності подій у короткому викладі змісту аудіотексту.

6. Розвиток внутрішнього промовляння: повторення аудіотексту за диктором [2, с. 94].

Під час організації самостійної роботи студентів з аудіювання, також варто брати до уваги вимоги Програми з англійської мови для університетів/інститутів [5], де значну увагу в самостійній роботі на І-ІІ курсах рекомендують приділяти ознайомлювальному і детальному аудіюванню.

Для досягнення цілей самостійної роботи, завдання з аудіювання повинні базуватися на ефективному комплексі вправ. У сучасній методиці навчання іноземних мов визначено дві групи вправ для навчання аудіювання: підготовчі та комунікативні (мовленнєві). У підготовчих вправах формуються 1) фонетичні, 2) лексичні та 3) граматичні навички аудіювання. Друга група вправ – комунікативні – виконуються з метою розвитку вмінь аудіювання на основі прослуханих текстів [3, с. 135].

Вважаємо за потрібне зазначити, що в методиці навчання ІМ визначено такі етапи роботи над текстом для аудіювання: *установчий* (передтекстовий), *супровідний* (текстовий) та *післятекстовий* [3, С. 135]. Отже, вправи, що передують прослу-

ховуванню тексту (Pre-listening), мають на меті подолання труднощів перед початком прослуховування тексту, зацікавлення у слуханні тексту та полегшення процесу розуміння іншомовного мовлення. Далі викладач пропонує текст для самостійного прослуховування та надає завдання, яке сприяє активізації розумової діяльності студентів під час слухання (While-listening).

Післятекстові вправи (Comprehension Check) спрямовані на контроль розуміння прослуханого тексту, формування фонетичних, лексичних і граматичних навичок. На цьому етапі доцільним є використання тестових завдань та таких видів роботи як драматизація, дискусії, бесіди, які сприяють розвитку вмінь непідготовленого мовлення. Заключними є завдання (Speaking, Writing), пов'язані з детальним переказом тексту, а також з іншими творчими видами роботи, що реалізуються в непідготовленому мовленні.

Відповідно до навчальної програми курсу «Англійська мова» (B2+) [7] для студентів напряму Філологія Національного університету «Острозька академія» на самостійну роботу студентів припадає 43% від загальної тривалості курсу, а саме – 97 годин з 225 годин, відведених на курс. Саме тому важливим завданням викладача, який є також і методичним керівником самостійної роботи студентів, є ефективне її планування і методичне забезпечення. Вирішення цих завдань передбачає використання низки підходів: *системного* (самостійна робота студента розглядається у тісній співпраці з викладачем, у зв'язку аудиторної і самостійної роботи, через взаємопов'язаний розвиток різних видів мовленнєвої діяльності), *діяльнісного* (самостійна робота студента-філолога спрямовує його залучення до активної мовної та мовленнєвої діяльності, роботу зі словниками та довідковою літературою, на використання активних та інтерактивних методів самостійної навчальної діяльності), *комунікативного* (самостійна робота передбачає підготовку студента до комунікативної діяльності та її здійснення під час самостійної роботи), *особистісного* (покликаний враховувати мотиваційну сферу студентів та їх індивідуально-психологічні особливості при роботі з навчальними матеріалам) та *культурологічного* (у процесі самостійної роботи студент має глибше пізнавати культуру країни, мова якої вивчається, через використання автентичних матеріалів) [1, с. 142].

Самостійна робота студентів-філологів другого курсу з вдосконалення навичок аудіювання охоплює три напрями:

1. Підготовка до модульного контролю.
2. Лабораторні роботи, спрямовані на розвиток окремих механізмів аудіювання.
3. Перегляд фільмів з подальшим виконанням завдань та обговоренням.

Розглянемо детальніше зміст та приклади вправ до кожного з цих напрямів.

Підготовка до модульного контролю передбачає виконання завдань подібних або тотожних до тих, що вони матимуть при написанні модульного тесту. Завдання для підготовки до модульного контролю спрямовані на відпрацювання логарифму виконання завдань у форматі іспиту FCE (First Certificate in English). Під час виконання таких тестових завдань відшліфовується технічна сторона подолання труднощів, покращуються вміння прогнозування можливої інформації, зокрема, граматичних та лексичних структур, власних назв, розмовних кліше і т.п. Студенти виконують ці завдання самостійно, у зручний для них час, використовуючи навчальну платформу Moodle. На парі викладач обговорює зі студентами труднощі, які у них виникають під час самостійного прослуховування, просить обґрунтувати відповіді, звертає увагу на окремі граматичні та лексичні структури.

Вважаємо за потрібне зосередитися на чотирьох типах завдань для аудіювання, які включені у структуру модульного контролю дисципліни «Англійська мова» для студентів 2-го курсу факультету романо-германських мов НаУОА.

Завдання 1. Необхідно прослухати 8 коротких діалогів або монологів, які взяті із повсякденного життя, і відповісти на одне запитання до кожного, обравши один із 3-х запропонованих варіантів відповіді. Цей тип завдання має назву *multiple choice questions*. Під час тесту аудіозапис програється двічі. Природно, що студенти, виконуючи завдання вдома, мають змогу прослухати запис і більше разів, проте дослідження довели, що найпродуктивніший результат демонструється після першого чи другого пред'явлення [8, С. 137]. Труднощі, які виникають під час виконання цієї вправи, пов'язані із потребою швидко переключатися з однієї ситуації на іншу та щоразу адаптуватися до іншого акценту, тембру голосу, темпу мовлення тощо.

Завдання 2. Студенти мають прослухати монолог та заповнити словом чи коротким виразом пропуски у реченнях, які представляють основні ідеї тексту. Такий вид завдання має назву *gap-filling* або *note completion task*. Відповіді можуть містити не лише окремі слова, а й числа та власні назви. Перед прослуховуванням аудіозапису студенти вивчають оточення пропуску: попереднє і наступне слово. Це дає змогу максимально точно спрогнозувати пропущене слово чи фразу. Під час першого прослуховування запису, студенти заповнюють пропуски у реченнях, а під час другого можуть перевірити та доповнити свої відповіді. Як показує досвід, найбільше труднощів виникає при наявності власних назв: географічних об'єктів, імен людей, назв рослин, тварин тощо.

Завдання 3. Цей тип завдання має назву *multiple matching*, яке полягає в тому, що студенти повинні поєднати п'ять з шести чи восьми тверджень із одним з п'яти мовців. Труднощі при виконанні цього завдання викликані саме наявністю однієї чи більше зайвих опцій, а також подібними по своїй суті ідеями у переліку.

Завдання 4. Студенти мають прослухати інтерв'ю та дати відповіді на запитання, обравши один із трьох варіантів (*multiple-choice questions*). Цей тип слухання є детальним аудіюванням, оскільки направлений на пошук певної інформації, вказаної у запитанні. Труднощі у студентів виникають через те, що всі варіанти відповіді певним чином згадуються у тексті запису, проте лише один з них відповідає тій інформації, про яку запитується завданні.

Наступним напрямом самостійної роботи з аудіювання студенів-філологів є *лабораторні роботи*. Цей вид самостійної діяльності студентів спрямований на вдосконалення аудитивних вмінь за допомогою прослуховування аудіоматеріалів, їх транскрибування та інтонування, з подальшим відпрацюванням фонетичних навичок. Наведемо приклади лабораторних робіт, вказаних у Робочій програмі з дисципліни «Англійська мова» [7].

Лабораторна робота 1. У рамках теми «Modern Living» студентам запропоновано навчальний запис, що являє з себе рекламу готелю від певної туристичної агенції. Сприймаючи на слух, студентам необхідно записати почуте без помилок, інтонувати отриманий текст, відпрацювати вимову з максимальною відповідністю до оригіналу та вивчити напам'ять. Вивчений уривок має бути представлений в аудиторії.

Лабораторна робота 2. У рамках теми «Making A Living», студентам запропоновано прослухати один із епізодів подкасту *Great Lives* [9], у якому відомі люди обговорюють відомих представників різних професій. Завдання студентів полягає у тому, щоб вибрати трихвилинний уривок з епізоду, записати й інтонувати його та навчитись відтворювати його максимальною відповідністю до оригіналу. Студентам рекомендовано записати своє відтворення тексту, використовуючи диктофон чи сайт Vocaroo, та надіслати викладачеві для перевірки та аналізу. Крім того, студенти мають узагальнити зміст програми у 10-15 реченнях та представити цю розповідь на занятті.

Третім напрямом самостійної роботи з аудіювання є *перегляд фільмів мовою оригіналу* з подальшим виконанням завдань та обговоренням. Тематика обраних фільмів відповідає матеріалу підручника для кращого засвоєння студентами лексичного матеріалу та розвитку комунікативної компетенції. Користь перегляду фільмів для вдосконалення навичок аудіювання полягає в тому, що вони містять як буденну так і складнішу, стилістично-забарвлену лексику, відображаючи культуру країн, мова яких вивчається, а також ознайомлюючи студентів із побутом, історичними та культурним реаліями середовища, у якому відбувається дія фільму. Серед завдань до фільмів зазвичай використовуються такі:

– ідентифікуйте головних героїв відповідно до фото;
– ідентифікуйте героїв відповідно до їхніх висловлювань;
– охарактеризуйте головних героїв;
– встановіть хронологію подій фільму;
– поясніть значення запропонованих слів та виразів, надайте речення з фільму, у яких їх використано;
– поясніть символічне зображення окремих явищ у фільмі;
– висловіть свою думку з приводу вчинків голових героїв тощо.

Висновки. Отже, сьогодні у вищій освіті зростає значення самостійної роботи студентів з огляду на положення Болонської угоди, відповідні зміни у системі вітчизняної освіти та все вищі вимоги до рівня підготовки майбутніх фахівців. Оволодіння навичками та вміннями аудіювання є невід'ємною складовою загальної мовленнєвої компетентності студентів мовних спеціальностей. Вирішенню цього завдання сприятиме ефективна організація самостійної роботи студентів з вдосконалення навичок аудіювання, що базуватиметься на низці наукових підходів, виборі форм, методів та засобів навчання, відборі матеріалів згідно обґрунтованих критеріїв та вимог до аудитивних текстів для студентів другого курсу. В сучасних умовах, організація позааудиторної навчальної діяльності студентів неможлива без застосування Інтернет-технологій та електронних навчальних платформ, тому результативність самостійної роботи великою мірою залежить від методичної грамотності викладача, його вміння доцільно застосовувати наявні ресурси, стимулювати пізнавальний інтерес студентів та вчасно контролювати виконання завдань.

Перспективами подальших пошуків у цьому напрямку ми вважаємо вивчення труднощів, що виникають у студентів під час самостійного аудіювання, та розробку комплексу вправ, спрямованих на більш ефективний розвиток окремих механізмів аудіювання.

Література:

1. Жуковський В. М. Роль самостійної роботи студентів першого курсу у процесі формування професійної мовленнєвої компетентності під час підготовки бакалаврів мовних спеціальностей / В. М. Жуковський, К. В. Сімак // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2016. – Вип. 60. – С. 141–144.
2. Задорожна І. П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англомовною компетентністю в аудіюванні / І. П. Задорожна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2013. – № 1. – С. 89–96.
3. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах / [Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]/ В. Л. Ортинський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с. – С. 249.
5. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін.; під кер. С. Ю. Ніколаєвої, М. І. Солов'я. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2001. – 245 с.
6. Рівні володіння іноземною мовою відповідно до Рекомендацій Ради Європи (РРЄ) і українська інтерпретація цих рівнів [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.umsa.edu.ua/scale.pdf
7. Робоча програма з навчальної дисципліни «Англійська мова» для студентів за напрямом підготовки Філологія, спеціальністю Мова та література (англійська, німецька/французька). – Острог, 2016. – 13 с.
8. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. / О. Б. Тарнопольський. – К.: Фірма «ІНКОС», 2006. – 248 с.
9. Great Lives BBC Podcast [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/programmes/b006qxsb/episodes/downloads

УДК 811. 161. 1'373.23

С. А. Падура,
Дніпропетросвський Національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпро

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СТРУКТУРЫ И КОГНИТИВНОЙ СЕМАНТИКИ НАИМЕНОВАНИЙ ТВОРЧЕСКИХ КОЛЛЕКТИВОВ В СОВРЕМЕННОМ АНТРОПОНИМИКОНЕ

Статья посвящена проблеме исследования наименований творческих коллективов в современном антропонимиконе на материале русского языка. В частности рассматриваются вопросы, связанные со структурно-семантическим строем указанных наименований. Приводятся различные примеры названий творческих коллективов, которые иллюстрируют высказанные теоретические предположения. Сделаны некоторые выводы о перспективах исследований изучаемых лексических единиц. Теоретическая база данной статьи представлена научными работами, посвященными антропонимам, их структуре, семантике, лексикографическому оформлению и функционированию в русском языке. Актуальность исследования обусловливается необходимостью проведения дополнительных исследований названий творческих коллективов, отсутствием их комплексного описания. Новизна исследования состоит в определении перспектив изучения названий творческих коллективов с точки зрения когнитивной семантики, детальном анализе работ, посвященных названиям в русском языке, и комплексном описании структурных и семантических особенностей наименований творческих коллективов. Цель данной статьи – проанализировать основные работы по антропонимике, в частности исследования, связанные с рассмотрением структурно-семантических особенностей наименований творческих коллективов, определить дальнейшие перспективы изучения указанных лексем.

Ключевые слова: *когнитивная семантика, номинант, антропоним, наименование творческих коллективов, структурные особенности.*

© С. А. Падура, 2017

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ І КОГНІТИВНОЇ СЕМАНТИКИ НАЙМЕНУВАНЬ ТВОРЧИХ КОЛЕКТИВІВ У СУЧАСНОМУ АНТРОПОНІМІКОНІ

Стаття присвячена проблемі дослідження найменувань творчих колективів у сучасному антропоніміконі на матеріалі російської мови. Зокрема розглядаються питання, пов'язані зі структурно-семантичним строєм вказаних найменувань. Приведено різноманітні приклади назв творчих колективів, що ілюструють запропоновані теоретичні припущення. Зроблені деякі висновки про перспективи досліджень лексичних одиниць, що вивчаються. Теоретична база даної статті представлена науковими роботами, присвяченими антропонімам, їх структурі, семантиці, лексикографічному оформленню та функціонуванню у російській мові. Новизна дослідження полягає в визначенні перспектив вивчення назв творчих колективів з точки зору когнітивної семантики, детальному аналізі робіт, присвячених назвам у російській мові, та комплексному описі структурних та семантичних особливостей найменувань творчих колективів. Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю проведення додаткових досліджень назв творчих колективів, відсутністю їх комплексного опису. Мета даної статті – проаналізувати основні роботи по антропоніміці, зокрема дослідження, пов'язані з розглядом структурно-семантичних особливостей найменувань творчих колективів, визначити подальші перспективи вивчення зазначених лексем.

Ключові слова: *когнітивна семантика, номінант, антропонім, найменування творчих колективів, структурні особливості.*

THE PROBLEM OF THE RESEARCH OF STRUCTURE AND COGNITIVE SEMANTIC OF THE CREATIVE GROUPS NAMES IN THE MODERN ANTHROPONIMICONE

The article deals with a problem of the research of creative groups names in the modern anthroponimicone on the material of the Russian language. Particularly in the article issues, connected with the structural-semantic peculiarities of the lexemes under research are considered. Different examples of the names of various creative groups are presented to illustrate some theoretical suggestions. The problem considered in this article has to do with the development of semantic description and identifying of the structural peculiarities of different names of creative groups. Theoretical basis of the present study is based on scientific papers, connected with anthroponyms, their structure, semantics, lexicographic registration and functioning in the Russian language. The novelty of the study is in determination of the prospects of the research of creative groups names in terms of cognitive semantics, detailed analysis of the works dealt with the names in the Russian language, and a comprehensive description of the structural and semantic features of the names of creative collectives. Urgency of the research is in attempts to hold necessary additional investigations of the creative groups names that having not been investigated yet as well as its relevance resulted from the lack of a comprehensive description of names of creative groups. The aims and objectives are to analyze the main works on anthroponyms, studies related to the consideration of the structural and semantic features of the names of creative groups, to determine the future prospects of the research of names of creative groups.

Key-words: *cognitive semantics, nominant, anthroponym, name of creative groups, structural peculiarities.*

Вопрос о структуре, семантике, функционировании в речи антропонимов до сих пор остается одним из наиболее дискуссионных в современной лингвистике, так как соответствующие коммуникативные единицы кроме собственно лексического значения имеют также экстралингвистическую составляющую, связанную с историей, культурой, социальной жизнью человека. Согласно словарю лингвистических терминов, антропонимика – раздел ономастики, изучающий антропонимы – собственные именования людей: имена личные, патронимы (отчества или иные именования по отцу), фамилии, родовые имена, прозвища, псевдонимы (индивидуальные или групповые), криптонимы (скрываемые имена) [10]. Перечисленным в данном определении лексическим единицам посвящено значительное количество специальных исследований, фокусирующихся, в основном, на их сравнительно-сопоставительном аспекте, функционировании в политическом, экономическом, мас-медийных дискурсах разных языков, структуре и семантических особенностях и т.п.

Чрезвычайный интерес в этом плане представляют наименования творческих коллективов – довольно обширное множество антропонимов, не подвергавшееся ранее комплексным исследованиям и являющееся объектом изучения довольно небольшого количества научных работ, которые, как правило, лишь частично рассматривают тот или иной аспект указанных номинантов. Таким образом, актуальность темы данного исследования заключается в восполнении соответствующих пробелов, требующих описания и структурировании такого рода лексических единиц. В связи с этим, цель данной статьи – проанализировать основные работы по антропонимике, в частности исследования, связанные с рассмотрением структурно-семантических особенностей наименований творческих коллективов, определить дальнейшие перспективы изучения указанных лексем.

Поставленная цель определила характер следующих решаемых в настоящей статье задач: осуществить анализ основных современных научных исследований по антропонимике; отметить круг проблем, рассматриваемых лингвистами в антропонимиконе; определить, какие вопросы, связанные с наименованием творческих коллективов, уже решены в современной лингвистике, в частности – в русистике, а какие требуют более подробного изучения.

Материалом предложенного исследования являются различные наименования творческих коллективов, в частности ансамблей, танцевальных и вокальных коллективов: *Новый стиль* (танцевальный коллектив), *Ногу свело* (российская рок-группа), *Унесенные ветром* (российская поп-группа), *Стрекоза* (актерский коллектив детского музыкального театра), *Аквариум* (российская рок-группа) и т.п.

Теоретическая база данной статьи представлена научными работами, посвященными антропонимам, их структуре, семантике, лексикографическому оформлению и функционированию в русском языке.

Основные вопросы русской антропонимии, рассматриваемые учеными, освещены в научных работах следующих лингвистов: В. А. Никонова [8], В. Д. Бондалетова [5], А. В. Суперанской [11].

На современном этапе развития антропонимики как науки, исследования в этой области проводятся по следующим направлениям: история возникновения русских антропонимов (И. В. Арнольд, Л. Г. Шеремет [2, с. 8–16]; Н. Д. Арутюнова [3, с. 304–357]; В. А. Никонов [8, с. 243–248]); состояние русской антропонимики на сегодняшний день (Э. М. Березовская [4, 28–145]; Л. И. Василевская [6, с. 129–145]; А. А. Введенская, Н. П. Колесников [7, с. 50–76]; А. В. Суперанская [11, с. 112–300]); прикладные вопросы антропонимики (С. С. Аксенов [1, с. 148–201]; А. Р. Ярмухаметова [12, с. 146–148]).

По А. Р. Ярмухаметовой, существующие в антропонимике теории именования можно объединить в три основные – социальную, эмоциональную и звуковую, опирающиеся на следующие постулаты: 1) социальная теория гласит, что имя есть сгусток социальной информации о своем носителе: происхождении, национальности, вероисповедании и т.д., социальных и культурных предпосылок; 2) эмоциональная теория рассматривает имя в качестве эмоционального раздражителя; 3) в русле звуковой теории имени центром восприятия становится его акустический образ, формирующий благозвучие / неблагозвучие имени [12; с. 146]. Названные теории, по нашему мнению, применимы и к наименованиям творческих коллективов, которые также в той или иной мере содержат информацию о тех, кто входит в данный коллектив, определенную

эмоциональную нагрузку и, скорее всего, при выборе названия для, скажем, танцевального коллектива учитывается тот факт, как это наименование будет звучать, как его будут воспринимать зрители и т.п.

Анализируя теоретическую литературу по указанной проблематике, приходим к выводу, что нет единой точки зрения среди лингвистов и относительно лексического содержания наименований. Номинант рассматривают как: «семантически пустой знак» [3, с. 90–91]; «идентифицирующее слово, являющееся своего рода сигналом, вызывающим у собеседника субъективное представление» [11, с. 117]; «слова, не заключающие в себе понятий и значений, они представляют собой только различающий знак» [2, с. 8–16]. К проблеме семантики названий также обращено внимание многих ученых. Согласно ряду ученых, любое наименование имеет ассоциативную семантику, обладает возможностью приобретать более емкое значение, чем имя нарицательное (Л. И. Василевская [6, с. 129–145]; А. А. Введенская, Н. П. Колесников [7, с. 54–55]; В. А. Никонов [8, с. 245]); каждая из языковых единиц имеет свою семантику: наиболее элементарна семантика морфем, она осознаётся в составе включающих их слов, семантика слова более информативна и неоднородна [8, с. 243–248] и т. п. В современной лингвистике довольно детальное описание получили различные группы наименований, типа названия животных, растений, улиц, городов, брендов и т.п. И, при осуществлении анализа выбранного фактического материала, одной из главных целей указанных работ было обнаружение семантических особенностей исследуемых лексических единиц, выделение их общих и дифференциальных признаков, а в научных трудах, посвященных сравнительному и сопоставительному анализу лексем – еще и определение того, насколько они универсальны и, в то же время, специфичны во многих языках. Рассматривались, в основном, особенности объединения номинантов в семантическую группу, поле или парадигму базируется на их тесной взаимосвязи и зависимости одного элемента от другого в содержательном плане, т.е. на основе какой-либо связи между обозначаемыми ими понятиями [13; 14, с. 43–51]. По Н. Д. Арутюновой, слова группируются в сознании говорящих в семантические поля на основе принадлежности к одной области логических понятий их референтов, или связи понятий, которые выражаются словами и которые выражают связи предметов и явлений действительности. Каждое слово языка входит в определенное семантическое поле, причем чаще всего вследствие своей многозначности не только в одно. Индивидуальная семантика слова раскрывается через его противопоставление другим членам поля, в содержательном плане каждое слово зависит от всего состава поля близких по смыслу слов [3, с. 314]. В нашем исследовании, антропонимы, в частности наименования творческих коллективов рассматриваются с точки зрения когнитивной семантики, так как с помощью традиционной семантики не всегда можно объяснить возникновение тех или иных названий. Довольно часто смысл наименования нужно в первую очередь соотносить с понятиями, которые находятся в сознании человека, с индивидуальным пониманием названия, ассоциациями, которые возникают, когда человек слышит какое-то название:

Агата Кристи – автор детективной прозы, психологических романов;

Адаптация – приспособление к чему-то, упрощение чего-то;

Аляска – самый большой по территории штат США с суровыми зимами, знаменит «золотой лихорадкой» и т.п.

Наименование творческого коллектива должно быть ярким, запоминающимся, чтобы слушатель заинтересовался его происхождением, и, кроме того, обратил внимание на творчество коллектива. Так, название музыкальной группы *ДДТ* вызвало оживленное обсуждение на форуме (http://mabil.ca/f.php?gid=1&fid=33&tid=3767&go=vm&st=0) возникновения такого наименования и расшифровки этой аббревиатуры. Были предложены самые разные варианты, вплоть до следующих: Дом Детского Творчества, Дураки из Дома Техники, Детский Драматический Театр и т.п., даже высказано предположение, что название группы происходит от химического вещества Дихлор Дифенил Трихлорэтан.

Кроме того, систему наименований творческих коллективов можно назвать открытой, так как она все время пополняется новыми составляющими даже в рамках одного языка. В связи с этим, перспективу исследования указанных лексических единиц мы усматриваем в возможности анализа различных наименований творческих коллективов с точки зрения когнитивной семантики и необходимости выделения и аргументации каких-то общих тенденций, имеющих место при выборе названия для творческого коллектива.

Согласно словарям лингвистических терминов, когнитивная семантика – научное направление, возникшее в среде лингвистов, ориентированных на сотрудничество с представителями когнитивной психологии. Предмет, который конструирует для себя когнитивная семантика – отношения между языковыми смыслами в том модусе, в котором они существуют в психических мирах говорящих индивидов. В отличие от обычной лингвистической семантики, когнитивная семантика считает разрешенным к постановке вопрос о том, почему те или иные смыслы выражаются так, а не иначе, почему система языка содержит те или иные регулярности или запреты и т. п. и тем самым стремится объяснить особенности языковых феноменов, исходя из внеязыковых закономерностей – преимущественно психологических и социокультурных [10; 13]. Интерес к когнитивистике – состоит в том, что эта наука вскрывает нераскрытые детали смысла и выходит в нейронауки. Перспективным, поэтому, мы считаем исследование наименований творческих коллективов именно в рамках когнитивной семантики, так как соответствующие названия могут быть подвергнуты тщательному анализу и более подробному описанию, как правило, при рассмотрении не только их лингвистической составляющей, но и экстралингвистической, в частности связанной с восприятием этих наименований в психологическом и социокультурном плане.

Достаточно перспективным является и изучение структурных особенностей такого рода наименований, так как они характеризуются чрезвычайным разнообразием способов их построения и до сих пор остаются неизученными в этом плане. Наименования творческих коллективов могут состоять как из одного слова – *Капельки, Калинка, Блестящие*, так и включать в свой состав несколько лексем – *Руки вверх, Чай вдвоем, Время и Стекло* (в основе наименования лежит омофония: время истекло)*, Гости из будущего*, аббревиатуры, или же все название состоит из аббревиатуры – *ТИТР, ФЕЯ, Н.О.М., ПТВП.*

Таким образом, исследование структурных особенностей и когнитивной семантики наименований творческих коллективов является достаточно перспективным, так как оно связано с решением теоретических и методологических вопросов когнитивной лингвистики, изучением взаимодействия языка и культуры в когнитивном аспекте, обнаружением связи когнитивной лингвистики с другими науками. Практическая значимость такого исследований состоит в использовании его результатов как в дальнейших изысканиях в сфере когнитивной лингвистики, так и в учебном процессе, в курсах лекций по стилистике, лексикологии русского языка. Указанные антропонимы высокочастотны, функционально значимы, дальнейшее изучение их структурно-семантических особенностей и сферы функционирования представляется нам чрезвычайно актуальным.

Литература:

1. Аксенов С. С. Семантический аспект теории имени собственного / С. С. Аксенов. – Кривой Рог, 1990. – 205 с.

2. Арнольд И. В. Типы сем и структура лексического значения личных имен / И. В. Арнольд, Л. Г. Шеремет // Лексическое значение в системе языка и в тексте. Волгоград, 1985. – С. 8–16.
3. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация. Виды наименований. – М., 1977. – С. 304–357.
4. Березовская Э. М. Специфика знаковой структуры имен собственных / Э. М. Березовская. – М., 1974. – 167 с.
5. Бондалетов В. Д. Русская ономастика: Учеб. пособие / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
6. Василевская Л. И. Синтаксические возможности имени собственного / Л. И. Василевская // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1981. – С. 129–145.
7. Введенская А. А. От собственных имен к нарицательным / А. А. Введенская, Н. П. Колесников. – М., 1984. – 115с.
8. Никонов В. А. Пути топонимического исследования / В. А. Никонов // Принципы топонимики. М., 1964. – С. 243–248.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 3-е изд. – М. : Азъ, 1996. – 734 с.
10. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Электронный ресурс. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic / Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.
11. Ярмухаметова А. Р. Этапы становления русского и французского именников: сопоставительный анализ / А. Р. Ярмухаметова // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2012. – № 17 (271). – С. 146–148
12. Dictionary of linguistics and phonetics / David Crystal. – Blackwell publishing, 2008. – 555 p.
13. Felecan O. Name and Naming: Synchronic and Diachronic Perspectives / O. Felecan. – 2012. – Electronic resource. – Access : https://books.google.ru/books?id=FT8sBwAAQBAJ&dq=antroponyms+in+semantic+fields&hl=ru&source=gbs_navlinks_s
14. Frolova O. Ye. Biblical names in proverbs /O. Ye. Frolova // Problems of Onomastics. – 2010. – № 2 (9). – P. 41–52

УДК 821.161.2-31

У. П. Паньків,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

«ЖІНОЧЕ ПИСЬМО» У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЧОТИРИ ПОРИ ЖИТТЯ»

У статті проаналізовано особливості «жіночого письма» в українській літературі, вивчено проблему екзистенції жінки в романі Марії Матіос «Чотири пори життя». Дослідження поетики творчості письменниці дало можливість встановити, що проза М. Матіос вирізняється рисами «жіночого письма». В дослідженні охарактеризовано причини трагічної невлаштованості буття жінки, виокремлено специфіку фемінної екзистенції.
Ключові слова: *жіноче письмо, екзистенція, феміноцентризм, інтертекст, колаж.*

«ЖЕНСКОЕ ПИСЬМО» В РОМАНЕ МАРИИ МАТИОС «ЧЕТЫРЕ ВРЕМЕНИ ЖИЗНИ»
В статье анализируются особенности «женского письма» в украинской литературе, исследована проблема экзистенции женщины в романе Марии Матиос «Четыре времени жизни». Исследование поэтики творчества писательницы позволило установить, что проза М. Матиос отличается чертами «женского письма». В исследовании охарактеризованы причины трагической неустроенности бытия женщины, выделена специфика феминной экзистенции.
Ключевые слова*: женское письмо, экзистенция, феминоцентризм, интертекст, коллаж.*

«WOMAN'S WRITING» IN MARIA MATIOS' NOVEL «FOUR SEASONS OF LIFE»
The article focuses on the peculiarities of «woman's writing» in the Ukrainian literature. The problem of woman's existence in Maria Matios' novel «Four Seasons of Life» has been investigated. The author's prose is distinguished by features of «woman's writing»: interest to the woman's ego; using of such literary genres as diary, confession, psychological exploration, anthem, ode; presence of the authorial comments; narration in the first person etc. The shining example of this writing is philosophical and psychological novel «Four Seasons of Life», that includes four woman's individual stories. But the titles of the chapters combine them into the integral composition representing one day of the woman's life. The author is in search of understanding the causes of tragic woman's unsettled being. The specifics of woman's existence are marked by the variety of symbolic expressions: beloved woman, woman-keeper, woman-victim, lonely woman.
Key words*: woman's writing, existence, feminocentrism, intertext, collage.*

Теорія «жіночого письма» була започаткована в працях французьких філософів Елен Сіксу, Юлії Кристевої, Лей Ірігерей в 70-х роках XX ст. В українській літературній критиці цьому питанню присвячені праці Соломії Павличко, Тамари Гундорової, Віри Агеєвої, Ніли Зборовської, Людмили Таран, Тетяни Тебешевської.

Насьогодні не існує одностайної думки щодо визначення та розуміння «жіночого письма». Цей термін найчастіше розглядається поряд з терміном «жіноча проза», «жіноча література». Софія Філоненко застерігає, що не слід ототожнювати поняття «жіноче письмо» з поняттям «жіноча література»: перше стосується феномена текстуальності, тобто суто словесної тканини літературного твору; друге – художнього твору в цілому, включно з уявним художнім світом, тобто «мікро» і «макрообразами» [9, с. 15]. Тоді як Тетяна Землякова вважає, що поняття жіночого письма є в однаковій мірі як наслідком теоретичних концепцій, так і результатом розвитку певної літературної практики. Жіноче письмо є експериментальною практикою, яка намагається описати (вписати) жіночність. Це письмо, яке (у патріархальному світі) ще не послуговується якоюсь певною зафіксованою власною мовою; сукупність мовних та поетичних засобів та прийомів, які покликані артикулювати на письмі специфічно жіночий досвід, маргіналізований або зігнорований у літературі. Головне, ця літературна практика не виходить за межі феміністичного руху і саме у ньому жіноча відмінність може знайти своє творче втілення [2].

Зауважимо, що Н. Зборовська увиразнює наступні параметри «жіночого письма»: відверта розмова про своє тіло і сексуальність, що постали основою автобіографічного сюжету; рефлексії особистого досвіду жінки в контексті досвіду жіночого життя; свідоме і несвідоме протистояння жіночого приватного світу світу чоловічому, жіночої творчої особистості – чоловічій творчій особистості; сам стиль письма – замість наративної послідовності подій реалізується афективна історія, тобто емоційна послідовність подій тощо [1, с. 6].

Окреслені дослідження здійснено в контексті аналізу текстів авторів жіночої прози Галини Гордасевич, Оксани Забужко, Євгенії Кононенко, Софії Майданської, Тані Малярчук, Марії Матіос, Галини Пагутяк та багатьох інших, котрі в своїх творах торкаються питання становлення та місця жінки в суспільстві, в сім'ї, в державі. Попри численні та масштабні публікації, присвячені творчості цих письменниць, **актуальним** постає вивчення «жіночого письма» у творчості Марії Матіос загалом та аналіз й інтерпретація проблеми екзистенції жінки в її романі «Чотири пори життя» зокрема.

Об'єктом дослідження є художні особливості екзистенційної прози Марії Матіос.

© У. П. Паньків, 2017

Предметом дослідження став текст філософсько-психологічного роману «Чотири пори життя».

Мета дослідження – вивчення проблеми екзистенції жінки у художній цілісності роману «Чотири пори життя».

Реалізація мети передбачає наступні **завдання**: проаналізувати трактування терміну «жіноче письмо»; дослідити екзистенційні феміністські прояви в романі Марії Матіос «Чотири пори життя».

Перш ніж перейти до дослідження проблеми екзистенції жінки в романі Марії Матіос «Чотири пори життя» важливо дослідити поетику творчості письменниці. Стиль її письма поєднує елементи романтизму (посилена увага авторки до внутрішнього світу головної героїні, співпереживання їй та її виправдання – героїня повісті «Смак пристрасті» постає перед нами нещасливою жінкою, котра міняє чоловіків «як рукавички» не тому, що легковажна, а тому, що шукає одного єдиного), бароко (письменниця поєднує трагічне з комічним, так, героїня повісті «Життя коротке, щоб казати «ні»», будучи на межі зриву, глузує з себе самої, називає себе «добропорядною матроною»), екзистенціалізму (кожна з героїнь роману пізнає сенс свого буття через біль, тривогу, страх, смерть, боротьбу), імпресіонізму (в повісті «Життя коротке, щоб казати «ні»» М. Матіос тонко змальовує внутрішній світ героїні, відтворює найтонші відтінки її настрою), експресіонізму (підвищена, часто-густо «нервова» емоційність письма в повісті «Життя коротке, щоб казати «ні»») та постмодернізму (інтертекстуальність, колажність, асинхронність композиції роману «Чотири пори життя»).

Проза М. Матіос вирізняється рисами «жіночого письма»: цікавість до жіночого «я»; використання таких літературних жанрів як щоденник, мемуари, сповідь, психологічна розвідка, гімн, ода, які розкривають внутрішній світ жінок-героїнь; присутність авторських коментарів; ведення оповіді від першої особи. Яскравими взірцями такого письма з впевненістю можна назвати її психологічну розвідку «Щоденник страченої», сімейну сагу «Майже ніколи не навпаки», філософські повісті, об'єднані в роман «Чотири пори життя».

Роман «Чотири пори життя» складається з чотирьох окремих жіночих повістей-роздумів «Учора нема ніде», «Смак пристрасті», «Життя коротке, щоб казати «ні»», «По праву сторону твоєї слави», але назви самих розділів – «Ранок життя», «День», «Вечір життя», «Ніч» – об'єднують їх в один цілісний твір, що зображує загалом один день з життя жінки. Така колажна авторська манера присутня як в зображенні важливих етапів життя кожної окремо взятої жінки, так і жіноцтва взагалі. Сама назва роману символічна, натякає на те, що твір сповідального характеру.

Перша частина роману – це гімн коханню, пристрасті, ода жінці та чоловіку. В творі знаходимо алюзії на «Книгу Пісень Соломона». Чоловік не уявляє свого існування без жінки, як жінка без чоловіка, їхнє буття зливається в одне ціле.

Друга частина – це історія самотньої одруженої жінки, котра шукала свого єдиного чоловіка, споріднену душу, але в чоловічому світі їй зустрічались лише ті, у яких безколірні, глянцеві очі та які не відповідали їй ані словом, ані почуттями. Колись давно вона випадково зустріла такого чоловіка, який розкрив у ній чуттєвість. Відтоді вона перебуває в його пошуках. Ось чому в неї за плечима царство покинутих «німих» чоловіків, жоден з яких не зумів розгадати її, навіть власний чоловік. Через постійне відчуття самотності, розчарування, інакшості вона бунтує, одного разу усвідомивши, що «*чоловіків можна міняти, як рукавички чи як панчохи*» [3, с. 52].

В третій частині роману героїня веде діалог з читачем, сповідається своєму сповіднику, а радше сама собі. Вона стає заручницею обставин, проти яких бунтує: їй сорок п'ять років, вона вдова, двоє дорослих дітей, у яких своє життя, все нібито йде своїм плином, але раптом в її житті з'являється він, старший за її сина лише на п'ять років, який ламає весь усталений лад її життя і перевертає все з ніг на голову. Героїня усвідомлює, що вона іграшка в його руках, ще один екземпляр в його колекції, що неодмінно прийде осуд від інших, вона й сама себе засуджує: «*Чи могла б я колись подумати, що таке може трапитися саме зі мною... Я, – добропорядна матрона, яка щотижня пече завиванці й передає дітям у Київ, квасить капусту і крохмалить білизну, щонеділі ходить на цвинтар, страждає від безсоння – і яка не страждає від сорому?!*» [3, с. 84]. Її життя відтепер залежить від нього, адже він для неї водночас і кат, і ангел, один його телефонний дзвінок перекреслює всі плани, час зупиняється для неї, вона вже не розуміє скільки ночей минає, її очікування перетворюється на божевілля. Її спроби подолати біль, страждання, самотність, відчуття покинутості не увінчуються успіхом. Відчуваючи абсурдність буття, жінка констатує «*я – Мертве море! Ме-е-р-т-в-е-е-е...*». І, врешті-решт, перебуваючи в граничній ситуації між життям і смертю, доведена до відчаю, героїня вбиває свого коханця, коли той нарешті приходить, навіть не розуміючи чому вона це зробила. Зробивши свій екзистенційний вибір, вона обирає шлях самотності та страждання.

В останній частині простежуємо автобіографічні натяки: день народження авторки збігається з днем народження головної героїні, ім'я героїні також Марія. Запозичення сюжету з «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі вказує на інтертекстуальність тексту. Авторка розповідає про подорож душі померлої жінки до свого вічного дому. Її мандрівка, розпочата з прощання зі земним світом, з усвідомлення смерті, переноситься в небесні сади, де вона зустрічається з усіма тими, з якими в неї були недомовки, до яких у неї залишились запитання. Побувавши у всіх садах, одержавши в більшій чи меншій мірі відповіді на запитання, безлика душа починає розуміти, що вона вдома, адже зустрічає Того, кого шукала все життя, нарешті її самотність подолано – вона у свого Батька: «*... мій Тато впускає мене до себе... Могутнішого я ніколи не знала. Я чула, що він любить мене всією душею. О, він любив мене понад усе... Я тут була його нареченою, його дівчинкою і дитиною... І я попливла йому в руки – чиста, безмовна, легка, звільнена від забрал і шор, від страждань і самоз'їдання, – і нарешті вже не самотня*» [3, с. 262].

М. Матіос прагне збагнути причини трагічної невлаштованості буття жінки. Головною темою дослідження авторки стає тема «жінка у світі і світ у жінці», а аналіз внутрішнього світу героїні – пріоритетним. Саме тому в її творах превалюють жіночі образи. Як слушно зауважує дослідниця творчості М. Матіос, Ірина Насмінчук, авторка часто називає своїх героїнь іменами, які мають чоловічі відповідники: Корнелія, Петруня, Юр'яна, Юстина, Теофіла, Іванка. «Таке «поіменування» не випадкове, а цілком свідоме, адже досить часто в центрі уваги – жінка, здатна на неймовірну психічну витривалість та силу» [4, с. 102]. Але буває й так, що ім'я героїні ми дізнаємося наприкінці книги («Щоденник страченої»), або ж взагалі оповідь ведеться самою головною героїнею, а читачеві навіть не важливо знати її ім'я, значно важливіше зрозуміти її, вивчити внутрішній світ («Смак пристрасті», «Життя коротке, щоб казати «ні»»).

Характерною творчою рисою письменниці є застосування прийому позбавлення імен чоловіків, в творах їх названо за професією: німий мандрівник, військовий, актор, професор («Смак пристрасті»).

Для М. Матіос «жінка – це той епіцентр творчості, який дає можливість вичерпно реалізувати проблему повноти, цілісності, багатогранності людської особистості» [4, с.105]. Буття жінки розкривається в різних проявах: кохана жінка, жінка-берегиня, жінка-жертва, одинока жінка. Кохана жінка в обіймах чоловіка відчуває себе бажаною: «*ти пахнеш, як ружа із райського саду... і надиш до себе, як сарна надить мисливця... ти моя чарівниця... ти чаклунка*» [3, с.11], вона обожнює й сама: «*ти покров мій і щит мій, і я на слова твої уповаю. Ти злодій моїх маєтків*» [3, с.13] і тому віддається коханню до останку: «*... я розкрадена, як млин із борошном першого помолу, впольована, як дика сарна посеред гомінкого*

лісу... і вибрана – як простолюдинка між царівен і між королівен; я слухаю – і не чую тебе окремо, бо ні голос, ані кров твоя не існують поза мною. Ми один клубок... Ми сплетені і зцементовані, проросли одне крізь одного, мов квітка крізь камінь...» [3, с. 13–14]. Жінка-берегиня все зробить заради порятунку коханого: «*Лягла би під колеса машини, в якій на тебе чатують хижаки. Росла би підошовною квіткою під твоїми підошвами, коли б тобі було від цього легше*» [3, с. 130]. Жінка-жертва страждає через особисту безпорадність: «*Ти його любиш, розуміючи всю абсурдність і ненормальність своєї любові до нього, приймаючи такого, яким він є; жорстокого, безвідповідального, ніжного, п'яного, брехливого*» [3, с. 130]. Одинока жінка переживає нестерпний стан буття: «*Ти думав, що я божевільна! А я просто нещасна, бо не вислухана до кінця жодною людиною в світі.. оце ось так...*» [3, с. 62]

М. Матіос наголошує, що в сучасному суспільстві спілкування чоловіка і жінки не є діалогом рівних, жоден з чоловіків героїні не намагається пізнати її, вона для них – об'єкт бажання, і тільки, нікого не турбує її внутрішній світ. «*Він чи то любив мене, чи грався зі мною, як великий німий, – мовчки. Без клятьби. Без обіцянки, але що найобразливіше – без розпитувань. Його не-розпитування ображало неймовірно. Я не почувала себе живою істотою, коли він не цікавився нічим, що могло мати бодай якусь дотичність до мене*». [3, с. 75].

Болісною для М. Матіос є й тема старіння жінки. Героїні повісті «Життя коротке, щоб казати «ні»» всього сорок п'ять років, але вона вже соромиться себе, своїх років, боїться своїх почуттів... «*мені страшно мого віку... мені треба думати про майбутніх онуків і клімакс, а я, як дівчинка, плачу в подушку, коли він каже «... за півгодини!», а з'являється за місяць*» [3, с. 80]. У творі «Смак пристрасті» героїня «*... обожнювала панчохи. Тонкі, еластичні, блискучі, і винятково чорні, що туго обвивали литки... і приховували дрібну сітку тріснутих кров'яних капілярів, які щодалі докучали більше й більше... Нічний неспокій пік оцтом шкіру, і під очима сіялася мжичка перших зморшок*» [3, с. 37–38].

Отож, спираючись на висновки українських та зарубіжних літературознавців з питання «жіночого письма», а також на власне дослідження, можемо виокремити особливі ознаки «жіночого письма»: філософсько-психологічний роман Марії Матіос «Чотири пори життя» характеризується такими ознаками «жіночого письма» як розповідь про стосунки чоловіка і жінки, детальне вивчення внутрішнього світу особистості, автобіографічні мотиви, елементи сповідальності, наратив від першої особи, ведення щоденника тощо. Специфіка буття жінки позначена різноманітністю та багатогранністю його, загалом символічних, проявів: коханої жінки, жінки-берегині, жінки-жертви, одинокої жінки.

Здійснене дослідження не є вичерпним. Результати подальшого аналізу особливостей жіночого письма в українській літературі будуть відображені в наступних публікаціях.

Література:

1. Зборовська Н. Феномен жіночої прози обговорювали київські літератори / Ніла Зборовська // Літературна Україна. – 2002. – 6 червня. – С. 6.

2. Землякова Т. Жіноче письмо як вид субверсії [Електронний ресурс] / Тетяна Землякова. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua›old_jrn/Soc_Gum/Apif…3/Zemlyakova.pdf. – Назва з екрана.

3. Матіос М. Чотири пори життя / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 264с.

4. Насмінчук І. Гендерна проблематика роману «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос : до проблеми інтертекстуальних зв'язків / Ірина Насмінчук // Філологічні науки. Літературознавство. – № 12, 2012. – С. 101 – 105.

5. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ-го ст. : Жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – «українська література» / Галина-Параска Миколаївна Рижкова. – Кіровоград, 2008. – 22 с.

6. Стельмах Х. М. Творчість Ясміни Тешанович у контексті жіночого письма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.01.03 / Христина Миколаївна Стельмах. – Львів, 2004. – 22 с.

7. Таран Л. В. Жіноча роль : [монографія] / Людмила Василівна Таран. – К. : Основи, 2007. – 128 с.

8. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості жіночої прози 80-90-х рр. ХХ століття. Монографія. / Тетяна Тебешевська-Качак. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 192 с.

9. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття. Монографія [Електронний ресурс] / Софія Філоненко. – Режим доступу: http://refdb.ru›look/2096147-pall.html

УДК 80:811.11:08

Т. В. Панькова,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ГІПОТАКТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

У статті йдеться про комплексні мовленнєві акти, репрезентовані складними синтаксичними конструкціями з провідним гіпотактичним зв'язком. Автор обстоює тезу про те, що дані структури утворюють інтегрований блок неоднорідних комунікативно-прагматичних типів висловлювання, котрий має загальну мовленнєву інтенцію. Відповідно до прагматичної установки мовця остання може не збігатися з формальною, поверхневою, структурою конструкції, що призводить до функціонування об'єкта дослідження у якості непрямого мовленнєвого акту.

Ключові слова: *гіпотактична конструкція, мовленнєвий акт, непрямий (комплексний) мовленнєвий акт, ілокутивна функція.*

ГИПОТАКТИЧЕСКАЯ КОНСТРУКЦИЯ КАК КОСВЕННЫЙ РЕЧЕВОЙ АКТ

В статье рассматриваются комплексные речевые акты, представленные на формально-грамматическом уровне гипотактическими конструкциями. Данные структуры представляют собой интегрированный блок неоднородных коммуникативно-прагматических типов высказываний с общей речевой интенцией. При несовпадении прагматической установки говорящего с поверхностной структурой предложения, они выступают в роли косвенных речовых актов.

Ключевые слова: *гипотактическая конструкция, речевой акт, косвенный (комплексный) речевой акт, иллокутивная функция.*

HYPOTACTIC CONSTRUCTION AS INDIRECT SPEECH ACT

The article deals with the question of complex speech acts represented by syntactic constructions the immediate constituents of which are united on the basis of subordination. The author proves that such structures form an integral unit of non-homoge-

© Т. В. Панькова, 2017

neous communicative-pragmatic types of utterances characterized by the general speech purpose. Depending on the communicative purpose of the speaker, the latter may not coincide with the formal, surface structure of the construction, which results in its functioning as an indirect speech act. So, the conclusion is drawn on that the hierarchy of grammatical relations within a complex speech act isn't isomorphic to the hierarchy of its pragmatic relations; and speech sense syncretism is determined by the pragmatic-semantic discreteness of its constituents – simple speech acts, at the intersection of which they are formed. The speaker's conscious choice of the indirect speech act may be explained by that an implicit way of expressing the intention is a more effective means of arousing the listener's reaction, urging him to certain actions and achieving the desired goal.

Key words: *hypotactic construction, speech act, indirect (complex) speech act, illocutionary force.*

Комунікативний підхід до мови зумовив зростання інтересу до мовленнєвої комунікації в цілому, комунікативного акту зокрема та умовам, що забезпечують процес його протікання. Мовленнєве спілкування, як відомо, – це складний процес, котрий нерідко включає ситуації, коли мовець, вимовляючи певне речення, має на увазі зовсім не те, що говорить. Комунікативна лінгвістика, зорієнтована на вивчення мовного спілкування у реальних умовах, дозволяє по-новому оцінити різноманітні «нетипові» види висловлювань, котрі в силу свого прихованого прагматичного потенціалу можуть становити труднощі для розуміння.

Мовленнєві акти уже давно привертають увагу мовознавців. **Об'єктом** нашого дослідження є непрямі мовленнєві акти (далі – НМА), репрезентовані складнопідрядними реченнями – мовленнєвими одиницями, синтаксичне аранжування яких не ізоморфне прагматичним значенням, що ними виражаються. У зв'язку з цим до **завдань** дослідження зараховуємо: 1) визначення диференційних ознак комплексного мовленнєвого акту (далі – КлМА), а також 2) вивчення механізму виникнення непрямого значення гіпотактичних конструкцій, що є недостатньо вивченим у сучасній лінгвістиці.

Питанням об'єднання дискретних інтенцій в одній складноструктурованій одиниці, «мовленнєвих блоках» чи «макроактах» займалися такі вітчизняні науковці, як І. П. Сусов, М. С. Веденькова, Л. О. Сергієвська. До складних комплексних мовленнєвих актів відносять такі конструкції й відомі лінгвісти сьогодення В. І. Карабан та А. М. Приходько. Як «двоактові» чи «двоілокутивні» висловлювання розглядає ці структури І. М. Кобозева. Непрямі МА становили інтерес для наукових розвідок Дж. Серля, П. Грайса, Д. Вандервекена, Г. Кларка, Г. Г. Матвєєвої, М. В. Нікітіна, Ф. С. Бацевич, Л. Р. Безуглої, С. Т. Шабат-Савки та інших дослідників.

У роботі ми спиратимемось на таксономію Г. Г. Почепцова, який називає МА прагматичними типами речень і виділяє п'ять класів: констатив, промісив та менасив, перформатив, директив (поділяючи його на підклас ін'юнктивів (наказів) та реквестивів (прохань)) й квеситив. [6] Додамо до неї ще клас емотивів та метакомунікативів, або контактовстановлюючих МА.

Наведена вище – таксономія простих МА. Однак оскільки досліджувані нами гіпотактичні конструкції є синтаксичними одиницями, що за своєю синтаксичною структурою не ізоморфні простим одиницям, з однією пропозицією, з'являється потреба у зверненні до комплексного МА. Відомий український науковець А. М. Приходько зараховує сюди «двоілокутивні» номінації, що є комбінаціями головного та допоміжного МА. На думку мовознавця, частини такого МА знаходяться у субординативному прагмасемантичному зв'язку [7].

Гіпотактичні конструкції розглядаються нами як одиниці, що, будучи оформлені однією синтаксичною структурою, поєднують у собі шляхом прагматичної контамінації два чи більше простих МА, а їхнє синтаксичне аранжування не ізоморфне тим прагматичним значенням, що вони виражають. Корелюючи на синтаксичному рівні із двома структурними частинами складнопідрядного речення, а на семантичному – з двома пропозиціями, КлМА вказують на дискретне використання безпосередніх конституентів, де кожна ілокуція дотримується чітко окреслених меж свого інваріантного мовленнєвого смислу; а отже, виступають у якості різноілокутивних висловлювань, головна прагматична установка яких полягає у прескриптивно-сугестивній інтенції мовця.

Різні ілокуції, на яких базується прагмасемантичний устрій досліджуваної синтаксичної одиниці, мають свою конкретну інтенцію. Останню ми тлумачимо у «широкому» значенні як комунікативно-прагматичну категорію, яка відображає суб'єктивний чинник у міжособистісному спілкуванні. На рівні ж мікропрагматики, тобто у «вузькому» значенні, ми, слідом за М. В. Стасів, визначаємо це поняття як «суб'єктивну настанову змісту окремого висловлення, що скерована на управління мовленнєвими діями шляхом добору засобів мовного коду» [1; 6].

Отже, КлМА являє собою «бінарну комунікативну єдність, цілісну послідовність мовленнєвих дій, які утворюють інтегрований блок ієрархічно організованих неоднорідних комунікативно-прагматичних типів висловлювання, поєднаних спільною комунікативною інтенцією» [7].

Однак, як показує аналіз мовного матеріалу, така бі- (чи полі-)нарна комунікативна єдність нерідко побудована на протиставленні первинного й вторинного значення мовної форми. У цьому випадку ми маємо справу з непрямими МА. Як слушно зазначає Р. Конрад, «непрямий мовленнєвий акт має місце тоді, коли за допомогою мовної структури, яка пов'язана у системі мови з вираженням одного мовленнєвого акту, SA, висловлюється певний інший мовленнєвий акт, SA» [4].

А. І. Бочкарев наводить сім причин використання НМА: 1) неможливість експлікації того чи іншого стану за допомогою прямих МА; 2) збереження «позитивної репутації», як мовця, так і слухача; 3) бажання адресата повідомлення ухилитися від прямої відповіді; 4) створення ілюзії діалогу у монолозі; 5) неоднозначність НМА; 6) прагнення мовця передати думку за допомогою мінімальної кількості МА; 7) бажання мовця надати своєму мовленню додаткової експресії (причины употребления косвенных РА) [2].

На відміну від прямих МА, у яких ілокутивна функція отримує формальне вираження у поверхневій структурі висловлювання, експлікатори, що вказують на істинний комунікативний намір мовця, у поверхневій структурі НМА відсутні. Наприклад,

(1) «I make two requests of you. *One is that you tell no one over there that you have met me*. This is because of certain events that happened during the war».

«I've heard about that».

«What have you heard?»

«The story. (John Fowles)

У даному фрагменті тексту виділені МА з директивною ілокутивною функцією мають формальну структуру констативів. Істинна ілокутивна сила КлМА, що аналізується, отримує експлікацію у словах автора як результат ментальної діяльності адресата у процесі його сприйняття.

Відрізняються план вираження та план змісту й у наступному фрагменті діалогу, репрезентованому гіпотактичною конструкцією. Дана синтаксична одиниця з квеситивною ілокутивною функцією має формальну структуру двох простих

МА-асертивів. Не володіючи структурною ознакою питальності (пунктуаційним знаком питання), її комунікативне завдання, проте, полягає у заповненні інформаційної лакуни – відомостей, яких бракує мовцеві:

(2) «I must tell you something».

«Yes?» <…>

«I have a feeling that you have heard something else. <…>

«Absolutely nothing. I assure you.» (John Fowles)

Декодування, хоча й дещо завуальованих, запитань, відбулося; функцію ж вказівки на семантичні компоненти заданої ілокуції виконують компоненти комунікативної ситуації, завдяки яким «мовні засоби формальної структури МА «прочитуються» як репрезентанти істинної ілокутивної семантики» [5, с. 388].

Не дозволяє трактувати як прямий МА і дискурсивний контекст наступної синтаксичної одиниці. Квеситивна ілокутивна функція у наведеному реченні не знаходить вираження у його поверхневій структурі. Водночас, підтвердженням того, що виділений фрагмент є саме квеситивом, слугує репліка-відповідь адресанта повідомлення (Not at all. My private beach is down there.). Більше того, прагматичний смисл даного КлМА характеризується прагмасемантичною дискретністю його компонентів (двох простих МА) й утворюється на їхньому перетині. Ми маємо справу з метакомунікативним квеситивом, який виконує функцію контактопролонгації, котра реалізується у бажанні адресанта (юнака-вчителя, що удирається з цікавості до маєтку семидесятирічного чоловіка-нелюдима) підтримати розмову та дізнатися про нього більше:

(3) He bowed his head. «And I also saw you this afternoon».

«I hope I haven't kept you from your beach».

«Not at all. My private beach is down there» (John Fowles).

До НМА, представлених гіпотактичними конструкціями, ми зараховуємо й такі, у котрих спостерігається спряженість ілокутивих функцій (4). Комунікативні інтенції тут не вступають у протиріччя одна з одною, що дозволяє характеризувати їх як поліфункціональні, а ілокутивну функцію як розширену. Заміщення ілокутивних функцій у таких МА не відбувається.

(4) *«Suppose that what I might tell you should mean more to your life than the mere listening?»*

«I hope it would.» (John Fowles)

У виділеному фрагменті спостерігаємо поєднання ілокутивних функцій питання та спонукання у межах ілокутивних актів одного типу (з директивною ілокутивною силою). Очевидно, що формальні показники однієї з ілокутивних функцій МА – питання – присутні у поверхневій структурі МА, тому у цьому випадку засоби ілокутивного дейксису є експліцитними, тоді як дейктики ілокутивної функції спонукання присутні імпліцитно у глибинній структурі конструкції.

Як бачимо, про те, що мовець реалізує певний МА з конкретною ілокутивною функцією, свідчать компоненти комунікативної ситуації. Однак їх зв'язок з компонентами ілокутивної семантики МА носить здебільшого конвенційний характер, оскільки одним із постулатів МА є обов'язкова відкритість ілокутивної мети МА для розпізнання. Відповідно, реалізуючи непряму стратегію в акті комунікації, мовець впевнений у тому, що слухач здатен розпізнати його комунікативний намір, й передбачає наявність в адресата відповідних фонових знань, обізнаності щодо принципів мовленнєвого спілкування й здатності до логічних висновків. Ці знання дозволять слухачеві пов'язати мовне оформлення висловлювання і МА заданого ілокутивного типу з конкретною ситуацією спілкування.

До НКлМА відносимо також риторичні запитання, представлені поліпредикативними одиницями, ілокутивна функція яких не знаходить вираження у поверхневій структурі (5). Вони позбавлені комунікативної ознаки запиту інформації й «виконують основну мовленнєву функцію передачі певного повідомлення логіко-інтелектуального характеру» [3].

(5) «Do you know Germany?»

«It is not possible to know Germany. Only to endure it».

And why I should thank God, if I believed in God, that I have no German blood» (John Fowles).

Прагматична мета використання адресантом риторичного запитання полягає у посиленні його дії на адресата у порівнянні з синонімічними розповідними висловлюваннями. Мовець наче підключає слухача до мисленнєвого та мовленнєво-творчого процесу, надаючи йому більш активної ролі у комунікації і кращого засвоєння повідомлення, що йому передають.

Отже, гіпотаксис у функції КлМА – це яскравий приклад одиниць, у яких ієрархія граматичних відношень не завжди ізоморфна ієрархії прагматичних відношень, а синкретизм мовленнєвого смислу детермінується прагмасемантичною дискретністю їх компонентів – простих МА, на перетині яких вони утворюються. КлМА виражають більш нюансовані, дифузні прагматичні значення, а свідомий вибір мовцем непрямого МА пов'язаний, очевидно, з тим, що імпліцитний, завуальований спосіб вираження свого наміру є більш ефективним засобом викликати у співрозмовника відповідну реакцію, спонукати його до певних дій і досягнути, таким чином, бажаної мети. Декодування ж формальної структури одного МА як іншого здійснюється слухачем здебільшого з опорою на дискурсивний контекст.

Перспективними, на наш погляд, є питання розробки структурної типології КлМА, а також вивчення різних його різновидів – періоду, супертаксису, архітаксису тощо.

Література:

1. Стасів М. В. Семантика і прагматика складнопідрядного речення з підрядним з'ясування в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / М. В. Стасів. – Львів, 2016. – 23 с.

2. Бочкарев А. И. Причины употребления косвенных речевых актов. [Електронный ресурс] / А. И. Бочкарев. – Режим доступа : //cyberleninka.ru/article/n/prichiny-upotrebleniya-kosvennyh-rechevyh-aktov

3. Кильмухаметова Е. Ю. Риторические вопросы как косвенные речевые акты (на материале французского языка). [Електронный ресурс] / Е. Ю. Кильмухаметова. – Режим доступа : //cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskie-voprosy-kak-kosvennye-rechevye-akty-na-materiale-frantsuzskogo-yazyka

4. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 349–383.

5. Мидова Е. О., Никонова Ж. В. Эксплицитные и имплицитные свойства иллокутивного дейксиса. [Електронный ресурс] / Е. О. Мидова, Ж. В. Никонова. – Режим доступа: //cyberleninka.ru/article/n/eksplitsitnye-i-implitsitnye-sredstva-illokutivnogo-deyksisa-1

6. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.

7. Приходько А. Н. Сложный речевой акт в паратактической упаковке. Когниция, коммуникация, дискурс : Междунар. сб. н. тр. / А. Н. Приходько. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – № 8. – С. 93-102.

8. Fowles, John. The Magus. [Електронний ресурс] / John Fowles. – Режим доступу : //a7sharp9.com/Magus.html

УДК 82.09

Л. А. Пилипюк,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ І ХУДОЖНІЙ СВІТ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Актуальність теми дослідження проблеми моделі світу художнього твору в теорії літератури є надзвичайно важливою і дає уявлення про світ з погляду людини. Автор передає враження від навколишнього світу через світосприйняття і світовідчуття героїв, вибудовуючи картину світу героя і свою власну. Для автора художній твір передує тексту і оформляється в об'єктивну реальність художнього тексту, текст є втіленням художнього світу і художнього твору.

Ключові слова: *картина світу, модель світу, художня реальність, макросвіт, об'єктивна реальність, дійсність, автор.*

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Актуальность исследования модели художественного мира произведения чрезвычайно важна в теории литературы и дает представление о мире с точки зрения человека. Автор передает впечатление от окружающего мира через мировосприятие и мироощущение героев, выстраивая картину мира героя и свою собственную. Для автора художественное произведение предшествует тексту и оформляется в объективную реальность художественного текста, текст является воплощением художественного мира и художественного произведения.

Ключевые слова: *картина мира, модель мира, художественная реальность, макромир, объективная реальность, действительность, автор.*

THE ARTISTIC TEXT AND ARTISTIC WORLD OF HONORE BALZAC

The problem model of the world of artistic work in the theory of literature is extremely important and gives a view of the world from the point of view of the person. The author conveys impressions of the world through the perception and the attitude of the characters, building a picture of the world of the hero and his own. The artistic work precedes the text and is made in the objective reality of artistic work for the author. The text is the epitome of the artistic world and artistic work. The artistic significance is not only the text but also the artistic world that is an artistic reality. The artistic world is organized and structured by the imagination and consciousness of the first author, then the readers' reality. The artistic world has such qualities as: integrity, volume, immateriality, ideality, mobility, illusiveness, virtuality. The author combines text, artwork and world. The author is a certain view of a particular concept, the expression of which is a whole work. The artistic world precedes to the emergence of a literary text for the author. The way in the artistic world is through the text for the reader. The reader recreates the artistic world in the process of reading, perception, empathy and understanding of the artistic text.

Key words: *picture of the world, model of the world, artistic reality, macrocosm, objective reality, reality, author.*

Постановка проблеми. Осмислення художньої моделі світу поетичного тексту як концептуального компонента вираження світобачення автора – одна з основних проблем, яка на сучасному етапі знаходиться в полі наукових пошуків літературознавців. Необхідно визначити смислове наповнення терміна «художній світ» у творчості письменника, особливості його епохи. Розглянути «художній світ» як самостійне явище, рівноправне з такими категоріями, як дійсність і художній текст. У висвітленні нашої проблеми особливий інтерес представляє специфіка художнього світу Оноре Бальзака.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Художній світ», «художній текст» активно вивчався в літературознавчій науці такими вченими, як Д. С. Наливайко, Д. В. Затонський, В. Р. Гриб, Г. Г. Гадамер, М. М. Полюжин, М. М. Бахтін, Д. С. Ліхачов, Г. Д. Гачєв, В. Є. Халізєв, Л. В. Чернець, В. В. Федоров, М. Я. Поляков та ін., де поняття «художній світ» часто вживається із такими синонімічними поняттями, як: «авторський світ», «внутрішній світ літературного твору», «художня картина світу», «поетична реальність», «художня реальність», «світ літературного твору». В. Є. Халізєв пише: «Світ твору становить невід'ємну грань його форми (звичайно ж, змістовної). Він знаходитися як би між власне змістом (смислом) і словесною тканиною (текстом)» [10, с. 157]. Л. В. Чернець у статті «Світ твору» зазначає, що «світ – сторона художньої форми, що відмежовується від словесного ладу» [6, с. 192].

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Розгляд художнього світу в якості предмета вивчення потребує осмислення не тільки сутності цього поняття, але і його залежності від такої важливої літературознавчої категорії, як художній текст. **Мета** нашого дослідження – проаналізувати художній світ, репрезентувати світоглядні орієнтири автора в їх художній інтерпретації, підтвердити унікальність художнього світу Бальзака.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель світу художнього твору є чітко структурованою системою, яка дає уявлення про світ з погляду людини і має на меті визначення місця і ролі людини у всесвіті. Суб'єкт формує для себе картину світу, виходячи з власного відчуття, сприйняття, уявлення, форм мислення та самосвідомості. Картина світу будується на відчуттях, уявленнях, сприйнятті й мисленні людини, диктує норми поведінки, систему цінностей, які впливають на формування й узагальнення понять. Модель світу не може існувати поза людиною, бо автор передає враження від навколишнього світу через світосприйняття і світовідчуття героїв, будуючи картину світу героя і свою власну. Ця картина вибудовується на протиставленні авторського ідеалу гармонійного, гуманного світу й реального, абсурдного, фальшивого, жорстокого, лицемірного, що вмотивовує дисгармонію особистості з навколишнім світом, її самотність, відчуженість, незахищеність.

Вихідним поняттям, яке об'єднує текст, твір і світ, є автор. Автор – це певний погляд на зображуване, певна його концепція, вираженням якої є твір. Якщо розглядати поняття художній світ як вихідне для авторського процесу і поняття художній текст як підсумкова, завершальна дія цього процесу, то поняття «художній твір» носить проміжний характер: воно передує художньому тексту і супроводжує його в процесі безпосереднього втілення у вигляді творчих пошуків, чорнових варіантів, реакцій. Для автора художній світ передує народженню художнього тексту. Для читача шлях у художній світ лежить через текст. В процесі читання, сприйняття, співпереживання, розуміння художнього тексту читач відтворює художній світ. Якщо автор створює художній світ, то читач є хранителем художнього світу і всього макросвіту художньої літератури.

Для автора художній твір оформляється в об'єктивну реальність художнього тексту, текст є втіленням художнього світу і художнього твору. Ці компоненти можна викласти у такій послідовності: АВТОР – ХУДОЖНІЙ СВІТ – ХУДОЖНІЙ ТВІР – ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ. Але читач і теоретик літератури дивляться на ці явища з різних позицій, так як для них первинною позицією і гарантом існування світу, твору і навіть автора є текст. Тому наступна послідовність: ЧИТАЧ – ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ – ХУДОЖНІЙ ТВІР – ХУДОЖНІЙ СВІТ – АВТОР.

© Л. А. Пилипюк, 2017

Розуміння художнього тексту передбачає бачення художньої реальності. Тобто процес розуміння художнього тексту супроводжується породженням альтернативної реальності – художнього світу, створеного автором у слові. Художній світ проявляється в художньому тексті перш за все через авторську присутність і через образи-персонажі. Автор художнього світу творить свою людину не миттєво, він вивчає ті духовні основи, які роблять людину особистістю, а суспільству надають єдності. Для Бальзака найбільш всеохоплюючою метою було пізнання істини буття, сенсу ставлення людини до світу і до самої себе, стійкий інтерес до соціальних явищ, протиріч дійсності, розкриття складної психології людини, багатогранність її внутрішнього світу.

Поведінка героїв реалістичних творів Бальзака зумовлена об'єктивними соціально-історичними умовами. Вчинки героя випливають із особливостей характеру і психології, а характер і психологія зумовлені життєвими обставинами і соціальним середовищем. Зміна обставин життя позначається на долі героїв.

Світ «Людської комедії» ґрунтується на складній системі взаємозв'язків людей і подій, яку Бальзак осягнув, вивчаючи життя сучасної йому Франції. Ось чому до кінця зрозуміти поетичний світ письменника можна тільки сприйнявши бальзаківську епопею у всій багатовимірній єдності, хоча кожен із фрагментів являє собою художньо завершене ціле.

Особливим статусом володіють образи-персонажі, які приймають участь у розвитку подій, рухають сюжет, виступають об'єктом особливої уваги автора і читача. Предмети, речі стають важливим явищем художньої реальності. Вони організують художній простір, конкретизують смислове і матеріальне буття образів-персонажів. В.Н.Топоров, А.П.Чудаков, Г.Д.Гачєв звертають увагу на дві функції образів-речей у художньому світі: відтворити візуальну, чуттєву форму предмета, колір, розміри, місце в художньому просторі і осмислити відношення між предметами і персонажами, предметами і автором, предметом і світом смислів. Людський світ реального спілкування з речами переноситься і в художній світ літератури. Речовий світ є важливою складовою частиною художнього світу.

Для Бальзака притаманна універсальність: він однаковою мірою охоплює як людину – її внутрішній світ і характер, так і зовнішній світ – її життєве середовище. Бальзак спирався в ході створення образів на те, що бачив у реальному житті (імена практично усіх героїв його творів можна знайти у газетах того часу), але на основі матеріалу життя він виводив певні закони, за якими існувало суспільство. У створенні цього світу на основі усвідомлених принципів реалістичної типізації полягає універсалізм Бальзака. Його романи становлять одне ціле в тому сенсі, що вони описують різні сторони одного і того ж суспільства, і що одні й ті ж особи найчастіше діють у різних романах. «І люди, і події відливаються в типові образи», – твердить Бальзак у своєму реалістичному маніфесті – славнозвісній передмові до «Людської комедії» [6, с. 345]. Письменник-реаліст пишався тим, що не списує портретів зі своїх сучасників, а створює «типи шляхом поєднання окремих рис незліченних однорідних характерів» [6, с. 344].

Типовий образ має конкретне оформлення (зовнішність, характер, доля), проте Бальзак створював їх по-різному. Він міг бути націленим тільки на типовість, як наприклад, у «Монографії про рантьє», а міг загострювати окремі риси характеру або створювати загострені ситуації, як наприклад, у повістях «Євгенія Гранде» і «Гобсек». Ця загостреність підкреслює типовість, викриває тенденцію, яка існує в реальності.

Типізація людського характеру не зводиться до дзеркального відображення безпосередньо життєвого матеріалу, тому що у сприйнятті від життя враження вступають у взаємодію, складають нові комбінації, асоціативні зв'язки, відповідно до авторського бачення світу. Відчуття постійного руху і єдності, синтетичності картини виникає за рахунок персонажів, що повертаються. Наприклад, Люс'єна Шардона ми вперше зустрінемо у «Втрачених ілюзіях», там він буде намагатися підкорити Париж, а у «Блиску і злиднях куртизанок» ми побачимо Люс'єна Шардона, який підкорив Париж і перетворив на покірливе знаряддя диявольського честолюбства абата Вотрена.

У романі «Батько Горіо» ми вперше зустрічаємось із Растіньяком, добрим хлопцем, який приїхав до Парижу отримувати освіту. Він підкорив Париж, зрозумів його закони і викликав його на двобій, переміг, але знищив самого себе. Наївний провінціал перетворився на бездушного егоїста, тому що інакше в Парижі не вижити. Растіньяк пройшов через різні романи «Людської комедії» і набув значення символу кар'єризму і горезвісної «соціальної успішності». Максим де Трай, родина де Ресто постійно виникають на сторінках різних творів, тому у нас виникає враження про відсутність крапок наприкінці окремих романів.

Образи буржуа-хижаків Гобсека, татуся Горіо, братів Куенте, Цезаря Бірото були позбавлені величності у Бальзака. Буржуа зображуються ним як істота жадібна і егоїстична, жорстока і боягузлива, бездарна і бездуховна. Бальзак в «Бідних родичах» показав «дегероїзацію героя», оскільки світ буржуазії – світ сірості і опосередкованості – не здатний народжувати сильні натури і пробуджувати сильні пристрасті.

Бальзак зливається із своїми героями, він майже фізично переживає разом з ними їх прикрості і радості, він нудиться і страждає, коли його герой попадає в скрутне становище, з якого він не може вказати йому виходу; він вдається у відчай, коли не може знайти серед своїх героїв підходящого нареченого для якої-небудь героїні; спрямовує всі зусилля на те, щоб сприяти моральному відродженню занепалої людини або утримати від морального падіння недосвідченого юнака; переживає, коли його зусилля зазнають невдачі. Йому здається, що він стоїть перед живими людьми і дійсними конфліктами, що розвиваються за визначеними законами, поза його владою.

Бальзак прагнув відбити різні аспекти життя суспільства, розглядав у прозових творах різноманітні життєві ситуації. Він пильно спостерігав за дійсністю, тому герої його творів є реальними, а проблеми, яких він торкався, актуальними. У його творах відображається ясність бачення світу і людей, багатство предметних деталей, художніх образів та конструкцій, які засвідчують високий рівень художнього насичення на рівні емоційно-чутливого наповнення твору.

Досліджуючи внутрішній світ сучасника, письменник роздумував над людською сутністю, над такими вічними категоріями як добро і зло, честь і безчестя, совість і справедливість. Бальзак усвідомлював, що цікавість читача може підтримати пробудження інтересу до людської індивідуальності героя. А цей інтерес постає лише за тієї умови, коли самому письменникові цікаво описувати свого героя, коли самого автора здатні вражати неповторні риси характерів, несподіванки і примхливість людської долі.

У художньому світі та художньому тексті є наявною душевно-духовна людська сутність. Розгляд «зовнішньої людини» починається із портретного опису. Він поєднує в собі статичний портрет – передачу об'єктивних, відносно стійких або незмінних ознак зовнішнього вигляду – і динамічний портрет, що включає в себе те, що називається «поведінковим репертуаром особистості».

Хоча портретний опис в художньому тексті включає всі сторони зовнішнього вигляду, проте особливим об'єктом уваги художника часто стає обличчя персонажа. У кожному образі-персонажі одночасно присутні три його іпостасі: образ – обличчя – маска. Обличчя – це звичайне, повсякденне, мінливе, тілесне «я» людини. Але для художника недостатньо

пройтися поглядом по цій тілесності, він хоче зазирнути глибше. Образ – прояв у внутрішньому і часом у зовнішньому образі людини духовного начала, образу добра і образу зла. Образ існує у людини тільки завдяки обличчю.

В певній мірі мінливість обличчя дає можливість представити його як ряд численних функціональних масок. Поняття «маска» включає в себе не тільки вдаваний вираз або «чуже» обличчя, за яким можна приховати своє, але й характерні прояви життя людського обличчя. Маска – соціально-тілесна і є результатом психіки людини. Маска може бути ситуативною і довготривалою. Інколи, згідно життєвим обставинам, людина робить маску домінантою свого обличчя. Еволюція героя може будуватися як еволюція від образу і обличчя до маски або, навпаки, від обличчя і маски до обличчя-образу.

Створений образ-персонаж включається в просторово-часову, подієву і смислову організацію авторського художнього світу. Центром просторової моделі художнього світу творів Бальзака є Париж, в якому живуть персонажі. Основою просторової моделі світу є відкритий, незамкнутий горизонтальний простір міста. При цьому можна говорити про «свій» та «чужий» простір для кожного персонажа. Якщо говорити про художній час, то час історичний і побутовий, час людського життя поєднуються. Темпоральна модель включає лінійний час життя людини, циклічний час.

Художній світ подієво завершений і герметичний в межах художнього тексту, але його подієвій динаміці притаманний подієво-зворотний характер. Остання подія художньої реальності повертає нас до першої події: перед читачем вічні події, які завжди відбуваються ніби в перший раз. Подієва динаміка включає в себе в якості основної характеристики категорію події, а також дію, ситуацію, випадок, вчинок.

Художній текст як встановлена автором послідовність знаків попадає у сферу «необоротного часу», проте оборотність процесу читання і поєднання елементів художнього тексту дає можливість стверджувати присутність оборотного часу. Важливо визначити, що художній час – це одночасно і погляд на проблему часу (авторів, персонажів, читачів), і сам час, відтворений у художньому тексті. При цьому модель цього художнього часу існує як зупинена і відновлювана читачем неодноразово. Автор, живучи у часі (відкритий час), творить свою модель часу (закритий час) і цим робить внесок в осягнення людиною загадки часу. Вся сукупність часових характеристик і видів часу, які представлені у тексті, отримують узагальнене визначення художній час.

Просторово-часовий континіум художнього світу представляє собою в неперервному русі ідеальну, єдину і конкретну модель. У хронотопі відбувається «злиття просторових і часових прикмет», при цьому «час стає художньо-видимим», а «простір інтенсифікується». Для художнього світу характерні дрібність і завершеність окремих фрагментів при загальній цілісності.

Твори Бальзака – це цілий світ, своєрідна колекція людських доль, пристрастей життя. У Бальзака кожен знаходить своє. Одним імпонує повнота та злагодженість картини світу, яку він малює, інших хвилюють таємниці, вписані в цю об'єктивну картину. Треті захоплюються колоритними характерами, які створює уява письменника.

Художній світ Бальзака вирізняє надзвичайно висока енергетика, доволі часто похмура і навіть пекельна. Великою мірою такий ефект створюється завдяки використанню романістом особливого методу психологічного життя персонажів, який літературознавці охрестили «бальзаківською пристрастю». Її ознаками є маніакальний характер, могутня сила, яка знищує врешті-решт і її носія.

Цей погляд на епоху визначав бальзаківське світовідчуття, чинив вплив на характер бальзаківського реалізму. Взаємозалежність між буттям суто приватним і суто офіційним спонукала будувати причинно-наслідкові ряди, встановлювати зв'язки, послідовно шукати зчеплення, що об'єднують осіб і події. Це диктувало сприйняття дійсності – і перш за все соціуму – у вигляді нерозривної єдності; а свідомість динамічності історичного існування повідомляла цій єдності складність, нестійкість, робила його в кожен даний момент самому собі нерівним, і особистість бачилася атомом невпинного руху, ним підхопленим, ним формованим.

Література:

1. Гриб В. Світогляд Бальзака. Художній метод Бальзака / В. Гриб. – М., 1996. – С .202.
2. Епштейн М. Про стильові засади реалізму / М. Епштейн // Питання літератури. – 1997. – № 8. – С. 28–29, 38.
3. Іваненко Н. В. Національна мовна картина світу засобами вираження моральних цінностей (на матеріалі англійської та української мов) / Н. В. Іваненко // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 26. – Ч.1.
4. Іонкінс Г. Е. Оноре Бальзак. Біографія письменника / Г. Е. Іонкінс. – М., 2002. – С. 39–47.
5. Полюжин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. Збірник наукових праць. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2005. – С. 5–19.
6. Бальзак в воспоминаниях современников [Текст] : литературная критика / [сост. и вступ. статья И. Лилеевой]. – М. : Художественная литература, 1986. – 559 с.
7. Введение в литературоведение. Литературное произведение : Основные понятия и термины: Учебное пособие / Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, С. Н. Бройтман и др. / Под ред. Л. В. Чернец. – М. : Высшая школа, 2000. – С. 192.
8. Гадамер Г. Г. Философия и литература / Ганс-Георг Гадамер // Актуальность прекрасного ; пер. с нем. А. Я. Ярина. – М. : Искусство, 1991. – С. 21.
9. Топоров В. Н. Вещь в антропоцентрической перспективе (апология Плюшкина) // Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ : Исследования в области мифопоэтического. – М., 1995. – С. 16.
10. Хализев В. Е. Теория литературы [Текст] : Учебник для студ. вузов / В. Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 1999. – С. 157–159.

УДК 811.111'42: 821.111–312.4

Т. С. Піндосова,
Херсонська державна морська академія, м. Херсон

ФУНКЦІЇ ІСТОРИЧНИХ АЛЮЗІЙ У ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ Д. БРАУНА

Стаття присвячена дослідженню алюзії як способу реалізації категорії інтертекстуальності. Проаналізовано роботи вітчизняних учених з проблеми класифікації цього стилістичного прийому та його функцій у художньому тексті. Виявлено історичні алюзії та проаналізовано їх функції в романах Д.Брауна. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що історичні алюзії в тексті сучасного англомовного детективу виконують оказіональну функцію, оцінно-характеризуючу, номінативну, естетичну, функцію образної характеристики, функцію створення іронії та отримання додаткової інформації.

Ключові слова: *функція, історична алюзія, прийом, посилання, історичний факт, історичне місце.*

© Т. С. Піндосова, 2017

ФУНКЦИИ ИСТОРИЧЕСКИХ АЛЛЮЗИЙ В ДЕТЕКТИВНЫХ РОМАНАХ Д.БРАУНА

Статья посвящена исследованию аллюзии как способа реализации категории интертекстуальности. Проанализированы работы отечественных ученых по проблеме классификации этого стилистического приема и его функций в художественном тексте. Выявлено исторические аллюзии и проанализированы их функции в романах Д. Брауна. На основе проведенного исследования сделан вывод, что исторические аллюзии в тексте современного англоязычного детектива выполняют окказиональную функцию, оценочно-характеризующую, номинативную, эстетическую, функцию образной характеристики, функцию создания иронии и получения дополнительной информации.

Ключевые слова: *функция, историческая аллюзия, прием, ссылки, исторический факт, историческое место.*

FUNCTIONS OF HISTORICAL ALLUSIONS IN DETECTIVE NOVELS OF D.BROWN

The article is devoted to allusion as one of the ways of intertextuality category realization. The author analyzed the works of national scientists on the problem of allusion classification and its functions in the literary text. The author studied historical allusions, which are the names of historical figures, names of historical places that represent the historical realities. The historical allusions are found in the novels of Dan Brown «Angels and Demons», «The Da Vinci Code», «The Lost Symbol», «Inferno». Considerable attention is paid to the disclosure of the functions of historical allusions on the material of English detective novel. On the basis of the study the author concluded that the historical allusions in the text of modern English detective novel perform occasional function, the writers use them as the hint to the certain historical facts and personalities. The historical allusion may also perform the following functions: assessment and characterizing function, they indicate the features of the characters; nominative function, the historical allusions name the historical personality and form the concept of a historical period; aesthetic function, they help to awake reader's positive emotions, serve as the source of word beauty; function of image characteristics, irony function, function of getting the additional information.

Key words: *function, historical allusion, reception, reference, historical fact, historical place.*

Постановка проблеми. У будь-якому художньому тексті представлені стилістичні прийоми, що вживалися до цього в інших текстах. Використання оригінальних стилістичних прийомів обумовлюється авторським задумом, так як тексти, що мають повторювані елементи можуть бути інтерпретацією або пародіюванням інших текстів. Таким чином відбувається діалогічна взаємодія двох текстів на різних рівнях. Ця взаємодія носить назву інтертекст, а загальні властивості тексту, представлені цілою групою зв'язків, прийнято називати терміном інтертекстуальність. Стилістичний прийом алюзії є одним з найбільш поширених способів реалізації інтертекстуальності.

Систематизацією видів і функцій алюзивних одиниць займалися багато дослідників (М. Д. Тухарелі, А. Г. Мамаєва, І. Р. Гальперін, Є. М. Дронова, Г. В. Денисова, Є. В. Морозова, Г. Г. Слишкін, Р. Ф. Томас). Алюзія є давно відомим явищем, проте ця стилістична фігура ще не набула достатньо ретельного вивчення на матеріалі сучасного англомовного детективу, зокрема творів Дена Брауна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За І. Р. Гальперіним, алюзії – це посилання на біблійні, історичні, літературні, міфічні, побутові факти [1, с. 138]. Треба зазначити, що дослідниця алюзії А. Г. Мамаєва має схожу точку зору. На її думку, алюзія – це прийом навмисного використання в тексті певних слів (словосполучень, речень), які побічно співвідносяться із засвідченими фактами культури [4, с. 10]. Таким чином, основною характеристикою прийому алюзії є його співвіднесеність з джерелом.

Розглядаючи питання класифікації алюзії, А.Г.Мамаєва відзначає, що відповідно до своєї структури алюзії можуть виражатися: власними назвами; алюзивними цитатами. Власні назви включають топоніми (назви місць та подій) і антропоніми (імена міфічних героїв, біблійних та літературних персонажів, історичних осіб) [4, с. 8–9]. У нашій статті розглянуто історичні алюзії, в яких джерелом алюзивності служать імена історичних осіб, назви історичних місць, які позначають історичні реалії.

Функції алюзії як інтертекстуального включення досить різноманітні. Дослідниця Є. М. Дронова виділила наступні функції алюзії в тексті: оцінно-характеризуючу, яка вказує на якості героя; оказіональну, що використовує посилання на історичні факти і особистості, для відтворення духу епохи, в якій відбувалися події твору; конструктивну, через яку в тексті здійснюється розкриття певної теми, яка об'єднує всі його частини в інформаційну єдність; функцію передбачення, коли тексту передує епіграф, в якому міститься натяк на те, про що буде йти мова в творі [3, с. 48–59].

Г. Г. Слишкін виділяє чотири основні функції: номінативна – називання і виділення фрагментів дійсності та формування понять про них; персуазивна – використання прецедентного тексту з метою переконання комунікативного партнера у своїй точці зору (посилання на авторитет); ігрова – ігрові апеляції до концептів прецедентних текстів (часто проводяться на початку спілкування, в ситуації встановлення контакту, задаючи таким чином тональність усієї подальшої комунікації); парольна – розпізнання «своїх» і «чужих», «поганих» і «хороших» [5, с. 128].

Класифікації Є. М. Дронової та Г. Г. Слишкіна стали основою для аналізу функцій історичних алюзій в англомовних детективних романах Д. Брауна.

Метою статті є аналіз історичних алюзій у художньому тексті.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких **завдань**:

1) виявити в детективних романах Д.Брауна історичні алюзії;

2) розкрити функції історичних алюзій в англомовних творах Д.Брауна.

Матеріалом дослідження є романи Дена Брауна «Янголи та Демони», «Код да Вінчі», «Втрачений символ», «Інферно».

Виклад основного матеріалу. У романі Д.Брауна «Код да Вінчі» знаходимо такий асоціативний образ: «The room was **spartan** – hardwood floors, a pine dresser, a canvas mat in the corner that served as his bed» [8, с. 10]. Для того, щоб усвідомити, яке семантичне уточнення письменник вкладає в «спартанську обстановку кімнати», треба знати, що таке Спарта. Згадка про це місто-державу Стародавньої Греції не є випадковою, адже суворе виховання, орієнтоване на витривалість, і зараз називають спартанським. Ден Браун порівнює аскетичну, просту обстановку кімнати та строге, жорстоке виховання у стародавньому місті.

Герой роману «Код да Вінчі» Лью Тіббінг був посвячений у лицарі. Софі Невьо дуже здивувалася, коли побачила старого дослідника, адже його зовнішність не відповідала суспільним уявленням про великих, мужніх середньовічних воїнів. Науковець був хворий, йому складно було пересуватися навіть по кімнаті. У цьому прикладі письменник використав алюзію на британського рок-виконавця Елтона Джона (також посвятили у лицарі в 1995 р.), зовнішність якого також не відповідає загальноприйнятим канонам: «Their host arrived at the bottom of the stairs, appearing to Sophie no more like a **knight** than **Sir Elton John**» [8, с. 192].

У наступному прикладі автор за допомогою алюзії «Victorian» натякає на стиль інтер'єру будинку, в якому проживав герой роману «Янголи та Демони» Роберт Ленгдон: «Robert Langdon wandered barefoot through his deserted Massachusetts

Victorian home» [6, с. 4]. Його названо на честь періоду правління англійської королеви Вікторії, яка панувала в другій половина XIX ст. Акцентуючи увагу на цьому стилі, Д.Браун натякає на те, що будинок професора обставлений дорогими предметами інтер'єру, має багату бібліотеку, в інтер'єрі присутні старовинні класичні предмети, а дизайн характеризується респектабельністю, надійністю та високою якістю предметів [10].

Алюзії «spartan», «knight Sir Elton John», «Victorian» виконують *оцінно-характеризуючу функцію*, тобто вказують на якості героїв чи предметів у детективних романах, а саме: простої обстановки в кімнаті, зовнішності хворого вченого та інтер'єру будинку.

У романі «Втрачений символ» Д.Браун використовує алюзію «eureka», що натякає на легендарний вигук Архімеда з нагоди відкриття гідростатичного закону: «Hardly what I'd call a **eureka** moment» [9, с. 139]. Пізніше це слово стало загальновживаним для вираження радості у разі вирішення складного завдання. Роберт Ленгдон дуже швидко і легко розгадав один із шифрів піраміди масонів, що, на його думку, не було великим досягненням.

У наступному прикладі з роману «Інферно» автор натякає на маску, яку в Середньовіччі носили лікарі, щоб до їхніх ніздрів не добралася чума під час лікування хворих: «Without warning, a colossal image materialized in the sky above her – a fearsome **mask with a long, beaklike nose** and two fiery green eyes, which stared blankly out at Langdon» [7, с. 139]. Дана алюзія викликає у читача асоціації з певною історичною епохою (1346–1353), коли в Європі лютувала епідемія чуми. Люди, які носили ці маски, як відомо, не були лікарями в сучасному розумінні, і в більшій мірі, займалися тим, що вели статистику жертвам епідемії. Однак їх зловісний вигляд, ключовою деталлю якого була маска, схожа на пташиний дзьоб, став символом Чорної Смерті.

У наведеному реченні Д. Браун згадує про ассасинів (в Середньовіччі так називали релігійні течії ісламу) та їх супротивників тамплієрів (члени релігійного духовно-лицарського ордену, створеного в Єрусалимі після першого Хрестового походу (1119 р.): «The church had made some deadly enemies through the years-**the Hassassin, the Knights Templar,** armies that had been either hunted by the Vatican or betrayed by them» [6, с. 74]. У 1312 р. після інквізиційного процесу папа Климентом V скасував орден. Так, ассасіни і тамплієри стали ворогами церкви, саме на це і натякає Д.Браун у поданому вище прикладі.

Герой роману «Інферно» Бертран Цобріст порівнював себе з Коперником, а Елізабет Сінскі вважав такою ж недалекоглядною як, і священики, які переслідували польського астронома М.Коперника за його наукові відкриття: «Like **the blind clerics** who lobbied for the death of **Copernicus**, she scorns me as a demon, terrified that I have glimpsed the Truth» [7, с. 155]. На думку Цобріста, його спосіб вирішення проблеми перенаселення Землі був таким же важливим відкриттям, як і доробок науковця XVI ст.

У наступному фрагменті з роману «Янголи та Демони» Д.Браун говорить про те, що науковці ЦЕРНу вимагають від церкви вибачення за Г.Галілея і М.Коперника: «They regularly petition us for … **formal apologies for Galileo and Copernicus**» [6, с. 64]. Г.Галілей своїми експериментами переконливо спростував метафізику Аристотеля і заклав фундамент класичної механіки, а М.Коперник зробив переворот в природознавстві, відмовившись від прийнятого протягом багатьох століть вчення про центральне положення Землі. Історичним фактом є те, що ці два відомих науковця XVI-XVII ст. зазнали утисків від католицької церкви через свої наукові погляди та відкриття.

У наведеному далі прикладі з роману Д.Брауна «Втрачений символ» міститься алюзія на дирижабль «Гінденбург»: «Mal'akh watched the puddle expand, oozing across the floor, steaming and bubbling as it grew. … The resulting gas, conveniently, was even more flammable than the liquid. Remember **the Hindenburg»** [9, с. 146]. На той час (1936 р.) цей літальний апарат був найбільшим у світі. Завершуючи черговий трансатлантичний рейс, при виконанні посадки наповнений легкозаймистим воднем «Гінденбург» загорівся і розбився, в результаті чого загинуло 35 пасажирів, а також один член наземної команди. Герой роману «Втрачений символ» Малах підірвав лабораторію Кетрін Соломон за допомогою газу, який виділяється з водню при високій температурі, тобто так само, як і аварія дирижабля «Гінденбург».

Алюзії «eureka», «mask with a long, beaklike nose», «the Hassassin», «the Knights Templar», «the blind clerics», «Copernicus», «Galileo», «the Hindenburg» виконують *оказіональну функцію*, тобто є посиланнями на історичні факти і особистості, для відтворення духу певної епохи: науковий винахід античного вченого Архімеда, епідемію чуми в Європі у XIV ст., Хрестовий похід XII ст. та переслідування науковців церквою у XVI-XVII ст., аварія дирижабля «Гінденбург».

У романі «Янголи та Демони» Д.Браун використовує алюзію на видатних англійських поетів: «They considered English a polluted, free-thinkers language for profane men like **Chaucer and Shakespeare**» [6, с. 103]. У 1600-х рр. церковники спілкувалися італійською, німецькою та іспанською мовами, англійська мова вважалася зіпсованою мовою таких вільнодумців, як Дж. Чосер та В.Шекспір. Алюзія «Chaucer and Shakespeare» виконує *номінативну функцію*, тобто називає певну історичну особу (Дж. Чосер та В.Шекспір) та формування поняття про певний історичний період (ставлення церкви до англійської мови у XIV-XVII ст.).

У наступному прикладі письменник натякає на кольори-символи відомих елітних навчальних закладів: «Langdon hurried over and warmly shook his friend's hand. «What in the world is a **Yale blue blood** doing on **the Crimson campus** before dawn?» [9, с. 73]. Герой роману «Втрачений символ» Роберт Ленгдон працював у Гарвардському університеті, символом якого є багряний колір. Його друг Пітер Соломон закінчив Йєльський університет, символом якого є темно-блакитний колір. Алюзії «Yale blue blood», «the Crimson campus» виконують *функцію створення іронії*: професор пошуткував про блакитну кров у стані багряних, адже студенти цих навчальних закладів були суперниками.

Герой роману «Інферно» Роберт Ленгдон знайшов вірш на зворотній стороні посмертної маски Данте Аліг'єрі. У поетичних рядках містився натяк на людину, яку мав знайти професор, що допомогло б йому виявити місцезнаходження небезпечного вірусу «Інферно»: «Seek the treacherous **doge of Venice who severed the heads from horses … and plucked up the bones of the Blind**» [7, с. 988]. У цьому уривку мова йде про Енріко Дандоло, який наказав перевести з Константинополя у 1204 р., після Четвертого хрестового походу, скульптуру коней Сан-Марко. Вони були такими важкими, що перевізникам довелося відрізати їх голови, а вже у Венеції пошкоджені місця приховали хомутами. У тому ж році з Константинополя перевезли мощі Святої Лючії, покровительки сліпих, як відомо, Енріко Дандоло був незрячим. Про цю святу також згадується і в «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі («Пекло»), вона була однією з трьох жінок, які покликали Вергілія допомогти Данте втекти з підземного царства [2, с. 25]. Зазначена алюзія виконує функцію отримання додаткової інформації, адже Д.Браун надав своєму герою додаткову інформацію, яка допомогла Роберту Ленгдону знайти могилу Енріко Дандоло у Стамбулі.

Наступний фрагмент з роману Д.Брауна «Втрачений символ» містить натяк на те, що керівництво США входить до складу таємного товариства – масонів: «I have a feeling Americans might have a problem with their leaders praying in closets

with **scythes and skulls**» [9, с. 111]. Згідно з вченням масонів череп нагадує про тлінність нашого тіла, а коса означає жнива, прибирання дарів природи, наділених силою перетворення. Алюзія «scythes and skulls» виконує функцію отримання додаткової інформації, адже Д.Браун у своєму творі не назвав керівників держави масонами, замість цього він надав асоціативний образ, який натякає на масонський вівтар, перед яким моляться члени цього таємного товариства.

У наведених нижче прикладах з роману «Код да Вінчі» Д.Браун звертається до понять давньокитайської філософії: «Their gods and goddesses worked to keep a balance of power. **Yin and yang**» [8, с. 30]. Інь і янь – це символи творчої єдності протилежностей у Всесвіті. «Sure enough, their clothes were inverse colors. Jesus wore a red robe and blue cloak; Mary Magdalene wore a blue robe and red cloak. **Yin and yang**» [8, с. 206]. У романі «Код да Вінчі» герої помітили, що на картині Леонардо да Вінчі «Таємна вечеря» Ісус Христос і Мірія Магдалина вдягнені так, ніби вони – дзеркальне відображення: на чоловікові червона мантія і синій плащ, а на жінці – синя мантія і червоний плащ. Алюзія «Yin and yang» виконує *функцію образної характеристики*, тому що автор не характеризує чи оцінює своїх героїв, а порівнює роботу богів і одяг персонажів картини з символами творчої єдності протилежностей – інь і янь.

Героїня роману «Код да Вінчі» Марі Шовель попросила Роберта Ленгода скоріше «заспівати її пісню» [8, с. 374], закінчити книгу про символи священного жіночого початку, Грааль, яким, на її думку, була Марія Магдалина: «Sing her song. The world needs modern **troubadours**» [8, с. 374]. У цьому прикладі автор влучно використав натяк на середньовічних поетів-музикантів, які оспівували ідеальну, духовну любов лицарів до своїх дам. Алюзія «troubadours» виконує *естетичну функцію*, адже словесне та музичне мистецтво трубадурів було джерелом естетичної насолоди слухачів, пробуджувало у людей позитивні емоції.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило дійти таких висновків. У детективних романах Д.Брауна «Янголи та Демони», «Код да Вінчі», «Втрачений символ», «Інферно» присутні історичні алюзії. Більшість історичних алюзій виконують оказіональну функцію, проте можуть також виконувати оцінно-характеризуючу, номінативну, естетичну, функцію образної характеристики, функцію створення іронії.

Перспективами цієї теми можуть стати подальші дослідження алюзії як інтертекстуального включення в текстах сучасної англомовної літератури.

Література:

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М., 1981. – 138 с.
2. Данте Алигьери. Божественная комедия: Пер. с итал. М. Лозинского / Вступ. ст. К. Державина. – М. : Правда, 1982. – 640 с.
3. Дронова Е. М. Стилистический прием аллюзии в свете теории интертекстуальности: На материале языка англо-ирландской драмы первой половины XX в. Дис. … канд. филол. наук / Е. М. Дронова. – Воронеж, 2006. – 182 с.
4. Наумова Т. М. Аллюзивные антропонимы в британской концептосфере: Автореф. дисс. … канд. филол. наук / Т. М. Наумова. – Нижний Новгород, 2011. – 24 с.
5. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М., 2000. – 128 с.
6. Brown Dan. Angels and Demons [Електронний ресурс] / Dan Brown. – 2000. – 270 p. – Режим доступу : http://www.miracle-girl.com/angels&demons.pdf.
7. Brown Dan. Inferno [Електронний ресурс] / Dan Brown. – 2013. – 1674 p. – Режим доступу : http://vk.com/doc8069473_215629575?hash=2d99d0b5d2e7178d05&dl=98c99737087cc5b9d1.
8. Brown Dan. The Da Vinci Code [Електронний ресурс] / Dan Brown. – 2003. – 383 p. – Режим доступу : http://hrsbstaff.ednet.ns.ca/engramja/ENG_11/The.Da.Vinci.Code.pdf.
9. Brown Dan. The Lost Symbol [Електронний ресурс] / Dan Brown. – 2009. – 345 p. – Режим доступу : http://www.etextlib.ru/Book/Details/25414.
10. http://www.remontbp.com/viktorianskij-stil-v-interere.

УДК 811.161.2'373 : 398.3

Н. В. Плотнікова,
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків

КОНЦЕПТ *РІЗДВО* У РЕЛІГІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

*У статті розглядається вербальне вираження концепту **Різдво** у складі мікроконцептосфери **Святки**, що передбачає вилучення інформації про досліджуваний фрагмент концептуальної картини світу людини зі словників різних типів та етнографічних джерел (культурологічний аспект) і визначення особливостей його репрезентації в мові.*

***Ключові слова**: лінгвокультурологія, мікроконцептосфера, концепт.*

КОНЦЕПТ* РОЖДЕСТВО *В РЕЛИГИОЗНОЙ КАРТИНЕ МИРА

*В статье описываются особенности репрезентации концепта **Рождество** в составе микроконцептосферы **Святки** при помощи осуществления выборки информации об исследуемом фрагменте концептуальной картины мира человека из словарей разных типов и энографических источников (культурологический аспект), предпринята попытка определения особенностей его репрезентации в украинском языке.*

***Ключевые слова**: лингвокультурология, микроконцептосфера, концепт.*

CONCEPT* RIZDVO *IN THE RELIGIOUS WORLD-IMAGE

*The article deals with the complex analysis of the concept **Rizdvo** of the microconceptosphere **Sviatki** projected for studying the peculiarities of its reflection in the synchronistical and diachronic aspects, as well as for clarifying of the specific character of its reflection in the hierarchical system of the linguistic world-image. Keeping within the limits of the lingvoculturological approach of the linguistic conceptology, in the research the notions such as conceptosphere, concept, conceptual microfield were considered.*

*In the structure of the microconceptosphere **Sviatki** 46 central concepts distributed to 10 conceptual microfields were distinguished. The appropriate field structure (nucleus, near-nucleus zone and periphery) of the microconceptosphere **Sviatki** was modeled and the hierarchical organization (superconcepts, presuperconcept, basic concepts, subconcepts) was presented. But the technique of the analysis of the lingvoculturological concepts suggested in this work consists of 3 stages: 1) formation of the nominative field of concept and definition of its nominative density; 2) separation and description of the structural elements of the concept; 3) modeling of its field structure. During the analysis of every concept the means of its*

© Н. В. Плотнікова, 2017

linguistic expression, including their paradigmatic and derivational peculiarities were characterized. The research of the central concepts of the microconceptosphere ***Sviatki*** *permitted to discover the specific character of the national mentality of the Ukrainians within the limits of this fragment of the linguistic world-image.*

Key words*: linguistic culturology, microconceptosphere, concept.*

Зимовий цикл народної календарної обрядовості українців поділяється на доріздвяні та власне Різдвяні свята. Власне Різдвяні свята (Святки) починаються зі Святвечора й закінчуються Водохрещем. Цей матеріал дає змогу розглядати Різдвяні святки або мікроконцептосферу ***Святки*** (Мксф) як концептуальне поле, що включає множину концептів, тобто є концептополем макрорівня [7, с. 214]. Концептополе макрорівня, як і концептополе мікрорівня, повністю відповідає всім традиційним канонам теорії поля, тобто має структуру у вигляді ядра, приядерної зони та периферії.

Оскільки концептуальне поле – велике угруповання концептів, то вважаємо доцільним розподілити його на концептуальні мікрополя (КМП), що «утворюють складну ієрархічну систему взаємопов'язаних полів, на основі яких формується мовна картина світу» [10, с. 31], та поєднують однорідні в поняттєвому відношенні одиниці (окремі концепти).

На концептуальному рівні свята різдвяно-новорічного циклу репрезентовані концептами ***Святки, Святвечір, Різдво, Щедрий вечір, Новий рік, Голодна кутя*** та ***Водохреще***, що в складі концептуального поля «мікроконцептосфера ***Святки***» групуються в концептуальне мікрополе «Різдвяно-новорічні свята». Один із фрагментів такого мікрополя, а власне концепт ***Різдво***, і становить предмет цього дослідження.

Оскільки концепт ***Різдво*** не розглядався з лінгвістичної та концептуальної точок зору у зв'язку із святочною обрядовістю українців, то *актуальність* теми цієї розвідки зумовлена необхідністю його опису з огляду на нову лінгвістичну парадигму з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних чинників. *Мета* статті – лінгвоконцептуальний аналіз мовного вираження концепту ***Різдво*** у межах мікроконцептосфери ***Святки***.

Для дослідження центральних концептів Мксф ***Святки*** застосовуємо комплексну методику, що поєднує елементи семантико-когнітивного та лінгвокультурологічного аналізів та базується на трьох етапах:

1) *побудова номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності*. **Номінативне поле концепту** – це *сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства* [6, с. 66]. Номінативне поле концепту будуємо шляхом вибірки зі словників та етнографічних джерел номінацій концепту. Номінативну щільність концепту подаємо у цифровому еквіваленті, застосовуючи поняття коефіцієнт номінативної щільності, що обчислюємо за формулою $\mathbf{Q_{nd} = NF_c : NF_{mcs}}$, де $\mathbf{Q_{nd}}$ – це коефіцієнт номінативної щільності, $\mathbf{NF_c}$ – загальна кількість одиниць номінативного поля концепту, $\mathbf{NF_{mcs}}$ – загальна кількість одиниць номінативного поля мікроконцептосфери, що становить 314 одиниць.

2) *виділення та опис структурних елементів концепту*. Згідно із методикою аналізу культурних концептів Ю. Степанова в структурі концепту виділяємо дві складові – культурну та поняттєву [13, с. 41]. Культурна складова містить три шари: а) історичний, де аналізуємо явище з історико-етнографічного погляду; б) актуальний, де проводимо аналіз синонімів імені концепту; в) етимологічний, де визначаємо первинний смисл імені концепту. Поняттєву складову виявляємо шляхом аналізу значень основних мовних репрезентантів концепту, що проводиться методом компонентного аналізу. Згідно із методикою концептуального аналізу З. Попової та Й. Стерніна, спільні за смислом семи різних мовних репрезентантів одного концепту інтерпретуємо як когнітивні ознаки концепту [6, с. 201], що їх називаємо смисловим елементом або компонентом смислу концепту. Подібні смислові елементи отримуємо й упродовж аналізу всіх шарів культурної складової концепту, інтерпретуючи як смислові елементи первинний смисл імені концепту та смисли, що їх має концепт в історико-етнографічному контексті.

3) *моделювання польової структури концепту*. Розподіляючи концептополя на концептополе макро- і мікрорівня, А. Приходько до перших відніс ті, що включають множину концептів (в розвідці це Мксф ***Святки***), в той час, як концептополе мікрорівня «можна умовно вважати ідіополем окремо взятого концепту» [7, с. 214]. Відповідно, концепт ***Різдво*** – це концептополе мікрорівня, що складається з ієрархії смислових елементів. До ядра відносимо смислові елементи, що виділені під час аналізу поняттєвої складової. Усі інші компоненти смислу, залежно від частотності їхнього використання належать до приядерної або периферійної зон. Польову структуру концепту подаємо з урахуванням особливостей різних періодів.

Культурологічно-лінгвістичний аналіз концепту *Різдво.*

І. Культурна складова концепту *Різдво.* А) *історичний шар.* Першим у низці різдвяних свят є Різдво Христове (повна офіційно-церковна назва – *Свято Різдва Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа* [2, с. 16]), що його відзначають 7 січня (25 грудня за ст. ст.). У давнину цей день знаменував собою зимовий сонцеворот, після якого дні починають прибувати, наближається весна, і тому в цей день різні язичницькі народи святкували народження своїх богів. У народів-землеробів найголовнішим богом було Сонце, що з наближенням весни ніби народжується знову, тому вони в день сонцевороту справляли його народження, зокрема слов'яни святкували Різдво – свято на честь могутнього бога Рода – творця Весвіту, тобто це було велике свято різдва світла. У деяких регіонах України (прикордонних із Росією) це свято мало назву *Коляда* [4: 2, с. 136; 12: 1, с. 1263], а у деяких західних – *Корочун* [5, с. 11–14; 8, с. 740].

На момент упровадження християнства на Русі християнська церква вже святкувала 25 грудня свято Різдва Христового, а внаслідок поєднання Різдва Христового з давнім язичницьким святом Корочуна (Коляди) утворилась складна обрядовість, в якій поруч із християнськими мотивами збереглись і язичницькі елементи. У сучасний період Різдво Христове не асоціюється з язичницькими традиціями, оскільки сама назва – Різдво Христове свідчить про те, що в основі сучасного свята лежить євангельська легенда про народження Сина Божого Дівою Марією, згідно з якою Ісус Христос народився в містечку Віфлеємі, неподалік від Єрусаліма. Коротку євангельську легенду доповнюють апокрифи, у яких мова йде про вертеп, втечу Йосифа з Марією до Єгипту тощо. Сьогодні Різдво Христове постає як суто християнське свято, про язичницьке походження якого частково нагадують такі елементи, як обряд колядування та власне колядки.

На концептуальному рівні розглядаємо концепт ***Різдво*** як базовий концепт у складі Мскф ***Святки*** та виділяємо його структурні елементи, тобто субконцепти: ***Вертеп***, ***Полазник***, ***Колядування***, ***Колядка***, ***Христосанка***, ***св. Миколай***. Виділені субконцепти (кожен із яких вартий окремої розвідки) або виникли на християнському ґрунті (***Вертеп***, ***Христосанка***, ***св. Миколай***), або частково християнізувались упродовж віків (***Полазник***, ***Колядування***, ***Колядка***). І сьогодні жоден із зазначених субконцептів не має суто язичницької мотивації, тому правомірно розглядати базовий концепт ***Різдво*** як теологему в складі релігійної картини світу.

Аналіз історичного шару культурної складової концепту ***Різдво*** у межах Мксф ***Святки*** дав змогу виявити смислові елементи: *«Колядування», «колядка», «христосанка», «вертеп», «полазник», «св. Миколай».* На лексичному рівні цей концепт репрезентовано відповідною лексемою.

Б) ***етимологічний шар.*** **Теологема *Різдво*.** В етимологічних словниках української мови зазначено, що сучасний іменник *Різдво* розвинувся з давньоруської форми **рожьство* у значенні «свято». Форма *рождество* (с **жд**) – церковнослов'янська, оскільки у східних слов'ян це свято звалося *рожьство* (XI-XII ст.), пізніше *рожество,* утім І. Срезневський фіксує й форму *рождьство*, але у значенні «народження», «день народження» [12: 3, с. 143-145]. А українська форма *Різдво* – «очевидно, результат фонетичного розвитку давнішого **рожьство* «народження, Різдво», пов'язаного з *родити* (**рожьство* > **розство* > **розтво* > *різдво*)». Отже, аналіз етимологічного шару культурної складової концепту ***Різдво*** у межах Мксф ***Святки*** дав змогу виявити смислові елементи: *«Свято», «народження».*

В) ***актуальний шар. Лексичні ознаки***. **Теологема *Різдво*.** Синонімічний ряд із домінантою *Різдво* у словнику синонімів відсутній, але народні варіанти фіксують етнографічні джерела: *свято Різдва Христового*, *Різдво Христове*, *Коляда*, *Корочун* [5, с. 12; 14, с. 111; 8, с. 740; 11, с. 12, 17]. Дисертація І. Бочарової містить офіційно-церковну назву цього свята – *Свято Різдва Господа Бога і Спаса Нашого Ісуса Христа* [2, с. 16], що є стилістичним синонімом, оскільки вживається лише в конфесійному стилі.

Як стверджує С. Килимник, «найбільшим, найголовнішим українським родинним, громадським і релігійним святом у річному циклі зимових свят – «брумалій» – було в давнину свято «**Корочуна**»» [5, с. 11]. Назва *Корочун* була добре відома мешканцям Київської Русі, зокрема у Новгородському літопису під 1143 р. зазначено: «Стояше вся осенина дъждева отъ Госпожина дни до Корочюна» [цит. за О. Афанасьєвим, 1869, с. 760]. Припускаємо, що в літопису лексема *Корочун* позначає «день сонцевороту», і в такому значенні вона була запозичена у поляків, порівн.: Польськ. *kroczyć* «день, що крокує, переходить; день сонцевороту». В українській мові *Корочун* – це давня назва сучасного свята Різдва, порівн.: Корочун – це **Різдво** [8, с. 740]. В Україні в значенні *Різдво Христове* це слово вживається лише на територіях, прикордонних із Румунією. Імовірно, запозичивши румунську форму *Крачун*, «карпато-роси» перетворили її на *Карачун* та вживали у значенні «свято Різдва», але оскільки в XIX ст. ці землі входили до складу Росії, то, вірогідно, під упливом російської мови лексема *Карачун* почала вимовлятися як *Корочун*, але зберегла своє первісне запозичене значення – «свято Різдва». З приводу виникнення лексеми *Корочун* науковці висували різні теорії але, як зазначає С. Килимник, «запевнити, що саме від спогаданого пішла назва – дуже трудно, та й неможливо» [5, с. 11].

За свідченням К. Сосенка, « … Коляда – це друга технічна назва різдвяного свята» [11, с. 92]. На вживання лексеми *Коляда* в такому значенні в українській мові також указують В. Даль [4: 2, с. 136] та І. Срезневський [12: 1, с. 1263]. Серед українців це значення лексеми *Коляда* фіксує лише К. Сосенко [11, с. 92]. Можливо, що поодиноке використання іменника *Коляда* як назви свята Різдва Христового є запозиченням із російської мови й українській мові не властиве. Якщо подібне використання лексеми *Коляда* і має місце в окремих місцевостях України, то це метонімічне перенесення назви цілого (Коляда як назва циклу зимових свят – Святок) на частину (Різдво як компонент циклу зимових свят).

Назва *Корочун* на позначення свята Різдва Христового побутує лише у зоні Карпат, а номінація *Коляда* в такому ж значенні майже не вживається на території України, відповідно, загальноукраїнською дохристиянською назвою язичницького свята Сонця було **рожьство* у значенні *народження*, оскільки в цей день народжувалось нове Сонце. Після прийняття християнства в цей день церква починає справляти свято, присвячене народженню Ісуса Христа, що у християнській традиції отримує офіційно-церковну назву *Свято Різдва Господа Бога і Спаса Нашого Ісуса Христа,* а отже, язичницьку назву *Різдво* починають розуміти як редуковану форму повної офіційно-церковної назви, що сприяє її збереженню впродовж віків із майже незмінними формою та змістом. Існують й справжні редуковані форми, що утворились від повної офіційно-церковної назви – *свято Різдва Христового* та *Різдво Христове.* Але вже із XIV ст. онімізований апелятив *Різдво* здебільшого уживається окремо.

Не враховуючи регіональних варіантів та офіційно-церковних назв, констатуємо наявність в українській мові для вираження теологеми ***Різдво*** синонімічного ряду, репрезентованого етнографічними синонімами: РІЗДВО – КОРОЧУН – КОЛЯДА з архісемою *свято.* З огляду на регіональне використання лексем *Корочун* та *Коляда*, домінантою цього синонімічного ряду визнаємо лексему *Різдво*, що і стала назвою концепту.

Аналіз актуального шару культурної складової концепту ***Різдво*** у межах Мксф ***Святки*** дав змогу виявити його смислові елементи: *«Свято», «народження», «святість», «Корочун», «Коляда», «бог Сонце», «Ісус Христос».* Кількість одиниць номінативного поля концепту ***Різдво*** дорівнює 12, а коефіцієнт номінативної щільності становить 0, 038, що свідчить про свідоме побутування згаданого концепту у межах Мксф ***Святки*** та про його достатню комунікативну релевантність.

ІІ. Поняттєва складова концепту. Основними мовними репрезентантами теологеми ***Різдво*** є лексеми *Різдво*, *Корочун* та *Коляда*. Проаналізувавши значення лексем *Різдво* та *Коляда,* особливу увагу приділяємо тим, що вказують на Різдво і Коляду як на свято народження Ісуса Христа, зокрема в лексеми *Різдво* це ЛСВ *християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем*, а у лексеми *Коляда* – ЛСВ *свято Різдва Христового*.

Попри те, що лексикографічні джерела (видані в Україні) не містять лексеми *Корочун*, у значенні *Різдво* її фіксує Я. Рудницький [8, с. 740]. У такому ж значенні лексему *Корочун* уживає й С. Килимник, порівн.: ««Корочун» Русі-України, що покрився Святим Різдвом – це винятково багате, веселе, радісне й велике свято…» [5, с. 13]. Отже, у семантичній структурі лексеми *Корочун* виділяємо ЛСВ *свято Різдва Христового*.

Семний набір згаданих ЛСВ подано в таблиці:

МОВНИЙ РЕПРЕЗЕНТАНТ	ЛСВ	СЕМИ
Різдво	Християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем.	1. Свято. 2. Народження Христа. 3. Християнське свято, що святкується 25 грудня.
Коляда	Свято Різдва Христового.	1. Свято. 2. Народження Христа. 3. Свято Різдва.
Корочун	Свято Різдва Христового.	

Відповідно, у свідомості українців теологема ***Різдво*** як складник Мксф ***Святки*** містить такі смислові елементи, як *«Свято», «святість», «народження», «Корочун», «Коляда», «бог Сонце», «Ісус Христос».*

Проведений комплексний аналіз концепту ***Різдво*** як складника Мксф ***Святки*** сприяв виділенню його домінуючих смислових елементів, що дало змогу розглянути цей концепт з огляду на його польову організацію:

Концептуальна структура теологеми *Різдво*

ПЕРІОД	КОМПОНЕНТИ СМИСЛІВ
Дохристиянська доба	1. *Ядро*: «свято», «народження»; 2. *Приядерна зона*: «сонцеворот», «Корочун», «бог Сонце», «полазник», «колядницька зірка», «Коляда», «колядка», «колядування»; 3. *Периферія*: «весна».
Доба християнства	1. *Ядро*: «світло», «народження», «святість»; 2. *Приядерна зона*: «сонцеворот», «Корочун», «бог Сонце», «Ісус Христос», «полазник», «вертеп», «колядницька зірка», «Коляда», «колядка», «колядування», «ялинка», «Дід Мороз»; 3. *Периферія*: «весна», «Діва Марія», «Віфлеєм».
Сучасний період	1. *Ядро*: «свято», «народження», «святість»; 2. *Приядерна зона*: «Ісус Христос», «полазник», «вертеп», «колядницька зірка», «Коляда», «колядка», «колядування»; 3. *Периферія*: «Діва Марія», «Віфлеєм».

Проаналізувавши концептуальну структуру концепту ***Різдво*** з огляду на польову організацію, робимо висновок, що сьогодні ядерні компоненти смислів (від загальної кількості смислових елементів) складають ≈ 23 %. Упродовж віків у ядерній зоні концептуальної структури цього концепту відбулися несуттєві зміни, зокрема після прийняття християнства теологема ***Різдво*** розширює свою концептуальну структуру компонентом смислу «*святість*», що залишається актуальним і сьогодні.

Відсоткове вираження компонентів смислів приядерної зони для концепту ***Різдво*** сягає ≈ 61 %. Упродовж віків у цій зоні також відбулися незначні зміни, зокрема нові смислові елементи з релігійною мотивацією виштовхують із приядерної зони концептуальної структури цього концепту компоненти смислів язичницького походження і теологема ***Різдво*** втрачає смислові елементи «*сонцеворот», «Корочун», «бог Сонце*». Утім, релігійна мотивація сприяла також і виникненню нових смислових елементів, зокрема «*Ісус Христос*» та «*вертеп*».

Периферійна зона теологеми ***Різдво*** містить ≈ 15 % смислових елементів. У добу християнства у цій зоні поступово зникає смисловий елемент, що мав язичницьку мотивацію: «*весна*». На заміну зниклого смислового елементу прийшли компоненти смислів із релігійною мотивацією: «*Діва Марія*», «*Віфлеєм*».

Результати вивчення теологеми ***Різдво***, що отримані за допомогою компонентного, етимологічного та культурологічного аналізу, дають змогу зробити висновок, що цей концепт належить до значущих у житті українців.

Запропонована методика комплексного аналізу культурних концептів може бути використана для вивчення інших подібних концептів, що є перспективним у сучасний період, коли простежуємо помітне посилення уваги до національної самобутності української культури.

Література:

1. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов: В 3 т. / Александр Николаевич Афанасьев. – М. : Типографія Грачева, 1865-1869. – Т. 3. – 1869.
2. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Ірина Василівна Бочарова. – Київ, 1999.
3. Войтович В. М. Генеалогія богів давньої України / Валерій Миколайович Войтович. – Рівне : Видавець Валерій Войтович, 2007.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / [авт.-сост. В. И. Даль]. – М. : Русский язык – Медиа, 2005. – Т. 2. : И-О. – 2005. – 779, [3] с.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [у 3 кн., 6 т.] / Степан Килимник. – Виннипег, Торонто, 1964. – Кн. 1. – Т. 1. (Зимовий цикл). – 1964.
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М., 2007.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008.
8. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови: В 2 т. / Ярослав Б. Рудницький. – Вінніпег / Оттава : Українська Вільна Академія Наук / Українська Магилянсько-Мазєпинська Академія Наук – Товариство плекання рідної мови, 1962–1972 – 1982. – Т. 2. : Д-Ь. – 1982.
9. Скуратівський В. Т. Дідух: Свята українського народу / Василь Тимофійович Скуратівський. – К. : Освіта, 1995.
10. Смирнова Ю. П. Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах: дисс. … канд. филол. наук: 10.02.20 / Юлия Павловна Смирнова. – Уфа, 2001.
11.Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий вечір: культурологічні оповідання / Ксенофонт Сосенко. – К. : Український письменник, 1994.
12. Срезневский И. И. Матеріалы для словаря древне-русскаго языка: В 3 т. / Измаил Иванович Срезневский. – Спб. : Типографія Императорской академіи наукъ, 1893–1903. – Т. 1. : А-К. – 1893.
13. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М., 1997.
14. Українці: Свята. Традиції. Звичаї / [уклад. І. Коверець]. – Донецьк : Альфа-Прес, 2004.

УДК 811.138.1'42

Н. П. Пожидаєва,
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Бахмут

«ДВА ЯЗЫКА В ОДНОЙ ГОЛОВЕ» ИЛИ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ЕВРОПЕ

Статья посвящена изучению последствий билингвизма на территории Европы, в частности формированию особого отношения к английскому языку и влиянию билингвальной ситуации на процессы дестандартизации языковых систем.

Ключевые слова: *лингва франка, билингвы, профессиональная культура, дискурсивная нативизация, дестандартизация.*

© Н. П. Пожидаєва, 2017

«ДВІ МОВИ В ОДНІЙ ГОЛОВІ» АБО ЛІНГВІСТИЧНА СИТУАЦІЯ В ЄВРОПІ

Стаття присвячена вивченню наслідків поширення білінгвізму на території Європи, зокрема формуванню особливого відношення до англійської мови та впливу білінгвальної ситуації на процеси дестандартизації мовних систем.

Ключові слова: *лінгва франка, білінгви, професійна культура, дискурсивна нативізація, дестандартизація.*

«TWO LANGUAGES IN ONE HEAD» OR LINGUISTIC SITUATION IN EUROPE.

The article deals with bilingual aspect of the linguistic landscape in Europe. It tackles the problem of special attitude to English by those who use it as a second language. The author illustrates the influence of the bilingual situation in Europe on the formation of a new type of the language of intercultural communication (English lingua franca) with reference to the professional culture of seafarers. It has been taken into consideration that international seafarers use English for their communication, both oral and written, thus contributing to the process of destandardisation of the English language. It has been proved that written form of communication with the help of English lingua franca promotes discursive nativisation considering wide use of terminology and special vocabulary. The content analysis of certain texts (extracts from seafarers' professional correspondence) shows some independence of communicative effect from correct / incorrect grammatical and structural form of the utterance based on the use of professional sublanguage and its implicit effect.

Key words: *lingua franca, bilinguals, professional culture, discursive nativisation, destandardisation.*

Общепринятое определение двуязычия, или в современной интерпретации билингвизма, состоит в способности индивида пользоваться двумя языками попеременно. В широком понимании это владение родным языком и вторым неродным языком. Принято различать несколько видов билингвизма (активный, контактный, автономный, субординативный и т.д.). Данная статья посвящена не столько сути билингвизма, сколько последствиям распространения этого явления на территории Европы и, в результате, формированию нового отношения к средству / языку межнационального общения. Де факто таким языком уже давно стал английский, что объясняется сравнительно простой грамматической системой этого языка (практическое отсутствие категории рода, падежей и спряжений, хотя с этим могут поспорить многие лингвисты) и экономическим ростом англоговорящих стран. Английский язык играет огромную роль как в распространении информации, так и в международный отношениях. Кроме того, именно английский язык используется как «релейный» при переводе с малых языков на неофициальные языки Евросоюза, например, с хорватского на греческий. Следует отметить, что при этом происходит взаимодействие не только между национальными языками, но и между культурами этих народов.

С лингвистической точки зрения территорию Европы можно поделить на большие «ломтики» (немецкий, французский, испанский, русский), мелкие «ломтики» (чешский, португальский, венгерский и т.д.) и крошки (исландский, фризский, эстонский, мальтийский и т.д.). Отдельную роль следует выделить английскому языку. До 1970 года при составлении большинства документов Европейского Экономического Союза доминировал французский язык. Тем не менее, предлагаем проследить динамику увеличения приоритета английского языка после 1970 года: 1970 – французский 60%, немецкий 40%; 1989 – французский 49%, немецкий 9%, английский 30%; 1997 – французский 40%, английский 45%; 2000 – французский 33%, английский 55% [4, с. 130]. Английский язык является родным для 16% граждан Европы, ещё 31% пользуются английским для общения на бытовом уровне. И это не есть решающим фактором для присвоения английскому языку роли языка межнационального и межкультурного общения. Дело в том, что количество людей (билингвов), которые пользуются английским языком как вторым, в разы превышает число тех, для кого английский – родной.

Именно широкое использование английского языка в качестве второго языка для общения на межкультурном уровне с такими же пользователями английского языка и приводит к тому, что такое явление требует лингвистического исследования. Уже несколько десятилетий внимание лингвистов привлекает такая форма английского языка как линва франка, т.е. смешанный функциональный тип языка, который используется носителями разных языков для общения внутри различных профессиональных культур. Анализ лингвистических исследований английского линва франка позволяет выделить несколько терминов, которые используются для трактовки сущности европейского английского линва франка как феномена или явления. К таким терминам относятся, например: парадигма – paradigm (Barbara Seidlhofer), модель – model (A. Suresh Canagarajah), троп – trope (Marko Modiano), вариант – variant (Jennifer Jenkins), разновидность – variety (Braj B. Kachru), концепция – construct (Anne Pakir), форма – form (Anthony Pym), транснациональный контактный язык – transnational contact language (Claude Truchot), международный вспомогательный язык, или МВЯ – international auxiliary language, IAL (Angelika Breiteneder). Это объясняет различные подходы к изучению данной проблемы. Неоспоримым остаётся тот факт, что английский линва франка существует, им пользуются в большей мере в устной форме в ограниченных сферах социальных контактов. Целью данной статьи является привести доказательства того, что английский линва франка постепенно проникает и в письменную форму общения, тем самым способствуя ускорению процессов дестандартизации грамматической системы нормативного английского языка. Материалом для исследования послужили отдельные тексты из профессиональной переписки билингвальных представителей культуры судовождения.

Сегодня, когда значение английского лингва франка на территории Европейского Союза увеличивается и крепнет, логичным было бы предположить, что вследствие этого будут возникать попытки стандартизации, кодификации и легализации такой языковой формы. Именно такая парадигма подвергается процессам дискурсивной нативизации [3, с. 36]. В ходе языковых контактов в английский лингва франка проникают такие элементы языковых систем других европейских языков, которые в певичной стадии могут быть понятными только носителям языков-доноров. Для достижения полного понимания между коммуникантами на уровне межнационального общения необходимым и достаточным есть их принадлежность к одному информационному сообществу. Сегодня лингвисты пользуются иными терминами по отношению к данному явлению – это «профессиональная культура» или «сфера». Представители же отдельной профессиональной культуры пользуются своим особым языком для специальных целей, т.е. подъязыком. Ю. М. Скребнев считает, что национальный язык не представляет собой однородное целое, а множество его элементов используются только в строго определённых специальных сферах [1, с. 84–86]. С. Г. Тер-Минасова отмечает, что не существует языка как такового «вообще», а можно изучать лишь его определённый слой или стиль [2, с. 4].

Профессиональная культура судоводителей во все времена отличалась от других тем, что любой из её представителей должен был держать у себя в голове как минимум два языка, т.е. речь идёт о профессиональных билингвах. Кроме того, терминологический вокабуляр (запас слов) каждого из судоводителей строго специфичен. В качестве примера следует привести текстовый отрывок из отчета старшего механика:

To Capt. A.Singh
Bunkering consumption is: Voyage one HFO – 536.1, MDO – 26.3
Voyage two HFO – 452.2, MDO – 15.7
Brgds Ch. Eng. I. Pozhydayev

В мировой практике принято общение между судоводителями на английском языке. Здесь уместно говорить как раз о той форме английского языка, которую сегодня называют английский лингва франка. Для этого есть все предпосылки: этот язык используется носителями других разных языков для специфического общения внутри единой профессиональной культуры. При этом следует отметить, что коммуниканты используют как устную, так и письменную форму общения. Совершенно очевидным при анализе текстов является то, что они содержат специализированную лексику, свойственную только данному профессиональному подъязыку. Эта лексика представлена набором терминов, которые относятся к терминосистеме судовождения. Именно использование такой терминосистемы обеспечивает взаимопонимание среди носителей разных языков. Но именно использование такой терминосистемы одновременно позволяет нивелировать строгие требования грамматической системы стандартного английского языка, что и приводит к процессам дискурсивной нативизации. Рассмотрим следующий пример, который иллюстрирует пренебрежение правилами граматики и демонстрирует полное взаимопонимание внутри определённой профессиональной культуры:

1). To: Tina Ruhnke

I kindly inform U, what we are tested the ME duaring stop. RPM changed from 0 to 10. When RPM show <6, nothing happening. When RPM show 6 and more, alarms coming,but st-by pumps not start.

We are make test following your letter:

– disconnect the wiring at X17 terminal 2 – fault not exist

– disconnect the wiring at X17 terminal 8 – fault not exist

– reconnect the wiring at X17 terminal 2 – fault not exist

Reconnect the complete wiring.

2). To: Anke Wohlers

I kindly inform U, what we have signal only on Konsberg, when ME is stoped we used ofscan in window MAIN ENGINE OVERVIEW – ME-RPM (tagname: ME-RPM, Tag number: 397, Description: Engin Speed), when counter show – 0 rpm and we don't have alarm.

Сложно объяснить, что именно происходит в голове профессиональных билингвов при общении на неродном языке. Вероятнее всего, происходит концентрация усилий для достижения определённого коммуникативного эффекта. При этом применяется принцип экономии языковых усилий в расчёте на быстрое достижение цели коммуникации за счёт использования определённой терминосистемы. Существует лингвистическая гипотеза о том, что знания о родном языке человек получает в детстве параллельно с приобретением навыков мыслить по определённым моделям. Причём эти приобретённые в детстве языковые модели в дальнейшем препятствуют реорганизации мысли во время общения на неродном языке [5, с. 89]. Совершенно неизвестно, на каком языке происходит формирование мысли при общении билингвов – на родном, на втором или на комбинации двух языков. Вполне вероятно, что это происходит на подсознании, и мысль не формируется ни на одном из языков, а лишь потом трансформируется в речь. Приведём ещё один пример в доказательство того, что английский лингва франка используется и в письменной форме, что оправдывает предположение о быстротекущих процессах дестандартизации грамматической системы нормативного английского языка:

Dear all Captain's,

Pls. note, that before 'Tropic Canada' could be sold GL observed dents at each side of jib crane No.1 and requested together with maker 'Liebherr' to replace high tensile top plating by specified/complicated welding, ultra sonic tests and load test after all.

Same repair had to be carried-out on 'TS Tokyo' and 'TS Bangkok' whilst dry docking Hongkong, 2008 as well.

These damages to both jibs were obviously being caused by keeping jibs in vertical position whilst cargo operation at midstream, Hongkong.

However, same damage to jib of 'Tropic Canada' had been caused by overriding of end switch.

Pls. advise all C/E's and electricians never to manipulate end switch at all!

Many Thanks for your cooperation

HJTheil

Любой текст является объединяющим компонентом акта коммуникации, а поле деятельности общения совпадает с текстовой деятельностью. Текст рассматривается как языковой феномен, в то же время текст объединяет в себе как языковые, так и социальные аспекты. Следовательно, понятие «текст» следует соотносить с понятием «дискурс». Как текст, так и дискурс, оба являются структурними и содержательными составляющими процесса коммуникации, имеют лингвистические характеристики, от которых в значительной мере зависит результат коммуникативных процессов. Структурная составляющая текстового отрывка, приведенного ниже, не вполне отвечает требованиям стандартного английского языка:

To: Mr. Pelzetter

Please be informed that during routine refilling of DO settle tank DO Transfer pump was stopped by motor overload protection. After investigation a cause of failure it was found that pump screws were stuck in casing insert. The screws were extracted and the following was revealed: driving and driven screws had seizing marks; 50 percent of casing insert working surface had a deep radial scratches; driving screw had axial misalignment 0.45 mm (see attached pictures). We had done our best to restore the pump but unfortunately we didn't succeed. After polishing damaged surfaces the pump could run about one hour then it was stuck again.

We would like to remind you that the problem with this pump had place in February and relative GC 31M was sent. At the moment status of that GC is closed but we haven't received new pump as it was requested in GC. Please clarify the situation with above mentioned GC and advise what we shall do (to wait for implementation of GC or send spares requisition). Conclusion: It's no chance to restore the pump on board the vessel due to considerable wear of mating parts. Now we have to use FO transfer pump for pumping-over DO that in turn lead to loss of DO.

Тем не менее, при анализе содержательной составляющей данного отрывка можно заключить, что процесс коммуникации не тормозится из-за несоблюдения норм грамматической системы попросту потому, что эти нормы частично игнорируются самими учасниками коммуникации, которые принадлежат к одной профессиональной культуре и пользуются определённой терминосистемой. С точки зрения семантического аспекта межкультурной коммуникации можно рассматривать связь между социально-культурным статусом определённой группы (профессиональная культура) и языковыми средствами, которыми пользуется эта группа (профессиональный подъязык). Анализ языковых элементов такого подъязыка помогает выявить в системе профессиональных отношений имплицитно выраженные установки и скрытые эффекты влияния на взаимопонимание. Представляется возможным прийти к выводу, что мы являемся свидетелями того, как английский лингва франка формирует свои отличительные черты, которые в перспективе следует изучать и анализировать с целью выявления закономерностей его языковых систем.

Литература:
1. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка : учебник для вузов / Ю. М. Скребнев. – 2-е изд., испр. – М. : Астрель, 2000. – 224 с.
2. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 262 с.
3. Modiano 2005: Modiano, M. Cultural studies, foreign language teaching and language practices and the non-native speaker practitioner [Text] / M. Modiano // In Enric Llurda (ed.), Non-native Language Teachers : Perceptions, Challenges, and Contributions to the Profession – Boston, MA : Springer, 2005. – P. 25–43.
4. Phillipson R. English-Only Europe? Challenging Language Policy / R. Phillipson. – London and New York : Routledge, 2003. – 250 p.
5. Slobin D. From «Thought and Language» to «Thinking for Speaking» / D. Slobin // J. J. Gumperz and S. Levinson (Eds.), Rethinking linguistic relativity. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – P. 70–96. http://works.bepress.com/cgi/sw_user_setup.cgi

УДК 811.112.2 : 81'276.3

О. В. Поздняков,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГІЗМІВ: СИСТЕМНО-КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано шляхи утворення німецьких молодіжних сленгізмів, зафіксованих у спеціалізованих лексикографічних джерелах. Автор вивчає специфіку процесів словотвору, зміни значення і запозичення. Головну роль в утворенні лексики адолесцентів відіграє словотвір. Виявлено продуктивність композитоутворення, афіксації та напівафіксації. Твірні основи більшості таких сленгізмів є семантично зміненими. Для семантичної деривації характерне домінування метафоризації. Субкультурна орієнтованість досліджуваного вокабуляру зумовлює продуктивність запозичення з англійської мови. Запозичені слова є, як правило, морфологічно асимільованими. Ключовими екстралінгвальними детермінантами номінативних процесів у сленговій лексиці визначено потреби демонстрації креативності, вираження суб'єктивної оцінки, виокремлення з-поміж інших вікових, соціальних, професійних груп.
Ключові слова: *молодіжний сленг, адолесценти, словотвір, семантична деривація, запозичення, позамовна детермінованість.*

ПУТИ ОБРАЗОВАНИЯ НЕМЕЦКИХ МОЛОДЕЖНЫХ СЛЕНГИЗМОВ: СИСТЕМНО-КВАНТИТАТИВНЫЙ АНАЛИЗ
В статье проанализированы пути образования немецких молодежных сленгизмов, зафиксированных в специализированных лексикографических источниках. Автор изучает специфику процессов словообразования, изменения значения и заимствования. Главную роль в образовании лексики адолесцентов играет словообразование. Установлено продуктивность композитообразования, аффиксации и полуафиксации. Производящие основы большинства таких сленгизмов подвергнуты семантическим изменениям. Для семантической деривации характерно доминирование метафоризации. Субкультурная ориентированность исследуемого вокабуляра определяет продуктивность заимствования из английского языка. Заимствованные слова являются, как правило, морфологически ассимилированными. Ключевыми экстралингвальными детерминантами номинативных процессов в сленговой лексике определены потребности демонстрации креативности, выражения субъективной оценки, выделения среди других возрастных, социальных, профессиональных групп.
Ключевые слова: *молодежный сленг, адолесценты, словообразование, семантическая деривация, заимствование, внеязыковая детерминированность.*

WAYS OF FORMING GERMAN YOUTH SLANGISMS: SYSTEM-QUANTITATIVE ANALYSIS
The article analyses the ways of forming German youth slangisms registered in specialized lexicographical sources. The author studies the peculiarities of the processes of word-building, semantic derivation and borrowing from other languages. It has been found out, that young people use slang vocabulary the most actively during a stage of their development known as adolescence. Word-building plays a main role in forming adolescents' vocabulary. The most productive types of word-building are compounding, affixation and semi-affixation. A large number of slangisms are determinative compounds. We consider the need for identification as the main reason for using specific affixes in enriching youth vocabulary. Lexical units formed by means of suffixation and semi-suffixation express a subjective assessment of subjects of designation. Metaphorization occupies a dominating place in the process of semantic derivation. Metaphor and metonymy show the connection between youth slang and standard German. English language is the main source for borrowing words into adolescents' vocabulary. As a rule, loanwords are morphologically modified. There is a tendency to making new slangisms by means of compounding German and English stems. The author defines the following key extralingual determinants of nominative processes in slang vocabulary: need for creativity, expressing subjective assessment, identification among other age, social, professional groups.
Key words: *youth slang, adolescents, word-building, semantic derivation, loanwords, extralingual determinancy.*

Постановка проблеми. Молодіжний сленг служить одним з важливих джерел збагачення лексичного складу німецької мови на сучасному етапі. Творцями та активними користувачами сленгу є молоді комуніканти, які перебувають в адолесцентній фазі розвитку. Для останньої, за С. Аугенштайн, ключовим вважаєтся не лише інтенсивна зацікавленість власним тілом, але й формуванням власного «Я» [7, с. 26]. Комунікативна цінність сленгізмів детермінована незвичністю їх форми, експресивним забарвленням, демонстрацією суб'єктивного (часто іронічного) ставлення до об'єкту номінації. Завдяки зазначеним особливостям одиниці молодіжного вокабуляру все активніше використовуються в електронних та друкованих видах засобів масової інформації, проникають на рівень побутового спілкування представників інших соціальних, вікових, професійних груп, відбувається фіксація сленгізмів у спеціалізованих і стандартизованих лексикографічних джерелах. Така популяризація мовного субкоду адолесцентів визначає **актуальність** здійсненого дослідження.

Оскільки вокабуляр адолесцентів є однією з субсистем німецької мови, для його збагачення притаманно, відповідно, використання трьох основних шляхів утворення лексичних одиниць німецької мови – словотвору, зміни значення (семантичної деривації) і запозичення з інших мов [5, с. 41].

До **завдань** пропонованого дослідження належать: вивчення шляхів утворення німецьких молодіжних сленгізмів та їх специфіки; формування оптимального підходу до дослідження номінативних процесів вокабуляру адолесцентів; системно-квантитативний аналіз процесів словотвору, семантичної деривації, запозичення та встановлення позамовних детермінант їх продуктивності.

© О. В. Поздняков, 2017

Огляд наукових публікацій вказує на активізацію в останні десятиріччя досліджень шляхів утворення сленгзімів у сучасній германістиці. У різний період формування молодіжної лексики були предметом вивчення Г. Генне [11], А. Ласт [12], Я. К. Анроутсопоулоса [6], П. Шлобінскі [13], К. Верлі [14], Г. Еманна [9], Н.Д. Мататиркіної [1], М. Хуна [8]. У проаналізованих працях перелічені вище лінгвісти зосереджували увагу або на певному з шляхів утворення сленгізмів (словотворі, семантичній деривації чи запозиченні відповідно), або ж давали узагальнену описову характеристику номінативних процесів у молодіжному вокабулярі. **Новизна** нашого дослідження полягає у системно-квантитативному аналізі однієї з підсистем німецького молодіжного сленгу – його лексикографічно зафіксованої частини.

Матеріалом дослідження є 1978 одиниць трьох частин мови (іменники, дієслова та прикметники), відібрані в результаті суцільної вибірки із спеціалізованих словників німецького молодіжного сленгу (загалом 5 джерел, з них 4 одномовні та одне – двомовне).

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проаналізованих класифікацій видів словотвору німецької мови [10, с. 50; 2, с. 99–100; 5, с. 61] для вичерпного опису цього шляху утворення лексики адолесцентів у нашому дослідженні пропонуємо поділ виокремлених сленгізмів на симплекси (прості слова), результати словоскладання, експліцитної (афіксації та напівафіксації) й імпліцитної (конверсії) деривації, абревіації та інших видів словотвору, що виникли на базі твірних основ молодіжних і літературних німецьких слів. На нашу думку, запропонований підхід до аналізу номінативних процесів досліджуваної лексики сприяє більш чіткому виокремленню та розмежуванню в її складі національного й запозиченого, а також кращому визначенню екстралінгвальних детермінант виникнення сленгізмів.

Встановлено, що словотвір є найпродуктивнішим шляхом утворення молодіжної лексики. Нами виявлено 1295 сленгізмів, які виникли цим способом (65,47% проаналізованого матеріалу).

Результати здійсненого дослідження свідчать про незначну кількість сленгізмів-симплексів (41 одиниця – 3,36% сленгізмів-результатів словотвору) (*wambo – riesig, groß*). Передумовою їх утворення вважаємо потребу адолесцентів у приховуванні справжнього змісту повідомлення (*imba – super*). Причинами незначної кількості лексикографічно зафіксованих простих слів вважаємо використання в молодіжному слензі семантично переосмислених твірних основ лексичних одиниць літературної німецької мови, а також вплив засобів масової інформації як чинника зниження індивідуальної креативності адолесцентів.

Значно продуктивнішим є словоскладання (503 одиниці – 38,65% сленгізмів-результатів словотвору) (*Butterkopf – Person mit fettigen Haaren*; *Gehirnprothese – Taschenrechner*). За структурно-семантичною класифікацією, значна частка виокремлених композитів є детермінативними, менше – зрощеннями. Велику кількість детермінативних композитів вважаємо наслідком використання їх для задоволення прагнення суб'єктивної оцінки (*Blechpickel – Piercing*).

Серед словотвірних способів утворення сленгізмів продуктивністю відзначається також деривація (659 одиниць – 50,89% сленгізмів-результатів словотвору) (*bekoffern – dumm anreden; knutig – süß, niedlich*).

При аналізі процесів експліцитної деривації у досліджуваному матеріалі пропонуємо поділ словотвірних афіксів на традиційні (зафіксовані в «Словнику словотвірних елементів німецької мови» М. Д. Степанової) [3] та нетрадиційні (відсутні у вказаній праці, проте їх можна вважати афіксами чи напівафіксами завдяки наявності в них характерних для даних морфем ознак). Таку класифікацію вважаємо доцільною для чіткішої демонстрації дистинктивних ознак словотвору молодіжного сленгу в порівнянні з літературною німецькою мовою. Основними причинами використання адолесцентами в процесі словотвору нетрадиційних афіксів є, на нашу думку, прагнення виокремитися серед представників інших соціальних, вікових, професійних груп, а також протест проти стандарту (*peino – peinlich; Drinni – Stubenhocker*). Для префіксації та напівпрефіксації притаманне використання формантів із значенням підсилення (*hypergeil – sehr gut*). Вважаємо, що це детерміновано вразливістю молоді, схильністю до перебільшення. Лексичні одиниці, утворені шляхом суфіксації та напівсуфіксації, виражають іронічне ставлення до предмету найменування (*Komposti – alter Mensch; Blaumann – Polizist)*.

Переважна частка виокремлених складних утворень містять у своїй мофологічній структурі формант *-er*, що приєднується до дієслівної основи як останнього компонента твірного словосполучення. Такі сленгізми виражають іронічне або зневажливе ставлення до предмету найменування (*Eierkneifer – sehr enge Männerunterwäsche*). Конверсія відзначається продуктивністю вербалізації (*prallen – sich langweilen*) та ад'єктивації (*bombe – hervorragend*), що вважаємо задоволенням прагнення експериментування з мовним матеріалом.

Основною детермінантою застосування в словотворчих процесах абревіації, контамінації та звуконаслідування (загалом 92 одиниці – 7,10% сленгізмів-результатів словотвору) є реалізація мовнокреативного потенціалу адолесцентів. Найпродуктивнішим видом скорочених слів є усічення та літерні скорочення (*KA – keine Ahnung; Emo – emotionaler Mensch*).

Характерною рисою словотвору в молодіжній лексиці є семантичні зміни мотивуючих основ (*Orallüftung – Rülpsen*; *eingelasert – tätowiert*). Адолесценти використовують загальновживані слова в нових, оригінальних значеннях як демонстрацію своєї творчості, а також вираження протесту, відмежування від інших членів суспільства.

У порівнянні із словотвором зміна значення стандартизованих лексем є менш продуктивним шляхом утворення сленгової лексики (254 одиниці – 12,84% проаналізованого матеріалу). Для аналізу процесів семантичної деривації нами обрано поширений у сучасній германістиці логічний принцип її класифікації (поділ на метафоричні та метонімічні перенесення найменування, розширення і звуження значення) [4, с. 39].

Невисока продуктивність процесів розширення та звуження значення (загалом 30 одиниць – 11,81% сленгізмів-семантичних дериватів) детермінована, на наш погляд, наданням адолесцентами переваги «грі» з семантикою перед простою зміною її обсягу (*Häuptling – Chef*). У свою чергу, метафора та метонімія реалізують можливість використання стандартизованих лексичних одиниць у новому значенні без допомоги словотвірних засобів, демонструючи взаємодію молодіжного сленгу з літературною німецькою мовою.

Найбільше семантичних дериватів у досліджуваній лексиці утворено шляхом метафоризації (214 одиниць – 84,25% результатів зміни значення). Аналіз лексикографічних джерел засвідчив, що в молодіжному слензі використовується обмежена кількість видів метафоричних перенесень найменування. Найчастіше вони відбуваються на основі подібності внутрішньої ознаки (*Hammer – Erfolg*), переходу від зовнішнього до внутрішнього (*löffeln – verstehen*) та від конкретного до абстрактного (*galaktisch – super, genial*). Незначною в процесі утворення сленгізмів є роль метонімії, найпоширенішим її видом є перенесення найменування з частини на ціле (*Hecke – Mann mit dichtem Bart*). Домінування метафори над метонімією визначається більшою придатністю першої для вираження суб'єктивного ставлення до предмету найменування.

Стрімке зростання ролі комп'ютерних технологій, глобалізація медійного середовища, популяризація англомовних субкультур спричинюють активне використання в процесі збагачення сленгового вокабуляру запозичень (429 одиниць – 21,69% проаналізованого матеріалу). Ці лексеми набувають значної комунікативної цінності для адолесцентів також

завдяки їх формальній незвичності. З огляду на домінування серед результатів зазначеного виду утворення молодіжних слів англіцизмів, найбільш зручним для опису сленгізмів-запозичень вважаємо їх поділ на нульові (запозичені слова, які в порівнянні з їх формою і значенням у мові-джерелі можуть бути як неасимільованими, так і зазнавати семантичних чи морфологічних змін) та часткові замінники (композити, що складаються з німецьких і запозичених основ) [14, с. 72].

У досліджуваному матеріалі переважна частка сленгізмів належить до нульових замінників (*froggy – verrückt, ausgelassen*) і значно менша – до часткових (*Weizenspoiler – Bierbauch*). Мовнокреативність адолесцентів репрезентується наявністю в складі нульових замінників псевдозапозичень – слів, які за морфологічною структурою нагадують англіцизми, але відсутні в літературній англійській мові (*Mobby – Lehrer*).

Для запозичень у молодіжній лексиці характерна асиміляція, переважно морфологічна (*flashen – boxen*). Орфографічна асиміляція експлікована написанням іменників з великої літери (*Wörkman – Person, die hart arbeitet*), адаптацією лексем до орфографічних норм німецької мови (*relaxt – entspannt*). Процес запозичення відзначається семантичними змінами твірних основ відносно їх значень у мові-джерелі (*flamen – beleidigen*).

Висновки дослідження та перспективи. У результаті здійсненого дослідження можна констатувати, що найбільш продуктивним способом утворення лексикографічно зафіксованих сленгізмів є словотвір на базі німецьких мотивуючих основ. Серед композитів домінують детермінативні. Специфіка дериваційних процесів полягає у використанні нетрадиційних словотвірних елементів, а також продуктивності афіксів із значенням підсилення. Словотвірні процеси супроводжуються семантичним варіюванням твірних основ, що, на нашу думку, детерміновано субсистемним статусом молодіжного сленгу. Специфіка процесів зміни значення в досліджуваній лексиці виражена у переважанні метафоричних перенесень найменування на основі подібності внутрішньої ознаки, переходу від зовнішнього до внутрішнього, а також від конкретного до абстрактного як демонстрації адолесцентами суб'єктивного ставлення до предмету номінації. Ключовим джерелом запозичень у молодіжному слензі є англійська мова. Для запозичень притаманним є домінування нульових замінників над частковими. У процесі входження до словникового запасу адолесцентів запозичення зазнають асиміляції, найчастіше – на морфологічному рівні. Аналіз шляхів утворення сленгізмів демонструє їх екстралінгвальну зумовленість. Важливими чинниками є прагнення виокремлення, вираження суб'єктивної оцінки, реалізації мовної креативності.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок вважаємо вивчення особливостей вживання досліджуваних лексем у комунікативній діяльності молоді на рівні субкультурних груп.

Література:

1. Мататыркина Н. Д. Неологизмы немецкого молодежного сленга на рубеже XX-XXI веков. – дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Наталья Дмитриевна Мататыркина. – М. : 2005. – 191 с.
2. Ольшанский И. Г. Лексикология. Современный немецкий язык / И. Г. Ольшанский, А. Е. Гусева. – М. : Академия, 2005. – 416 с.
3. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка [2-е изд., стереотип.] / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др.; под рук. М. Д. Степановой. – М. : Русский язык, 2000. – 536 с.
4. Солодилова И. А. Лексикология немецкого языка : учеб. пособие для студентов III курса / И. А. Солодилова. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 114 с.
5. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т. В. Строевой. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.
6. Androtsopoulos J. K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen / J. K. Androutsopoulos – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998. – 684 S.
7. Augenstein S. Funktionen von Jugendsprache / S. Augenstein. – Tübingen : Max Niemeyer, 1998. – 288 S.
8. Chun M. Jugendsprache in den Medien : Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.] / M. Chun. – Saarbrücken : VDM Dr. Müller, 2007. – 352 S.
9. Ehmann H. Was geht! / H. Ehmann. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache [1. Aufl.]. – München : C. H. Beck, 2005. – S. 7–14.
10. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 326 S.
11. Henne H. Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik / H. Henne. – Berlin; New York : de Gruyter, 1986. – 385 S.
12. Last A. «Heiße Dosen» und «Schlammziegen» – Ist das Jugendsprache? / A. Last // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie. – Osnabrück, 1989. – № 41. – S. 35–68.
13. Schlobinski P. Jugendliche und «ihre» Sprache : Sprachregister, Jugendkulturen und Wertesysteme; empirische Studien / P. Schlobinski, H.-Ch. Heinz. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1998. – 236 S.
14. Wehrli Ch. Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern / Ch. Wehrli. – Zürich : Studentendruckerei, 2002. – 234 S.

Список лексикографічних джерел:

15. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf.
16. Niegel Ch. Hä?? Jugendsprache unplugged 2011 : Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch. – Berlin; München; Wien; Zürich u.a. : Langenscheidt, 2011. – 168 S.
17. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2008. Sammelband seit 2001. – Stuttgart : Klett, 2008. – 288 S.
18. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2014. – Stuttgart : Klett, 2013. – 144 S.
19. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2015. – Stuttgart : Klett, 2014. – 143 S.

УДК 378.1:811.111-057.4

О. Г. Пономаренко,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ І СПОСОБИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНОМУ ВУЗІ НА ТЕХНІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЯК ЗАПОРУКА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Розглядаються питання необхідності використання ефективних форм і способів вивчення іноземної мови на всіх етапах розвитку особистості та формування професійної спрямованості у майбутніх спеціалістів. Система підготовки кваліфікованих спеціалістів зі знанням іноземної мови є головним завданням професійно-практичної освіти.

Ключові слова: *іноземна мова, професія, форми, способи, структура, заклад освіти, особистість.*

© О. Г. Пономаренко, 2017

ЭФФЕКТИВНЫЕ ФОРМЫ И СПОСОБЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ НА ТЕХНИЧЕСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ КАК ЗАЛОГ ПОДГОТОВКИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Рассматриваются вопросы необходимости использования эффективных форм и способов изучения иностранного языка на всех этапах развития личности и формирования профессиональной направленности у будущих специалистов. Система подготовки квалифицированных специалистов со знанием иностранного языка является главной задачей профессионально-практического образования.

Ключевые слова: *иностранный язык, профессия, формы, способы, структура, учреждение образования, личность.*

EFFECTIVE FORMS AND METHODS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AT NON-LINGUISTIC UNIVERSITY ON THE TECHNICAL FACULTY AS A GUARANTEE OF TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS

The questions of effective using forms and methods of studying of foreign language at all stages of development of personality and formation of vocational orientation of future specialists are considered. The system of training of qualified specialists with knowledge of foreign language is the main task of the professional and practical education.

Well-planned and well-organized educational process is increasingly important to improve career guidance for young people. The process of training the qualified specialists is one of the main problems of the professional-practical education. So the above-mentioned problem in the article is considered the major among the problems which the high and secondary school meets.

As communicative activities are closely associated with the formation of professionally-cognitive needs of students, so teaching a foreign language for technical specialties those are the requirements of a professional technical knowledge of professional and technical communication through the mastery of a foreign language.

Key words: *foreign language, profession, forms, methods, structure, educational establishment, person.*

Постановка проблеми. У сучасному світі важко переоцінити значення іноземних мов. Володіння іноземною мовою підвищує цінність фахівця.

Підготовка кваліфікованих, конкурентноспроможних спеціалістів, а в подальшому правильний вибір професії – це моральне задоволення, висока самооцінка, які неможливі насьогодні без володіння іноземною мовою. Водночас це й висока продуктивність праці, висока якість продукції. Вибір професії – точка, в якій сходяться інтереси особистості та суспільства, де можливе й необхідне поєднання особистих і загальних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених вивченню іноземної мови молоддю в немовному вузі, надає можливість стверджувати, що вона вивчається фахівцями різних спеціальностей у різних аспектах И. А. Зайцева, Н. В. Трубнікова через рівневу диференціацію в навчанні, Н. Д. Гальскова через сучасні методи вивчення, Г. В. Перфілова через компетентісний підхід в навчанні та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті ефективних форм, способів та видів роботи під час вивчення іноземної мови в немовному вузі на технічному факультеті.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи основні методологічні підходи у вивченні іноземної мови, хочеться зазначити, що успішність її вивчення визначається через сукупність факторів: мотиваційного, емоційного, когнітивного, особистісного, психофізіологічного та інтерактивного. Відзначимо, що в якості домінуючої мети вивчення іноземної мови, визнається формування міжкультурної комунікативної компетенції та вміння користуватися іноземною мовою як засобом спілкування у сфері майбутньої професійної діяльності. Тому дуже актуальним є сьогодні завдання підвищення якості освіти, показником якої вважається рівень професійної підготовки, який відповідає запитам роботодавця. Відповідно до сказаного, при підготовці висококваліфікованого фахівця необхідно організувати такий навчальний процес, який забезпечить майбутньому випускнику вузу високу конкурентоспроможність за рахунок необхідного рівня сформованості мовної іншомовної компетенції, яка формує не тільки базові знання іноземної мови, а й розширюю можливості професійної діяльності, вміння і потребу самостійного підвищення свого професіоналізму, безперервної самоосвіти та самовдосконалення; розвиває особистісну соціальну відкритість, толерантність, готовність до діяльності в нестандартних ситуаціях; формує здатність робити самостійний вибір, приймати рішення, брати на себе відповідальність за реалізацію наміченого плану. Тому можна виділили наступні вимоги до процесу формування базової іншомовної професійної компетенції студентів: принцип взаємозв'язку цілей навчання іноземної мови з загальноосвітніми цілями, що стоять перед системою освіти в цілому; особистісно-діяльнісна орієнтація навчального процесу; реалізація інтерактивної моделі пізнавального процесу, що передбачає конструктивний характер рольової взаємодії учасників навчального процесу, а саме викладача та студента, відкритість взаємин, творчість у виборі змісту і способів взаємодії; надання студентам самостійності і автономності. При такому підході пасивна роль студента, який відтворює стандартний мінімум готових знань, змінюється на партнерство, співробітництво, спільне проектування й організацію навчання, які сприяють розкриттю індивідуальності суб'єктів діяльності, розвитку їх творчого потенціалу, а викладач виступає як наставник, який скеровує роботу в правильному напрямку. Таким чином відбувається формування стратегічної компетенції студентів до комунікативної діяльності.

Особливостями формування мовленнєвої компетенції студентів є: поетапність, системність; різнорівнева структура, що забезпечує організацію педагогічного процесу для студентів з різною мовною підготовкою з урахуванням їх індивідуальних особливостей; застосування міждисциплінарного підходу [4].

Ефективність засвоєння мови оцінюється за рівнем сформованості стратегічної компетенції студентів, тобто за ступенем узгодженості теоретичних знань студентів і умінь знаходити відповідні мовні засоби для використання знань в комунікативній ситуації.

На початковому етапі вивчення важливо виявити, яким рівнем знань і умінь, отриманих в школі, відповідає рівень, необхідний для успішного продовження навчання у ВНЗ; визначити характер ставлення студентів до комунікації, як студенти оцінюють свій комунікативний розвиток і наскільки у них яскраво виражений мотив досягнення кращих результатів у вивченні іноземної мови.

Беручи за основу принцип компаративності, можна запропонувати наступне: розширювати кругозір учнів за рахунок накопичення професійно-зорієнтованих знань; контролювати засвоєння професійно зорієнтованого матеріалу вивчаючи досягнення провідних вчених країни, мова якої вивчається, що містяться в текстах; ознайомлювати з новими досягненнями в технічній галузі; читати і перекладати тексти англійською мовою професійного спрямування; виконувати тести, давати відповіді на запитання за змістом прочитаного тексту, обговорювати прочитане; прослуховувати або переглядати професійно-зорієнтовані фільми за темою, що вивчається, виконувати завдання на розуміння змісту; відповідати на запитання, що зачіпають порівняння різних технічних складових та феноменів.

Перш за все, на сьогодні, об'єктом дослідження стає процес формування комунікативно-мовленнєвої компетенції. Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності як підґрунтя професійної іншомовної підготовки

майбутнього фахівця передбачає його здатність і готовність вирішувати комунікативні завдання у сфері професійної діяльності, виконувати пошук і аналіз інформації, необхідний для вивчення зарубіжного досвіду, а також для роботи з технічною літературою і документацією в області обраної спеціалізації. Все це передбачає володіння знаннями, практичними уміннями та навичками, які дозволять майбутньому спеціалісту з конструювання і дизайну техніки використовувати іноземну мову як засіб інформаційної діяльності, систематичного поповнення своїх професійних знань, професійного спілкування та професійної культури в цілому.

Оскільки комунікативна діяльність тісно пов'язана з формуванням професійно-пізнавальних потреб студентів, то при викладанні іноземної мови для технічних спеціальностей такими виступають потреби в професійних технічних знаннях особливостей професійного технічного спілкування через оволодіння іноземною мовою.

Врахування індивідуальних потреб особистості у вищій школі вимагає здійснення диференціації в формах роботи зі студентами. Як правило, керівництво навчальною діяльністю різних підгруп студентів вважається одним з поширених її способів. Якщо диференціювати допомогу при вивченні навчального матеріалу, а не його обсяг і складність, то такий підхід дозволяє кожному студенту досягти максимуму можливостей у вивченні мови, що відповідає критеріям оптимізації його навчання. Диференціація за складністю завдань дозволяє організувати навчально-пізнавальну діяльність студентів іноземною мовою з опорою на їхні реальні можливості, що створює сприятливі умови для розвитку в навчанні та послідовному накопиченні технічних знань. Саме вміле поєднання колективної, самостійної і індивідуальної роботи, які використовуються на практичних заняттях з іноземної мови забезпечує належну педагогічну дієвість навчально-виховного процесу. Орієнтація на розвиток пізнавальних здібностей та інтересів особистості вимагає, щоб диференціація навчання враховувала потреби кожного студента. Не секрет, що навчаючись в одній групі за єдиною програмою, студенти можуть засвоїти іншомовний матеріал у різному обсязі, а тому базовим критерієм при цьому є рівень обов'язкової підготовки з іноземної мови. На його основі можна сформувати вже більш високі рівні оволодіння матеріалом. Рівень володіння виявляється в залежності від його здібностей та індивідуальних особливостей, при якому за критерії оцінки діяльності учня приймаються його зусилля з оволодіння цим матеріалом, творче застосування [3].

Вимоги програми повинні ускладнюватися за рахунок поглиблення, розширення знань, передбачених освітнім стандартом беручи до уваги здібності студентів, а також використання сучасних педагогічних технологій. Ефективність різнорівневої диференціації передбачає виконання ряду умов: чітке виділення рівнів засвоєння матеріалу та роз'яснення принципів його вивчення; послідовність у засвоєнні навчального матеріалу перехід від одного рівня до іншого; об'єктивність в оцінці виконання студентами завдань кожного рівня, а також відкритість інформації для всіх членів студентської групи; дотримання принципу добросовісності при виборі рівня засвоєння і форми звітності» [3].

Безперечно ефективним є використання пояснювально-ілюстративних, інформаційно-пошукових, інформаційно-довідкових, активних, методів у формуванні майбутньої професійної діяльності на матеріалі іноземної мови, методів морально-емоційної підтримки, ігрових методів та таких популярних активних педагогічних технологій, що засновані на принципах ненав'язливого, ситуативно-ігрового навчання, як «мозковий штурм», «тренінг», «круглий стіл», «інтерв'ю», ділові ігри, дискусії, «імітаційне моделювання», «навчання в команді», ігрове моделювання, презентаційне повідомлення, метод проблемного викладу та інтеграції нових інформаційних технологій: навчальні аудіо / відео конференції, діяльнісна методика з великою кількістю мовленнєвої практики ін. [1, 2].

Установлено, що реалізація освітніх послуг базується на особистісно-розвивальному, компетентісному, системному, діяльнісному та диференційованому підходах. Різнорівнева диференціація являє собою сукупність організаційних рішень, засобів і методів диференційованого навчання іноземної мови, що охоплюють певну частину навчального процесу. Особливостями диференційованого навчання є: подача матеріалу блоками, робота з малими групами на декількох рівнях засвоєння, створення навчально-методичного комплексу відповідно до специфіки курсу. Взявши за основу базовий рівень вивчення матеріалу, викладач розробляє низку доповнень до програми цього рівня, збільшуючи обсяг змісту для різнорівневих підгруп і вимоги до всіх видів мовленнєвої діяльності, володіння граматичними і лексичними навичками. При цьому поглиблення за рахунок здібностей студентів, рівня їхньої професійної мотивації, що опановують відповідні лексичні, граматичні і мовні навички повинно проходити за однакову кількість годин і забезпечувати всебічний розвиток особистості учня, формувати в нього загальну готовність до свідомого вибору професії, рівня готовності до подальшої адаптації в соціальному середовищі за рахунок накопичених знань на заняттях іноземної мови.

Студент з початковим рівнем отримує додаткові консультації по пройденому матеріалу, а студентові з достатнім рівнем варто ускладнити завдання з метою активізації набутих умінь і навичок. В свою чергу з'являється можливість ефективно працювати зі студентами, що мають труднощі під час засвоєння певного матеріалу, а у більш успішних студентів посилюється мотивація до набуття поглиблених знань. Таким чином, з'являється можливість допомогти слабкому студентові знайти упевненість в своїх силах і надихнути його на виконання поставленого завдання, а з іншого боку – активізувати творчий потенціал студента з більш поглибленим рівнем знань і підтримувати в ньому потребу самоосвіти [5].

Читання професійної спеціальної літератури іноземною мовою є необхідною формою навчального процесу на технічному факультеті. Опрацювання вузькоспеціалізованих текстів має свої складності, до яких можна віднести широке охоплення мовного матеріалу, більш складний зміст і композицію, велику складність граматичних конструкцій, ніж в усному мовленні. І тому можуть виникнути труднощі, якщо студент, який не має достатньої мовної підготовки, перекладає окремі слова в тому порядку, в якому вони зустрічаються в тексті. Перекладаючи прості конструкції, такий спосіб перекладу може іноді дати можливість правильно передати зміст. Але якщо текст складний, то такий переклад майже завжди приводить до спотворення змісту, процес перекладу протікає повільно, і студент постійно звертається до словника. А основним завданням, передусім, є розуміння прочитаного. Та не завжди розуміючи прочитане можна вміло його перекласти, адже можна не знати всі слова в тексті і розуміти його. І навпаки, знаючи всі слова, можна не розуміти сенс прочитаного. Які ж знання, вміння та навички необхідно набути, щоб успішно перекладати спеціальну літературу? Як ми знаємо, читання є одним з основних видів роботи з накопичення інформації, а тому дуже важливо і необхідно навчити студентів адекватного перекладу з іноземної мови на рідну, а саме по-можливості точно передавати зміст іноземного тексту граматичними та лексичними засобами рідної мови. Слід розрізняти адекватний і буквальний переклад. Роблячи буквальний переклад ми зберігаємо граматичні конструкції і порядок слів оригіналу, тобто буквальний переклад передбачає наявність повної відповідності між елементами. Здійснюючи переклад спеціальної професійної літератури викладачеві слід звернути увагу студентів на особливості мови і стилю науково-технічної літератури. Стиль науково-технічної літератури характеризується логічною послідовністю викладу, прагненням автора до стислості, точності, однозначності думки, яка висловлюється. Це проявляється в широкому використанні інфінітивних, герундіальних, дієприкметникових зворотів, скорочень і умов-

них позначень. Також слід пам'ятати, що саме граматика є одним із засобів, що дає можливість зрозуміти, а значить і правильно перекласти текст. Вивчаючи певний технічний матеріал, логічно і правильно розглядати певний граматичний матеріал під певним практичним кутом зору, стосовно перекладу науково-технічної літератури. Відібравши для вивчення за певною системою граматичний матеріал, студент запам'ятовує значення граматичних конструкцій, їх зовнішні формальні ознаки, за якими їх можна розпізнати в тексті, визначає їх функції в реченні, дізнається способи перекладу даних граматичних форм. Навчивши розпізнавати граматичні конструкції, правильно перекладати їх на рідну мову, викладач досягає поставленої мети, а саме сформувати вмінні перекладати технічні тексти. Характерною рисою спеціальної літератури є насиченість термінами, в тому числі інтернаціональними. Мова технічного тексту позбавлена образності й емоційності, а тому необхідно перш за все ознайомитися із загальним змістом тексту, щоб встановити, яка проблема там розглядається. Заголовки варто перекладати після ознайомлення зі змістом тексту, тоді простіше знайти кращий варіант перекладу заголовку. Дуже важливим при навчанні читання є розвиток уміння мовної здогадки та вміння студентів виокремлювати з прочитаного тексту суть. Опрацьовуючи технічні тексти не вперше, студенти можуть здогадатися про значення незнайомих слів за контекстом, що в значній мірі забезпечує загальне розуміння змісту. Приступаючи до роботи, викладач може запропонувати всім студентам групи один і той же текст, потім різні тексти, але приблизно рівної складності, спочатку керуючи роботою над перекладом, а потім дозволити студентам виконувати його самостійно. Спочатку можна підбирати тексти про вчених, винахідників, цікаві відкриття, особливості їх майбутньої професії, технічні новинки та досягнення. Дається завдання прочитати текст, зрозуміти і передати його зміст рідною мовою. Незнайомі слова можуть бути записані під текстом, або можна запропонувати студентам знайти ці слова у словнику. Для перевірки розуміння прочитаного тексту використовують різні прийоми контролю, такі як тестова перевірка, передача змісту рідною мовою, відповіді на запитання за змістом прочитаного, завдання на розуміння опису технічних термінів, які зустрічалися в тексті, обговорення прочитаного іноземною мовою. Надалі кожному студентові можна запропонувати окремий текст і дати певний час для його перекладу. Самостійна робота з читання текстів за фахом буде готувати студентів до читання технічної документації, правил експлуатації імпортного обладнання в процесі їх майбутньої трудової діяльності [6].

Таким чином, творчий підхід до вибору форм роботи з текстовим матеріалом на заняттях з іноземної мови дозволяє більш ефективно вивчати мову спеціальності. Таким чином читання стає формою навчання, націленої на отримання інформації.

Реалізація поставлених завдань з вивчення іноземної мови, передбачає використання активних методів навчальної діяльності – неімітаційних (проблемна лекція, лекція вдвох, прес-конференція, евристична бесіда, навчальна дискусія, самостійна робота з літературою тощо) та імітаційних (ділова гра, педагогічна ситуація, інсценування різних видів діяльності, розігрування ролей відповідно до педагогічної ситуації). Професійне навчання – дуже складна структура, зміст якої постійно переглядається і доповнюється.

В нових умовах викладання іноземних мов слід приділяти особливу увагу вивченню професійно-орієнтованої лексики.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, активізація позиції особистості при вивченні професійно-спрямованої іноземної мови передбачає різнопланову діяльність для розвитку професійно важливих якостей на базі іноземної мови. Це потребує серйозного методичного забезпечення у вигляді різноманітних програм, які задовольняють потреби особистості з даного питання. Удосконалення методичного забезпечення включає в себе, передусім, створення комп'ютерних і аудіовізуальних систем професійної інформації, розробка сучасних методів роботи з оброблення інформації, випуск спеціальної друкованої продукції, залучення всіх видів діяльності для забезпечення стабільної зацікавленості молоді у вивченні іноземної мови.

Література:

1. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя : [Текст] / Н. Д. Гальскова – 2-е изд., перераб., и доп. – М. : АРКТИ, 2003. – 192 с.

2. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – 4-е изд., стер. – М. : Издательский цент «Академия», 2007. – 336 с.

3. Зайцева И. А. Технология уровневой дифференциации как средство формирования профессиональной иноязычной коммуникативной компетентности студентов технического вуза: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / И. А. Зайцева. – Самара, 2007. – С 55–56.

4. Перфилова Г. В. Компетентностный подход и его реализация всовременном образовательном процессе / Г. В. Перфилова // Вестник МГЛУ. – Вып. 546. – 2008. – С. 22–23.

5. Barett J. Test your own aptitude / J. Barret, G. Williams. – L. : Kogan Page, LTd, 2002.

6. Roger C. Education, Training and Employment. / C. Roger. – L. : Pergamon Press Oxford, 1985.

УДК 811.111'373.237

О. А. Пономарьова,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ РІЗНОВИДИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ-НАЗВОЮ ЛЮДИНИ ЗА РОДОМ ЗАНЯТЬ

У розвідці, об'єктом якої є фразеологічні одиниці з компонентом на позначення людини за родом занять в українській, англійській, німецькій мовах, встановлено структурно-семантичні і функціонально-стилістичні типи відповідних фразем та подана їх кількісна характеристика. Аналіз ідіоматичних сполук здійснюється за їх номінативною або ж предикативною функцією та з погляду стилістичної маркованості; принагідно простежується етимологія окремих виразів.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця (ФО), назви людини за родом занять, структурно-семантичні, функціонально-стилістичні, номінативні, предикативні, образно-експресивні, стилістично нейтральні типи фразем.*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ РАЗНОВИДНОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ-НАЗВАНИЕМ ЧЕЛОВЕКА ПО РОДУ ЗАНЯТИЙ

В разысканиях, объектом которых являются фразеологические единицы с компонентом, обозначающим человека по роду занятий в украинском, английском, немецком языках, установлено структурно-семантические и функционально-стилистические типы соответствующих фразем и представлена их количественная характеристика.

© О. А. Пономарьова, 2017

Анализ идиоматических выражений осуществляется по их номинативной или же предикативной функции и с точки зрения стилистической маркированности; попутно прослеживается этимология отдельных выражений.

Ключевые слова: *фразеологическая единица (ФО), названия человека по роду занятий, структурно-семантические, функционально-стилистические, номинативные, предикативные, образно-экспрессивные, стилистически нейтральные типы фразем.*

STRUCTURAL-SEMANTIC AND FUNCTIONALLY-STYLISTIC TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENTS NAMING PEOPLE WITH RESPECT TO THEIR OCCUPATION

The article deals with structural-semantic and functionally-stylistic types of phraseological units with components naming people with respect to their occupation in Ukrainian, English and German; it gives quantitative characteristics of these groups. The topicality of the research is determined by such important issues in phraseology as functionally-stylistic typology of idioms and relations between their structural-semantic and functionally-stylistic character. In this context phraseological units containing lexemes of certain common semantic class, including people names, are of special interest. Analysis of idiomatic expressions has been carried out according to their nominative or predicative function and from the point of view of their stylistic colouring; at the same time etymology of some set phrases has been traced. Special attention is paid to studying the inner form of phraseological units with lexical components denoting people with respect to their occupation and the way these lexemes are used within Ukrainian, English and German phraseology. It is concluded that the words of this meaning are most actively used in figurative-expressive phrases, which contain the element of evaluation, express feelings, positive or negative perception of reality. Stylistically neutral idiomatic expressions mostly have nominative character, thus there are a few predicative ones in English.

Key words: *phraseological unit, names of people with respect to their occupation, structural-semantic, functionally-stylistic, nominative, predicative, figurative-expressive, stylistically neutral types of idioms.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед напрямів, що активно розробляються у фразеології, актуальним залишається структурно-семантичний аналіз фразеологізмів із висвітленням особливостей їхньої мотивації. Важливими є також питання функціонально-стилістичної типології фразем, а також можливого зв'язку між їхнім структурно-семантичним і функціонально-стилістичним характером. У цьому контексті особливий інтерес становлять фразеологічні одиниці, які містять лексеми певного спільного семантичного класу, у тому числі і назви осіб.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Фразеологізми з компонентом «власне ім'я» розглядали О. А. Морозова (на матеріалі української мови), З. В. Корзюкова, О. С. Пальчевська (на матеріалі англійської), І. Ф. Заваринська (в українській, англійській та польській мовах). Н. В. Щербакова у роботі «Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні» аналізує фразеологічні одиниці української мови з антропонімами, патронімами, назвами людей за спорідненістю й свояцтвом, за міжперсональними стосунками, за статтю [6]. Однак фраземи з компонентами – найменуваннями людини за родом занять (зокрема, за фахом) ще не були об'єктом лінгвістичних досліджень у жодній з трьох обраних нами мов – українській, англійській чи німецькій.

Мета і завдання статті. Мета нашого дослідження – висвітлити характер внутрішньої будови та функціонально-стилістичну типологію фразеологічних одиниць з лексичним компонентом на позначення людини за родом занять в українській, англійській, німецькій мовах; встановити структурно-семантичні та функціонально-стилістичні типи цих фразем, а також характер співвідношення між типами обох різновидів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1) прослідкувати, у яких структурно-семантичних типах фразеологічних одиниць знаходять своє використання назви людини за родом занять, подати кількісну характеристику означених типів;

2) диференціювати українські, англійські та німецькі фраземи за їх номінативною чи предикативною функцією та з погляду стилістичної маркованості, тобто приналежності до фахової чи образно-експресивної мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз фразеологічних фондів української, англійської та німецької мов дозволив нам виявити 1855 фразеологічних одиниць з лексемами на позначення людини за родом занять (українських – 854, англійських – 689, німецьких – 312). Ми систематизували відібраний нами матеріал, виокремивши наступні структурно-семантичні типи:

1) ідіоматичні фраземи: українських – 79, напр.: ***господар (пан, хазяїн)*** *становища* «той, хто має можливість активно впливати на щось, керувати чим-небудь і т. ін. на власний розсуд, головний у чомусь» [4, с. 163]; *не мати* ***царя*** *в голові* «допускати невиправдані вчинки; діяти нерозумно, несерйозно і т. ін.» [4, с. 381]; англійських – 324, напр.: ***printer's*** *flower* «кінцівка, віньєтка, графічна прикраса в кінці книги» [1, с. 776]; *to a* ***queen's*** *taste* «досконало» (часто іронічно) [1, с. 955]; німецьких – 78, напр.: розм. *unter die* ***Räuber*** *fallen (або geraten)* «потрапити до рук розбійників (бути використаним у корисливих цілях)» [8, с. 451]; *sich zum* ***Richter*** *aufwerfen* «брати на себе роль судді» (у переносному сенсі) [8, с. 460] тощо.

2) компаративні звороти: укр. – 53, напр.: *вискочити як голий* ***козак*** *з маку* «недоречно, невчасно сказати що-небудь або виступити з чимось» [4, с. 86]; *як до* ***царя*** *на іменини* (зі словами *іти*, *бігти*) «дуже поспішаючи» [4, с. 756]; англ. – 39, напр.: *(as) grave as a* ***judge*** «з серйозним виглядом» [1, с. 438]; заст. *(as) fit as a pudding for a* ***friar's*** *mouth* «якраз те, що треба» [1, с. 338]; нім. – 21, напр.: розм. фам. *laufen wie ein* ***Schneider*** «бігти як очманілий» [8, с. 494]; *j-d ist dümmer, als es die* ***Polizei*** *erlaubt* «хто-небудь несосвітенно дурний» [8, с. 441] тощо.

3) усталені мовні формули: укр. – 14, напр.: *ваш (твій) покірний* ***слуга*** «усталена форма переважно ввічливого закінчення листа» [4, с. 666]; *не* ***косарі*** *ви!* «гостям, що небірчі до їжі»; англ. – 9, напр.: розм. жарт. *is your father a* ***glazier****?* «твій батько скляр?, ти що зі скла зроблений?» (кажуть людині, що заступає вид, що заважає бачити щось) [1, с. 550]; розм. *your* ***trumpeter****'s dead!* «оце розхвасталися!» [1, с. 1036]; нім. – 14, напр.: розм. жарт. *herein, wenn's kein* ***Schneider*** *ist!* «заходьте, не соромтесь! (у відповідь на стукіт у двері)» [8, с. 494]; розм. *ich bin doch nicht dein* ***Schuhputzer****!* «я тобі не слуга!» (дослівно «я тобі не чистильник взуття» [8, с. 499] тощо.

4) паремійні утворення, тобто прислів'я та приказки: укр. – 711, напр.: *У дурного* ***пастуха*** *вся череда поздиха*; *Батько –* ***рибалка****, то й діти в воду дивляться*; англ. – 317, напр.: *All are not* ***hunters*** *that blow the horn* «букв. не кожний мисливець, хто в ріг трубить; пор. не все те золото, що блищить»; *As the* ***baker****, so the buns; as the father, so the sons* «Який батько, такий син»; нім. – 199, напр.: *Die Axt im Haus erspart den* ***Zimmermann*** «Якщо в будинку є сокира, то тесля не потрібен»; *Wenn der Berg nicht zum* ***Propheten*** *kommt, muß der Prophet zum Berge kommen* «Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори» тощо.

Для нас важливим є також розрізнення аналізованих одиниць за їх функцією та стилістичною приналежністю. Аналіз існуючих функціональних класифікацій (Д. Х. Баранника; С. Г. Гаврина [5], Л. Г. Скрипник, І. І. Чернишової [10] та ін.) дозволяє розділити відібраний нами матеріал на дві групи: стилістично нейтральні фразеологізми, головно приналежні як терміни певному фаховому різновиду мови, та стилістично забарвлені або ж образно-експресивні за своєю природою

(як буде показано далі, є можливою і перехідна зона між цими двома типами). Крім того, ми диференціюємо фраземи на номінативні та предикативні, тобто семантично еквівалентні лексемі чи предикативному словосполученню.

Таким чином, до першої групи фразеологічних одиниць, які попри наявність більш чи менш образної внутрішньої форми, не мають експресивного і, отже, стилістично відзначеного характеру, ми відносимо номінативні (їх тут більшість) та предикативні сполуки, котрі фігурують як офіційні чи «неформальні» терміни у фаховій лексиці, де вони можуть мати синоніми, а можуть і бути безеквівалентними. Натомість стилістично марковані одиниці образно-експресивного характеру з синтаксичного погляду є або предикативними сполуками, або предикативно пов'язаними, виступаючи як засіб стилістично відзначеної вторинної номінації, скажімо, у складі складеного іменного присудка або ж імпліцитно виконуючи предикативну функцію.

Функціональні відмінності фразем у ряді випадків можна у певний спосіб співвіднести зі структурно-семантичними особливостями. Тому, повертаючись до вищеозначених структурно-семантичних типів, ми констатуємо, що компаративні звороти завжди мають образно-експресивний характер і є стилістично маркованими, через що їх також називають образними порівняннями. Так, наприклад, в українській мові вищезгаданий вираз *розгубивсь, як* ***швець*** *з копиллям* має негативні конотації і пояснюється станом алкогольного сп'яніння шевця (також *п'яний як* ***швець***). З цією шкідливою звичкою в англійській фразеології пов'язаний образ мідника, скрипаля, дударя, лорда, гончаря (*as drunk as a* ***tinker*** «п'яний в зюзю»), а в німецькій – ремесло щіткаря (*trinken wie ein* ***Bürstenbinder*** «пити запоєм»). Образно-експресивний характер часто мають усталені мовні формули, напр.: пор. вище *Не* ***косарі*** *ви!; Is your father a* ***glazier****?* Серед цього типу фразеологічних одиниць зустрічаються лайки, прокльони, напр.: ***різницький*** *(різницька) собака*; *Мовчи* ***відьма*** *– Каянська ти дочка*; груб. *son of a* ***sea-cook*** «сучий син, мерзотник, нікчемна людина»; *А щоб ти під* ***царський*** *вінець не підійшла!*; *Щоб тебе* ***кат*** *сіконув перед великими вікнами!* (перед великими вікнами казенних домів відбувалися страти), – які вже містять у своєму змістовому наповненні негативні помисли, побажання тощо. Лексеми на позначення людини за родом занять частіше використовуються у формулах, що виражають негативне ставлення до адресата, натомість у формулах із доброзичливим змістом їх значно менше. І, звісно ж, паремії із фігуративною внутрішньою формою є завжди образно-експресивними. Що ж до ідіоматичних фразем, то тут наші спостереження свідчать про відсутність однозначної співвіднесеності.

До стилістично нейтральних фразеологічних одиниць, які, однак, мають певну описову образність і не можуть бути прочитані буквально, ми відносимо номінативні термінологічні сполуки з компонентом-назвою людини за родом занять, які є частиною усталеної номенклатури професійної мови (жаргону) різних сфер діяльності, таких як:

1) судова (юриспруденція): англ. ***King's*** *(або* ***Queen's****) Bench* «суд королівської лави (який розглядає справи про зраду і розголошення державної таємниці)» [1, с. 244]; ***Brewster*** *Sessions* «судова інстанція, що видає патенти на торгівлю спиртними напоями» [1, с. 160]; *common (або petty trial)* ***jury*** «дванадцять присяжних, які виносять вердикт у цивільних та кримінальних справах» [АУФС, с. 236];

2) релігійна: укр. *Божий (Господній, Христовий)* ***слуга*** «представник духовенства» [4, с. 666]; англ. *black* ***friar*** «монах-домініканець» [1, с. 140]; *gray* (або *grey*) ***friar*** «монах-францисканець» [1, с. 438] (мотивація за кольором вбрання); укр. ***Цар (князь)*** *тьми* «чорт» [4, с. 755] – одне з описових імен сатани; *der Gute* ***Hirte*** «добрий пастир (тобто Христос)» [8, с. 291];

3) медична: англ. розм. ***apothecary's (doctor's)*** *stuff* «ліки» [1, с. 33] (дослівно «товар лікаря / аптекаря»); ***barber's*** *itch* «паразитарний сикоз» [1, с. 63];

4) кулінарна: англ. ***butcher's*** *sleeves* «нарукавники» [1, с. 177]; ***butcher's*** *meat* «м'ясо (за винятком курятини та дичини)» [1, с. 177]; нім. *Arme* ***Ritter*** «грінки (вимочені у молоці і піджарені скибки білого хліба)» [8, с. 462] (досл. «бідний лицар»);

5) сфера домашніх послуг: *between* ***maid*** (або ***servant***) «служниця, що допомагає повару та покоївці» [1, с. 125] – досл. «проміжна служниця», мається на увазі «між поваром та покоївкою», тобто допомагає їм виконувати їх обов'язки;

6) інші сфери людської діяльності: англ. *cold* ***cook*** «трунар» [1, с. 222] (злодійський жаргон); *black-coated* (або *white-collared*) ***proletariat*** (або ***workers***) «трудова інтелігенція (в капіталістичних країнах)» [1, с. 140] (публіцистична термінологія); ***bishop*** (або *bishop's*) *sleeve* «широкий рукав з вузьким обшлагом» (кравецький термін) [1, с. 136]; амер. *cub* ***pilot*** «лоцман-початківець»; *cub* ***reporter*** «репортер-початківець» [1, с. 250] (оцінний компонент останніх швидше за все нейтральний, що можна аргументувати наступним: це початок нового періоду в житті особистості, перед якою відкривається маса можливостей і перспектив, реалізація яких залежить тільки від самої людини [9, с. 157]; тобто лоцман чи пілот перебувають на початку нового періоду свого життя – своєї кар'єри); нім. *ein falscher* ***Prophet*** «лжепророк» [8, с. 443] (біблійний термін); *die drei gestrengen* ***Herren*** «ранкові заморозки з 11 по 13 травня» [8, с. 277] (народно-календарна номенклатура); *der stumme* ***Diener*** «столик для закусок у вітальні» [8, с. 125]; *eine kalte* ***Mamsell*** «буфетниця» [8, с. 386] тощо.

Стилістично нейтральні фразеологічні одиниці з компонентом-позначенням людини за родом занять, які мають предикативний характер, було виявлено нами лише у професійних жаргонах англійської мови, напр.: *to catch the* ***Speaker's*** *eye* «одержати слово в палаті громад» [1, с. 205] (парламентський термін); *to carry off a* ***sentry*** «захопити, «зняти» вартового» [1, с. 195] (військовий вираз), *to be (або become, go, stand)* ***bail*** *for* «поручитися за (когось, щось); перен. ручитися» [1, с. 80] (юридичний термін).

У групі образно-експресивних, стилістично забарвлених фразеологічних одиниць ми виявили наступні предикативні сполуки, які мають у своєму складі дієслово і ідіоматично позначають якусь рису, співвідносну з її неназваним носієм:

• в українській мові: ***виспать*** *коваля і бондаря* «довго спати» (імпліцитне порівняння зі значенням «спати довше, аніж ніж коваль та бондар»); *заливати* ***гусара*** «дотепно розповідати, вдало поєднуючи реальне з вигаданим» [4,с. 246], де зміст неправдивого мовлення уподібнюється до вигаданих пригод вояка-гусара; *лізти в* ***пани*** «намагатися будь-що розбагатіти, посісти видне місце в суспільстві» [4, с. 344] (з іронією) тощо;

• в англійській: *to be a* ***prisoner*** *to one's room* (або *chair*) «бути замкненим у кімнаті або прикутим до крісла через хворобу» [1, с. 69] (досл. «бути в'язнем своєї кімнати (або стільця) – безвихідність, обмеженість дій співвідносна з ув'язненням; *to be in mourning for one's* ***washerwoman*** «мати брудний одяг, бути одягненим у брудний одяг» (досл. жарт. «бути в жалобі за своєю пралею») [1, с. 94]; *to be one's own* ***trumpeter*** «вихвалятися, хвастатися, займатися саморекламою, співати дифірамби самому собі» (у середні віки трубними звуками вітали знатних осіб та рицарів, що брали участь у турнірах) [1, с. 112] тощо;

• в німецькій: *sich zum* ***Richter*** *aufwerfen* «брати на себе роль судді» [8, с. 460], тобто неправомірно дозволяти собі робити оцінки, вирішувати хто правий, виступати непроханим посередником у суперечці двох сторін тощо; *mit des* ***Seilers*** *Tochter Hochzeit halten* «бути повішеним» [8, с. 510] – розмовний евфемізм (досл. «зіграти весілля з дочкою канатного майстра»); застарілий вираз ***Boten*** *gehen* [8, с. 101] «бути на побігеньках» тощо.

Значну частину образно-експресивних фразеологічних одиниць складають предикативні вирази (здебільшого ад'єктивно-субстантивні та субстантивно-субстантивні сполучення), які, вживаючись у складі складного присудка, теж

не називають осіб чи предмети, а приписують якусь образно-виразну рису чи ознаку носієві. Сюди ми відносимо наступні ідіоматичні фраземи:

• в українській мові: *вільний* ***козак*** «парубок, неодружений чоловік» [4, с. 303], «про людину, яка вважає себе ні від кого не залежною» (в давній Україні козаки як верства населення, не підлегла панам-землевласникам, відрізнялася своєю свободою від підневільних селян (понадто ж кріпаків); *вільний* – іст. «який позбувся кріпосної залежності, відпущений на волю; розкріпачений» [3, с. 673]), тобто сімейні узи асоціюються з оковами, які забирають свободу, закріпощають людину, а відповідно *вільний козак* – хлопець, вільний від цих оков, який може поїхати куди завгодно, відкритий для пригод; ***хазяїн*** *свого слова* «той, хто завжди здійснює те, що обіцяє» [4, с. 740] – характеристика відповідальної особи; ***майстер*** *своєї справи (свого діла)* «людина, що досягла високої майстерності, досконалості в чому-небудь; кваліфікований фахівець, виконавець, професіонал і т. ін.» [4, с. 364];

• в англійській: ***admiral*** *of the red* «п'яниця з червоним обличчям» [1, с. 19] (морський вираз); *a blind* ***leader*** *of the blind* «сліпий поводир веде сліпого» (про того, хто дає поради, сам не розбираючись у чомусь) [1, с. 144]; *calamity* ***prophet*** «людина, що приносить погані новини, біду; людина, що віщує біду, песиміст» [1, с. 187] (досл. «провісник (пророк) біди»);

• в німецькій: ***Soldat*** *der Revolution* «солдат революції, борець за справу революції» [8, с. 519]; *ein stummer* ***Zeuge*** «німий свідок» (піднесено про історичні руїни і под.) [8, с. 640]; *ein zerstreuter* ***Professor*** «неуважний професор» [8, с. 443] – розмовний жартівливий вираз, який вживається на позначення неуважної людини тощо.

Берлінський фразеологізм *es regnet* ***Schusterjungen*** «(дощ) ллє як з відра» [2: 2, с. 131] має образно-експресивний характер, підкреслюючи інтенсивність опадів. Це приховане порівняння, у якому лексема *Schusterjunge* позначає берлінську випічку з житньої або пшеничної муки, яку зазвичай використовують для бутербродів з гарцьким сиром або смальцем. Спершу це слово вживалось на позначення найдешевшого сорту хліба, яким харчувались підмайстри чоботарів, чим і пояснюється сама назва (дослівно *Schusterjunge* «підмайстер чоботаря») [7]. Таким чином, назва професії чоботаря слугувала створенню ідіоми через опосередковане позначення булочних виробів, а ті, у свою чергу, отримали своє образне переосмислення: краплі дощу за своєю величиною прирівнюються до булочок.

Між фахово-номінативними та образно-експресивними фразеологічними одиницями не завжди є чітка межа, оскільки той самий вираз може вживатися і так, і так, подібно до того, як неідіоматична сполука може отримувати переносне ідіоматичне значення. Отже, є випадки, коли одна і та ж фразема використовується і у суто термінологічному сенсі, і у вторинному переносному значенні. Так, вираз англ. ***butcher's*** *bill* «рахунок від м'ясника» може мати досить цинічне ідіоматичне значення «список убитих на війні, список тих, що загинули» [1, с. 177].

По-різному можна інтерпретувати німецьку ідіоматичну фразему *ein Feld-Wald-und-Wiesen-**Arzt / -Übersetzer / Anwalt*** [11] «який-небудь лікар / перекладач / адвокат, не спеціаліст окремої галузі, а загальної практики, універсальний». Це, з одного боку, термін на позначення широкої спеціалізації відповідного спеціаліста, водночас згадка про просторову широчінь (поля, лісу та лугу) є метафоричним засобом вираження саркастичного ставлення до таких працівників, які готові братися за що завгодно, отже, не є добрими фахівцями в певній галузі.

Крім того, деякі ідіоматичні фраземи є багатозначними і відповідним чином подаються у лексикографічних джерелах з декількома дефініціями, перебуваючи у складі одразу двох класифікаційних груп. Напр., англ. *at* ***nurse*** [1, с. 51] «1) під доглядом няньки» (стилістично нейтральне номінативне); «2) в руках довірених осіб, опікунів (про маєток)» (номінативно-експресивне).

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Здійснивши структурно-семантичний аналіз фразеологічних одиниць з компонентом-назвою людини за родом занять, ми можемо подати кількісну характеристику виокремлених типів у відсотковому відношенні (див. табл. 1):

Таблиця 1

Структурно-семантичні типи ФО

	Ідіоматичні фраземи		Компаративні звороти		Усталені мовні формули		Паремійні утворення	
Українські ФО	79	9%	53	6%	14	9%	711	83%
Англійські ФО	324	47%	39	6%	9	14%	317	46%
Німецькі ФО	78	25%	21	7%	14	14%	199	64%

Відтак, ми можемо стверджувати, що в українській мові значно переважають паремійні утворення. Таке ж переважання ми можемо простежити в німецькій мові, але у меншому відсотковому відношенні. Натомість в англійській мові кількість прислів'їв та приказок дещо поступається ідіоматичним фраземам. Також слід зазначити, що у трьох досліджуваних мовах приблизно однаковий відсоток складають компаративні звороти, групи усталених мовних формул еквівалентні в англійській та німецькій мовах, але чисельніші порівняно з українською.

Проаналізувавши досліджувані фразеологічні одиниці за їх номінативною чи предикативною функцією та з погляду стилістичної маркованості і фукнційно-стильової віднесеності, ми дійшли висновку, що суто номінативних виразів значно менше ніж образно-експресивних. Так, в українській мові це лише 3 ФО, а в англійській – 80, німецькій – 8. Стилістично нейтральні ідіоматичні фраземи з компонентом-назвою людини за родом занять мають здебільшого номінативний характер, предикативних одиниць лише декілька в англійській мові. Назви людей за родом занять переважно зустрічаються у складі образно-експресивних фразеологічних одиниць, які містять у своєму значенні компонент оцінювання, виражають почуття, позитивне чи негативне сприймання дійсності.

Крім того, ми простежили, що семантичний розвиток ідіоматичної термінології може мати наслідком перехід сполуки у образно-експресивну і набуття нею предикативного характеру.

Наступним кроком у нашому дослідженні буде проаналізувати ці ж фразеологічні одиниці з точки зору їх формальної граматичної структури, простежити явища синонімії, антонімії тощо.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К.Т. Баранцев]. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.

2. Німецько-український фразеологічний словник: в 2-х томах / Уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с., Т. 2. – 384 с.

3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда та ін. – К. : Наукова думка. – Т. 1. – 1970. – 799 с.

4. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
5. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
6. Щербакова Н. В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: автореф. дис…. канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. В. Щербакова; Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2002. – 18 с.
7. Муравлева Н. В. Германия. Лингвострановедческий словарь / Н. В. Муравлева, Е. Н. Муравлева, Т. Ю. Назарова и др. – М. : АСТ, 2011. – 992 с.
8. Немецко-русский фразеологический словарь / [уклад. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин]. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : «Русский язык», 1975. – 656 с.
9. Трофименко Ю. С. Роль концептуальной метафоры в вербализации концепта «возраст» в английской фразеологии / Ю. С. Трофименко, И. В. Татарникова // Культура народов Причерноморья: научный журнал. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 2011. – № 203. – С. 156–159.
10. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / И. И. Чернышева. – М. : Высшая школа, 1970. – 199 с.
11. Redewendungen, Redensarten, Sprichwörter für Übersetzer, zum Deutsch lernen, für Interessierte der deutschen Sprache – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.redensarten-index.de/suche.php

УДК 811.133'367

О. В. Попова, А. С. Бондаренко,
Сумський державний університет, м. Суми

ВПЛИВОВА ФУНКЦІЯ ДИСКУРСУ ЗМІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В ПРОЦЕСІ *BREXIT*

Стаття присвячена вивченню основних стратегій та тактик, властивих дискурсу ЗМІ, в цілому, та британському дискурсу ЗМІ, безпосередньо. Стаття має на меті продемонструвати перетин та взаємодоповнюваність стратегій «героїзації» та «дискредитації» в дискурсі ЗМІ в період виходу Британії із ЄС, відзначивши роль саме дискурсу ЗМІ при вирішенні глобальних політичних питань в країні.

Стаття написана в рамках теми дослідження «Механізми впливу інститутів громадського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні» № 15.01.10-02.16/18.ЗП.

Ключові слова: *героїзація, дискредитація, дискурс ЗМІ, маніпулятивність, політичний дискурс, стратегія, тактика.*

***ФУНКЦИЯ ВЛИЯНИЯ ДИСКУРСА СМИ ВЕЛИКОБРИТАНИИ В ПРОЦЕССЕ* BREXIT**

Статья посвящена изучению основных стратегий и тактик, которые свойственны дискурсу СМИ, в целом, и британскому дискурсу СМИ, непосредственно. Статья направлена на то, чтобы продемонстрировать пересечение и взаимодействие стратегий «героизации» и «дискредитации» в дискурсе СМИ в период выхода Британии из ЕС, подчеркнув роль именно дискурса СМИ при решении глобальных политических вопросов в стране.

Статья написана в рамках темы исследования «Механизмы влияния институтов гражданского общества на евро интеграционные процессы в Украине» № 15.01.10-02.16/18.ЗП.

Ключевые слова: *героизация, дискредитация, дискурс СМИ, манипулятивность, политический дискурс, стратегия, тактика.*

INFLUENCE FUNCTION OF THE BRITISH MASS MEDIA DISCOURSE IN* BREXIT *PROCESS

The article is devoted to studying of the main strategies and tactics which are peculiar to the media discourse, in general, and to the British media discourse, directly. Use of these or those strategies and tactics is the main leverage not only at the solution of social problems, but also at adoption of historical political decisions as the political discourse and discourse of media are closely connected with each other. The article is directed to show crossing and interaction of «glorification» and «discredit» strategies in media discourse in the period of exit of Britain from the EU, having underlined the role of media discourse at the solution of global political problems in the country. The very interchange of the two strategies in the media discourse is the main principle of manipulation that becomes common issue as for the political so media discourses.

The article is written within the research topic «Mechanisms of Civil Society Influence upon Euro-Integration Processes in Ukraine» № 15.01.10-02.16/18.ЗП.

Key words: *glorification, discredit, media discourse, manipulativity, political discourse, strategy, tactics.*

Роль ЗМІ в сучасному суспільстві важко переоцінити. Вони мають потужний вплив на стан суспільної свідомості, оскільки більшість своїх уявлень про світ людина отримує з газет, журналів і теле- та радіопередач. Відмінними рисами ЗМІ є їх публічність, тобто необмежене коло споживачів; непряма, розділена у просторі і часі взаємодія комунікантів; односпрямованість впливу від комунікатора до реципієнта, неможливість зміни їх ролей. При цьому ЗМІ створені не тільки для передачі відомостей, інформації, а й самі є активними учасниками суспільно-політичних й економічних процесів в суспільстві – учасниками, що створюють ситуації, формують настрої і думки [7].

Питанню вивчення дискурсу, в цілому, та політичного дискурсу, дискурсу ЗМІ, безпосередньо, комплексу стратегій та тактик, властивих їм, присвячено роботи А. М. Баранова, Ф. С. Бацевича, Т. А. Ван Дейка, І. Г. Катеневої, О. О. Кучерової, О. О. Селівнової та інших. Проте дана тема залишається актуальною.

Відтак, **актуальність** зазначеного дослідження зумовлена потужною впливовою функцією ЗМІ у сучасному суспільстві, постійним перебуванням людей під впливом того, що подається, нав'язується сучасними ЗМІ та тісним взаємозв'язком політичного дискурсу та дискурсу ЗМІ при прийнятті вагомих політичних рішень в країні як то процес Brexit. **Метою** статті є виокремлення провідних стратегій дискурсу ЗМІ, які є важелем впливу дискурсу ЗМІ, маніпулюючи політичними вподобаннями та вибором громадян.

Об'єктом дослідження виступає дискурс ЗМІ Британії.

Предметом – основні функції та характеристики дискурсу ЗМІ Великобританії як чинник процесу виходу Великобританії з ЄС.

Спираючись на головні особливості ЗМІ в суспільстві, які виокремлюють вітчизняні і західні вчені, можна виділити наступні функції ЗМІ: інформативну, соціалізуючу, установлення «порядку денного», політичну, впливу на свідомість, або формування громадської думки, розважальну [4, с. 9].

Відтак, дискурс ЗМІ має ряд передумов для маніпулювання суспільною свідомістю. Його маніпулятивний потенціал обумовлений, у першу чергу, інтенціональною установкою цього виду дискурсу [2, с. 88–124]. Звідси походить і завдання дискурсу ЗМІ – вплив на формування громадської думки. Досягнення поставлених завдань стає можливим за рахунок

© О. В. Попова, А. С. Бондаренко, 2017

того, що дискурс ЗМІ – комунікативне явище, а будь-яке спілкування – це цілеспрямований вплив [1, с. 138]. І для реалізації своєї основної функції, впливу на публіку, ЗМІ активно використовують різні стратегії. Не зважаючи на відсутність точного переліку стратегій, властивих дискурсу ЗМІ, у якості провідних виділяють:

1. Стратегію «створення психологічної напруги» – реалізується абсолютно всіма періодичними виданнями та суттєво впливає, як на систему цінностей адресата так і на його поведінку. На меті цієї стратегії – залякати адресата, а мотивом є спонукати читача до свідомого настороженого відношення до оточуючої дійсності. Кожна з тактик, що реалізує цю стратегію направлена на нагнітання ситуації, і тому головну роль в системі аргументації грають емоційні докази. Під дією таких текстів читач потрапляє у шоковий стан, тому готовий вірити всьому, що пишуть в періодичних виданнях;

2. Стратегію «героїзації» – спрямована на возвеличення «героїв» в очах читачів. Мотив, який лежить в основі цієї стратегії, – повернути та збільшити довіру читачів до описаних подій а точніше особистостей. Вона реалізується за допомогою тактики «підкреслення високих морально-етичних якостей». Стратегія побудована на перераховуванні позитивних якостей особистості, які проявляє герой.

3. Стратегію «дискредитації» (знищення) – має на меті змінити думку адресата про політиків та журналістів, нівелювати їх образи в свідомості суспільства. Мотив стратегії – розібратися в ситуації та знайти винуватців погіршення ситуації [3, с. 18].

Беручи до уваги три вище перелічені стратегії, розуміємо комплексність їх дії та взаємодії, адже за рахунок «героїзації» однієї особистості чи події, явища, відбувається «дискредитація» іншої, що, в будь-якому разі, викликає ті чи інші емоції у реципієнта, а відтак, слугує чинником «створення психологічної напруги».

Стратегія «героїзації» використовується журналістами для формування позитивного ставлення читача до конкретної людини чи факту [5, с. 99] і реалізується шляхом застосування тактик співставлення, контрасту, закріплення ярликів, гіперболізації.

Співставлення – співставлення чи уподібнення об'єктів, які описуються за загальною позитивною ознакою. Зазвичай цей прийом реалізується на рівні всього матеріалу чи конкретного виразу та виконує текстоутворюючу функцію.

I love the space and the freedom here, and people have different things to talk about than house prices. The quality of my life cannot be compared to England – I've forgotten what stress is [12].

Цей уривок повністю передає суть стратегії «героїзації», тобто людина, порівнюючи своє життя з Англією (*my life cannot be compared to England),* говорить про те, що зараз його існування є настільки комфортним та звичним, що вийшовши з ЄС все може змінитися саме на краще. Більше того, порівняння здійснюється не лише за рахунок застосування лексичної одиниці *compared* та безпосереднього посилання на *England*, а й шляхом поєднання слів з чітко окресленою позитивною оцінкою (*love, freedom*) та негативною (*forget, stress*).

Контрасту – позитивна оцінка будь-якої особи чи діяльності може бути сприйнята реципієнтами як похвала, яка не має об'єктивних причин, тому журналісти вдаються до використання прийому «контрасту», щоб ненав'язливо та чітко донести суть. Стратегія «героїзації» втілюється в життя у даному випадку вже за рахунок «дискредитації» когось чи чогось:

That is also thanks to the British system, which gives everyone a chance to get good job. Besides my journalistic work, I teach German and politic. Somewhere that would be simply impossible, people want experience and qualifications before they employ you, here they just give you a shot. If you are good, you are hired; if not, try something else. Because of our membership in EU we have such an opportunity [10].

Контраст позицій подається за допомогою «*Somewhere that would be simply impossible*», а от в Британії, яка все ще на той момент юридично була у складі ЄС, професійна реалізація кожного громадянина можлива. І все це за рахунок саме перебування Великобританії у складі ЄС. У даному уривку не називаються жодні імена, дати, події, проте шляхом маркування ключових семантичних складових (*gives everyone a chance, we have such an opportunity, because of our membership in EU*) автор статті розставляє акценти, орієнтуючи міркування читача у потрібному напрямку: «ЄС це лише виграш для жителів країни».

Закріплення ярликів – позначення події чи дійової особи словом, в якому вже закладено позитивний відтінок, який має вплинути на реципієнта. В дискурсі цей прийом можна простежити через використання слів з позитивною конотацією, а не через використанні чітких аргументів.

Because we are in EU we have, in this country, actually rather big domestic market. It is just a sense of perspective» [11].

Так говорить на даний момент вже колишній прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон під час програми «Debate» на каналі «The ITV». Саме використане *We are in EU = It is our perspective* чітко унаочнює використання прийому наклеювання ярликів та доводить позицію політичного лідера. У такий спосіб розуміємо, що усю багатогранність буття британців та їх потреби здатні задовільнити саме умови, які диктує ЄС.

Гіперболізації – перебільшення ситуації, створення надто позитивної ситуації чи образи, наприклад:

To those like myself who voted Leave as a protest, we made the main mistake of our life» [8].

Подання рішення про вихід з ЄС як найбільшої помилки у житті – це і є ніщо інше, як прийом перебільшення. Більше того, гіперболізація реалізується паралельно зі співставленням (*those like myself*), що наближує адресата та адресанта, дозволяє зрозуміти спільність ідей та бажань, якими обидві сторони керуються, а відтак, і здатність порозумітися. Якщо адресат та адресант у даному питанні співпадають у своїх думках, то це є передумовою схожого способу міркування, а тому, адресат може надалі покластися на думку адресанта і не перейматись глибинним аналізом тієї чи іншої інформації – просто довіряти адресанту та повністю розраховувати саме на його спосіб міркування.

Натомість, сутність та значущість стратегії «дискредитації» (а особливо, коли спостерігається підвищення політичної напруги як то у випадку з Brexit) суттєво зростає. Навіть ілюструючи стратегію «героїзації», як наведено вище, було продемонстровано і стратегію «дискредитації», яка йшла як невід'ємна складова «героїзації».

Популярність цієї стратегії у роботі сучасних ЗМІ (особливо, посилаючись на взаємозалежність та зв'язок дискурсу ЗМІ та політичного дискурсу) викликана тим, що створення позитивного образу певного персонажу, політичного діяча, події найкраще вдається, виставляючи протилежну сторону у негативному світлі. Для втілення стратегії «дискредитації» використовується декілька тактик: звинувачення, непрямі образи, нанизування негативних фактів та подій. Досягненню мети сприяє використання метафор з негативним підтекстом, а також прийоми сарказму та іронії [6, с. 145].

Звинувачення, непрямі образи, сарказм чи іронія можуть бути направлені як на політичну партію, конкретного політика, так і певні його дії, пронизуючи політичний дискурс та у будь-якому разі виходячи на дискурс ЗМІ, який є невід'ємною складовою політичного дискурсу.

Those who have contributed to the situation in the UK have resigned – Johnson, Farage and others. They are as it were retro-nationalists, they are not patriots. Patriots don't resign when things get difficult; they stay [12].

Даний приклад ілюструє не просто звинувачення як акцептування негативних результатів діяльності політиків, а вже як пряму образу через наклеювання ярликів (*they are not patriots*).

При цьому розуміємо, що шляхом застосування стратегії «дискредитації» сучасного політичного курсу Британії, автор слів контекстуально прагне звеличити, піднести значущість та суттєвість ЄС для Британії та необхідність її перебування у складі ЄС.

Залучення тих чи інших стратегій та тактик у дискурсі ЗМІ покликане впливати на реципієнта, маніпулювати його свідомістю, розумінням дійсності, а відтак, і впливати на політичну картину в країні. ЗМІ вважаються четвертою владою та «чесно» висловлюють свої погляди та думки з приводу будь-яких подій. Саме маніпулятивна сутність ЗМІ є тим важелем, яким користуються політики та політика як така. То виникає питання про зумовленість рішення британців про вихід їх країни з ЄС саме засобами масової інформації. Якщо ЗМІ здатні впливати на свідомість громадян, подавати потрібну тим чи іншим політичним лідерам інформацію у вигідному для них контексті, то на скільки ж результати референдуму в Британії влітку 2016 року були передбачуваними?

Проаналізувавши результати референдуму у Великобританії можна зробити висновок, що прихильників Європейського Союзу, незалежно від вікової категорії населення, було менше, проте не суттєво.

Рішення референдуму	%
за євроінтеграцію	48,04%
проти євроінтеграції	51,96%

Рис. 1. Статистики голосів на референдумі

Якщо звернутись до вікової категорії прихильників та противників ЄС у Великій Британії, то голоси розподілились наступним чином:

Вік	%
20-35	53%
36-50	28%
51 і більше	19%

Рис. 2. Голоси британців на референдумі проти Brexit

Вік	%
20-35	27%
36-50	31%
51 і більше	42%

Рис.3. Голоси британців на референдумі за Brexit

Приходимо до висновку, що молоде покоління дотримується про євроінтеграційних позицій, а більш старше покоління схиляється до відсторонення Британії від ЄС. То чия ж свідомість (старшого чи молодшого покоління) знаходиться під більшим впливом політиків та ЗМІ, та яких саме видів ЗМІ?

У сучасному світі ЗМІ наділені надзвичайно великим впливом, адже неможливо уявити сучасність без радіо, телебачення та Інтернету. Вони інформують населення, вчать, розважають, та агітують за чи проти чогось або когось. Та найголовніше – те, що ЗМІ формують свідомість аудиторії, впливають на її думки та переконання. ЗМІ мають різні можливості та силу впливу, які залежать від способу сприйняття реципієнтом. Найпотужнішими у цьому випадку є аудіовізуальні ЗМІ (радіо, телебачення).

I am absolutely disappointed by this decision. I think it is completely idiotic, it is indication of insanity [9].

Таку думку з приводу євроінтеграційних процесів висловила британська студентка журналістам DW. Її різкі оцінки рішень політиків (*absolutely disappointed, idiotic, insanity*) показують той прошарок населення, який не заангажований політичними промовами, тобто тих людей які практично не слухають аудіовізуальні ЗМІ, проте є активними користувачами Інтернет ресурсів, як власне, і вся сучасна молодь.

Тепер звернемось до іншого прикладу, автором якого є також жителька Британії, проте вона належить вже до старшої категорії громадян:

Winston Churchill would be proud of us, if he had been capable to look at us, he would have said, «Well done Great Britain» [9].

Тут зрозуміло, що адресант піддається висновкам ЗМІ, адже посилання до Черчіля – це вже інтерпретація своїми словами висновків політичних лідерів. Як би жорстоко це не звучало, але, по суті, ще задовго до оголошення результатів вони вже є очевидним та зрозумілими, звичайно не для пересічних громадян.

Відтак, говорячи про більшість – вона знаходиться під масивною рукою ЗМІ. Те, що сталося в Британії, якнайкраще ілюструє все вище сказане. Адже рішення про вихід з Європейського Союзу не народилося за один день, це рішення було в планах досить давно. Тому, ретельно попрацювавши зі ЗМІ політикам вдалося досягти запланованого. Єдине, що є табори політиків, які підтримують та не підтримують Brexit, у кожного з яких свої важелі впливу в рамках «імперії ЗМІ». І як результат, вибір британців, не зважаючи на наявність переможців та переможених, продемонстрував потужні можливості обох таборів, адже розрив у 4% не є суттєвим, хоча й вирішальним.

Як показують результати дослідження, ЗМІ можуть слугувати різним політичним цілям. Вони можуть як розвивати почуття гордості за свою країну, прагнення свободи та соціальної справедливості, так і дезінформувати, розпалювати масову ненависть, породжувати недовіру та страх. Саме тому, подальші дослідження у царині дискурсу ЗМІ та його перетину із політичним дискурсом, врахування прагматичної та когнітивної складової, соціального фактору є невід'ємними передумовами глибинного вивчення принципів впливу перелічених дискурсів на громадян тієї чи іншої країни, а відтак, і принципу реалізації глобальної маніпулятивної стратегії.

Література:

1. Ван Дейк Т. А. Язык, познание, коммуникация / Т. А. ван Дейк. – Москва : Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар. – Москва : Академия, 1987. – 241 с.
3. Катенева И. Г. Интерпретация адресатом газетно-публицистического дискурса как манипулятивного / И. Г. Катенева. – Новосибирск : НГПУ, 2008. – 73 с.
4. Кучерова О. О. Плани змісту та повідомлення британського газетного новинного дискурсу (початок XXI століття) / О. О. Кучерова. – Львів : ЛНУ, 2005. – 20 с.
5. Попова О. В. Стратегія на підвищення versus стратегія на зниження у політичному дискурсі / О. В. Попова, А. П. Король, К. І. Ткаченко //«Humanities and Social Sciences in Europe : Achievements and Perspectives». Proceedings of the 1 International symposium (December 18, 2013). Volume 2. – Vienna : «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2013. – P. 113–118.
6. Шайкевич А. Введение в лингвистику : Учеб. пособ. для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. Заведений / А. Шайкевич. – Москва : Академия, 2005. – 393 с.
7. Geis M. The language of politics [Electronic resource] / Michael Geis. – New York : Springer-Verlag, 1987. – Access mode: http://books.prettyfamous.com/l/8099262/The-Language-of-Politics-ichael-L-Geis. – (Viewing Date : 17.11.2016).

Ілюстративний матеріал:

8. ABC News [Electronic resource]. – Access mode : http://abcnews.go.com/ – (Viewing Date : 27.10.2016).
9. DW [Electronic resource]. – Access mode : http://www.dw.com/en/top-stories/world/s-1429 http://www.dw.com/en/top-stories/world/s-1429 – (Viewing Date : 12.11.2016).
10. Financial Times [Electronic resource]. – Access mode : https://www.ft.com/ – (Viewing Date : 25.10.2016).
11. ITV channel [Electronic resource]. – Access mode : http://www.itv.com/hub/itv– (Viewing Date : 25.10.2016).
12. The Guardian [Electronic resource]. – Access mode : https://www.theguardian.com/international – (Viewing Date : 27.10.2016).

УДК 811.161.2: 211: 82-1: 821.161.2

Ю. Д. Попойлик,
Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

ОБРАЗНО-СМИСЛОВІ НАЙМЕНУВАННЯ БОГА В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті виокремлено образно-смислові найменування БОГА в поетичній картині світу Тараса Шевченка; виділено їхні домінантні лексико-семантичні групи, синонімічні номінації, образно-смислову типологію, фразеологічні лінгвоодиниці; подано класифікацію номінативних конструкцій за стрижневим номеном-репрезентантом. У художньому масиві найменування представлені як виразники ідіолекту й індивідуального світобачення письменника. Тексти поетичного спрямування інтерпретують номінації зі збереженим релігійним змістом, але доповненим побутовим значенням певного часового періоду. Номінативні структури відображають зміну християнської моделі світу, ментальних уявлень під впливом культурно-соціального розвитку.

Ключові слова: *найменування, лексема, лексико-семантична група, сакральне, художньо-поетичний текст.*

БРАЗНО-СМЫСЛОВЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ БОГА В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

В статье рассмотрены образно-смысловые наименования БОГА в поэтической картине мира Тараса Шевченко; выделены их доминантные лексико-семантические группы, синонимические номинации, образно-смысловая типология,

© Ю. Д. Попойлик, 2017

фразеологические лингвоединицы; представлена классификация номинативных конструкций по стержневому номену-репрезентанту. В художественном массиве наименования представлены как выразители идиолекта и индивидуального мировоззрения писателя. Тексты поэтического направления интерпретируют номинации с сохранённым религиозным содержанием, но дополненным бытовым значением определённого временного периода. Номинативные структуры отражают смену христианской модели мира, ментальных представлений под влиянием культурно-социального развития.

Ключевые слова: *лексема, лексико-семантическая группа, наименование, номинативная конструкция, сакральное, поэтический текст.*

FIGURATIVE-NOTIONAL NAMES OF GOD IN THE POETIC TEXTS OF TARAS SHEVCHENKO

The given article considers figurative-notional names of GOD in the poetic picture of world of Taras Shevchenko; highlights their dominant lexical-semantic groups, synonymic nominations, figurative-notional typology, phraseological linguounits; provides the classification of nominative structures by the core representing nomen. In fiction works, names are represented as exponents of idiolect and individual outlook of the writer. Poetically-oriented texts interpret nominations with preserved religious meaning, but this meaning additionally has everyday-life content, pertaining to a certain period of time. Nominative structures reflect a change of the Christian world model and mental opinions under the influence of cultural-social development.

The author's view of the world through addressing phrases, phraseological and metaphorical units represents transformational features of nominations from positive-evaluative sacral till negative-evaluative everyday-life ones with the author's creative inventions. In poetic works, names of GOD have a marked Biblical-Christian content, but also often receive negative shades. Apart from the positively-oriented structures, Lord is referred to as bringing punishment for unrighteousness and lawlessness. In texts GOD is mostly observed in the monotheistic interpretation, He is often called as God the Father.

Key words: *lexeme, lexical-semantic group, name, nominative structure, sacral, poetic text.*

Творчість Т. Шевченка нерозривно пов'язана з християнськими мотивами. Незважаючи на недобачання радянської влади, Шевченкові тексти все ж відображають глибоку релігійність. Образи святих осіб у творчій інтерпретації автора іноді виходять за межі сакрального, отримавши ознаку побутового, і «саме у такий спосіб поет намагався повернути догматичним формулюванням первісний автентично-християнський характер» [1]. У дослідженні акцентуємо на найменуваннях БОГА як головної сакральної субстанції, уявної надприродної істоти, що «створила світ і керує ним» [2, с. 207].

Дослідженням релігійного аспекту творчості Т. Шевченка займалися Г. Баран, О. Бігун, Т. Вільчинська, В. Кметь, Н. Слухай, Д. Степовик, М. Шевченків та ін. Шевченкові твори часто викликають суперечності щодо їхнього християнського чи атеїстичного спрямування, оскільки імена святих представлені як у позитивному, так і негативному аспектах. З цього приводу М. Шевченків зазначає, що іменування БОГА Творцем світу, природи і самої людини, яка є не лише складовою частиною природи, а й чимось незрівнянно вищим, більш ніж заперечує так званий атеїзм Шевченка, тому «абсурдно приписувати атеїзм тому, хто визнає Бога Творцем і Володарем світу і людей» [4, с. 58]. Таку теорію підтверджує часте використання у творах найменувань із Святого Письма. Д. Степовик уважає, що християнський світогляд і віру в БОГА Шевченка віддзеркалює його шанобливе ставлення до «трьох осіб одноістотної й нероздільної Трійці, до Богородиці і святих, повага до ікон і особисте малювання ікон, численні рисунки на релігійні теми» [3, с. 36].

Найчастіше в поетичні тексти Т. Шевченка звернені до БОГА як триєдиної субстанції. І тільки окремі прямі номінації вказують на Ісуса Христа. Лексема БОГ найчастіше функціонує у формі комунікативного адресата. Матеріал уможливлює виокремлення основних лексико-семантичних груп на позначення БОГА ОТЦЯ.

Вища субстанція: «цар». Найменування вказують на вищість Господа над людьми, характеризуються прямим значенням із номінацією першого чи другого порядку *цар*: *Цар Небесний; Цар наш Бог; Вічний Цар царів*. Окрім лексеми *цар* у номінативних конструкціях вживаються її синонімічні кореляти: *Бог наш великий; Великий Бог; Вседержитель; Вседержитель святий; Господь Бог; Господь Великий; Господь єдиний; Небесний Владика*: Молюсь тобі, Боже милий, / *Господи великий!* / Що не дав мені загинуть, / *Небесний Владико* [5, с. 149]; Не нам Твої діла / Судить, о *Боже наш великий!* [5, с. 160].

Поважності БОГУ як управителеві всесвіту надає метафорична сполука *Сивий верхотворець*. Компонент *сивий* передає вікові особливості, вічність і верховенство БОГА. Схожою семантикою наділений фразеологізм *така Божа воля:* Все замовкло. Нехай мовчить; / *Така Божа воля* [5, с. 57], що вказує на те, що Божих законів повинен дотримуватися весь земний світ.

Вища субстанція: «творець». Семантична група супроводжується корелятивними лексемами *Творець / Творитель* і полікомпонентною назвою *Творець неба й землі*: За ваши грешные дела / *Творца Небесного* молила, / Молила, плакала [5, с. 66] (за ваші грішні справи / *Творця Небесного* молила, / Молила, плакала) (тут і далі переклад наш – Ю. П.); Добросердним-малим, / Тихолюбцям-святим, / *Творче неба й землі!* / Долгоденствіє їм / На сім світі; на тім… / Рай небесний пошли [5, с. 250]. Ідейно-тематичний зміст текстів фіксує прямі семантичні структури, які вказують на результат творіння Господа і передають його позитивну оцінку: Душа мертвела, а кругом / *Земля*, *Господнее творенье*, / В зеленой ризе и цветах, / Весну встречая, ликовала [5, с. 78] (Душа мертвіла, а навкруги / Земля, *Господнє творіння*, / В зеленій ризі й квітках, / весну зустрічаючи, раділа); А кругом тебе / Творилося, росло, цвіло, / І процвітало, і на небо / Хвалу *Творителю* несло [5, с. 257]. Бог як *творець* іменується з контекстуальним значенням докору, недосконалості його творінь: *Боже! Боже! Даєш волю і розум на світі, / Красу даєш, серце чисте… / Та не даєш жити* [5, с. 57].

Вища субстанція: «святий». Значення *святий* найчастіше функціонує як пряма номінація і як атрибутивний компонент першого порядку в парі із субстантивом: І соловейко на калині / То затихав, то щебетав, */ Святого Бога* вихваляв [5, с. 149]; А там, де люде, добре буде. / Там будем жить, людей любить, */ Святого Господа* хвалить [5, с. 165] (поєднання значень святий + носій прославлення); За тяжкий, мабуть, гріх великий / Не дав мені *Святий Владика* / Очей нарадувать старих / Моїм дитятком! [5, с. 208] (святий + цар), і як субстантивований прикметник у формі фразеологічної конотації для опису лексеми БОГ: Отаке-то на сім світі / Роблять людям люде! / Того в'яжуть, того ріжуть, / Той сам себе губить… / А за віщо? *Святий знає*… [5, с. 18].

Лексема *святий* вживається і як другорядна із додатковим контекстуальним значенням: Насміються люди, / І *Бог святий* покарає / І прожене долі / З цієї хати веселої / На чужеє поле [5, с. 105] (святий + каратель); *Милосердний Святий Боже милий!* (милосердний + святий). Святість БОГА виявляється також у метафоричних конструкціях: *Святая сило!* / Спаси мене, *мій Боже милий*! [5, с. 242] (святий + «приховані значення» всемогутній, спаситель).

Вища субстанція: «милосердний». Лексико-семантична група передає широкі виражальні можливості лексеми БОГ. Підсилення експресивності тексту виражене у звертальних конструкціях із різноколоритними проханнями: Подай же й нам, *всещедрий Боже*! / Отак цвісти, отак рости, / Так одружитися і йти, / Не сварячись в тяжкій дорозі, / На той світ тихий перейти [5, с. 252] (протяжність життя); Трудящим людям, *Всеблагий*, / На їх окраденій землі / Свою Ти силу ниспошли

[5, с. 249] (прохання здоров'я, сили); Ой гляну я, подивлюся / На той степ, на поле; / Чи не дасть *Бог милосердний* / Хоч на старість волі [5, с. 160] (бажання свободи).

Компонент *милосердний* вживається і в поширених звертаннях на позначення розпачу, суму, туги: *мій Боже милий; Боже мій, Боже милий: О Боже наш милосердний*; *Ой Боже милий! Милий, милосердний*, / А я так його любил [5, с. 183]. Такі авторські монологи як заклик до Божого милосердя надають сакральної вагомості творам.

Вища субстанція: «всемогутній». Прямі полікомпонентні номінації у формі адресата мовлення виявляють сподівання на Божу допомогу: *Боже! Боже! / Великая сило! / Великая славо! /* зглянься на людей [5, с. 96]. Віра в БОГА підсилює віру в людські можливості: Ты силой *Господа чудесной* / Возмог в сердца людей вдохнуть / Огонь любви, огонь небесный [5, с. 77] (Ти силою *Господа дивовижною* / Зміг у серця людей вдихнути / Вогонь любові, вогонь небесний). У таких структурах підсилюється урочисте піднесення тексту.

Всемогутність набуває амбівалентного характеру: БОГ як могутній помічник і як той, чиї вчинки завдають страждань: *Боже сильний!* Твоя сила / Та тобі ж і шкодить [5, с. 248].

Вища субстанція: «захисник». Лексема *Господь* супроводжується додатковими асоціативними компонентами і набуває двозначності: Мені *Господь* пристанище, / *Заступником буде*, / І воздасть їм за діла їх / Кроваві, лукаві [5, с. 126] (захисник + каратель); *О милий Боже України!* / Не дай пропасти на чужині, / В неволі вольним козакам! [5, с. 76] (захисник + милосердний). Позитивна характеристика БОГА як захисника зафіксована в стійких словосполученнях: *Як у Бога за дверима*, / Вдова панувала, / А дівчата лицялися / І рушники дбали [5, с. 85] (перебувати у безпеці); *Не дай, Боже*, / Такого дожити, */ Не дай, Боже,* в багатого / І пить попросити [5, с. 85] (повторювана сполука підсилює бажаність подій).

Вища субстанція: «помічник». Лексема в значенні *помічник* уживається із смисловою ознакою «радість»: О, сколько *радостей у Бога* / Для наших слез, для наших бед! [5, с. 68] (О, скільки радощів у Бога / Для наших сліз, для наших бід), а також із прямою вказівкою на допомогу, але за допомогою контекстуального навантаження: У синагогу / Зайшла благать *благого Бога*, / Щоб син її найшовсь [5, с. 246]; А *Бог мені помагає*, / Мене заступає / І їм правдою Своєю / Вертає їх злая [5, с. 125]. Фіксується і належність БОГА до конкретної нації: О *милий Боже України*, – не дай пропасти на чужині [5, с. 76].

Смислове поле лексико-семантичної групи «батько» розгортає контекст без використання прямих номінацій у поєднанні зі значенням *милосердний*: Неначе праведних дітей, */ Господь*, любя отих людей, / Послав на землю їм пророка – / Свою любов благовістить! / Святую правду возвістить! [5, с. 173]. Пряма номінація *отець* вживається як компонент молитви: Прийшла вона / І у ногах стала, / І нищечком за грішного / *«Отче наш»* читала [5, с. 136].

Вища субстанція: «істинний». Позитивна характеристика правдивості й істинності БОГА розгортається поряд із ознакою його могутності та милосердя, підсилюється вигуковим компонентом: *О Боже правдивий!*; Ти сирота, нема нікого, / Опріче *праведного Бога.* / Молися ж, серце, помолюсь / І я з тобою [5, с. 209]; *О Боже! Сильный и правдивый,* / Тебе возможны чудеса [5, с. 80] (*О Боже! Сильний і правдивий,* / Тобі можливії дива).

Семантична група «надія» виражає сподівання на «останню допомогу» БОГА у безвиході: Не журися, сподівайся / Та *Богу* молися [5, с. 52].

Окрім деяких семантичних значень, які властиві сакральній та художній літературам, з'являються нові, додаткові смислові наповнення, притаманні тільки художнім текстам письменника. Шевченко часто робить акцент на розумінні БОГА як «карателя» – «того, хто визначає покарання за вчинки»: Така її доля… *О Боже мій милий*! / За що ж ти караєш її, молоду? [5, с. 9] (каратель + вигук із компонентом *милосердний, приємний людству*); І все то те лихо, все, кажуть, од *Бога*! / Чи вже ж йому любо людей мордувать? [5, с. 150]; Все замовкло. Нехай мовчить; / *Така Божа воля* [5, с. 57]; *Господь Бог* лихих карає – / Душа моя знає [5, с. 126], а також як вигукова конструкція у формі фразеологізмів з елементами лайливості, які применшують сакральний зміст: Хто ж сироті завидує – / Карай того, *Боже*! [5, с. 29]; «Коли брешу, / *Нехай Бог карає*!» [5, с. 34].

Вища субстанція: «суддя». Семантичний компонент *суддя* зі значенням «той, що здійснює справедливість», семантично корелює з лексемою *Ісус Христос*, але має стосунок і до БОГА як верхотворця світу: А слуги… *Бог им судия*! / С насмешкой выгнали меня / И двери заперли за мною [5, с. 68] (А слуги… *Бог їм суддя!* / З насмішкою вигнали мене / І двері зачинили за мною); Судил *Господь* мне до могилы / За юность грешную мою [5, с. 69] (Судив *Господь* мені до могили / За юність грішную мою); *Боже*, спаси, суди мене / Ти по Своїй волі [5, с. 125] (суддя + спаситель).

Вища субстанція: «носій прославлення». Поетичний текст у поєднанні з номінацією БОГ інтерпретує Господа як субстанцію, яку прославляють як у земному, так і в небесному світах: Восхвалимо Тебе, *Боже*, / Хваленієм всяким; / Возрадується Ізраїль / І святий Іаков [5, с. 125].

Особливістю художніх текстів і їхньою відмінністю від сакральних є часте використання фразеологічних сполук, які підсилюють емоційне забарвлення, експресивність висловленого:

– побажання добра, благословення: Поблагословила: / *«Бог з тобою!»* – та, як мертва, / На діл повалилась... [5, с. 17];

– побажання прощення за скоєне: «*Нехай тебе Бог прощає* / Та добрії люде; / Молись Богу та йди собі – / Мені легше буде» [5, с. 18];

– як вставні слова на підсилення відомого, наявного, існуючого: Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, *слава Богу*, вся Смілянщина, коли не вся Україна [5, с. 39];

– побажання смерті: Старі сумують. Може, вже / Оце *збираюся до Бога* [5, с. 114];

– застереження, побажання уникнути чого-небудь: *Нехай Бог боронить!* / Може, ще нестись заставлять, / Москаля плодити [5, с. 111]; щось Марко забарився... / Може, де в дорозі / Занедужав*, сохрань Боже!*» [5, с. 117].

Лексема БОГ функціонує в усталеній інтер'єктивованій конструкції *єй-богу* як підтвердження чогось: Заплачу, *єй-богу*, / Та й утечу... ось побачиш [5, с. 101]; Що діяти і що почать? / Людей і долю проклинать / Не варт, *єй-богу* [5, с. 153]. Часто спостерігаються вигукові форми, які свідчать про розуміння БОГА як помічника, сильного, милостивого творця світу: *Боже!; О Боже!; О Господи!; Боже ти мій!; Боже милий, Господи великий!; Господи єдиний!; Боже сильний!* Звертальні конструкції з повторенням номінативного чи непрямого компонента свідчать про поневіряння, розчарування, ще не зовсім втрачену надію на допомогу: *О Боже мій милий! Милий, милосердний!; Боже ти мій, Боже!; О Боже мій! О мій єдиний!* – Кинув коня та до неї: / *«Боже ти мій, Боже!»* / Кличе її та цілує... / Ні, вже не поможе! [5, с. 10]. Компонент *мій* виражає наближеність, довіру до БОГА. Прямі номінації вказують на позитивно-оцінні характеристики БОГА.

БОГ у поетичних творах Т. Шевченка, вважає М. Шевченків, «не видуманий чи витворений поетичними піднесеними висловами абстракт, а реальне Особове Вище Буття, від якого походять і залежать й увесь світ, і люди зокрема. Це Бог молитви, до якого поет звертався навіть із найважчими запитаннями, на котрі людський розум неспроможний відповісти» [4, с. 15]. Християнська дійсність наскрізна у поезіях Кобзаря, відтворює його життєву філософію і бачення людини та світу загалом.

Найменування маніфестують образно-метафоричну та фразеологічну сполучуваність. Поетичні твори частково переосмислюють сакральне розуміння БОГА – від християнського до побутового. Художньо-поетичний текст відтворює індивідуально-авторську картину світу. Назви БОГА є транслятором асоціативно-культурного досвіду митця, його особистого осмислення та сприйняття світу. Можна стверджувати, що номінації містять імпліцитні ознаки, є складовою духовного наповнення, культурних орієнтирів, менталітету. Ці назви формують специфіку української мовної картини світу, яка простежується в розширенні номінативного простору БОГА як ключової сакральної субстанції.

Авторська картина світу звертальними конструкціями, фразеологічними одиницями репрезентує трансформаційні ознаки номінацій – від позитивно-оцінних сакральних до негативно-оцінних побутових із авторськими новотворами. У таких найменуваннях полягає культурна особливість українців, зафіксовані аспекти світобачення, духовні цінності, висвітлені філософські погляди, глибина релігійності християн. Дослідження уможливлює подальше вивчення найменувань БОГА через семантичний аналіз текстів інших авторів.

Література:

1. Бігун О. А. Художня концептосфера сакрального в поетичних текстах Тараса Шевченка / О. А. Бігун // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Сер. : Філологічні науки. – 2013. – Вип. 411. – С. 13–16. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/5.pdf
2. Словник української мови : в 11 т. / [І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – 799 с.
3. Степовик Д. Християнство Тараса Шевченка / Д. Степовик. – Жовква : Місіонер, 2004. – 392 с.
4. Шевченків М. Бог і Шевченко: Як розуміти імена Божі та віру поета? (філософсько-християнська інтерпретація) / Михаїл Шевченків. – Жовква : Місіонер, 2014. – 448 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

5. Шевченко Т. Усі твори в одному томі / Тарас Шевченко. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 824 с. – (Поет. поличка «Перуна»).

УДК 811.161.2'373.23:26-23

О. О. Решетняк,
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ СИМВОЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ БІБЛІЙНИХ ОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті заналізовано процеси символізації провідних біблійних онімів в українській лінгвокультурі, з'ясувано типові семантичні механізми символотворення як особливого типу номінації духовно-культурних реалій; потрактувано поняття біблійна символема як лінгвокультурологічну одиницю, окреслено образно-асоціативний потенціал експліцитних й імпліцитних вербалізаторів у реалізації основних концептів сакральної сфери.

***Ключові слова**: Біблія, символізація, лексична та фразеологізована символеми, символьна парадигма, вербалізатор.*

К ВОПРОСУ АНАЛИЗА СИМВОЛЬНЫХ ЗНАЧЕНИЙ БИБЛЕЙСКИХ ОНИМОВ В УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

В статье проанализированы процессы символизации ведущих библейских онимов в украинской лингвокультуре, выяснены типичные семантические механизмы символообразования как особого типа номинации духовно-культурных реалий; интерпретировано понятие библейской символемы как лингвокультурологической единицы, обозначен образно-ассоциативный потенциал эксплицитных и имплицитных вербализаторов в реализации основных концептов сакральной сферы.

***Ключевые слова**: Библия, символика, лексическая и фразеологизированная символемы, символьная парадигма, вербализатор.*

ON ISSUE OF THE ANALYSIS OF SYMBOLIC MEANINGS OF THE BIBLICAL ONYMS IN UKRAINIAN LINGUOCULTURE

The processes of symbolization of main Biblical onyms in Ukrainian linguoculture are analyzed in the article; the typical semantic mechanisms of symbol-making as a special type of nomination of spiritual and cultural realities are found out; the author interpreted the concept Biblical symboleme as a linguocultural unity and outlined the image-associative potential of explicit and implicit verbalizators in realization of basic concepts of the sacred sphere. It was found that the precedent biblical names are dominants of accumulation and transmission of spiritual values, and lexicographical sources are not always contained the information about the symbolic meaning of the word, so it can often be brightened out with the help of the background knowledge of bearer`s culture. Biblionyms mark context and implies emotional and evaluative aspects of being. Operating of such precedents causes decoding, objectification, materialization of a certain Old Testament or New Testament phenomenon. Biblical symboleme brings out the deeper meaning which is often not identical with the nominative meaning, and such unit assigns the word associations that form the symbolical complex. They as special signs at the intersection of language and cultural realia correlate with cultural continuum, religious and language worldview. The author proved that symbolemes are characterized with the following features: complicated meaning, inexplicitly delineated significatum, multidirectional connotatum.

***Key words:** Bible, symbolization, lexical and phraseologized symbolemes, symbolic paradigm, verbalizator.*

Мова з її унікальними семантичними площинами та спроможністю до високого ступеня символізації є однією з найважливіших ознак національної автентичності соціуму, для культури якого символ – концептуально значуща лінгвокультурологічна одиниця. Знаки-символи мають неабияке значення для інтелектуального пізнання світу, слугують універсальним знаряддям самовияву людини. Символіка – один із найважливіших засобів осмислення реалій довкілля, а біблійна зокрема – це об'єктивування релігійних уявлень в образних структурах, які містять вказівку на їхній зміст як нерозгорнутих знаків, символів. Символьна образність Біблії є закодованим позначенням надприродного, усвідомлення й переживання індивідом вищих соціокультурних цінностей. Сакральний дискурс є складником суспільної життєдіяльності, усієї історії людства. Це величезний і складний пласт особливих реалій буття – релігійних почуттів, думок, предметів, бажань, вчинків, взаємин людей і соціальних інституцій. Не випадково у вимірах індивіда й соціуму неабияке місце посідають такі ознаки, як мова, етнічність і конфесійна належність. Ці виміри є основними чинниками, що формують своєрідність культури й ментальності. У сучасному узусі надзвичайно актуальною є проблема взаємозв'язків світського й релігійного

© О. О. Решетняк, 2017

як компонентів екзистенції, свідченням чого є посилення уваги до сакрального, збільшення кількості наукових розвідок, присвячених біблійним текстам.

Сучасні науковці одностайні щодо позиції, відповідно до якої біблійні тексти потрібно досліджувати різноаспектно, з огляду на теорію символу, семіотику, лінгвокультурологію, когнітивну лінгвістику тощо. Лінгвокультурологія з'ясовує, як скатегоризовано світ у мовній картині світу, й описує принципи вербалізації ментальних одиниць – концептів, реалізованих у метафорах, символах, фразеологізмах і под.

Численні дослідження з фольклористики, культурології, міфології, етнографічні матеріали, літературознавчі студії, філософські пошуки сутності символу, аналіз несвідомого та з'ясування механізмів дії символів сновидінь у психології є підґрунтям студіювання поняття *символ* засобами лінгвістики. У працях В. Виноградова, Ю. Гвоздарева, В. Кононенка, В. Телії, Н. Арутюнової [1], С. Єрмоленко, В. Ужченка та ін. репрезентовано різноаспектні наукові розвідки щодо виокремлення механізмів символотворення в семантичній площині як семіотичного концепту [1, с. 561] і транслятора культури.

Донедавна увагу вітчизняних мовознавців привертала переважно символіка українського фольклору, народних звичаїв і традицій, а також символізм деяких компонентів фразеологічних одиниць, зокрема зібранню й систематизації національної фразеології, практичній і теоретичній її розробці присвятили свої праці М. Демський, О. Куцик, В. Кононенко [3], Л. Запорожець, Г. Бурдіна, І. Вудвуд, А. Коваль, Л. Шевченко, Л. Ткач, Т. Мороз та ін. Заслуговує на увагу студіювання сакрального символу в україномовному просторі такими науковцями: А. Менем, Л. Шевченко, Р. Мнихом, З. Лановик, О. Юрченко, Т. Вільчинською та ін., що акцентували на архетипних особливостях біблійних символів як засобів створення апокаліптичної образності. Проблему функціювання бібліонімів у складі фразеологізмів побіжно розв'язують В. Познанська, Н. Пасік, С. Падевський, О. Мороз, Н. Щербакова, З. Лановик, О. Юрченко, П. Мацьків [4] та ін.

Українська біблійна фразеологія та символіка з онімним компонентом дотепер є недостатньо дослідженими в національній лінгвокультурології. Попри те, що лінгвокультурологія вже послуговується теорією мовної та концептуальної картин світу, досі наявна потреба у вітчизняних розвідках, які посприяли б цілісному і всебічному витлумаченню символіки Святого Писання, активізації тих виразників, що перебувають на периферії національної концептосфери; це вможливить залучення їх до мовленнєво-комунікативної практики й поповнення реєстру лексикографічних джерел бібліонімами, оскільки їх незначна кількість збіднює лексико-фразеологічну систему сучасної української мови й обмежує її виражальні можливості.

Метою наукової розвідки є аналіз процесів символізації провідних біблійних онімів в українській лінгвокультурі. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати типові семантичні механізми символотворення як особливого типу номінації духовно-культурних реалій; 2) потрактувати поняття *біблійна символема* як лінгвокультурологічну одиницю; 3) окреслити образно-асоціативний потенціал експліцитних й імпліцитних вербалізаторів у реалізації основних концептів сакральної сфери.

Прецедентні біблійні імена є домінантами накопичення та трансляції духовних цінностей, бо інформацію про символічне значення слова не завжди фіксують лексикографічні джерела, тому часто її можна вияскравити, лише послуговуючись фоновими знаннями носіїв культури. Бібліоніми маркують контекст та імплікують емоційно-оцінні аспекти буття. Оперування такими прецедентами зумовлює декодування, об'єктивування, матеріалізацію того чи того старозаповітного або новозаповітного феномену.

Одиниці з бібліонімами можуть мати різний мовний вияв: слова-символи як маркери внутрішніх та зовнішніх рис людини чи подій; біблійні фразеологічні одиниці з поглибленою символікою. Такі символи вважають одноденотатними іменами, підґрунтям формування їхнього конотативного значення є фонова інформація про денотат (антропонім чи топонім). Сфера конотації біблійних власних назв значно розширена, окрім оцінно-експресивно-емотивно-стилістичних параметрів, вона залучає культурологічні, історичні і, насамперед, морально-етичні поняття.

У разі з'ясування символьного значення бібліоніма, зумовленого позалінгвальною функцією денотата, особливої значущості набуває аналіз переходу слів і словосполучень до символічної категорії. Дослідники абсолютизують, що символу не властива наявність власного механізму символізації значення лінгвістичних одиниць, тому він залучає семантичні механізми інших рівнів: метафори, метонімії тощо [3, с. 32]. Наявність такого посередника дозволяє усвідомлювати символічну інформацію за асоціаціями завдяки метафоричним чи метонімічним переносам. Бібліонім як лінгвокультурологічну одиницю символічної системи потрактовуємо як *символему* (мовний знак), використання якої зумовлене маркуванням певних значущих духовно-культурних реалій чи навіть символів, що було залучено до вторинного своєрідного процесу перекодування слова, переходу лексеми із мовної системи до символічної, оскільки ці універсалії за певних умов декларують деструктивні та конструктивні символічні ідеї [5, с. 49].

Біблійна символема оприявлює глибинну семантику, часто не тотожну номінативному значенню, за такою одиницею закріплено словесні асоціації, що формують символічний комплекс. Як особливі знаки вони перебувають на перетині мовних та культурних реалій, корелюють із культурним континуумом, релігійною та мовною картинами світу. Символемам притаманні такі ознаки: ускладнена семантика, нечітко окреслений сигніфікат, різноспрямований конотат. Вторинність її номінації зумовлена активізацією латентних сем, залученням художніх тропів, культурно-національною концептосферою, орієнтуванням на певні соціальні цінності, зокрема біблійні символеми транслюють важливі поняття *добра* / *зла*, *віри* / *невіри*, *гріха* / *праведності*, *життя* / *смерті* тощо.

З'ясувати ускладнену семантику символу дозволяє насамперед фразеологічний матеріал: символ може бути складником фразеологічної одиниці, а фразема функціює як семантично ускладнений символ, який, стаючи ядром фразеологічної одиниці, надає їй певних властивостей, повноту змісту й особливу перспективу в нескінченність. Саме біблійними витоками можна пояснити тотожність символем на лексичному та фразеологічному рівні як трансляторів духовно-моральних реалій, напр.: *Содом – содомний сход* (*зібрання*); *Голгофа – шлях на Голгофу*; *Хам – хамська поведінка*; *Христос – жити, як у Христа за пазухою*; *Молох – приносити жертву Молоху*, *Молох православного фашизму*, *Молох рашизму* тощо.

Символеми Писання, як складники системи архетипних, асоціативних, метафоричних та символьних значень, моделюють парадигму дуальних опозицій і є значущими для концептуалізації логічного й емоційно-оцінного світосприймання, саме воно оприявлює ієрархію християнських морально-аксіологічних площин, система оцінювання яких виокремлює бінарні конотативно марковані зони онімів, зокрема: *Авель*, *Ісус Христос* (+), *Каїн*, *Іуда* (–); *Єрусалим*, *Новий Єрусалим* (+), *Єгипет*, *Содом і Гоморра*, *Вавилон*, *Вавилон Великий* (–).

Процес збагачення семантичного потенціалу символем Книги Книг є поступовим, що передбачає розширення площини концептуального змісту бібліонімів. Семантичні процеси концептуалізації таких одиниць посприяли моделюванню символічних парадигм, напр.: *Авель* – символ духовної досконалості, міцної віри, праведності, невинної жертви, прообраз Агнця Божого тощо; *Каїн* – символ братовбивства, зради, зухвалого протесту проти Божественного світоустрою, ворожого соціального інституту тощо.

Бібліонім моделює символеми, які є трансляторами духовних реалій. Саме імплікація зумовлює конденсацію змісту окреслених одиниць як результат трансформації антропонімних і топонімних компонентів – маніфестантів прецедентності. Бібліонім стає інформаційним кодом певних реалій, залучаючи знання про нього до концептосфери національної мови. Не всі антропоніми й топоніми залучено до концептуальної картини світу, а лише ті, що набули значущості для духовних настанов українського етносу.

Символ виявскравлює ступенева ієрархія: слово – образ – поняття – концепт. Кореляція між концептами й символемами залежить насамперед від метафоричних принципів, за якими відбувається вербалізація, що є особливістю біблійної концептуалізації. Метафора не створює концептів особливого типу, а формує і виражає один концепт завдяки іншому за певною моделлю взаємодії.

Бінарність є однією з основних ознак моделювання біблійної символічної системи й концептосфери, на підставі архетипної опозиції *добро* / *зло* вербалізовано різні за значенням концепти. Домінантою апокаліптики є дуалістичність сформованої картини світу, що й маніфестують провідні концепти *віра* / *невіра*, *праведність* / *гріх*, *життя* / *смерть*. Два способи буття є провідними складовими людського існування. Неоднозначне наповнення змісту окреслених концептів дещо може компенсувати їхня здатність оприявлювати свою семантику завдяки символемам з онімними компонентами. В україномовному просторі наявна парадигмально впорядкована система таких символем як вербалізаторів основних сакральних концептів. Залучення цих одиниць відбувається на підставі асоціацій, а бібліоніми є такими асоціатами, оскільки для концептуалізації абстрактних понять відсутня чіткість мовної репрезентації, що зумовлює застосування різноманітних моделей до процесу вербалізації провідних концептів.

Вербалізатори як мовні одиниці оприявлюють та експліцитно й імпліцитно структурують концепт. Зіставлення прототипів онімних компонентів дозволяє з'ясувати умови залучення певного компонента до моделей та уточнити засади його символізації. *Віра* як виразник сакральних цінностей є маніфестантом понять *сподівання*, *випробування*, *страдництво*, *перемога*, *послух і виконання Божих законів*, синтезуючи різні концептуалізації в есхатологічну категорію спасіння. Такі ознаки як недотримання заповідей Бога, тобто невіра в Нього, духовна та моральна недосконалість актуалізовано як показники гріховності. Певні біблійні символеми як декларатори концепту *віра* (*віра Авеля*, *Ноїв ковчег*, *Марія Магдалина* тощо) є маркерами позитивного модусу. Вербалізатори концепту *невіра* (*Лотова дружина*, *Хома невірний* (*невірячий*) тощо) є маркерами пейоративного оцінювання. Семантичний потенціал номінації *гріх* (*проти законів Бога*) став одним із провідних концептів християнства. Структуру цього концепту моделюють символеми-асоціати, залучаючи до конфігурації такого поняттєвого поля вербалізатори з негативним оцінюванням: *Адам і Єва*, *служити Ваалу*, *іродове кодло*, *вавилонська блудниця* тощо. Абсолютною бінармою поняття *гріх* є концепт *праведність*, що має значення: стан і дія індивіда, який живе відповідно до Божих норм і законів: *Діва Марія*, *християнська душа* тощо. Концепти *життя* / *смерть*, реалізуючись у біблійних символемах, конденсують підсвідомі архетипні знання, уможливлюють інтерпретацію лінгвокультурологічних асоціацій та оцінювання. Орієнтованість індивіда пов'язана з аксіологічним аспектом сакрально-профанного. У біблійному дискурсі *життя* / *смерть* переважно змодельовані із залученням просторових і часових метафор, розширення простору до безмежності, маніфестоване поняттям *вічне життя*, а відносну норму існування гіпертрофовано (образи патріархів репрезентують історію тривалого життя і виявскравлюють сему *довголіття*). Маркерами цього концепту є символеми *Яредові віки*, *Мафусаїлів вік* тощо. Основою усвідомлення *зла* як екзистенційного складника є знищення грішних. У біблійних текстах постульовано поняття *смертний гріх* як «*гнів Божий*». Процес усвідомлення біблійного концепту *смерть* декларують імпліцитні вербалізатори *Содом і Гоморра*, *ієрихонські мури*, *геєна вогненна* тощо.

Тотожність символіки фразеологічних знаків та знаків символічної системи зумовлена їхніми спільними витоками – біблійними текстами. Адаптація відповідних різновидів прототипів і стереотипів сприяє їхньому збереженню і трансляції вже фразеологізованими символемами. Вважаємо дослідження вербалізаторів біблійних концептів будь-якого етносу перспективними.

Література:

1. Арутюнова Н. Н. Язык и мир человека / Н. Н. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
3. Кононенко В. І. Словесні символи в семантичній структурі фраземи / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 1991. – № 6. – С. 30–36.
4. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу : біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : дис.... доктора філол. наук : 10.02.01 / Мацьків Петро Васильович. – К., 2008. – 368 с.
5. Решетняк О. О. Біблійна символема як лінгвокультурологічна одиниця / О. О. Решетняк // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2015. – №6 (125). – С.49–54

УДК 378.147

В. В. Рибенок, О. В. Поливяна,
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпро

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглядаються суть та особливості комунікативного підходу до формування іншомовної комунікативної культури студентів ВНЗ на заняттях з іноземної мови, характеризується комунікативна компетенція як результат комунікативно орієнтованого навчання, визначаються закономірності мовленнєвого спілкування й окреслюються принципи комунікативного методу. Розкриваються основні особливості навчальних методів, прийомів та завдань, використовуваних для актуалізації комунікативних можливостей студентів.

Ключові слова: *комунікативний підхід, комунікативна компетенція, процес навчання, мовленнєва діяльність, професійне спрямування, моделювання, мотивація*

КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД КАК СТРАТЕГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье рассматриваются суть и особенности коммуникативного подхода к формированию иноязычной коммуникативной культуры студентов вузов на занятиях по иностранному языку, характеризуется коммуникативная

© В. В. Рибенок, О. В. Поливяна, 2017

компетенция как результат коммуникативно ориентированного обучения, определяются закономерности речевого общения и принципы коммуникативного метода. Раскрываются основные особенности учебных методов, приемов и задач, используемых для актуализации коммуникативных возможностей студентов.

Ключевые слова: *коммуникативный подход, коммуникативная компетенция, процесс обучения, речевая деятельность, профессиональное направление, моделирование, мотивация.*

THE COMMUNICATIVE APPROACH AS A STRATEGY OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE FORMATION

In the article the essence and characteristics of the communicative approach to the formation of foreign language communicative culture of students in high school at foreign language lessons are researched, communicative competence as a result of communication-based learning is characterized, patterns of verbal communication are defined and the principles of the communicative method are outlined. The basic features of teaching methods, techniques and targets used for updating students' communication abilities are developed.

The communicative approach in teaching foreign languages is an approach aimed at developing students' understanding a foreign language, as well as mastering language material for the speech acts making. The communicative approach, in particular, is to teach students to be well-versed in a foreign environment, as well as to be able to respond adequately to different linguistic situations. This approach develops all the language skills from writing and speaking to reading and listening. Grammar is assimilated in the process of communicating in the language: the student learns the words, phrases, language formulas first and only then he/she begins to understand what they represent in the grammatical sense.

Communication is the goal of learning any foreign language. Communicative competence is a specific feature of the students' personality. This is their ability, that reveals itself in their behaviour and activities, contributing to the solution of practical problems.

We have identified some objectives, the most important of which are: to improve educational efficiency through the use of active methods and to provide students with the opportunity to acquire such communication skills that can be used in real-life situations.

The development of communicative competence is impossible without training verbal means of oral and written speaking skills. However, knowledge of lexical and grammatical material does not ensure the establishment of communicative skills. It is necessary to form the students' skills of operating with the educational material to use it later on in the certain areas of communication.

Key words: *communicative approach, communicative competence, educational process, speech activity, professional direction, modeling, motivation.*

Постановка проблеми. Загальна стратегія навчання іноземним мовам визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і суміжних наук. Цією стратегією є комунікативний підхід, який зумовлює практичну мету навчання та вивчення іноземних мов, а саме: формування і розвиток міжкультурної комунікативної компетенції. Увага, яка сьогодні приділяється комунікативним зв'язкам і відносинам як між країнами, так і міжособистісній взаємодії, **актуалізує** проблему формування комунікативної компетентності.

Основою технологій інтенсивного вивчення іноземних мов у вищій школі був визнаний комунікативний підхід, який враховував ідею педагогіки співробітництва (співпраці), яка почала набувати поширення і визнання серед викладачів [6, с. 12; 10], оскільки враховувала нові тенденції і ґрунтувалася на засадах гуманізму та демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположниками комунікативного методу стали британські лінгвісти Х. Стерн, М. Халлідей та американські соціолінгвісти – Д. Хаймс, С.Савінгтон, М. Лабов. У 60-х роках XX століття члени Ради Європи здійснили низку заходів, спрямованих на розробку програми інтенсифікації навчання іноземним мовам. У подальшому, в 80-90-х роках, розроблявся ряд науково-дослідних проектів, які мали на меті формування системи комунікативного навчання. Важливе місце серед них посів Проект № 12: «Оволодіння сучасними мовами та навчання їх для спілкування» (Learning and teaching modern languages for communication) [9].

Серед вітчизняних науковців варто зазначити І. Зимню, Г. Китайгородську, О. Леонтьєва [3], Г.Бородіну [1], які значно вплинули на формування комунікативного методу. Сьогодні численні українські вчені (Ф. Бацевич, О. Вовченко, О. Петращук, Т. Стеченко та ін.) пов'язують комунікативний метод з рівнем сформованості міжособистісного досвіду, готовністю людини здійснювати спілкування як складну багатокомпонентну динамічну цілісну мовленнєву діяльність та зазначають, що під впливом комунікативного методу комунікативна компетентність повинна бути основною метою під час вивчення іноземної мови [6, с. 15; 11, с. 79].

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування змісту та структури комунікативного підходу у контексті становлення сучасної концепції мовної освіти, деталізувати сутність поняття «комунікативна компетентність», розглянути комунікативні технології, які використовуються в роботі зі студентами та обґрунтувати можливості занять з іноземної мови при формуванні комунікативної компетентності студентів, які вивчають як загальний курс іноземної мови, так і курс іноземної мови професійного спрямування.

Об'єкт дослідження – дидактичний процес на занятті з іноземної мови у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Комунікативний підхід, який називався також принципом комунікативності, як основа побудови процесу навчання іноземної мови, став загальновизнаним й активно пропагувався методичною наукою [7, с. 37]. Цей принцип передбачає оволодіння мовою в навчальному середовищі, максимально наближеному до реальної комунікації. Вперше було запропоновано використовувати в комунікативній діяльності проблемні завдання. З їхньою допомогою одночасно відбувається стимулювання розумової діяльності і пізнавальний пошук мовця, а також становлення власне мовного уміння. Було підтверджено, що чим активнішим є студент у навчанні, тим швидше і міцніше формуються його мовні вміння. Завдання викладача полягає у тому, щоб правильно керувати становленням мови як розумовим процесом і тим самим удосконалювати цей процес.

Згідно з комунікативним підходом спілкування виступає метою, способом і засобом навчання іноземної мови. Цей підхід має глибоку психолінгвістичну зумовленість: ґрунтується на взаємозв'язку мови і мовленнєвої діяльності, психології утворення та розуміння висловлювань і концентрується на мові як системі та мовленні як діяльності з актуалізації можливостей, що мова надає її носіям [6, с. 113; 7, с. 89].

Сучасна методика все більше звертається до комунікативного підходу, який передбачає поєднання засвоєння правил з їх практичним оволодінням та застосуванням. Оскільки специфіка комунікативного підходу полягає у тому, що оволодіння засобами спілкування відбувається у процесі самого спілкування, навчальна діяльність, спрямована на вирішення конкретних комунікативних завдань, значно підвищує мотивацію у процесі оволодіння іноземною мовою взагалі та професійного спрямування зокрема.

Комунікативний підхід реалізується завдяки наступним закономірностям мовленнєвого спілкування (за Ю.І.Пассовим [8]):

– мовленнєве спілкування має діяльнісний характер;

– процес комунікації має свою предметність, обмежену межами заняття, теми, події, проблеми та ін.;
– ситуація спілкування моделюється згідно з типовими варіантами стосунків у колективі;
– використання мовленнєвих засобів зумовлюється особливостями процесу спілкування у тій чи іншій ситуації.

Відповідно висуваються і принципи комунікативного методу:
– особистісно орієнтований підхід з урахуванням потреб, сфери діяльності та інтересів студентів;
– мовленнєва спрямованість навчання, що реалізується у процесі практичного користування іноземною мовою;
– функційність, яка зумовлює добирання відповідного професійно орієнтованого матеріалу;
– ситуативність, оскільки у процесі навчання моделюється певна система взаємостосунків співрозмовників;
– новизна, яка спричиняється постійною зміною теми розмови, обставин, завдань тощо.

Сучасний викладач іноземної мови стає не лише спостерігачем, але й активним учасником змін у концепції викладання іноземної мови. Минають часи, коли достатнім був лише високий рівень професійного читання іноземною мовою. Сьогодні студент, передусім, повинен володіти усним спілкуванням, хоча усі інші види мовленнєвої діяльності, в тому числі навички та вміння слухання та читання, безумовно необхідні грамотному фахівцю.

Комунікативний підхід зумовлює добирання мовного та мовленнєвого матеріалу та особливості навчальних методів, прийомів і вправ. Хоча робота з текстами все ще займає значну частину у процесі опанування іноземною мовою у ВНЗ, проте опрацювання лексико-граматичного наповнення тексту набуває при комунікативному підході нового змісту через його практичне використання у процесі спілкування [5, с. 75]. Не обминає увагою викладач іноземної мови і такий потужний навчальний метод, як колективні ігрові ситуації [2, с. 87]. Вони сприяють не лише вдосконаленню комунікативних навичок, але й розвитку пам'яті, критичного мислення та покращують емоційний клімат у колективі. Під час гри, переважно ускладненої щодо лексичного наповнення, створюється можливість легкого та комфортного переходу до комунікативної діяльності. Таким чином, потреба у реальному професійному спілкуванні у певному форматі задовольняється на заняттях з іноземної мови, де викладач моделює та допомагає студентам «прожити» ситуації, наближені до професійної трудової діяльності.

У процесі вивчення іноземної мови за допомого комунікативного методу у студентів формується комунікативна компетенція – вміння користуватися іноземною мовою відповідно до конкретної професійної ситуації. Коли ми говоримо про формування комунікативної компетенції професійного спрямування, то однією з найбільш важливих та ефективних характеристик є використання автентичних матеріалів.

Мовленнєва компетенція охоплює чотири види компетенції, а саме в говорінні, аудіювання, письмі та читанні [4]. Тому викладач іноземної мови повинен наповнювати навчальний процес автентичними матеріалами з усіх видів мовленнєвої діяльності.

Наукові статті, аудіозаписи, підручники, відеоматеріали, газети та журнали – усе це лише невеликий перелік автентичних джерел, які опрацьовує викладач іноземної мови, готуючи заняття, яке реалізує комунікативний підхід. Особливої уваги заслуговують відеоматеріали, оскільки дають можливість поєднати звукові та зорові образи та пропонують студентам такі мовленнєві ситуації, в яких вони стають активними учасниками комунікації. Варто зазначити, що така практика сприяє одночасному розвитку вмінь та навичок аудіювання та говоріння.

Добирання відповідного матеріалу вимагає від викладача постійного пошуку, професійного зростання та розширення кордонів з того предмета, який є основним для студентів. Викладач стикається з великою кількістю ускладнень на своєму шляху до забезпечення усіх лінгвістичних потреб студентів як майбутніх фахівців у певній галузі. Розглянемо найпоширеніші з них:

1. Аналіз навчальної літератури з іноземної мови показує, що спеціально розроблені підручники або вимагають суттєвого покращення з точки зору формування комунікативних умінь, або лише частково задовольняють потреби студентів конкретної спеціальності.

2. Значною перешкодою у виконанні комунікативних завдань до професійно орієнтованих текстів стає якісно різний рівень володіння іноземною мовою студентами однієї групи. Для успішного формування мовленнєвої компетенції необхідним є виконання завдань, спрямованих на розвиток діалогічного мовлення, проте для реалізації подібних завдань викладач повинен подати студентам структуру діалогу, навчити їх використовувати відповідні мовні кліше. Мовленнєва взаємодія відбувається у різноманітних формах: парах, невеликих групах або за участю всього колективу. Тому важливим є постійне підвищення рівня володіння засобами спілкування (лексичними, фонетичними, граматичними).

3. Хоча необхідність володіння іноземною мовою не викликає сумнівів у студентів ВНЗ, проте дійсність показує, що відсоток вмотивованих студентів не перевищує третину групи. Тому серед головних завдань викладача провідне місце посідає підвищення мотивації. Моделюючи на заняттях реальні ситуації з професійної діяльності майбутніх спеціалістів, викладач сприяє усвідомленню потреби опанування іноземною мовою на високому рівні.

4. Психологічні характеристики студентів часто стають на заваді вільного спілкування іноземною мовою. Для викладача надзвичайно важливим є створення сприятливого емоційного клімату на заняттях. Усуваючи психологічний мовний бар'єр у процесі навчального спілкування, компетентний педагог допомагає нейтралізувати побоювання щодо мовної помилки.

5. Специфіка курсу іноземної мови вимагає, щоб викладач був у постійному дидактичному, лінгвістичному та методичному пошуку для створення ефективних умов формування комунікативної компетенції студентів вищої школи.

Викладач постійно вдосконалює процес навчання з метою створення умов для ефективного засвоєння матеріалу. Комунікативний підхід дозволяє якісно по-новому закріплювати відповідний лексичний матеріал, удосконалювати монологічне та діалогічне мовлення, формувати навички професійного читання та аудіювання. Коли студент відчуває справжню можливість використовувати отримані знання з іноземної мови у конкретних професійних та життєвих ситуаціях, його мотивація потужно зростає. А сучасний світ демонструє випускникам, як на ринку праці зростають можливості фахівців зі знанням як загальної, так і професійної іноземної мови.

Реалізація комунікативного підходу у навчальному процесі з іноземної мови означає, що формування комунікативної компетенції студентів відбувається шляхом і завдяки здійсненню ними іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування (фонетичними, лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування. Оволодіння уміннями говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування. У зв'язку з цим навчальна діяльність студентів організується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів спілкування.

Комунікативний підхід передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання іноземної мови, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвою функцією.

Таким чином, з позицій комунікативного підходу процес навчання іноземної мови будується адекватно реальному процесу мовленнєвого спілкування, тобто процес навчання є моделлю мовленнєвої комунікації, яка буває у реальному житті, оскільки навчання іноземної мови в навчальних закладах відбувається в умовах рідномовного оточення. Тому йдеться лише про максимальне зближення процесів навчання і реального спілкування за такими найважливішими параметрами як комунікативно-вмотивована мовленнєва поведінка викладача і студентів і предметність процесу спілкування, що забезпечується ретельним добором комунікативно-мовленнєвих намірів, тем, ситуацій, які віддзеркалюють інтереси та потреби студентів. Практичний аспект комунікативного підходу відображає такий рівень володіння іншомовною комунікативною культурою, який дозволяє користуватися іноземною мовою у професійній діяльності, в конкретному соціально-культурному контексті.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що була деталізована сутність комунікативної компетенції студентів, виявлені можливості занять з іноземної мови для її формування, побудована теоретична модель формування комунікативної компетенції студентів. **Результати** розвідки можуть використовуватися не лише викладачами іноземних мов, але і викладачами інших загальноосвітніх дисциплін.

Подальші дослідження можуть стосуватися розгляду активних методів та тренінгів з соціально-психологічної компетенції, що дозволить опанувати навичками ситуативного спілкування, працювати над особистими комунікативними якостями, передусім формувати навички емоційно-психологічного саморегулювання як управління своєю психофізичною органікою, в результаті чого особистість досягає адекватної комунікації у професійній діяльності.

Література:

1. Бородіна Г. І. Англійська мова [Text] : підручник для студ. / Г. І. Бородіна, А. М. Спєвак, Т. Г. Богуцька; Ред. Г. І. Бородіна. – К. : Вища школа, 1994. – 205 с.

2. Коваленко В. О. Некоторые рекомендации педагогам ВУЗов по разработке деловых игр / В.О. Коваленко, О. І. Переворська // Особистість в єдиному освітньому просторі. Матеріали IV Міжнародного освітнього Форуму. – Запоріжжя : КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР, 2013. – С. 85–89

3. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.

4. Литвинко Ф. М. Коммуникативная компетенция: принципы, методы, приемы формирования: сб. науч. ст. / Белорус. гос. ун-т; в авт. ред. – Мн., 2009. – Вып. 9. – 102 с. [Электронный ресурс] / Ф. М. Литвинко.– Режим доступа : http://www.bsu.by/Cache/pdf/230533.pdf

5. Лобанова В. В. Обучение эффективному чтению на иностранном языке / В. В. Лобанова // Проблеми комплексного підходу до вивчення термінологічної лексики у спеціалізованому вищому навчальному закладі. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 75–76.

6. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах [Text] : підручник / Кол. авторів під керівн. С.Ю.Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.

7. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк : Изд-во Липецк. гос. пед. ин-та, 1998. – 159 с.

8. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.

9. Learning and teaching modern languages for communication. – Strasbourg : Council of Europe Press, 1988

10. The Communicative Approach in English as a Foreign Language Teaching [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.monografias.com/trabajos18/the-communicative-approach/the-communicative-approach.shtml

11. Swain M. A critical look at the communicative approach. – ELT Journal, 39, 1985. – P. 76–87.

УДК 808.1:81'42:316.77

А. П. Романченко,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

КРИТИКА ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті вирізнено тактики в межах комунікативної стратегії критики. Тактики категоричної незгоди, констатації конкретних недоліків, вказівки на нестачу інформації, жалкування та висловлення сумніву схарактеризовано з огляду на специфіку їхньої вербалізації в лінгвістичному дискурсі на матеріалі наукових рецензій А. Й. Багмут, О. І. Бондаря, Ю. О. Карпенка.

Ключові слова: *тактика, стратегія, критика, лінгвістичний дискурс, рецензія, А. Й. Багмут, О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко.*

КРИТИКА КАК КОММУНИКАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье выделены тактики в рамках коммуникативной стратегии критики. Тактики категорического несогласия, констатации конкретных недочетов, указания на отсутствие информации, сожаления и выражения сомнения охарактеризованы с учетом специфики их вербализации в лингвистическом дискурсе на материале научных рецензий А. И. Багмут, А. И. Бондаря, Ю. А. Карпенко.

Ключевые слова: *стратегия, тактика, критика, лингвистический дискурс, рецензия, А. И. Багмут, А. И. Бондарь, Ю. А. Карпенко.*

CRITICISM AS COMMUNICATIVE STRATEGY IN LINGUISTIC DISCOURSE

Researchers study scientific communication in Ukrainian linguistics in different aspects. A topical issue is the reference to the communicative aspects of different types of discourse. The article focuses on the determining of tactics within the communicative strategy, which experts qualify as a conflict type of communication. By criticism we mean statements which contain critical comments. The author characterizes different tactics (categorical disagreement, ascertaining of deficiencies, indication on a lack of information, expression of regret and expression of doubt) paying attention to the specificity of their verbalization. Reviewers use mentioned tactics in linguistic discourse, particulary in scientific reviews. A. Y. Bahmut, O. I. Bondar and Yu. O. Karpenko use different tactics to optimize the knowledge of the author of original work in order to identify and eliminate shortcomings.

The author's conception of the reviewed work, structure of the work or certain shortcomings, which need to be fixed, are subjects of criticism. Depending on mistakes, criticism can be strong, categorical or weak. The choice of tactics relates with the intention of the adressant of the review, with the need to clearly point out shortcomings of the work and with the ability to help the adressant with the further work on certain issues.

Key words: *tactics, strategy, criticism, linguistic discourse, review, A. Y. Bahmut, O. I. Bondar, Yu. O. Karpenko.*

© А. П. Романченко, 2017

Постановка проблеми. Наукову комунікацію вивчають у різних аспектах в українському мовознавстві: із кута зору структурної організації окремих жанрів, семантико-синтаксичних параметрів, функційно-стилістичних особливостей наукового стилю, а також з огляду на розвиток та культуру наукового тексту тощо (О. А. Должич, О. М. Гніздечко, Н. Є. Доронкіна, С. В. Єлісєєва, С. Я. Єрмоленко, О. В. Єрченко, А. П. Коваль, І. П. Левчук, О. В. Михайлова, Н. Ф. Непийвода, Г. С. Онуфрієнко, М. М. Пещак, Я. І. Припишнюк, О. М. Семеног, І. А. Скрипак, Ю. П. Сурмін, П. В. Токарева, В. Яхонтова).

Огляд останніх публікацій. Науковий дискурс як тип інституційного спілкування досить широко репрезентують дослідження мовознавців. Останнім часом спостерігається активність у працях, пильну увагу яких зосереджено на встановленні комунікативних стратегій і тактик. На матеріалі наукового дискурсу цими питаннями опікуються українські та зарубіжні лінгвісти (О. Л. Балацька, О. Б. Галицька, О. М. Ільченко, Н. В. Карпусенко, О. П. Марюхін, А. М. Морева, Н. М. Пільгуй, І. А. Скрипак, Л. В. Сологуб, А. В. Ярхо, Т. В. Яхонтова та ін.). Детально вивчено проблеми дефінування, основних категорій, типології дискурсів, жанрів наукового дискурсу. Зокрема досліджено комунікативно-прагматичні особливості лінгвістичного дискурсу в аспекті авторизації на матеріалі англомовних наукових статей європейських та американських мовознавців (О. М. Гніздечко, 2005). Також докладно опрацьовано сучасний німецькомовний науковий дискурс із мовознавчої проблематики на широкому фактичному матеріалі, описано стратегії репрезентаційної та гармонізаційної спрямованості, реалізовані в німецькому лінгвістичному дискурсі за допомогою тактик полегшення декодування інформації, солідаризації з адресатом і привертання уваги адресата, вуалювання негативної думки та зменшення впливу на адресата (О. Б. Галицька, 2008, 2009). Кваліфіковано наукову критику як дискурсивну сутність, як компонент англомовної статті, як стратегію, що реалізується за допомогою формальних, змістових і прагматичних засобів (О. Л. Балацька, 2013). Україномовний науковий лінгвістичний дискурс із погляду комунікативної лінгвістики ще мало вивчений, за винятком окремих стратегій і тактик.

Мета розвідки – визначити тактики комунікативної стратегії критики та з'ясувати особливості їх вербалізації. **Матеріалом дослідження** слугували наукові рецензії та огляди, написані видатними українськими мовознавцями, які мають велику наукову спадщину, – А. Й. Багмут, О. І. Бондарем та Ю. О. Карпенком.

Виклад основного матеріалу. Оскільки реципієнт і відправник не обов'язково належать до одного «наукового табору», а є науковими опонентами, дух полеміки й аргументованого переконання адресата в правильності та об'єктивності викладеної концепції пронизує кожне повідомлення, яке відповідає законам наукової комунікації [3, с. 21]. Це особливо актуально для жанру рецензії. Написана фахівцем у певній галузі знань, вона не тільки дає змогу іншим науковцям зорієнтуватися у висвітлених проблемах, визначити для себе ступінь необхідності в детальному ознайомленні з першоджерелом, а й скеровує в подальшій роботі автора, указуючи йому на виявлені недоліки та сумнівні моменти, що потребують додаткового опрацювання та осмислення.

Критичність – один із регулятивних принципів наукового дискурсу. Учені, які займаються дослідженням тієї самої галузі знань, можуть мати підходи й погляди, що не збігаються з думками іншого дослідника, а іноді й протиставлені їм. Названий принцип «передбачає вміння вислухати контраргументи, спробувати стати на точку зору іншого, подивитися на свою позицію ніби збоку і вступити в плідний діалог з іншим поглядом» [4, с. 8]. Обов'язок ученого, за Р. Мертоном, – дотримуватися «організованого скептицизму», тобто критично оцінювати роботу своїх колег і робити свою критику надбанням гласності [5].

Рецензії з лінгвістичних, літературознавчих, історичних проблем та гуманітарних дисциплін у цілому вивчають в аспекті формально-структурних, структурно-семантичних, комунікативно-функційних та мовних параметрів в основному на матеріалі романських, рідше – слов'янських мов (О. Л. Балацька, Н. А. Корнєва, Л. В. Красильникова, Н. А. Крисанова, І. П. Левчук, В. Г. Ляпунова, О. Д. Мєшков, М. Ю. Федосюк, С. М. Яворська, Т. В. Яхонтова). Здебільшого рецензія містить, крім інформації про структуру й зміст праці, оцінно-критичну частину, у якій зроблено зауваження рецензента. З огляду на такий складник у рецензії, а також у деяких інших жанрах наукової комунікації, суттю яких є розгляд та оцінка публікації з метою виявлення, усунення хиб та удосконалення дослідження, уважаємо за потрібне кваліфікувати критику як комунікативну стратегію.

У цілому критичні зауваження стосуються оптимізації наукового пізнання, що передбачає усунення такого порушення, яким є прогалини в науковому досвіді [2, с. 113], або оптимізації наукового знання, скерованого на виправлення виявлених у працях недоліків, що стосуються наукового пошуку або вербалізації його наслідків, удосконалення наукового знання шляхом вказівки на хиби, помилки, упущення [2, с. 113, 115], а також завдяки певним виправленням та уточненням, зробленими іншим автором. Об'єктами критики можуть ставати концепція автора, напрямок студій, теорія, невивченість проблем, неповнота у викладі інформації, необґрунтованість висновків, методологія, предмет та матеріал дослідження, одержані результати, нерелевантне вживання термінів [1, с. 92], відсутність новизни, наявність фактичних помилок, друкарські недогляди, відсутність покликань і прикладів, невиправдана широта матеріалу, невідповідність змісту книги її назві, недбалість мови [7, с. 223]. У критичних зауваженнях учені апелюють до конкретного автора або не називають його. Перший випадок Анна Феген і Педро Мартін-Мартін кваліфікують як повну відповідальність за критику стосовно інших авторів або попередніх досліджень загалом [9, с. 128]. У рецензіях указівка на недоліки переважно спрямована на автора першоджерела, дуже рідко зауваження мають узагальнену форму й стосується мовознавців, які опікуються певною проблематикою. З огляду на класифікацію критичних зауважень, запропоновану Ф. Салагер-Мейєр [10], розрізняємо особові та безособові їх типи. У досліджуваних нами рецензіях реалізовано критичні зауваження першого типу, оскільки в них дають оцінку праці, написаній конкретним автором або авторським колективом.

Під критикою як комунікативною стратегією розуміємо осмислений намір адресанта дати об'єктивну оцінку науковій праці або навчальному виданню у вигляді зауважень авторові / авторам. Відповідно до суті критичних зауважень вирізнимо тактики, у яких реалізується названа стратегія. Тактику розуміємо як «спосіб здійснення інтенційно-стратегічної програми комунікації» [8, с. 609]. Погоджуючись із думкою О. О. Селіванової про складність і суперечливість обґрунтування тієї чи тієї тактики [Там само], усе ж спробуємо виокремити комунікативні тактики, у яких вербалізовано критичні зауваження, що відрізняються орієнтацією на зміну фрагмента знання адресата і залежать від інтенцій адресанта.

Тактику категоричної незгоди репрезентовано з огляду на те, що рецензія або стаття (меншою мірою) передбачає виявлення конкретних хиб, недоглядів у певній праці, якщо вони є. Із цією метою вчений чітко вказує на ті моменти, з якими не можна погодитися з автором, активно послуговуючись заперечною часткою *не: Те й друге* (міркування – А. Р.) *належить П. В. Чеснокову і, якщо відверто, не може розглядатися як продовження думок Потебні. Потебня тут, власне, думав інакше …* (Ю. Карпенко – далі Ю. К.); *Між тим ставити в один ряд макротопоніми (у монографії це, крім Європи, Схід, Сибір, Кавказ) та пароніми (Болгарія, Іспанія та ін.) неможливо* (Ю. К.); *Зазначимо, що процитовані слова*

І. Одоєвської «Пушкин – от пушки, а не от пушинки» видаються неадекватними: все ж від пушинки! Неадекватністю хибує й теза «хоронім – відхоронімний прикметник – етнонім» (Ю. К.). Автор рецензії не тільки не погоджується з окремими формулюваннями, висновками, а й обґрунтовує свою думку, напр.:... *порівняння поодиноких лексем не є науково переконливим у питанні єдиного походження зіставлених мов. Так, відомо, що слово венети засвідчено у різних регіонах Європи і в різних мовах, але ж це не значить, що у цих місцях проживали слов'янські племена венети* (О. Бондар – далі О. Б.); *Другий аргумент – відкритість складу – вважаємо також непереконливим відносно визначення витоків зародження української мови, який постулюється автором монографії. Наявність відкритого складу в українській мові і його поширеність у різних мовах світу свідчить лише про універсальність цього фонетичного явища, що підтверджується численними дослідженнями починаючи від М. С. Трубецького. Причиною цього є фізіологічна основа мовленнєвих одиниць, які зароджувалися, єдина для всіх мов первісного стану* (О. Б.).

Незгоду виражають за допомогою заперечення, за яким іде істинна, на думку вченого, кваліфікація, напр.: *Першою ... описується Венера Мілоська. Але ж це – не міфонім, а знаменита мармурова скульптура, які знайшли на о. Мілос, а нині зберігають у Луврі. Зображає ця скульптура дійсно богиню кохання, але не Венеру, а Афродіту. ... Після Діогена – Сафо і Феон. Й це фактично теж не міфологія. Сафо (чи Сапфо) – видатна давньогрецька поетеса… А Феон – то вже один з персонажів легенд, що оточили поетесу після її трагічної смерті (Ю. К.); Можна твердити, що серед дволексемних іменувань до появи прізвищ було не чотири (М. Худаш), і не шість (С.Медвідь-Пахомова) антропоформул, а тільки одна, точніше – один інваріант: ім'я + додаткове ім'я* (Ю. К.).

Рідше в межах аналізованої тактики використовують інші маркери, що вказують на протилежну думку рецензента *(даремно, плутати)*: *... автор ... даремно відхиляє глибокі роздуми Потебні про невичерпно можливий зміст твору для читача чи глядача й називає ці роздуми ідеалізмом (с.73)* (Ю. К.); *Говорячи про різні антропоформули, дослідники* плутають *функціональне й генетичне* (Ю. К.). Незгоду висловлено також у реченні *Порушення фонетичної закономірності, на яке посилається О. І. Іліаді …. тут* ***нічого не доводить****: є морфологічні процеси вирівняння основ, аналогії тощо* (Ю. К.).

Категорична незгода може стосуватися не тільки окремих моментів аналізу, а й у цілому авторської концепції, що спостерігається дуже рідко, напр.: *Принципово помилковою, на нашу думку, є стаття Ю. І. Мінералова «Практическая семасиология (об абстрактном и конкретном в концепции А. А. Потебни». ... Ю. І. Мінералов проголошує Потебню ворогом будь-якої абстракції і, спираючись на його авторитет, влаштовує погром усіх підряд лінгвістичних конструктів, що є, звичайно, анахронізмом. ... Неусвідомлення цієї істини змушуватиме й справді вилучити Потебню з психологічного напряму й зарахувати до риторів, як це й робить Ю. І. Мінералов (Ю. К.).*

Акцентувати на незгоді з кутом зору автора рецензованої праці можна за допомогою запитання, яке має відтінок подиву або особливої категоричності: *Далі йде Діогенів ліхтар. Але ж С. А. Коротких цілком слушно пише, що йдеться про Діогена Синопського, історичну особу, філософа-кініка IV ст. до н. е. Який же це міфонім?* (Ю. К.); *... англійське прізвище й топонім Derby А. Гудманян рекомендує записувати по-українськи Дарбі. А як тоді бути з апелятивом дербі, який у «дарбі» вже ніяка сила не змінить? Чи писати, що дербі – то вид кінних змагань, які запровадив у 1778 р. лорд Дарбі?* (Ю. К.). Питальні речення як один із способів вираження негативної оцінки функціонують у мовознавчих рецензіях Агатангела Кримського уже в XIX ст. [6, с. 64].

Тактику констатації конкретних недоліків реалізують тоді, коли потрібно чітко вказати на окремі, часткові огріхи в аналізі предмета дослідження, напр.: *Проте є багато чого, що абсолютно несумісне з жодною з наведених чотирьох груп, напр., педагогический с., перпендикулярный с., эпигонский с.* (Ю. К.); *Якщо форма Густяків потік реально існує, вживається, то треба і Гущаків потік відзначити як варіант, а не як «говіркову вимову», бо за сенсом сказаного у «Передмові» об'єкт реально називається Гущаків потік, а автор воліє замінити його на форму Густяків потік, що є абсолютним суб'єктивізмом і спотворенням, а не «олітературенням» назви. Сказане так само відноситься до пар Дерешин – Джерешин (с. 19), 3 Жалоба Дмитра Семеновича – 3 Жолоба Митра Симньонового (с. 28), 3 Осовнів – 3 Осовні (с. 30) та ін. Якщо йдеться про вибір одного з існуючих варіантів для реєстрового слова, то це одна справа (і про такий підхід обов'язково треба сказати в «Передмові»). А якщо автор самотужки міняє Симньонового на Семеновича – то це вже зовсім інша дія, що заслуговує не схвалення, а осуду* (Ю. К.).

Через питальну форму рецензент указує на надлишкову інформацію, що теж є конкретним недоліком праці, напр.: *Тут, не в докір авторові, звернемо увагу на такий момент. Аргументовано, розумно розкривши інтелектуальне могуття концепції О. О. Потебні, він робить висновок: «Пропоноване Потебнею пояснення ... не суперечить марксистському розумінню», зокрема словам В. І. Леніна «Форма сутнісна. Сутність формована!» (с. 57). А навіщо? Адже думки Потебні тут і глибші, і розмаїтіші. Чи варто обов'язково відзначати, що високохудожня чорнолакова амфора не суперечить доброму глечикові?* (Ю. К.).

У межах цієї тактики роблять побіжне зауваження або уточнення, що є свого роду підказкою, консультацією фахівця, напр.: *У словнику подано ряд римоформ із точною паспортизацією та вказівкою на частотність вживання. Хоч варто уточнити, що насправді подано не частотність вживання, а кількість фіксацій цих римоформ* (О. Б.); *Скажімо, для назви 3 Осовні дуже цінним було б уточнення: «тече від гори (горба, яру, лісу?) Осовня»* (Ю. К.); *... тут особливо виділяються етнонімічні статті Н. А. Коваленко про таврів (хоч авторка не використала дуже інтригуючу роботу О. М. Трубачова) та її вчителя – О. С. Стрижака про чеченців ...* (Ю. К.).. Консультація вченого стосується як окремих деталей, так і необхідних уточнень та рекомендації важливої літератури, яка могла б підтвердити чи змінити думку автора.

Тактику, яку використовують для **вказівки на нестачу необхідної інформації,** репрезентовано в комунікативних ходах, де мовленнєвими маркерами виступають слова *невідомо*, *відсутність, немає, лакуна, не торкатися, не зачіпати, оминати, напр.: Залишається невідомим, з якими словами вони римуються, а це робить в даних випадках неможливим використання словника поетами для практичного підбору рим* (О. Б.); *Звичайно, є й деякі зауваження щодо побудови римівника. Найголовніше з них – це відсутність подачі зв'язку слів, які римуються* (О. Б.); *А в переліку «справ» помітною є відсутність поняття спорт., хоч сама спортивна термінологія подається якнайширше* (Ю. К.); *... відсутність назви особи жіночої статі є найтиповішою лакуною статей Словника…* (Ю. К.); *Не торкається автор і того, що найбільше боліло Потебні, – етнічної психології українців та згубного впливу на неї колоніального стану українського народу* (Ю. К.); *Зроблений повно і старанно, він (огляд – А. Р.) все ж оминув такі значні колективні праці українських учених … як «Українсько-чеський словник», ... «Словник слов'янської лінгвістичної термінології» ... та збірник «Славянская лингвистическая терминология»… (*А. Б.). Інтенсифікатори *зовсім, ніяк* підкреслюють важливість відсутньої інформації й надають більшої категоричності висловлюванню: *М. А. Мацейків …. зовсім не зачіпає проблеми етнічної ідентифікації – чи не найголовнішої в етнопсихології* (Ю. К.); *Але за визначенням ця ідея має охоплювати й писанки та горботки, однак*

автор ніяк не окреслює характеру поєднання в етнокультурному просторі мовних і немовних явищ (Ю. К.). Як засіб увиразнення, що ґрунтується на зіставленні, функціонують речення з кількаразовим повторенням слова *немає*: *... у словнику є вампир і немає етнографічно істотнішого упырь, є дьявол і немає сатана, черт, бес. Немає й берегині та багатьох інших демонологічних істот* (Ю. К.).

Тактика жалкування використовується за необхідності показати авторові першоджерела, що учений переймається долею рецензованої праці й шкодує з приводу певних упущень (відсутності інформації або її надмірності чи через технічні огріхи). Зокрема на відсутність необхідної інформації вказано в таких висловленнях: *Шкода, що в ньому (у збірнику – А. Р.) немає «Покажчика слів та основ»* (Ю. К.)*; На жаль, автор зовсім не торкається історії народу, який говорив на праукраїнській мові* (О. Б.). Про надлишок інформації йдеться в такому прикладі: *На жаль, не виключено так званих старих назв, які фактично є справжніми, народними, бо в 1944-1946 рр. відбулися масові перейменування, в основному ідеологічного скерування* (Ю. К.). Указуючи на недолік, рецензент сам може виправляти його, напр.: *Шкода, що словник надто неповний. Навіть прізвища одного з упорядників, чернівчанина Редькви там немає. Немає прізвищ Рись та Розкіш, відмінювання яких наводиться у дуже змістовній вступній статті К. М. Лук'янюка* (Ю. К.); *На жаль, прекрасна стаття В. М. Брицина дуже попсована друкарськими помилками. На с. 152 їх аж шість. На с. 153 ілюстрація просто подвоюється… На с. 154 думка деформується заміною частки не прийменником на … На с. 155 і далі позначка* $N_{дав.}$ *набуває жахливого вигляду, оскільки українську скорочену назву давального відмінка набрано латинськими буквами, до того ж неправильно:* $N_{gat.}$ (Ю. К.). Підказка-виправлення рецензента спонукатиме автора / авторів (упорядників) доопрацювати словник, оскільки його можна доповнити, виправити та перевидати, чого не скажеш про статтю, особливо якщо зауваження стосувалися технічних недоглядів. У першому випадку тактика може мати практичний ефект, у другому – розрахована на те, що автор надалі буде уважнішим в оформленні результатів дослідження.

Жалкування можна висловити й безадресатно, узагальнено, називаючи типову помилку*: На жаль, формальний збіг слів, який може бути випадковим, мовознавці досить часто використовують під час аналізу їх походження і, ґрунтуючись лише на цьому, роблять висновки про спорідненість мов чи їх давні контакти* (О. Б.). Такий комунікативний хід є менш ефективним.

Тактику висловлення сумніву як вияв критики реалізовано в певних комунікативних ходах, маркерами яких на лексико-семантичному рівні зазвичай є лексеми *сумнів, дискусія, гіпотетичний* та споріднені з ними. Йдеться про складні моменти, які виникають під час розв'язання якоїсь проблеми. Стосовно висунутої тези автор висловлює невпевненість у її вірогідності, напр.: *Однак сумнівно, що майбутній нормативний словник відтопонімних прикметників має формуватися тільки на цих засадах* (Ю. К.); *... сумніви оглядача викликає тільки етимологія Овди* (Ю. К.); *Що ж до назв Кудавець та Куна, то, не заперечуючи пропонованої їх етимології, варто висловити сумнів у споконвічності їх слов'янства* (Ю. К); *... автор …викладає дуже цікаві (але й дуже гіпотетичні) міркування про росів-«корпорантів», про Дира, Хазарію та скіфів* (Ю. К.). На спірні аспекти в дослідженні, ті, які викликають недовіру, указують конкретно або, навпаки, зазначають, що суперечливими, дискусійними є багато думок у розглядуваній праці, напр.: *Виведення назви від волынь ... видається дискусійним* (Ю. К.); *Взагалі, у словнику багато дискусійного* (Ю. К.). Висловлюючи сумнів, мовознавець може вдаватися до більш категоричної критики і підкреслювати низький ступінь вірогідності того чи того міркування: *Водночас чи не в кожній статті-доповіді є дискусійні чи просто малоймовірні речі* (Ю. К.). Реалізуючи тактику висловлення сумніву, рецензент не повністю впевнений у своїй оцінці і передбачає альтернативне рішення.

Зауважимо, що об'єктами критики А. Й. Багмут, О. І. Бондаря та Ю. О. Карпенка є концепція автора в цілому, структура роботи чи окремі її недоліки.

Висновки та перспективи. У лінгвістичному дискурсі, зокрема в науковій рецензії, учені використовують кілька тактик у межах комунікативної стратегії критики: тактика категоричної незгоди констатації конкретних недоліків, вказівки на нестачу інформації, жалкування та висловлення сумніву. Зауважимо, що вони можуть переплітатися, а це свідчить про деяку умовність виокремлення тактик. Кожна з тактик характеризується комунікативними ходами, має певний набір засобів вираження, відрізняється маркерами та скерована на зміну фрагмента знань адресата. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні критики як комунікативної стратегії на ширшому лінгвістичному матеріалі.

Література:

1. Балацька О. Л. Об'єкти критики в англомовній науковій статті / О. Л. Балацька // Вісник ХНУ : зб. наук. праць. – 2010. – № 930. – С. 91–96.

2. Балацька О. Л. Стратегічні моделі критичних зауважень в англомовній науковій статті / О. Л. Балацька // Вісник ХНУ : зб. наук. праць. – 2013. – № 1051. – С. 112–117.

3. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации : монография / Ирина Михайловна Колегаева. – Одесса : Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1991. – 121 с.

4. Кротков Е. Научный дискурс / Евгений Кротков // Современный дискурс-анализ. – 2010. – Вып. 2. – Т. 1. – С. 4–18.

5. Кротков Е. Научный дискурс: философско-методологический анализ / Евгений Кротков // Credo new. – 2014. – № 3 (79) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу : http://www.intelros.ru/ readroom/credo_new/k3-2014/25369-nauchnyy-diskurs-filosofsko-metodologicheskiy-analiz.html

6. Левчук І. П. Мікротема «Недоліки книги» в рецензіях Агатангела Кримського / І. П. Левчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство : зб. наук. праць. – Луцьк : Видавництво ВНУ, 2010. – № 2. – С. 63–66.

7. Левчук І. Мікротема «Недоліки книги» в сучасних історичних рецензіях / Ірина Левчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – С. 220–223.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

9. Fagan A. The use of critical speech acts in psychology and chemistry research papers / A. Fagan, P. Martin Martin // Iberica. – 2004. – № 8. – P. 125–137.

10. Salager-Meyer F. The rationale behind academic conflict: from outright criticism to contextual niche creation / FranÇoise Salager-Meyer // UNESCO-ALSED-LSP. – 1998. – № 21 (2). – P. 4–23.

УДК 811.124'04'367.625'366'371

І. А. Романюк,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДІЄСЛІВНІ ПРЕФІКСИ PRO- І PRAE- У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ

Префікси pro- та prae- використовувались для позначення положення «попереду, перед». У пізній латині прості дієслова часто, приєднавши префікси pro- та prae-, не тільки набували нової семантики, а й вживались у переносному значенні. При цьому первісні значення префіксів послаблювались, або й повністю втрачались. Префіксальні композити змінювали свою валентність. Це призводило до різниці між синтаксичною та лексичною сполучуваністю безпрефіксальних та префіксальних дієслів.

Ключові слова: *пізня латина, префіксальні композити, структурно-семантичні особливості, валентність.*

ГЛАГОЛЬНЫЕ ПРЕФИКСЫ PRO- И PRAE- В ПОЗДНЕЙ ЛАТЫНИ

Префиксы pro- и prae- использовались для обозначения положения «впереди, спереди». В поздней латыни простые глаголы часто, присоединив префиксы pro- и prae-, не только приобретали новую семантику, но и употреблялись в переносном смысле. При этом первичные значения префиксов были ослаблены или полностью утрачены. Префиксальные композиты меняли свою валентность. Это приводило к разнице между синтаксической и лексической сочетаемостью безпрефиксальных и префиксальных глаголов.

Ключевые слова: *поздняя латынь, префиксальные композиты, структурно-семантические особенности, валентность.*

THE VERB PREFIXES PRO- AND PRAE- IN LATE LATIN

In the article, the structure, semantics and valency peculiarities of verba composita with the prefixes pro- and prae- in Late Latin are discussed.

The prefixes pro- and prae- were used to denote the «before» position. Attaching prefixes to stems of simple verbs was quite usual in Late Latin. Preserving of original prepositional meaning was most characteristic of verbs of motion. In the Late Latin texts, verba composita with prae- preserve the meaning of position before an object. The prefix prae- denotes the outermost or the highest part of an object. prae- also denotes superiority and is used in comparison. It has temporal meaning of previous action as well. The prefix pro- denotes the position before an object as well as displacement or substitution.

Simple verbs with the prefixes pro- and prae- in Late Latin did not only get new semantics, but also were used in figurative meaning. In such cases the primary meaning of prefixes became weaker or was completely lost. The late authors often used prefixes just to provide more expressive and elevated language. The only meaning of the prefixes pro- and prae- in such cases is that of intensity or specifying.

Attached to stems of intransitive verbs, the prefixes make them morphologically and syntactically transitive; attached to stems of transitive verbs, the prefixes do not change verb properties, but influence its valency.

The prefix prae- can be attached both to the verbs of motion and of stance. It is attached to the verbs of physical action or process of speaking. Also, it has tendency to be used with the verbs of mental process. The prefix pro- is used both with the verbs of motion and of stance.

Key words: *Late Latin, prefix composites, structural and semantic peculiarities, valency.*

Сучасний стан розвитку лінгвістики тісно пов'язаний з ідеєю про необхідність аналізу принципів будови, семантики та функціонування мовних одиниць. Центральну позицію серед цих одиниць посідає дієслово. В.В.Виноградов писав, що ємність та гнучкість семантичної структури дієслова значною мірою зумовлені «різноманітністю живих значень префіксів, складною їх взаємодією зі значеннями слів» [2, с. 339–340]. Дієслівні префікси виступають вагомим дериваційним засобом, який пов'язує розряд дієслів з класом похідних слів [1, с. 161]. Тому дослідження особливостей формування і функціонування похідних слів, зокрема, префіксальних дієслів у латинській мові є актуальним. Дієслова з префіксами pro- і prae- неодноразово були об'єктом наукових розвідок. Так, у ряді робіт представлений аналіз прийменників pro і prae. У середині XIX століття була опублікована дисертація О. Кюблера про різницю між прийменниками/префіксами ante і prae, у якій автор подає опис і класифікацію лексичних значень цих префіксів [8]. На початку XX століття Б. Кранц [7] описав значення та функціонування прийменників / префіксів pro (pro-) і prae (prae-). Досліджуючи їх вживання в архаїчній латині, вчений приділив головну увагу вивченню синонімічних та антонімічних відношень між латинськими прийменниками. У 1949 році з'являється стаття Е. Бенвеніста, присвячена дослідженню логічної системи прийменників у латинській мові. Вчений, не розмежовуючи понять «прийменник – префікс», описує просторові і непросторові значення прийменників / префіксів pro (pro-) і prae (prae-) [3, с. 148–156].

Низка сучасних досліджень присвячена аналізу функціонування окремих латинських префіксів [6; 11] й аспектуальних функцій дієслівних превербів [4; 5]. Проте дотепер у лінгвістиці немає робіт, спрямованих на комплексний аналіз семантико-синтаксичного аспектів композитів з префіксами pro- і prae- та їх валентнісних характеристик на матеріалі латинської мови. Актуальність нашого дослідження визначається недостатнім вивченням функціонування дієслівних композитів з префіксами pro- і prae- у пізній латині.

Мета статті полягає у дослідженні семантичних особливостей та синтаксичної валентності дієслівних композитів з префіксами pro- і prae- у творах пізньої латини. Реалізація поставленої мети зумовлює розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати семантичну структуру досліджуваних одиниць; 2) виявити валентні зв'язки композитів.

Префікси (прийменники) pro- та prae- використовувались для позначення положення «перед, попереду». Латиністи [7; 9] вважають їх майже тотожними за значенням і не вбачають сутєвої різниці між ними. Префікс prae- – прислівникового походження. Прислівник має значення «попереду, вперед, порівняно з», прийменник prae має таку ж семантику.

Префікс pro- також прислівникового походження, прийменник pro має значення «замість, навпроти, перед, попереду, на захист», префікс pro- позначає положення 1) «вперед», 2) «наперед, попереду», 3) «для, на користь».

Е. Бенвеніст зазначає, що прийменник / префікс prae має такі ознаки: 1) позначає розташування не «перед» об'єктом, а «в передній частині» об'єкта; 2) цей об'єкт завжди виступає як неподільний, тому prae характеризує попередню частину цього об'єкта стосовно наступної; 3) відношення, встановлене за допомогою prae, передбачає, що суб'єктом є наступна частина цього об'єкта чи що суб'єкт займає цю частину об'єкта. Коли вживається prae-, об'єкт характеризується як сукупний і решту його частин не можуть «йти слідом» за ним тому, що об'єкт нероздільний [3, с. 149].

Композити у пізній латині зберігають семантику положення перед об'єктом: *qui tamen dignati sunt itineri meo comitatum praestare* (Peregr. Aether. 13, 44), *які удостоїлись очолювати супровід під час моєї подорожі*; *Si enim haec de unigenito Filio praedixisset, nunquam ei angelos praeposuisset* (G.T.H.F. I, 17), *Якщо б Господь так провістив про свого єдинородного сина, ніколи б не поставив ангелів перед ним.*

© І. А. Романюк, 2017

Префікс prae- позначає крайню частину об'єкта, або те, що перевищує інші частини об'єкта, наче верхівка: *nisi quod hic medianus eos nimium praecedebat* (Peregr. Aether. 3, 33), *якщо б ця серединна гора значно їх перевищувала*.

Б. Кранц зауважує, що prae- в архаїчній латині міг виражати перевагу при порівняннях [7, с. 46]. Проте у пізній латині ця семантика є втраченою. Порівняймо: *itineri meo comitatum praestare* (Peregr. Aether. 13, 44), *на моєму шляху дати супровід.*

Крім цього префікс має темпоральну семантику і позначає попередню дію [7, с. 48–49]: *hunc filium christianum populum nuncopatum, de quo a Deo praedicetur* (G.T.H.F. I, Præfatio), *цей син назвав християнський народ, про якого Бог передрікав*; *quia Paulus Christum tantum circumfixum praedicavit* (G.T.H.F. VI, 40), *тому, що Павло проповідував Христа лише розп'ятого.* Композит praedicare, зазначає Б. Кранц [7, с. 49], *змінив семантику* «оголошувати заздалегідь, напередодні» і став вживатись на позначення дієслів мовлення. У творах пізньої латини зустрічаємо приклади, коли композит виступає експресивною формою простого дієслова: *et paganorum spurcitias praedicas adorari...* (G.T.H.F. V, 43), *ти кажеш, щоб шанували нечестивість язичників…*

З префіксом prae- у пізній латині поєднуються як дієслова руху: praecedo, praefero, так і спокою: praesideo, praesentio, praesto, а також дієслова, що позначають фізичну дію: praebeo, praeparo, praepono чи процес мовлення: praedico. Зокрема, дієслова спокою, приєднавши префікс, отримують динамічне значення.

Префікс prae-, приєднуючись до основ неперехідних дієслів, робить їх синтаксично та морфологічно перехідними, а тому нерідко перетворює синтаксично факультативні актанти в обов'язкові; приєднуючись до основ перехідних дієслів, префікс не змінює морфологічних властивостей дієслова, але змінює його валентність. Неперехідні дієслова esse, cedere, currere, gradi та ін. у поєднанні з префіксом стали перехідними. Так, просте дієслово cedo, яке належить до дієслів руху і має валентність аблатива (ex, de), транзитива (per), фінітива (in) та інші, приєднавши префікс prae-, отримало об'єктний актант, проте скоротило кількість факультативних валентностей: *hic medianus eos nimium praecedebat* (Peregr. Aether. 3, 33), *ця середина гори значно видавалась перед ними, praecedamus caeteros ubi congressus* (Fr. Chr. 25), *перебуваймо попереду інших (воїнів), коли буде сутичка.*

Цілковито змінив семантику, перехідність та кількість валентних актантів композит praesto – «бути попереду, виділятись, виявляти, дарувати». Префіксальне дієслово набуло об'єктної валентності: *quid ego ... praestabo* (G.T.H.F. III, 2), *за що я... візьму на себе відповідальність* та валентності бенефактива, вираженого давальним відмінком: *hoc praestare mihi* (Peregr. Aether. 20, 51)*, дарувати мені це, ut cottidianum mihi victum praestet eclesia* (G.T.H.F. III, 12), *щоб дала мені церква щоденну поживу.* Дієслово capio з приєднанням префікса отримало валентність бенефактива: *haec ei praecepit recensire* (G.T.H.F. V, 44), *наказав, щоб це (його твір) прочитали йому.*

Характерним для пізньої латини є змішування префікальних форм. Так, префікс prae- часто вживався замість pro-, якому він є близьким як за значенням, так і фонетично [10, с. 110]. У пізній латині префікси prae- і pro- часто не розрізнялись: procedo = praecedo, pronuntio = praenuntio. Трапляються випадки змішування префіксів pro- і per-: prolito = perlito, prospicio = praespicio = perspicio, та префіксів prae- і praeter-: praemittere = praetermittere.

Дослідження лексичної поєднуваності префіксальних дієслів у зіставлені її з поєднуваністю безпрефіксальних виявляє різні семантичні компоненти лексичного значення префіксів. Наприклад, композит praedico «згадувати» вимагає живого й неживого об'єкта, а безпрефіксальне дієслово – лише неживого… *ubi sunt* ***quos*** *praedicasti* (Mon. Germ., VI),*... там є ті, яких я згадав; rogo te, domine, ut dicas mihi,* ***quod*** *desidero audire* (Peregr. Aether. 20, 9), *прошу тебе, Господи, щоб ти сказав мені те, що я прагну почути.*

Проте доволі часто префікс prae- вживається у пізніх авторів для надання мові більшої виразності, піднесення: *... te relinquitmus et illos sequi satius praeoptavimus* (G.T.H.F. III, 11), *ми тебе залишаємо і бажаємо йти слідом за ними.* Нерідко композити з prae- отримують у пізніх авторів переносне значення: *... quod mihi ... praestare dignatus est tantam gratiam* (Peregr. Aether. 23, 55),*... що він удостоїв дарувати мені таку ласку;... hic primus homo Adam ... tipum Redemptoris domini praetulisset* (G.T.H.F. I, 1),*... ця перша людина Адам... мала подобу (обличчя) Господа Відкупителя*.

Префікс **pro-** позначає 1) не лише положення «перед», але й «попереду», яке є результатом виходу з певного місця, що допускає існування внутрішньої частини чи покриття: *hae epistola prolata est* (Peregr. Aether. 19,50)*, це послання було винесене; putavit esse unam de egentibus protulitque quadram panis et posuit in sinu eius et abscessit,* (G.T.H.F. II, 17), *він подумав, що вона є однією з нужденних, дістав шматок хліба і поклав їй на коліна і пішов*.

2) такий рух створить віддаленість початкової позиції від позиції pro-, тому цей префікс може позначати переміщення, заміщення: *... de mare Rubrum progreditur* (G.T.H.F. I, 10), *відходить від Червоного моря;* 3) спрямування такого руху встановлює об'єктивне відношення між відправною точкою і точкою pro- і це відношення не змінюється при зміні позиції спостерігача: *procedit omnis populus in ecclesia maiore* (Peregr. Aether. 43, 70),*...приходить весь народ у більшу церкву.*

Частина дієслів, отримавши префікс pro-, набувають нових значень. Так, pono (дослівно: класти, розташовувати), набуває семантики «задумувати, придумувати», cedo – «йти, ходити» з префіксом змінює значення: «відбуватись, тривати», mitto – «кидати, пускати» отримує семантику «обіцяти, пропонувати», rogo – «питати», prorogo – «продовжувати», levo – «пом'якшувати, полегшувати», композит prolevo набуває нового значення «витягувати», fero – «носити», profero – «розмовляти, voco – «кликати, просити», композит provoco отримує цілком нове значення – «сприяти, схиляти»: *Iudicavit enim Deus causam meam, cum ego provocare vos semper tamquam aeclesiae patres studui*… (G.T.H.F. VIII, 2), *Бо Господь визначав мою мету, тому, що я завжди прагнув посприяти вам, як отцям церкви…, facilius vel hoc misterio provocaretur ad credendum* … (G.T.H.F. II, 29), *під час цього таїнства легше схилявся до віри…*

Префікс pro- надав нової семантики дієсловам: proveho – «скеровувати, переходити»: Nos *ab exilio provehimur, tribuente Deo, in regnum* (G.T.H.F. VIII, 31), *Ми з вигнання переходимо волею Господньою у царство* та provenio – «поширюватися, спіткати»: *morbus, quibusdam damna provenire denuntiabat, paucis salutem* (G.T.H.F. VI, 10) *сповіщав, що одних спіткають хвороби, інших – збитки, а нечисленні знайдуть спасіння.*

Незважаючи на те, що pro- добре зберіг свою семантику у композитах пізної латини, ряд дієслів вживались у переносному значенні: *proceditur... dominica ante quam sol procedat* (Peregr. Aether. 37, 67), *відбувається недільна служба раніше, ніж сходить сонце*, (з іменником dominica композит proceditur набуває переносного значення). *Credo, sanctum Spiritum a Patre et Filio processisse* (Peregr. Aether. I,24)*, Вірю, що святий Дух від Отця і Сина походить.* Переносної семантики набуває й композит prosterno у виразі in morte prosternere – «віддавати смерті»: *... te prius interfectum, quantuscumque deinceps clericos repperissem, in morte prosternerem* (G.T.H.F. VII, 22), *... в'бю спочатку тебе, а потім кліриків, скільки б їх не було*.

У дієсловах profero, pronuntio, prosequor, prospicio, prosterno, proterreo, provoco префікс pro- також не впливає на значення простого дієслова, додаючи лише повноти форми: *prospicere pecudem coepit* (G.T.H.F. 8, 36), *став дивитись на тварину*; *atque diversa ornamenta prospicit, dicens: Haec et haec conparabo*, (G.T.H.F. VI, 32), *і розглядав різні прикраси, промов-*

ляючи: це і це я придбаю; regionisque proditorem esse pronuntians… (G.T.H.F. X, 19), *оголосивши, що він зрадник країни…; accedens ad locum, viros proteruit castrumque conbusit* (G.T.H.F. VI, 43), *підійшовши до місця, прогнав мужів і спалив табір*.

Цікавими є випадки вживання композита prosterno з семантикою «простягатися», притаманною лише простому дієслову: *Prosternamus terrae, ne appareamus hominibus* (G.T.H.F. III, 15), *простягнімося на землі, щоб люди нас не виявили; Tu ipse accede et prosternere pedibus patris nostri* (G.T.H.F. V, 38), *Ти сам підійди і простягнися біля ніг нашого батька.*

Аналіз лексичного оточення композитів з префіксом pro- свідчить, що значення «вперед», «попереду» виникає у сполученні з перехідними та неперехідними дієсловами руху: procedo, prodeo, produco, profero, proicio.

Приєднання префікса pro- спричинило зміну семантики та валентності простих дієслів. Так, наприклад, композити, що позначають зорове сприйняття: provideo, prospecio зберегли об'єктну валентність, властиву простому дієслову, проте набули валентності бенефактива: *quae ei regis filium providebat…* (G.T.H.F. III, 31), *яка передбачала їй королівського сина (у наречені)…; Dominus hodie ipsi sibi providebit antestitem* (G.T.H.F. II, 13), *сам Господь сьогодні попіклується для себе про того, хто очолить.*

У пізній латині для позначення руху значно частіше вживається композит proficiscor, аніж прості чи префіксальні форми багатовалентного дієслова eo. При цьому композит зберігає дві валентності: аблатива (місце, звідки починається переміщення у просторі) та фінітива (кінцевий пункт переміщення): *… quando profectus sum a Macedonia* (Vulgata, Epist. beati Pauli ap. ad Corinth.), *коли вирушив з Македонії; profectus sum in Macedoniam* **(**Vulgata, Sec. epist. beati Pauli ad Corinth.), *вирушив у Македонію.*

Отже, у пізній латині приєднання префіксів pro- і prae- до основ простих дієслів є досить регулярним. Префікси, приєднуючись до основ неперехідних дієслів, роблять їх синтаксично та морфологічно перехідними, приєднуючись до основ перехідних дієслів, префікси не змінюють морфологічних властивостей дієслова, але впливають на його валентність. Композити з префіксами pro- і prae- характеризуються відмінковим керуванням. Вони заміщають об'єктну валентність. Безпрефіксальні дієслова мають ширший семантичний діапазон та, відповідно, більшу сполучуваність.

Префікс prae- поєднується і з дієсловами руху, і спокою. Його приєднують дієслова, що позначають фізичну дію чи процес мовлення, крім цього, prae- тяжіє до дієслів, що позначають розумову діяльність. Префікс pro- поєднується як з динамічними, так і з дієсловами спокою.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі структури, семантики та валентних особливостей дієслівних композитів з іншими групами префіксів на матеріалі текстів пізньої латини та порівняльному аналізі валентнісних характеристик дієслів з префіксами pro- та prae- в архаїчній, класичній та пізній латині.

Література:

1. Вараксин Л. А. Семантический аспект русской глагольной префиксации / Л. А. Вараксин. – Екатеринбург, 1996. – 179 с.
2. Виноградов В. В. Русский язик. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М., 1986. – 639 с.
3. Бенвенист Э. Логические основы системы предлогов в латинском языке / Э. Бенвенист // Общая лингвистика. – М., 1974. – С. 148–156.
4. Панов В. А. Аспектуальная функция латинских превербов: типология и диахрония: автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. наук / В. А. Панов. – М., 2012. – 19 с.
5. Ровинская М. М. К проблеме изучения глагольной префиксации в мертвых языках: эффект Вея-Схоневелда и латинские превербы / М. М. Ровинская // Моск. лингв. журн. – М., 2001. – № 5. – С. 253–263.
6. Jekl. Á. Verbal Prefixation in Classical Latin and in Italian: The Prefix ex- // (ed. Oniga R., Iovino R., Giusti G.) / Á. Jekl // Formal Linguistics and theTeaching of Latin: Theoretical and Applied Perspectives in ComparativeGrammar. – Cambridge Scholars Publishing, 2011. – P. 201–214.
7. Kranz B. De particularum «pro» et «prae» in prisca latinitate vi atque usu / Bruno Kranz. – Vratislaviae, 1907. – 66 p.
8. Kuebler O. De differentia inter particulas ante et prae intercedente / O. Kuebler. Dissertatio. – Vratislaviae, 1850.
9. Leumann M. Lateinische Grammatik / M. Leumann., B. Hofmann. – München, 1964, – II B.
10. Svennung J. Wortstudien zu den Spätlateinischen Oribasiusrecension / J.Svennung. – Stokholm, 1933. – 146 p.
11. Van Laer. La préverbation en latin: étude des préverbes ad-, in-, ob- et per- dans la poésie républicaine et augustéenne/Laer Van. – Bruxelles: Latomus, 2010. – 501 p.

Список умовних скорочень:

1. G.T.H.F. – Gregorii Turonensis Opera / Ed. W. Arndt et Br. Krusch. – Hannoverae : Hahniani, 1884. – VIII – 450 p.
2. Fr. Chr. – Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. Ed. Krusch. Hannover, 1888. – 579 p.
3. Mon. Germ. – Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Merovingicarum, tt. I – V. Ed. B. Krusch, Hannover, 1885 – 1902.
4. Peregr. Aether. – Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancta / Hrsg. v. H.Haeraeus. Heidelberg, 1908.
5. Vulgata, Epist. beati Pauli ap. ad Corinth. – Itala und Vulgata / Herausg. H. Rönsch. 2. Auflage. Leipzig, 1875. – 552 p.

УДК 81'373.612.2

С. М. Руденко,
Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ УКРАЇНСЬКОЇ ГЛЮТОНІЧНОЇ МЕТАФОРИ

У статті розглядається функціональне поле глютонічної метафори в українській мові та окреслюються підходи до його категоризації у фреймах з нехарчовою/харчовою семантикою на матеріалі текстів наукового, фольклорного, біблійного, публіцистичного характеру та власних польових досліджень.

Ключові слова: *глютонічна метафора, фреймова семантика, рефреймінг, функціональне поле, культурний код.*

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ПОЛЕ УКРАИНСКОЙ ГЛЮТТОНИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЫ

В статье рассматривается функциональное поле глюттонической метафоры в украинском языке и очерчиваются подходы к его категоризации во фреймах с непищевой/пищевой семантикой на материале текстов научного, фольклорного, библейского, публицистического характера и собственных полевых исследований.

Ключевые слова: *глюттоническая метафора, фреймовая семантика, рефрейминг, функциональное поле, культурный код.*

© С. М. Руденко, 2017

FUNCTIONAL FIELD OF UKRAINIAN GLUTTONIMIC METAPHOR

The article deals with the functional field of gluttonimic metaphors in Ukrainian language and outlines approaches to categorizing it in a frame with non-food / food processing semantics on a material of texts of scientific, folklore, biblical, journalistic nature and own field research. It is emphasized that gluttonimic metaphors in Ukrainian language are motivational subsystem, which is released in the semantic classification of metaphors. Structurally these metaphors can be represented by a single word (the word-metaphor manifests complete identification of objects, whereas during the comparison the subjects are matched only partially), and syntactic structures of different linear lengths: phrases, phraseological and comparative phrases, suggestions, paroemias, complex syntactic whole and even the text.

Linguistic analysis of the functional field gluttonimic metaphors, implemented with the involvement of data from cultural science, sociology, psychology, history, led to the conclusion that the use of this type of metaphors through reframing is a strong potential for the nomination of denotations of other subject areas, and reflects the most actual trends in the society of a certain historical period, which is promising for further development of research in the area of frame semantics.

Key words: *gluttonimic metaphor, frame semantics, reframing, functional field, cultural code.*

За виразом Дж. Віко, метафора – «найблискучіший… найнеобхідніший і найуживаніший» троп, без якого мислення було б більш «грубим», а пізнання менш олюдненим» [3, с. 146–147]. Теорією метафори плідно займалися в різні часи К. Кассірер, Р. Якобсон, А. Річардс, М. Блек, Дж. Серль, А. Вежбицька, А. Ортоні, Дж. Лакофф, Н. Гудмен, Н. Д. Арутюнова, М. А. Журинська та ін.

Глютонічна (харчова, кулінарна, гастрономічна) метафора – це вербалізована когнітивна модель, сферою-донором для продукування якої є поняттєва галузь *їжа/харчування*, а сферою-реципієнтом – будь-яка інша предметна галузь, що підлягає образному означуванню, номінуванню, оцінці; свідомо/несвідомо формується й осмислюється в контексті філософських, соціологічних, політологічних, антропологічних, інших гуманітарних знань та є формою ретрансляції культурного досвіду, інструментом артикуляції змістів сучасності.

Усвідомлення носіями української мови важливості процесів харчування актуалізує роль глютонічної метафори в сучасному суспільстві, оскільки «їжа постає одним із найбільш значущих концептів, що визначають існування етнокультури, значною мірою формуючи її лінгвосеміотичну систему та систему комунікації» [4, с. 129]. Окремими аспектами вивчення глютонічної метафори займалися А.В. Боровкова, Дж. Віко, Н.П. Головницька, С. В. Дмитрієв, П. А. Катишев, В. В. Красних, Ю. Щербініна та ін.

Мета нашого дослідження – окреслити функціональне поле глютонічної метафори в українській мові та визначити підходи до його категоризації, **завдання** – розглянути семантику глютонічних метафор, що належать до фреймів нехарчового/харчового характеру, як підставу для класифікаційного моделювання на **матеріалі** текстів наукового, фольклорного, біблійного, публіцистичного характеру та мовних утворень, зафіксованих під час власних польових досліджень.

Метафора як явище мовного уподібнення є досить важливою для вивчення й опису закономірностей існування мови й мовомисленнєвої діяльності в такій надсистемі, як людська когніція, особливо, коли йдеться про культурне перекодування номінацій та рефреймінг – реалізацію одиниць одного фрейму у фреймах інших предметних галузей. За таких умов «культурний код можна визначити за базовим образом у результаті узагальнення внутрішніх форм однотипних непрямих номінацій» [7, с. 281].

Глютонічна метафора, наприклад, з позицій психології (З. Фрейд, Д. Франкл, Ф. Перлз та ін.), відбиває соціалізацію особистості в навколишньому світі, коли поїдання ототожнюється з отриманням, привласненням, прийняттям. *«Мій солоденький... Так і з'їла б!»* – говорять про дітей та коханих у пориві ніжності й обожнювання. І, навпаки, неприємні люди – це ті, кого *«не переварюють»*. Актуальні змісти повсякденності виявляються тісно пов'язаними з семантикою їжі [11].

У глютонічному дискурсі метафора як семантична універсалія реалізується в двох напрямках: 1) використання глютонічних одиниць для номінування понять, що належать до нехарчових фреймів; 2) використання одиниць нехарчових фреймів для номінування одиниць глютонічного дискурсу. Першу базову модель харчової метафори можна подати формулою «їжа – це Х» (де Х – номінації будь-якої предметної сфери), другу: «Х – це їжа» (коли вихідна сфера метафоричних проекцій включає уявлення про продукти харчування, кулінарні вироби, страви, процеси приготування й споживання їжі, суб'єкти й об'єкти, задіяні в гастрономічній діяльності, їхні якості та властивості). «В основі метафоричних проекцій опиняються різні аспекти вихідного образу: розмір, форма, консистенція, колір, смак, спосіб приготування, особливості споживання та ін.» [2, с. 6].

Глютонічні метафори української мови є мотиваційною підсистемою, яка виокремлюється в семантичній класифікації метафор. У структурному плані ці метафори можуть бути репрезентовані як одним словом (слово-метафора маніфестує повне ототожнення предметів, тоді як при порівнянні предмети зіставляються лише частково), так і синтаксичними структурами різної лінійної довжини: словосполученнями, фразеологічними та порівняльними зворотами, реченнями, пареміями, складним синтаксичним цілим і навіть текстом.

Функціонування таких різноструктурних глютонічних метафор спостерігаємо, наприклад, у **соціальному та політичному фреймах:** *м'ясорубка* (бій, бійка), *«м'ясиста* політика» [9, с. 136], *кришити батон,* пристрасті *киплять*, *годувати* гаслами, обіцянками; «іскристий *смак* незалежності» [9, с. 213], *кухня* геополітики, парламентський *котел, смажені* факти, *гарячі* новини, *свіжоспечена* інформація, *заковтнути* дезінформацію, *жага* помсти, гарматне *м'ясо, присмак* брехні; «*Звариться* чи *не звариться* нова опозиція в щось *їстівне*?», «Шлях до серця кожного (справжнього) сепаратиста лежить через шлунок, і кожен європейський регіон, що прагне незалежності від столиці, мусить мати свій, особливий спосіб копчення *м'яса* і своє *пиво*» [9, с. 59], «Духовність важко намазати на *бутерброд*» [9, с. 58], «Заточений під *вареник* світогляд не переробиш» [9, с. 115] тощо.

Динамічна експансія глютонічної метафори в мові та мовленні пояснюється арсеналом її екстралінгвальних та суто лінгвістичних можливостей відбивати найбільш актуальні тенденції в житті соціуму відповідного історичного періоду, а також передавати концептуальний зміст, виражений в емоційно-експресивній, оцінній формах, через позитивні/негативні конотації тощо.

Глютонія в сучасному мовленні виступає джерелом різноманітних метафоричних проекцій на цілий комплекс різноманітних денотатів. Наприклад, в **анропонімічному** фреймі вона використовується для зображення: **1) зовнішності** людини: «*кіндер-сюрприз* (лисий чоловік)» [5, с. 307]; *оселедець* (зачіска), *мигдальні, сливові* очі (форма), *качан, ріпа, диня* (голова), *м'ясисте* підборіддя, *голодні* очі, *сите* обличчя, ніс *картоплею; пишка, булочка* (про огрядну жінку); *стручок* (про худу людину); *боровичок, грибок* (про невисокого кремезного чоловіка); *пиріжки, булочки, батони, кавуни, яблучка, філейні місця* (про частини людського тіла); **2) віку:** *гриб* (людина похилого віку), *кекс, пряник* (хлопець), *пепсіколка*

(молода дівчина), старий *хрін, перець;* стара *перечниця, печериця;* **3) характеру**: міцний/твердий *горішок*, *сухар, овоч, мед з патокою, черства/м'яка* людина; тримати хвіст *морквою,* лінивий *чайник;* серце з *перцем*, а душа – з *часником*; не їла душа *часнику*, то й смердіти не буде; **4) поведінки/міжособистісних відносин**: *окропом обшпарити*, плюнути в *борщ, вершки знімати, макогона облизати, смакувати* ситуацію, *підмаслити, підсолодити,* підливати *масла в* вогонь, *кип'ятитися, кипіти*; **5) соціальних, національних, професійних характеристик:** «сітьове *м'ясо* (образлива номінація гравця в комп'ютерні ігри), *товстий* (комп'ютерний гравець, який має багато одиниць життя), *жабоїд* (француз), *макаронник* (італієць), *шоколадка* (афроамериканець), *бульбаш* (білорус), *жирний карась* (багата людина), *вершки* суспільства; **6) умінь/невмінь**: попасти в *молоко* (промахнутися), *маком* писати (дрібно); як *горішки, насіння лускати* (легко); *згодовувати* диск системному блоку (вставляти диск у комп'ютер); *крекер* (зламник електронних захистів); **7) інтелекту**: *нашпигований* інформацією; *каша* в голові; *ковтати* знання, *гризти* граніт науки, *пити нектар* знань; *розжувати* новий матеріал, *переварити* прочитане, *пережувати* й у рот покласти (якісно пояснити).

Більшість наведених прикладів метафоричних одиниць містять у своїй семантиці універсальну категорію оцінки, що виражає суб'єктивне ціннісне ставлення мовця до номінованих явищ, закладене в природі його розумової діяльності, та є результатом пізнання ним світу.

А. В. Боровкова, аналізуючи харчову метафору як засіб вираження оцінки та цінності й розбудовуючи підходи до її осмислення в працях Н. Д. Арутюнової, О. А. Юріної, Є. О. Шеріної, запропонувала вісім видів оцінок метафор, кожному з яких відповідає певна оцінна шкала [2, с. 7]. Попри те, що цей параметричний ряд не можна вважати вичерпним, деякі семантичні нюанси українських глютонічних метафор завдяки цій категоризації можна осмислити з поки що не аналізованих лінгвістами позицій:

1) **етична оцінка** (стосується поведінки людини, її моральних якостей, учинків, що оцінюються за шкалою «морально + / аморально -»; базова цінність – «добро» / «зло»): *подавати* під *соусом, локшина* на вухах (брехня)*, плюнути в борщ, хлібосольний, медоточивий,* «фігня *на пісному маслі*» [9, с. 125], у зубах *в'язне; квасний патріотизм;*

2) **інтелектуальна оцінка** (дається мовомисленнєвим можливостям людини, що оцінюються за шкалою «розумно + / нерозумно -», «зрозуміло + / незрозуміло -»; базова цінність – «розум» / «дурість»): *каша в роті, вінегрет в голові, горщик/ макітра/ голова не варить; дурний як сало без хліба*;

3) **естетична оцінка** (визначає зовнішній вигляд людини або певного предмета за шкалою «красиво + / некрасиво -»; базова цінність – «краса» / «неподобство»): *крихітка, ягідка, цукерка, персикова шкіра, вобла сушена; розмазня, сальні* залицяння; *липкий, масний* погляд; *поки обійдеш, бублика з'їси* (про товстуна)*; не першої свіжості; як молоко білий; як кров з молоком*;

4) **валеологічна оцінка** (вибудовується за шкалою «здоровий + / нездоровий –», характеризує стан людини, її самопочуття, вікові й фізіологічні характеристики; базова цінність – «здоров'я» / «хвороба»): *як вичавлений лимон; як квашня, як тісто, холодець, кисіль, туша* (неспортивна людина); *біфштекс, відбивна* (переможений у бійці), *киснути;* як *огірок;*

5) **гедоністична (сенсорно-смакова) оцінка** (характеризує враження, відчуття від сприйманих людиною явищ за шкалою «приємно + / неприємно»; базова цінність – «задоволення» / «дискомфорт»): *медовий голос, апетитна жінка, кислиця, ласий шматочок, родзинка, тухлі* стосунки, *гіркі* спогади, докори, *як маслом по душі (по серцю); як медом по губах, солоні* жарти;

6) **психологічна оцінка** (кваліфікує емоційно-психологічний стан людини за шкалою «спокій + / стрес -»; базова цінність – «психологічний комфорт» / «психологічний дискомфорт»): набриднути, як *гірка редька;* сором *їсть* очі; *крендель, редиска* (погана людина), підлити *масла* в вогонь*,* задати/всипати *перцю, серцеїд,* гадюка в *сиропі, тюфтеля* (тюхтій), *цукерка* не по зубах, пуд *солі з'їсти* (з ким)*,* як *кістка* в горлі, як *ковток* повітря;

7) **утилітарна оцінка** (кваліфікує якість предметів, їхню придатність для діяльності людини, а також соціальні явища, пов'язані з одержанням прибутку, за шкалою «вигідно + / невигідно -», базова цінність – «користь» / «шкода»): урвати *шматок*, як від козла *молока, за масляні вишкварки, гниличка,* дірка від *бублика,* «дякую» *на хліб не намажеш*;

8) **параметрична оцінка** (кваліфікує розмір, кількість, інтенсивність прояву певних дії, процесу, стану за шкалою «норма 0 / надмірність + / -», базова цінність – «стандартні параметри» і «нестандартні параметри»): як *оселедці* в *діжці,* як *макове зернятко, ненаситне* кохання, злидні *заїли,* дуля з *маком*, *краплі* в рот не брати*, дем'янова юшка,* сльози як *горох* тощо.

У сучасному мовленні використовуються як «щойно спродуковані» (ще не зафіксовані словниками) глютонічні метафори, так і фольклорний, словниковий та художньо-літературний метафоричні арсенали.

Наприклад, в **економічному фреймі** використовуються такі метафори з «харчовим» компонентом: інфляція *зжерла* кошти; *капуста*, *зелень* (долари); фірма *проковтнула* конкурента, кидати *кістку, сіль* сучасної економіки, *пожована* купюра, *голодна* дієта (відсутність їжі); **у культурному:** хоч *куліш,* та *виделкою;* книжковий *фаст-фуд, новоспечений* автор, *апетитний* проект, *смачна* книга, погано/добре *приготований* роман, культ *ковбаси, смак* домівки, *плід* кохання (дитина), *голубець* – гуцульський танцювальний крок, *тарілки* (музичний інструмент); **у зоонімічному:** *бички* (назва риби), у собаки хвіст *бубликом*, *у яблуках* (окрас коня), кіт згорнувся *калачиком,* морський *огірок* (назва морської тварини)*;* **у фітонімічному:** *кашка* (назва рослини), мандрагорові *яблучка* (плоди мандрагори), гранатові *яблука* (плоди граната); **у спортивному**: італійська *пательня* (про футбольний матч в Італії); **у темпоративному фреймі:** жданики *поїсти* (довго), день *варення,* розгінна *страва* (кисіль або пиріг/пиріжки, що подають у кінці святкування)*;* **у процесивному фреймі:** потрапити в *корок* на дорозі; вилетіти як *корок* із пляшки, нудить під *ложечкою* (мед.); **у локативному фреймі:** *малина* (злочинний осередок); **у метеорологічному**: надворі *кваситься; каша, кваша* під ногами (про підталий сніг), *крупа* сипле (про сніг), *горох* сипле (про град); **у предметноцентричному:** *банани* (штани, що розширюються до рівня колін і звужуються до низу); *маслюки* (патрони), *манка* (пориста взуттєва підошва), *груша* (спринцівка, форма крісла, спортивний снаряд), *котлета* (пачка грошей), «*качан* (сто тисяч грошових одиниць)» [8], *лимон* (мільйон грошових одиниць); **у кулінарному**: *яблуко* (частина яловичої туші), *устриця* (частина курячої тушки), *м'ясисті* абрикоси, персики; *їжа* богів (гриби); *смаки* раю (прянощі), море *олів'є,* найкраща *риба – ковбаса; конина* (коньяк) тощо; **у біблійних висловах**: *сіль* землі [1, Мт: 5:13], *чаша* спасіння [1, Пс: 115:4], купатися в *маслі* [1, Йов: 29:6], *манна* небесна [1, Вих: 16:31], *солодощі* вуст [1, Пр. : 16:21], *хліб* насущний [1, Мт: 6:11], *гірка* заздрість [1, Як.: 3:14], *зерно* – це Боже слово [1, Лк.: 8:11]; **у прецедентних словосполученнях / рекламних слоганах**: *сухий* закон, свято *шлунку*, за царя *Гороха*, Синьйор *Помідор, Лимонадний* Джо, «Мир, дружба, *жуйка!»,* «Не гальмуй – *снікерсуй!*», «*Смак* бажання (Корона)», «Mars. Усе буде в *шоколаді!», «*Sprite. Не дай собі *засохнути*!».

Стосовно фразеологізмів *жданики поїли* зі значенням «довго» та *жданиками не наїсися* – «очікуванням ситий не будеш» хотілося б зауважити, що семантика номінації *жданик* в українській та російській мовних картинах світу суттєво відрізняється,

оскільки для українців вона означає щось неіснуюче, прикре, а для росіян цілком конкретну страву: «*Жданики* – пироги, спечені для званих, очікуваних, добре знайомих гостей, із замовленою (улюбленою певними гістьми) начинкою. *Жданики* були поширені в основному в північних районах колишньої Новгородської республіки, у Вологодській області, почасти у В'ятській землі і є відгомоном культурних традицій Новгородської Русі, пов'язаних з язичеськими та скандинавськими звичаями» [10, с. 129].

Метафоричне осмислення світу відбувається й за рахунок використання лексичних одиниць **нехарчової семантики** (сфери музики, театру, мистецтва, моди, магії, людських настроїв, родинних стосунків тощо) для характеристики глютонічних понять, зокрема й у мовленнєвих новотворах: «*цнотлива* або *екстра-цнотлива* олія» (олія першого холодного тиснення) [9, с. 38], *дуля* (сорт груші), *губи* (гриби); український *наркотик* (сало), «*єврейський пеніцилін* (курячий бульйон)» [9, с. 50], *вушка* (вид печива), *роль* спецій; страва *моєї мрії;* кулінарний (-е,-а) *репертуар, сценарій, шедевр, шоу, симфонія, музика;* смакова (-ий) *гама, нота* (*нотка*), *палітра, відтінок, акцент*, *шлейф, нюанс*; *кислий* тон, *гострий* смак, *ударна* порція, харчова *сцена,* «*гламурний* бекон» [9, с. 3]; напій, *що звеселяє серце* (вино)*;* їстівні *витребеньки; «проігнорувати* луску на рибі» [9, с. 69]; оселедець під *шубою;* коли помідори *засумують* на сковороді, додайте солі; оселедець – *король морів,* харчова *магія, «*кожна зернина рису *має подружитися* з олією» (у плові) [9, с. 118], *«пластмасовий* післясмак бургерів» [9, с. 128]; коровай *народився;* самовар *співає; синя птиця* (морожена курка), *труби* (макарони), *утопленик* (використаний чайний пакетик), «консоме – це *брат* холодцю» [9, с. 51]; *мистецтво* шоколаду тощо.

Має місце у сфері глютонімії й «стерта», «прихована» метафора: *плитка* шоколаду, кондитерська *помадка*, цукрова *пудра*, *перлова* крупа, *лопата* для відбивання м'яса, *бордюр* із тіста, *постамент* для торта, бурякова/баклажанна *ікра,* кондитерське *конфетті*, тісто *підходить, бродить, має відпочити, подихати, вирости;* м'ясо, цибуля – *підрум'янитися* тощо.

Осмислюючи метафору в контексті харчової картини світу, П. О. Катишев зазначав: «Метафори – це приправи, що розкривають смак тих «продуктів», які вони доповнюють. Якими б метафори не були, їхній ефект, що облагороджує смак, гідні того, щоб бути пізнаними в національних лінгвокультурах» [6, с. 198], що зайвий раз підкреслює потужність глютонічної метафори, актуальність її досліджень у світлі когнітивної парадигми та наближення таких розвідок до розв'язання завдань, пов'язаних з детальним вивченням різноманітних кодів універсуму.

Лінгвістичний аналіз функціонального поля глютонічних метафор, здійснюваний із залученням даних культурології, соціології, психології, історії, дозволяє дійти **висновку** про можливість використання зазначеного типу метафор через рефреймінг для характеристики одиниць інших предметних галузей та сучасного стану мови в цілому з урахуванням соціокультурних показників. Вибір тих чи інших тематичних груп глютонічних метафор відбиває найбільш актуальні тенденції в житті суспільства певного історичного періоду, що вбачається досить перспективним для подальшої розбудови досліджень у царині фреймової семантики.

Література:

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками. – К.: Вид. Київської Патріархії Української православної Церкви Київського Патріархату, б.р. – 1416 с.
2. Боровкова А. В. Пищевая метафора как средство выражения оценки и ценностей (на материале образной лексики и фразеологии русского языка) / А. В. Боровкова // Вестник Томского государственного университета. – 2015. – № 396. – С. 5–13.
3. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций / Дж. Вико. – К. : REFL-book; М. : Ирис, 1994. – 637 с.
4. Головницкая Н.П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса: Дис.... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Н. П. Головницкая. – Волгоград, 2007. – 304 с.
5. Дмитрієв С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціолектах: дис. … кандидата філологічних наук: 10.02.01 / С. В. Дмитрієв. – Одеса, 2015. – 327 с.
6. Катышев П. А. Облагораживающий вкус метафор. Рецензия на книгу: Юрина Е. А. Вкусные метафоры: пищевая традиция в зеркале языковых образов. – Кокчетав : Келешек, 2013. – 238 с. / П. А. Катышев // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2015. – № 4. – С. 190–198.
7. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 374 с.
8. Перший словник українського молодіжного сленгу (1997) / Укл. С. Пиркало. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Pyrkalo_Svitlana/Pershyi_slovnyk_ukrainskoho_molodizhnoho_slenhu.pdf. (дата звернення 22.02.2017 р.). – Назва з екрана.
9. Пиркало С. Кухня егоїста: есе / С. Пиркало. – К. : Факт, 2007. – 224 с.
10. Похлебкин В. В. Кулинарный словарь / В. В. Похлебкин. – М. : Центрполиграф, 2002. – 503 с.
11. Щербинина Ю. Дикта(н)т еды / Ю. Щербинина // Нева. – 2012. – № 7. – Режим доступу : http://magazines.russ.ru/neva/2012/7/s17.html. (дата звернення 22.02.2017 р.). – Назва з екрана.

УДК 378.011.3-057.175:81'243

О. А. Саприкін,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ФОРМУВАННЯ БІЛІНГВАЛЬНОЇ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ОВОЛОДІННЮ ІНШОМОВНОЮ ІНТОНАЦІЄЮ

У статті досліджується процес формування білінгвальної методичної компетенції викладача іноземних мов, визначення поняття компетентності з методичної точки зору та складові предметної компетентності. Зважаючи на те, що професійна компетенція, як структурно-функціональне поняття, має свій зміст, будову та рівневу організацію, розглянуто її змістовний аспект. Беручи до уваги, що компонентний склад професійної компетенції є предметом наукових суперечок та дискусій та ще й досі остаточно не оформився, то приведено різні точки зору науковців на цю проблему.

Ключові слова: *компетенція, білінгвізм, методична, комунікативна, професійна, іноземна, мова, інтонація, мовлення.*

ФОРМИРОВАНИЕ БИЛИНГВАЛЬНОЙ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ И МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ОБУЧЕНИЮ СТУДЕНТОВ ОВЛАДЕНИЮ ИНОЯЗЫЧНОЙ ИНТОНАЦИЕЙ

В статье исследуется процесс формирования билингвальной методической компетенции преподавателя иностранных языков, определение понятия компетентности с методической точки зрения и составляющие предметной

© О. А. Саприкін, 2017

компетентности. Учитывая то, что профессиональная компетенция, как структурно-функциональное понятие, имеет своё содержание, строение и уровневую организацию, рассмотрен её содержательный аспект. Принимая во внимание то, что компонентный состав профессиональной компетенции является предметом научных споров и дискуссий и до сих пор окончательно не оформился, приведены различные точки зрения ученых на эту проблему.

Ключевые слова: *компетенция, билингвизм, методическая, коммуникативная, профессиональная, иностранная речь, интонация, речь.*

FORMATION OF BILINGUAL METHODICAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGES PROFESSOR AND METHODICAL GUIDELINES FOR TRAINING THE STUDENTS IN MASTERING FOREIGN INTONATION

The article investigates the process of formation of bilingual methodical competence of foreign languages professor, the definition of competence from methodological point of view and components of subject competence.

Given the fact that professional competence, as both structural and functional concept, has its own meaning, structure and level organization, its meaningful aspect has been reviewed.

In the article the components of professional culture of the foreign language education sphere leader have been defined.

Professional competence of foreign language professor penetrates with its professional roots into both – the culture of the countries of studied languages and the culture of his native country.

It is therefore appropriate to speak about bilingual professional competence of foreign language professors, whose bilingual methodical competence stands as a component and as a part of linguodidactic competence.

Bilingual methodical competence of a professor of a foreign language is a combination of his knowledge, skills and abilities on the formation of each type of foreign language communicative competence of the students / pupils.

According to linguists' opinion, intonation, seen as the unity of emphasis and duration of sound, timbre and phrase melody, affects the understanding of speech.

In dialogical speech, expressive and emotional by its nature, the role of intonation (prosody) is particularly high, and the choice of one or another intonation model is in direct dependence on the situation of intercourse (communication), the individuality of the interlocutor, the communicative intention.

That is why the article provides the methods of formation and support for intonation skills as well as the sequence of mastery over the intonation.

Key words: *competence, bilingualism, methodical, communicative, professional, foreign, language, intonation, speech.*

Постановка проблеми. Формування певного рівня іншомовної комунікативної компетенції відбувається в процесі оволодіння студентами/учнями міжкультурним іншомовним спілкуванням у межах навчального предмету «Іноземна мова». Відповідно викладач іноземної мови повинен вміти сформувати мовленнєву, мовну, соціокультурну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетенції. Ось чому студенти, як майбутні викладачі іноземних мов, мають оволодіти технологіями формування в студентів/учнів кожного виду іншомовної комунікативної компетенції, набути певного рівня сформованості методичної компетенції викладача іноземних мов для успішного формування іншомовної комунікативної компетенції студентів/учнів.

Як структурно-функціональна професійна компетенція має свій зміст, будову та рівневу організацію, але компонентний склад професійної компетенції й став проблемою наукових дискусій, суперечок та ще не оформився остаточно як базовий модуль. Існують різні точки зору з цього приводу науковців (Е. Г. Азимов, Т. А. Долгова, Т. Ощепкова, Г. І. Вороніна, Д. Старкова, Ю. І. Пасов та інші) з думкою яких ми можемо погоджуватись, чи не погоджуватись, але проблему слід вирішувати та знаходити певні шляхи для цього.

Професійна компетенція викладача іноземної мови, фундаментом якої є блок інтегрованих знань,навичок і вмінь з професійно спрямованих навчальних дисциплін, своїм професійним корінням проникає як у культуру країн виучуваної іноземної мови, так і в культуру рідної країни, що спонукає науковців (І. І. Михалевська, В. В. Сафонова, Н. Г. Соколова) доцільним говорити про білінгвальну професійну компетенцію викладача іноземної мови, а білінгвальна методична компетенція викладача ІМ є сукупністю його знань, навичок, вмінь і здібностей щодо формування в студентів/учнів кожного виду іншомовної комунікативної компетенції.

У теперішній час поширюються можливості прямих контактів з носіями мови, зростають вимоги до якості вимови студентів/учнів. У процесі навчання англійської мови закладаються основи інтонаційного і ритмічного оформлення мовлення. Всі вони повинні бути комунікативно спрямовані, оскільки інтонація є необхідним позамовним елементом спілкування.

Мета дослідження полягає у накресленні шляхів формування білінгвальної методичної компетенції викладача іноземних мов та надання методичних рекомендацій що до навчання студентів/учнів оволодінню іншомовною інтонацією у процесі викладання англійської мови у навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оволодіння студентами міжкультурним іншомовним спілкуванням у межах навчального предмету «Іноземна мова» передбачає формування в них певного рівня іншомовної комунікативної компетенції [3, с. 109]. Відповідно викладач іноземної мови повинен вміти сформувати мовленнєву, мовну, соціокультурну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетенції. Отже студенти, як майбутні викладачі іноземних мов, мають володіти технологіями формування в студентів/учнів кожного виду іншомовної комунікативної компетенції, тобто повинні набути певного рівня сформованості методичної компетенції викладача іноземної мови, достатнього для успішного формування іншомовної комунікативної компетенції студентів/учнів.

Укладачі словника методичних термінів визначають компетенцію як сукупність знань, навичок і вмінь, які формуються в процесі навчання тієї чи іншої дисципліни, а також як здібність до виконання будь-якої діяльності. Якщо той, хто вивчає іноземну мову, набуває знань, навичок і вмінь, необхідних для його професійної діяльності виучуваною іноземною мовою, то предметна компетенція включає також професійну компетенцію.

Компоненти предметної компетенції (К)

Мовна К	Мовленнєва К	Комунікативна К	Країнознавча К	Професійна К

Як структурно-функціональне поняття професійна компетенція має свій зміст, будову та рівневу організацію. Так, змістовий аспект професійної компетенції викладача іноземної мови може бути поданий у вигляді щонайменше восьми груп професійно значущих умінь: проектувальних, адаптуючи, організаторських, комунікативних, мотиваційних (стимулюючих), контролюючих, дослідницьких і допоміжних умінь.

Компонентний склад професійної компетенції є предметом наукових суперечок і дискусій та ще не оформився остаточно як стандартний модуль. Так, згідно з методичним словником професійна компетенція викладача іноземної мови

включає мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції, а також методичну компетенцію як здібність користуватися іноземною мовою в професійних цілях, навчаючи мови [1, с. 472-473]. За Г.А.Долговою професійна компетенція викладача іноземної мови складається з технологічної (методичної), управлінської (організаторської, менеджерської) та комунікативної компетенцій. Особливістю останньої (комунікативної) компетенції є її органічне входження у склад перших трьох видів професійної компетенції як засобу їх реалізації. Т. Ощепкова та ін. [11, с. 199-201] виділяють мовну, комунікативну і методичну компетенції викладача іноземної мови. Представимо компетентний склад професійної компетенції викладача іноземної мови у вигляді схеми. При цьому, звичайно, наведені переліки не вичерпують існуючі точки зору науковців щодо складових професійної компетенції викладача іноземної мови.

Компоненти професійної компетенції викладача іноземної мови

Автори, рік	Види професійної компетенції			
Азимов, Щукин 1999	Мовна	Мовленнєва і комунікативна	Методична (виділено нами)	–
Дольова та інші 2001	Спеціальна	Технологічна (методична)	Управлінська (організаторська, менеджерська)	Комунікативна
Ощепкова та інші 2001	Мовна (linguistic)	Комунікативна (communicative)	Методична (methodological)	–

Відображаючи сучасні наукові розробки з цієї проблеми, Ю. І. Пассов пропонує один із варіантів модуля професійної компетенції вчителя іноземної мови – «культурну модель» діяча сфери іншомовної освіти. У межах цього модуля поняття «професійна компетенція» прирівнюється до поняття «культурна модель».

Компоненти професійної культури (К) діяча сфери іншомовної освіти:

Іншомовна К	Методична К	Психологічна К	Педагогічна К	Філологічна К	Духовна К	Соціальна К	Соматична К

Укладачі словника методичних термінів зазначають, що професійна компетенція викладача іноземної мови включає знання з галузей дидактики, психології, мовознавства, методики, психолінгвістики та інших наук, значущих для його професійної діяльності, володіння професійними вміннями (конструктивними, організаторськими, гносеологічними, комунікативними), а також уміннями організації й управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів. Відповідно якість професійної компетенції викладача іноземної мови визначається рівнем сформованості знань, навичок і вмінь, як її складових, що дозволяє говорити про рівневий характер професійної компетенції. Зокрема, Г. І. Вороніна виділяє такі рівні професійної компетенції викладача іноземної мови: базовий професійний рівень (рівень вчителя-початківця – випускника закладу освіти), професійно достатній рівень (рівень грамотного вчителя), професійно просунутий рівень (рівень вчителя-методиста) та професійно високий рівень (рівень учителя-інноватора чи вчителя-дослідника).

Беручи до уваги різні точки зору науковців щодо визначень структурно-функціонального поняття «професійна компетенція викладача іноземної мови», дослідники проблеми одностайно виділяють в її складі методичну компетенцію. Т. Ю. Тамбовкіна [6, с. 63–68] визначає методичну компетенцію вчителя іноземної мови як уміння планувати педагогічну діяльність, уміння адекватно використовувати широкий спектр методичних прийомів стосовно віку студентів/учнів і поставлених цілей навчання, вміння орієнтуватися в сучасній методичній літературі, здійснюючи відповідно до умов вибір посібників та інших засобів навчання, готовність і бажання підвищувати свій професійний рівень. Т. Ощепкова та ін.. [11, с. 199–201] вважають, що методична компетенція викладача іноземної мови складається із знань технології навчання мови, продуктивних і рецептивних умінь та здібності застосовувати їх в навчальному закладі.

Ні в якому разі не применшуючи вагомість наведених вище визначень методичної компетенції викладача іноземної мови, вважаємо проте, що вони не відображають її реального цільового призначення в шкільному навчально-виховному процесі з іноземної мови – формувати в студентів/учнів рівень комунікативної компетенції, достатній для здійснення ними іншомовного спілкування. Тому методичну компетенцію викладача іноземної мови доцільно визначити як сукупність його знань, навичок, умінь і здібностей щодо формування в студентів/учнів кожного виду іншомовної комунікативної компетенції.

В контексті професійно-педагогічних цілей навчання студентів іноземній мові подібні визначення наведені В. В. Сафоновою [5, с. 237]. Не приховуючи їх вагомості, зазначимо, що, по-перше, види іншомовної комунікативної компетенції, які формуються у студента/учня в закладі освіти та мають бути сформовані ним, не співпадають, за виключенням мовленнєвої і мовної компетенцій. По-друге, наведені визначення розкривають зміст кожного виду професійно-педагогічної компетенції лише стосовно самого студента, тобто характеризують певний рівень володіння ним іноземною мовою, і не дають чіткого уявлення про те, що повинен знати та вміти студент, формуючи конкретний вид іншомовної комунікативної компетенції в учнів. Отже, у визначенні поняття «методична компетенція викладача іноземної мови» мають бути відображені не лише знання, навички, вміння і здатність студента/учня володіння ним усіма видами іншомовної комунікативної компетенції, але й методичні знання, навички, вміння і здібності формування в студентів/учнів цих же видів іншомовної комунікативної компетенції.

Професійна компетенція викладача іноземної мови, фундаментом якої є блок інтегрованих знань, навичок і вмінь з професійно спрямованих навчальних дисциплін, своїм професійним корінням проникає як у культуру країн виучуваної іноземної мови, так і в культуру рідної країни. Саме тому ряд дослідників вважають доцільним говорити про білінгвальну професійну компетенцію викладача іноземної мови, складником юко ї є білінгвальна методична компетенція вчителя іноземної мови. І. І. Михалевська [4, с. 185] розглядає білінгвальну методичну компетенцію як частину лінгводидактичної компетенції, яка, за В. В. Сафоновою [5, с. 237], в свою чергу, є компонентом бікультурної професійно спрямованої компетенції, поряд з іншими її видами. Н. Г. Соколова [3, с. 108–109] визначає білінгвальну методичну компетенцію викладача іноземної мови як уміння коректно викладати і сприймати методичні цілі, інновації, аналізувати й узагальнювати рідною та іноземною мовами вітчизняний і зарубіжний досвід навчання студентів/учнів іноземної мови. Оскільки основою будь-якого професійного мовлення є терміни, то оволодіння ними уможливлює участь студента, майбутнього викладача іноземної мови, в професійній міжкультурній комунікації. Не заперечуючи вагомості знань студентом методичної

термінології як іноземною, так і рідною мовами, а також уміння використовувати її в професійному мовленні, на нашу думку, таке трактування білінгвальної методичної компетенції викладача іноземної мови є вузьким, оскільки відображає лише мовні засоби її реалізації.

Таким чином, методична компетенція є одним з компонентів професійної компетенції викладача іноземної мови; білінгвальна методична компетенція викладача іноземної мови є сукупністю його знань, навичок, вмінь і здібностей щодо формування в студентів/учнів кожного виду іншомовної комунікативної компетенції.

У сучасних умовах, коли поширюються можливості прямих контактів з носіями мови, підвищуються вимоги до якості вимови студентів/учнів.

В діалогічному мовленні, експресивному та емоційному за природою, роль інтонації (просодії) особливо велика, а вибір тієї чи іншої інтонаційної моделі знаходиться у прямій залежності від ситуайії спілкування, особистості співрозмовника, комунікативного наміру.

Для характеристики існуючого стану навчання інтонації з об'єктивного боку ми проаналізували діючі посібники для вивчення іноземної мови (ІМ). Вважаємо, що учні шкіл із поглибленим вивченням ІМ і навіть загальноосвітніх шкіл повинні вміти вибирати мовні засоби (на лексичному, граматичному та фонетичному рівнях) адекватної ситуації спілкування, тобто володіти елементарною комунікативною компетенцією. Аналіз показав, що на початковому етапі в книгах для вчителя підкреслюється важливість роботи над інтонацією, а на середньому і старшому етапах систематичної і цілеспрямованої роботи по підтриманню навичок, адекватних комунікативним задачам (КЗ) інтонування, як правило, не проводиться. Іноді використовуються окремі прийоми, спрямовані на засвоєння інтонації ІМ, що вивчається, але вони не носять системного характеру та використовуються у підручниках відповідно до особистої думки автора з цього питання. Зустрічаються випадки корекції умінь просодичного оформлення усного мовлення, яким не передувала робота з їх становлення та підтримки ні на молодшому, ні на середньому етапах навчання.

Що стосується ТЗН, фонозаписів мовлення дикторів-носіїв мови, схем з графічним зображенням мелодії, то в навчальних комплектах вони застосовуються рідко, а їх використання не є систематичним. На практиці викладачі змушені самі озвучувати тексти і вправи або шукати для цього носіїв мови, які не володіють нормативною вимовою і дикторськими навичками. На початковому етапі робота над інтонацією здійснюється за рахунок використання прийому імітації мовлення викладача на середньому і старшому етапах робота з підтримання навичок адекватного КЗ інтонування, як правило, не проводиться. Іноді можна спостерігати окремі прийоми коректування мови, які за відсутності певної системи навчання не призводять до адекватного інтонування при спілкуванні іноземною мовою.

Стосовно теоретичного аспекту проблеми, то про важливість роботи над інтонацією говорив Л.В. Щерба, його ідеї знайшли подальший розвиток у ряді філологічних та методичних досліджень, присвячених роботі над інтонаційним аспектом оформлення усного мовлення.

В теперішній час науковці знову звертають увагу на те, що фонетичний аспект залишається найменш розробленим у методиці викладання іноземних мов і ще й досі не існує комунікативно-зорієнтованої методики його викладання, коли робота над вимовою органічно входить до процесу навчання, спілкування на ІМ. Такий стан справ характерний як для вузівської, так і для шкільної методики. Все викладене дає нам можливість зробити висновок, що навчання інтонуванню усного мовлення на ІМ в умовах навчального закладу повинно стати невід'ємною частиною навчального процесу спілкування іноземною мовою на всіх етапах.

Якщо вираженням мовленнєвої взємодії при спілкуванні є діалогічне мовлення, а його кінцевим продуктом – діалогічний текст, то з цього можна логічно припустити, що навчати адекватному інтонуванню слід одночасно з розвитком діалогічного мовлення іноземною мовою.

Про те, що в діалогічній формі усного мовлення інтонація часто виступає практично єдиним засобом вираження тієї інформації, яку визначає ситуація спілкування, говорили Т.К. Макаренко, Г.О. Китайгородська та інші дослідники. Якщо виходити з прийнятого в методиці поняття діалогічної єдності як одиниці діалогічного мовлення, то за одиницю навчання інтонуванню слід прийняти просодичне оформлення діалогічної єдності (ДЄ), що використовується для вирішення елементарних комунікативних завдань (навчити вітатися, знайомитись, під час обміну формулами мовного етикету, демонстрації співрозмовнику свого емоційного стану). В адекватній ситуації спілкування вибір засобів просодичного оформлення мовлення в залежності від соціального статусу мовців та їх емоційного стану надасть можливість сказати про те, що студенти/учні оволодівають одним із компонентів комунікативної компетенції, яка включає в себе не лише уміння обирати відповідні ситуації спілкування, лексичні та граматичні засоби, а й відповідне інтонаційне оформлення.

Це дає можливість зробити певні висновки, які можна покласти в основу методики становлення й підтримки інтонаційних навичок:

– Інтонація розглядається як одиниця наголосу, тривалості звуків, тембру і фразової мелодії.

– Навчання інтонації доцільно проводити одночасно з роботою над розвитком діалогічної форми спілкування іноземною мовою.

– Одиницею навчання інтонації діалогічного мовлення ми пропонуємо вважати просодичне оформлення діалогічних єдностей, що використовуються для вирішення наведених елементарних комунікативних завдань (прощання, прохання, поздоровлення тощо).

– Метою навчання інтонації є оволодіння певним об'ємом лінгвістичних знань у галузі просодії іноземної мови, що вивчається (наголос, паузи, тривалість звуків) й уміння КЗ інтонування наступних типів ДЄ: 1) запит інформації – відповідь; 2) повідомлення інформації – вираження своєї думки; 3) прохання – реакція на прохання; 4) пропозиція – реакція на пропозицію; 5) обмін формулами мовного етикету; 6) вираження емоційного стану комунікантів.

Послідовність введення типів ДЄ зумовлюється потребами розвитку діалогічного мовлення.

Практика показала корективність наступної послідовності роботи над оволодінням інтонацією:

1. Ознайомлення студентів/учнів з елементами теорії просодії, введення лінгвістичних знань з теорії інтонації, наприклад, місце і роль наголосу, тривалість звуків, розподіл на ритмічні групи (паузи), підвищення і зниження тону та їх графічне зображення.

2. Показ інтонаційного оформлення ДЄ викладачем (звукова демонстрація + опора на графік + опора на текст чи на речення).

3. Порівняльний показ інтонаційної реалізації, аналогічної діалогічної єдності в українській мові, з метою попередження можливості інтерференції.

4. Фіксація студентами/учнями інтонаційного оформлення ДЄ (графіки мелодії, маркування наголосу, тривалості звуків, мелодичної вершини – найвищої ноти промовленої фрази).

5. Відтворення студентами/учнями ДЄ (імітація на усвідомленій основі із застосуванням лінгвістичних знань з теорії просодії).

6. Розпізнавання ситуації на слух.

7. Диференція інтонаційних моделей за типом кривої з показом виду моделі на графіках.

8. Відтворення інтонації за типом кривої.

9. Самостійне інтонаційне рішення згідно заданої лексико-граматичної форми.

10. Самостійне лексико-граматичне і просодичне рішення елементарних комунікативних завдань у ситуаціях спілкування (у нейтральному стилі).

Наступним етапом роботи над інтонацією може бути показ стилістичного варіювання просодичних засобів у зілежності від конкретної ситуації спілкування (соціальний статус мовців, емоційний стан комунікантів). При цьому доцільно використовувати такі прийоми:

1. Показ відмінного рішення ідентичних комунікативних завдань(КЗ) у залежності від стилю мовлення: нейтральний, що використовується для спілкування у будь-якій ситуації, розмовно-фамільярний – для спілкування з близькими родичами і друзями, офіційно-діловий – для спілкування з дорослими малознайомими людьми.

2. Диференціація емоційних відтінків, що є прямим виходом лінгвістичних знань і навичок у спілкуванні іноземною мовою.

3. Самостійне просодичне вирішення КЗ з використанням стилістичного варіювання інтонаційних засобів, що характерно, наприклад, для спілкування під час рольової гри.

Досвід роботи показав, що свідома, цілеспрямована та систематична робота із становлення та підтримки навичок адекватного інтонування діалогічного мовлення іноземною мовою сприяє розвиткові процесу сприйняття мовлення на слух, а також інших видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, монологічного мовлення, розвитку мислення, само- і взаємоконтролю, виховує студентів/учнів, надає їхньому мовленню рідною мовою емоційності, яскравості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Білінгвальна методична компетенція викладача іноземної мови є частиною лінгводидактичної компетенції, яка в свою чергу являється компонентом бікультурної професійно спрямованої компетенції поряд з іншими її видами, що визначається як уміння коректно викладати і сприймати методичні цілі, інновації, аналізувати й узагальнювати рідною та іноземною мовами вітчизняний і зарубіжний досвід навчання студентів/учнів іноземної мови оскільки основою будь-якого професійного мовлення є терміни, то оволодіння ними уможливлює участь студента, майбутнього викладача іноземної мови, в професійній міжкультурній комунікації. На нашу думку таке трактування білінгвальної методичної компетенції викладача іноземної мови є вузьким, оскільки відображає лише мовні засоби її реалізації. Досвід роботи показав, що свідома, цілеспрямована та систематична робота із становлення та підтримки навичок адекватного інтонування діалогічного мовлення іноземною мовою сприяє розвитку процесів сприйняття мовлення на слух, а також інших видів мовленнєвої діяльності:і аудіювання, читання, монологічного мовлення, розвитку мислення, само- і взаємоконтролю, виховує студентів/учнів, надає їхньому мовленню рідною мовою емоційності, яскравості.

Література:

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – СПб : Златоуст, 1999. – 472 с.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання,оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003.– 109 с.

3. Методика обучения иностранным языкам: Программа для педагогических колледжей. Специальность: 0303 Иностранный язык. Квалификация: учитель иностранного языка в основной школе / Сост. Н. Г. Соколова.– М. : Еврошкола, 1999. – 105 с.

4. Михалевская И. И. Стратегия формирования билингвальной методической компетенции на базе упражнений и методических паспортов // Языковое образование в национально-культурном наследии России: исторические традиции, современность, взгляд в будущее: Тезисы докладов к конференции. – М. : АПК и ПРО, 2001. – С.185–187.

5. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизацый / В. В. Сафонова. – Воронеж : Истоки, 1996. – 237 с.

6. Тамбовкина Т. Ю. Развитие профессиональной автономии у будущих учителей иностранного языка с использованием метода проектов / Т. Ю. Тамбовкина // Иностр. яз. в школе. – 2000. – № 5. – С. 63–68.

7. Brown G. Listening to Spoken English / G. Brown. – M. 1984. – 76 c.

8. Brown G., Jule G. Teaching the Spoken English. – Lnd., 1983. – 117 c.

9. International Congress of Phonetical Science, the XI. – Tallinn, 1987. – 39 c.

10. Knowles G. Variable Strategies in Intonation / G. Knowles. – Berlin, 1984. – 72 c.

11. Oschepkova T., Starkova D. techniques in Teacher training Context / T. Oschepkova, D. Starkova // Языковое образование в национально-культурном наследии России : исторические традиции, современность, взгляд в будущее: Тезисы докладов к конференции. – М. : АПК и ПРО, 2001. – С. 199–201.

УДК 811.161.2’373.7 – 115 (045)

Т. Ф. Семашко, Т. С. Тютюма,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СЕНСОРНИМ КОМПОНЕНТОМ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Пропоноване дослідження зумовлене недостатньою увагою лінгвістів до фразеологізмів із сенсорним компонентом як репрезентантів етнокультурної інформації. У результаті проведеного аналізу з’ясовано: тотожні за своїм компонентним складом фразеологічні одиниці із перцептивним компонентом в українській і англійській мовах виявляють розбіжності на семантичному та структурному рівнях. Така специфічність фразеологізмів зумовлена морально-естетичними пріоритетами етносу, що є засобами вторинної номінації.

Ключові слова: *фразеологізм, етнокультурний стереотип, сенсорний компонент, вторинні номінації, семантичний рівень.*

ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С СЕНСОРНЫМ КОМПОНЕНТОМ В РАЗНОСТРУКТУРНИХ ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Предлагаемое исследование обусловлено недостаточным вниманием лингвистов к фразеологизмам с сенсорным компонентом как репрезентантов этнокультурной информации. В результате проведенного анализа ввыяснено:

© Т. Ф. Семашко, Т. С. Тютюма, 2017

тождественны за своим компонентным составом фразеологические единицы с перцептивным компонентом в украинском и английском языках обнаруживают расхождения на семантическом и структурном уровнях. Такая специфичность фразеологизмов обусловлена морально-эстетическими приоритетами этноса, что есть средствами вторичной номинации.

Ключевые слова: *фразеологизм, этнокультурный стереотип, сенсорный компонент, вторичные номинации, семантический уровень.*

FEATURES OF PHRASEOLOGISMS WITH SENSORY COMPONENT IN DIFFERENT STRUCTURAL LANGUAGES (BASED ON UKRAINIAN AND ENGLISH)

The importance of sensory in perception of the world by a human world can not be overstated, because of its help we are able to perceive the world in all it's variety, feel the finest disfinctions of natural life. Any of the phenomena of reality that perceived by the senses, in parallel subject to the logical comprehension and categorizing. The close connection of categorization with system of world perception by five senses and with sensorimotor and perceptual processing of data by language, on the other, makes actual researches of specific of linguistic representation of sensory (perceptual) mental complexes, as what come forward perceptual ethnocultural stereotypes of different languages.

The proposed study predefined by insufficient attention of linguists to phraseology with sensory component as representants of ethnocultural information. It is found out as the result of the conducted that identical phraseologisms by its component composition with perceptual component in Ukrainian and English find out differences on the semantic level. Such specific of predefined by phraseology moral and aesthetic priorities of ethnos that incarnate facilities of secondary nomination.

Prospects of further research see din deepening into the specifics of ethnocultural stereo typing; systematization of ways of recreation of cultural meanings by lingual facilities of Ukrainian language.

Key words: *idiom, ethno-cultural stereotype with sensory component, secondary nomination, semantic level*

Значущість сенсорики у сприйнятті людиною світу неможливо переоцінити, оскільки за її допомогою ми отримуємо можливість сприймати світ в усьому його розмаїтті, відчувати найтонші відтінки природного буття. Будь-який із феноменів навколишньої дійсності, що сприймається органами чуття, паралельно підлягає логічному осмисленню і категоризації. Тісний взаємозв'язок категоризації з системою сприйняття світу п'ятьма органами чуття і з обробкою сенсомоторних і перцептивних даних за допомогою мови [4, с. 307], робить актуальними дослідження специфіки мовної репрезентації перцептивних ментальних комплексів, якими виступають фразеологічні одиниці з сенсорним компонентом різних мов.

Мета статті – розглянути особливості відтворення фразеологізмів із перцептивним компонентом української та англійської мов.

Об'єктом пропонованого дослідження виступають фразеологізми сучасної української та англійської мов, у структурі яких наявний сенсорний компонент.

Поставлена у дослідженні мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити корпус фразеологічних одиниць української та англійської мов із сенсорним компонентом; 2) установити семантичне значення українських та англійських фразеологізмів; 3) з'ясувати взаємодію мови та культури різних лінгвальних груп; 4) представити специфіку реалізації фразеологічних одиниць із сенсорним компонентом у різноструктурних мовах; 5) означити фразеологізми як культурномарковані мовні структури.

Фразеологізми української та англійської мов є об'єктом постійного вивчення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, національно-культурна специфіка семантики фразеологічних одиниці (далі ФО) репрезентована працями С. Денисенко, Д. Добровольського, В. Ужченка, F. Kraas; роль генетичного прототипу в формуванні семантики ФО, реалізації конотаційних можливостей фразеологізмів відтворено в дослідженнях В. Гаврись, Ю. Солодуб; функціонуванням онімів у складі ФО займалися Б. Ажнюк, З. Загірова, Г. Манушкіна; конструкти (зокрема, ФО), що формують уявлення про альтернативні варіанти осмислення феноменів чуттєвого сприйняття та способи кодування такого типу інформації, були в полі зору О. Деменчук тощо. Проте до сьогодні не спостережено порівняльного дослідження фразеологічних одиниць із сенсорним компонентом, виконаних на матеріалі української та англійської мов, що і робить актуальною тему пропонованого дослідження.

Відмінності фразеологічних систем української та англійської мов викликають багато суперечностей при перекладі. Основним джерелом таких суперечностей є семантична багатоплановість ФО, завдяки якій навіть сигніфікативно еквівалентні та типологічно схожі явища не задовольняють вимог еквівалентності перекладу. Кожна фразеологічна одиниця є структурою – системою обмежень у виборі перемінних на семантичному, лексичному, морфологічному і синтаксичному рівнях [6, с. 242].

Згідно положенню герменевтичного закону В. фон Гумбольдта й О. Потебні, «розуміння іншого відбувається на підставі розуміння самого себе, позаяк люди мають спільну психічну природу й закони духовної діяльності: «Людина розуміє іншу людину не таким чином, що насправді передає їй знаки предметів, а таким чином, що торкається тієї самої ланки ланцюга чуттєвих уявлень і понять, торкається тієї самої клавіші свого духовного інструмента» [7, с. 112].

Фразеологія спільна для української й англійської мов кількісно незначна за певних причин: а) мови належать до різних лінгвальних груп, які далеко розійшлися у плані граматичної будови, лексичного складу; б) в історичному розвитку кожна з мов зазнала неоднакових позамовних впливів; в) українська й англійська мови є дистантними [3], тобто носіїв цих мов не об'єднує ні білінгвізм, ні безпосередні територіальні контакти.

Тісний пізнавальний контакт людини із об'єктивним світом забезпечують сенсорні процеси: сигнали, які надходять до сенсорної системи людини з навколишнього світу, обробляються її свідомістю, узагальнюються та фіксуються в пам'яті, формуючи етнокультурні стереотипи сенсорного сприйняття, об'єктиваторами яких виступають фразеологізми. Під останніми ми розуміємо об'єктивовану типовими мовними засобами певну узагальнену, етнічно-специфічну, історично-мінливу та часто повторювальну метальну структуру, яка на рівні емоційного та асоціативного сприйняття фіксує результати профілювання світу етнічною свідомістю [8].

Фразеологізми – це знаки вторинної номінації значення яких може бути потрактовано: 1) на основі суміжних значень складників фразеологічних одиниць; 2) шляхом переосмислення компонентів звороту; 3) шляхом подвійного переосмислення (у випадку наявності сенсорного складника у їх структурі).

Доведемо сказане на прикладах. Так, за своєю семантикою є подібними фрезологізми *як чорний віл у ярмі* та *work one's fingers to the bone,* що в україномовному та англомовному середовищах означають 'тяжко, надмірно працювати'. Однак в англійській мові засвідчено іще один фразеологізм з подібним, але не тотожнім значенням: *to work like a horse* ('працювати як кінь'), де носієм ознаки є лексема *horse (кінь)*, що умотивовано символічною значущістю тварин. В українській

традиції волів здавна використовували як тяглову силу; воли, опоетизовані в народній творчості, символізують важку працю, покору, терпіння. Припускаємо, що в англійській етномовній картині світу символом покірності є кінь. Звідси і розбіжність на рівні сенсорного складника, де сема ‘працювати важко’ в українській мові підсилена ад’єктиватором *чорний* (*як чорний віл*), а в фразеологізмах англійської мови такий складник відсутній.

На підтвердження означеної думки наводимо фразеологізм *за гаряче й студене хапати* ‘усе робити, ні від якої роботи не відмовлятися’, об’єктивований лексемами тактильного модусу *гаряче, студене*, якому в англійській мові відповідає фразеологізм *a willing horse,* базовим компонентом якого є лексема *horse* (кінь). Переосмислення такого образу об’єктивоване символічністю тварини: кінь символ руху, швидкості.

Цікавим є фразеологізм англійської мови *a rare bird* ‘рідкісна птаха’, ‘дивина’, якому в українській мові відповідає фразеологізм *біла ворона*. Біла ворона – символ когось або чогось рідкісного, незвичайного. За легендою, могутній богатир убив злого духа разом з його коханкою; прилетіли ворон і ворона і стали клювати: ворон клював тільки нечистого, тому він лише чорний, а ворона клювала і чистого, і нечистого, тому буває і білою, і чорною [2, с. 117]. Розбіжність сенсорного значення означених фразеологізмів виявляється на структурному рівні. В українській мові значення фразеологічної одиниці передається за допомогою прикметника *біла* (об’єктиватор зорового модусу), а в англійській – перцептивний компонент не виражений. Аспектно, що в англійські мові є прикметникове сполучення *a white crow,* що буквально перекладається як *біла ворона* та не набуває статусу фразеологізму.

Нами спостережено, що зачасту перцептивні компоненти фразеологічних одиниць української мови, в англійській мові відтворюються за допомогою інших колірних прикметників.

Так, фразеологізм *голубі шоломи* ‘війська спеціального призначення’ в англійській мові представлений фразеологізмом *green berets,* які мають тотожну семантику. Можемо припустити, що в українській етномовній картині світу залучено прикметник *голубий* як асоціатив із кольором неба та води (війська спеціального призначення виконують свої професійні обов’язки як на суші, так і на воді). Використання прикметника *green* в англійській мові пояснюємо тим, що в системі колірної символіки зелений асоціюється зі спокоєм, повною безпекою, гармонією [5]. Також відома думка психологів, що саме зелений колір – колір повної безпеки. Звідси, семантично однакові фразеологізми представлені різними лексемами одного перцептивного модусу – зорового.

Дещо по-іншому потрактовуємо взаємозамінні номінації жовтий / *green*. На позначення заздрості в англійській мові вживаються вислови: *green with envy* – ‘мучений заздрістю’, *to look through green glasses* – ‘заздрити’, *green-eyed monster* – ‘заздрість’, семантика яких передається через колоратив *green*; В українській мові спостережено вираз *заздрість з жовтими очима, мов жовтки,* семантика яких умотивована кольоропозначенням *жовтий* [9, с. 96]. Пояснення вбачаємо в наступному: в кольоровому спектрі зелений та жовтий стоять поруч [5], тому не дивно, що останні вживаються в різних мовах як взаємозамінні лексеми. Використання означених прикметників для передачі почуттів заздрості, ревнощів пов’язане з фізіологічними процесами в організмі людини, коли індивід відчуває останні, в нього інтенсивно виділяється жовч (жовч – ‘гірка жовто-зелена утворена в печінці рідина, необхідна для засвоєння жирів і посилення функцій кишечника’) і шкіра набуває жовто-зеленого відтінку.

Фразеологічні одиниці можуть передавати сенсорне значення і за відсутності перцептивного компонента у їх структурі. Так, наприклад, фразеологізми *ніби аршин проковтнув* / *as stiff as poker* вживаються зі значенням ‘про людину, яка держиться неприродно прямо, виструнчено’, однак, буквально англійський фразеологізм означає ‘гнеться як кочерга’. На перший погляд такі фразеологізми є семантично однакові, але при детальнішому аналізі виявляються їх розбіжності: в українській мові компоненти фразеологізму передають перцептивне значення, де носієм ознаки виступає іменник *аршин* (об’єктиватор зорового модусу), а в англійській мові – іменник *poker* (‘кочерга’), який немає відношення до перцепції. Однак при перекладі фразеологізму останній передає сенсорні конотації.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли висновків. Фразеологізми із сенсорним складником української і англійської мов є одиницями вторинної номінації, які у своїй значеннєвій площині демонструють спільні семи. Розбіжності спостережено на рівні компонентного аналізу; переосмислення образного / необразного значень; співвіднесеності / не співвіднесеності кольоропозначень; символічності; етнокультурної значущості. Така локальна маркованість ФО обумовлена тим, що останні тісно пов’язані з історією країни, соціальним устроєм, трудовою діяльністю людей. Вираження національного менталітету знаходить свій вияв в семантиці тих фонових знань, які вербалізуються в знакових комплексах, комунікативних одиницях, що уміщують оцінні реакції, і через систему значень відображають асоціативно-образну систему морально-етичних уявлень, зафіксованих конкретною мовною системою.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у заглиблення в специфіку етнокультурної стереотипізації; систематизації шляхів відтворення культурних смислів лінгвальними засобами української мови.

Література:

1. Баранцев К. Г. Англо-український фразеологічний словник / К. К. Баранцев. – К., 1993. – 324 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 705 с.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 174 с.
4. Кубрякова Е. С. Языки и знание : На путиполучения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культури, 2004. – 560 с.
5. Кузнєцова Д. Ю., Спіцина В. Є. Семантичний простір фразеологічних одиниць з кольороназвами зелений/green/grün в українській, англійській та німецькій мовах: зіставний аспект / Д. Ю. Кузнєцова, В. Є. Спіцина // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. – Вип. 22. – 2011. – С. 111–115.
6. Поліщук Т. В. Порівняльна характеристика фразеологізмів на позначення рис характеру людини у процесі здійснення професійного перекладу з англійської та польської мов українською / Т. В. Поліщук // Філологічні науки. – 2013. – С. 241–245.
7. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
8. Семашко Т. Ф. Перцептивний компонент у структурі етнокультурних стереотипів-вестизмів / Т. Ф. Семашко // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – № 1–2. – 2015. – С. 239–246.
9. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К., 1993. – 686 с.

УДК 81.1

Л. Л. Семененко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КАТЕГОРІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Для з'ясування ролі і місця мови в категоризації політичної дійсності варто дослідити характеристики, за якими явище довкілля визначається людською свідомістю як галузеве і, відповідно, відноситься до певної лексичної категорії. Такою категорією в мові визначаємо тематичну групу, що об'єднує слова на основі суттєвих, об'єктивно представлених ознак фактів політичної дійсності. Тому стаття присвячена дослідженню суттєвих ознак об'єктів, явищ і подій, через які вони номінуються суспільно-політичної лексикою.

***Ключові слова**: категоризація, категорія, суттєві ознаки, тематична група, суспільно-політична лексика.*

КАТЕГОРИАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ

Для выяснения роли и места языка в категоризации политической действительности стоит исследовать характеристики, по которым явление окружающей среды определяется человеческим сознанием как отраслевое и, соответственно, относится к определенной лексической категории. Такой категорией в языке определяем тематическую группу, объединяющую слова на основе существенных, объективно представленных признаков фактов политической действительности. Поэтому статья посвящена исследованию существенных признаков объектов, понятий и событий, посредством которых они называются общественно-политической лексикой.

***Ключевые слова**: категоризация, категория, существенные признаки, тематическая группа, общественно-политическая лексика.*

CATEGORIZING CHARACTERISTICS OF POLITICAL VOCABULARY

The article considers the categorizing characteristics of political vocabulary. To clarify the role and place of language in processes of categorizing political reality one should explore the essential signs of the facts of reality. Human mind determines such characteristics as signs of certain areas and relates them to a particular lexical category. Such category in language is a thematic group that combines words-based objective facts which presented signs of political reality. Therefore, the article is devoted to research ways to determine the essential features of the facts of reality, because they are recognized by human mind during the relevant segment of reality perception: consequently, it is nominated by political vocabulary. This thematic group includes explicate collective knowledge about the political reality presented by verbal signs. This approach to the study of ways to categorize political reality makes possible interpretation the language world view as a system of universal ways to increase semantic meanings.

***Key words**: categorization, category, essential signs, thematic group, political vocabulary.*

Дослідження способів категоризації політичної дійсності ставить завданням охарактеризувати параметри й критерії, за якими мовні знаки об'єднуються в класи й сприймаються носіями через визначення належності таких до певної поняттєвої категорії. Усі факти довкілля під час їхнього сприйняття (категоризації) класифікуються за певними критеріями й підводяться під визначену категорію знань, які об'єктивуються в мові через лексичні засоби й синтаксичні конструкції, прийнятні для об'єктивації галузевих понять. Такі класи в мові визначаємо тематичними групами, що формуються за логічним принципом на основі відомих екстралінгвістичних зв'язків та відношень між сприйманими об'єктами.

Нині когнітивний інструментарій дослідження дозволяє значно розширити погляди на тематичні об'єднання лексичних засобів у категорії, що зумовлено збільшенням обсягу знань про ментальну основу мови, особливості процесів пізнання і розширеного розуміння функцій мови, зокрема у процесах категоризації дійсності.

Дослідження проблем упорядкування знань про дійсність є нині актуальними (М. М. Болдирев, В. Старко, M. Bremer, D. A. Crus, R. Jackendoff, G. Lakoff, John R. Taylor та ін.) і перспективними, позаяк дозволяють виявити та описати механізми формування знань і фіксації їх ментальними структурами. Під ментальними структурами розуміємо різного типу концепти: образи, поняття, фрейми тощо. Мовні засоби на сьогодні – єдиний засіб, що забезпечує доступ до таких знань. Саме завдяки мові ми можемо досліджувати, вивчати і систематизувати інформацію про структури психічних знань [5], що містять знання про світ.

Категоризація – пізнавальний процес, який безпосередньо бере участь у систематизації і впорядкуванні знань за тематичним принципом. Польський дослідник А. Донбровскі (Andrzej Dąbrowski), критикуючи класичну теорію категоризації, якою окреслено критерії для віднесення об'єкта дійсності до певної категорії, зазначає, що світ змінний (»świat … jest zmienny») [3, s. 111], а тому і знання про нього динамічні. Відповідно і самі об'єкти, віднесені до тої чи іншої категорії, не можуть залишатися сталими із визначеними ознаками протягом тривалого часу. Категоризація об'єктів і фактів дійсності не є одноразовою, а відбувається перманентно під час сприймання та оцінювання навколишнього світу. Наслідком категоризації є сформований внутрішній суб'єктивний образ світу, що може об'єктивуватися в мові.

Категоризація не може розглядатися поза врахуванням концептуальних знань про світ, тому вона тісно пов'язана з іншим пізнавальним процесом – концептуалізацією. Достатньо статей останнього часу присвячені дослідженню взаємозв'язків і взаємозумовленості процесів категоризації і концептуалізації. Так, П. Грабарчук (Paweł Grabarczyk) зазначає, що в гуманітарних дослідженнях категоризація й концептуалізація часто не розрізняються за чітко визначеними критеріями [4]. Учений на мовних фактах доводить, у чому полягає принципова різниця між цими двома когнітивними процесами.

У межах зазначеної вище проблематики, ставимо собі за мету визначити, які чинники (суттєві ознаки) факту дійсності визнаються людською свідомістю релевантними під час сприйняття сегмента дійсності, у наслідок чого він номінується суспільно-політичної лексикою. У свою чергу зазначимо, що ця група лексики представляє об'єктивовані колективні знання про політичну дійсність, представлені вербальними знаками.

Опираючись на визначену мету, ставимо завданням: (1) визначити суспільно-політичну лексику як мовну (лексико-семантичну) категорію у кореляції з ментальною категорією 'політична дійсність'; (2) з'ясувати, які категоризаційні характеристики (суттєві ознаки) використовує людська психіка для позначення факту дійсності як політичного, що є підставою для позначення його лексемою саме цієї тематичної групи.

Ми визначаємо суспільно-політичну лексику як лінгвістичну категорію, у якій об'єктивовані колективні знання певного соціуму про політичну дійсність. У свою чергу, політична дійсність – ментальна категорія, представлена психічними і мовними структурами для позначення та інтерпретації сегменту дійсності, який охоплює політичну галузь. Це ментально-мовна структура. Ментальна – бо формується внаслідок процесів категоризації і концептуалізації світу в психіці

© Л. Семененко, 2017

індивіда у вигляді концептуальних структур. Знання про світ зберігаються в абстрактній, категоріальній формі [1, с. 37], тобто інформація про всі конкретні сутності узагальнюються та об'єднуються психікою людини в окремих концептах. Так, концепт *політик* – 'той, хто займається питаннями політики; політичний діяч' [6, с. 824]) об'єднує в собі всі можливі риси (суттєві і несуттєві ознаки) кожного конкретного члена, що входить до цієї категорії. Для української мовної картини світу характерні такі експліковані в мовних формах суттєві ознаки цього концепту: *політик* – 'представник бізнесу або бізнесмен': *Порошенко також має довести, що він політик, а не бізнесмен, який ховається за постом президента* (Газета по-українськи, 05.04.2016); *політик* – 'намагається щось робити, щоб подобатися виборцю': *Домовленості, переговори, знову домовленості. Непопулярні рішення, які рятують економіку. Популярні рішення, що знижують її конкурентоспроможність. Балансування на грані народної нелюбові в спробах зробити хоч щось і попутно не розгубити голосів* (Городок, 05.05.2016); *політик* – 'людина, яка обіцяє': *Всемогутні кандидати до органів місцевої влади обіцяють закінчити війну, знизити тарифи і реформувати армію. Вони ж беруться нагодувати голодних і вилікувати немічних* (Еспресо, 14.10.2015); *політик* – 'помиляється', 'грає', 'шукає власну вигоду' та ін.

Категорія 'політична дійсність' також мовна структура, бо обов'язковою умовою категоризації політичної дійсності є здатність узагальнювати знання про неї та позначати результати таких узагальнень мовними формами. Пор., *виборець* – 'особа, що обирає або має право взяти участь у виборах; учасник виборів' [6, с. 101]. Часто мовна форма доповнюється структурно іншими компонентами, що залежить від конкретно сприйманої ситуації. Пор., укр. *нетверезий виборець, український виборець, ціна голосу виборця*; пол. *potencjalni wyborcy, przyszli wyborcy, młodzi wyborcy, wyborca niepełnosprawnyi* та ін. Поданий приклад свідчить, що у структурі лексичного значення не завжди можуть бути відбиті усі можливі лексичні значення слова, тому визначені суттєві ознаки факту політичної дійсності доповнюються через характеристики, виражені іншими лексемами, що проявляються в екстралінгвальних ситуаціях.

Терміном концепт позначаємо психічні структури, що формуються внаслідок чуттєвого і раціонального пізнання дійсності. Зміст концепту може містити різний обсяг знань і залежить від знань індивіда про виділений фрагмент дійсності. Концепт містить категорійні і ціннісні характеристики. Обов'язковим компонентом змісту концепту є колективні знання, які об'єктивуються в мові у вигляді лексикографічних дефініцій. Репрезентувати концепт можуть різні мовні знаки, що прямо залежатиме від виділених із його структури ознак.

Усі знання про світ зберігаються у свідомості індивіда в категорійній формі. Мова є засобом концептуалізації і категоризації дійсності. Мовні категорії є концептуальними структурами. Це означає, що всі ознаки і характеристики, які формуються у свідомості людини у вигляді певних концептів, не обмежуються одним конкретним об'єктом, а поширюються на класи об'єктів [2, с. 5].

Категорія – дуже широке поняття, що може об'єднувати значну кількість членів. Частина членів матиме характеристики, що об'єднують їх в різні підструктури: *держава, культура, вибори, переговорний фронт, лінія розмежування, узурпація влади, прозорі вибори, повалення диктатури, коштувати українцям дорого, податкова реформа, розслаблюючий період оманливої весняно-літньої стабілізації, депресія в економіці* та ін. Категорії базового рівня є найбільш узагальненими і простими для сприйняття.

Рух до категорій суперординатного чи субординатного рівнів супроводжується спеціалізацією, конкретизацією чи узагальненням. Наприклад, *політик* – категорія базового рівня; *член партії УРП* – вимагає, як мінімум, знань про те, що ця партія існує, *нечесний політик* – можна сказати про конкретну людину, за якою ми виділяємо відповідні ознаки – категорія субординатного рівня; суб'єкт політичної діяльності – категорія суперординатного рівня – вимагає знань про особливості і статус такої особи. Виходячи з цього, можна говорити, що, очевидно, категорії субординатного рівня є природними, бо мають відповідники в реальному матеріальному світі (пор., *О. Онищенко – нечесний політик*).

Політика – це діяльність, де чітко виявляються мовна динаміка, зміни в суспільній свідомості, ментальності носіїв мови, активні процеси в сучасній лексиці. Політична галузь представляє сегмент недискретної дійсності, представлену суб'єктами політики, об'єктами та відношеннями між ними. Усі ці знання формуються у свідомості індивіда у вигляді концептуальної мережі, представленої в категорійній формі. Центром такої категорії є мегаконцепт *політика*. Він об'єктивований на мовному рівні лексичними одиницями і граматичними конструкціями, в значенні яких більшою чи меншою мірою представленні суттєві ознаки цього концепту.

У СУМі лексема *політика* має 4 значення: (1) діяльність органів державної влади та управління щодо внутрішнього життя країни і міжнародних відносин, а також діяльність суспільних партій, угруповань, що відповідає їхнім цілям та інтересам; (2) події і питання суспільного, державного життя; (3) лінія чиєїсь поведінки в чому-небудь; (4) революційна або підривна діяльність, участь в антиурядових виступах [6, с. 824]. Семантичне поле концепту формується через сукупність парадигматичних, синтагматичних і асоціативних відношень: *геополітика, регіональна політика, соціальна політика, економічна політика, національна політика, екологічна політика, військова політика, соціальна політика, науково-технічна політика, культурна політика* та ін. Суттєвими ознаками, що об'єднують члени в одну тематичну групу, можуть бути семантичні компоненти, що вказують на приналежність до політичної дійсності. Наприклад, 'політична діяльність': *вибори, виборча кампанія, засідання уряду* та ін.; 'політика за дією': *політика умиротворення, політика примушування до миру* та ін. З іншого боку, політика може бути *внутрішня* і *зовнішня*. Підставою для такого об'єднання є суттєва ознака 'спрямованість політики на внутрішній чи зовнішній напрям діяльності'. За критерієм виділення ознаки 'суб'єкт політики', тематична група має такі члени: *державна, партійна, суспільних організацій та рухів* та ін.; ознака 'за масштабами ведення' передбачає входження до категорії таких членів: міжнародна, світова, локальна, регіональна; 'за терміном дії': короткострокова, середньострокова, довгострокова; 'за метою': політика нейтралітету, національного примирення, політика «відкритих дверей», політика «великого стрибка», політика компромісу. З поданих прикладів бачимо, наскільки гнучкими, динамічними, різноплановими є критерії віднесення / невіднесення об'єкту дійсності до категорії політична дійсність.

Отже, політична дійсність – це ментально-мовна категорія, представлена як у свідомості індивіда у вигляді психічних структур (різних типів концептів), так і в мові у вигляді тематичної групи. Ця тематична група об'єктивується суспільно-політичною лексикою як лексико-семантичною категорією, що становить сукупність лексичних засобів для експлікації понять політичної дійсності. Основою для об'єднання членів тематичної групи на позначення об'єктів, подій і явищ екстралінгвальної дійсності, що покривають політичну галузь, є відношення між ними в об'єктивному світі.

Перспективою подальших розвідок вбачаємо визначення парадигматично й синтагматично представлених способів категоризації політичної дійсності в мовній картині світу як шляхів, які зумовлюють динаміку системи мови.

Література:

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Введение в когнитивную лингвистику / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2014. – 236 с.
2. Болдырев Н. Н. Языковые категории как формат знания / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 2. – С. 5–22.
3. Dąbrowski A. Umysł ucieleśniony a kategoryzacja / Andrzej Dąbrowski. – W. : Studia Philosophiae Christianae, 2008. – S. 111–125.
4. Grabarczyk P. Czym się różni kategoryzacja od konceptualizacji? / Paweł Grabarczyk. – W. : Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria, 2013. – № 2 (86). – S. 455–470.
5. Tabakowska E. Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa / Elżbieta Tabakowska. – Kraków, 2001. – 350 c.
6. Словник української мови. – К. : Просвіта, 2012. – 1316 с.

УДК 811.112.2:37.016

Л. А. Середюк,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

METHODEN FÜR TEILNEHMERAKTIVIERENDES LEHREN UND LERNEN DER DEUTSCHEN SPRACHE

АКТИВНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ І ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто нові креативні методи викладання та вивчення німецької мови, що активують слухачів, та особливості їх реалізації на заняттях іноземної мови. Також у статті продемонстровано практичні прийоми роботи щодо впровадження кожного окремого методу. Обґрунтовано значимість використання даних методів.

Ключові слова: *методи, навчальні методи, методична збірка, «АВС метод», метод «Мисливець за автографом», «Бінго», «Карусель», «Письмова розмова», «4 кути», «Кубічна дискусія».*

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассмотрены новые креативные методы преподавания и изучения немецкого языка, которые активируют слушателей, и особенности их реализации на занятиях иностранного языка. Также в статье продемонстрировано практические приемы работы по внедрению каждого отдельного метода. Обоснованно значимость использования данных методов.

Ключевые слова: *методы, учебные методы, методический сборник, «АВС метод», метод «Охотник за автографом», «Бинго», «Карусель», «Письменный разговор», «4 угла», «Кубическая дискуссия».*

THE ACTIVE METHODS OF TEACHING AND LEARNING THE GERMAN LANGUAGE

The article deals with new creative methods of teaching and learning the German language, that activate students and the peculiarities of their realization at the foreign language lessons. The practical techniques concerning every method introduction are demonstrated as well. The importance of these methods' usage is proved.

Key words: *methods, learning techniques, methodical collection, ABC method, «A hunter for an autograph» method, «Bingo», «Carrousel», «Written conversation», «Four corners», «Cube discussion».*

Im Schul- aber auch im Hochschulunterricht greifen Fremdsprachelehrer häufig auf die sich bewährten Lehrmethoden zurück. Die Anforderungen an den Fremdsprachenunterricht wandeln sich aber mit der Zeit. Es werden neue Methoden entwickelt, die häufig das annehmen, was vorher vernachlässigt wurde, oder sie passen sich einfach den aktuellen Bedürfnissen der Gesellschaft an. Dabei werden auch die neuesten Ergebnisse unterschiedlicher Bezugswissenschaften berücksichtigt. Deutsch als Fremdsprache wird auch von dieser Entwicklung der Methoden des Fremdsprachenunterrichts beeinflusst.

Für Lehrende ist die Kenntnis der Grundzüge von Methoden notwendig und nützlich. So ist es möglich, Lehrwerke von der jeweils zu Grunde liegenden Methode hereinzuordnen. Methodenkenntnis erlaubt es, für die jeweilige Zielgruppe, deren Fähigkeiten und die vorgegebenen Lernziele die geeignete Methode (das Lehrwerk) bzw. den möglichst besten methodischen Weg auszuwählen. (2,s.137)

Im vorliegenden Artikel wird ein Einblick in die neue Methodensammlung gegeben. Der Artikel beschäftigt sich mit dem Begriffen Methoden, Methodensammlung, sowie mit Argumenten, Hauptkompetenzen und der Bedeutung der Methodensammlung. Es werden einige Methoden dargestellt, mit denen sich kreativ und angstfrei experimentieren lässt.

Der Begriff Methode/Methodik ist aus dem griechisch-lateinischen Wort methodos/methodus abgeleitet und bedeutet etwa: Zugang/Weg, der zu einem bestimmten Ziel führt.

Mit der Methodensammlung sollen Anregungen für eine abwechslungsreiche, adressaten- und zielgerechte Moderation im Unterricht gegeben werden.

Dabei sind viele der aufgeführten Methoden für die pädagogische Arbeit mit Erwachsenen allgemein, teilweise aber auch für die mit Jugendlichen und Kindern geeignet.

In diesem Arbeitsbereich wird eine Sammlung von Methoden für teilnehmeraktivierendes Lehren und Lernen zugänglich gemacht.

Mit der Einrichtung dieses Arbeitsbereiches ist die Hoffnung verbunden, dass mehr pädagogisch Tätige diese Methodensammlung kennen lernen und von ihr profitieren, dass diejenigen, die Erfahrungen mit solchen Methoden gesammelt haben, hier darüber berichten, dass über diesen Weg eine intensivere Diskussion und ein reger Erfahrungsaustausch möglich wird, dass diejenigen, die weitere Methoden kennen oder entwickeln, dazu beitragen, dass diese Methodensammlung stetig ergänzt wird.

Methodensammlung dient dazu, Lernprozesse zu initiieren und zu gestalten.

Sie soll helfen:

- Teilnehmerinnen und Teilnehmer zu motivieren und zu aktivieren,
- Problemerleben und Erwartungen transparent zu machen,
- Erfahrungen und Kompetenzen aufzurufen und zu nutzen,
- Mitbestimmungs- und Selbstorganisationsprozesse zu organisieren,
- ein Klima kollegialer Kooperation herzustellen.

Methoden sind kein Selbstzweck. Sie erfüllen eine Funktion in einem didaktischen Gefüge aus Zielen, Inhalten, Medien, Materialien, personalen Gegebenheiten und organisatorischen Rahmenbedingungen.

© Л. А. Середюк, 2017

In diesem komplexen Zusammenhang haben Moderatorinnen und Moderatoren die Aufgabe, Lern- und Kommunikationssituationen methodisch zu gestalten. Dabei soll diese Methodensammlung eine praktische Hilfe sein. Die folgenden Organisationsformen unterstützen das handelnde und das aktive Lernen, das Diskutieren und Argumentieren, das aktive Hinhören und Sprechen im Unterricht.

ABC-Methode. Alle Teilnehmer erhalten eine Tabelle mit einem schmalen Randstreifen, in dem die Buchstaben des Alphabets in vertikaler Richtung aufgeschrieben sind. Daneben befindet sich eine längere Spalte. Die Buchstaben des Alphabets sollen einen Impuls darstellen. Die TN verwenden sie als Anfang einer schlagwortartigen Äußerung, die in die nebenstehende längere Spalte geschrieben wird. Anschließend referieren sie nacheinander in der gebotenen Kürze ihre Äußerungen. Die Kursleiterin reagiert auf die Inhalte der Kurzreferate, zum Beispiel, indem es sich Notizen macht und anschließend sofort Stellung nimmt oder aber in einer Pause die für das Team wichtigsten Informationen zusammenfasst, dies den TN zurückspiegelt und diskutiert.

Das Verfahren eignet sich als Feedback-Methode. Es kann aber auch dazu verwendet werden, spontane Konnotationen zu pädagogischen oder anderen Problemen (Bildungsstandards als Effizienzsteigerung, Jugendarbeitslosigkeit usw.) aufzurufen oder Erfahrungen zu verbalisieren. Bei größeren Gruppen besteht die Gefahr der Monotonie, wenn alle TN nacheinander referieren. Hier empfiehlt sich nach Möglichkeit, zunächst in Untergruppen zu arbeiten, deren Ergebnisprofile dann im Plenum behandelt werden können.

Autogrammjäger (Rasender Reporter). Alle TN bekommen ein Arbeitsblatt mit unterschiedlichen Suchaufgaben: Finden Sie jemanden, der/die gerne Fußball spielt/... schon einmal in... war/... gerne Krimis liest.

Die TN versuchen, so viele verschiedene Unterschriften wie möglich auf ihr Blatt zu bekommen.

Variante: Die TN müssen kurz etwas zu jeder Frage erzählen, bevor sie die Unterschrift geben. Ziel der Übung ist das Verwenden der gleichen grammatischen Struktur im kommunikativen Kontext, Fragen stellen, verstehen und beantworten, Senken des affektiven Filters durch besseres Kennenlernen untereinander. Tipp: Fortgeschrittene können über die Frage ins Gespräch kommen, Anfänger lassen sich nur das Autogramm geben.

Bingo. Alle TN bekommen ein Blatt mit 3x3, 4x4 oder 5x5 Fragen (in einem Raster)

Die Spieler/innen bewegen sich frei im Raum und versuchen, so schnell wie möglich Partner zu finden, denen sie Fragen stellen können. Beantwortet ein/e Mitspieler/in die Frage mit «Ja», so darf der Name in die Leerzeile eingetragen werden, bei «Nein» muss weitergesucht werden.

Gewonnen hat diejenige, die zuerst eine entweder eine waagrechte, eine senkrechte oder eine schräge Kästchenreihe (also 5 Kästchen) fertig ausgefüllt hat – (ruft dann laut «Stop»).

Ziel ist die Anwendung von bereits erlernten Inhalten in einer kommunikativen Situation, Üben und Festigen von Lexik und Strukturen zu verschiedenen Bereichen.

Bingo kann in vielen Varianten gespielt werden (Zahlen, Umschreibungen bei Wortschatz etc.)

Varianten: Bingo eignet sich auch für Definitionen und ihre Inhalts-Beschreibungen.

Bildpostkarten deuten. Die TN sitzen im Stuhlkreis. In der Mitte sind viele Kunstpostkarten ausgelegt. Die TN stehen auf und bilden einen Kreis, indem sie die Hände auf die Schultern des Nachbarn, der Nachbarin legen. Dieso gebildete Kreisformation geht einmal langsam und schweigend um alle Bilder herum, bis alle TN wieder an ihrem Platz angekommen sind. Dabei erhalten sie z. B. folgenden Auftrag: Wir gehen jetzt langsam, ruhig im Kreis herum. Ich möchte Sie bitten, nicht zu sprechen, sondern sich ganz auf die Bilder zu konzentrieren. Wählen Sie ein Bild aus, mit dessen Hilfe Sie etwas über Ihre Stimmung, über Ihre Befindlichkeit, über Ihre Zufriedenheit am Ende dieses arbeitsamen Tages aussagen wollen.

Dieses besinnliche Feedbackverfahren schafft am Ende eines Tages einen ruhigen Ausklang. Es setzt häufig Kreativität frei. Die einzelnen kurzen Beiträge der TN werden ohne Kommentierung aufgenommen.

Variante:z. B. zum Kennenlernen: Alle TN wählen jeweils drei Bilder aus, zwei, zu denen sie positiv stehen und eines, das sie nicht mögen. Sie erläutern ihre Auswahl und die Assoziationen, die sie zu den Bildern haben.

Statt der Bildpostkarten können auch Fotos aus Illustrierten auf Karton geklebt werden. Insbesondere die Bildelemente aus Werbegrafiken eignen sich hier.

Karussell Kugellager. Ein Innen- und ein Außenkreis werden gebildet: die KTN stehen einander in Paaren gegenüber. Eine Frage wird angesagt, über die sich die Paare kurz unterhalten; nach einem akustischen Signal bewegen sich beide Kreise im Uhrzeigersinn weiter (je einen Platz) tauschen sich mit den neuen Partners aus usw. Die Frage kann auch jedes Mal verändert werden.

Im Plenum kann danach vertieft weitergearbeitet werden. Ein strukturierter Austausch über vorgegebene Themen/Fragen erleichtert die Kontaktaufnahme und den Einstieg in ein Thema. Durch die Bewegung und die abwechselnden Gesprächspartner/innen wird die Gruppe aufgelockert; zudem muss/darf jede/r sprechen. Diese Form lässt ein breites Spektrum an Antworten zu einem Thema zu und fördert die «Kunst des Zuhörens».

Platzdeckchen oder Schreibgespräch. Jede Kleingruppe (je 4) hat ein DinA3 Blatt mit vier Feldern, eines in der Mitte: alle schreiben gleichzeitig ihre Antwort/Meinung zu einer Frage; danach lesen alle im Kreis herum alle Felder, tauschen sich in der Gruppe aus und suchen gemeinsam die «Top-Antwort für die Mitte. Nächste Phase: Austausch mit anderen Gruppen per Präsentation im Plenum. Alle KTN müssen Verantwortung für das gemeinsame Ergebnis zeigen, auch die eher Schwachen; sie üben Kooperation und Kommunikation und gegenseitige Wertschätzung ein.

Vier Ecken. Einige mögliche Standpunkte/Themen/ Fragen werden im Raum an verschiedenen Stellen (4 Ecken) ausgelegt; KTN ordnen sich Positionen zu, diskutieren kurz darüber und stellen sie evtl. anschließend dem Plenum vor. Unterschiedliche Meinungen werden sichtbar, aber die Diskussion unter Gleichgesinnten ermöglicht «Zugehörigkeit». Die Übung kann auch mit

«Multiple-Choice Fragen» zu einem Thema gemacht werden (z.B. Was lesen Sie am liebsten : Krimis – Fachliteratur – Literatur vor 1900 – Reiseliteratur; Welche der Fertigkeiten magst du am liebsten: Lesen-Schreiben-Hören-Sprechen)

Würfeldiskussion. Der KL stellt ein Thema vor. In jeder Kleingruppe gibt es einen Würfel, statt der Zahlen stehen (z.B. an der Tafel) folgende Diskussionsmuster: 1= «Ich bin der Meinung, dass…», 2=Ich bin damit nicht einverstanden mit xx, weil…; 3=Es ist doch ganz klar, dass…; 4=Das ist (in unserem Land) nicht möglich, weil…4=Vielleicht ist xxx nicht richtig, weil… 6=Wenn ich zusammenfasse, dann. Die Fragestellungen/ Formulierungen können entsprechend ausgetauscht/ verändert werden. Themen zur Diskussion könnten z.B. sein: «Ist die Schuluniform sinnvoll?»/Lehrerfortbildung mit Credits-System/

Nach der Beschäftigung mit wichtigen Methoden und Ansätzen sollte sich, nach unserer Meinung, die Überzeugung einstellen, dass es keine kohärente für alle Notwendigkeiten wappnende Methode des Sprachunterrichts gibt. Sehr wohl gibt es aber eine Fülle von sinnvollen Arbeitsprinzipien und Übungsformen, das haben Sie möglicherweise im Verlauf ihrer Recherchen auch herausgefunden [5, s. 40].

Die Wahl der Methoden basiert auf der grundlegenden Frage: Woher kommst du?- Wohin willst du? Dieser Spiegel, den sich ein Kursleiter zurechtlegt, kommt von der Grundfrage:Kann mein Schüler lesen und bis zu welchem Grade sollte er lesen können?

Dieses Fragemuster lässt sich auf alle Teilfertigkeiten beziehen. Für Lehrende in Deutsch als Zweitsprache- Kursen stellt sich die Grundfrage: Wie kann mein Schüler, Student, Kursteilnehmer momentan mit seiner gesellschaftlichen Wirklichkeit umgehen, wie sollte er nach Ende unseres Lernprozesses damit umgehen können? [3, s. 146].

Deutlich geworden ist in den letzten Jahrzehnten auch:

– dass es, die beste aller Unterrichtsmethoden nicht gibt,

– dass die jeweils spezifischen Bedingungen in einer ganz konkreten Klasse und Lerngruppe es gar nicht zulassen, dass eine bestimmte Lehrmethode in «Reinkultur» praktiziert wird, sondern dass man die Methode den jeweiligen Gegebenheiten anpassen muss,

– dass sich diese Bedingungen ständig verändern und die Lehrmethoden kontinuierlich weiterentwickelt werden müssen.

Literatur:

1. Heyd Gertraude, Grundwissen für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache
2. Jung Lothar (2001), 99 Stichwörter zum Unterricht Deutsch als Fremdsprache.Ismaning:Hueber.www.hueber.de/sixcms/media.php/36/methoden.pdf
3. Kaufmann Susan u.a.; Fortbildung für Kursleitende Deutsch als Zweitsprache. Band 1. Ismaning. Hueber Verlag.,2007, S.146-147.
4. Neuner Gerhard, Hunfeld Hans: Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung. (Fernstudieneinheit 4). Berlin, München: Langenscheidt.1993.
5. Neuner Gerhard: Die Lernenden im Blickpunkt. Wege der Didaktik und Methodik des fremdsprachlichen Deutschunterrichts ins nächste Jahrtausend. In: Fremdsprache Deutsch. Zeitschrift für die Praxis des Deutschunterrichts, Sondernummer II/1997(Trends 2000), 1997. – S. 38–48.

УДК 821.111(415)-1»18»/»19»

О. О. Смольницька,
Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, м. Київ

ФЕМІНІННИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ІРЛАНДІЇ У ВИБРАНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ІРЛАНДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ: ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті вперше аналізується фемінінна образність Ірландії на прикладі вірша англомовної ірландської поетеси кінця XIX – початку XX ст. Етни Карбері «Мимолітний слід ірландського кельта». Пропонується зіставний аналіз емблематики Ірландії – Кетлін Ні Гуліен – у порівнянні з іншими образами кельтської культури. Залучаються приклади з ірландських саг, поезії Вільяма Батлера Єйтса, балади «Моя маленька Чорна Троянда» тощо. Акцентується увага на українському перекладознавстві та подібності ірландської і української культур.

Ключові слова: *англійська мова, переклад, поезія, ірландистика, Ірландія, кельти, фемінінність, архетип.*

ФЕМИНИННЫЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ИРЛАНДИИ В ИЗБРАННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ИРЛАНДСКОЙ ПОЭЗИИ: ПРОБЛЕМА УКРАИНСКОГО ПЕРЕВОДА

В статье впервые анализируется фемининная образность Ирландии на примере стихотворения англоязычной ирландской поэтессы конца XIX – начала XX в. Этны Карбери «Мимолетный след ирландского кельта». Предлагается сопоставительный анализ эмблематики Ирландии – Кэтлин Ни Гулиэн – в сравнении с другими образами кельтской культуры. Используются примеры из ирландских саг, поэзии Уильяма Батлера Йейтса, баллады «Моя маленькая Черная Роза» и т. д. Акцентируется внимание на украинском переводоведении, а также общих чертах ирландской и украинской культур.

Ключевые слова: *английский язык, перевод, поэзия, ирландистика, Ирландия, кельты, фемининность, архетип.*

FEMININE IMAGE-SYMBOL OF IRELAND IN THE SELECTED IRISH POETRY WRITTEN IN THE ENGLISH LANGUAGE: THE PROBLEM OF THE UKRAINIAN TRANSLATION

The article at first analyzes feminine imagery of Ireland for example of the poem «The passing of the Gael» (the late 19th – the beginning of the 20th century) written in the English language by the famous Irish writer and journalist Ethna Carbery. The research offers the comparative analysis of the emblematics of Ireland that is the image of Kathleen Ni Houlihan mentioned by Ethna Carbery. This analysis is made in comparison with other images of Celtic culture (Welsh, Manx and so on). The experiment uses the examples from the Irish sagas (scels), the poetry by William Butler Yeats, the folk-ballad «My Little Black Rose» (»Róisín Dubh», or «Dark Rosaleen») which has the Irish-Gaelic and English versions, etc. The image of the Gaels (the Irish nation) in this poem is compared with the mythical clan of fairy. There are motifs of nostalgia and emigration. The Celtic literature has a lot of allusions, and this tendency is proved because of cultural analysis. Thus, the symbolic of the poetry by Ethna Carbery is implicit. The problems of word-for-word about the lines, rhymes, etc. in the Ukrainian translation are given. The attention is paid to the Ukrainian translation studies. Also the research demonstrates the similar features of the Irish and Ukrainian cultures. The methods are: poetological, linguistic, historical, contextual and comparative.

Key words: *the English language, translation, poetry, Irish Studies, Ireland, Celts, femininity, archetype.*

Сучасне українське перекладознавство позначається інтересом до ірландської літератури. На подібності історії, культури, ментальності та ін. аспектів у розвитку кельтів і слов'ян уже багато акцентували увагу – зокрема, вичерпний аналіз на цю тему дає О. Бросаліна [2, с. 93–99], лауреатка Літературної премії ім. Григорія Кочура (2012), поетеса, теоретик і перекладачка ранньо-, середньо- і новоірландської поезії, а також інших літератур («Беовульф», лірика ваґантів та ін.). В українській ірландистиці від її джерел можна назвати буквально кілька імен: І. Франко, І. Качуровський (1918–2013), І. Гончарова, Л. Коломієць, О. Мокровольський, Олена О'Лір, С. Павличко (1958–1999), О. Подкоритова, М. Стріха, Н. Ференс (дослідниця В. Б. Єйтса) та ін. (насправді їх більше), – відомих як перекладачі, аналітики та популяризатори ірландської лірики. Зокрема, левова частка цієї діяльності – переклади з англійської мови, адже англомовна ірландська література як націєтворча (попри камерне існування ґельських творів) сприяла і сприяє підсиленню культури цього народу. Своєрідною призмою ірландського світогляду (крізь яку з кельтською специфікою знайомляться іншокультурні та іншонаціональні реципієнти) в Україні можна вважати, зокрема, англомовних В. Б. Єйтса і Дж. Джойса, а також численних ірландських новелістів (перекладачі: Р. Доценко, О. Сенюк та ін.). Звичайно, це й постать О. Вайлда, неодноразово відкритого в Україні як поета, прозаїка, драматурга (зокрема, останні два аспекти – завдяки Т. Некряч). З огляду на це, **актуальне** залучення текстів англомовної ірландської поезії, позначеної відбиттям національних архетипів. Через хроно-

© О. О. Смольницька, 2017

логічні межі та великий корпус текстів до уваги беруться твори кінця XIX – початку XX ст. **Матеріалом** аналізу є вірш відомої ірландської письменниці, журналістки, знавчині фольклору Етни Карбері (Ethna Carbery, 1866 – 1902, автонім Anna Johnston) «The passing of the Gael» у зіставленні з народною баладою «Róisín Dubh», відомою в ірландсько-ґельському і англійському варіантах (цей твір можна вважати негласним національним гімном Ірландії). Вибрана лірика цієї поетеси вже перекладалась українською [3], проте для об'єктивного висвітлення ірландської літератури необхідні нові здобутки. Обидва названі твори знані в ірландському (у тому числі англомовному) світі, але не відкриті українською, попри надзвичайну славу книг Етни Карбері. Одна з проблем – відтворення історичних і міфологічних алюзій у поезії цієї письменниці (як і в інших ірландських авторів).

Мета статті передбачає аналіз можливостей українського перекладу названого вірша Етни Карбері з урахуванням національних архетипів.

Відповідно до мети ставляться **завдання:**

1) схарактеризувати спільну з українською фемінінність ірландської культури;

2) проаналізувати згаданий поетесою образ Кетлін Ні Гуліен у зіставленні з іншими жіночими персоналіями ірландської та взагалі кельтської культури;

3) простежити алюзії старовинної кельтської поезії у вірші Етни Карбері;

4) дати українську рецепцію ірландистики.

Обрані **методи**: поетологічний, лінгвістичний, історичний, компаративний, контекстуальний.

Ірландське сприйняття, як і українське, побудоване на певній матріархальності, що зумовлено історично (жінка як лідер, королева тощо). Навіть романтична самоназва Ірландії – Ерін (Ейре та інші варіанти) – це ім'я богині з клану Туатха де Дананн (і, до речі, жіноче ім'я Ерін досі поширене). Отже, конотація Ірландії фемінінна. Жінка – це мати і земля, божество родючості (пізніше Богородиця), а ширше – Батьківщина (аналогічні асоціації – в українській, італійській, латиноамериканській та ін. культурах). Фемінінні функції поетичної Ірландії різноманітні: історична місія, надихання метафоричних дітей, дітородність, а також творче начало – або пробуджене в собі, або інспіроване в інших. Репродуктивна функція, яка містить язичницьке коріння, означає діяльність і самотворення Ірландії та її народу.

Відтак, ірландському фольклору притаманний фемінінний алегоричний образ Батьківщини у міфічних (або навмисно-буденних, на перший погляд) іпостасях. Ірландія у піснях з визвольним підтекстом найчастіше постає в образі жінки (»Róisín Dubh» – Маленької Чорної Троянди, або Чорнокосої Роуз), чи покинутої на пасовиську бурої корови (корова і бик – тотемічні священні тварини у кельтів, що не раз відображено в скелах – саґах). Зосередимося на жіночому образі, який досить багатогранний. Зокрема, це Кетлін, дочка Гуліена – Kathleen Ni Houlihan (ірл.-ґельськ. Caitlín Ní Uallacháin, носіями мови вимовляється приблизно як «Ка́тін Ні О́лахайн»). Прізвище Uallacháin (англійський варіант – Houlihan) досить поширене в ірландців. Це узагальнений образ жінки, що, однак, має зрозумілий лише посвяченим підтекст.

Традиційно Кетлін Ні Гуліен змальовується як бездомна стара жінка (аналогічно – Шан Ван Вогт, sean-bhean bhocht – «бідна стара», емблема Ірландії в патріотичній пісні). Її вигнали з дому, з «чотирьох зелених піль» (тобто чотирьох провінцій Ірландії). Старість як ознака архаїчності, архетиповість – кельтська риса. Тут можна згадати численні у скелах міфологічні образи потойбічних героїнь, які перед битвою пророкують смерть, кровопролиття (звідси й відомий «бренд» Ірландії бенші), а також ірландських богинь, які часто старі й підкреслено, надприродно потворні. (Певну паралель можна простежити в слов'янській міфології: відьма та русалка мають наче дві зовнішності – молоду, привабливу та стару, потворну). Стара жінка, яка під час блукань оплакує колишню славу рідного краю – узагальнений кельтський образ Батьківщини: схожі згадки є в піснях острова Мен. У вірші В. Б. Єйтса «The Hosting Of The Sidhe» (у різний час перекладався Оленою О'Лір – «Виправа сідів» – і Ольгою Смольницькою як «Воїнство сідів») згадується могила Clooth-na-Bare – дослівно «Стара жінка з Беррі»: фольклорна чарівниця, королева зими, інше ім'я якої – Кайлех Беррі. Вона блукала скрізь, шукаючи озера достатньо глибокого, щоб утопитися, і нарешті знайшла його в графстві Слайґо (Лох-Даґей, «озеро двох гусаків»). Таких прикладів використання образу магічно обдарованої (чи сакральної постаті) старої вигнанки в кельтській культурі досить багато. Ірландська література позначена тенденціями романтизму, символізму, магічного реалізму, неоміфологізму: сакральні місця стають профанними, і навпаки – колишня профанність топосів чи пам'яток набуває колишньої сакральності. Це треба враховувати при відтворенні ментальних особливостей у перекладі.

Проте в XX ст. жіноча емблема Ірландії у визвольній боротьбі зазнала певних змін. Сама Кетлін Ні Гуліен стала змальовуватись як молода великоока красуня в ірландському плащі з каптуром. Великі сумні очі натякають на трагічну долю Ірландії (меланхолія, навіть депресія, як і взагалі анормальний стан ліричного героя, популярні в кельтській міфології, скелах і баладах). Наприклад, такою іконографією позначена олійна картина ірландсько-шотландського художника сера Джона Лавері (Sir John Lavery), де в образі Кетлін Ні Гуліен – його дружина (»Lady Hazel Lavery as Cathleen ni Houlihan», 1923 р., іл. 1). Саме така іконографія Кетлін Ні Гуліен стала популярною, причому навіть на грошових знаках (іл. 2). (Схожий прийом опису зовнішності – в оповіданні Рея Бредбері «Бенші», де привид-плакальниця – безсмертна молода ірландська красуня [1]). У графіті ІРА в Ольстері Ірландія – молода красива жінка дещо плакатної зовнішності.

Іл. 1. Sir John Lavery. Lady Hazel Lavery as Cathleen ni Houlihan, 1923

Іл. 2. Те ж саме зображення на десятифунтовій банкноті (фрагмент). Центральний Банк Ірландії

Міфічний образ Кетлін Ні Гуліен розроблявся В. Б. Єйтсом (поема 1901) та іншими ірландськими письменниками. Про цю постать згадував новеліст Френк О'Коннор (Frank O'Connor) у творі «Патріарх» (»The Patriarch», збірка «Гості нації», «Guests of Nation»): заголовний герой, старий крамар Майкл Колленен, дещо наївний, але щирий у своєму патріотизмі, цікавиться в хлопчика (від чийого імені ведеться розповідь), чи не співала йому ґельськомовна бабуся «про Кетлін Ні Гуліген, Кейт О'Дуайєр, маленьку Чорну Троянду» [6, с. 62] (тут і далі новела цитується в перекладі Р. Доценка, відповідно, в ірландських іменах збережено правопис перекладача). Але таких пісень малий Джерімая, якого ірландською звуть Дермод (асоціація з героєм циклу про феніїв Діармайтом або Дірмедом!), не знає. «Патріарх» вишукує революційного змісту навіть у побутових або комічних піснях, які не мали такого підтексту (приклад постколоніального мислення і соціологічного аналізу). Вочевидь, у цьому соціологізмі для героя важливий образ жінки, що фігурує в переказаних хлопчиком піснях (скажімо, «лиха жінка» для Патріарха-слухача – це однозначно Англія, хоча текст не має її на увазі; відповідно, імпліцитно Англія-жінка натякає на іншу жінку, негативну для Ірландії, – королеву Єлизавету I Англійську Тюдор). Сам патріот пояснює: «…в цій пісні мусить бути якесь приховане значення… Повір мені… тут мусить бути глибший сенс, якого ні ти, ні я не бачимо. Вони повивали свої думки темними словами, щоб увести в оману ворогів» [6, с. 61]. Прикметно, що обидва герої новели англомовні й рідної мови не вивчили, проте це не завадило їхнім патріотичним поглядам, а оповідач сформувавсь як революціонер саме завдяки Патріарху і вступив до лав ІРА (тут ще й відображено долю самого автора). Цікаво, що сьогодні найбільш популярний ірландський символ, асоційований з боротьбою в Північній Ірландії, – це саме Кетлін Ні Гуліен. Наприклад, у новелі Юджина МакКейба (Eugene McCabe) «Жертви (Ферманаґська історія)» (»Victims: A Tale from Fermanagh», 1976) ірландські революціонери-терористи звертаються до героїні-соратниці: «Диви, Mise Éire nua» [4, с. 134] («сучасна Кетлін ні Гуліен», дослівно – «сучасна Ірландія»).

Отже, і Кетлін Ні Гуліен, і Кейт О'Дуайєр (це прізвище теж поширене), і безіменні героїні в ірландському фольклорі – це начебто жінки, які – одні з багатьох, але насправді – складні міфологічні й навіть релігійні образи, які здатні трансформуватися відповідно до вимог сучасності. Це вірш Етни Карбері **«The passing of the Gael»** (збірка «Чотири Вітри Ерін: вірші Етни Карбері», «The Four Winds of Eirinn: Poems by Ethna Carbery», 1906), де згадується Кетлін Ні Гуліен (тут варіант написання – Kathaleen Ní Houlihan). Ірландсько-ґельською Éirinn – давальний відмінок «Ейре», тобто «Ірландія», а родовий (вочевидь, ужитий у заголовку збірки) – Éireann.

Поезія має кільцеву композицію (давній кельтський прийом, «кільце», що спостерігається і в орнаментах), побудована на повторах. Строфіка має три римовані рядки (притаманний ірландській ліриці прийом, який є і в творах Шеймаса Гіні).

Символіка аналізованого вірша пов'язана з алюзіями кельтської поезії, причому ще ранньосередньовічної, анонімної, і це треба вгадувати. Так, чорний дрізд у кущі (*the blackbird in the brake* [1, p. 110]) – частий «гість» давньо- і середньоірландської лірики, як і баладної шотландської та давньоваллійської (алюзії останньої використовує сучасна поетеса Фіона Семпсон, Fiona Sampson). Приклади – давньоірландська анонімна поезія в перекладах Олени О'Лір – збірка «Прочанські пісні», 2006 – як-от вірші: «Ах, дрозде, добре між дерев…», VII ст., або знаменитий вірш IX ст.: «Навкруги – дерева, мов стіна, / Дрозд чарує піснею мене…» [7, с. 76]. Або інший анонімний вірш XII ст., англійською умовно названий «The blackbird by Belfast Loch» (в оригіналі «Int én bec / ro léic feit»): «Птах малий / спів свій дме…» [8, с. 1] (напівсліпий переклад мій. – *О.С.*). Цей птах має тотемічні ознаки. Дрік (*whin* [1, p. 110]), який здається кельтам не гіршим золотом, аніж золота скарбниця (*They may win a golden store – sure the whins were golden too* [1, p. 110]), – реалія Ірландії (а також, до речі, Бретані). Як відомо, дрік яскраво-жовтий (в оригіналі його барва не названа, а для прозорості змісту в перекладі рослина названа «янтарною»). Тут золото пов'язане і з кольором, і метафорично: дрік – багатство як ознака Батьківщини. Можна знайти також імпліцитне відсилання до ірландського фольклору: смертному краще рвати верес у себе в горах, ніж збирати квіти у вічному блаженстві царства фейрі (наприклад, підводних мешканців), а безумному королю-поету Сівйнйа (герою ірландської скели «Безумство Сівйнйа» – «Buile Shuibhne») ліпше, ніж Псалтир, дубове листя. Чотири графства, згадані у вірші (Керрі, Імал, Майо, Донеґол) – це ті чотири краї, звідки вигнано Кетлін Ні Гуліен. Предківські могили (або навіть кланові: *the graves of kindred dead* [1, p. 109]), полишені ґелами, – також кельтський образ, розроблений В. Б. Єйтсом у «Чорній вежі» (»The Black Tower»: воїни поховані стоячи). Верес, торф'яники, піщані пустелі, бескеття, гострі скелі, тихі озера, гірські вершини, струмки, сніги, дощове небо, туман та інші деталі ірландського пейзажу тут не штампи, а засоби, які увиразнюють епічну картину героїчного минулого.

Міфологічний підтекст вірша і тема вічного вигнання несподівано переходять у конкретну трагедію ірландського народу – еміграцію до США, перша хвиля якої була спричинена голодомором (і поетеса згадує голод, який стає символом – голодом душі, жагою=ностальгією). Звідси згадані сучасні міста і міська суєта. Ґели виразно бездомні, їхні поневіряння – це поневіряння матері-Ірландії, чий шлях тернистий (рефрен: *Kathaleen Ní Houlihan, your way's a thorny way!* [1, p. 109–110]). Згадана в останній строфі бездомна худоба (*cattle*) на полях, де тепер живуть чужинці, нагадує ще один згаданий вище символ Ірландії – покинуту буру корову.

Ця поезія складна для перекладу не лише через відтворення ритму, повторів (*They are going, going, going…* [1, p. 109–110]) і те, що згадуване рефреном ім'я Kathaleen Ní Houlihan випадає з розміру (вочевидь, авторка припустила це свідомо),

але й через наявність ірландизмів: *colleen* – «діва», «дівчина» (як шотл. *lass*), *lad* – юнак. Отже, у деяких випадках це Irish English. З огляду на це в перекладі вжито діалектизми (див. додаток) – у випадках, де оригінал це дозволяє.

Діви із соромливо-лякливим поглядом (*shy-eyed colleens* [1, p. 110]*)*: і стрункі юнаки викликають асоціації з воїнством сідів, яке летить над землею (це і неодноразово перекладена українською балада «La Belle Dame sans Merci» Дж. Кітса, де в дами-фейрі «дикі очі»; це і творчість В. Б. Єйтса: коріння його методу – численна анонімна ірландська поезія – наприклад, XII ст., «Воїнства сідів» у перекладі Олени О'Лір [7, с. 80]). Пізніше у фольклорі сіди (ши) стали сприйматись як клани фейрі (докладніше див. у статті: Смольницька О. Філософські засади поезії Ред'ярда Кіплінґа в українознавчому аспекті (на матеріалі малодослідженої лірики) / Ольга Смольницька // Сучасний Кіплінґ – нові акценти інтерпретації: матеріали конференції. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – С. 36–42). Цікаво те, що у вірші згадані глодові плоти (*hawthorn hedges*): глід – це сакральна рослина кельтів, пов'язана з фейрі. Навіть сама назва, «The passing of the Gael», викликає для перекладу певні питання, бо *Gael* – це ґел, шотландський кельт, а рідше – ірландський. Але у даному випадку змальовуються ірландські кельти. Гнані фатумом і ворогами, вони нестримно проминають – пролітають (недарма один із символів тут вітер), і їх, як і фейрі (та взагалі духів цього клану, як-от валлійських слуа), неможливо зупинити, про що і сказано у поезії: «They shall carry to the distant land a tear-drop in the eye / And some shall go uncomforted – their days an endless sigh / For Kathaleen Ní Houlihan's sad face, until they die» [1, p. 109], або: «They are going, going, going, and we cannot bid them stay; / The fields are now the strangers' where the strangers' cattle stray» [1, p. 110]. Це історична пам'ять про колишню славу.

Для компаративного аналізу варто зіставити цей вірш з баладою, де також виразна фемінінна символіка – **«Маленька Чорна Троянда»** (»Róisín Dubh»). Ця емоційна балада XVII ст. досі популярна у виконанні. Вона належить до традиційного ірландського жанру *шан нос (sean nós)* – дослівно «старий звичай», найдавніший жанр ірландської поезії. Плач співається а капела, протяжно. І текст, і манера виконання саме цієї балади дуже архаїчні. Назва вимовляється приблизно як «ро-шін ду(в)» або «ро-шін до» (останнє слово звучить подовжено в обох випадках).

Сам текст алегоричний: замаскована під любовну балада насправді політична, бо чорна троянда – пісенний символ Ірландії (як і корова). У поезії чорна троянда означає і Шотландію (якщо автори, звичайно, шотландці).

Слово *dubh* означає «чорний», а ще «чорноволосий», одне зі значень кельтського кореня *du-* – «смаглявий» [9, с. 126]. Дж. Манган відтворив назву-звертання англійською як «Dark Rosaleen» [2, p. 438–440]. Отже, лірична героїня може бути як алегоричною квіткою, так і дівчиною-брюнеткою (такий ірландський тип є) на ім'я Роза.

Приклад звертання: «О, не плач, моя Чорна Трояндо, тепер! / Втішся: море зелене долають ченці: / То прощення від Папи привозять гребці, / Зелен-море – з іспанським вином посланці, / Моя Чорна Трояндо, єдина тепер!» [5, с. 1]. Оповідач (він же ліричний герой) звертається до Ірландії, щоб вона не сумувала, бо католицька Іспанія і папа римський як спільники допоможуть у боротьбі з протестантською Англією. Вино тут згадане, певно, для причастя. Узагалі ірландський пісенний фольклор часто згадує католицизм як неодмінну рису ідентичності свого народу [5, с. 3].

На відміну від творів, де згадується Кетлін Ні Гуліен, образ Чорної Троянди, вічно молодої та прекрасної, має й еротичне забарвлення, бо асоціюється з коханою та нареченою під час шлюбної ночі. Струнка сюжетність балади «Róisín Dubh» побудована на блуканні (поширений мотив) героя, розлученого з коханою. Кінцівка балади нагадує формою старовинні замовляння та присяги: «Хай Ерне потік розіллється за те, / І знищить удар схили й кожний мочар, / І море червоне постане в крові, / І гори ірландські здригнуться в мокві, / Як Чорна Троянда моя відцвіте!»[5, с. 2]. В'янення троянди тут означає не лише втрату молодості, але й занепад Ірландії.

Таким чином, здійснений аналіз дає підставу стверджувати про близькість архетипів ірландської та української свідомості: виразний материнський комплекс, фемінінна символіка, прив'язаність до рідної землі, тотемічне мислення (птах, корова, рослини), амбівалентність жіночого міфологічного образу, емоційність, інтуїтивізм. З українською історією та літературою ірландську об'єднують також патріотизм, тема еміграції, Голодомору, ностальгійні мотиви. Комплексний аналіз ірландської поезії з валлійською (спільні символи), а також зіставлення із скелами (які часто коріняться в народних баладах Ерін) дають підставу стверджувати про надзвичайну насиченість досліджених текстів алюзіями. Образ Кетлін Ні Гуліен у порівнянні з бенші, героїнями скел, менського (менкського) фольклору, а також Маленькою Чорною Трояндою, ілюструє спільні риси в побудові емблеми визвольної боротьби Ейре. Водночас цікавий предмет дослідження являє собою осучаснення цього образу, що означає великі можливості його використання в різних ситуаціях. Версифікаційна складність, а також особливості ірландських назв (наголос переважно на перший склад) являють труднощі для українського перекладу. Так, для збереження змісту подекуди довелося змістити наголоси (Донеґóл). Водночас експеримент із залученням діалектизмів для відтворення колориту – ірландських лексем – дає змогу наблизити розуміння реципієнта до специфіки пропонованої лірики. Робота має перспективу продовження, оскільки ірландська література (як народна, так і писемна) надзвичайно плідна й має високий рівень, проте більшість творів, у тому числі англомовної жіночої лірики, досі не відомі українському читачеві.

Додаток. ***Етна Карбері, «Мимолітний слід ірландського кельта»*** *(поетичний переклад Ольги Смольницької).* Їхній лет, лет, лет минає через доли і плаї, / Їхній лет мина торф'яник, верес, в горах ручаї, / Розмаїття глоду: дроздик там веде пісні свої. // Їхній лет – дів дикооких, рослих леґінів-модрин, / З верхів Керрі пурпурових, диких Імалу вершин, / І з долин зелених Майо, донеґольських луговин. // Їхній лет лиша край милий, де відлюдності снігів; / Синь озер самітну – ясну, непорушну й од вітрів; / І могили рідних кланів, і серця, хто їх любив. // Їхній лет – в далекі землі, і сльозу їх зір зронив, / І несе видіння муки нескінченності віків – / Лик печальний Кетлін Ні Гуліен до останніх їхніх днів. // О Кетлін Ні Гуліен, путь в тебе і терниста, й крем'яна, / Йде душа в безжальних скелях – повна вірою вона. / В гострих скелях, доки коси не укриє сивина. // Хтось до Сходу путь прямує, хтось – на Захід путтю мчить; / Хтось – на Півдні дім знаходить, хтось – де Норду сніговіть; / Та на матерньому лоні їм ніколи не спочить. // Їх ударом голод гонить і від вересу й лугів, / Та нестерпний голод серця вже ніхто б і не зцілив; / Знемагають у жаданні – йти до ваших путівців. // І на вулицях у місті, де і спрага, й суєта, / Їм ірландського повітря подув раптом доліта – / О повітря прохолодне, віра в ньому поверта! // *О, покинуті хатини!* – Пам'ять предків пробуди – / *О, солодкий край!* – У вітах – чорні косики-дрозди! / *О, слова родимі, добрі!* – Біль у серці назавжди. // Щó їм злото? – дрік янтарний – теж їм зóлота яса; / Над красу небес чужинських – рідні зливи небеса; / Вітер так не освіжає, як в серпанкові роса. // Їхній лет, лет, лет – не спинить воля наша, бо земна. / Ниви їхні – для чужинців, і худоба самітна. / *О! Кетлін Ні Гуліен, путь в тебе і терниста, й крем'яна!*

Література:

1. Бредбері Р. Бенші / Рей Бредбері / З англійської переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2007; 2014. – 21 с. (На правах рукопису).

2. Бросаліна О. Поезія Ірландії в українських перекладах: діалог споріднених культур / Олена Бросаліна // Культурологічна думка : Щорічник наукових праць / Акад. мистецтв України, Інститут культурології акад. мистецтв України. – К., 2010. – № 2. – С. 93–99.
3. З англомовної ірландської поезії. Переклади Ольги Смольницької. Етна Карбері, «Ґанконер». Флоренс М. Вільсон, «Зелені ловчі». Шеймас О'Келлі, «Бард на Бодаху (якому відмовили в гостинності)». Ненсі Кемпбелл, «Яблуня». Шеймас Гіні: «Смерть художниці», «У стилі Одена». 11.05.2014 By Dia_litera [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://alarum.16mb.com/2014/05/z-anglomovnoyi-irlands-koyi-poeziyi/ – укр. мовою.
4. Маккейб Ю. Жертвы (Ферманагская история) / Юджин Маккейб / Пер. с англ. А. Ливерганта // Иностранная литература. – 1995. – № 2. – С. 134.
5. Моя маленька Чорна Троянда («Róisín Dubh») / З ірландських народних балад / З ірландсько-ґельської (за допомогою словника і англійського інтерлінеарію) переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2016. – 3 с. (На правах рукопису).
6. О'Коннор Ф. Патріарх / Френк О'Коннор // О'Коннор Ф. Гості Ірландії : Новели / З англійської переклав Ростислав Доценко. – К. : Дніпро, 1984. – С. 61–62.
7. О'Лір О. Прочанські пісні : Поезії і переклади / Олена О'Лір. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 143 с.
8. Рання і середньовічна ірландська поезія (з англійських підрядників; рими зіставлені з ґельськими оригіналами) / Переклад і примітки Ольги Смольницької. – Автор. комп. набір. – 2013. – 3 с. (На правах рукопису).
9. Словарь английских личных имен. 3000 имен / Сост. А. И. Рыбакин. – М. : «Сов. Энциклопедия», 1973. – 408 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:
1. Carbery E. The passing of the Gael / Ethna Carbery, Mrs. Seumus MacManus, Anna Johnston (1866 – 1902) // The Four Winds of Eirinn: Poems by Ethna Carbery. (Anna MacManus), Complete Edition / Edited by Seumas MacManus. – Dublin, Ireland : M. H. Gill and Son, Ltd, 1906. – P. 109 – 110.
2. Mangan J. C. Dark Rosaleen / J. C. Mangan // The Golden Treasury : Selected from the Best Songs and Lyrical Poems in the English Language and Arranged with Notes by Francis T. Palgrave (Late Professor of Poetry in the University of Oxford). With a supplementary fifth book. Selected, Arranged and Annotated by Laurence Binyon. – MacMilla and Co., Limited St. Martin's Street, London, 1944. – P. 438–440.
© Переклад Ольги Смольницької. 2016

УДК – 81'42

А. Є. Соколова,
Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», м. Бахмут

КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ МЕТОНІМІЇ

Актуальність дослідження, висвітленого у статті, полягає у тому, що за допомогою когнітивного підходу стають можливими дослідження сутності мовних явищ, а через них і когнітивних механізмів та структур людської свідомості. У межах цього підходу метонімія розглядається не лише як лінгвістичне явище, але й як один із принципів організації повсякденного мислення і певний спосіб концептуалізації та категоризації дійсності. Синтез відкриттів когнітивної лінгвістики з теоретичними та практичними напрацюваннями нейробіології і психології виявляється взаємовигідним для цих наук процесом. Лінгвістика може направити хід нейробіологічного дослідження, визначаючи те, що слід шукати в роботі мозку, щоб розкрити містику мови. Об'єктом вивчення є когнітивний механізм утворення метонімії. Предмет дослідження – метонімія у когнітивній лінгвістиці. Охарактеризовано поняття «метонімія», «ідеалізована когнітивна модель», «когнітивна лінгвістика» з акцентом на значущості цих категорій для розвитку лінгвістики як науки. Розглянуто та проаналізовано когнітивне тлумачення метонімії та відповідні приклади. У статті зазначається, що вивчення когнітивних механізмів транспозиції смислів ще потребує систематичного дослідження їхніх семантико-структурних параметрів та семантичного наповнення у подальшому.
Ключові слова: *метонімія, ідеалізована когнітивна модель,когнітивна лінгвістика.*

КОГНИТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ ОБРАЗОВАНИЯ МЕТОНИМИИ

Актуальность исследования, освещенного в статье, заключается в том, что с помощью когнитивного подхода становятся возможными исследования сущности языковых явлений, а через них и когнитивных механизмов и структур человеческого сознания. В рамках этого подхода метонимия рассматривается не только как лингвистическое явление, но и как один из принципов организации повседневного мышления и определенный способ концептуализации и категоризации действительности. Синтез открытий когнитивной лингвистики с теоретическими и практическими наработками нейробиологии и психологии оказывается взаимовыгодным для этих наук процессом. Лингвистика может направить ход нейробиологического исследования, определяя то, что следует искать в работе мозга, чтобы раскрыть мистику языка. Объектом изучения является когнитивный механизм образования метонимии. Предмет исследования – метонимия в когнитивной лингвистике. Охарактеризовано понятия «метонимия», «идеализированная когнитивная модель», «когнитивная лингвистика» с акцентом на значимости этих категорий для развития лингвистики как науки. Рассмотрено и проанализировано когнитивное толкование метонимии и соответствующие примеры. В статье отмечается, что изучение когнитивных механизмов транспозиции смыслов еще требует систематического исследования их семантико-структурных параметров и семантического наполнения в дальнейшем.
Ключевые слова: *метонимия, идеализированная когнитивная модель, когнитивная лингвистика.*

COGNITIVE MECHANISM OF METONYMY

The relevance of the research described in the article is that studying of the nature of linguistic phenomena and the cognitive mechanisms and structures of human consciousness through them becomes possible by using a cognitive approach, according to which metonymy is viewed not only as a linguistic phenomenon, but also as one of the principles of organization of everyday thinking and a certain way of conceptualizing and categorizing reality. The synthesis of the discoveries of cognitive linguistics with theoretical and practical developments of neuroscience and psychology is beneficial process for these sciences. Linguistics can direct the course of neurobiological research, determining what should be sought in the brain to reveal the mysticism of the language. The study is focused on the cognitive mechanism of metonymy creation. The subject of studying is metonymy in cognitive linguistics. Such terms as «metonymy», «idealized cognitive model», «cognitive linguistics» are characterized with an emphasis on the importance of these categories for the development of linguistics as a science. Cognitive interpretation of metonymy and relevant examples are reviewed and analyzed. It is noted that research of cognitive mechanisms of transposition of meaning still requires systematic study of their semantic and structural parameters and semantic content in the future.
Key words: *metonymy, idealized cognitive model, cognitive linguistics.*

© А. Є. Соколова, 2017

Постановка проблеми. Вивчення когнітивних механізмів транспозиції смислів ще потребує систематичного дослідження їхніх семантико-структурних параметрів та семантичного наповнення у подальшому.

Аналіз останніх досліджень. У пропонованій статті аналізується матеріал робіт таких авторів, як Н. Д. Арутюнова, Є. М. Верещагін, М. М. Покровський та ін.

Метою даної статті є оцінка когнітивної природи феномену «метонімія» та її детальний розгляд.

Ця мета конкретизується у таких **завданнях**:

1) охарактеризувати когнітивний механізм утворення метонімії;

2) визначити перспективи подальших досліджень у даній галузі.

Звичайно, це далеко не повний перелік завдань, які пов'язані з вивченням когнітивної природи метонімії. Занурившись у нього, лінгвіст, без сумніву, побачить багато цікавих фактів, які розширюють усталене уявлення про метонімію і разом із тим таких, які збагачують наші знання про природу та функціонування мови.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Історія дослідження метонімії налічує більше двох тисяч років та, незважаючи на це, єдиної думки щодо природи цього феномена ще не існує. Вивчення метонімії починається традиційними риторичними вченнями, які трансформувалися у сучасний когнітивний підхід [4, с. 373].

Метонімія традиційно розглядається як фігура мови, троп, в основі якого лежить перенесення найменування по суміжності. Лінгвістичний енциклопедичний словник визначає цей засіб мовної виразності як «троп або механізм мови, що полягає в регулярному або оказіональному перенесенні імені з одного класу об'єктів або одиничного об'єкта на інший клас або окремий предмет, асоційований з даними по суміжності, залученості в одну ситуацію» [1, с. 300].

Таке визначення правильне по суті, але воно ніяк не пояснює когнітивний механізм переносу, як і залученість певних структур мозку при формуванні або сприйнятті метонімічного висловлювання. Саме спроба пошуку відповідей на ці та подібні питання змушує дослідників удаватися до арсеналу когнітивної лінгвістики та нейробіології [8, с. 2].

Когнітивні дослідження метонімії, спираючись на увесь попередній досвід традиційних лінгвістичних досліджень, дозволяють виявити ментальні основи мовних явищ та значно розширити погляди на метонімію. У межах цього підходу метонімія розглядається не лише як лінгвістичне явище, але й як фундаментальна властивість нашої свідомості, як один із принципів організації повсякденного мислення і певний спосіб концептуалізації та категоризації дійсності [4, с. 374].

Когнітивний погляд на метонімію пропонує такі припущення: 1) метонімія – це концептуальний феномен; 2) метонімія – це когнітивний процес; 3) метонімія існує в межах ідеалізованої когнітивної моделі [17, с. 21], що розуміється як впорядкована когнітивна репрезентація фрагмента дійсності з певним набором концептуальних складових і відношеннями між ними.

Важливо зазначити, що когнітивне визначення метонімії повністю не заперечує традиційний аналіз метонімії в умовах *суміжності*, якщо під нею розуміти *концептуальну суміжність* – концепти в межах одного фрейму пов'язані відношеннями концептуальної суміжності з іншими концептами в межах того самого фрейму [4, с. 375].

Гіпотеза про існування ІКМ (ідеалізованої когнітивної моделі) та її ролі у процесі метонімізації так і може залишитися гіпотезою, якщо їй не шукати верифікованого та матеріального підтвердження. Великою підмогою лінгвістам на цьому непростому шляху виявляються різні етично виправдані і тому часто неінвазивні методи. Насамперед це клінічна бесіда, безпосереднє спостереження (в тому числі й за індивідами з когнітивними порушеннями) і функціональна МРТ (функціональна магнітно-резонансна томографія, далі – ФМРТ). За допомогою останньої можна зафіксувати активацію різних зон мозку в результаті його реакції на той чи інший стимул, що може послужити натяком на те, як може бути організована та чи інша когнітивна категорія, а також й ІКМ. Це означає, що такого роду методи можуть дати досить цікаві дані і щодо того, як в реальності працює мозок під час метонімізації [8, с. 4].

Учені констатують: «Метонімічний механізм відіграє величезну роль у когнітивній діяльності людини, в тому числі у мовленнєвому мисленні, породженні мови... функціонуванні мовних одиниць... і являє собою когнітивну операцію» [3, с. 16].

Цікавим є те, що метонімічний принцип формує в традиційній культурі й основу сприймання людиною власного імені. Такий розгляд метонімії, з точки зору позамовної дійсності, ще раз підтверджує актуальність пізнавальних законів, відкритих М. М. Покровським [7, с. 4].

Утворення зорового образу, спільного для більшості носіїв рідних мов за допомогою ілюстрації-картинки, що викликає реагування на відоме і позначення його словом мови є важливим процесом. Цей образ стає метонімічним шифтером. Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров виявили, що зображення конверту може відповідати принаймні трьом поняттями (лист, адреса, конверт) і навіть більше [7, с. 129].

Когнітивно-вибірковий характер метонімізації визначає тип індексального образу та спрямовує увагу читача по одному з онтологічних або ментально-герменевтичних каналів перцепції. О. В. Падучева цю думку розвиває наступним чином: «...вибірковість відображається в мові у вигляді різноманітних можливостей зсуву *фокусу уваги* під час опису однієї і тієї ж позамовної ситуації: одна й та ж сама подія може бути представлена фразами *Іван їхав лісом; Іван їхав у село; Іван їхав з міста* та багатьма іншими» [5]. Модель метонімії, за припущенням Л. Талми, заснована на уявленні про неї як про зрушення фокусу уваги, і в цьому сенсі є когнітивною [2, с. 17].

Р. Радден і З. Кевечеш визначають метонімізацію як когнітивний процес, при якому одна концептуальна сутність (entity), яка є оболонкою (vehicle), забезпечує уявний доступ до іншої концептуальної сутності – мети (target) всередині однієї й тієї ж ідеалізованої когнітивної моделі» [17, с. 21]. Однак у їх трактуванні феномену метонімізації є й вельми цікавий момент: вони виділяють три так звані «онтологічні простори», які відображені в нашій свідомості: (1) світ концептів, (2) світ форм, особливо мовних, і (3) світ речей і подій [8, с. 3].

Уявімо ситуацію, коли в Інстаграмі у знайомого Ви бачите певне селфі. Знайомий може з цього приводу повідомити: – А це мій брат в Криму. У цьому випадку стає зрозуміло, що крупний план чийогось обличчя на фотографії репрезентує тіло брата (а не тільки його частину – обличчя), тобто метонімічне заміщення ЗОБРАЖЕННЯ ЗАМІСТЬ реальної ЛЮДИНИ ускладнюється ще й метонімічним уявленням ЧАСТИНА (обличчя брата) ЗАМІСТЬ ЦІЛОГО (брат). Метонімічний процес упізнавання частини й домислювання цілого в цьому випадку опосередкований звуковою формою [брат]: образ ФОРМИ слова використовується ЗАМІСТЬ фотографічного уявлення ЧАСТИНИ обличчя, як воно відображено нашою свідомістю [8, с. 3].

Одним із найважливіших на даному етапі є питання про те, наскільки функціонально специфічними є різні відділи головного мозку у вирішенні конкретних когнітивних завдань. Висунута гіпотеза про те, що метонімічні переноси, маючи у своїй суті імплікації одних ознак речі іншими, не «обслуговуються» певною, скажімо, мовленнєвою зоною мозку. На-

впаки, в залежності від характеру метонімічного переносу різні ділянки головного мозку виявляються залученими в процес. Це означає, що дискретні ознаки речі повинні оброблятися різними, і часто функціонально-специфічними областями мозку. Подібній гіпотезі можна знайти кілька дивовижних прикладів [8, с. 4].

1. Перший такий приклад стосується відкриттів, пов'язаних з функціональною організацією вентрального зорового шляху. У літературі зазначається, що за допомогою ФМРТ можна виявити як мінімум п'ять високоспеціалізованих зон VVP: частина парагіпокампальної звивини, що відповідає за сприйняття простору (PPA); частина екстрастріарної кори, що відповідає за розпізнавання тіла (ЄВА); латеральний потиличний комплекс (LOC), що реагує на форму об'єкта; область, що виявляє активність при пред'явленні стимулу у вигляді літер (написаних слів повністю, або тільки приголосних) (VWFA); важливу для подальшого пред'явлення, так звану область розпізнавання осіб (далі – ОРО) (fusiform face area, FFA) [12, с. 1453].

По суті, саме ОРО реагує, коли індивід дивиться на селфі в інстаграмі. О. Федоренко та Н. Кенвішер після серії експериментів із використанням ФМРТ для аналізу мовної діяльності відзначають, що мова виявляється структурою, «яка покладається на більш широку [нейронну] мережу, ніж на набір із двох примарних зон у лівій лобовій і в лівій скроневій частках, що передбачався на початку» [14, с. 841].

2. Ще одним яскравим прикладом методу, який побічно доводить, що метонімізація не обмежується винятково мовною зоною мозку, але як складний когнітивний процес, спрямований на формування значення слова, що охоплює його різні області, є спостереження за пацієнтами з патологіями когніції. Однією з таких дуже цікавих когнітивних патологій є синдром Капгра. Суть порушення полягає в тому, що пацієнт вважає своїх батьків або інших близьких людьми, які видають себе за них, тоді як реальні родичі або друзі, за його уявленням, знаходяться десь в іншому місці. Що може дати аналіз подібного маревного стану теорії метонімії, висновкам щодо структури ІКМ і того, як мозок картирує концептуальне уявлення? [8, с. 5].

В. Гірштейн і В. Рамачандран описують одного такого пацієнта на ім'я DS. Вони звернули увагу на один особливий саме для цього випадку синдрому Капгра факт: він виявляв себе у DS ізольовано, поза рамками інших супутніх маревних станів, що, ймовірно, обумовлено травматичною, а не психічною природою розладу у цього хворого. Окрім того, пацієнт приймав родичів за інших тільки при зоровому контакті: марення не виявлялося, якщо близькі розмовляли з ним по телефону [15, с. 437].

Таку особливість В. Гірштейн і В. Рамачандран пояснюють тим, що після того, як DS переніс травму голови, вентральний зоровий шлях, анатомічною структурою якого є ОРО, залишився неушкодженим. Тобто пацієнт продовжував упізнавати обличчя взагалі. Однак дорсальний шлях, що з'єднує зорову зону з лімбічною системою, і особливо з мигдалеподібним тілом (мигдалиною), що відповідає за емоційне відчуття близькості й прихильності, виявився ушкодженим. Це призвело до того, що DS не міг пов'язати образ обличчя знайомої людини з попереднім емоційним досвідом, закріпленим мигдалиною. У той же час нейронні зв'язки між слуховою зоною і лімбічною системою продовжували функціонувати у звичайному режимі, тому при спілкуванні по телефону з родичами проблем із пізнаванням не виникало [15, с. 437, 442].

А втім, епізод з DS пояснює й те, як працює механізм метонімізації хоча б у деяких випадках. У DS контенсіональна ознака ‚обличчя', яка представлена у вигляді зорового стимулу, не викликав імплікації за метонімією: він не міг через порушені нейронні зв'язки відтворити ІКМ ‚мама' або ‚тато' у повній мірі, і тому не впізнавав цих родичів. У той час як здоровий індивід може зробити це з легкістю, як у прикладі з селфі. При цьому звуковий стимул (голос по телефону), який метонімічно заміщує реальних матір або батька, з легкістю активував у DS всю ІКМ, що зазвичай і відбувається у здорових індивідів [8, с. 5].

Таким чином, когнітивні порушення, в тому числі й синдром Капгра, непрямим чином можуть підтверджувати теоретичні досягнення когнітивної лінгвістики щодо природи як значення, так і феномена метонімізації [8, с. 5].

Метонімія як стилістична фігура у результаті когнітивного механізму транспозиції покликана створювати нові смисли на когнітивному рівні; – вільне поєднання спільних ознак сприяє виникненню нового смислу, терміна [7, с. 10].

Метонімічне концептуальне мапування відбувається в межах однієї царини [13, с. 316–318; 16, с. 149]. Основними метонімічними моделями, за якими утворюється значення англомовних ОІ, є: ЧАСТИНА→ЦІЛЕ, наприклад, *loudmouth* – крикун; ЗАЛУЧЕНИЙ ДО ДІЇ ОБ'ЄКТ→СУБ'ЄКТ ДІЇ, наприклад, *frog* – француз (жаба є об'єктом, що вживається у їжу французами); ДІЯ→СПОСІБ ДІЇ, наприклад, *breakneck* – стрімголов, із карколомною швидкістю (побутове знання, що, пересуваючись з великою швидкістю, можна отримати важкі тілесні ушкодження, є підставою для позначення відповідного способу дії) [10, с. 72].

Метонімічне мислення є ірраціональним за своїм характером. Воно діє в неусвідомлюваному режимі та досить важко піддається осмисленню [11, с. 174–175].

Отже, когнітивна лінгвістика дає змогу розглянути мовні одиниці в екстралінгвальному контексті, де конгнітивні аспекти лінгвістичного дослідження мають інтерес для термінотворення, оскільки термінологія є лінгвокогнітивним інструментом [7, с. 9].

Як бачимо, когнітивний підхід до вивчення метонімії увібрав у себе досягнення традиційних підходів та став найбільш перспективним напрямком, оскільки дозволяє розширити межі традиційного розуміння даного феномену, розглядаючи метонімію як когнітивний механізм, що використовується для логічних операцій та суджень про світ, концептуалізації та категоризації позамовної діяльності. За допомогою когнітивного підходу стають можливими дослідження сутності мовних явищ, а через них і когнітивних механізмів та структур людської свідомості [4, с. 375].

Синтез відкриттів когнітивної лінгвістики з теоретичними та практичними напрацюваннями суміжних наук (насамперед нейробіологією і психологією) виявляється взаємовигідним для цих наук процесом. Лінгвістика може спрямувати хід нейробіологічного дослідження, визначаючи те, що слід шукати в роботі мозку, щоб розкрити містику мови [8, с. 5].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що вивчення когнітивних механізмів транспозиції смислів ще потребує систематичного дослідження їхніх семантико-структурних параметрів та семантичного наповнення у подальшому [7, с. 10].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

У роботі було проаналізовано когнітивний механізм утворення метонімії, проте рамки статті не дозволили нам вичерпно дослідити окреслену тему. У будь-якому випадку, метонімія – це неоднозначне явище, і воно ще чекає своїх інтерпретаторів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні когнітивної лінгвістики, ідеалізованої когнітивної моделі та метонімії, що існує в її межах.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Метонимия / Н. Д. Арутюнова// Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 300–301.
2. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980.
3. Коллингвуд Дж. Управление эмоциями с помощью НЛП [Електронний ресурс] / Дж. Коллингвуд // Document HTM. – http://www.futra.aic.net.au/~slands/inspiritive
4. Лут К. Метонімія : когнітивний погляд на традиційний феномен. [Електронний ресурс] / К. Лут. – Режим доступу : http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/1137/1/Lut_Metonymy.pdf
5. Падучева Е. В. К когнитивной теории метонимии. [Электронный ресурс] / Е. В. Падучева. – Режим доступа : http://avantgarde.narod.ru/beitraege/bu/doski/tc.htm
6. Покровский М. М. Избранные работы по языкознанию / М. М. Покровский. – М., 1959.
7. Помірко Р. Когнітивні механізми транспозиції смислів : метафора та метонімія (на матеріалі англійської фахової мови економіки). [Електронний ресурс] / Р. Помірко, Р. Дудок. – Режим доступу : http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_17/articles/1pomirko_dudok.pdf
8. Пушкарев Е. А. О структуре идеализированной когнитивной модели при метонимизации. [Электронный ресурс] / Е. А. Пушкарев. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/o-strukture-idealizirovannoy-kognitivnoy-modeli-pri-metonimizatsii
9. Романенко В. А. Метонимия в когнитивном аспекте. [Электронный ресурс] / В. А. Романенко. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/metonimiya-v-kognitivnom-aspekte
10. Сингаївська А. В. Когнітивні механізми формування семантики однослівних ідіом. [Електронний ресурс] / А. В. Сингаївська, О. М. Мосейчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VZhDU/2010_51/vip51_16.pdf
11. Трунов Д. Метонимическое мышление / Д. Трунов // Антропологические основания теоретического мышления : материалы научной конференции, 16-17 ноября 2004 г. – Екатеринбург : УГТУ-УПИ, 2005. – С. 173–176.
12. Downing P. E., Chan W. - Y., Peelen M. V., Dodds C. M., Kanwisher N. Domain Specifi city in Visual Cortex // Cerbral Cortex. – 2006. – Vol 16 (10). – P. 1453–1461.
13. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd, 2006. – 830 p.
14. Fedorenko E., Kanwisher N. Neuroimaging of Language : Why Hasn't a Clearer Picture Emerged? / E. Fedorenko, N. Kanwisher // Language and Linguistics Compass. – July, 2009. – Vol. 3 (4). – P. 839–865.
15. Hirstein W., Ramachandran V. S. Capgras Syndrome : A Novel Probe for Understanding the Neural Representation of the Identity and Familiarity of Persons / W. Hirstein, V. S. Ramachandran // Proceedings : Biological Sciences. – Mar. 22, 1997. – Vol. 264 (1380). – P. 437–444.
16. Panther K.-U. Metonymy as a usage event / K.-U. Panther // Cognitive Linguistics : Current Applications and Future Perspectives / K.-U. Panther. – Berlin / New-York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 147–185.
17. Radden G. Towards a Theory of Metonymy / G. Radden, Z. Kövecses // Metonymy in Language and Thought. – J. Benjamins Pub Co, 1999. – С. 17–60.

УДК 801-2.804

С. Ф. Соколовська,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена лінгвокогнітивному дослідженню домінантних концептів у художній картині світу Б. Брехта. На основі когнітивно-дискурсивного підходу визначені засоби текстової репрезентації концептів, обгрунтовано їх взаємодію і взаємообумовленість. Специфіку індивідуально-авторської концептосфери досліджено на матеріалі епічної драми Б. Брехта «Тригрошова опера», яка відображає естетичну програму драматурга, тематичну, ідейну і жанрову своєрідність його творчості.

Ключові слова: *лінгвопоетика, ідіостиль, індивідуально-авторська картина світу, концептосфера, епічна драма.*

КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДРАМАТУРГИЧЕСКОГО ТЕКСТА

Статья посвящена лингвокогнитивному исследованию доминантных концептов в художественной картине мира Б. Брехта. На основании когнитивно-дискурсивного подхода определены способы текстовой презентации концептов, обосновано их взаимодействие и взаимообусловленность. Специфика индивидуально-авторской концептосферы исследована на материале эпической драмы Б. Брехта «Трехгрошовая опера», которая отображает эстетическую программу драматурга, тематическое, идейное и жанровое своеобразие его творчества.

Ключевые слова: *лингвопоэтика, идиостиль, индивидуально-авторская картина мира, концептосфера, эпическая драма.*

COGNITIVE AND DISCURSIVE CHARACTERISTICS OF THE DRAMATURGIC TEXT

The analysis of elements within the communicative and cognitive framework of the «Threepenny Opera» by Bertolt Brecht allows to reveal cognitive and discursive characteristics of the dramaturgic text, learn the features of its communicative and cognitive structure and determine the dominant concept in the author's personal view of the world. The research is centered on determining the specifics of their conceptualization on the lexical level, grounding their cognitive interaction and interconditionality. Addressing this issue is predetermined, on the one side, by the general tendency of the modern linguopoetics to study the semantics of the literary text within the framework of cognitive and discursive approach, and on the other side, – by appreciating the dramaturgic discourse as an accomplished model, and its interpretative potential as an open modeling process. The research showed that, by selecting specific images and words, which generate and stimulate the literary associations, the author destroyed an illusion of the consistent event pattern, obstructing the reader's/viewer's immersion in the observation process. It was in the text of the «Threepenny Opera» that Brecht first portrayed characters, declaring on different levels – a level, accessible to the hero's conscience, and a level, depicting the author's worldview.

Key words: *linguopoetics, idiostyle, worldview, conceptosphere, epic drama.*

Закономірність інтересу сучасного мовознавства до вивчення тексту, зокрема драматургічного, зумовлена насамперед намаганням пояснити мову як глобальне явище, як засіб комунікації. Пошуки ознак комунікативної сутності тексту зв'язані з дослідженнями його смислової сторони, що, як наслідок, приводить до необхідності визначення лінгвістичних, психологічних і гносеологічних ознак текстових фрагментів мови. Драматургічний текст, будучи когнітивним породженням однієї свідомості й полем когніції іншої, є феноменом лінгвістичним і комунікативно-когнітивним і визначається такими властивостями: здатність створювати художню картину світу, «світу доданого», який змінено людською свідо-

© С. Ф. Соколовська, 2017

містю навмисно чи інтуїтивно, і призначенням бути образним носієм етнокультурної інформації. В зв'язку з цим він є таким об'єктом лінгвокогнітивних розвідок, який здатний показати людину в її «незахищеному, беззбройному», відверто відкритому ментальному вигляді, коли художньо втілені образи свідомості стають джерелом судження про імпліцитні смисли, експлікують підсвідоме. Дискурсивна іпостась тексту збагачує потік інформації, яка від нього отримується, коли «занурюється у відповідний етнокультурний простір, центральної фігурою якого є художник слова» [1, с. 21].

Актуалізація когнітивістської парадигми і сучасне комунікативне вивчення художнього тексту уможливлюють комунікативно-когнітивне дослідження драматургічного тексту як репрезентанта художньої картини світу в її дискурсивній динаміці. Як зазначає А. М. Науменко, «цілісність навколишнього й внутрішнього світу автор може передати художнім образом саме тому, що вишикує мовні засоби у певній послідовності, наповнюючи слово контекстуальною семантикою і тим самим транспонуючи його із сфери лінгвістики у сферу лінвопоетики» [3, с. 96]. Теоретичні основи і практичні принципи лінгвопоетичного аналізу закладено у працях О. С. Ахманової, М. М. Бахтіна, Л. І. Бєлєхової, О. П. Воробйової, А. М. Науменка. Драматургічний дискурс як різновид художнього дискурсу розглядався в програмних працях О. С. Кубрякової і О. В. Александрової. Однак, при очевидній великій кількості наукових розвідок, механізми комунікативно-когнітивного породження дискурсивного простору драми потребують дослідження. Це зумовлено інтересом до проблем аналізу художньої картини світу в цілому, а також концептів, релевантних для індивідуально-авторської картини світу.

Творчість Б. Брехта при всій її незаперечній своєрідності зв'язана з загальним поворотом у розвитку драматургії і театру, ширше кажучи, − мистецтва на зламі віків й у перші десятиліття ХХ століття. Сутність нової художньої орієнтації полягала у зміщенні акцентів, у тому, що більше уваги приділялось не внутрішньому світу людини, а її залежності від механізмів соціального пригнічення. В результаті виникала аналогія з давнім епосом: і тут і там конфлікт виникав через реакції героя на перешкоди, які ставило життя на його шляху. Дійсність ХХ століття – «нафта, інфляція, війна, соціальна боротьба» (за визначенням самого Брехта) − була вагомо присутньою в його творчості. Проте вона була присутньою у вельми своєрідному, перетворенному і проясненому вигляді − як висвітлені в творі і представлені на розгляд читачів і глядачів соціальні закони, які керують поведінкою людини. Боротьба Брехта за нові форми реалізму була пов'язана з модифікацією цих законів у дійсності ХХ століття. Аналіз елементів комунікативно-когнітивного простору «Тригрошової опери» Б. Брехта дає можливість виявити когнітивно-дискурсивні характеристики драматургічного тексту, вивчити особливості його комунікативно-когнітивного простору, а також визначити домінантні концепти в індивідуально-авторській картині світу. Дослідження сконцентровано на виявленні специфіки їх концептуалізації на лексиччному рівні, обгрунтуванні їх когнітивної взаємодії і взаємообумовленості.

Звернення до цієї проблематики зумовлено, з одного боку, загальною спрямованістю сучасної лінгвопоетики на вивчення семантики художнього тексту в рамках когнітивно-дискурсивного підходу, а з іншого, − осмисленням драматургічного дискурсу як завершеної моделі, а його інтерпретаційного потенціалу як відкритого процесу моделювання. У зазначеному ракурсі важливо визначити роль слова у художній творчості, а також з'ясувати його «стосунки» з концептами у межах конкретного літературного твору. З погляду культурної комунікації концепт визначається як своєрідний код-критерій, що уможливлює розуміння смислу художнього твору [4, с. 89]. Практичною метою такої комунікації є вплив на систему цінностей адресата. У цьому сенсі напруження і сила художнього сприйняття принципово не збігається із ясністю класичної сюжетної прагматики. Це характеризує єпічну драму Брехта, де сила художніх концептів значною мірою базується на звільненні від чіткої прагматичності.

Брехт бачив протиріччя між принципом перевтілення у театрі, принципом розчинення автора в героях і необхідністю безпосереднього, агітаційно-наочного виявлення філософської і політичної позиції драматурга. Він вважав, що характери героїв не повинні бути «рупорами ідей», що це знижує художню дієвість п'єси: «...на сцені реалістичного театру місце лише живим людям, людям з плоті і крові, з усіма їх протиріччями, пристрастями і вчинками. Сцена − не гербарій і не музей, де виставлені набиті опудала...» [5, с. 189]. Брехт знаходить своє рішення цього суперечливого питання: театральна вистава, сценічна дія не збігаються у нього із фабулою п'єси. Фабула, історія дійових осіб, переривається прямими авторськими коментарями, музичними вставками, ліричними відступами. Драматург розбиває ілюзію неперервного розвитку подій, руйнує магію ретельного відтворення дійсності. Театр − справжня творчість, яка значно перевершує просту правдоподібність. Творчість і гра акторів, для яких недостатня лише «природна поведінка у запропонованих обставинах» [5, с. 191].

У дискурсивній ситуації за допомогою аналізу мовленнєвих проявів визначається комунікативно-когнітивний задум автора. Драматург віртуозно грає схрещенням двох реальностей. Аналогії між фантастичними пригодами на сцені і залізними законами буржуазного світу виникають раптово й неперервно:

«PEACHUM: Was wollt ihr denn eigentlich? Was kann ich dafür, daß die Leute ***ein Herz*** *haben* ***wie Kieselstein****? Ich kann euch doch nicht fünf Stümpfe machen! Ich mach aus jedem Mann in fünf Minuten* ***ein so bejammernswertes Wrack****, daß* ***ein Hund weinen würde****, wenn er ihn sieht. Was kann ich dafür, wenn* ***ein Mensch nicht weint****! Da hast du noch einen Stumpf, wenn dir der eine nicht ausreicht. Aber pflege deine Sachden!*

BETTLER:Damit wird es gehen.

PEACHUM prüft bei einem andern eine Prothese: *Leder ist schlecht, Celia, Gummi ist* ***ekelhafter****.* Zum dritten: *Die* ***Beule*** *geht auch schon zurück und dabei ist es deine letzte. Jetzt können wir wieder von vorn anfangen.* Den vierten untersuchend: ***Naturgrind*** *ist natürlich nie das, was Kunstgrind ist.* Zum fünften: *Ja, wie schaust du denn aus? Du hast wieder gefressen, da muß jetzt* ***ein Exempel statuiert werden****.*

BETTLER: Herr Peachum, ich habe wirklich nichts Besonderes gegessen, mein Speck ist bei mir unnatürlich, dafür kann ich nicht.

PEACHUM: Ich auch nicht. Du bist entlassen. Nochmals zum zweiten Bettler: *Zwischen «****erschüttern****» und «****auf die Nerven fallen****» ist natürlich ein Unterschied, mein Lieber. Ja, ich brauche* ***Künstler****.* ***Nur Künstler erschüttern heute noch das Herz****. Wenn ihr richtig arbeiten würdet, müßte euer Publikum in die Hände klatschen! Dir fällt ja nichts ein! So kann ich dein* ***Engagement*** *natürlich nicht verlängern»* [7, S. 220].

Концепти «Хвороба», «Втома», «Страх», «Бідність», «Злиденність», «Насильство», «Поневолення», які об'єктивуються автором у наведеному уривку за допомогою виділених лексем, метафоричних виразів, стають концептуальними утвореннями також і читацької / глядацької свідомості через текстове втілення комунікативного задуму і когнітивного продукту. Так, звертаючись до «працівників фірми» і стимулюючи їх до творчої та активної праці, Пічем говорить про черствість і байдужість людей, у яких серце з каменю *(Die Leute haben ein Herz wie Kieselstein)*, їх дуже важко розчулити, це потребує неабияких зусиль і майстерності, яку Пічем порівнює з мистецтвом *(Nur Künstler erschüttern heute noch das Herz)*. Метафоризація мовлення персонажу *(ein bejammernswertes Wrack, ein Hund würde weinen, ein Exempel muß statuiert werden)*, а також емоційно забарвлені речення *(Was kann ich dafür, wenn ein Mensch nicht weint! Wenn ihr richtig arbeiten würdet, müßte*

euer Publikum in die Hände klatschen!) посилюють експресію, яка передає значення зі збільшеною інтенсивністю, виражає внутрішній стан мовця, але «апелює не стільки до відчуття, скільки до розуму глядача» [5, S. 100]. Брехт вважав, що п'єса не повинна хвилювати, вона повинна примусити глядача думати. Глядач не повинен проникатися долею героя, він повинен оцінювати його вчинки, бути йому суддею. У такій п'єсі не існує позитивних або негативних героїв – це кожен глядач вирішує сам для себе. Головне для Брехта, щоб глядач почав думати над тим, що відбувається на сцені. В 1927 році в статті «Роздуми про труднощі епічного театру» він зазначав: «Глядач повинен не співпереживати, а сперечатися. При цьому б було абсолютно неправильно відторгати від цього театру відчуття» [5, S. 101].

Брехт підкреслює, що дія відбувається не в якомусь конкретному місці в межах Великобританії чи Німеччини. Місце дії належить не до світу географії, а до художнього світу. Це топос, замкнений у собі, цілісний. Він характеризує реальність як модель – в рисах основних, збільшених. Єдність простору і єдність часу різко розчленовуються, вони виявляються багатовимірними й оборотними, в них відкривається множинність абсолютно рівноправних точок відліку, які вводяться в розповідь незалежно від перебігу подій, про які йде мова. У класичній розповіді точка зору має весь час один діапазон, одне фокусування, лінія її руху безперервна, і здається, що за всім, що відбувається, стежить один погляд, який повільно переміщується. У Брехта ж час від часу навіть одна репліка сполучає кілька точок зору:

«MAC: Obwohl das ***Leben*** *uns, die* ***Jugendfreunde****, mit seinen reißenden Fluten weit auseinandergerissen hat, obwohl unsere* ***Berunfsinteressen*** *ganz verschieden, ja, einige würden sogar sagen, geradezu entgegengesetzt sind, hat unsere Freundschaft alles überdauert.* ***Da könntet ihr was lernen!*** *Kastor und Pollux, Hektor und Andromache und so weiter. Selten habe ich, der einfache Straßenräuber, na,* ***ihr wißt ja****, wie ich es meine, einen kleinen Fischzug getan, ohne ihm, meinem Freund, einen Teil davon, einen beträchtlichen Teil, Brown, als Angebinde und Beweis meiner unwandelbaren* ***Treue*** *zu überweisen, und selten hat, nimm das Messer aus dem Maul, Jakob, er, der allmächtige Polizeichef, eine Razzia veranstaltet, ohne vorher mir, seinem* ***Jugendfreund****, einen kleinen Fingerzeig zukommen zu lassen. Na, und so weiter, das beruht ja schließlich auf* ***Gegenseitigkeit****.* ***Könnt ihr was lernen****»* [7, S. 215].

Бандит Мек, кажучи про свої дружні стосунки з шерифом Лондона, які склалися, незважаючи на «різні професійні інтереси», звертається не лише до членів своєї банди, а й безпосередньо до глядачів. У породженні домінантних смислів важливими є такі ключові слова: *Leben, Berunfsinteressen, Freundschaft, Jugendfreund, Freund, Treue, Gegenseitigkeit, lernen*, що дозволяють описати позначений ними концептуальний простір твору, який порушує проблеми людського буття, місця і призначення людини в світі. Зберігаючи фабульні вузли твору-основи, Брехт прагнув зруйнувати міфи світу, в якому жив. Він спонукає глядача до роздумів і висновків із давньої історії, яку переказав, щодо взаємин людини і світу. Звідси парадоксальне різноманіття неначе неузгоджених між собою смислових і стилістичних елементів, які коливаються між цинізмом і лірикою, грубістю і елегантністю, потворністю і красою, до яких належить церковний орган і вулична катеринка, неквaплива урочистість хоралу і ритми фокстроту, політичні мотиви 20-х років, балади Франсуа Війона [2, с. 381]. Роз'єднання окремих елементів не приховується і не згладжується, між тим «Тригрошова опера» вражає своєю цілісністю, законом внутрішньої єдності, який виникає з цього навмисного роз'єднання.

В епічному творі Брехта буржуазний світ прирівнюється до кримінального, через нього пояснюється і пізнається. Особливість викриття полягає в тому, що на відміну від Джона Гея в «Опері жебраків» він не ділову верхівку зобразив у вигляді кримінального дна, а навпаки кримінальне дно − у рисах респектабельної верхівки. Текстотворчу функцію виконують ключові слова *Geschäft, Geschäftsleute, Firma, Gentleman, Stil*, так крізь кримінал проступає порядне суспільство. Однак нижня верства має в ідейно-художній структурі п'єси цілком самостійне значення. Світ низів існує абсолютно незалежно, маючи свій власний порядок і власну мету. Цей світ важливий сам по собі, крім того, що він кидає тінь нагору. Він окреслений тверезо і саркастично, але не без приязні. Показані його живописні і привабливі риси, його, як каже Брехт, притягальна сила: романтика його цинізму, енергія його об'єднаних прагнень, відвага його дій [2, с. 150]. Як і все в «Тригрошовій опері», цей світ розкривається перед нами у своїй подвійній, визивно двозначній, змінній сутності: в оманливому вигляді він втілює в собі ідеально-утопічну потребу людей, загублених у джунглях великого міста, в єдності і згуртуванні:

«PEACHUM:...Was Sie hier festnehmen können, sind ein paar junge Leute, die aus Freude über die Krönung ihrer Königin einen kleinen Maskenball veranstalten. Wenn die richrigen Elenden kommen − hier ist kein einziger −, sehen Sie, da kommen doch Tausende. Das ist es: Sie haben die ungeheure Zahl der Armen vergessen...» [7, S. 253–254].

Але слід мати на увазі двоплановість цієї п'єси – естетичний вміст характерів, тобто відтворення життя, де добро і зло змішані незалежно від наших бажань, і голос самого Брехта, який будучи незадоволеним подібною картиною, намагається затвердити добро. У примітках до «Тригрошової опери» Брехт писав, що епічна п'єса «повинна використовувати всі можливі зв'язки», вводити у поле зору зовнішні, «не представлені на сцені» обставини [5, S. 153]. Необхідність прокреслити ці зв'язки, представити глядачу не представлене на сцені визначає характер брехтівського монтажу. Членування на епізоди, кожен з яких несе власний закінчений зміст, дає можливість не лише показати барвистість і багатоликість життя, а й прокреслити деякі загальні закономірності. Річ не лише в аналогії між капіталістичним виробництвом і такою ж раціональною організацією «виробництва» у фірмі Пічема або в банді Мека, річ у виявленні тих залежностей, які керують поведінкою людини. Сюжет, який стрімко розвивається, наштовхується на свідому статичність задуму: кожен з розмаїтої низки епізодів покликаний по-своєму, своїм матеріалом привести глядача до роздумів про одне і теж − про події, про які нам не повідомляють, про тиск соціальної дійсності, яка, змушуючи індивіда постійно відхилятися від прямої лінії, викликає його непередбачувані і парадоксальні, але по суті стереотипні реакції [6, S. 114]. При цьому в художньому цілому загальне не утискає індивідуальне.

Відкритий характер суперечностей «Тригрошової опери» полягає в перехрещенні двох променів, двох стихій, двох тональностей – героїчно-трагедійної та іронічно-насмішкуватої. Перша – породження драми історії, притаманного їй катастрофічного начала, друга – породження її сил, що постійно відновлюються й відроджуються, які «сміхом знімають гіркоту поразки й недосяжності ідеалу й відкривають перспективу руху вперед, до нових горизонтів» [2, с. 168]. «Хитрість» історії, її невловима суперечливість і життєдайна й небезпечна мінливість, що не дозволяє заспокоїтися на здобутих істинах і вічних формулах, її трагедія, що своїм оптимізмом осяває майбутнє, – звідси іронія Брехта, наснажена іронією самої історії:

«PEACHUM:...ihr würdet einfach in den Kloaken von Turnbridge verkommen, wenn ich nicht in meinen schlaflosen Nächten ***herausgebracht hätte****, wie man aus eurer Armut einen Penny herausziehen kann. Aber ich* ***habe herausgebracht****, dass die Besitzenden der Erde* ***das Elend*** *zwar* ***anstiften können****, aber* ***sehen können*** *sie* ***das Elend*** *nicht. Denn es sind Schwächlinge und Dummköpfe, genau wie ihr. Wenn sie gleich zu fressen haben bis zum Ende ihrer Tage und ihren Fußboden mit Boden einschmieren können, daß auch die Brosamen, die von den Tischen fallen, noch fett werden, so können sie doch nicht mit Gleichmut einen Mann sehen, der vor Hunger umfällt, freilich muß es vor ihrem Haus sein, daß er umfällt»* [7, S. 250].

Так Пічем розмірковує про свою винахідливість перед своїми підлеглими, кажучи про володарів світу, які насправді є слабаками і дурнями, адже вони, хоч і можуть породжувати злидні, але дивитися на ці злидні вони не можуть. І на цьому можна заробити, якщо знати, як себе поводити, наприклад, падати з голоду прямо перед очима багатіїв. Цьому можна навчитися, каже власник підприємства, який, звичайно, дотримується законів:

*«PEACHUM:... Wir halten uns doch alle an **das Gesetz**! **Das Gesetz** ist einzig und allein gemacht zur **Ausbeutung** derer, die es nicht verstehen oder die es aus nackter Not nicht befolgen können. Und wer von dieser **Ausbeutung** seinen Brocken abbekommen will, muß sich streng an **das Gesetz** halten»* [7, S. 252].

Але тлумачити Пічема як як конкретну особу, живу людину, − недостатньо. Він показаний так, що говорити лише про нього, звинувачуючи його чи обставини, − неможливо. Пічем прийшов у світ і виповнює його до останньої межі, до прихованого куточка. Він сам − воля й свідомість цього світу. При цьому світ не звужується до якогось одного-єдиного об'єкту. Цілий світ перетворюється на величезну метафору.

У п'єсі драматургічно втілений погляд з боку, з точки зору іншої дійсності. Проте широта змісту досягнута не лише такими засобами. Самостійним голосом у виставі є іронічна, пародійна, а іноді й навмисно сентиментальна музика Курта Вейля. Кожна сцена отримує завдяки музиці різнозаряджені подробиці. Крім того, як це випливає з режисерських вказівок Брехта до п'єси, драматург надає театру широкі можливості для демонстрації авторської думки за допомогою різних «очужень» (songів, фотографій, кінопроекцій, дощок з написами, безпосереднього звернення акторів до глядачів). Бандит Мек, якого ведуть на страту, точніше, актор, вільно перекидаючи місток від однієї дійсності до іншої, звертається до глядачів:

«MAC: ...Sie sehen den untergehenden Vertreter eines untergehenden Standes. Wir kleinen bürgerlichen Handwerker, die wir mit dem biederen Brecheisen an den Nickelkassen der kleinen Ladenbesitzer arbeiten, werden von den Großunternehmern verschlungen, hinter denen die Banken stehen. Was ist ein Dietrich gegen eine Aktie? Was ist ein Einbruch in eine Bank gegen die Gründung einer Bank? Was ist die Ermordung eines Mannes gegen die Anstellung eines Mannes?» [7, S. 267].

Отже, послідовний розгляд взаємодії складників тексту драми дозволив встановити й описати домінантні концепти у художній картині світу Б. Брехта, пояснити їхнє семантичне навантаження, розкрити багатство смислів художнього тексту. Дослідження показало, що особливим вибором образів і слів, які породжують і стимулюють художні асоціації, автор руйнував ілюзію абсолютної закономірності подій, заважав читачу/глядачу поринути у їх споглядання. Саме у тексті «Тригрошової опери» Брехт уперше вивів персонажів, які висловлювались на різних рівнях − рівні, доступному свідомості героя, і рівні, який відображає світобачення автора.

Розглядаючи текст як складний мовний твір, визнаючи його формально-смислову єдність та враховуючи його багатошарову й багаторівневу організацію, в процесі подальшого аналізу можна виділити різного роду текстові компоненти, частини й одиниці (залежно від параметрів розгляду). Під час такого аналізу важливо визначити домінанти образної системи автора, які формують неповторне світобачення та естетичний потенціал його художнього мовлення, а також обґрунтувати залежність лінгвістичного наповнення твору від прагматичного задуму автора

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. «Живое» слово : Проблемы функциональной лексикологии [Электронный ресурс] : монография / Н. Ф. Алефиренко. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 344 с.
2. Генина И. Г., Павлова Н. С. Брехт // История западноевропейского театра, т. 7 / Под общей редакцией А. Г. Образцовой, Б. А. Смирнова. – М. : Искусство, 1985.
3. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики) : навч. посібник / А. М. Науменко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2005.
4. Николина Н. А. Филологический анализ текста : Учеб. пособие / Н. А. Николина. – М. : Изд. центр «Академия», 2003.
5. Brecht B. Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Schriften. Sechster Band / B. Brecht. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1997. – 797 S.
6. Knopf J. Bertolt Brecht / J. Knopf. – Stuttgart : Reclam, 2000. – 320 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Brecht B. Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Stücke. Erster Band / B. Brecht. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1997. – 700 S.

УДК 81'322.4

Ю. С. Стахмич,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ОЦІНКА ЯКОСТІ СЕРВІСУ ЯНДЕКС.ПЕРЕКЛАДАЧ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ НАПРЯМКУ ПЕРЕКЛАДУ

У статті описано результати оцінки якості сервісу Яндекс.Перекладач в англо-українському напрямку перекладу. Описано особливості роботи сервісу Яндекс.Перекладач. Оцінку якості виконано на основі методу повного лінгвістичного аналізу текстів машинних перекладів. Запропоновано критерії оцінки якості шляхом виявлення лексичних, граматичних (морфологічних, синтаксичних), лексико-граматичних та орфографічних помилок. Визначено причини виникнення помилок. Запропоновано способи вдосконалення роботи програми.

Ключові слова: *машинний переклад, статистичний машинний переклад, оцінка якості машинного перекладу, мовні помилки, мовні норми, Яндекс.Перекладач.*

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА СЕРВИСА ЯНДЕКС.ПЕРЕВОДЧИК В АНГЛО-УКРАИНСКОМ НАПРАВЛЕНИИ ПЕРЕВОДА

В статье описано результаты оценки качества сервиса Яндекс.Переводчик в англо-украинском направлении перевода. Описано особенности работы сервиса Яндекс.Переводчик. Выполнено оценку качества на основе метода полного лингвистического анализа текстов машинных переводов. Предложено критерии оценки качества путем выявления лексических, грамматических (морфологических, синтаксических), лексико-грамматических и орфографических ошибок. Определено причины возникновения ошибок. Предложено способы совершенствования работы программы.

Ключевые слова: *машинный перевод, статистический машинный перевод, оценка качества машинного перевода, языковые ошибки, языковые нормы, Яндекс.Переводчик.*

© Ю. С. Стахмич, 2017

THE QUALITY ASSESSMENT OF YANDEX.TRANSLATE IN THE ENGLISH-UKRAINIAN DIRECTION OF TRANSLATION

The results of the quality assessment of Yandex.Translate in the English-Ukrainian direction of translation have been described in the article. The operation of Yandex.Translate has been described. Quality assessment has been performed on the basis of linguistic analysis of machine translations. The author has proposed the criteria of quality assessment, which provide for assessing the linguistic component of the software by means of checking the texts for mistakes, identifying their sources and ways to prevent them. The criteria for identifying lexical, grammatical, lexico-grammatical and spelling mistakes in the English-Ukrainian machine translations have been developed. The mistakes violate the norms of the literary language and negatively affect the equivalence and adequacy of machine translation. Lexical mistakes have been studied at the level of words and phrases. Grammatical mistakes include morphological and syntactic mistakes. The syntactic mistakes cover the mistakes in making phrases, simple and complex sentences. Lexico-grammatical and spelling mistakes make up separate groups.

Key words: *machine translation, statistical machine translation, quality assessment of machine translation, language mistakes, language norms, Yandex.Translate.*

В умовах постійного зростання інформаційних потоків у мережі Інтернет розвиваються альтернативні шляхи подолання мовного бар'єру, серед яких – програми он-лайн перекладу, які активно застосовуються при ознайомленні з контентом іншомовних джерел. Сучасний стан досліджень характеризується розробкою емпіричного підходу [12], що базується на обробці двомовних корпусів текстів, які слугують підґрунтям для створення науковцями статистичних систем машинного перекладу. Незважаючи на широкий асортимент програм, якість виконаного машиною перекладу не завжди відповідає потребам користувачів. Саме тому оцінювання якості машинного перекладу є важливим для визначення ефективності існуючих програм та пошуку шляхів оптимізації їхньої роботи. Результати машинних перекладів різних програм та у різних напрямках перекладу досліджувалися вітчизняними та закордонними авторами [2; 3; 5; 8; 10]. Проте оцінка якості перекладу сервісу Яндекс.Перекладач в межах англо-української мовної пари залишалася поки що поза увагою науковців, і тому саме цей факт дозволяє визначити **актуальність** нашого дослідження. **Метою** статті є оцінка якості сервісу Яндекс.Перекладач в англо-українському напрямку перекладу. Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**: розглянути особливості роботи сервісу Яндекс.Перекладач; проаналізувати критерії оцінки якості машинного перекладу; описати помилки, здійснені сервісом Яндекс.Перекладач в англо-українському напрямку перекладу; визначити причини виникнення помилок та способи вдосконалення роботи програми.

Яндекс.Перекладач – веб-сервіс компанії Яндекс, призначений для перекладу текстів та веб-сторінок на основі технології фразового статистичного машинного перекладу [11]. Програма підтримує 91 мову та має опції автоматичного визначення мови, синхронного перекладу, підказок при наборі тексту та перевірки правопису [6]. Окрім повнотекстового перекладу, сервіс забезпечує послугу машинного словника, який містить систематизовані варіанти перекладу, приклади використання слів та словосполучень, транскрипцію для англійських слів та інформацію про частиномовну належність слів. Як і інші програми статистичного машинного перекладу, Яндекс.Перекладач складається з трьох основних частин: моделі перекладу, моделі мови і декодера [11]. Для кожної мовної пари у моделі перекладу зберігається таблиця зі словами і фразами однією мовою та їхніми можливими варіантами перекладу іншою мовою із зазначенням ймовірності виникнення останніх у текстах. Знання програми про мову перекладу містяться у моделі мови – списку всіх вживань слів і словосполучень та ймовірностей їх використання. Процес перекладу відбувається у декодері, який знаходить всі можливі варіанти перекладу та обирає серед них найбільш частотний, який складається з підібраних слів та фраз, скомбінованих на основі моделі мови та відповідно до моделі перекладу.

При вивченні лінгвістичної потужності програми машинного перекладу виділяємо лексичні, граматичні, лексико-граматичні та орфографічні помилки, які порушують *норми літературної мови* – сукупність загальноприйнятих, усталених правил, якими керуються мовці в усному та писемному мовленні [4, с. 56; 7, с. 19–20; 9, с. 120] та які впливають на еквівалентність і адекватність машинного перекладу у відношенні до оригіналу.

Оцінка якості сервісу Яндекс.Перекладач передбачає випробовування лінгвістичної потужності програми шляхом перевірки тексту перекладу на наявність помилок, виявлення причин їх виникнення та можливостей усунення. Матеріалом дослідження слугували укладені нами тестові збірки речень на основі текстів англійською мовою з мережі Інтернет, яка найбільш динамічно реагує на потреби інформаційного суспільства та характеризується жанровим різноманіттям. Оцінка якості сервісу Яндекс.Перекладач проводилась на матеріалі 110 речень, вилучених з 10 текстів з мережі Інтернет англійською мовою, що належать до різних тематичних галузей [13–22]. З кожного тексту було відібрано по 11 перших речень включно із заголовками. Таким чином, усього проаналізовано 110 пар речень в англо-українському напрямку перекладу. Результати лінгвістичного аналізу помилок у текстах машинних перекладів представлені в таблиці 1.

Аналіз помилок машинних перекладів, виконаних сервісом Яндекс.Перекладач в англо-українському напрямку перекладу, показав превалювання в них граматичних помилок – 66,9%, серед яких переважають синтаксичні помилки у побудові словосполучень та речень (58,8%). Морфологічні помилки менш чисельні і становлять лише 8,1%. Лексичні помилки охоплюють 33,1% від загального обсягу помилок. У машинних перекладах не було виявлено лексико-граматичних та орфографічних помилок.

Таблиця 1

Кількісне співвідношення помилок сервісу Яндекс.Перекладач

Типи помилок	Кількість помилок	
1. Лексичні помилки	189	33,1%
1.1 Помилки у перекладі слів	109	18,7%
1.2 Помилки у перекладі словосполучень	80	14,4%
2. Граматичні помилки	381	66,9%
2.1 Морфологічні помилки	46	8,1%
2.2 Синтаксичні помилки	335	58,8%
2.2.1 Помилки у побудові словосполучень	170	29,9%
2.2.2 Помилки у побудові речень:	165	28,9%
а) помилки у побудові простих речень	82	14,4%
б) помилки у побудові складних речень	83	14,5%
3. Лексико-граматичні помилки	0	0,0%
4. Орфографічні помилки	0	0,0%
Усього	571	100%

Серед граматичних помилок переважають помилки у побудові словосполучень (29,9%), а саме:

1. Порушення керування. Оскільки програма не використовує у процесі роботи граматичні правила та не містить словників з вказаним прийменниковим керуванням, вона робить помилки у виборі відмінкової форми іменників, що входять до складу словосполучень. Наприклад: *They will seek to eliminate conflict* ***in*** *their international economic* ***policies*** *and will encourage economic collaboration* ***between*** *any or all of* ***them***. [21] – *Вони будуть прагнути до усунення суперечностей* ***у*** *своїй міжнародної економічної* ***політики*** *і сприяти розвитку економічного співробітництва* ***між*** *будь-якими з них або* ***всі***.

2. Порушення узгодження між залежним та стрижневим словом:

а) у відмінку: *any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall immediately be reported to the Security Council* [21] – *про кожний такий збройний напад і про* ***всіх прийнятих*** *в результаті нього* ***заходи*** *негайно повідомляється Раді безпеки;*

б) у числі та відмінку: *Northern GOK mines iron ore from two open pit quartzite fields, the Annovskyi and the Pervomayskyi deposits* [17]. – *Північний ГЗК шахти залізної руди з* ***двох кар'єр*** *кварцитів родовищ, Annovskyi і Pervomayskyi родовищ*;

в) у числі: *400 million new phones with* ***forward-facing cameras*** [14] –*400 мільйонів нові телефони з* ***фронтальної камери***;

г) у роді: *if such an armed attack occurs* [21] – *якщо* ***таке*** *станеться збройний* ***напад***.

3. Неправильний вибір прийменника: *The company supplies its products* ***to*** *Romania, Georgia, Armenia, Estonia, Macedonia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and other countries* [16]. – *Компанія здійснює поставки своєї продукції* ***у*** *Румунії, Грузії, Вірменії, Естонії, Македонію, Боснію і Герцеговину, Чорногорію та інші країни.*

3. Вживання зайвого прийменника: *It is characterized with the input voltage from 7-24 VDC or 7-21 VAC and self-adjusting output voltage* [13]. – *Він характеризується вхідної напруги від 7-21 7-24 В постійного струму або перемінного струму і* ***з*** *автоматичним регулюванням вихідної напруги.* В оригіналі відсутній відповідник українського прийменника ***з***, тому вживання зайвого прийменника є помилковим у перекладі.

4. Відхилення від нормативно-узуального порядку слів, порушення логіко-синтаксичного зв'язку між словами через неправильний вибір граматичної трансформації: *large diameter pipes manufacturing of Metinvest* [18] – *труби великого діаметра виробництва групи Метінвест.* Програма необґрунтовано застосувала граматичну трансформацію перестановки, що вплинуло на адекватність перекладу словосполучення. Правильний варіант – *виробництво труб великого діаметра.*

Серед помилок у побудові речень (28,9%) переважають помилки у побудові складних речень (14,5%), до яких належать:

1. Порушення синтаксичних зв'язків між членами речення, порушення координації між підметом і присудком: *This operation was succeeded by Operation Allied Protector (March-August 2009), which continued to contribute to the safety of commercial maritime routes and international navigation* [21]. – *Ця* ***операція змінив операція*** *«Елайд протектор» (Березень-серпень 2009 року), які продовжували вносити свій внесок у безпеку морських торгових шляхів і міжнародного судноплавства.* У наведеному прикладі наявне порушення координації між підметом ***операція*** та присудком ***змінив*** у роді, а також порушення синтаксичного зв'язку між присудком ***змінив*** та додатком ***операція*** внаслідок неправильного вибору відмінка іменника.

2. Невідповідність анафоричного займенника співвідносному з ним іменникові в іншій частині речення: *Azovstal is the producer of high quality steel* ***plate*** *6-200 mm thick and as wide as 1500-3200 mm* ***that*** *is broadly used in shipbuilding, power and special machine building, bridge and offshore deep sea platforms construction, manufacture of large diameter pipes for gas and oil heavy duty pipelines* [18]. – *Комбінат є виробником високоякісної листової* ***сталі*** *товщиною 6-200 мм і шириною 1500-3200 мм,* ***який*** *широко використовується для суднобудування, енергетичного і спеціального машинобудування, мостів і морських глибоководних платформ,* ***будівництво, виробництво*** *труб великого діаметру для газу і нафти* ***надпотужні трубопроводи***. Програма неправильно визначила рід іменника ***сталь***, тому в іншій частині речення вживається займенник ***який***, характерний для іменника чоловічого роду. У реченні наявна граматична неоднотипність однорідних додатків ***платформ, будівництво, виробництво трубопроводи*** внаслідок неправильного вибору відмінків іменників.

4. Вживання зайвих членів речення, відсутніх у тексті оригіналу, штучне ускладнення речення, пропущені члени речення: *Azovstal's quality management system is also certified by the* ***QMI*** *under ISO 9001 (DSTU ISO 9001, GOST R ISO 9001) which covers production of continuous cast slabs, ingots, plates, bars and shapes from carbon, low-alloyed and alloy steel grades and by* ***TUV Nord CERT GmbH****, which covers coke production* [18]. – *МК «Азовсталь» система менеджменту якості також сертифікована* ***карти qmi*** *відповідно до ISO 9001 (ДСТУ ISO 9001, ГОСТ Р ІСО 9001), що охоплює виробництво безперервнолитих слябів, злитків, плит, сортовий і фасонний прокат з вуглецевої, низьколегованої і легованої сталі марок по сертифікації* ***ТЮФ Норд СЕРТ****, яка охоплює виробництво коксу.*

У побудові простих речень сервіс Яндекс.Перекладач зробив такі помилки:

1. Порушення синтаксичних зв'язків між членами речення, граматична неоднотипність однорідних членів речення, порушення координації між підметом і присудком: *The Divisions of Corum Group produce coal-cutting, heading, stationary and electrical equipment, mine transport, machinery for open-pit mining, including bucket wheel excavators, apron feeders, conveyors, loaders, spreaders, stackers, etc.* [16]. – ***Підрозділів*** *Корум Група* ***видобувати вугілля-різка, Заголовок, писчебумажными та електротехнічного*** *устаткування, рудникового* ***транспорту, машин*** *і обладнання для видобутку корисних копалин відкритим способом, в тому числі і роторні екскаватори, пластинчасті живильники, конвеєри, навантажувачі, розкидачі, штабелеукладачі і ін.* У машинному перекладі простежується граматична неоднотипність однорідних означень ***вугілля-різка, Заголовок, писчебумажными*** та ***електротехнічного*** у зв'язку з їхньою належністю до різних частин мови, що є результатом неправильного морфологічного та синтаксичного аналізу речення. У реченні порушено синтаксичний зв'язок між присудком ***видобувати*** та додатками ***устаткування***, ***транспорту***, ***машин*** через неправильний вибір відмінкових форм іменників. Окрім цього, у реченні порушена координація між підметом ***підрозділів*** і присудком ***видобувати*** в особі, числі, відмінку і часі.

2. Вживання зайвих членів речення, пропущені члени речення: *NATO has also agreed, at the request of the UN, to escort the UNSOA – United Nations Support Office for AMISOM – supply* ***vessels*** *to the harbour entrance of Mogadishu* [21]. – *НАТО також погодилася на прохання ООН,* ***щоб*** *супроводити ЮНСОА – Організації Об'єднаних Націй, Бюро по підтримці АМІСОМ – постачальники для входу до гавані Могадішо.* У наведеному прикладі вживається зайвий сполучник ***щоб***, що призводить до штучного ускладнення речення. В машинному перекладі відсутній переклад іменника ***vessels***.

3. Пропущені члени речення: *Ingulets GOK* ***has*** *an annual iron ore concentrate production capacity of 14.8 Mtonnes* [17]. – *Інгулецький ГЗК щорічне виробництво залізорудного концентрату потужністю 14.8 млн. тонн.* У машинному перекладі пропущений присудок ***has***.

Морфологічні помилки пов'язані з неправильним визначенням омонімічних граматичних форм англійської мови, порушенням словозмінних граматичних категорій української мови (числа, відмінка, часу). Причина виникнення морфоло-

гічних помилок у результаті перекладу сервісу Яндекс.Перекладач полягає в тому, що програма не використовує граматичні правила для роботи. До морфологічних помилок програми належать:

1. Помилки при знятті граматичної омонімії – неправильне визначення частиномовної належності слів. У більшості випадків у контексті є інформація, необхідна для врахування омонімії. Проте програма не має блоку морфологічного аналізу, а тільки обирає найбільш частотний еквівалент до слова без урахування граматичних характеристик слова та контексту. Наприклад: *Corum Group massively* ***upgrades*** *production plants* [16] – *Корум групи масово* ***модернізацію*** *виробництв.* Сервіс Яндекс.Перекладач переклав дієслово ***upgrades*** формою іменника ***модернізацію***, що призвело до порушення граматичних зв'язків між членами речення, зокрема через відсутність присудка ***модернізує***.

2. Неправильне утворення відмінкових форм іменників: *The metallurgical division unites the coke production, steelmaking, flat and long products and large* ***diameter*** *pipes manufacturing of Metinvest* [18]. – *На металургійний дивізіон об'єднує коксохімічне, сталеплавильне, прокатне і сортового прокату і труб великого* ***діаметру*** *виробництва групи Метінвест.* Відповідно до норм української мови, іменник *діаметр* належить до твердої групи II відміни, яка при відмінюванні у родовому відмінку мають закінчення ***-а***. Тому правильний варіант – ***діаметра***.

3. Порушення категорії часу дієслова: *Laid fibres* ***are*** *first* ***intermingled*** *and* ***entangled*** *by means of needles, then additional needling makes the final structure of the product* [22]. – *Укладені волокна першої* ***перемішалися*** *і* ***заплуталися*** *за допомогою голки, потім додаткові проколювання робить остаточна структура продукту.* В оригіналі дієслова ***are intermingled, entangled*** мають форму пасивного стану теперішнього часу, проте у машинному перекладі вони вживаються в активному стані минулого часу.

4. Ненормативне утворення ступеня порівняння прикметника: *It utilises* ***the most advanced*** *technologies, including floatation beneficiation of iron ore, which is unique within the Ukrainian industry* [17]. – *Тут використовуються* ***самі передові*** *технології, у тому числі флотаційного збагачення залізних руд, який є унікальним в українській промисловості*. В оригіналі прикметник ***the most advanced*** вживається у формі найвищого ступеня, проте в машинному перекладі його український відповідник ***самі передові*** утворений неправильно. Правильний варіант – ***найбільш передові***.

Лексичні помилки становлять 33,1% від усіх помилок, виявлених у машинних перекладах сервісу Яндекс.Перекладач. Помилки у перекладі слів є найчисельнішими серед лексичних помилок (18,7%). Серед них домінують неадекватно перекладені слова через неправильне вирішення лексичної полісемії. Слово *developments* [14] було перекладене як *події*, проте правильним варіантом перекладу є *розробки*. У словнику *development* має п'ятнадцять значень [1, с. 288], серед яких *подія* є п'ятим за рахунком, а *розробка – сьоме*. Таким чином, програма обрала більш частотний, проте неадекватний варіант перекладу.

У тексті перекладу було знайдено 2 русизми: *whenever* [21] – *всякий раз*; *stationary* [16] – *писчебумажными.* Їхня наявність у текстах машинних перекладів пояснюється використанням російської мови як проміжної ланки при перекладі з англійської мови українською. Програма також могла не знайти українських відповідників до англійських слів у паралельних корпусах текстів.

У машинних перекладах сервісу Яндекс.Перекладач було виявлено 20 неперекладених слів, серед яких: а) власні назви: *Annovskyi*, *Pervomayskyi* [17]; б) абревіатури: *TMT* [15].

Помилки у перекладі словосполучень становлять 14,4% від загальної кількості помилок. Найчисленнішими серед них є випадки дослівного перекладу іншомовних висловів, які мають власні відповідники в українській мові. Наприклад: *coking coal companies* [17] – *коксівне вугілля компанії* (*компанії з видобутку коксівного вугілля*); *production of ultra high strength pipe plate* [18] – *виробництво ультра висока міцність плити труби (виробництво надміцної трубної решітки)*.

Неадекватний переклад словосполучень як семантичних єдностей – вживання словосполучень у не властивому для контексту та тематики значенні через неадекватний вибір еквівалента в українській мові. Наприклад, словосполучення *free institutions* [21] було перекладене як *вільні інституції*, проте правильним є варіант *незалежні інституції*. Термін *loss rate* [20] отримав переклад *швидкість втрати*, хоча мало б бути *рівень втрат*.

Програма зробила помилки у перекладі фразеологічних сполучень. Наприклад, *under ISO 9001* [18] програма переклала *у відповідності з ISO 9001*, що є порушенням лексичних норм української мови. Правильний варіант – *відповідно до ISO 9001*. Машинний переклад звороту *all* ***measures taken*** *as a result thereof* [21] – *всі* ***заходи, прийняті*** *по ним* є неправильним, оскільки *take measures* перекладається українською як *вжити заходів*. Тому правильний варіант перекладу звороту – *про всі заходи, вжиті у зв'язку з ним.*

Програма виконала неадекватний переклад власних назв, які слід було залишити в оригінальному варіанті: *Corum Quality* [16] – *Якість корум*; *Corum Source* [16] – *Корум джерело; TUV Nord CERT GmbH – ТЮФ Норд СЕРТ* [18].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лінгвістичний аналіз помилок у текстах машинного перекладу сервісу Яндекс.Перекладач показав переважання граматичних помилок над лексичними – 66,9% та 33,1% відповідно. Причиною цьому є невикористання програмою граматичних правил у процесі роботи. Серед граматичних помилок домінують помилки у побудові словосполучень (29,9%). Випадки порушення морфологічних норм становлять 8,1% від загальної кількості помилок. Причиною виникнення лексичних помилок може бути відсутність відповідників слів і готових перекладів фраз у використовуваному програмою корпусі даних, а також неправильно вибраний варіант перекладу полісемантичних слів, оскільки комп'ютер не аналізує контекст і тематичне спрямування тексту в процесі роботи. Наявність у перекладі русизмів пояснюється використанням російської мови як проміжної ланки у процесі роботи програми. Покращити якість роботи сервісу Яндекс.Перекладач можна за допомогою вдосконалення алгоритмів функціонування програми та її подальшого навчання на основі паралельних корпусів текстів. Перспективним напрямом подальших досліджень оцінки якості систем програмного забезпечення перекладу може бути, на наш погляд, застосування нових мовних пар до оцінки якості їхньої роботи.

Література:

1. Англо-український словник : У 2 т. – Близько 120 000 слів / [Склав М. І. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 1996. – 752 с.
2. Бірюков А. В. Оцінка якості машинного перекладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство» / А. В. Бірюков. – К., 2008. – 20 с.
3. Гуменюк О. О. Сучасний стан онлайнових перекладачів (німецька та українська мови) / О. О. Гуменюк // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. – 2013. – Кн. 3. – С. 145–150.
4. Зубков М. Г. Українська мова / Микола Григорович Зубков. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 496 с.
5. Марчук Ю. Н. Компьютерная лингвистика / Ю. Н. Марчук. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 320 с.
6. О сервисе Яндекс.Перевод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://translate.yandex.ua/help.
7. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / Олександр Данилович Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.

8. Улиткин И. А. Автоматическая оценка качества машинного перевода научно-технического текста / И. А. Улиткин // Вестник Московского государственного областного университета. – 2016. – № 4. – С. 174–182.
9. Федяева Н. Д. Нормы в пространстве языка / Наталья Дмитриевна Федяева. – М. : ФЛИНТА, 2011. – 172 с.
10. Хроменков П. Н. Анализ и оценка эффективности современных систем машинного перевода: автореф. дис… канд. филол. наук: 10.12.21 / П. Н. Хроменков. – М., 2000. – 170 с.
11. Яндекс компания. Технологии / поисковые технологии. Машинный перевод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://company.yandex.ru/technologies/translation/.
12. Koehn P. Statistical Machine Translation / Philipp Koehn. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 433 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:
BC-700 Microprocessor charger [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tme.eu/en/pages/Product_of_the_week:bc-700-microprocessor-charger.html.
Deloitte : Analysis of top technology and telecommunications trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.big4.com/news/deloitte-analysis-of-top-technology-and-telecommunications-trends/
Deloitte Analysis of Top Technology Trends for 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.prnewswire.com/news-releases/deloitte-analysis-of-top-technology-trends-for-2011-114271719.html
Heavy Engineering [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.scmholding.com/en/business/sectors/heavy_engineering/.
Mining [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.metinvestholding.com/en/activity/raw_iron
Metallurgical Division [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.metinvestholding.com/en/activity/steel_rolling.
Services in interior finish [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trk.ua/en/uslugi-kompanii-vnutrennyaya-otdelka/
Shale gas extraction and climate change [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shalegas.in.ua/en/shale-gas-and-climate-change/.
The North Atlantic Treaty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en.
What Is the Difference between Tufted and Needlepunched Carpets? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://carpets.sintelon.rs/What_Is_the_Difference_between_Tufted_and_Needlepunched_Carpets-27-1-72.

УДК 82.0:811.112.2

В. Б.Стернічук, С. І. Лобанова,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ЕПІТЕКСТ ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ГРА «СВІЙ – ЧУЖИЙ»

У статті розглядається інтертекстуальний аспект епітекстів. їх співвідношення з поняттями стильової маски, гри. Досліджується структура епітекстів як спосіб самовираження та реалізації митця поза межами художніх творів. Епістолярний текст вважаємо циклічним процесом назбирування текстів та кодів автора й адресата задля прочитання нового, іншого тексту, у якому відбулися декодування інформації та демаскування особи автора. Розуміння відбувається посередництвом третього тексту (інтерпретанти). Інтертекстуальні зв'язки, інтерпретанти епістолярної комунікації дозволяють розшифрувати епістолярні тексти («інтертекстуальність як код»), сприяють викриттю авторської маски («інтертестуальність як ключ» та «інтертекстуальність як код») тощо. На мовному рівні інтертекстуальні складові реалізуються завдяки складній оповідній техніці.
***Ключові слова**: інтертекстуальність, епітекст, гра, non fiction автор, адресат, комунікація.*

ЭПИТЕКСТ КАК ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНАЯ ИГРА «СВОЙ – ЧУЖОЙ»
В статье рассматривается интертекстуальный аспект эпитекстов. их соотношение с понятиями стилевой маски, игры. Исследуется структура эпитекстов. как способ самовыражения и реалезации автора вне художественных произведений. Епистолярный текст считаем циклическим процессом накопления текстов и кодов автора и адресата для прочтения нового, другого текста, в котором состоялись декодирование информации и демаскировка личности автора. Понимание происходит посредством третьего текста (интерпретанты). Интертекстуальные связи, интерпретанты эпистолярной коммуникации позволяют разшифровать эпистолярные тексты («интертекстуальность как код»), содействуют в разоблачении авторской маски («интертекстуальность как ключ» и «интертекстуальность как код») и.т.п. На языковом уровне интертекстуальные составляемые реализуются посредством сложной повествовательной техники.
***Ключевые слова:** интертекстуальность, эпитекст, игра, non fiction автор, адресат, коммуникация.*

EEPISTOLARY TEXT AS INTERTEXTUAL GAME «OWN-UNFAMILIAR»
The article deals with the intertextuality aspect of epistolary, interrelation with the concepts of style mask and game. The structure of epistolary texts is investigated as method of self-expressions and realization of the author outside fiction. Epistolary texts are a cyclical process of accumulation of the texts, codes of author and addressee for reading a new another text in which has taken place decoding of information and damasking of the image of the author. The understanding happens through the mediation of third text (interpreting). Intertextual connections, interprets of epistolary communications allow to decode the epistolary texts («intertextuality as code»), promote to unmask the author («intertextuality as key» and «intertextuality as code») a.s.n. Intertextual components are realized on the verbal level with help of complicated narrative technics.
***Key words:** intertextuality, epistolary game, author, addressee, non-fiction communication.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Явище міжтекстової взаємодії, себто інтертекстуальності, є давнім способом налагодження зв'язку із попередньою літературною традицією, культурою тощо. Інтертекстуальність як явище діалогу між текстами трактується на початку XX століття як структурний елемент та художній прийом. М. Бахтін пояснював народження нових текстів діалогічною взаємодією «свого» та «чужого» слова: «При творчому ставленні до мови безголосих, нічиїх слів немає. У кожному слові голоси іноді нескінченно далекі, безіменні, майже безособові (голоси лексичних відтінків, стилів тощо), майже невловимі, і голоси, які звучать близько й одночасно. <…> Для слова (а отже, й для людини) немає нічого страшнішого, ніж безвідповідальність (безответственность). Почутість як така – вже діалогічне відношення. Слово хоче бути почутим, мати відповідь і знову відповідати на відповідь, і так ad finitum. Воно вступає в діалог, який не має смислового завершення» [1, с. 421]. Бахтінські ідеї отримали згодом теоретичне обґрунтування у працях Юлії Крістевої. Французька дослідниця запропонувала визначення інтертекстуальності,

© В. Б.Стернічук, С. І. Лобанова, 2017

розуміючи під цим поняттям «взаємодію різних кодів, дискурсів, що переплітаються у тексті» [8, с. 99]. Вона визначила структуру інтертексту, що «будується як мозаїка цитацій, будь-який текст є продуктом усмоктування і трансформації якого-небудь іншого тексту» [7, с. 429].

Розмежувавши поняття твору і тексту, Ролан Барт звільнив текст від усіляких залежностей і завершеності та додав безмежності, яку визначив як основну ознаку інтертекстуальності: «Кожен текст є одночасно й інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти культури сучасної. Кожен текст – це нова тканина, зіткана зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагментів соціальних ідіом і так далі – всі вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту і довкола нього існує мова. Як необхідну передумову для будь-якого тексту, інтертекстуальність не можна зводити до проблеми джерел і впливів; вона становить загальніше поле анонімних формул, походження яких рідко можна з'ясувати, позасвідомих або автоматичних цитацій без лапок» [цит. за: 4, с. 165–166].

Таким чином, текст отримав «вольності» на структурному та генетичному рівнях. Це дозволило простежувати, як автор та читач виступають в різних образах та ролях. Читач після «смерті автора» став лакмусовим папірцем для віднайдення інтертекстуальних зв'язків між творами, себто отримав статус дослідника-інтерпретатора. Автор, у свою чергу, розширив творчу палітру за допомогою вільної гри з різними інтертекстуальними аналогами. Почався процес нового способу читання, «який підриває лінеарність тексту, адже в кожному новому посиланні формується альтернатива рецепції з продовженням першоджерела або поверненням до нього» [5, с. 401].

Отже, інтертекстуальність «як процес творення сенсу в діалозі» (Зоф'я Мітосек) структурно організовує перегук творів із літературною традицією, мистецькими формами, жанровими умовностями, стильовими кодами, дискурсами. Тексти постійно перебувають у діалогічних відносинах один з одним, послуговуються однаковими мовними кодами та несуть спільне смислове й історичне навантаження.

З огляду на комунікативну природу явища інтертекстуальності, важливо, на наше переконання, розглянути листовну комунікацію через призму інтертекстуальної гри свого та чужого слова. Тим самим довести, що письменницький епістолярний діалог – не довільно зіткана тканина тексту, а внутрішньо повноцінний, цілісний жанр, що вільно оперує документальним та художнім арсеналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади вивчення явища інтертекстуальності в епістолярних українських текстах визначені в роботах В. Святовця [9], М. Коцюбинської [6], О. Фідкевич [10], однак чітко не з'ясовані її (інтертекстуальності) функції та способи реалізації. Таким чином, можемо стверджувати, що в українському літературознавчому дискурсі категорія залишається малодослідженою, отже – із перспективою ґрунтовнішого розгляду.

Мета та завдання статті – розглянути епітексти як окреме жанрово-стильове утворення, сформоване кількома суб'єктами авторської інтенції та нарації, співвіднести їх з поняттями інтертексту, стильової маски, гри.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Інтертекстуальність епістолярію зумовлена в першу чергу позицією та волею автора й адресата. Створюючи текст листа, автор (відповідно й адресат) свідомо «грають» із різними перспективами – перспективою акту писання та читання. При цьому жонглюють різними оповідними техніками, кодуючи інформацію. Часто основний месидж листа слід шукати між рядків писаного авторами тексту – саме в цій особливій системі координат можна віднайти та виявити зв'язок одного повідомлення з іншим, підібрати правильний код для пояснення інтертекстуальної концепції епістолярію. Тому в епістолярному діалозі-грі все залежить від «Я» і «Ти» та від коду дописувачів. Листування, власне, є інтелектуальною грою обох комунікантів, яка збагачує текст новими загадками, можливостями, пронизує сумнівом та відсилає до тексту першоджерела, у нашому випадку – до попереднього листовного повідомлення.

Для висвітлення інтертекстуального тла епістолярію варто звернутися до класифікації інтертекстуальних зв'язків у Ж. Женнета, який у своїй книзі «Палімпсести: Література другого ступеня» (1982) запропонував п'ятичленну класифікацію типів міжтекстової взаємодії. Перший тип, названий ним власне інтертекстуальністю, передбачає співприсутність в одному тексті двох чи більше текстів у формі цитати, алюзії тощо. Таке залучення, на думку С. Жигун, виконує декілька ігрових функцій: «інтертекстуальність як альтернатива», «інтертекстуальність як пастка», «інтертекстуальність як код», «інтертекстуальність як загадка», «інтертекстуальність як ключ» [3].

У письменницькому листуванні автори часто звертаються до теми власної творчості та в обговоренні так захоплюються, що прогнозований читач (а такий здебільшого передбачається) стоїть перед дилемою або ж альтернативою: читати далі чи звернутися до творів, які обговорюються. Тому для вдумливого прочитання епістолярного діалогу митців варто звертатися до текстів-декодерів, якими є згадані в листуванні твори письменників. Автори листів, на наше переконання, відсилають до своїх творів «шукати правди». Сам факт обговорення, критики авторами листів власних літературних доробків вказує на присутність багатьох інтертекстуальних деталей: цитат, алюзій, топосів, ремінісенцій, парафраз, літературних асоціацій. Частовживані в листах цитати з атрибуцією та без атрибуції є безперечним виявом інтертекстуальності. Цитування в листах носить характер підтвердження та переконання. Декілька цитат створюють код дописувачів. Таким чином, адресант та адресат напрацьовують свій особливий контекст з авторською позицією та ставленням. Крім того, цитата несе емоційно-смислове навантаження та слугує будівельним матеріалом для змалювання образу автора, образу епохи тощо. Збагачення семантики листовного тексту відбувається не тільки шляхом нагромадження інформативного матеріалу. Практично не існує епістолярію, де б їхні автори успішно не послуговувалися інтертекстуальними формами. Всі ці прийоми в письменницькій кореспонденції є підтвердженням у першу чергу міри зацікавленості адресата в своєму комунікативному опонентові. Адже автоцитати, безпосереднє цитування творів адресанта, вживання топосів, парафраз, імен літературних персонажів, назв інших творів тощо є відповіддю на питання, чому «Я» вибрав саме цього листовного партнера, і що його творчість та особисте життя мені не байдужі. Окрім того, таке особливе, скажімо, «олітературизоване» ставлення до написання листів їхніми авторами продиктоване бажанням ще раз підтвердити свій мистецький талант.

Підвищена «густина інтертекстуальності» (О. Забужко) у листуванні не тільки створює цілісний текст епістолярних повідомлень, але є ознакою художньої майстерності комунікантів, завдяки якій формуються автентичні авторські образи. Власне, в епістолярному діалозі «незавершені тексти» (Р. Барт) знаходять своє продовження в інших текстах завдяки «іншому голосові». Таким чином, можемо вважати *епістолярний діалог* циклічним процесом назбирування текстів та кодів автора й адресата задля прочитання нового, іншого тексту, у якому відбулися декодування інформації та демаскування особи автора. Отже, можна стверджувати, що розуміння епістолярного тексту відбувається за посередництва третього тексту (інтерпретанти). Такими інтерпретантами можуть бути епіграфи, текст-у-тексті (цитати, алюзії тощо), мотиви, знаки, символи. За такого розуміння інтертекстуальні стосунки означають співвідносність тексту листа з численними іншими

текстами. Ми розуміємо листовне повідомлення через бачення його «дзеркальним» співрозмовником. Іншими словами, відбувається накладання «старої» інформації на нову – тільки те повідомлення може бути зрозумілим, сприйнятим, яке спирається на раніше відоме, попереднє. Тобто без інтертекстуальних зв'язків прочитання епістолярних текстів видавалося би мало ймовірним.

Розглядаючи аспект паратекстуальності, потрібно відзначити, що автор та адресант епістолярного тексту свідомо грають такими компонентами, як вступне слово, головна частина, заключна частина, преамбула, прохання (до порівняння: у літературному творі – епіграф, передмова, післямова). Ці компоненти можуть стати як кодом для епістолярного тексту, так і його декодером, тобто розгадкою. Фактографічний аспект – власні назви, різного роду інформація про час, місце, відстань – є одним із прийомів, які підсилюють відношення основного тексту до його окремих частин. Створюється враження подвійної подієвості. Адже інформація у листі про одні події автоматично відсилає читачів до місця, де відбуваються інші – події літературного твору чи події життєві. Аспект метатекстуальності включає ситуацію, коли один текст імпліцитно чи експліцитно коментує інший текст, вступає із ним у суперечку. Це означає, що для того, щоб із розумінням, правильно прочитати текст листа, потрібно бути обізнаним щонайменше із творчістю, приватним життям, інтересами, знати про політичні вподобання та бути посвяченим у літературне коло. Німецький літературознавець Ульріх Броіх (Ulrich Broich) у свій праці з дослідження явища інтертекстуальності («Інтертекстуальність: форми, функції», 1985) зазначив, що одним із варіантів інтертекстуального маркування є висловлювання письменників, які були сказані поза межами їхніх творів. Таким чином, у листах та інтерв'ю, на думку Броіха, інтертекстуальні ознаки, що виконують смислотворчу функцію, знаходяться на поверхні [11].

Метанараційні компоненти (розповідь, заснована на іншій розповіді), якими почасти переповнені епістолярні масиви письменників, слугують, на наше переконання, своєрідною «ілюзією художності». Адже письменники часто послуговуються епістолярною формою як літературним жанром. Подекуди, створюючи текст листа та інформуючи адресанта про події з життя, автор цілковито й повністю занурюється у світ літературного твору, лист у такому випадку буває нібито художнім його (твору) продовженням. Літературне бачення (нереальне) накладається на події реальні. У такий спосіб автор намагається акцентувати увагу адресанта, тобто посилюється читацька залежність між автором і реципієнтом та підвищується пізнавальна парадигма.

Отже, ситуація, коли автор виходить за межі референційної сутності листа (інтерпретації, інтертекстуальні компоненти, використання міні-жанрів), слугує підкресленню його (автора) автентичного образу. Таке накладання листовними комунікантами реальних та літературних подій є для прогнозованих читачів свідченням майстерності їхніх авторів. Окрім того, «автотематичні відступи» в листах «викладають творче кредо митця, тлумачать власні творчі засади, розкривають процес свого виникнення, розгортають рефлексії щодо цілей і способів писання, мистецьких засобів і методів власної композиції» [2, с. 251].

Ульріх Броіх та Манфред Пфістер у своїй монографії виділяють якісні та кількісні критерії для підсилення (інтенсивності) інтертекстуальних посилань. Згідно з цією теорією, існує шість якісних критеріїв: референційність, комунікативність, структурованість, селекційність, авторефлексійність та діалогічність [11]. Листовна комунікація, на думку Пфістера, має високий ступінь структурованості, однак за критеріями референційності та комунікативності інтертекстуальність виражена слабше. Манфред Пфістер акцентує увагу на тому, що, розглядаючи категорію інтертекстуальності в епістолярії, потрібно детальніше зосередитися на критерії авторефлексійності. Це явище він трактує як створення авторами листів власної інтертекстуальності в тексті та ґрунтується на спільній рисі інтертексту і листа – їхній протеїчності.

Листовні повідомлення завдяки широкій інтерпретаційній палітрі створюють особливий погляд на автентистичну літературу (non fiction). Інтертекстуальні зв'язки виявляються в листах завдяки відкритості цього жанру. Листи теоретично долають два види простору: реального, в якому перебуває автор, та умовного-зображувального, що виконує ряд мистецьких завдань. «Накладання» цих явищ у кореспонденції створюють ефект тексту, який мерехтить міжтекстуальними сигналами: документальну листовну дійсність ми сприймаємо крізь призму творів мистецтва, тобто як літературну. І таке поєднання тільки позитивно впливає на продуктивність епістолярного діалогу.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Завдяки інтертекстуальній інтерпретанті формується об'ємний образ митця в епістолярному діалозі. Вона є тією рушійною силою, що допомагає краще роздивитися авторський образ та стиль в інтертекстуальних листовних перегонах з іншими адресатами. Для кращого «викриття» та розуміння респондентів один з одним обов'язково потрібно використовувати знання, інтелектуальний та літературний досвід. Тим самим інтертекст є способом викриття автора та його маски в письменницькому епістолярії. Інакше інтертекстуальні авторські інтенції будуть прочитані неадекватно. Досліджуючи структуру епістолярних текстів, ми говоримо про інтертекстуальність як спосіб самовираження та реалізації митця поза межами художніх творів. Використовуючи широке поле «анонімних формул» (Р. Барт), адресат та адресант розширюють інтелектуальну, експресивно-психологічну та ідеологічну площину своїх текстів. Використання «чужого тексту» є свідченням відкритості до сприйняття іншого культурного кола (діалогу культур) та підтвердженням необхідності міжкультурних впливів. Очевидним є той факт, що адресант та адресат виконують комунікативні функції; крім того, ведуть компромативну гру із суспільною думкою, оточенням, поміж собою. Роль епістолярних текстів у цьому процесі важко переоцінити.

Література:

1. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Михайло Бахтін // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 2002. – С. 416–421.

2. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник / Василь Будний, Микола Ільницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.

3. Жигун С. В. Гра як художній прийом в епічному тексті (На матеріалі прози українських письменників 10-20-х років XX ст.) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.06 – теорія літератури / Жигун Сніжана Віталіївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 22 с.

4. Западное литературоведение XX века : энциклопедия / гл. науч. ред. Е. А. Цурганова ; отв. науч. ред. А. Е. Махов. – М. : Intrada, 2004. – 560 с.

5. Ковалів Ю. Абетка дисертанта. Методологічні принципи написання дисертації : посібник / Юрій Ковалів. – К. : Твім інтер, 2009. – 460 с.

6. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2001. – 292 с.

7. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Юлия Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / пер. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Изд. группа «Прогресс», 2000. – С. 429–430.

8. Кристева Ю. Слово, диалог и роман / Юлия Кристева // Вестник Моск. ун-та. – Сер. : Филология, 1995. – № 1. – С. 97–124.

9. Святовець В. Епістолярна спадщина Лесі Українки: листи в контексті художньої творчості / Віталій Святовець. – К. : Дух і літера, 2001. – 286 с.
10. Фидкевич Е. Явление интертекстуальности в письмах А. Чехова / Елена Фидкевич // Вісник Київського славістичного університету. – 2005. – № 22. – С. 87–93
11. Broich U. Intertextualität: Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien / Ulrich Broich, Manfred Pfister. – Tübingen : Niemeyer, 1985. – 371 S.

УДК 811.111'42

О. Г. Сторчак,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТОНІМІЯ, МЕТАФОРА ТА ОКСИМОРОН ЯК ПРОЦЕСИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ «ВАЖКИЙ» І «ЛЕГКИЙ»

Основними когнітивними процесами при вторинній номінації дійсності з використанням концептів HEAVY і LIGHT в англомовних художньому, науковому і теологічному дискурсах є концептуальні метонімія, метафора і оксиморон, що базуються на смислі. Джерелами формування смислів цих концептів є гиперсема «вага», семантичні ознаки ключових лексем heavy та light, образи й асоціації.
Ключові слова: *концепт, концептуальна метонімія, концептуальна метафора, концептуальний оксиморон.*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ МЕТОНИМИЯ, МЕТАФОРА И ОКСИМОРОН КАК ПРОЦЕССЫ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ «ТЯЖЕЛЫЙ» И «ЛЁГКИЙ»

Основными когнитивными процессами при вторичной номинации действительности с использованием концептов HEAVY и LIGHT в англоязычных художественном, научном и теологическом дискурсах являются концептуальные метонимия, метафора и оксиморон, основанные на смысле. Источниками формирования смыслов являются гиперсема «вес», семантические признаки лексем heavy и light, образы и ассоциации.
Ключевые слова: *концепт, концептуальная метонимия, концептуальная метафора, концептуальный оксиморон.*

CONCEPTUAL METONYMY, METAPHOR AND OXYMORON AS PROCESSES OF CONCEPTUALIZATION HEAVY AND LIGHT

Major cognitive processes that take place during the secondary nomination of reality when using the concepts HEAVY and LIGHT in English fictional, scientific and religious discourses are the conceptual metaphor, metonymy, and oxymoron that are based on the reason. The sources of the reason formation are the hyperseme «weight», the semantic markers of the lexemes heavy and light, images and associations. The conceptual metonymy of these concepts is based on the transition of the cognitive marker within the relations «the carrier is the features of the carrier; the container is its contents; to do the action is the object». The figurative content of the concepts HEAVY and LIGHT is actualized by structural, ontological and orientational metaphors. The schemes for structural metaphors are EVENT, HEAVY – LIGHT, REASON – RESULT.
Key words: *concept, conceptual metaphor, conceptual metonymy, conceptual oxymoron.*

Познавательные процессы приводят к формированию образов: ощущения и восприятие – первичных (сенсорных и перцептивных), память и воображение – вторичных (представлений) [6, с. 180, 365]. Если в первичных образах отражены конкретные объекты, то в представлениях они уже обобщены, обеспечивая накопление перцептивного опыта и образование понятий и концептов. Основными когнитивными процессами, лежащими в основе деятельности человека при вторичном осмыслении действительности с использованием лексем «тяжёлый»/ *heavy* и «лёгкий»/ *light* английского языка, являются концептуальные метонимия, метафора и оксиморон. На смене прямого значения переносным строятся тропы, отражающие соотношения этих значений по смежности (метонимия), сходству (метафора) и контрасту (оксиморон). Метонимия и метафора основываются на динамике семантических признаков – замене интегральной семы на дифференциальную, а оксиморон – на объединении несовместимых компонентов [3, с. 433].

Цель этого исследования заключается в том, чтобы описать процессы наполнения концептов ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ образным содержанием в англоязычном когнитивном пространстве при осмыслении состояний «быть/ считать тяжёлым/ лёгким». Объектом исследования являются концептуальные метонимия, метафора и оксиморон при номинации действительности с использованием концептов *HEAVY* и *LIGHT* в англоязычных художественном, научном и теологическом дискурсах. Предметом исследования являются когнитивные признаки концептов ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ. Актуальность исследования обусловлена повышенным интересом лингвистов к когнитивным процессам человека.

Тропы возникают посредством объединения понятий, закрепляя в слове особенности индивидуального восприятия. В основе этих семантических процессов лежат концептуальные схемы: метафорическая [X подобно A], метонимическая [X (часть) вместо A (целого)], контрастивная [X противоречит A] [1, с. 17]. Когнитивная природа метонимии заключается в использовании знака одного понятия для обозначения другого в пределах одной ситуации или предметной сферы [2, с. 346]. Когнитивный процесс переноса признака *heavy* или *light* имеет место в том случае, если в мышлении субъекта присутствуют такие отношения смежности, как: носитель вместо характеристики носителя (*heavy disease → heavy patient; light disease → light patient;* контейнер вместо содержимого (*light load/* «лёгкий груз» → *light truck/* «грузовик для перевозки лёгких грузов»; *heavy load → heavy truck*). Например: *For who will care to see a heavy actor conning his part over and like a school-boy reading his lesson instead of enforcing the sense by the powerful effect of action?* [11, с. 60]. Признак роли переносится на исполнителя; *Flights should not be attempted if the aircraft is overloaded, or if the cargo distribution makes the plane too «nose heavy» or «tail heavy»* [8, с. 56]. Признак груза переносится на ту часть контейнера, которая оказывается тяжелее, т. е. имплицируется неравномерность распределения груза.

В рамках метонимии реализуется гипаллага как стилистическая фигура при сдвиге с признака предмета на признак действия [3, с. 341]: *light sleep/* «чуткий сон» – *to sleep light/* «чутко спать»*; heavy eater/* «обжора» – *to eat heavily/* «много кушать»; *heavy person/* «важный человек» – *to greet heavily/* «долго приветствовать». Когнитивный процесс метонимии концептов *HEAVY* и *LIGHT* основан на отношениях «носитель вместо характеристики носителя; контейнер вместо содержимого; действие вместо объекта».

По мере формирования эмоциональной, интеллектуальной и духовной сфер человека имена прилагательные, первоначально ориентированные на обозначение объектов физической сферы, начинают употребляться для обозначения объектов

© О. Г. Сторчак, 2017

других сфер: несоматические значения номинируются лексическими средствами, обязанными соматике. Например, *heavy load/* «тяжёлый груз» – *heavy on him/* «строг к нему» → *heavy parents/* «строгие родители»*; load hangs heavy/* «груз тяжёл» – *time hangs heavy/* «время тянется медленно» → *day is heavy/* «день тяжёлый»*; heavy stones/* «тяжёлые камни» – *heavy things/* «сложные дела» – *heavy features/* «крупные черты лица» → *heavy face/* «грубое лицо». Особенностью метонимических ситуаций являются импликации и возможность переноса с неодушевлённого объекта на одушевлённый.

Метафора является семантическим процессом переноса формы языковой единицы с одного объекта обозначения на другой на основании подобия объектов при отражении в сознании субъекта [3, с. 334–6]. По мнению М. Блэка, механизм метафоры заключается в том, что к главному объекту прилагается система «ассоциируемых импликаций», связанных со вспомогательным объектом [4, с. 153–176]. Эмпирическим основанием концептов *HEAVY* и *LIGHT* является вес, которым обладают только материальные тела, доступные человеку для верификации. Для осмысления действительности любой объект рассматривается субъектом деятельности как вес.

В когнитивной науке выделяются три типа концептуальных метафор: структурные, ориентационные и онтологические [5]. Образный компонент концептов *HEAVY* и *LIGHT* представлен всеми тремя типами концептуальных метафор, которые номинированы идиомами и словосочетаниями. *HEAVY* и *LIGHT* концептуализируются посредством структурных метафор ПРИЧИНА ЕСТЬ СИЛА; БЫТЬ ПРИЧИНОЙ ЕСТЬ ДЕЛАТЬ ЧТО-ЛИБО; ИЗМЕНЕНИЕ/ ДЕЙСТВИЕ ЕСТЬ ДВИЖЕНИЕ; СОСТОЯНИЕ ЕСТЬ МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ; ЦЕЛЬ/ РЕЗУЛЬТАТ ЕСТЬ ПУНКТ НАЗНАЧЕНИЯ, например: *For a light wife doth make a heavy husband* [17, Act 5, Scene 1, c. 216]; *To a fair femblance [semblance] doth light faith annex* [18, c. 368]; *A light purse is a heavy curse* [7]. Структурные концептуальные метафоры реализуются на основе схем СОБЫТИЕ; ТЯЖЁЛЫЙ – ЛЁГКИЙ; ПРИЧИНА – РЕЗУЛЬТАТ. В структурной метафоре одни понятия структурно упорядочиваются в терминах других понятий: пустой кошелёк угнетает, а полный радует. Например: *Nathan is a cheerful person by nature, but since he lost his job, worry has made him glum. A light purse makes a heavy heart* [21].

Вслед за другими исследователями, мы полагаем, что ассоциативное сравнение и концептуальная метафора имеют сходный когнитивный механизм переосмысления. В метафоре всегда используется первичный объект, являющийся носителем признаков *heavy* и *light*. В ассоциативном сравнении этот объект присутствует в лексической единице в виде типичного представителя тяжёлых или лёгких предметов, не изменяя когнитивный процесс по существу.

Базовыми онтологическими концептуальными метафорами, репрезентирующими концепты *HEAVY* и *LIGHT*, являются АБСТРАКТНАЯ СУЩНОСТЬ/ МАТЕРИАЛЬНЫЙ ПРЕДМЕТ/ ЖИВОЕ СУЩЕСТВО (ЧЕЛОВЕК)/ УСИЛИЯ ЕСТЬ ОБЪЕКТ; ВЕС ОБЪЕКТА ЕСТЬ КОЛИЧЕСТВО/ КАЧЕСТВО СУБСТАНЦИИ; ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ/ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ/ ДУХОВНЫЕ ПЕРЕЖИВАНИЯ ЕСТЬ ФИЗИЧЕСКИЕ УСИЛИЯ. Под объектом понимаем материальные и нематериальные сущности: предметы, людей, места, события, идеи, живых существ, действия и отношения. Базовые онтологические концептуальные метафоры уточняются такими концептуальными метафорами как ПЕЧАЛЬНЫЙ ЕСТЬ ТЯЖЁЛЫЙ; ПОДАВЛЕННЫЙ ЕСТЬ ТЯЖЁЛЫЙ: *He went away with a heavy heart* [13]; ВЛИЯТЕЛЬНЫЙ ЕСТЬ ТЯЖЁЛЫЙ: *Have you seen his resumé? He's a real heavy hitter* [14]; ТРУДНЫЙ ЕСТЬ ТЯЖЁЛЫЙ: *He's making heavy weather of writing his report – Ingrid finished hers days ago* [14]. Онтологические концептуальные метафоры ЖИВОЕ СУЩЕСТВО/ ИДЕЯ/ УСИЛИЯ ЕСТЬ ОБЪЕКТ; ВЕС ОБЪЕКТА ЕСТЬ КОЛИЧЕСТВО/ КАЧЕСТВО СУБСТАНЦИИ; ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ/ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ/ ДУХОВНЫЕ ПЕРЕЖИВАНИЯ ЕСТЬ ФИЗИЧЕСКИЕ УСИЛИЯ конкретизируются такими концептуальными метафорами как БЕЗРАССУДНЫЙ ЕСТЬ ЛЁГКИЙ: *But they made light of it and went their ways, one to his own farm, another to his business* [22, Matthew 22 : 5]; НЕТРУДНЫЙ ЕСТЬ ЛЁГКИЙ: *Many hands make light work* [9]. Онтологическими концептуальными метафорами, уточняющими базовые концептуальные метафоры, являются также метафоры СЕРЬЁЗНЫЙ/ НАДОЕДЛИВЫЙ/ ЗАТРУДНИТЕЛЬНЫЙ/ ПРОКЛЯТЫЙ/ КРУТОГО НРАВА ЕСТЬ ТЯЖЁЛЫЙ; СЧАСТЛИВЫЙ/ БЕЗДЕНЕЖНЫЙ/ ЛЁГКОГО ПОВЕДЕНИЯ/ НЕВЕРУЮЩИЙ ЕСТЬ ЛЁГКИЙ. Например: 1) *She has a heavy foot – does the trip in half the time it takes me!* [14] / «Она – лихач – проезжает это расстояние в два раза быстрее, чем я»; 2) *Talking to Mary is heavy going. She has nothing interesting to say* [21]; 3) *Time hangs heavy on his hands* [14]; 4) *We left our summer cottage on the last day with a heavy heart* [21]. Имена heavy и light принимают участие в выражении действий (*make light work; has a heavy foot)* и состояний (*make light of; make heavy weather of*) и под. Метафора используется как способ трактовки действий и состояний.

Базовой ориентационной концептуальной метафорой является ТЯЖЁЛЫЙ/ ЛЁГКИЙ ЕСТЬ ДИНАМИЧНАЯ ТОЧКА В ПРОСТРАНСТВЕ, которая конкретизируется как ТЯЖЁЛЫЙ ЕСТЬ ВНИЗ/ ВВЕРХ/ ПРОТИВ КОГО-НИБУДЬ/ ВНУТРЬ ЧЕГО-НИБУДЬ; ЛЁГКИЙ ЕСТЬ ВВЕРХ/ ТУДА И ОБРАТНО; ЕСЛИ ЛЁГКИЙ ВВЕРХ, ТО ТЯЖЁЛЫЙ ВНИЗ, например: … *the bondage was heavy on this people* [22, Nehemiah 5 : 18]; *Light Come, Light Go* [10, Ch. 20]; *The reasoning is a bit on a heavy side* [15]. Одна система понятий организуется по образцу другой системы: наказание направлено сверху вниз (ТЯЖЁЛЫЙ ЕСТЬ ВНИЗ); ложный довод направлен вниз (ТЯЖЁЛЫЙ ЕСТЬ ВНИЗ); неравные силы и трудности направлены против субъекта (ТЯЖЁЛЫЙ ЕСТЬ ПРОТИВ КОГО-НИБУДЬ). В высказывании *Light Come, Light Go* [10, Ch. 20] направления движения к человеку и от него коррелируют: что легко приобретается, с тем легко и расставаться, поэтому метафора имеет вид ЛЁГКИЙ ЕСТЬ ДВИЖЕНИЕ ТУДА И ОБРАТНО. Ориентационные концептуальные метафоры концептов *HEAVY* и *LIGHT* обеспечивают осмысление картины мира по схемам: тяжёлое направлено вниз, вверх, внутрь и против, а лёгкое – вверх и в стороны. Тяжёлое означает против кого-либо, или внутрь контейнера, или увеличение; лёгкое означает уменьшение или движение туда и обратно. Метафоры не согласовываются между собой, например, ТЯЖЁЛЫЙ ЕСТЬ ВНИЗ и ВВЕРХ. В концептуальной метафоре физическая логика используется для осмысления эмоционального, интеллектуального и духовного опыта.

Слова *heavy* и *light*, квалифицирующие верифицируемые по весу объекты предметной сферы, используются для квалификации неверифицируемых объектов предметной и психологической сфер: *light-hearted/* «с лёгким сердцем»; *heavy features/* «грубые черты лица»; heavy date/ «важное свидание»; *light character/* «лёгкий характер»; *heavy voice /* «грубый голос»; *heavy accent /* «сильный акцент» и под. Например: 1) *I found her in a light-hearted mood* [12]; 2) *He was a tall dark man, with heavy features* [13]; 3) I think Carol has a heavy date [14]; 4) *A woman of light character* [19]. Антропоморфная метафора представляет явления и отношения, недоступные для перцептивного восприятия, как физические силы, например, *heavy curse*/ «сильное проклятие», *light relief*/ «незначительное облегчение», *light duty*/ «простая обязанность».

Употребление номинативных единиц, обозначающих имеющие вес объекты, в идиомах *heavy as concrete, light as a feather; light as a thistle; light as air* свидетельствует об особенности англоязычного менталитета подкреплять квалификативную реакцию «тяжёлый» или «лёгкий» упоминанием объектов, которые обладают признаком веса/ массы. В основе сравнения лежат логические операции поиска и сопоставления, в результате которых признак объекта сравнения (то, с чем сравнивают) приписывается субъекту сравнения (то, что сравнивают) [3, с. 507].

Суть окси́морона заключается в умышленном объединении слов с противоположными или взаимоисключающими значениями для выражения нового целостного понятия или явления в оригинальной форме [3, с. 433–4]. В основе оксиморона лежит объединение двух слов или двух антонимов для достижения парадокса, обусловленного конфликтом между ядерными значениями слов. Конфликт приводит к парадоксальному сочетанию семантических признаков, например, *heavy feather/* «тяжёлый пух», *light lead/* «лёгкий свинец». В оксиморонах «*O heavy lightness!*» [16, Act I] и *There was a light heaviness to her voice; it was precisely articulate, as though English were her third or fourth language* [20, с. 105] оба слова имеют общую гиперсему – вес. Для реализации нового значения из семантического поля слова «вес» выделяются антонимы «тяжёлый вес» и «лёгкий вес», из которых и конструируются оксимороны «тяжёлая лёгкость»/ *heavy lightness* и «лёгкая тяжесть»/ light heaviness. Парадоксальный и логический аспект мировосприятия проявляются в структуре концептуального оксиморона, объективированного контрастными стилистическими средствами. Оксиморон характеризует концептуальную мобильность.

Таким образом, основными когнитивными процессами при вторичной номинации действительности с использованием концептов *HEAVY* и *LIGHT* в художественном, научном и теологическом дискурсах являются концептуальная метонимия, концептуальная метафора и концептуальный оксиморон. Основными источниками образования смыслов с использованием концептов *HEAVY* и *LIGHT* являются гиперсема «вес», семантические признаки ключевых лексем *heavy* и *light*, образы и ассоциации. Концептуальная метонимия концептов *HEAVY* и *LIGHT* создаётся посредством переноса признака в пределах отношений «носитель вместо характеристики носителя; контейнер вместо содержимого; действие вместо объекта». Образное содержание концептов ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ актуализируется структурными, онтологическими и ориентационными метафорами. В основе структурных метафор находятся схемы СОБЫТИЕ, ТЯЖЁЛЫЙ – ЛЁГКИЙ, ПРИЧИНА – РЕЗУЛЬТАТ.

Дальнейшие исследования следует направить на изучение концептов ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ с использованием базовых понятий лингвосинергетики.

Литература:

1. Бєлєхова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики : наук.-метод. посіб. / Л. І. Бєлєхова. – Херсон : Айлант, 2004. – 124 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
3. Українська мова : енциклопедія / [ред. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-е вид.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
4. Блэк М. Метафора / Макс Блэк // Теория метафоры : [пер. М. А. Дмитровской]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–172.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живём / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. А. Н. Баранова и А. В. Морозовой. – М. : ЛКИ, 2008. – 256 с.
6. Никандров В. В. Психология [Электронный ресурс] : учебник / В. В. Никандров – М. : Волтерс-Клувер, 2009. – 1008 с. – Режим доступа к кн. : http://books.google.ru.
7. 555 английских пословиц и поговорок / [составители Л. Ли, И. Павлович]. – Одесса : Экология, Букинтерправо, 1993. – 88 с.
8. Aeronautics, an Educator's Guide with Activities in Science, Mathematics [Электронный ресурс] / [US. National Aeronautics and Space Administration]. – 1998. – 128 p. – Режим доступа к кн. : http://books.google.ru.
9. Cambridge Dictionary of American Idioms [Электронный ресурс]. – 2nd ed. – Cambridge University Press, 2006. – Режим доступа к словарю : http://idioms.thefreedictionary.com.
10. Carroll Lewis. Sylvie and Bruno / Lewis Carroll. – 1st World Library –Literary Society, 2008. – 308 p.
11. Hill Aaron. Prompter [Электронный ресурс] / Aaron Hill. – New York : Noble Offset Printers, 1972. – P. 60. – Режим доступа к кн. : http://books.google.ru.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – 4th updated ed., with writing assistant. – Longman, 2005. – 1950 p.
13. Macmillan Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа к словарю : http://www.macmillandictionary.com.
14. McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs [Электронный ресурс]. – McGraw-Hill, 2002 – 1098 p. – Режим доступа к словарю : http://idioms.thefreedictionary.com.
15. Merriam-Webster's Online Search [Электронный ресурс]. – Режим доступа к словарю : http://www.merriam-webster.com.
16. Shakespeare W. Romeo and Juliet [Электронный ресурс] / William Shakespeare. – London, 1839. – P. 12. – Режим доступа к кн. : http://books.google.ru.
17. Shakespeare W. The Merchant of Venice [Электронный ресурс] / William Shakespeare. – Act 3, sc. II; Act 5, sc. I; Act II, sc. IX. – Режим доступа к кн. : http://thelib.ru/books.
18. Spenser E. The Fairy Queen [Электронный ресурс] / Edmund Spenser. – 1758. – P. 368. – Режим доступа к кн. : http://books.google.ru.
19. The American Heritage Dictionary of Idioms / [by Christine Ammer]. – Houghton Mifflin, 1997. – 729 p.
20. The Best American Short Stories 2003 [Электронный ресурс] : [eds. Walter Mosley, Katrina Kenison]. – 2003. – P. 105. – Режим доступа к кн. : http://books.google.ru.
21. The Free Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа к словарю : http://idioms.thefreedictionary.com.
22. The Holy Bible. New King James Version. – Thomas Nelson, 1982. – 500 p.

УДК 802.0-56 (075.8)

И. И. Суима,
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепр

РЕСПОНСИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ КАК ВЕРБАЛЬНАЯ РЕАКЦИЯ НА ВОЛЕИЗЪЯВЛЕНИЕ КОММУНИКАНТА

Статья посвящена рассмотрению респонсивных предложений как реакции на выражение, в частности на императивные конструкции, которые могут быть построены участниками диалога в процессе коммуникации. Указано, что возможна определенного рода экстраполяция характера респонсивов в системе вопрос-ответ на другие коммуникативные системы, связанные с интенцией как волеизъявления, так и информирования.

Ключевые слова: *респонсивное предложение, система волеизъявления, система вопрос-ответ, императивные конструкции, вербальная реакция.*

© И. И. Суима, 2017

РЕСПОНСИВНІ РЕЧЕННЯ ЯК ВЕРБАЛЬНА РЕАКЦІЯ НА ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ КОМУНІКАНТА

Стаття присвячена розгляду респонсивних речень як вербальної реакції на висловлювання, зокрема на імперативні конструкції, що можуть бути побудовані учасниками діалогу в процесі комунікації. Вказано, що можлива певного роду екстраполяція характеру респонсивів в системі питання-відповідь на інші комунікативні системи, пов'язані з інтенцією як волевиявлення, так і інформування.

Ключові слова: *респонсивне речення, система волевиявлення, система питання-відповідь, імперативні конструкції, вербальна реакція.*

RESPONSIVE SENTENCES AS A VERBAL REACTION TO THE COMMUNICANT'S IMPERATIVE EXPRESSION

The article deals with the consideration of the responsive sentences as a reaction to the expression, especially on the imperative constructions, which can be built by the participants of the dialogue in the process of the communication. Responsive sentence itself is representing not only the answer to the question, but mostly reaction to this question. If to interpret the notion «responsive sentence» in a broader sense, it is possible to suppose, that this syntactic unit can be used not only in the correlation with the interrogative sentences, but also in relation with the other ones: declarative, imperative, optative. Such a consideration can be reasoned by the fact that a person can react verbally not only the question (interrogative sentence), but also the statement (declarative sentence), command or request (imperative sentence), expressing of someone's wishes (optative sentence) etc. Subclasses of functional and non-functional responsive sentences can also be represented responsives-reactions to the interrogative sentences as well as declarative and imperative ones. For example, informative subtype of responsive sentences that comprises such subclasses as tautological and heuristic responsives contain responsives as a verbal reaction to any kind of the communicative act.

Key words: *responsive sentences, imperative system, question-answer system, imperative construction, verbal reaction.*

В системе волеизъявление-реакция, как и в вопросно-ответной, реакция может быть физической, со словесным сопровождением или без такового, вербальной, т.е. респонсивом, и словесно-невыраженной, когда отвечающий промолчал. Проблеме определения самих понятий «ответ», «реакция», классификации ответов посвящено большое количество исследований [1; 2; 3; 4]. Однако, особенности вербальной реакции на императивную конструкцию еще не достаточно изучены и требуют более детального их рассмотрения. Цель данной статьи – проанализировать и описать основные типы вербальной реакции на волеизъявление коммуниканта, указать общие и дифференциальные признаки респонсивных предложений в системе волеизъявления с респонсивами в других системах коммуникации. Вербальная реакция в предложенном исследовании репрезентируется респонсивным предложением. Физическая реакция словесного оформления не имеет, и, естественно, не может быть предметом лингвистических изысканий. Однако невыраженная реакция так или иначе указывает на отношение отвечающего к поставленному вопросу, а через этот вопрос – и к самому спрашивающему, и к характеру и уместности вопроса. Это тоже одна из составляющих поведения коммуникантов: и того, кто спрашивает, и того, кто отвечает. Отвечающий в силу тех или иных причин не считает нужным или даже возможным отвечать на поставленный вопрос. Это, по-видимому, свидетельствует о корректности и степени этической и лингвистической нормативности самой интенции и связано с характером вопроса. Вопросы, как было показано выше, могут быть чрезвычайно разнообразными как по их структуре, так и по прагматике. Вопросам, все-же, иногда сопутствует молчание, т.е. своего рода невыраженная реакция, но если в системе вопрос-ответ такая реакция – эпизод и спрашивающий при необходимости может, все-же добиться ответа или прямого отказа отвечать (*Why don't you want her to work here? – Oh, please, don't think about it. – But I want to know. Please, tell me. – Let's speak later, ok? – Now! It is not too difficult to answer my question! – Ok, I don't want her to work in our department because of too difficult production technology here. She is not professional in it*), то в системах волеизъявления и информирующей невыраженная реакция может завершить акт коммуникации, а соответственно она может быть лингвистически значимой по крайней мере в том плане, что на нее следует указать, ее следует иметь в виду. Поэтому мы считает целесообразным при описании указанных систем при первом разделении речевых произведений отвечающего, указав на возможность молчания отвечающего, провести грань между вербальной и невыраженной реакцией и рассматривать только вербальную, поскольку в невыраженной нет конкретной речевой цепи, а соответственно и собственно респонсива.

Итак, обращаясь к системам волеизъявления и информирования и допуская возможность словесно-невыраженной реакции, мы исследуем только соответствующие речевые фигуры как респонсивные предложения и включая их в систему волеизъявления, формируем и описываем общую для зафиксированных нами речевых интенций концепцию респонсива в трех его, разумеется, с некоторыми коррективами, основных ипостасях: контентный респонсив, эмпти-респонсив, латентный респонсив [6; 7].

Респонсивные предложения в вопросно-ответной системе – это самый естественный и наиболее характерный, условно говоря, функциональный ареал для соответствующих конструктов. Но и в других системах коммуникации респонсивы функционируют достаточно часто и нередко оказываются столь же лингвистически значимыми, а также столь же структурно и функционально разнообразными уже хотя бы потому, что три основных коммуникативных типа предложений могут быть свободно трансформированы друг в друга на формальном уровне с практически абсолютным соответствием их плановыражения. Так, меняя только форму синтаксического предиката практически одним и тем же набором лексем можно выразить как различные интенции, так и вербальную на нее реакцию подобно тому как это имеет место в полной парадигме простого предложения. Например, повествовательное – *The guard is sleeping (was sleeping, will be sleeping)*; вопросительное – *Is the guard sleeping? (was sleeping, will be sleeping)*; побудительное – *Sleep, the guard!* Или еще в более простом варианте: *He said where have you been*; вопросительное – *Where have you been?;* побудительное – *Tell me, where have you been!* В реальной коммуникации дело, правда, обстоит несколько сложнее.

Интенция воплощается в какую-то конкретную словесную конструкцию (СК), (это может быть одно слово, целое предложение и т.п.) и реакция участника коммуникации возникает не на интенцию, которая может быть скрытой, а на соответствующую словесную конструкцию. Эта реакция может быть вербальной и невербальной (физической) и, в зависимости от характера интенции, та или иная может быть доминирующей (преобладать). Степень обязательности / факультативности вербальной реакции связана уже не столько с собственно интенцией, сколько с представляющей ее СК (вопросительным, побудительным, повествовательным предложениями).

В системе вопрос-ответ такая реакция чаще всего (практически) обязательна. На заданный вопрос нужно что-то ответить, если человек не реагирует на вопрос, игнорирует его, это уже не норма коммуникации. Можно, конечно, пожать плечами, но это невербальная реакция. Респонсив обязателен, необходим.

Если же, интенция представляет собой волеизъявление говорящего, ей может сопутствовать невербальная (физическая) реакция: субъект В исполняет повеление или не исполняет (это тоже физическая реакция), при этом вербальная

реакция необязательна. Семантически вопросы сходны с императивами, но в отличие от вопросов, которые связаны главным образом с языковой реакцией, императивы обычно требуют каких-то форм нелингвистического поведения или действия [8, с. 353]. Если речевая реакция есть, она либо указывает на неприятие воли субъекта А (отказ от действия): *Give me the book! – No / Never / I can't do it/ I haven't any*, либо сопутствует такой воле, принимает ее: *Give me the book! – Ok/ With pleasure/ Which one?/ One minute, please* и т.п. Вербальная реакция в системе волеизъявление – исполнение факультативна и коммуникативно значима, надо полагать, только тогда, когда субъект В просит дать ему какую-то дополнительную информацию о том или ином фрагменте соответствующей словесной конструкции, проявляя или не проявляя своей готовности исполнить волеизъявление говорящего: *Go to the shop, please! – Now? / What do you want me to buy for you? / What do you want? / Why do you want me to do it?* Таким образом, в системе волеизъявления может появиться третий коммуникативно значимый компонент, дополняющий эту фигуру и преобразующий ее в какое-то иное конструктивное построение, меняющее местами субъектов А и В, т.е. заставляющего реагировать субъекта А на интенцию субъекта В: *What do you want me to buy for you? – Bread and milk / I don't know yet / I can write down a list of goods I want.*

Что касается третьей из основных видов интенции, интенции воплощенной в повествовательном предложении – то она зачастую не имеет особой коммуникативной значимости и мало о чем говорит субъекту А, а тем более, корректирует его речевое поведение: *It is cold today* – физическая реакция – молча одел пальто или не отреагировал, вербальной может не быть, но может и быть независимо от того осуществлена или не осуществлена физическая: *It is cold today – I know/ I am aware of the weather forecast for today / Thank you/ Why do you tell me about it?* и т.д. Никаких существенных мотивов для вербальной реакции при такой интенции нет. Система коммуникации, как правило, исчерпывается вербальным поведением субъекта А, сокращается до одного компонента.

Возможность изучения и описания респонсивных предложений вне рамок вопросно-ответной системы представляется нам вполне реальной. Как в ситуации с волеизъявлением говорящего, на которое может быть и часто осуществляется какая-то вербальная реакция, сопутствующая физической (*Give me this book! – Ok* и обычно слушающий дает эту книгу / *Give me this book! – Only for two days* и дает / *Give me this book*! – *It is not mine* и не дает, так и в системах информирования с помощью различного рода повествовательных предложений, на которые тоже может быть та или иная словесная реакция слушающего, связанная с оценкой, одобрением сообщаемого или каким-то иным, в том числе и негативным отношением к полученной информации (*I have finally read that Dickens novel. – My congratulations / Great / But I can't make me to do it*). Теоретически мы не видим сколько-нибудь принципиальной и жесткой регламентации характера соответствующих респонсивов, полагая, что все их основные типы могут быть реализованы при самой различной интенции говорящего, а тем более, если говорить только о двух из трех, отнесенных нами выше к основным типам предложений по их коммуникативному заданию, предложениях побудительных и повествовательных. При этом речь может идти не только о формальной трансформации предложений с одной целью высказывания в предложение с отличным от нее коммуникативным заданием, но и о реакции на собственно ту или другую конкретную интенцию независимо от возможности ее соотнести с какой-то иной установкой говорящего.

Возможна определенного рода экстраполяция характера респонсивов в системе вопрос-ответ на другие коммуникативные системы, связанные с интенцией как волеизъявления, так и информирования. Обратимся сначала к первой из них как в большей степени чем вторая дублирующей основные фигуры рассмотренной выше вопросно-ответной системы. И в самом деле подобно тому, как на поставленный вопрос может быть конкретный ответ (контентный респонсив), может его не быть (эмпти-респонсив), и как вариант, В сам решает есть ответ или нет (латентный респонсив) при волеизъявлении говорящего может быть положительный результат, когда воля исполнена, отрицательный, если воля не исполняется, и ситуация, при которой А остается в неведенье о физической реакции В. При этом любому поведению В может сопутствовать и какая-то речевая фигура, так или иначе анонсирующая возможные поступки В: с одной стороны, *now, with pleasure, surely, certainly, of course* а с другой – *no way, do it by yourself, I am busy now* – или *Let's think about it, will see, maybe* и т.п. И такого рода фигуры можно прямо связать, в том числе независимо от реальной физической реакции, с тремя указанными выше общими типами английского респонсива – контентным, эмпти, латентным.

Волеизъявление может быть самого различного содержания и по любому поводу (в том числе и с угрозой) в самой различной форме: от вежливой просьбы до категоричного, не допускающего возражений и оговорок, приказа и может сопровождаться какой-то вербально выраженной экспрессией, связанной как с характером волеизъявления, так и со степенью готовности исполнить его (желанием, нежеланием, возможностью, связанными с его исполнением физическими и другими издержками). Соответствующий императив может быть и невыраженным [5, с. 47–48].

В системе волеизъявления говорящего, как было уже отмечено выше, достаточно четко просматривается общая типология английского респонсивного предложения, в том числе, естественно, и самого значимого из них – контентного респонсива. Поскольку, однако, мы не касаемся физической реакции В на волеизъявление А, то контентность или неконтентность речевой реакции В следует поэтому обозначить в соответствии с ее характером как показателем проявления желания, готовности, стремления или просто обещания исполнить повеление А и тем самым сформировать у него установку на положительный результат его волеизъявления или, как минимум, надежду на такой результат: *Read the letter for me, please! – Ok / Please, listen / Let's do it later/ With pleasure / Let's wait for Ann*.

Исполнение или неисполнение повеления А, может объективно никак не анонсироваться репликой В. Поведение В не относится к сфере лингвистики и зависит от целого ряда объективных и субъективных обстоятельств, связанных с соответствующим диалогом, в том числе и от характера взаимоотношений между участниками диалога.

Частным проявлением эмпти респонсива в системе волеизъявления может быть отказ (прямой или завуалированный; мотивированный или немотивированный), указание на нелепость или несвоевременность соответствующего повеления, указание, на невозможность исполнения, в том числе и какой-то упрек, удивление или на то, что так делать нельзя, не надо в силу каких-то этических, нравственных и др. причин.

Указание на готовность исполнить повеление, но с какой-то оговоркой или сообщением об отсрочке (другого срока); общий или частный вопрос, связанный с возможностью или какими-то деталями исполнения соответствующего повеления: *Bring tea for three. – Who is the third?*

Таким образом, в системе волеизъявления, как и в системе вопрос-ответ, четко просматривается общая типология английского респонсивного предложения, в том числе, естественно, и самого значимого из них – контентного респонсива. Характер реакции в данной системе следует определять в соответствии с показателем проявления желания, готовности, стремления или просто обещания одного участника диалога исполнить повеление другого и тем самым сформировать у него установку на положительный результат его волеизъявления или, как минимум, надежду на такой результат.

Литература:

1. Брызгунова Е. А. Диалог / Е. А. Брызгунова // Русский язык. Энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – С. 74–75.
2. Винокур Т. Г. Диалог / Т. Г. Винокур // Русский язык; Энциклопедия / гл. ред. Ю. Н. Караулов. – М.: Большая Российская энциклопедия : Дрофа, 1998. – С. 119–120.
3. Изаренков Д. И. Обучение диалогической речи: монография / Д. И. Изаренков. – М. : Русский язык, 1981. – 136 с.
4. Кучинский Г. М. Диалог и мышление / Г. М. Кучинский; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1983. – 190 с.
5. Меньшиков И. И. Прагматика невыраженного императива / И. И. Меньшиков // Прагматический аспект грамматической структуры текста. Тезисы совещания. – М., 1988. – С. 47–48.
6. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
7. Суима И. П. Responsive sentences out of the question-answer system / И. П. Суима // Вісник Дніпропетровського університету. – Т. 21. – № 11. Сер.: Мовознавство. – Вип.21 (1), Т. 23. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 82–86.
8. Wallace L. Chafe Meaning and the structure of language. – Chicago and London: The University of Chicago Press. – 1971. – 431 с. – С. 353–396.

УДК 811.111:33

Я. М. Тагільцева,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ СЛІВ У АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу складних слів у англомовному економічному дискурсі. Визначається їх специфіка на фонетичному рівні. Досліджуються орфографічні ознаки. Вивчається структура композитів на основі морфологічних, семантичних і синтаксичних характеристик.

Ключові слова: *складне слово (композит), економічний дискурс, фонетика, морфологія, семантика, синтаксис.*

ОСОБЕННОСТИ СЛОЖНЫХ СЛОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена анализу сложных слов в англоязычном экономическом дискурсе. Определяется их специфика на фонетическом уровне. Рассматриваются орфографические особенности. Изучается структура композитов на основе морфологических, семантических и синтаксических характеристик.

Ключевые слова: *сложное слово (композит), экономический дискурс, фонетика, морфология, семантика, синтаксис.*

PECULIARITIES OF COMPOUND WORDS IN ENGLISH ECONOMIC DISCOURSE

The article deals with the analysis of compound words in English economic discourse. The definition of the term «compound word» is given. The essence of economic discourse is specified. The phonetic peculiarities of composites are determined. Composites with the stress on the first, second syllables and with the double stress are considered. Specific features in spelling are studied. The tendency towards confusable spelling of compound words is stressed. The structure of compound words is studied on the base of morphological, semantic and syntactic characteristics. The typical models of composites in English economic discourse are identified. It is concluded that two- and three-component lexical units are dominant. The importance of identifying the semantic centre within composites is stressed. The elements of different styles (informal, business, scientific etc.) are found out in the structure of compound words in English economic discourse. The role of composites as means of simplifying communication and providing the language with sufficient information capacity is determined.

Key words: *compound word (composite), economic discourse, phonetics, morphology, semantics, syntax.*

Словоскладання є одним з потужних і ефективним способів утворення нових слів в англомовній комунікації. На сучасному етапі розвитку англійської мови спостерігається активний процес утворення нових слів шляхом поєднання кількох лексичних компонентів, що обумовлюється наміром мовця спростити комунікацію і зробити мовленнєвий матеріал більш лаконічним.

Як наслідок, виникають складні слова, або композити, дослідженню яких присвячено чимало наукових праць іноземних учених (О. І. Смирницький, В. І. Арнольд, Н. В. Аржанцева, Д. О. Шепелева та ін.) В українському мовознавстві вивчення багатокомпонентних лексичних одиниць має загальний характер. Так, С. С. Воробйова розглядає напрями дослідження, роль та місце складних та складнопохідних слів у сучасній англійській мові [3]. Л. Г. Радочинська досліджує особливості словоскладання [5]. О. Голуб та О. Бондаренко висвітлюють специфіку словоскладання в англійській та українській мовах [4].

Композити функціонують у різних тематичних напрямках англійської мови (аграрному, медичному, юридичному тощо). У зв'язку з цим зростає інтерес до вивчення терміносистем як мовних структур.

На нашу думку, сьогодні під час бурхливого розвитку внутрішніх та зовнішніх економічних відносин, прискорення процесу глобалізації англійська мова в даній сфері комунікації набуває все більшої актуальності. Отже, англомовний економічний дискурс потребує глибокого наукового дослідження. Слід зазначити, що даний тип дискурсу ми розглядаємо як такий, що поєднує у собі такі підтипи, як фінансовий, обліковий, банківську сферу, податкову тощо. Крім того, об'єктом нашого дослідження слугували такі жанрові різновиди англомовного економічного дискурсу, як інтерв'ю, економічні новини, доповіді, дискусії, статті тощо.

Відзначимо, що під терміном «складне слово», «композит» ми розуміємо складну за своєю структурою лексичну одиницю, утворену шляхом поєднання слів, що представляють самостійну форму і мають власне лексичне значення.

Одним з критеріїв ідентифікації складних слів є їхнє цілісне оформлення, тобто неподільність, неможливість використання між частинами композита інших мовних елементів. Ми, слідом за І.В. Арнольд [2, с. 85], виділяємо наступні ознаки цілісного оформлення складних слів – фонетичні, орфографічні, семантичні, морфологічні та синтаксичні. Фонетична ознака полягає у ставленні наголосу в складному слові. Вивчаючи складні слова в контексті англомовного економічного дискурсу на фонетичному рівні, ми виділили такі групи:

1) слова, в яких наголос падає на перший або другий компонент (bankbook, charge-off, deadline, chairmanship, credit-note);
2) слова з подвійним наголосом (основним і другорядним): brand-new, by-effect, custom-made, loan-holder, take-over);
3) слова з двома рівноправними наголосами (close-out, buy-out, roll-back).

© Я. М. Тагільцева, 2017

Слід зазначити, що для англомовного економічного дискурсу більш характерним є наголос на першому компоненті складного слова, який частіш за все визначає основне семантичне наповнення композита (bankbook – банківська книжка, credit-note – кредитний білет).

Під орфографічною ознакою цілісного оформлення складних слів ми розуміємо написання разом, окремо або через дефіс. На сучасному етапі розвитку англійської мови існує тенденція до варіативного написання одного й того ж слова: back-date – backdate, close-out – close out, cross-listing – cross listing.

Морфологічна ознака передбачає встановлення єдності складного слова на відміну від словосполучення і приналежності компонентів до тієї чи іншої частини мови. У зв'язку з цим ми виділили типові моделі складних слів, що функціонують у сучасному англомовному економічному дискурсі:

N (noun) + N: cart-wheel, charter-party, invoice-license, pan-pin, landlord, partnertship;

N + A (adjective): brand-new, capital-intensive. У даній модельній групі слід відзначити частотність вживання прикметника free як другого компонента складного слова (carriage-free, competition-free, crisis-free, accident-free).

Серед композитів з першим компонентом іменником часто спостерігаються такі слова, як break (break-even, break-up, breakthrough), cash (cashflow, cash cow, cash-poor), check (checkbook, checklist, checkoff), counter (counter-insurance, countersale, countertrade), euro (eurobond, euroclear, euroland), price (price-fixer, price-rigger, price-nursing).

A + N: deadline, fast-seller, heavy-duty, wholesale. Поширеними є прикметники high (high-capacity, high-grade, high-quality), long (long-range, long-term, long-run), low (low-income, low-price, low-tax).

V (verb) + Ad (adverb): build-up, buy-back, payback, close-out. В якості елементів композита спостерігаємо такі дієслівні форми, як дієприслівник (brought-in-capital) і «герундіальні слова» (Н.В. Аржанцева [1]): breaking-in, bridging-room, dealing-room, job-coaching. Доволі часто в економічних термінах вживаються композити з другим компонентом Participle II (custom-tailored, deck-loaded, duty-paid, foreign-made, privately-owned).

Зустрічаємо також службові слова, що виступають складовими композитів. Так, виділяємо модель P (preposition) + V: output, input, outlet.

Крім того, морфологічна ознака цілісного оформлення складних слів виявляється у вживанні одного й того ж слова як другого компонента композита. У системі економічних лексичних одиниць часто-густо другою складовою виступає слово man: one-man, shopman, congressman, fieldman, dayman.

Характерними для економічного дискурсу в англійській мові є також трикомпонентні складні слова з таким з'єднувальним елементами, як прийменник (appropriation-in-aid, brought-in-capital, market-to-market), сполучник (leads-and-lags, asked-and-bid) або ті, що складаються з комбінації самостійних частин мови, серед яких виділяємо моделі: A+N+N (triple-tax-exempt, chairmanship, foremanship, spare room subsidy), N+N+N (shareholder spring – протест акціонерів у Великобританії проти директора компанії), N+N+V (reverse showrooming – вивчення властивостей товару в Інтернеті з подальшою його купівлею).

Необхідно виділити явище вживання слів повсякденного спілкування в контексті англомовного економічного дискурсу. Так, активно функціонує лексема head як перший компонент композита (headlease, headquarters, headroom), також інтерес представляють такі складні слова, як price-nursing (підтримання стабільності курсу цінних паперів шляхом ринкових операцій), cash cow (прибутковий бізнес).

Як бачимо, композити англомовного економічного дискурсу поєднують у своєму складі різностильові елементи: книжні пишномовні слова, що належать офіційному діловому, науковому стилю, а також розмовні, неформальні одиниці.

Синтаксичний спосіб утворення складних слів представлений фіксованими сполученнями, котрі зберігають у своїй структурі синтагматичні зв'язки, що властиві мові: артиклі, прийменники, прислівники, сполучники (across-the-board, by-bidder, off-board, on-call, buyer-up, close-out, pay-as-you-go, give-and-take). Припускаємо, що такий спосіб словоскладання утворився у зв'язку з нерозвиненою системою відмінків у англійській мові.

Компоненти складних слів економічного дискурсу мають різну структуру основ. Так, є слова, що складаються з простих основ (payback, cashflow, bare-boat) і простих основ, які повторюються (lo-lo, ro-ro). Спостерігаємо також низку композитів, у яких один з компонентів – похідна основа. У цій групі слів ми виділили ті, що містять другу складову, представлену дієприслівником (budget-priced, custom-made, duty-paid), герундієм (ballot-rigging, bond-washing) та іменником із суфіксом -er, що позначає того, хто виконує дію (deposit-taker, fund-holder, landowner). В структурі даної терміносистеми знаходимо також композити з двома похідним основами (fastest-selling, dealer-importer, broker-dealer).

Щоб ідентифікувати компоненти складного слова, необхідно визначити семантику кожного з них. Семантика одного з компонентів може чітко вказати тип відношень між елементами складного слова. Так, у композитів з дієприкметником сильне керування дієслівною формою визначає статус першого компонента (custom-made – виготовлений на замовлення). В інших комбінаціях семантичний центр може знаходитися всередині слова, коли розуміємо семантику слова на основі значень його компонента (tax-collector – збирач податків, waybill – транспортна накладна, wage-ceiling – межа заробітної платні), або за межами композита, оскільки значення його компонентів не відповідає семантиці всього слова (fee-simple – безумовне право власності, tie-up – припинення роботи, wallflower – цінний папір, що є непопулярний серед інвесторів).

Таким чином, композити складають значну частину сучасного англомовного економічного дискурсу. Вони різноманітні за своєю семантикою і структурою. На фонетичному рівні поширеними є складні слова з наголосом на першому або другому компоненті. Не зважаючи на те, що в англійській мові переважає структурна модель композитів N+N, у складних словах економічної сфери активно функціонують прикметники, дієслівні форми і службові частини мови, що свідчить про тенденцію до спрощення і стислості мови.

Утворення багатокомпонентних лексичних одиниць відображає характерну для сучасної англійської мови тенденцію до компресії мовних структур, що дозволяє забезпечувати достатню інформаційну насиченість матеріалу, компактність в межах об'ємного змісту. Такі структури набувають все більшого поширення в англомовному дискурсі різних напрямів, зокрема економічного. Вони відзначаються гнучкістю, виразністю та прозорістю. Здатність поєднувати кілька слів в єдине зумовлюється аналітичною будовою сучасної англійської мови.

На основі аналізу складних англійських слів економічного дискурсу доходимо висновку, що даний тип дискурсу поєднує певні елементи інших дискурсів (наукового, ділового, побутового тощо) і водночас функціонує самостійно, виконуючи низку функцій у мовній картині світу, а саме інформативну, освітню, аргументативну, ідеологічну та ін.

Слід відзначити, що утворення композитів в англомовному економічному дискурсі як і в інших типах дискурсу – явище перманентне і потребує подальших наукових досліджень.

Література:

1. Аржанцева Н. В. Сложные слова со вторым компонентом – отглагольным существительным в немецком и английском языках: дис. …канд.филол.н.: 10.02.20 / Н. В. Аржанцева; Казанский государственный университет. – Казань, 2004. – 214 с. – Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка (The English Word) / И. В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с.
3. Воробйова С. С. Особливості складних і складнопохідних слів у сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / С. С. Воробйова. – Режим доступу : http ://www.stattionline.org.ua
4. Голуб О. М. Висвітлення особливостей словоскладання в англійській та українській мовах [Електронний ресурс] / О. М. Голуб, О. М. Бондаренко // Мовознавчий вісник. – 2013. – Вип. 16-17. – С. 133–141. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2013_16-17
5. Радочинська Л. Г. Особливості словоскладання в англійській мові / Л. Г. Радочинська // Materialy Miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2014» Volume 16. Filologiczne nauki – Przemysl. Nauka i studia, 2014. – 88 st. – С. 56–60.
6. Максимова Т. В. Основные тенденции терминообразования в экономическом дискурсе / Т. В. Максимова // Вестник Волгоградского университета. – Серия 2. Языкознание. – 2008. – № 2 (8). – С. 84–92.
7. Black J. A Dictionary of Economics [Electronic source] / John Black, Nigar Hashimzade, Gareth Mules. – Oxford University Press, 2009. – Access mode : http://www.oxfordreference.com.
8. Cambridge Journal of Economics [Electronic source]. – Volume 41. – Issue 1, 2017. – Access mode : https://academic.oup.com.
9. Proceedings of the Economics and Finance Conferences [Electronic source]. – Prague: International Institute of Social and Economic Sciences, 2016. – Access mode : http://www.iises.net.

УДК:811.111'42'373:821.111.0'06-92:327.39(477):061.1ЄС

Л. О. Таран,
Сумський Державний Університет, м. Суми

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

У статті фокусується увага на лексичних та стилістичних особливостях засобів вираження відношення Євросоюзу до України на основі аналізу експліцитної інформації лексичних одиниць, та імпліцитної інформації, прихованої у тексті англомовного дискурсу політичного спрямування. Особлива увага приділяється лінгвальним особливостям вираження терміну «Євроінтеграція України» через призму сучасної лінгвістики та філології.

Ключові слова: *політичний англомовний дискурс, публіцистичні видання, Євроінтеграція України, експліцитна інформація, імпліцитна інформація.*

ЛИНГВАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СМИ

В статье фокусируется внимание на лексических и стилистических особенностях выражения отношения Евросоюза к Украине на основе анализа эксплицитной информации лексических единиц, и имплицитной информации, спрятанной в тексте англоязычного дискурса политического направления. Особенное внимание уделяется лингвальным особенностям выражения термина «Евроинтеграция Украины» через призму современной лингвистики и филологии.

Ключевые слова: *политический англоязычный дискурс, публицистические издания, Евроинтеграция Украины, эксплицитная информация, имплицитная информация.*

LINGUAL PECULIARITIES OF UKRAINIAN EUROINTERGRATION IN PUBLICISTIC TEXTS OF ENGLISH MEDIA

The article focuses on the lexical, grammatical and stylistic peculiarities of the European Union's attitude expression towards Ukraine. Both of these aspects are viewed through the perspective of modern linguistic approaches. The article also concerns the social, economic and political aspects of the researched subject, which makes the article quite interesting not only for the linguistic researches, but as well for those, who study political sciences. Through analyzing explicit information of lexical units and implicit information hidden in the English political discourse text the article studies the relation and attitude of European Union to Ukraine through the utterances of English discourse. Special attention is paid to the expression of the term «Ukrainian Eurointergration» in terms of modern linguistics and philology. By deeply analyzing implicit information on the basis of stylistic approach the article shows how to discover the actual idea of the text on the basis of different stylistic devices.

Key words: *English political discourse, publicistic publications, Ukrainian Eurointegration, explicit information, implicit information.*

Динамічний розвиток подій нашої доби, геополітичні зміни, інтенсивність міжнародних контактів спричинили посилення інтересу до проблем міжнаціонального та міжкультурного спілкування, його ефективності. Для вирішення багатьох проблем, пов'язаних з успішністю мовленнєвої комунікації, лінгвісти звертаються до дослідження мовних аспектів різних типів дискурсу. Розглядаючи дискурс як продукт розумово-мовленнєвої діяльності індивідів, вчені намагаються встановити зв'язок мови з різними сферами людської діяльності (Г. П. Грайс [3], М. Л. Макаров [6], Г. Г. Почепцов [7]), віднайти розв'язання актуальних проблем, пов'язаних із вивченням процесів та результатів предметно-пізнавальної діяльності індивідів. В цій роботі розглядається зв'язок мови з політичною сферою діяльності.

На сьогодні для українців є **актуальним** питанням інтеграції України в європейський економічний і політичний простір. Для нас, як лінгвістів, важливим є лінгвістичний аспект, пов'язаний з явищем Євроінтеграції України в англомовному дискурсі.

Матеріал дослідження становлять 50 англомовних публіцистичних статей, які були виділені методом суцільної вибірки онлайн-газет за 2014-2016 рік.

Мета дослідження передбачає виконання наступних **завдань**:

– схарактеризувати лінгвальні особливості імпліцитних і експліцитних інтенцій при вираженні явища Євроінтеграції України.

– сформувати ставлення ЄС до України, на основі лінгвістичного аналізу текстів англомовного політичного дискурсу.

© Л. О. Таран, 2017

Характерною особливістю сучасної політичної лексики є її використання не лише для повідомлення інформації, а й приховування її; вона є не тільки засобом привертання громадської уваги, а й вживається для того, щоб її відвернути або значно послабити [8, с. 313].

В лінгвістичних працях під інтенцією, як правило, розуміють комунікативний мовленнєвий намір, мету висловлювання комунікатів. «Мовленнєва інтенція чи комунікативний намір, – це намір, задум зробити щось із допомогою такого інструменту, як мова-мовлення-висловлювання [9, с. 42]».

Аналізуючи дискурсивні контексті матеріалів трьох англомовних газетних видань *«The Guardian» «The Telegraph»*, і *«The New York Times»* та кількох релевантних публіцистичних онлайн-ресурсів, поняття Україна в ЄС виражається експліцитно, на основі буквальних значень мовних виразів з прямою конотацією, та імпліцитно, коли характеристика поняття встановлюється на основі інтерпретації висловлень і виведення відповідних смислових зв'язків.

Наприклад, у контексті *«The EU focuses its efforts on de-escalating the crisis in Ukraine. It supports an inclusive dialogue and the protection of the unity and territorial integrity of the country to ensure a stable, prosperous and democratic future for Ukraine's citizens* (13)» позитивне відношення ЄС до України виражається експліцитно. У першому реченні це ставлення передається предикатом *«focuses its affords on de-escalating the crisis in Ukraine»*, що означає, що ЄС готовий докласти зусилля на подоланні кризи в Україні. Така ж позитивна інтенція, виражена експліцитно і у наступному реченні «*it supports an inclusive dialogue of the unity and territorial integrity of the country to ensure a stable, prosperous and democratic future for Ukraine's citizens»*, що означає, що ЄС стоїть на боці України з питань відстоювання своєї територіальної цілісності.

Готовність Європи допомогти Україні виражено в наступному прикладі: «*European Commission also proposed a series of economic and financial support measures as part of international efforts in support of Ukraine's economic and political reforms* (16)». В цьому випадку Європейський комітет пропонує ряд економічних та фінансових заходів як частину міжнародних спроб у підтримці Українських економічних та політичних реформ.

Експліцитно-виражене позитивне відношення Євросоюзу до України також яскраво виражене рядом епітетів з позитивною конотацією, застосованих до поняття України «*<…>to ensure a stable, prosperous and democratic future for Ukraine's citizens».* За допомогою епітетів *stable, prosperous, democratic*, висловлюється позитивна інтенція щодо майбутнього України.

Імпліцитний тип інформації, що маніфестований у тексті називають імплікатурою [9, с. 177]. У наступному прикладі розглянемо як лінгвально відображена імпліцитна інтенція відношення ЄС до України за допомогою стилістичного прийому метонімії «*Martin Schulz, the European parliament president, said Ukraine's problems were Europe's problems* (15)». Так як на відміну від інформації, яка міститься в повідомленні в явному вигляді, імпліцитна інформація, як правило, не усвідомлюється адресатом, вона діє в обхід аналітичних процедур обробки інформації. Отже, з цим урахуванням, можна стверджувати, що *Martin Schulz* є метонімічним образом Євросоюзу у наведеному дискурсі. Даний засіб вираження виражає пряму позитивну інтенцію Євросоюзу до України, адже проблеми України – це проблеми Європи.

Слід звернути увагу на те, що в англомовному дискурсі багато йдеться про негативне ставлення Євросоюзу до Росії. Це можна легко прослідкувати аналізуючи стилістичні прийоми вираження Росії «*A second extraordinary meeting of the European Council on 3 March 2014 condemned the clear violation of Ukrainian sovereignty and territorial integrity by acts of aggression by the Russian armed forces* (10)». В цьому прикладі явно експліцитно зображується негативна оцінка Євросоюзу вчинків Росії, вираженим через суб`єкт «*meeting of the European Council»* у предикаті «*condemned the clear violation».*

Отже, так як Україна і Росія знаходяться, метафорично висловлюючись, на різних орбітах, а відношення Євросоюзу до Росії є негативним і чітко вираженим експліцитно, з вищенаведеного прикладу, можна аналізувати відношення ЄС до України у контрасті з відношенням до Росії. Для аналізу приведемо приклад з релевантного англомовного публіцистичного джерела: «*He said the EU was embroiled in an ideological battle between two worlds – one based on democracy, human rights and the rule of law, and the other on «fear, intimidation and oppression* (16)». Входження України до ЄС в цьому прикладі імпліцитно приховане предикатом «*Ukraine's problems were Europe's problems»,* де проблеми України Євросоюз, через вище згаданий метонімічний образ зображений Мартіном Шульцом, вважає своїми проблемами. З іншого боку, імпліцитність застосовується і для вираження побоювань Євросоюзу Росії, яка метафорично зображена «світом страху заляканості і утиску». Одночасно метафора застосовується і для зображення позитивного відношення до України, яка є «світом демократії, людських прав, та законності». Під цим світом, імпліцитність застосована для вираження союзу України та Євросоюзу.

Наступний приклад є підтвердженням позитивного відношення Євросоюзу до України через негативне відношення до Росії, що зображене через імлікатуру експліцитої інформації в релевантному дискурсивному контексті «*UK Prime Minister David Cameron said that the best rebuke to Russia would be a strong and successful Ukraine* (11)». Цей яскравий приклад зображує позитивну імплікатуру ЄС до України через метонімічне зображення Єврсооюзу актантом *UK Prime Minister David Cameron*, а також через експліцитну негативну інтенцію до Росії, зображеним словосполученням *best rebuke to Russia*, позитивне відношення в цьому випадку підкріплено рядом епітетів *сильна і процвітаюча* Україна.

Отже, у виведенні імпліцитного змісту важливу роль відіграють контекст і ситуація спілкування. За допомогою імпліцитної інформації у адресата з'являється можливість самостійно виводити інформацію на основі існуючих лексичних одиниць. Завдяки цьому на основі наведених прикладів ми змогли проаналізувати відношення Євросоюзу до України, та його імпліцитну інтенцію на основі розглянутих лексичних одиниць та їх конотацій. В результаті аналізу дійшли висновку, що

1) відношення ЄС до України є позитивним і чітко відображається експліцитно, за допомогою лексем з прямою конотацією. Для підсилення цього відношення у розглянутому дискурсі використовуються стилістичні засоби виразності як епітети, метафори та метонімія;

2) імпліцитна інтенція відображена за допомогою різних стилістичних засобів як метафора, метонімія і рядом епітетів, а також у контрасті з негативним відношенням ЄС до Росії.

Перспектива запропонованого дослідження полягає у можливості подальшого вивчення функцій мовних одиниць та експліцитні й імпліцитні інтенції, які вони передають у політичному дискурсі, адже воно сприяє виявленню аспектів політичного дискурсу та кращого розуміння процесів мовної комунікації. Результати аналізу запропонованої області дослідження надасть можливість розуміти міжнародні відношення на основі дослідження використаних вербалізаторів політичних текстів на лінгвістичному рівні, що надасть великий внесок у ряд релевантних до цього питання дисциплін як лінгвістичних, так і соціально-політичних.

Література:

1. Александрова О. В. Когнитивная функция языка в свете функционального подхода к его изучению // Когнитивные аспекты языковой категоризации / О. В. Александрова – Рязань, 2000. – С. 151–153.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : Вид. центр Львівськ. нац. ун–ту, 2003. – С. 247.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике / П. Г. Грайс. – М. : Наука, 1985.
4. Карасик В. И. Языковая личность и категории языка / В. И. Карасик // Языковая личность: проблемы значения и смысла. – Волгоград, 1994. – С. 14–24.
5. Кибрик А. А. Фундаментальные направления современной лингвистики / А. А. Кибрик. – М. : Издательство МГУ, 1997. – С. 276–339.
6. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вищашк., 2003. – 462 с.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К. : Ваклер; М. % Рефлбук, 2001. – 656 с.
8. Селіванова О., Сучасна лінгвістична термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 716 с.
9. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / А. О. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
10. Тхір В. Б. Особливості утворення політичних евфемізмів (на прикладі ідеологічних евфемізмів) / В. Б. Тхір // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: зб. наук. пр. – Черкаси: ЧДТУ, 2004. –Вип. 8. – С. 313–315.
11. Формановская Н. И. Соотношение интернационального и пропорціонального в высказываниях / И. Ф. Формановская // Русский язик за рубежом: 1996. – №1–2–3. – С. 42–47.

Лексикографічні джерела:

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-уклад. В. Т. Бусел.]. – К. : Ірпінь, 2004. – 1440 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

Ukraine approves historic EU deal, breaking ties with Moscow [Електронний ресурс.] – Режим доступу : http://www.telegraph.co.uk.
A Dislocated and Mistranslated EU–Ukraine Summit [Електронний ресурс.] – Режим доступу : http://www.iss.europa.eu.
Ukraine in Turmoil After Leader Reject Major E. U. Deal [Електронний ресурс.] – Режим доступу:
EU would be safer with Ukraine as member, says Ukrainian president [Електронний ресурс.] – Режим доступу : http://www.theguardian.com.

УДК 811.161.2'243'373.611

Г. Д. Темник,
Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка», м. Львів

ЗАСОБИ СЛОВОТВОРУ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті здійснено огляд зв'язків лінгводидактики та інших мовознавчих дисциплін, зокрема проаналізовано зв'язки словотвору та навчання української мови як іноземної (УМІ). Основну увагу звернено на аналіз застосування засобів словотвору у навчанні УМІ усіх рівнів на матеріалі комунікативних підручників з УМІ, які відповідають Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти. Предметом аналізу стали ті завдання та пояснення з підручників, які використовують словотвірні засоби. Результатом проведеного аналізу стало встановлення закономірностей застосування словотворчих ресурсів та переліку словотворчих засобів, способів словотворення та інших словотворчих явищ, які використовують автори підручників для навчання УМІ.

Ключові слова: *навчання української мови як іноземної (УМІ), словотворчі засоби, спосіб словотворення, словотвірна модель.*

СРЕДСТВА СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В ИЗУЧЕНИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

В статье сделан обзор связей лингводидактики и других языковедческих дисциплин, в частности проанализированы связи словообразования и обучение украинского языка как иностранного (УМИ). Проанализировано применение средств словообразования в обучении УМИ всех уровней на материале коммуникативных учебников по УМИ, соответствующих общеевропейским компетенциям владения иностранным языком. Предметом анализа стали те задачи и объяснения из учебников, которые используют словообразовательные средства. Результатом проведенного анализа стало установление закономерностей применения словообразовательных ресурсов и перечня словообразовательных средств, способов словообразования и других словообразовательных явлений, которые используют авторы учебников для обучения УМИ.

Ключевые слова: *обучения украинскому языку как иностранному (УМИ), словообразовательные средства, способ словообразования, словообразовательная модель.*

DERIVATION MEANS IN THE TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

This article provides an overview of linguistics and links to other linguistic disciplines, including analysis of relations derivation and teaching Ukrainian as a foreign language (UFL), which exist in current Ukrainian linguistic researches. Within the view of connections of derivation study and linguistics, the author illustrates the importance of the study of structural word synonyms, derivational nests and characteristics of individual structural word topical groups of words in the course of Ukrainian as a foreign language. The author of the article analyzes the application of derivation means in UFL on all levels, based on communication textbooks on UFL that meet the Common European Framework of Reference for Languages. The conducted analysis made it possible to establish the patterns, methods and models of use of derivation means, which the textbooks' authors of UFL used, and to outline the perspectives in the research process of derivation aspect for teaching Ukrainian as a foreign language.

Key words: *Ukrainian as a foreign language (UFL), derivation means, derivation method, derivation models.*

Методика навчання української мови як іноземної (УМІ) як прикладна галузь, виконуючи свої основні завдання, базована на результатах досліджень мовознавчих дисциплін. Скажімо, щоб сформувати граматичну компетенцію української мови в іноземного мовця, лінгводидактика використовує академічні дослідження граматичної системи сучасної української літературної мови, відповідно переосмислюючи їх, тобто обираючи найнеобхіднішу для побудови комунікації інформацію та способи її представлення. Схожі зв'язки можемо простежити й між іншими лінгвістичними дисциплінами та лінгводидактикою.

© Г. Д. Темник, 2017

Якщо вивчаючи іноземну мову, ми вчимо слова і фрази, а вже потім правила їхнього формотворення і поєднання у більші мовленнєві одиниці, то словотвір, який розглядає поєднання менших мовних одиниць для утворення слів, перебуває поза сферою інтересів лінгводидактики, яка, на перший погляд, користується одиницями лексичної підсистеми мови як вихідною точкою навчання. Однак, скажімо коли викладач намагається сформувати у студентів уявлення про демінутиви (смачненький, гарненький, добренький) чи таке саме завдання ставить перед собою автор підручника, обидвом буде ефективніше подати такого типу слова разом, пояснивши спосіб їхнього творення і спільну сему. Вказані у прикладі слова утворені за однією словотвірною моделлю і мають спільне словотвірне значення і тому належать до одного словотвірного типу. Таким способом у цьому випадку словотвір активно входить у взаємодію з лінгводидактикою.

Застосування словотвору у лінгводидактиці підтверджують дослідження українських науковців – Зоряни Мацюк [3; 4; 5] та Надії Дзеньдзюри [1; 2].

Зоряна Мацюк у своїх дослідженнях застосування засобів словотвору у навчанні УМІ звернула увагу на засвоєння в іноземній аудиторії таких явищ сучасної української мови, як словотвірні синоніми, словотвірні особливості збірних іменників та словотвірні зв'язки у межах однієї лексичної теми. Наголошуючи на актуальності вивчення словотвірних синонімів у процесі навчання УМІ, З. Мацюк стверджує, що «знання формальних словотворчих засобів у різних їхніх семантико-словотвірних виявах та закономірностей поєднання з відповідним типом твірної основи стають визначальними на шляху вироблення стійких навичок розпізнавати і творити мовні одиниці за наявними у мові словотвірними моделями, допомагають іноземному слухачеві не розгубитися перед проблемою вибору словотворчих суфіксів чи префіксів, зокрема збагнути суть синонімії словотворчих формантів та похідних слів» [5, с. 196]. Щодо вивчення збірних іменників, З. Мацюк зазначає, що «увагу іншомовного слухача необхідно привернути до слів, що складають твірну базу збірних іменників» [3, с. 446]. Дослідниця пропонує встановлювати словотвірні зв'язки між словами у межах однієї лексичної теми, оскільки «наповнення лексичних тем, призначених для вивчення в чужомовній аудиторії носіями інших культур, словами відповідної семантики – це не лише процес омовлення світу речей, тобто вербалізації навколишньої дійсності засобами чужої мови, але й усвідомлення зв'язку між цими словами, розуміння особливостей семантичних відношень та словотвірних зв'язків між ними» [4, с. 120].

Надія Дзеньдзюра, обґрунтовуючи методику вивчення словотвору української мови іноземними студентами, пропонує підвищувати лексичну компетенцію через вивчення елементів словотвірного гнізда (СГ) та представляє цю методику на прикладі словотвірного гнізда параметричних прикметників із вершинами-антонімами «глибокий-мілкий». Особливість цього підходу не у представленні двох СГ, а лише тих слів, які становлять антонімічні пари з обох гнізд. Окрім цього, дослідниця пропонує використовувати семантико-структурні особливості цих СГ, зокрема наголошуючи на тих одиницях із СГ, які є семантично і структурно співвідносними та семантично співвідносними, але структурно неспіввідносними, оскільки «іноземцеві легше буде запам'ятати словотворчі засоби та словотвірне значення дериватів – відображених антонімів – згруповано, а потім і пригадати їх при виконанні різних завдань» [1, с. 29].

І такі приклади непоодинокі у процесі навчання української мови як іноземної, що робить актуальним аналіз застосування словотвірного інструментарію у лінгводидактиці. Ще одним підтвердженням зв'язків словотвору як розділу мовознавства та лінгводидактики є дослідження у галузі польської мови як іноземної, зокрема праці Мирослава Скаржинського, який уклав спеціальний словотворчий словник для іноземців [10].

В українській лінгводидактиці на сучасному етапі відсутні праці зі словотвору, орієнтовані саме на вивчення УМІ. Однак на шляху до їх створення актуально здійснити аналіз застосування елементів словотвору у практиці викладання УМІ, зокрема їхню присутність у сучасних посібниках та підручниках, що сприятиме з'ясуванню перспективних напрямів словотвірних досліджень в аспекті УМІ. Не менш важливим є моніторинг практики застосування словотвору у викладанні УМІ для удосконалення проекту Стандарту з української мови як іноземної [9]. Адже у цьому документі у розділі мовна компетенція для кожного з рівнів є підрозділ Морфемна будова слова, у якому присутні елементи словотвору, необхідні для вивчення, але вони згадані узагальнено без конкретизації, які саме словотвірні моделі повинен засвоїти іноземець, які саме словотворчі афікси чи які групи спільнокореневих слів. У зв'язку з цим маємо на меті у цій статті проаналізувати зміст підручників та посібників з УМІ, зокрема зміст їхніх навчальних завдань і пояснень та з'ясувати, як словотвір допомагає вивчати українську мову, які словотвірні явища стають об'єктом вивчення іноземців у процесі вивчення української мови, які відмінності у застосуванні словотвору на різних етапах вивчення мови.

Проаналізуємо застосування словотворчого інструментарію у процесі викладання УМІ за допомогою комунікативно спрямованих підручників, які відповідають Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти (CEFR). Використовуємо для аналізу підручники для навчання усіх мовних рівнів від А1 до С2 [6; 7; 8]. У процесі аналізу беремо до уваги ті завдання чи пояснення, у яких йде акцентування на словотворчих афіксах чи моделях, де подані для вивчення чи тренувальної роботи групи спільнокореневих слів. Об'єктом аналізу стали типи завдань – пояснювального чи тренувального характеру, тип представлення словотвірного явища – презентаційне чи продуктивне, частиномовна належність, афікси, словотвірні моделі, спільнокореневі слова.

Знайомство із словотвором української мови для іноземців починається вже на початковому етапі вивчення мови (А1-А2). За змістом – це утворення різних груп слів, серед яких утворення назв професій чоловічого та жіночого роду, назв національностей чоловічого та жіночого роду, здрібнілих назв продуктів, імен по батькові, прикметників, які вказують на національну належність та географічне розташування у певній частині світу, пестливих та присвійних прикметників, складних та порядкових числівників, різних груп прислівників від прикметників та прислівників, дієслів доконаного та недоконаного виду. На цьому етапі з'являються елементи словотвірних гнізд.

Таким чином, початковий етап вивчення української мови охоплює елементи іменникового, прикметникового, числівникового, дієслівного, прислівникового словотвору. Предметом знайомства та вивчення стають 6 способів словотворення – префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, основоскладання, флексійний та постфіксальний. У переліку афіксів, які використані для творення слів на початковому етапі, *префікси: по-, з-, про-, за- (прикметникові, дієслівні); суфікси: -ець-, -єць-, -анець-, -анк-, -ійк-, -як, -а, -к, -ен-, -ин-, -нк-, -иц-, (для назв осіб, іменникові), -к-, -чк-, -очок-, -ик-, (пестливо-здрібнілі, іменникові), -еньк- (здрібнілий, прикметниковий), -н-, -ов-, -ин-, -ович-, -йович-, -івн-, -ївн- (прикметникові); парні афікси для утворення прислівників: по-…-и, в-…-у, на-…-і, во-…-и.* У представленні, в основному, словотвірних пар, тобто твірного та похідного слів, присутні також елементи словотвірного гнізда, як-от, слова *хворий, хворіти, захворіти; лікувати, лікуватися, лікар, ліки, лікарня* у межах однієї комунікативної теми.

За типом завдань, у яких використані елементи словотвору, це, здебільшого, завдання пояснювального характеру і, відповідно, у представленні словотвору переважає презентаційна складова, що закономірно для початкового етапу.

Словотвір на цьому етапі сприяє швидшому розширенню словникового запасу, набуттю необхідної граматичної компетенції та в цілому базової лінгвістичної компетенції. Особливістю застосування елементів словотворення на початковому етапі вивчення української мови є використання простіших для розуміння твірних основ та словотворчих афіксів, типових повторюваних моделей.

Наступний середній рівень вивчення УМІ (В1-В2) передбачає залучення словотвірної характеристики, перш за все, у процес розширення словникової компетенції. Більший обсяг пропонованої для вивчення лексики та зміст комунікативних тем зумовлює появу груп спільнокореневих слів у межах однієї теми. Тобто основним елементом є встановлення словотвірних зв'язків між одиницями одного словотвірного гнізда. Кількість елементів одного СГ варіює в середньому у межах 3-4 слів. Серед груп слів, пропонованих для вивчення, похідні із коренем *-друг-, -товариш-, -характ-, -род-, -кіно-, сімj-, -знім-, -особ-, -плітк-, -кох-* та ін. Зосередження словотворчих процесів, на які необхідно звертати увагу у навчанні, присутнє у таких темах, як префіксальне і суфіксальне творення дієслів (доконаного і недоконаного виду) та утворення пестливих іменників та прикметників. Таким чином, предметом вивчення стають дієслівні префікси: *з-, с-, на-, до-, про-, за-, ви-, в-, по-*; дієслівні суфікси: *-а-, -ну-, -и-*; іменникові пестливі суфікси: *-к-, -очк-, -оньк-, -еньк-, -чик-, -ечк-, -ик-* та іменникові суфікси *-ат-, -ят-, -ен-, -еж-*.

При чому іноземний мовець має змогу ознайомитись з морфонологічними змінами, які відбуваються у процесі словотворення, як-от у словотвірній парі *друг-дружити.* До способів словотворення, які трапляються на початковому етапі вивчення, додається ще й такий спосіб, як усічення (*вступати-вступ*). Розширюється також коло випадків основоскладання. Якщо на початковому етапі основоскладання стосувалося здебільшого числівникового словотвору, то на рівні В1-В2 до словникової роботи входять складні прикметники та іменники, значення яких випливає із знання семантики твірних основ, наприклад, *низькокалорійний, радіоактивність, техногенний* [підручник]. Щодо частиномовної характеристики словотворчих процесів, то на середньому рівні маємо ще до названих на початковому етапі, займенниковий словотвір (творення заперечних займенників *ніщо, ніхто*).

В аналізі рівня В1-В2 зосереджуємо увагу на граматичних поясненнях і словникових рубриках, у яких необхідно акцентувати на словотворчих процесах, та завдання, які безпосередньо передбачають утворення слів. Поза увагою залишається пласт лексики, використаної у текстах для читання, комунікативних завданнях, які потребують окремого дослідження.

Не менш активно елементи словотвору присутні і на високому рівні навчання УМІ. Зокрема, у посібнику Автостопом по Україні (С1-С2) [6] ми знайшли 30 завдань, виконання яких пов'язане із застосуванням знань словотвірних процесів української мови. Порівняно із початковим та середнім рівнями, де іноземні мовці або ж вивчають нові афікси і творення слів за їхньою допомогою на основі представлення вже утворених словотвірних пар, ланцюжків, або ж вивчають окремі елементи СГ у межах словникової роботи до однієї теми, високий рівень вивчення УМІ передбачає продукування словотвірних знань. Фактично усі завдання цього рівня мають продуктивний характер, однак у їх межах можемо виокремити дві групи: 1) завдання на утворення слів за поданими словотвірними моделями або за допомогою переліку поданих словотвірних одиниць; 2) завдання на утворення похідних слів від поданих твірних без зазначення словотворчих афіксів. До першої групи завдань входить іменникове основоскладання (із частин переважно запозичених слів *бібліо-, гідро-, радіо-, -манія, -філія, нео-, ретро-, -версія, -готика);* утворення іменників суфіксальним способом *(-ик-, -ік-);* утворення прикметників суфіксальним способом від іменників, прикметників, дієслів *(-ин-, -ів-,-ішн-, -шн-, -ешн-, -ш-, -н-, -ськ-, -ав-, -аст-, -ист-, -яв-, -яст-, -уват-, -зк-, -к-, -лив-);* утворення дієслів префіксальним способом *(в-, від-, з-, с-, за-, по-, пере-, під-, піді-, при-, про-, до-)* та суфіксальним способом *(-ати, -іти, -ити);* утворення прислівників суфіксальним способом *(-о).* Другу групу формують завдання на утворення максимальної кількості спільнокореневих слів без заданого значення та конкретно зменшено-пестливих похідних, назв національностей чи назв професій без зазначення словотворчих афіксів.

Виконання таких завдань передбачає наявність певного рівня словотвірної компетентності в іноземного мовця, уміння застосовувати словотворчі засоби, розуміти їхні значення.

Проаналізувавши застосування словотвірної інформації у навчанні УМІ на усіх етапах, прослідковуємо декілька закономірностей. Розвиток процесу використання словотвірних завдань від презентаційного, пояснювального характеру на початковому етапі до продукування слів за поданими словотворчими засобами, утворення похідних спільнокореневих слів від заданих твірних. Використання словотворчих завдань та різноманіття словотворчих засобів зростає кількісно та якісно на кожному з рівнів вивчення УМІ. Базові словотворчі елементи студенти вивчають на початковому та середньому рівнях, на вищому – лише закріплюють або застосовують здобуті раніше знання. Таким чином, на рівнях А1-А2, В1-В2 відбувається знайомство та засвоєння елементів іменникового, прикметникового, займенникового, прислівникового, дієслівного, числівникового, словотвору за допомогою префіксального, суфіксального, префіксально-суфіксального, основоскладання, усічення, постфіксального та флексійного способів словотворення з переважанням у застосуванні префіксального та суфіксального способів.

Словотвірна інформація чи елементи словотвору сприяють ефективнішому засвоєнню лексичних одиниць через розуміння словотвірних значень використаних у цих одиницях афіксів; розширенню словникового запасу через вивчення типових словотвірних моделей чи елементів словотвірних гнізд. Аналіз застосування засобів словотвору у навчанні УМІ забезпечує підґрунтя для внесення уточнень до єдиного освітнього стандарту з УМІ та засвідчує перспективність словотвірних досліджень української мови в аспекті навчання УМІ.

Актуальним залишається дослідження текстових навчальних матеріалів на предмет словотвірних зв'язків між використовуваними лексичними одиницями, що сприятиме не лише встановленню частотності застосування словотвірно пов'язаних одиниць в одному контексті, але й створенню на основі цієї інформації нових типів завдань. Дослідження застосування засобів словотвору у навчанні УМІ матиме продовження у дослідженні найбільш частотних словотворчих засобів української мови в цілому та відповідно на кожному з етапів навчання УМІ, а також у дослідженні базових твірних основ української мови.

Література:

1. Дзеньдзюра Н. Методика вивчення словотвору української мови іноземними студентами / Надія Дзеньдзюра // Дидактика, методика і технології навчання.

2. Дзеньдзюра Н. Словник словотвірних гнізд як один із засобів вивчення української мови як іноземної / Надія Дзеньдзюра Львівський національний університет імені Івана Франка // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2014. – Випуск 10. – С. 79–84.

3. Каспришин З. Формування лінгвістичної компетенції іноземців засобами словотвору української мови / Зоряна Каспришин; ЛНУ ім. І. Франка // Вісник Львівського Ун-ту. – Серія філол. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. ІІ. – С. 445–448.

4. Мацюк З. Прикладні аспекти українського словотвору / Зоряна Мацюк ; Львівський національний університет імені Івана Франка // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2010. – Випуск 5. – С. 120-127.
5. Мацюк З. Словотвірні синоніми української мови як об'єкт вивчення в чужомовній аудиторії / Зоряна Мацюк // Teka Kom. Pol.-Ukr. Związ. Kult. – OL PAN, 2010, 193–201.
6. Палінська О. Автостопом по Україні. Українська мова як іноземна : Аудіокнига з вправами / Олеся Палінська, Олег качала. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 128 с.
7. Палінська О. Крок-1 (рівень А1-А2). Українська мова як іноземна : книга для студента / Олеся Палінська, Оксана Туркевич. – Львів : Артос, 2010.– 104 с.
8. Палінська О. Крок-2 (рівень В1). Українська мова як іноземна : книга для студента / Олеся Палінська. – Львів : Дон Боско, 2014. – 160 с.
9. Удосконалений проект стандарту з української мови як іноземної [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mon.gov.ua/usi-novivni/povidomlennya/2016/12/09/zaproshuemo-do-gromadskogo-obgovorennya/
10. Skarżyński M. Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców / M. Skarżyński. – Kraków, UJ, 1989. – 341 s.

УДК 81'243'36

Т. В. Терещенко,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ *КОЛОКАЦІЯ* У ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Аналізується розвиток і зміна в підходах до вивчення поняття колокація в зарубіжній лінгвістиці, що дозволяє зрозуміти двоїстий принцип аналізу цього поняття в сучасній літературі (вузький і широкий). У цій статті робиться спроба показати розвиток поняття колокація в зарубіжній лінгвістиці.
Ключові слова: *колокація, колокат, синтаксична модель, структура колокацій.*

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ ПОНЯТИЯ КОЛОКАЦИЯ В ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ
Анализируется развитие и изменение в подходах к изучению понятия коллокация в зарубежной лингвистике, что позволяет понять двойственный принцип анализа этого понятия в современной литературе (узкий и широкий). В этой статье предпринимается попытка показать развитие понятия колокация в зарубежной лингвистике.
Ключевые слова: *коллокация, коллокат, синтаксическая модель, структура коллокаций.*

THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT COLLOCATION IN THE FORENSIC LINGUISTICS
Collocations are considered to be the very important and frequent linguistic phenomenon. The vocabulary of any language is full of such combinations of words, the structure of which is marked by only certain words, or in which the words are associated only in that (and not in some others) combination, forming a Syntagma with the new meaning. The definition of collocation is a matter of heated dispute, and it seems like each scholar chooses to define it either in overly general terms or according to the specific aims of their study. The value of collocational knowledge is very important for linguistic research and educational purposes. Although the term came to be known mostly through Firth, several linguists have already commented on it several years before.
The article analyzes the development and the alterations of the concept collocation in the Forensic linguistics, that allows to understand how it is that in modern literature a two-way understanding of the notion of collocation can be met (narrower and broader). In this article an attempt has been made to show how the collocation phenomenon has been indicated implicitly or explicitly.
Key words: *collocation, collocate, syntactic model, component structure of collocations.*

Постановка проблеми. Колокації, без сумніву, вважаються дуже важливим і частотним лінгвістичним феноменом. Велика частина вокабуляру будь-якої мови наповнена такими сполученнями слів, для складу яких характерними є лише певні слова (що залежить від лінгвістичної норми, а не від правил), або у яких слова асоціюються лише у такій (а не інакшій) комбінації, утворюючи при цьому синтагму з новим значенням. Хоча термін *колокація* почали використовувати лише починаючи з 50х років 20 століття, можна відшукати роботи, раніше датовані, які стосуються феномену колокацій.

Вивчення поняття колокацій є надзвичайно важливим і для дидактики, оскільки окреме слово не є «природною мовленнєвою одиницею» [12, с. 17], а відтак, мовленнєві висловлювання продукуються з «відтворюваних відносно сталих структур» [16], які засвоюються людиною, що опановує іноземну мову. З-поміж фразеологізмів колокації вирізняються тим, що, на відміну від ідіом, прислів'їв та приказок, доволі часто зустрічаються в усному та писемному мовленні. Тому розвиток колокаційної компетенції вважають важливим аспектом розвитку комунікативної компетенції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз поняття *колокація* став предметом наукового вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (Г. Палмер, В. Порциг, Дж. Синклер, Дж. Ферс, Ю.Д. Апресян, Ш. Баллі, Т. В. Бобкова). Проте велика різноманітність підходів до трактування колокацій і наявність суперечливих думок із фундаментальних проблем спонукає проаналізувати динаміку розвитку основних підходів до тлумачення цього поняття.

Метою статті є розкриття та узагальнення існуючих підходів до визначення поняття *колокація* у зарубіжній лінгвістиці до 1985 року. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) уточнення сутності поняття колокація; 2) узгодження основних, суміжних з колокацією, понять.

Виклад основного матеріалу. Термін *колокація* у сучасній лінгвістиці розуміється в широкому і вузькому сенсі. Ф. Дж. Хаусман послуговується вузьким трактуванням поняття і розуміє під колокацією особливе семантичне поєднання слів (бази і колоката). Такий семантико-орієнтований підхід характерний для німецькомовного лінгвістичного простору, де колокації утворюють фразеологізми у їх широкому розумінні (поряд з так званими парадигматичними фразеологізмами). За іншим підходом, термін *колокація* застосовують до частотних синтагматичних комбінацій слів, навіть до таких, між якими немає особливих семантичних зв'язків. Таке синтаксично або частотно орієнтоване розуміння поняття характерне для досліджень з корпусної лінгвістики і лексикографії. З метою обґрунтування доцільності існування обох підходів варто вивчити передумови виникнення поняття колокації в лінгвістиці. Перші кроки до виникнення поняття колокацій

© Т. В. Терещенко, 2017

пов'язані з іменами Ф. де Сосюра та Ш. Баллі. Об'єктом вивчення традиційного мовознавства довгий час вважалося слово. Завдячуючи прогресивному підходу Ф. де Сосюра [7], науковий інтерес змістився зі слова на синтагматичні зв'язки, а точніше, поряд з дослідженням парадигматичних відносин між одиницями мовних рівнів проводилися дослідження синтагматичних зв'язків між мовними знаками. Засновник фразеології, як лінгвістичної дисципліни, учень і послідовник Ф. де Соссюра Ш. Баллі ще у 1909 році у своїй праці *Traité de stylistique française* вказує на те, що у мовленні слово не є ізольованою одиницею, а через асоціації завжди комбінується з іншими словами [3, с. 67]. Такі комплекси слів (*groupements*) виявляють різний ступінь стійкості, що дозволило йому створити класифікацію фразеологізмів, виокремивши вільні словосполучення (*les groupements passagers = associations libres*), звичні словосполучення (*séries phraséologiques = les groupements usuels*) і фразеологічні єдності (*les unites phraseologiques*). Саме фразеологічні єдності він розглядає як словосполучення, компоненти яких, постійно вживаючись в даних комбінаціях для вираження однієї й тієї ж думки, втратили самостійне значення. На відміну від звичних словосполучень (*séries phraséologiques*), у яких компоненти зберігають своє автономне значення і характеризуються деякою спорідненістю, тобто для мовця і слухача існує відчуття *déjà vu*. Сьогоднішній підхід до трактування поняття *колокації* певною мірою відповідає групі фразеологізмів, які Ш. Баллі визначав як звичні словосполучення (*séries phraséologiques*). Однак, ми притримуємося точки зору, що колокації мають певні ознаки, що притаманні фразеологічним єдностям (за класифікацією Ш. Баллі) (*les unites phraseologiques*), а саме, значення колокаційних поєднань слів не завжди є сумою значень елементів колокацій; словосполучення, що містять допоміжні дієслова, типу *bringen, kommen, machen*, відносимо до фразеологічних єдностей і в багатьох сучасних концепціях їх розглядають як колокації.

Важливе місце в історії виникнення і розвитку власне теорії колокації займають праці В.Порціга. Вчений досліджує валентнісні властивості слів і розглядає семантичне поле через синтагматичні відношення. Усі роботи, які стосуються вивчення лінгвістичного поняття *колокація* на рівні лінгвістики, лексикографії, теорії перекладу і дидактики у своїй теоретичній частині містять посилання на цього лінгвіста. Ще у 1934 р. у своїй науковій праці «*Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*» [15] В. Порціг вказував на існування певних, до того часу ще не досліджених, зв'язків між лексичними одиницями. Однак, поняття «суттєві значеннєві зв'язки» він трактує ширше, ніж сучасне поняття колокацій і розуміє їх як «зв'язки між словами, коли одне слово імплікує появу іншого, як от дієслово *gehen* імплікує іменник *die Füße*, *greifen – die Hand, sehen – das Auge, hören – das Ohr*. В. Порціг вказує на імпліцитне значення, яке притаманне прикметникам, як от прикметник *blond*, що імплікує колір волосся людини, або ж *lahm*, імпліцитний зміст якого – нога, на яку людина накульгує. Такі семантичні залежності на думку лінгвіста обумовлені семантичною сумісністю лексем, що поєднуються, і стали основою для виокремлення семантичних полів. Однак, В. Порцігу не вдалося показати взаємодію усіх елементів лексичного складу мови. Однак, його підхід до аналізу лексичного значення можна вважати початком вивчення колокацій, так як за його роздумами «для кожного слова існує сфера його вживання, де йому (слову) найбільш комфортно (*in der es zu Hause ist*)» [15]. Приклади, які наводить В. Порціг (*Bäume fallen; ein Urteil fallen*), які на переконання лінгвіста мають структуру композитів, служать ще одним аргументом наближення до поняття колокації, оскільки на сьогодні словосполучення *ein Urteil fallen* вважається типовим прикладом прояву даного явища у мові. Найбільшим внеском В.Порціга у дослідження проблем колокацій є перенесення фокусу досліджень з аналізу парадигматичних зв'язків на опис синтагматичних зв'язків між словами поля. Цим він проклав шлях до «синтагматично-орієнтованих досліджень лексики і заклав основи для розвитку синтагматичної семантики і досліджень колокацій. Його можна вважати й передвісником теорії валентності, теорії прототипів і когнітивної семантики. Хоча, виходячи з робіт, які з'явилися за останні роки, можемо припустити, що ще попередники В. Порціга займалися проблемою синтагматичних зв'язків. У словнику *Oxford English Dictionary* знаходимо вказівку на те, що поняття *колокація* у англійському мовному просторі використовується щонайменше, починаючи з 1751р. А Х. Брайткройц [4] і Ф. Дж. Хаусман [11] наголошують на тому, що традиція укладання словників колокацій відома ще з часів Ренесансу (словники латини і фр. мови)

Питанням колокацій займався Г. Палмер, який визначив їх як «послідовність двох чи більше слів, яку слід вивчати як єдине ціле, а не як окремі компоненти» [13]. Цим підкреслюється необхідність «вивчати типовий порядок двох чи трьох слів, значення кожного з яких уже відоме, але які у своїй сукупності утворюють нову семантичну одиницю» [14]. Саме Г. Палмер уклав перший словник колокацій, про який довго не згадувалося у наукових працях, оскільки його було видано під назвою «Grammar of English Words». Варто згадати й інших лінгвістів, які були опосередковано дотичні до розвитку теорії колокацій. Це основоположник теорії семантичного поля Дж. Трір [18], який розглядав весь лексичний склад мови як інтегровану систему, у якій кожна лексична одиниця визначається і виділяється за своїм відношенням до інших елементів системи. Такої ж точки зору притримувалися Е. Агрікола і К. Бальдінгер, вказуючи на неможливість визначити значення окремого слова у зв'язку з явищем полісемії, і на те, що слова у мові існують не ізольовано одне від одного, а утворюють єдину лексичну систему, кожна одиниця якої пов'язана з іншими одиницями як за значенням (семантично), так і за формою (граматично) [1; 2]. Семантичну сумісність слів Г. Агрікола називає толерантністю (*Verträglichkeit*), або колокацією (*Kollokation*). Лінгвіст наголошує, що слово є «єдністю форми і значення», хоча таке твердження не завжди виправдане. З однієї сторони, на значення може впливати контекст. Функціонуючи у процесі мовленнєвої комунікації, словникові одиниці не просто реалізують своє системне, закріплене у мові значення, а й набувають під тиском вузького чи широкого контексту нових значень чи відтінків значень. З іншої сторони, на значення слова впливають його синтагматичні партнери.

На особливі зв'язки між лексичними одиницями вказував у своїх роботах Е. Косеріу [5]. Взявши за основу ідею В. Порціга про те, що значення слова може бути визначене лише відносно синтагматичних відношень з іншими словами, які вчений назвав *лексичні солідарності* (*lexical solidarity*), він заявляє про визначення значення слова через спільну появу слів у контексті. Однак тут колокація виступає допоміжним засобом для визначення структури значення окремого слова, а не є власне об'єктом вивчення. Під лексичною солідарністю вчений розуміє можливість визначення значення слова через клас, архілексему чи лексему, які існують у якості розпізнавального елемента. Е. Косеріу розрізняє дві групи лексичних солідарностей:

– односторонні солідарності – лексема містить значення іншої лексеми, яка не потребує експлікації (напр., лексема *beißen* (кусати) імплікує лексему *Zähne* (зуби), тому надмірним вважається речення *Ich beiße mit den Zähnen*);

– багатосторонні солідарності – поява детермінуючої лексеми є факультативною (напр. речення *Der Hund bellt* цілком може зустрічатися у мовленні, хоча дієслово *bellen* здатне поєднуватися лише з іменником *der Hund*) [5, с. 242].

Ці лексичні солідарності можна поділити на три категорії:

– спорідненість: детермінуюча лексема служить розпізнавальним елементом для детермінованої лексеми (напр. дієслово essen на відміну від fressen обмежене у семантичній сполучуваності іменником зі значенням *людина* або *група людей*);

– селекція: архілексема відіграє детермінуючу роль, напр. слова з архілексемою *Fahrzeug* можуть сполучатися з дієсловом *fahren*;

– імплікація: деякі лексеми автоматично поєднуються з іншими, напр. лексема *Pfote* імплікує синтагматичну комбінацію з лексемою *Hund.*

Характерним для лексичних солідарностей є їх спрямовані зв'язки, тобто, одне слово певною мірою імплікує значення іншого слова, але така взаємодія відбувається лише в одному напрямку, напр. слово *fällt* у першому значенні включає іменник *der Baum*, але ми не спостерігаємо такого у зворотному напрямку. Колокації варто шукати у групі багатосторонніх солідарностей.

Щодо виникнення власне терміну *колокація*, традиційно вважають, що він належить англомовному фонологу й спеціалісту з просодії, засновнику контекстуалізму Дж. Р. Ферсу [9]. Він розглядав значення як складне лінгвістичне явище, яке необхідно досліджувати на усіх рівнях мовної структури. А значення будь-якої форми, за Дж.Р.Ферсом, можна розкрити лише на основі аналізу її фактичного вживання, лише через дослідження її мовленнєвих маніфестацій. Звідси, лінгвіст розглядає колокації – як «реальні слова в звичній для нас комбінації» [9, с. 139–147]. Поняття *collocation* вчений використовує вперше у рамках своєї теорії значення у 1957 році. У своїй моделі опису мови, де він вказує на різні рівні аналізу мови, лінгвіст виокремлює колокативний рівень. Колокаціями він називає узуальні поєднання слів, однак не проводить їх подальшого аналізу. Дж. Р. Ферс вважає здатність до колокацій найважливішою частиною значення лексеми. Значення колокацій, на його думку, це абстракція на синтагматичному рівні, яке неможливо визначити через концептуальний підхід до значень слів. Одне зі значень слова *night* є можливість його колокації з лексемою *dark* і навпаки, лексеми *dark* через колокацію з лексемою *night*. Помічаємо семантично-орієнтований підхід до розуміння поняття колокація, оскільки лінгвіст вказує на семантичний зв'язок між складовими колокації. Поняття *колокації* є для нього дуже близьким до поняття *мовленнєвий контекст.* У своїй наступній науковій розвідці «A synopsis of linguistic theory» вчений вводить поняття *словопоєднання* (*collocability*) і вказує на такий важливий критерій виокремлення колокацій, як очікуваність слів у колокаційній єдності. Теорією колокацій він розширює поняття денотативного значення і наводить першу класифікацію колокацій, розрізняючи узуальні (*general collocations*) і оказіональні (*technical, personal collocations*) колокації. Найбільший внесок Дж. Р. Ферса вбачаємо у тому, що своєю теорією вчений спровокував багато питань і проблем, які потребували подальшого вивчення. Оскільки трактування поняття *колокація* було неоднозначним, поряд з узуальними до колокацій відносились і оказіональні словосполучення, це стало причиною того, що послідовники Дж. Р. Ферса під колокаціями розуміють специфічні комбінації слів усіх видів. М. А. К. Халлідей і Дж. Сінклер беруть до уваги не лише семантику, а й синтаксис у словосполученнях. За М. А. К. Халлідеєм, колокація це «синтагматична асоціація лексичних одиниць, яку можна виміряти, буквально, як ймовірність, що трапиться n, якщо віддаляти від одиниці x одиниці a,b,c» [10, с. 258]. Він вказував на те, що «синтагматичні відношення відображаються на парадигматичному рівні» і вводить поняття лексичного набору (*lexical set*) – сукупності одиниць з подібною сферою колокацій. Ще однією тезою вченого є можливість виходу колокацій за межі речення і розташування їх складових у двох сусідніх реченнях. Дж. Сінклер вважав, що дослідження мови слід починати з текстів. Під поняттям колокації він розуміє «сумісну появу двох одиниць в тексті у специфічному оточенні» [17, с. 324]. Його науковий інтерес полягав у встановленні найбільшої відстані між елементами колокації і він вважається першим, хто використав терміни колокаційна база (*node*), колокат (*collocate*), колокаційний інтервал (*collocational span*). Вчений зауважив, що відстань між елементами колокації не залежить від сили колокації, оскільки іноді у високочастотних колокаціях їх елементи не знаходяться у безпосередній близькості. Дж. Сінклер запропонував власну класифікацію колокацій, поділивши їх на два типи: істотна (*significant*) і випадкова (*casual*), однак межі між цими двома класами не були чітко окреслені. В основу розмежування був покладений критерій «частота». До випадкових колокацій вчений відносить такі, які зовсім випадково отримали сусіднє положення і за статистикою мають дуже низьку ймовірність такого вживання. Істотна колокація, відповідно, характеризується високою частотою спільного розміщення. Крім цього, Дж. Сінклер розрізняв два принципи мовлення: принцип вільного вибору(*open-choice principle*) і ідіоматичний принцип (*idiom principle*). У першому випадку йдеться про вільний вибір мовцем можливих у певній ситуації мовлення лексичних одиниць, які можуть комбінуватися з іншими лексичними одиницями і їх використання не має обмежень. У випадку ідіоматичного принципу мовець має певні семантичні обмеження, використовуючи лексично пов'язані комбінації і говорить так, як колись чув чи вивчив. Виходячи з цього, колокації розглядаються вченим як приклад застосування ідіоматичного принципу. Ще один лінгвіст, який цікавився питанням колокацій, А.П.Кові, запропонував свою класифікацію, виділивши наступні види комбінацій слів: чисті ідіоми (*pure idioms*), значення яких не виводиться зі значень окремих лексем; фігуральні ідіоми (*figurative idioms*), або вирази з прямим і переносним значенням; обмежені колокації (*restricted collocations*), один з елементів яких використовується у переносному значенні; відкриті колокації (*open collocations*), обидва елементи яких зберегли своє вихідне значення [6]. На сьогодні обмежені колокації розглядаються як колокації у вузькому значенні, а відкриті – як колокації у широкому значенні.

Висновки. Отже, поява теорії колокацій виникла не на безплідному ґрунті, а була підготовлена усім попереднім розвитком науки про мову. Дослідження колокацій становить одну з важливих проблем сучасного мовознавства. **Перспективу** даного дослідження може складати більш детальний аналіз колокацій у різного плану дискурсах на базі різних мов.

Література:

1. Agricola E. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / E. Agricola. – 6. unveränderte Auflage. – Leipzig, 1973.

2. Baldinger K. Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks / K. Baldinger // Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Vorträge und Schriften. – Berlin : Akademie–Verlag, 1957. – Heft 61. – 40 S.

3. Bally Ch. Traite de stylistique frangaise 1 / Ch . Bally. – Heidelberg, 1909.

4. Breitkreuz H. Kollokationales Lernen im Englischunterricht am Beispiel von group terms und collective nouns / H. Breitkreuz // Weidner, L. (ed.): Fremdsprachenunterricht im Wandel, Heidelberg, 1989. – 55–66.

5. Coseriu E. Lexikalische Solidaritäten / H. Coseriu, in: Geckeler, H. (ed.): Strukturelle Bedeutungslehre, Darmstadt, 1967. – 239–253.

6. Covie A. P. General introduction / A. P. Covie, R. Mackin ; McCaig, I.R. (eds.): Oxford Dictionary of Current Idiomatic English, Oxford,1983.

7. de Saussure F. Cours de linguisique generale, Bally, Ch. / Sechehayec, A. (eds.) – Lausanne, Paris, 1916

8. Firth J. R. Modes of Meaning, Papers in Linguistics 1934–1951 / J. R. Firth. – London, New York, et al., 1957. – 190–215.

9. Firth J. R. A synopsis of linguistics of linguistics theory, 1930-1955 // Firth, J.R. (ed.): Studies in Linguistics Analysis, Oxford, 1957. – 1–32.

10. Halliday M. A. K. Categories of the theory of grammar / M. A. K. Halliday // Word. – 17/3. – 1961. – 241–292.

11. Hausmann F. J. Was sind eigentlich Kollokationen? / F. J. Hausmann // Steyer, K. (ed.): Wortverbindungen – mehr oder weniger fest, Berlin, 2004. – 309–334.

12. Leonhardi A. Die natürliche Spracheinheit / A. Leonhardi // Praxis des neusprachlichen Unterrichts. – 11. – 1964. – 17–22.
13. Palmer H. E. Second Interim Report on English Collocations / H. E. Palmer. – Tokyo : Kaitakusha, 1933.
14. Palmer H. E. Grammar of English Words / H. E. Palmer. – London, 1938.
15. Porzig W. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen / W. Porzig // Schmidt, L. (ed.): Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes. – Darmstadt, 1973. – 78–103.
16. Stein S. Formelhafte Sprache. Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch / S. Stein. – Frankfurt am Main et. al.: Peter Lang, 1995. – 375 S.
17. Sinclair J. Collocations: a Progress Report / J. Sinclair // Steele R. ; Threadgold, T. (eds.): Language Topics. Esseys in Honour of Michael Halliday. 2. Auf. – Amsterdam, 1987. – 319-–331.
18. Trier J. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes / J. Trier. – Heidelberg, 1931.

УДК 811.161.2: 811.112.2

М. Р. Ткачівська,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

СКАТОЛОГІЗМ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Stercus cuique suum bene olet
(Angenehm riecht einem jeden der eigene Mist)
Erasmus

Статтю присвячено феномену скатологізм у німецькомовній лінгвокультурі. Аналізується ставлення німецької нації до гігієни, чистоти і використання нею скатологізмів, починаючи від XVI століття і до сьогоднішніх днів. Розглядається дискусія стосовно існування зв'язку між підкресленим прагненням німецької лінгвокультури до чистоти та частим вживанням скатологізмів.
Ключові слова: *скатологізм, німецька лінгвокультура, ненормативна лексика, нецензурна лексика, обсценізм, табу, табуйована лексика, переклад.*

СКАТОЛОГИЗМ В НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ
Статья посвящена скатологизму в немецкоязычной лингвокультуре. Анализируется отношение немецкой нации к чистоте и скатологизмам, начиная от XVI века и до сегодняшних дней. Рассматривается дискуссия относительно существования связи между расположением немцев к скатологизмам и их подчеркнутому стремлению к чистоте.
Ключевые слова: *скатологизм, немецкая лингвокультура, ненормативная лексика, нецензурная лексика, обсценизмы, перевод, воспроизведение.*

SCATOGISMS IN GERMAN LINGUISTIC CULTURE
Phenomenon of scatologisms is one of under-researched and poorly studied issues in the field of linguistics. Modern scientists are prone to research obscene language in general; they are less willing to distinguish scatologisms as an important subject under study. The objective of this article is to discover a place of scatologisms in the German linguistic culture. The main tasks include the following: to analyze attitudes of the German nation towards tidiness and scatologisms, to study peculiarities of scatologisms usage in the German speaking space in the diachronic aspect, starting from the XVI century and up to nowadays.

Certain elements of scatologisms as a lexical layer are present many spheres of human lives. They can be found in literature, mass media, dictionaries, the latter including regional and dialect ones. Taking into account modern researches on the topic and comparing German linguistic culture with other linguistic cultures, scientists prove that in order to swear Germans use scatologisms more eagerly, rather than obscene words with sexual meaning. Scientists still debate on the subject of connection existing between German fondness of scatologisms and their obvious affection to tidiness. This article provides an analysis of some learned papers, mainly by German authors, concerning the problem of attitude of German nobility and common people to scatologisms over a long period of time, starting from the Middle Ages; the article also provides certain parallels and comparisons with other countries. The article analyses scatologisms in the Middle Ages, attitudes of the German nation towards tidiness, it presents points of view of Ukrainian and Russian scientists concerning this particular issue.
Key words: *scatologisms, swear words, obscene words, translation, reproduction, German linguistic culture.*

Феномен *скатологізм* належить до обділених увагою і малодосліджених ланок лінгвістики. На сьогоднішній день мовознавці більше уваги приділяють обсценній лексиці в цілому, не виокремлюючи скатологізми як одну із важливих ланок ненормативної лексики. Важко простежити, коли і з якою інтенсивністю ними послуговувалися в мові, оскільки левова частка скатологізмів у всі часи припадала на усне мовлення. Разом з тим не важко передбачити, що і до появи письмової фіксації цих фактів люди були лайливі та вульгарні. Та й поняття вульгарності у різні часи було різне. Як стверджує Г.-М. Ґауґер, вульгарність, яка проявляється як вербально, так і невербально (у поведінці, жестах, інших виявах) належить до повсякдення [12].

Є певні речі, які для ґерманістів виявляються складніші, ніж для психологів. Тому, як зазначає Й.Мюллер, перший словник «Sex im Vollmund» був написаний не ґерманістом, а сексуальним психологом [18, с.9]. Разом з тим перед лінгвістами постає ціла низка запитань, які слід розглядати на рівні мови, опираючись на конкретні факти. Скільки у цій вульгарності припадає на скатологізми? Чи завжди скатологізми викликають огиду і вважаються непристойними? Чи пов'язане вживання скатологізмів із загостреним ставленням мовців до чистоти? Чимало інших запитань на сьогоднішній день можуть ставати об'єктом наукових розвідок.

Метою нашої статті є дослідження місця скатологізмів у німецькій лінгвокультурі. До основних завдань належать: аналіз ставлення німецької нації до гігієни, чистоти і використання ними скатологізмів в діахронічному аспекті, починаючи від XVI століття і до сьогоднішніх днів, наведення прикладів із життя середньовічних міст та сіл, а також проблеми вбиральнь. Розглядається дискусію щодо існування зв'язку між підкресленим прагненням німецької нації до чистоти та частим вживанням скатологізмів.

Теоретичні обґрунтування стосовно феномена скатологізм знаходимо в окремих дослідженнях таких німецьких науковців: П. Енгліш («Das skatologische Element in Literatur, Kunst und Volksleben», 1928), Дж. Персельс «Fecal matters in early modern literature and art: studies in scatology», Й. Мюллер («Schwert und Scheide: d. sexuelle u. skatolog. Wortschatz im

© М. Р. Ткачівська, 2017

Nürnberger Fastnachtspiel d. 15. Jh.»), А. А. Штадльбауер («Ergänzte Anmerkungen, Supplement zu Georg Queri, Kraftbayrisch: ein Wörterbuch der erotischen und skatologischen Redensarten der Altbayern; mit Belegen aus dem Volkslied, der bäuerlichen Erzählung und dem Volkswitz»), Р. Таннер («Sex, Sünde, Seelenheil: die Figur des Pfaffen in der Märenliteratur und ihr historischer Hintergrund (1200 – 1600)»), Й. Мельтерс («ein frölich gemüt zu machen in schweren zeiten...»: der Schwankroman in Mittelalter und Früher Neuzeit») та ін. Особливу увагу привертає названий вище словник Альфреда-Антона Штадльбауера. Як зазначає у передмові К.Ферстль, «читач отримує через вузьку тематику еротичних та скатологічних висловів повний спектр старобаварського способу життя із любов'ю до деталей» [25, с. 7]. Щодо лінгвістичних розвідок, то цікавим вважаємо дослідження М. Мюллера-Ябуша «Götzes grober Gruss», в якому аналізуються скатологізми та відома цитата Ґьотца із твору Й.-В. фон Ґьоте «Ґьотц фон Берліхінґен». Скатологію та її репрезентацію в англійській літературі досліджував П. Сміт (Smith Peter J.), у російській лінгвістиці – В. Мокієнко, В. Жельвіс, Є. Соломіна та ін., в українській – Леся Ставицька. Існує ціла низка словників, присвячених ненормативній лексиці, огляд яких був здійснений нами в попередніх статтях [6; 7].

Вивченням скатологізмів займається скатологія (Scatologie) <гр. skor/ skatos кал. *Брудні, непристойні слова*. Термін скатологізм у німецькій мові часто кладуть у синонімічний ряд з іншими позначеннями, які також мають низку похідних: *das Fekalwort, -wörter* (слова фекальної сфери), *die Fäkalsprache* (мова, що містить вульгарні вислови з фекальної сфери), *Koprolalie* (копролалія) від гр. κοπρολαλία koprolalía – від: κόπρος kópros = «[der] Dung», «[der] Kot» und λαλώ laló = «ich rede») – хвороблива схильність до вимовляння непристойних, обсценних слів (здебільшого тих, що пов'язані з анальною сферою) [10].

Дослідження скатологізмів інкорпорує аналіз позначень, пов'язаних із продуктами дефекації й органами, відповідальними за їх продукування, та інвективами (інвектива – «всі види словесної агресії») [3], які включають ці позначення. Їх вербалізація з точки зору інвективи вважається негативно забарвленою і непристойною. Разом з тим у мові, в т. ч. й діалектах, існує низка нейтральних позначень зі скатологічної сфери (наприклад, der Hintern – задниця, die Pobacken – сідниці), які не є вульгаризмами (порівняймо: «Сідниці» – це нейтральний або медичний термін, «попа» – слово з дитячої мови, «п'ята точка» – евфемізм, «жопа» – дисфемізм» [3]. До них належать біологічні терміни та позначення дитячої мови і їх демінутиви (der Popo, das Popöchen; баварськ. діал.: Bibi macha, Bum Bum macha, a Wurscht macha, Aa Aa macha та ін. [25, с. 115]. Їхнє публічне використання не вважається непристойним і таким, що порушує соціальні норми поведінки. До метамови непристойності, до якої входить поняття скатологічної або копрологічної лексики, Л.Ставицька зараховує «різноманітні інвективи, які включають найменування нечистот, особливо продуктів життєдіяльности організму (кал, сеча, сперма і т. ін.)» [5, с. 18]. Разом з тим, у відносній шкалі непристойності скатологізми вважаються менш вульгарними, ніж обсценізми сексуальної сфери.

Досліджуючи лексичний корпус скатологізмів, можемо визначити такі їхні групи: 1) найменування задньої частини тіла нижче спини (сідниць) та ануса: der Arsch, das Arschloch, 2) найменування фізіологічних функцій (випорожнення): scheißen, pissen, 3) назви «результатів» фізіологічних функцій: die Scheiße, 4) їх деривати та інвективи, які включають позначення перших трьох груп (Du, Arsch! Scheißkerl! Scheiße! Scheiß drauf! Verpiss dich!).

Елементи скатологічної лексики присутні в багатьох сферах життєдіяльності людини. Вони зустрічаються в літературі, ЗМІ, зафіксовані у словниках, у тому числі й діалектних. Ними послуговуються здебільшого в побуті, а інколи й публічно представники різних рівнів та прошарків населення: президенти, міністри, парламентарії, молоді та старші люди різних професій, діти. При цьому скаталогізми вживаються як позначення природнього процесу, так і як інвектива різного рівня експресії.

Кожна лінгвокультура має свої особливості використання інвективи. Якщо ми скажемо, що німці належать до тієї лінгвокультури, яка завжди оминала брудну лайку, наштовхнемося на протилежне. Аналізуючи німецьку лайку Середньовіччя, К.Г. Шайбле твердить, що в ці часи вона була такою жахливою, що йому навіть не хочеться наводити її приклади. Дослідник зазначає, що багато «старих письменників», а особливо Й. Агрікола, скаржилися на лайку своїх співвітчизників. К.Г. Шайбле цитує слова із твору Й.Вайнера (1575), де той нарікав на залежність німців від лайки (прокльонів). Лаялися батьки й діти, чоловіки й жінки, починаючи з того часу, як підводилися з ліжка, аж поки не лягали спати. К.Г. Шайбле зазначає, що наприкінці XIX століття німецький смак у цьому спектрі став витонченіший і більшість німців не може вимовити їх своїми устами [21, с.40].

З огляду на сучасні дослідження та в порівнянні з іншими лінгвокультурами, вчені все більше схиляються до того, що в німецькій мові для лайки частіше вживаються скатологізми, ніж позначення сексуальної сфери. Хоча лексеми shit, merde існують і в інших мовах як лайливі слова, та саме німецькомовний простір зарекомендував своє особливе ставлення до копроректальної інвективи. На думку Г.-М. Ґауґера, усі лінгвокультури «… від португальців на Заході до турків та росіян на Сході, вабить передусім сексуальне. А німці це майже взагалі не роблять. Ми лаємось, ображаємо і проклинаємо екскрементально. Замість екскрементально можна також сказати фекально, або ж за Зигмундом Фройдом, анально. Ми залишаємось, чітко і ясно висловлюючись по-німецьки, на Scheiße-лінії» [12].

Серед науковців триває дискусія стосовно існування зв'язку між частим вживанням німцями скатологізмів та їх підкресленим прагненням до чистоти. Розглянемо ставлення німецького дворянства і простолюду, починаючи від Середньовіччя, до туалетів, екскрементів, гігієни тощо та до скатологізмів, здійснимо деякі порівняння з іншими країнами.

1. Скатологізми у Середньовіччі. За останнє тисячоліття людина по-різному підходила до поняття табуйованості, у тому числі до обсценності. Прикладами цього є письмова фіксація народних традицій, мінезангу, шванків. З одного боку у них спостерігається присутність обсценного та його евфемізація, з іншого – ставлення до обсценного сприймалося дещо інакше ніж сьогодні. Досліджуючи традиції Найдгарта фон Ройєнталь, П. Германн зауважує, що його мінезанги містять у собі багато еротичного і обсценного [13, с. 144]. Однак, як зазначає Т. Бойко, аналізуючи мінезанг у німецькій поезії XII–XIV століть, «… на позначення інтимних частин людського тіла мінезингери вживають евфемістичні субститути, щоб уникнути прямого називання табуйованих інтимних реалій» [1, с. 15].

П. Германн вважає, що межа табу у середньовіччі була нижчою ніж сьогодні, тому не все сприймалося як обсценне [13, с. 144]. Досліджуючи форму обсценності нюрнберзької масляної гри XV століття як «літературну комунікацію замкнутої соціальної групи», Й. Мюллер вважає, що поняття обсценного представляє моральну категорію, але може бути в деякій мірі визначено тільки в межах певної системи норм. Оскільки обценність інкорпорує порушення суспільних норм, то знання норм та сексуального життя у певній епосі допомагає визначити, що в ній було обсценне [18, с. 22].

Дефекація і пов'язані з нею позначення у дослідженнні Й. Мюллера є другою основною темою при аналізі ігор масляної. Він зазначає, що багато авторів звертають увагу на те, що німці у порівнянні з іншими народами більше спрямовані на «анальну фіксацію» і цитує Е. Борнемана, що «жоден інший європейський народ не використовує таку кількість анально-еротичних слів у розмовній мові, як німці» [цит. за 18, с. 195]. Й.Мюллер зазначає, що у досліджуваному ним матеріалі детально описані дефекація та екскременти. На противагу цьому статевий акт майже ніколи не описується реалістично, а за

допомогою формальних метафор. На підставі цього Й. Мюллер робить висновок, що функції випорожнення, на противагу сьогоденню, були табуйовані набагато менше ніж сексуальність [18, с. 196]. Відповідно, у XV столітті слово ars (позначало Arsch, Anus, Gesäss) було дещо грубим, але ніяк не сприймалося як непристойне. Разом з тим була і низка метафор на позначення сідничних органів: Сідниці позначалися також як Gesicht, Spiegel та ін., ars як «hinter». Найчастіше вживалося дієслово scheißen, але жодного разу – описово.

М. Мюллер-Ябуш теж схильний до думки, що скатологізм Arsch у середньовіччі як ars та mars не вважався непристойним. Він був на устах студентів та солдатів, у розмовах чоловіків, без натяку на невихованість. «Слова зі сфери травлення вживали без жодного застереження у приказках та зворотах на противагу словам із сексуальної сфери» [19, с. 43] Позначення ars (Arsch) також не вважалося непристойним і для Мартіна Лютера, який звертав особливу увагу на народну мову («любив заглядати народові в рот»). Це засвідчує рукописний фразеологічний словник Лютера, за яким стоїть довгий шлях до читача. Рукопис був залишений у спадок священику. Його неповну копію для свого фразеологічного словника використав Вандер. Рукопис Лютера пройшов довгий шлях від зречення від нього його новим власником, до продажі за 300 талерів у бібліотеку Оксфорда, далі – небажанням повернути рукопис назад для видання творів Лютера у Ваймарі [див. 19, с. 58–59]. Крім вживання скатологізму Arsch у словнику, Лютер також використовував його у перекладі Біблії (Und legten die Lade des herrn auf den Wagen und das Kästlein mit den güldenen Mäusen und den Bildern ihrer Ersen. [Книга1 Samuel. 16:11, цит. за 19, с. 41]. Вживання «Arsch» спостерігаємо і у Й.-В.Ґьоте: «Ars Ares wird der kriegesgott genannt, ars heiszt die kunst und arsch ist auch bekannt». Göthe 56, 31 [цит. за 9].

Про вживання обсценізмів у попередніх століттях, у тому числі скатологізмів, евфемізмів, можемо судити також із архівних документів, які дійшли до сьогоднішніх часів, приказок, римованих текстів, загадок, притч, сказань тощо, згодом із художньої літератури, публіцистики. М. Мюллер-Ябуш у своїй книзі «Götzens grober Gruss» наводить цілу низку приказок, речівок, загадок, оповідок, розповідей із життя відомих людей, народних сказань тощо, в основі яких покладений скатологізм. Автор також демонструє приклади вживання скатологізмів у різних німецьких землях, починаючи із Середньовіччя. Наприклад: Wenn das Rehböcklein flieht, so blekt (erscheint weiß) ihm der Arsch (монах Sankt Gallen, 1022 р.). Крім цього наводяться приказки із збірки М.Лютера: 110. Er hat humel (Hummel) ym arse; 206. An armer hoffart wischt der teufel den ars; 421. Feuer ym ars; 423. Du bist ein rechter klugelin zeumest das pferd ym arse. Приказки: En sittend Aes denkt viel ut (Iserlohn) – Aus dem Arsch eines Esels lässt sich keine Trompete machen. Дослідник також пропонує тематичні приказки. Наприклад, подоба людини: Er hat ein Gesicht wie ein Arsch, характеристика людини: Der hat no de Ring am Arsch (шваб.: він надто довго сидить на горшку); дружба: de zwei sein zusammen e Kopp un en Arsch (Райнлянд); einem in den Arsch kriechen; das ist arschklar, від невтішних сучасників: Ich lach mir ein Loch in den Arsch, wie ein Komödienhaus groß (Пруссія), Den hat de Mul zum Orsch gemacht (Райнлянд), Im Arsch sein (цей вираз використав герцоґ Карл Авґуст у листі до Й.-В.Ґьоте: So ist freilich unser Theater im Arsch). М. Мюллер-Ябуш наводить також приклади вигуків: Himmel, Bomben, Arsch und Zwirn; римованих рядків: «solange der Arsch en de Hose paßt, wird keine Arbeit angefaßt», «Marie, Marickel, hat auf dem Arsch en Pickel» (Кьонінґсберг), загадок: «Rat, was ist das: Visifraß, lecks har aus dem ars, lecks aus der krynnen, dennoch bleibt Visifraß? Das ist ein rockenn, daran man spynnt» (із рукопису з Ваймарської бібліотеки XV століття) [19].

Вживання видатними людьми обсценної лексики, у т.ч. скатологізмів, не є чимсь винятковим і вартим особливого подивування: їм, як і всім іншим, ніщо людське не чуже, далеко не завжди у всьому варте наслідування Все залежить від їх вибору, життєвої позиції, ситуації, оточення тощо. З іншого боку, як уже зазначалося, вживання скатологізмів далеко не завжди вважалося вартим осуду. Я.Блюме перелічує кілька прізвищ, які за американськими дослідженнями були «аналістами»: Мартін Лютер, Крістофель фон Ґріммельсгаузен, Лізелотте фон дер Пфальц, Йоган Вольфґанґ фон Ґьоте, Бертольд Брехт, Еріх Марія Ремарк, Йоган Вольфґанґ Амадеус Моцарт, Карл Маркс, Зіґмунд Фройд, Альфред Крупп, Адольф Гітлер [8]. Перечитуючи філософські, іноді рядові, почасти «афористичні», подекуди поетичні та сповненні гумору листи Моцарта і переглядаючи епістолярій його родини та виписки із щоденників, бачимо, що скатологізми для композитора і його рідних належали до їхнього повсякденного спілкування. Наприклад, у листах Моцарта читаємо: «Wie leicht wäre ich nicht zu bereden gewesen! Aber mir art, nicht mit stolz und grobheit […] nicht mit flegel und Pursche herum werfen, und einen bey der thüre durch einen tritt im arsch hinaus werfen; doch ich habe vergessen, daß es vielleicht Hochfürstlicher befehl war» (9 червня 1781, 25-річний Вольфґанг до батька у Зальцбург) [цит. за 15, с.106]. Із щоденника сестри Нанель: «Zu haus geblieben der Pfeif mir im arsch, pfeif mir im arsch ein wenig übel auf. Nachmittag die katherl bey uns…» [цит. за 15, с.178]. Зрештою, у часи дитинства Моцарта у Зальцбурзі через відсутність у тодішніх будинках туалетів (середина XVIII століття), не було рідкістю виливати фекаліїї із нічного горщика через вікно (Моцарт проживав на другому поверсі). Відповідно, годі сумніватися, що Моцарт, як і кожна людина того часу знала скатологізми і могла, при бажанні, ними послуговуватися, що вважалося швидше природним явищем, аніж чимсь винятковим.

2. Ставлення німців до чистоти та екскрементів. Як згадувалося вище, часте вживання у мовленні скатологізмів нерідко пов'язують із ставленням певної культури до гігієни. У книзі «Von Donnerbalken und innerer Einkehr» Я. Блюме підіймає питання про особливе ставлення німців до чистоти. Він наводить приклад із «Simplicius Simplicissimus» (1669 рік) про те, що купа гною в німецьких землях раніше означала багатство і за нею можна було визначити, де живе багач і де можна чинити розбої. Величина купи демонструвала кількість тварин у господарстві [8, с. 185]. Крім цього Я.Блюме також наводить приклад із Тацита «Germania», в якому йдеться про схвальне ставлення німців до гною. Жителі Німеччини накривали ним підземні ями, викопані для зберігання своїх запасів або ж власного переховування. На прикладі цього твору та деяких скатологічних ескапад головного героя, Я. Блюме говорить не про позитивне ставлення німців до цієї теми, а швидше навпаки [8, с.185]. Ґ.Єроушек висловлює свою думку щодо апелювань до гігієни і вступає в полеміку стосовно неоднозначності слова widerlich (противний). Дослідник наводить приклад З.Фройда стосовно поцілунку гарної дівчини і інші відчуття, коли треба було б скористатися її зубною щіткою. Дискусії викликають також двоякі сприйняття ануса. Йдеться не тільки про місце випорожнення, але й про ерогенну зону. Науковець звертається до прикладу, коли у XVI столітті під час традиційного танцю Reigen танцівники повинні були лизати партнеру оголені сідниці [14, с. 28].

Різні часи по-своєму карбували в людині ставлення до екскрементів. За твердженням Я.Блюме, їх використовували не лише як добрива, але й як зброю (у т.ч. як протест), як ліки, навіть як афродизіяк. Стосовно останнього, ним слугував урин, який дружини підливали своїм чоловікам, щоб ті залишалися їм вірними. У Пруссії в XIX столітті жінка, яка хотіла приворожити чоловіка, уринувала у його чобіт [див. 8, с. 166–168]. Ставлення до екскрементів у літературі демонструє герой однойменного роману Тіль Уленшпіґель, для якого випорожнення – це «інструмент помсти».

3. Ставлення німців до туалетів. Культура гігієни у Європі та Середній Азії має свою історію, яка сягає кількох тисячоліть до нашої ери. Як відомо, вже у III тисячолітті до н.е. в староассирійському царстві Ґабура Кабіра існували

лазні та «виходки» («передвісники майбутніх туалетів») для багатих. Сотні років до н.е. серед заможних людей у Єгипті також було прийнято будувати біля свого будинку так званий туалет, в якому, залежно від кількості мешканців, була вирита яма або стічний канал. Біля 500 років до н.е. беруть свій початок споруди для відведення стічних вод та фекалій у Греції [23, с. 10–14]. На стінах тодішніх вбиралень Римської Імперії можна було прочитати написи на кшталт «Omittite omittendum» (Lasst fallen, was fallen zu lassen ist), «Cacator cave malum! Aut si contempseris, habeas Jovem iratum!» (Hüte dich, auf die Straße zu kacken! Sonnst wird dich Jupiters Zorn treffen!) та ін. З II століття нашої ери в імперії вже будували туалети з місцями для сидіння з мармуру [23, с. 15–16]. Про те, що німці особливо зважали на гігієну, можна прослідкувати й у ставленні передусім їх правителів до «тихеньких місцин» (нім. das stille Örtchen). Саме таким словом позначалося місце, яке слугувало вбиральнею. Однойменна книга «Das stille Örtchen» В. Візе та В. Шрьок-Шмідта підіймає тему табу та чистоти при дворі як досі мало дослідженого аспекту культурної історії. Як «високоповажні представники аристократії, так і тогочасні учасники двору ставили так звану чистоплотність центральним елементом постійного життєвого планування». Особливою темою табу був туалет, за поняттям якого приховувалося значно більше. Поряд із миттям, причісуванням, одяганням, найбільша увага приділялася догляду за тілом, його гігієною. Чистоплотність була важливою суспільною нормою поведінки ще з античних часів. Автори книги зазначають, що «як для аристократичного, так і для міщанського чи селянського стану існував соціальний кодекс чистоти, навіть якщо про нього не говорили». Чистота була пов'язана з обов'язком людини [27, с. 7]. Навіть у часи «внутрішньої чистоти», коли використання мила та води вважалося шкідливим, використовувалися настоянки, пудри, різні пристрої для догляду за тілом. У книзі подаються світлини вбиралень XVII-XX століття (із наявністю водопроводу та без нього), які демонструють ставлення німецької знаті до чистоти.

У Європі аж до Пізнього Середньовіччя, у деяких місцевостях аж до XX століття, звичним було справляти нужду там, де стоїш. На селі людина випорожнювалася у кущах, на полі, біля худоби, на купі гною, у місті біля живоплоту, за кущами, на сходах, у темних проходах, покоях і кутках, із вікон та штабелів дров і просто на вулиці. Відсутність вбиралень у містах створювала серйозні проблеми, за якими слідували інфекційні захворювання. Це змушувало міську владу шукати вихід із ситуації. У XVI ст. в Гамбурзі існували посади Dreckvoigte, чиновників, які стежили за чистотою на міських вулицях. Одним із вдалих вирішень проблем у 1671 року було те, що кожен селянин, який хотів продавати в Берліні свої товари, по дорозі назад мусив вивезти з міста фіру гною. Виливання вмісту нічних горщиків на вулицю каралося штрафом [8; 23, с. 22]. Уже в XVI столітті в деяких будинках були окремі місця, подібні на туалети з діркою, через яку відходи падали в клоаки. З'являлися «туалети» і на мостах (екскременти падали відразу у воду), біля клоак. Зрозуміло, що не всі хотіли прилюдно справляти свої природні потреби. У XVII столітті великою популярністю користувались послуги людей, до яких можна було у прямому значенні «шмигнути під спідницю» (чи під накидку). Так, у 1777 р. такі свого роду «мобільні туалети» з'явилися в Гамбурзі. Чоловіки та жінки, одягнуті в довгі плащі та пелерини, вигуками «Will gi wat maken?» запрошували перехожих справляти нужду у спеціальне відро, яке носили під накидкою Слід зауважити, що екскременти вважалися також цінним продуктом, яким удобрювали поля. Їх збирали, продавали посередникам, а ті далі перепродували тим, хто займався сільським господарством. Насамкінець вони опинялися на полях [8, с. 18–19; 23, с. 22–23].

М. Шрадер, описуючи стан туалетів у різних країнах зазначає, що сцени виливання екскрементів через вікно сягали XVIII століття. На вулиці був повний безлад, сморід, бруд. Викидали відходи від їжі, виливали вміст нічних горщиків, різали тварин [22, с. 11]. «Туалет був скрізь, як до сьогодні кажуть італійці, коли їх запитують про певну місцину, і театрально показують у повітря «Tutti gabinetti» [22, с. 10]. Дерев'яні туалети позаду будинків були у селах Німеччини ще до другої половини XX століття.

Кожна країна по по-різному ставилася до чистоти. М.Шрадер описує випадок, який трапився із Й.-В. Ґьоте, коли той під час своєї подорожі Італією відчув незручності щодо відсутності вбиральні. Коли письменник попросив свого слугу допомогти йому, той показав на двір. Ґьоте запитав: «Dove?» (де? куди?) і отримав відповідь: «Duper tutto vuol», що означало, «скрізь, де я хочу». Науковець зазначає, що випорожнення будь-де не було жодною проблемою [22, с.11].

XIX століття вважається століттям руху за гігієну та століттям «підвищеної чутливості». Турбота про чистоту спричинилася до того, що «фекальна мова раптом стає мовою опору проти звичаїв, проти манер, проти цивілізованості, проти заповіді «чистота у порядку» і пов'язані з цим моральні цінності» [8, с. 166–167].

На сьогоднішній день чистота і порядок залишаються для німецької культури її важливими характеристиками. Це засвідчують численні застереження, поради, вказівки, настанови, у т.ч. інструкції користування туалетом, правилами відривання туалетного паперу, рекомендаціями щодо «техніки» миття рук тощо. Яскравий приклад цього унаочнюється написом у жіночому туалеті Німецької державної бібліотеки в Берліні:

Hände verbreiten Krankheitserräger
Richtig waschen schützt
Hände unter fließendes Wasser halten
Seife 20 bis 30 Sek. sorgfältig in den Händen verreiben
Auch zwischen den Fingern
Dann gründlich abspülen
Die Hände gründlich abtrocknen.

4. Сьогоднішні дискусії науковців. Науковці досі бачать прямий зв'язок щодо використання скатологізмів і потягу нації до чистоти. М.Гримич зазначає, що закономірність щодо «превалювання інвектив скатологічного характеру <…> характерна для тих народів, у культурі яких не просто високо цінувалася, а й культивувалася охайність і чистоплотність (наприклад, у японців). Ті ж народи, для яких це було непринциповим, спрямовували, як правило, свою інвективну енергію в область сексуальну…» [2, с. 135]. Л. Ставицька приєднується до тверджень В. Жельвіса і зауважує: «Можна передбачити, що домінування лексики, пов'язаної з видільними функціями організму, свідчить про виняткову охайність носіїв відповідного коду» [5, с. 33]. Порівняймо із В. Жельвісом: «У Західній Европі німці, безумовно, лідирують як найохайніша нація, а тому природно, що найгрубіша лайка там будується на скатологізмах, тобто на звинуваченнях опонента у порушенні відповідного табу» [цит. за 5, с. 34]. По-іншому ставляться до такого твердження німецькі науковці. Я. Блюме робить висновок, що, можливо, за всім цим стоїть «не об'єктивний потяг до чистоти, і ще менше вироблений потяг до анального, бруду і лайна, а перебільшене бажання чистого комірця й опісля виглядати у суспільстві добре й чистоплотно» [8, с. 193]. Г.-М. Ґауґер продовжує дискусію щодо використання німцями скатологізмів і також спростовує прямий зв'язок із загостреним прагненням нації до чистоти. Вживання німцями скатологізмів він пояснює ще й тим, що німці не так вороже налаштовані до жінки: «Обмежене екскремальне спрямування у лайці та прокльонах є статево нейтральне. Сексуальні вислови майже завжди тільки применшують значення жіночого» [12]. Вульгарну мову Г.-М. Ґауґер «вдягає» у чоловіче обличчя. На його думку, вона завжди демонструє чоловічу позицію. «В загальному, наші мови визначаються

чоловіками. Жінки нас наздоганяють тільки тим, що часто переймають ці чоловічі вирази – як вторгнення в те, чого вони позбавленні, і як знак емансипації» [12]. Подібне знаходимо у М. Мюллера-Ябуша: «Ми досі живемо у неотесаному часі. Навіть із ніжних жіночих вуст випурхують частенько слова, які призначені для чоловічих вуст. Часи, що є підкреслено чоловічими, не кладуть слова на мікронну вагівницю ніжності» [19, с. 18].

Отже, дослідження демонструє, що саме діахронічний аспект аналізу і погляд на минуле лінгвокультури дає можливість робити висновки про її певні характеристики. До таких характеристик належить прагнення німців до чистоти, а також вживання скатологізмів, яке не завжди належало до порушення суспільних норм. Знання таких норм у попередніх епохах допомагає визначити, що в них було обсценне, а що ні. Не є дивним, що скатологізмами послуговувалися в попередніх століттях і що вони побутували у мовленні як простолюду, так і відомих людей. Вони були і залишаються частинкою мови і кожен, хто володіє мовою, має право нею користуватися на свій розсуд. Єдиними рамками, які не завжди дозволяють людині бути вільною, є норми поведінки серед громадськості, де використання тієї чи іншої лексики вважається непристойним. Це не стосується окремих груп, в середині яких такий вокабуляр за певних обставин належить до норми.

Література:

1. Бойко Т. В. Лінгвокультурний концепт MINNE/кохання в німецькій поезії мінезангу XII-XIV століть: структурний та семантичний аспекти : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Т. В. Бойко. – Київ : Б.в., 2011. – 20 с.

2. Гримич М. Етнолінгвістичні підходи до вивчення сороміцького фольклору. Рецензія на збірник «Українські сороміцькі пісні» / М. Гримич/ Харків, 2003 // Упоряд. Михайло Красиков. Етнічна історія народів європи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0% 9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F/Downloads/eine_2004_17_24.pdf.

3. Жельвис В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия. Юрислингвистика-2. Русский язык в его естественном и юридическом бытии / В. С. Жельвис. – Барнаул, 2000. – С. 194–206.

4. Соломина Е. В. Об особенностях идиолексикона носителя городского просторечия / Е. В. Соломина // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – № 374. – С. 37–41.

5. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.

6. Ткачівська М. Р. Обсценна лексика в зарубіжних дослідженнях / М. Р. Ткачівська // Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Шевченка «Слово». – Івано-Франківськ, 2016. – № 2(30). – 648 с. – С. 122–129.

7. Ткачівська М. Р. Обсценізм der Arsch і його потенціал в німецькомовних перекладах / М. Р. Ткачівська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог : Видавництво національного університету «Острозька академія», 2016. – Вип. 62. – С. 331–334.

8. Blume Jacob. Von Donnerbalken und innerer Einkehr / Jacob Blume. – Verlag Die Werkstatt GmbH, 2012. – 238 S.

9. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig 1854-1961. Quellenverzeichnis Leipzig, 1971. Online-Version vom 27.02.2017.

10. Duden.de. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.duden.de/ rechtschreibung/Skatologie. Abgerufen am 16.10.2016.

11. Englisch Paul. Das skatologische Element in Literatur. Kunst und Volksleben / Paul Englisch. – Stuttgart : Püttmann, 1928.

12. Fluchende Europäer: «Ich fühl mich hodig». Spiegelonline Mittwoch, 26.09.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.spiegel.de/schulspiegel/fluchen-in-europa-sprachforscher-erklaert-vulgaersprache-a-857211.html.

13. Hermann Petra. Karnevaleske Struktuten in der Neidhard-Tradition / Petra Hermann. Kümmerle Verlag, 1984. – Göppingen, 385 S.

14. Jerouschek, Günter. «Er aber, sags ihm, er kann mich im Arsch lecken»: Psychoanalytische Überlegungen zu einer Beschämungsformel und ihrer Geschichte / Günter Jerouschek. – Gießen : Psychosozial-Verlag, 2005. – 149 S.

15. Lunin, Hanno (Hrsg.; Auswahl, Montage, Nachwort). «Musick mit arsch». Aus Briefen von, an oder über Maria Anna, Leopold, Nannerl, Marianne, und Wolgang Amadeus Mozart. «Orpheus und Söhne» Verlag, Hamburg, 2016. – 428 S.

16. Melters, Johannes «ein frölich gemüt zu machen in schweren zeiten...» : der Schwankroman in Mittelalter und Früher Neuzeit. – Berlin : Schmidt, 2004.

17. Moritz Rainer. Wer hat den schlechtesten Sex. Eine literarische Stellensuche. Deutsche Verlags-Anstalt / Rainer Moritz. – München, 2015. – 239 S.

18. Müller, Johannes. Schwert und Scheide : d. sexuelle u. skatolog. Wortschatz im Nürnberger Fastnachtspiel d. 15. Jh. – Bern [u.a.] : Lang, 1988.

19. Müller-Jabusch Maximilian. Götzes grober Gruss / Maximilian Müller-Jabusch. – München : Verlag Pohl &Co, 1955. – 340 S.

20. Persels Jeff. Fecal matters in early modern literature and art : studies in scatology / Jeff Persels. – Aldershot [u.a.]: Ashgate, 2004.

21. Schaible Karl Heinrich. Deutsche Stich-und Hieb-Worte. Eine Abhandlung über Deutsche Schelt-, Spott- und Schimpwörter, altdeutsche Verfluchungen und Flüche / Karl Heinrich Schaible. – 1885. – 91 S.

22. Schrader, Mila. Plumpsklo, Abort. Schtilles Örtchen. Edition anderweit, 2006. – 79 S.

23. Sedano, Nina. Happy End. Die stillen Örtchen dieser Welt. Neues von der Ländersammlerin. – Ein Verlag der Edel Germany GmbH, 2015. – 367 S.

24. Smith, Peter J. Between two stools. Scatology and its representation in English literature, Chaucer to Swift. Manchester University Press. – 2012. – 292 S.

25. Stadlbauer, Alfred Anton. Ergänzte Anmerkungen, Supplement zu Georg Queri, Kraftbayrisch: ein Wörterbuch der erotischen und skatologischen Redensarten der Altbayern; mit Belegen aus dem Volkslied, der bäuerlichen Erzählung und dem Volkswitz. – Bayreuth : Rabenstein, 2006.

26. Tanner, Ralph. Sex, Sünde, Seelenheil: die Figur des Pfaffen in der Märenliteratur und ihr historischer Hintergrund (1200 – 1600). – Würzburg : Königshausen & Neumann, 2005.

27. Wiese, Wolfgang, Schröck-Schmidt Wolfgang. Das stille Örtchen, 2015.

УДК 81‘243:81-13

В. Ю. Тютюнник, Ю. В. Дегтярова,
ГВУЗ Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры, г. Днепр

АКТУАЛЬНІСТЬ «НЕТРАДИЦІЙНИХ УРОКІВ» З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ У НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті обґрунтовано доцільність та ефективність використання «нетрадиційних уроків» під час вивчення курсу «Англійської мови професійного спрямування» у вищих навчальних закладах технічного профілю в світлі су-

© В. Ю. Тютюнник, Ю. В. Дегтярова, 2017

часної дидактики. Автори також освітлюють актуальне питання застосування технології змішаного навчання (blended learning) при навчанні іноземних мов у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: *«нетрадиційні», «нестандартні», «пульсуючі», «пролонговані»,»інтегровані» уроки,, міжпредметні зв'язки, змішане навчання.*

АКТУАЛЬНОСТЬ «НЕТРАДИЦИОННЫХ УРОКОВ» АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ИННОВАЦИОННОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье обосновываются целесообразность и эффективность использования «нетрадиционных уроков» при изучении курса «Английский язык профессиональной направленности» в высших учебных заведениях технического профиля в свете современной дидактики. Авторы также освещают актуальный вопрос применения технологии смешанного обучения (blended learning) при обучении иностранным языкам в вузе.

Ключевые слова: *«нетрадиционные», «нестандартные», «пульсирующие», «пролонгованные» «интегрированные» уроки, межпредметные связи, смешанное обучение.*

THE TOPICALITY OF «NON-TRADITIONAL LESSONS» OF ENGLISH AS AN INNOVATIVE FORM OF TRAINING IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Over decades, English has been used as the language for international professional communication; however, it was until recently recently that English for Specific Purposes (ESP) became the most widespread instructional language in higher education institutions. The rapid implementation of Content and Language Integrated Learning (CLIL) classrooms across Europe responds to academic pressing needs in higher education institutions to attract international students, promote teacher-student exchange programmes and ultimately adapt higher education institutions to the new demands of professional markets.

The purpose of this article is a short survey of the main trends and issues relating innovative forms of teaching ESP, while studying the foreign languages in the modern technical higher school, in the light of our country integration to the European and World educational area.

The authors of the article are making a brief review of major tendencies and conceptual approaches to the issue of non-traditional forms of instruction while teaching foreign languages in non-linguistic tertiary school. The authors also discus the issues of application of the blended learning technology when teaching foreign language at higher schools.

Key words: *«nontraditional», «unconventional», «throbbing», «prolonged» lessons, interdisciplinary communication, integrated lesson, blended learning.*

Інтеграція України у міжнародне співтовариство зумовила зміни в економічній і політичній сферах, а також у системі вищої освіти відповідно до світових стандартів. Одним з найбільш важливих стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних стандартів.

Забезпечення загальноосвітньої і професійної підготовки сучасного фахівця передбачає не лише загальний розвиток і вдосконалення мовної та комунікативної компетенції, але і формування професійної мовної культури і культури мислення, досягнення рівня оволодіння мовою, необхідного для активної і творчої участі молодого фахівця в професійній діяльності. Робота в цьому напрямку вимагає пошуку нових підходів, методів і прийомів навчання. Для вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням найбільш результативними є технології, форми і методи навчання, що враховують професійну спрямованість і зорієнтовані на особистість студента, його інтереси, схильності і здібності.

Нові види навчання визначають інші підходи і вимоги до процесу освіти, що в свою чергу, не могло не привести до виникнення нових, інноваційних форм навчання. Це – так звані «нетрадиційні» або «нестандартні» уроки.

Нетрадиційний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Таке заняття проводиться з використанням методів і прийомів різних форм навчання.

Інтерес до такої форми навчання отримує особливий розвиток з 70-х років XX століття, саме з того моменту як у педагогіці отримав розвиток особистісно зорієнтований підхід до навчання (person centered approach), започаткований американським психологом К. Роджерсом (Carl Ransom Rogers).

Погляди педагогів і вчених на «нетрадиційні уроки» розходяться: одні бачать в них прогрес педагогічної думки, правильний крок у напрямку демократизації школи і вузу (А. Я. Савченко, С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценіна, Г. В. Троцько і ін.), а інші, навпаки, вважають такі уроки небезпечним порушенням педагогічних принципів, вимушеним відступом педагогів під впливом ледачих учнів, які не бажають і не вміють серйозно працює (І. Ф. Харламов).

Багато вчених, наприклад І. П. Підласий, вважають, що практикувати такі уроки необхідно всім педагогам, оскільки, як незвичайні за змістом, організації та методиці, вони більше подобаються учням, ніж звичайні навчальні заняття з суворою структурою і стабільним режимом роботи, але перетворювати нестандартні уроки в основну форму роботи, вводити їх в систему недоцільно в зв'язку з великою втратою часу, відсутністю серйозної дослідницької роботи, невисокою результативності тощо Але, тим не менше, всі приходять до єдиної думки, що нетрадиційні форми навчання дозволяють урізноманітнити методи і прийоми роботи з учнями, відходити від шаблонів, сприяти вихованню творчої особистості школяра милі студента, розширенню функцій учителя або викладача, надають можливість враховувати специфіку досліджуваного предмета і індивідуальні особливості студентів.

Багато з дослідників вважають, що специфіка нетрадиційних форм навчання передбачає розробку адекватної технології кожного уроку, а це, в свою чергу, вимагає певної їх класифікації (Н. П. Волкова, М. М. Фіцула, В. І. Лозова, Г. В. Троцко, І. П. Подласов, С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценіна та ін.) Таких класифікацій на сьогоднішній день налічується вже кілька десятків. Це і класифікація, що поділяє всі нетрадиційні форми уроків на дві групи: 1) «пульсуючі», 2) «нестандартні уроки».

Класифікація, що поділяє всі нетрадиційні уроки у залежності від реалізації основних компонентів навчання при вирішенні його дидактичних завдань на уроки цілісного вирішення завдань навчання (урок-змагання, урок-аукціон, бінарні, міжпредметні), і на пролонговані уроки, які не реалізують цілісно-дидактичних завдань за час проведення, тому що вимагають довгої попередньої підготовки (вечорниці, конференції, прес-конференції, театралізовані уроки тощо)

У відповідності зі способами організації взаємодії суб'єктів навчального процесу визначаються три моделі нетрадиційних уроків: 1) модель «А», яка забезпечує однобічність впливу на учня: вчитель ⮝учень, учень⮝учень 2) модель «Б», що забезпечує взаємодію в процесі спілкування суб'єктів навчання в умовах парної роботи, роботи в малих групах, груповий роботи. У цій роботі учень не є об'єктом діяльності, а рівноправним суб'єктом. 3) модель «С», що передбачає як односторонню діяльність, так і суб'єктно-суб'єктну. Активно розробляється класифікація нетрадиційних уроків з окремих предметів: математики, фізики, географії, історії, іноземної мови та літератури тощо. Відомі російські вчені С. В. Кульневич і Т. П. Лакоценіна розробили свою класифікацію уроків на основі не зовсім **звичайних і зовсім не звичайних методів**

і форм їх проведення: уроки зі зміненими способами; уроки, які спираються на фантазію; уроки, що імітують якісь заняття і види роботи; уроки на ігровий змагальної основі; уроки, що передбачають трансформацію стандартних способів організації.

Досить поширена тенденція класифікувати нестандартні уроки відносно педагогічних технологій навчання, які в основному використовуються в організації і методиці їх проведення. Згідно цій теорії найбільш поширеними є такі форми нетрадиційних уроків: 1. Інформаційно-комунікативні технології – урок-лекція, урок-семінар, урок-твір, урок-конференція, урок-залік, урок інформації, інтегрований урок.

2. Ігрові технології – змагання (КВК, турнір, аукціон, вікторина); ділові, рольові ігри (імпровізація, імітація, ерудит, ланцюжок…), драматизація (драматична гра, пантоміми).

3. Дослідницькі технології – діалог, усний журнал, роздуми, диспути, прес-конференції, репортаж, подорож.

4. Інтерактивні технології – кооперативне навчання (робота в парах, змінювані трійки, малі групи), колективно-групове навчання (мікрофон, мозковий штурм, дерево рішень), ситуативне моделювання (громадські слухання, рольова гра, імітаційні ігри), опрацювання дискусійних питань (метод прес, дискусія, дебати…).

Досить доцільну і розгорнуту класифікацію нестандартних уроків представляє в своєму підручнику «Педагогіка» М. П. Волкова: Уроки тематичної спрямованості; уроки на інтегрованій основі; уроки міжпредметні; уроки змагання; уроки театралізовані; уроки-подорожі, уроки-дослідження; уроки з різновікових складом учнів; уроки – ділові, рольові ігри; уроки драматизації; уроки психотренінги [2].

Тож сьогодні темі «нетрадиційних» і «нестандартних» уроків в педагогіці приділяється чимала увага. Як у вітчизняній, так і в педагогічній літературі країн СНД особливо широко досліджуються ігрові та інтерактивні форми (З. В. Кульневич, Т. П. Лакоценіна, О. Я. Савченко, А. А. Гін, Г. Ю. Ксензова, А. К. Колеченко, В. В. Шоган, О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. О. Сиротенко та ін.) Але не менш цікаві й ефективні, на наш погляд, і деякі інші, особливо з позиції їх застосування у вищій школі. Мета даної статті проаналізувати особливості застосування «нетрадиційних уроків» на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням у немовних ВНЗах.

Відповідно до міжнародних стандартних вимог сучасний бакалавр, а тим більше спеціаліст або магістр повинен до закінчення Вузу мати високий рівень фундаментальної та професійної підготовки, бути здатним і готовим до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, що передбачає набуття студентами комунікативної компетенції, що дозволяє їм використовувати іноземну мову практично як у професійній діяльності, так і для цілей самоосвіти. У зв'язку з цим в області навчання іноземним мовам все більшого розвитку отримують особистісно-діяльний і комунікативний підходи. Традиційні методи навчання, некомуникативного характеру, відповідно витісняються структурно-орієнтованим і комунікативно-зорієнтованим методами. А це, в свою чергу, вимагає і нетрадиційного підходу до форми заняття, тобто уроку.

Специфіка немовного вишу полягає в тому, що спочатку студент повинен отримати достатній рівень знань для комунікативного використання мови в повсякденних, побутових ситуаціях, а потім, на старших курсах – у навчальній, професійній і науковій сферах. Супутніми завданнями навчання іноземної мови так само є формування навичок самостійної роботи в рамках обраної спеціальності і розвиток творчого потенціалу. Ця навчальна схема визначає і типологію «нетрадиційних уроків» на різних етапах навчання. Тобто на перших курсах це уроки сприяють розвитку мовленнєвої діяльності та розширення лексики в загальномовна сфері. Це всі види ігрових типів: уроки – ділові та рольові ігри; уроки з елементами дидактичних ігор (урок-взаємонавчання, урок «Еврика», урок-огляд, аукціон, азбука, турнір, продовж-розповідь, знайди помилку, мікрофон, карусель і т. д.). Причому, це можуть бути не обов'язково повністю «нетрадиційні уроки», а часто вкраплення моментів «нетрадиційності», гри у канву, в загалом, то традиційного уроку. Гра – один з найбільш важливих методів і стимулів навчання, ігрові заняття підвищують інтерес, знімають напругу, створюють сприятливий клімат, створюють ситуацію успіху, що сприяє створенню для студентів позитивних умов для активної і вільної участі в комунікативній діяльності, що в свою чергу сприяє формуванню позитивної мотивації. У міру освоєння мови ці заняття починають набувати все більш професійний ухил.

Поступово зростає використання проблемного методу. Якщо на початку даний метод використовується в основному для створення проблемної ситуації на уроці, далі – це вже ціле заняття (заняття-проблема, заняття-проект). У міру переходу від загальноосвітньої лексики і тематики до спеціальної це вже дослідні-проекти, інформаційні проекти, практико-орієнтовні проекти, круглі столи, конференції, наукові конференції.

Проектна методика характеризується високою комунікативністю, дозволяє створити творчу дослідницьку атмосферу. Для технічних, немовних вузів особливий інтерес представляють дослідні та інформаційні проекти. І для першого, і для другого – характерні продумана структура, заздалегідь зазначені цілі. Часто вони є справді науковим дослідженням, особливо на заняттях у магістрів, спеціалістів, аспірантів.

Не менш цікавий тип заняття – круглий стіл. Це обмін думками з будь-якого питання, проблеми. Проблеми, що піднімаються на круглому столі, можуть бути різноманітними за тематикою. Якщо на молодших курсах це загальноосвітні, країнознавчих проблеми, то на старших – спеціальні та наукові проблеми. Круглий стіл, дає можливість широкому колу учасників брати участь в дискусії, кожен студент висловлюється з проблеми від свого обличчя. Такий тип заняття вимагає від навчаємих досить високого рівня володіння іноземною мовою і наявності певних знань з питання і спеціальності.. І заняття – проекти і заняття – круглі столи поступово готують студентів до більш складного і відповідального типу заняття – конференції. Це можуть бути, як конференції з суспільних і соціальних питань, так і з наукових і науково-дослідних. З точки зору викладання іноземної мови за професійним спрямуванням нам особливо цікаві останні.

Наукові конференції можуть бути як окремим заняттям в масштабі навчальної групи, так і серйозним науково-дослідним заходом в масштабі вузу, області, регіону, країни або міжнародному. Рівень конференції визначає і завдання, які вирішуються як викладачем, так і студентом. Власне і заняття-проект, і круглий стіл, і конференцію можна, без сумніву, розглядати, як інтегроване заняття. На цьому типі заняття хотілося б зупинитися окремо.

Особливе місце в практиці навчання іноземної мови в технічних вузах належить «міжпредметним» та «інтегрованим урокам». Аналіз останніх джерел дидактичної і методичної літератури і вивчення досвіду викладачів практиків розкриває широкі можливості для інтеграції навчального матеріалу з багатьох предметів. І на наш погляд, це в першу чергу стосується саме такого предмету як іноземна мова. Якщо розглядати проблему типологізації нестандартних уроків, потрібно, перш за все, визначитися, чим відрізняються уроки інтегрованого змісту від використання міжпредметних зв'язків. З точки зору більшості вчених дослідників, це – різні дидактичні поняття (О. Я. Савченко, В. І. Лозова, Н. П. Волкова, І. П. Підласий). Під міжпредметними зв'язками вони розуміють включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів, що мають допоміжне значення для вивчення його теми. Це окремі короткочасні моменти уроків, які сприяють глибшому

сприйняттю і осмисленню якого-небудь конкретного поняття. Якщо ж викладач проводить урок на якусь тему, і на цьому уроці інтегрується зміст різних предметів, і студенти включаються в різні види діяльності, щоб в їхній свідомості та уяві виник якийсь образ, тема або поняття, то такий урок вже можна вважати «інтегрованим».

Приклад інтегрованого уроку – круглий стіл на тему «Євроінтеграція України», проектне заняття за темою «Ордери в архітектурі Античної Греції і Стародавнього Риму». Щодо міжпредметних зв'язків, потрібно відзначити, що на заняттях з іноземної мови у вищій школі, де іноземна мова є дисципліною, яка вивчається з урахуванням професійної спрямованості і ставить завдання навчити фахівця користуватися іноземною мовою в професійний і наукових цілях, міжпредметні зв'язки дуже тісні. Наприклад, на факультеті управління (менеджменту) іноземна мова, як дисципліна «іноземна мова професійного спілкування», вивчає загальні поняття управління, вивчаються мовні навички за темами: «Прийняття рішень», «Стратегічне планування», «Постановка Цілі», «Оцінка виконання робіт », на архітектурному факультеті це загальні поняття проектування, типології і конструктивних елементів споруд, створення інтер'єрів, дизайну, історії архітектури, з відповідними мовними навичками за темами: «Антична архітектура», «Готична архітектура», «Архітектура бароко»,«Типи ордерів в архітектурі Стародавньої Греції та Риму», «Кам'яні і дерев'яні споруди», «Типи цегляної кладки»,«Різні рішення покрівлі», «Інтер'єри житлових і громадських будівель» тощо.

Якщо говорити про конференції на іноземних мовах, що набули популярності в сучасних ВНЗ, то вони якраз і є прикладом використання як міжпредметних зв'язків, так і інтегрованих занять. Така форма навчання дуже актуальна і корисна, оскільки активізує студентів говорити іноземною мовою як в монологічних доповідях за спеціальними і науковими темами, так і обговорювати спірні (або дуже актуальні) питання в режимі діалогу або дискусії. У зв'язку з темою конференцій, не можна не зупиниться, на такому методі , навчання або подачі матеріалу, як «Відео-презентація», створена, в Microsoft Power Point. Презентація, може бути як елементом будь-якого заняття, що дозволяє урізноманітнити урок, перетворити будь-який складний для сприйняття матеріал в інтересний і цікавий, подати наукові і технічні рішення в доступній і наочній формі, так і цілісним уроком з використанням відеоряду. Не менш цікаві й актуальні як з дидактичної, так і комунікативної точок зору: відео урок, урок з використанням і / а дошки, уроки з використанням Інтернету та комп'ютерних технологій, але стислість статті не дозволяє, на жаль, зупинитися на цих не менш цікавих і актуальних точки зору вивчення іноземної мови заняттях. Їх аналіз – тема наступних публікацій.

Наприкінці хотілось би ще раз підкреслити, що нестандартні форми навчання потребують і зміни взаємовідносин між викладачем і студентом, навчаючим та навчаємим. Досвід показує, що сьогодні важливими є наступні ролі викладача іноземної мови: новатор і дослідник, якій володіє сучасними технічними та технологічними знаннями; компетентний консультант і незмінний провідник в світ знань; помічник, який формує і розвиває у студентів потребу до самостійного здобуття знань (зі створенням передумов для автономного вивчення іноземних мов); ерудований посередник і партнер в справі залучення студентів до історії і культурі країни досліджуваної мови; професіонал, якій самостійно створює та інтегрує електронний та мультимедійний контент у навчальний процес. При цьому очевидно, що викладач повинен постійно зростати і розвиватися, щоб відповідати поставленим завданням. Саморозвиток і саморефлексія стають невід'ємною частиною зазначеної професії.

Змішане навчання (blended learning) – саме одна з тих форм сучасного навчання іноземних мов у вузі, яка дозволяє викладачеві повноцінно реалізувати себе, при цьому використовуючи необмежений арсенал методів, методик і засобів, щоб всіляко покращувати і розширювати можливості для навчання студентів в XXI ст. В даний час термін blended learning в основному відноситься до досвіду поєднання інтегрованих в навчальний процес технологій дистанційного, комп'ютерного та веб-орієнтованого навчання з традиційними аудиторними (face-to-face) заняттями і методиками. Слід зазначити, що найчастіше інструментарій blended learning включає в себе з'єднану з мережею Інтернет навчальну аудиторію, оснащену і іншим сучасним мультимедійним та цифровим обладнанням, при цьому обов'язковим є фізична присутність там як викладача, так і студентів.

Протягом тривалого часу термін зазнавав безліч інтерпретацій, з боку як практиків, так і теоретиків лінгводидактики. Так, синонімами поняття blended learning багато хто вважає такі терміни, як «гібридне», «інтегроване», «змішане» навчання. У спеціальній літературі можна зустріти такі поняття, як «технологічно опосередковане», «веб-орієнтоване» навчання або ж навчання «в змішаному режимі», для опису все тієї ж технології blended learning. Проблема, мабуть, полягає в тому, що термін blended learning несе різні смисли для різних людей. І в цьому ключі можна сказати, що дана технологія може бути віднесена до будь-якої комбінації інформаційно-комунікаційних технологій, педагогічних традицій і новацій, старих і нових засобів комунікації, демонстрації та візуалізації та ін.

У 2005 р професор К.Дж. Бонк (Curtis J. Bonk) і його колега Ч.Р. Грехем (Charles R. Graham) опублікували «Довідник змішаного навчання» (The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs). Автори книги скрупульозно проаналізували широту і неоднозначність поняття і дали йому таке визначення: «blended learning – це система такого змішаного навчання, яка поєднує в собі традиційне навчання віч-на-віч (face-to-face) з технологією, опосередкованою застосуванням комп'ютерів» [11].

Ми вважаємо, що змішане навчання може бути успішним, якщо в процесі навчання буде посилена роль студентів і їх автономії, а акценти перенесені від викладання до навчання, а головне – від викладача до студента. Спільна робота студентів в групі (collaborative team work), обмін інформацією з використанням різноманітних джерел, застосування для навчання комп'ютерів і мережі Інтернет з її безмежними можливостями і доступністю автентичних матеріалів – все це вкупі дає студентам почуття свободи і задоволення від автономної роботи, а результатом служить багатий арсенал знань і навичок, таких потрібних при вивченні іноземної мови.

Зазвичай прийнято говорити про дві форми змішаного навчання, а саме: інтегрованої і концентрованої [12].

Інтегроване змішане навчання включає навчальну діяльність, коли комп'ютери і інтернет повністю інтегровані в процес навчання «обличчям до обличчя» (face-to-face); навчальна діяльність чітко структурована і займає приблизно 50% планових занять, залишаючи 50% часу аудиторних занять. У концентрованій формі змішаного навчання навчальна діяльність із застосуванням комп'ютерів і інтернету виділена в окремі обмежені за часом блоки або цикли (chunks), зазвичай в рамках додаткових програм, що вивчаються в літню пору; навчальна діяльність також чітко структурована і співвідносна по годинах з аудиторними заняттями.

Змішане навчання стає все більш популярним і затребуваним. Воно, як уже стійке древо знань, породило свої «пагони» у вигляді нових понять і конотацій. Так, з'явилися терміни «перевернутий клас» (flipped classroom) і «навчання навпаки» (flip teaching), які, по суті, є варіантами змішаного навчання, але в так званому реверсному форматі. Те, що в традиційному навчанні прийнято робити в аудиторії (вводити новий матеріал, читати лекцію), в «перевернутому класі»

виконується студентом самостійно вдома, а то, що прийнято вважати домашньою роботою (написання есе, аналіз прочитаного), тепер переноситься в навчальний клас, щоб за підтримки викладача і у взаємодії зі студентами групи виконати цю складну роботу більш якісно.

На відміну від традиційного навчання в «навчанні навпаки» знайомство з новим матеріалом відбувається поза аудиторією, а студенти або самостійно читають тексти та лекції вдома, або переглядають заздалегідь підготовлений для них відео контент в синхронному (онлайн) або асинхронному (відкладеному в часі) режимі у зручний для них час. Аудиторне заняття, як зазначалося вище, використовується для вирішення більш складних завдань для закріплення і повноцінного засвоєння матеріалу за допомогою таких стратегій, як аналіз, дискусія, дебати та ін.

Мета «навчання навпаки» – це, по суті, переведення студентів з пасивного на активне навчання. При цьому викладач повинен прагнути залучити студентів в такі види навчальної діяльності, які б формували у них здатність до самоосвіти, підвищували рівень навчальної автономії, сприяли розвитку когнітивних, креативних і дослідницьких умінь, розширювали межі їхньої культури, кругозору і свідомості. Такі види навчальної діяльності, ймовірно, повинні волати до навичок глибшого і усвідомленого мислення і обов'язково включати аналіз, синтез і рефлексію.

Як і у випадку з технологією змішаного навчання (blended learning), метод «навчання навпаки» може порізному називатися як вченими, так і практиками. Відомі такі терміни-аналоги, як «реверсне навчання», «реверсне інструктування», «метод навчання Тайера» (Thayer Method of Instruction) та ін. Цікаво, що метод Тайера був запропонований полковником С. Тайером, начальником військової академії США, ще в 1817 році. Його філософія навчання була в основному звернена до кадетів, проте містила в собі важливу думку про те, що кожна людина сама відповідає за свою освіту. Кадети самостійно вивчали навчальну літературу поза аудиторій, а потім в класах посилювали свою підготовку за рахунок виконання активних індивідуальних і групових завдань, в основному писали на дошці. Метод навчання Тайера робить акцент на самоосвіту, на щодня виконуваних завданнях і навчанні в малих групах, практикується і сьогодні.

На закінчення хотілося б відзначити, що використовуючи «нетрадиційні уроки» можна досягти значних позитивних результатів у формуванні пізнавальних інтересів студентів, створення передумов для взаємодії суб'єктів навчання, в підвищенні успішності невстигаючих учнів, оскільки такі форми навчання дозволяють враховувати індивідуальні особливості студента, його реальні навчальні можливості , створюють атмосферу «комфорту» в процесі навчання. Нетрадиційний урок дозволяє оцінити роль знань і побачити їх застосування на практиці, відчути взаємозв'язок різних наук. Нетрадиційні форми занять дають можливість не тільки підняти інтерес учнів до досліджуваного предмета, спеціальності, науці, а також сприяють розвитку їх творчої самостійності, навчають роботі з залученням різних джерел інформації. І найголовніше – ці уроки створюють сприятливі умови активізації комунікативної та пізнавальної учнів, стимулюють студентів до прояву мовної активності. На таких заняттях прикладний характер предмета «іноземна мова» проявляється особливо яскраво. Необхідність для сучасного фахівця користуватися іноземною мовою, як інструментом у своїй роботі, диктує появу все нових і нових типів занять для педагогів, які беруть до уваги, в першу чергу, насущні потреби життя, розвитку суспільства і економічні особливості суспільного розвитку.

Література:

1. Агафонова А. С. Практикум по общей педагогике : Учебное пособие / А. С. Агафонова. – Сант Петербург : СПб. : Питер, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : Посібник / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002.
3. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки. Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність: посібник для учителів – 2-ге вид. – доп. / А. О. Гін. – Луганськ. : СПД Рєзников В. С., 2007.
4. Кульневич С. В. Анализ современного урока. [практ. пособие для учителей и классных руководителей, студентов пед.. учеб. заведений, слушателей ИПК]. Изд-е 2-е, доп. и переработ. / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Ростов н/Д : Изд-во «Учитель», 2003.
5. Кульневич С. В. Не совсем обычный урок. [практическое пособие] / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Воронеж : изд. «Учитель», 2001.
6. Кульневич С. В. Совсем необычный урок : [практическое пособие] / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Воронеж : изд. «Учитель», 2001.
7. Подласый И. П. Педагогика : Новый курс. [Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн.] / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2002.
8. Сурыгин А. И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке / А. И. Сурыгин. – СПб : Златоуст, 2000.
9. Харламов И. Ф. Педагогика. [учеб. пособие. – 4-е изд., перераб. и доп.] / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999.
10. Шоган В. В. Технология личностно ориентированного урока. [Учеб.-метод. пособ. для учителей, методистов, кл. рук-лей, студентов пед. учеб. заведений, слушателей ИПК.]. / В.В. Шоган. – Ростов н/Д : изд. «Учитель», 2003.
11. Bonk C. J., Graham Ch.R. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs / foreword by M.G. Moore, J. Cross. John Wiley & Sons Ltd., 2006. – 624 p.
12. Christensen C.M., Horn M.B., Staker H. Is K-12 Blended Learning Disruptive? An Introduction of the Theory of Hybrids. The Clayton Christensen Institute, 2013. – 48 p.
13. Horn M.B., Staker H. The Rise of K-12 Blended Learning. Innosight Institute – Charter School Growth Fund – Public Impact, 2011. 17 p.

УДК 372.881.111.1

Л. М. Філюк,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемі підвищення мотивації студентів у вивченні іноземної мови. Сучасний компетентний фахівець повинен володіти іноземною мовою на високому професійному рівні. Разом з тим, навіть найбільш ефективні традиційні та інноваційні технології не можуть забезпечити якісне оволодіння студентами іноземною мовою при відсутності у них мотивації. Навчальна мотивація визначається цілою низкою чинників, серед яких – особистісні характеристики студентів, особливості викладача і його ставлення до педагогічної діяльності, організація педагогічного процесу, а також специфіка навчального предмета. Проведений нами теоретичний аналіз виявив ряд педагогічних технологій, що дозволяють підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземних мов. Формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови ефективно реалізується через систему установок, стимулювання

© Л. М. Філюк, 2017

самостійності, через активізацію творчого мислення, через залучення до дослідницької діяльності і застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Мотивація росте, якщо у студентів з'являється можливість роботи з автентичним матеріалом, якщо враховуються їхні індивідуально-особистісні схильності і здібності, якщо є розуміння того факту, що справжній професійний успіх забезпечується лише власними зусиллями.

Ключові слова: *іноземна мова, навчальна мотивація, комунікативна компетентність, самостійна робота, дослідницька діяльність, творче мислення, інформаційно-комунікаційні технології.*

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена проблеме повышения мотивации студентов в изучении иностранного языка. Современный компетентный специалист должен владеть иностранным языком на высоком профессиональном уровне. Вместе с тем, даже наиболее эффективные традиционные и инновационные технологии не могут обеспечить качественное овладение студентами иностранным языком при отсутствии у них мотивации. Учебная мотивация определяется рядом факторов, среди которых – личностные характеристики обучаемых, особенности преподавателя и его отношения к педагогической деятельности, организация педагогического процесса, а также специфика учебного предмета. Проведёный нами теоретический анализ позволил выявить ряд педагогических технологий, позволяющих повысить мотивацию студентов в изучении иностранного языка. Формирование мотивации учащихся к изучению иностранного языка эффективно реализуется через систему установок, стимулирование самостоятельности, через активизацию творческого мышления, через приобщение к исследовательской деятельности и применение современных информационно-коммуникационных технологий. Мотивация растёт, если у студентов появляется возможность работы с аутентичным материалом, если учитываются их индивидуально-личностные склонности и способности, если присутствует понимание того факта, что настоящий профессиональный успех обеспечивается лишь собственными усилиями.

Ключевые слова: *иностранный язык, учебная мотивация, коммуникативная компетентность, самостоятельная работа, исследовательская деятельность, творческое мышление, информационно-коммуникационные технологии.*

FORMATION OF MOTIVATION OF STUDENTS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The article is devoted to the problem of raising motivation of students in learning a foreign language. A modern competent specialist must be proficient in a foreign language at a high professional level. However, even the most effective traditional and innovative technologies can't ensure qualitative mastering a foreign language by students if they have no motivation. Academic motivation is determined by several factors, among which there are personal references of students, characteristics of the teacher and his attitude to teaching activities, the organization of the pedagogical process, as well as the specifics of the subject. The conducted theoretical analysis has allowed us to identify a number of pedagogical technologies, giving an opportunity to raise the students' motivation in learning a foreign language. Formation of motivation of students to learn a foreign language is effectively implemented through the system of purposes, promoting independence, through enhancing creative thinking, through accustoming to research activities and the application of modern information and communication technologies. Motivation increases if students have the opportunity to work with authentic materials, if their individual aptitudes and abilities are taken into account, if there is understanding of the fact that a real professional success is ensured only with the help of one's own efforts.

Key words*: a foreign language, academic motivation, communicative competence, independent work, research activities, creative thinking, information and communication technologies.*

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна ситуація передбачає, що компетентний фахівець повинен володіти іноземною мовою на високому професійному рівні. Володіння іноземною мовою має на увазі сукупність як усних, так і письмових мовних знань і умінь – знання спеціальної термінології, правильне її використання, вміння підтримати розмову на професійні теми, грамотно реагувати на репліки співрозмовника, навички демонстрації власної точки зору, аргументоване подання своїх рішень, а також знання в області написання та оформлення документації іноземною мовою. Для оволодіння зазначеними компетенціями в сучасній педагогічній науці застосовуються різні засоби і методи викладання іноземної мови. Разом з тим, навіть найбільш ефективні традиційні та інноваційні технології не можуть забезпечити якісне оволодіння студентами іноземною мовою при відсутності у них мотивації.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз виявив, що проблема підвищення мотивації у вивченні іноземної мови є досить актуальною. Умовно виявлені дослідження можна класифікувати за двома напрямками: праці, присвячені розгляду мотивації як педагогічного феномену (Ю. В. Антонова [1], Н. О. Арістова [2], І. В. Волошанська [5], М. О. Діденко [6], Н. В. Лобастова [9], Н. В. Провоторова [11], Г. Н. Хамедова [13], Є. П. Ягубцева [15] тощо), та розробки, що містять інформацію про окремі елементи мотивації (М. В. Бузлукова [3], С. Н. Воднєва [4], М. А. Костюк [7], І. Кузнєцова [8], А. В. Переверзєва [10], М. І. Смирнова [12], Н. Шеверун [14], Г. П. Яковлєва [16] тощо). Разом з тим, на даний момент відсутні дослідження, які б містили узагальнюючу інформацію про існуючі напрямки мотивації у вивченні іноземних мов.

Формулювання завдання дослідження. Виходячи із вищезазначеного, ми формулюємо мету дослідження наступним чином: визначити і охарактеризувати найбільш ефективні напрями формування мотивації студентів у вивченні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. У загальному значенні під мотивом розуміється певне спонукання до дії, те, заради чого здійснюється діяльність. Так, Г. Н. Хамедова характеризує мотив як спонукання до діяльності, породжене системою потреб людини [13, с. 281]. Що стосується мотивації, то А. В. Переверзєва характеризує її як внутрішню психологічну характеристику особистості, що відображується у зовнішніх проявах, у ставленні людини до навколишнього світу, різних видів діяльності [10, с. 89]. Є. П. Ягубцева визначає мотивацію як внутрішнє спонукання до дії, що обумовлює суб'єктивно-особистісну зацікавленість індивіда у її здійсненні. Мотивація поведінки тісно пов'язана з такими характеристиками, як намір, мета, прагнення, та її слід відрізняти від зовнішніх стимулів і реакції на них [15, с. 115]. Ю. В. Провоторова зазначає, що мотивація – сторона суб'єктивного світу людини, вона визначається її власним сенсорним досвідом, її індивідуальними прагненнями та уявленнями, усвідомлюваними нею потребами [11, с. 99].

Вищесказане дозволяє охарактеризувати навчальну мотивацію як характеристику, що визначається низкою факторів, серед яких – особистісні характеристики студентів, особливості викладача і його ставлення до педагогічної діяльності, організація педагогічного процесу, а також специфіка навчального предмета. Таким чином, навчальна мотивація може бути розділена на зовнішню і внутрішню. Зовнішня мотивація безпосередньо не пов'язана зі змістом предмета, а обумовлена зовнішніми обставинами: так, прикладами можуть бути мотиви досягнення, самоствердження, ідентифікації, афіліації, саморозвитку, просоціальний мотив. Внутрішня ж мотивація пов'язана не з зовнішніми обставинами, а безпосередньо з самою дисципліною – студента цікавить власне іноземна мова. Вплив зовнішніх мотивів може збільшувати внутрішню мотивацію, але вони не мають прямого відношення до змісту і процесу діяльності [15, с. 115–116].

Так, Ю. В. Антонова відзначає, що найбільш високу мотивацію мають студенти, які володіють явними здібностями до вивчення іноземних мов, добре розвиненою фонетичною пам'яттю і слухом, вродженими здібностями до спілкування. Внутрішня мотивація таких студентів створює позитивний настрій на тривале опанування іноземної мови, дозволяє їм не знижувати темпів засвоєння мовного матеріалу, підтримує високий інтерес до мови і культури країни, мова якої вивчається. У таких студентів практично немає необхідності в підтримці зовнішніх мотивів, а освоєння майбутньої професії природним чином стимулює на подальше вивчення іноземної мови з професійної точки зору [1, с. 388].

Основна маса студентів має середні, тобто відповідні нормі здібності до мов. Такі студенти мають різні мотиви. Не у всіх є бажання, інтерес і мотиви вивчати мову, або ж мотивація таких студентів легко зменшується при виникненні будь-яких складних ситуацій, при зіткненні мотивів та інтересів. Не завжди у студентів проявляється стійкий професійний інтерес, що може бути найсильнішим стимулом до розвитку мотивації. В даному випадку можна говорити про необхідність зовнішньої мотивації, яка може підтримуватися за рахунок вибору методик і педагогічних технологій, що дозволяють підвищити зацікавленість у досліджуваній дисципліні [1, с. 389].

Проведений нами теоретичний аналіз дозволив виявити ряд педагогічних технологій, що дозволяють підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземних мов, а також сприяти трансформації зовнішньої мотивації у внутрішню. Так, важливе значення має застосування інтернет-технологій, що дозволяють студенту максимально розкрити свій особистісний потенціал, зняти психологічні бар'єри і обмеження, задавати індивідуальний темп, вдаватися при необхідності до довідкових та інших матеріалів. При вивченні іноземних мов інтернет-технології надають можливість реалізації творчого підходу – спочатку у вигляді репродуктивних, а потім і продуктивних форм творчості [1, с. 389–390].

Схожу думку висловлює Г. П. Яковлєва. Дослідниця зазначає, що введення інформаційно-комунікаційних технологій до навчального процесу робить його більш цікавим і допомагає розвивати мотивацію студентів до навчання. Предмети, показані за допомогою інформаційно-комунікативних технологій, несуть більше інформації, фарб, яскравості і наочності. У цьому випадку навчання стає більш активним, набуває елементів творчої діяльності. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології реалізують головний дидактичний принцип – принцип наочності. Так, граматичне правило, пояснене викладачем на занятті, може бути незрозумілим для студента. В цьому випадку можна використовувати комп'ютер з відповідною програмою, що дозволить пояснити правило кілька разів і закріпити його вправами. При цьому студент може працювати самостійно в індивідуальному темпі сприйняття інформації [16, с. 38].

Н. В. Лобастова вказує, що формуванню мотивації вивчення іноземної мови сприяє комунікативне навчання, метою якого є задоволення потреб студентів у придбанні і вдосконаленні мовних навичок, а також аналізу і дослідження мовного матеріалу. Такий підхід до навчання має на увазі тісний зв'язок із профілюючими кафедрами, відповідно, сприяє підвищенню мотивації студентів в удосконаленні не тільки мовних знань і вмінь, але і в отриманні додаткової інформації за своїм основним фахом. У процесі комунікативного навчання педагоги використовують різні комунікативні завдання – презентації, ділові ігри, навчальні ділові ситуації, складання контрактів, ділові збори і ділові переговори. Під час виконання студентами завдань викладач намагається отримати від них зворотній зв'язок – наскільки їм цікаве завдання, наскільки вони мотивовані в його успішному виконанні і досягненні поставлених цілей, щоб коригувати і покращувати подібну роботу в майбутньому. Таким чином, роль викладача полягає не в тому, щоб просто повідомляти знання, а в тому, щоб ініціювати самостійну роботу студентів, забезпечувати їх джерелами інформації, направляти їхню діяльність і надавати їм допомогу в процесі виконання завдань, безпосередньо пов'язаних із їхньою майбутньою професією [9, с. 167].

М. А. Костюк також зазначає, що комунікативна мотивація при вивченні іноземної мови є основною, оскільки для тих, хто вивчає мову, потреба у спілкуванні є природною. Перш за все, студенти відчувають потребу говорити іноземною мовою з колегами, читати спеціальну літературу і художні твори, спілкуватися в інтернеті, дивитися фільми, вистави, відвідувати виставки без допомоги перекладача. Однак, незважаючи на те, що студенти явно прагнуть спілкуватися іноземною мовою, існує перешкода, яке суттєво послаблює комунікаційну мотивацію. Це – відсутність так званих «природних ситуацій спілкування»: між собою студенти спілкуються рідною мовою, зустріч з іноземцем у більшості вузів – це рідкість, і спілкування іноземною мовою під час заняття носить умовний характер. Викладачеві варто звернутися до уяви студентів, використовувати ігрові моменти, спонукати їх перевтілюватися у різні характери або навіть персонажі, тим самим підтримуючи їхню активність і позитивний емоційний фон, що, в кінцевому підсумку, позначиться на посиленні комунікативної мотивації. При цьому викладач має проявляти певну чуйність. Не можна просто розбити групу на пари або трійки і роздати всім завдання. Потрібно враховувати індивідуальні особливості студентів, їхні інтереси і взаємовідносини. Зазвичай бажання спілкуватися виникає у студентів відразу, але іноді викладачеві необхідно «розпалити» його, даючи все більш цікаві завдання, підбадьорюючи своїм прикладом [7, с. 93–94].

Багатьма дослідниками підкреслюється важливість самостійної роботи студентів як способу формування мотивації до оволодіння іноземною мовою. Так, М. В. Бузлукова підкреслює ефективність проектної діяльності. На думку дослідниці, вона є однією з найбільш доцільних і результативних форм самостійної роботи студентів немовних спеціальностей для формування і зміцнення позитивної мотивації до вивчення іноземної мови. Підбираючи тематику проектів, необхідно враховувати зміст кожного заняття, кожної теми для створення мотивації не за допомогою миттєвих імпульсів або посилань на практичну значимість, а з урахуванням актуальності матеріалу, його інформативності, особистої значимості для студентів [3, с. 35].

М. А. Костюк зазначає, що ефективним прийомом самостійної роботи є складання власних граматичних довідників. Студенти можуть оформити їх, наприклад, у вигляді схем і таблиць, можливо, додавши різні кольори, картинки, свої приклади – таким чином, студенти залучаються до творчої активності. Допускається також використання спеціальних навчальних комп'ютерних програм, деяким студентам навіть можна дати завдання скласти свою навчальну програму, можливо, додавши до неї ігровий момент. Раціональні прийоми навчання при роботі над граматикою, лексикою, читанням тексту або аудіюванням можуть бути розроблені і самим студентами. Наприклад, студент може розповісти всій групі, як він готується до усного мовленнєвого вислову (малює схему, таблицю, складає план, виписує ключові слова тощо), при цьому інші студенти можуть взяти цей прийом на озброєння. В результаті такого підходу методичні прийоми вивчення іноземної мови стануть надбанням студентів і будуть активно використовуватися ними для подальшого вдосконалення мовних навичок і умінь [7, с. 96–97].

На думку С. Н. Воднєвої, одним із факторів мотивації вивчення іноземної мови може бути предметна олімпіада в вузі. При проведенні олімпіади вирішуються такі загальні завдання як: 1) виявлення студентів, які володіють іноземною мовою на високому рівні; 2) пробудження у студентів інтересу до дисципліни «іноземна мова», формування потреби в її вивченні на практиці в різних видах діяльності, тобто підвищення мотивації студентів до вивчення іноземних мов; 3) виявлення

і розвиток творчих здібностей; поширення та популяризація наукових знань серед молоді; 4) створення умов для інтелектуального розвитку та підтримки обдарованих студентів; 5) формування та розвиток навичок здорової конкурентної боротьби (створення рейтингу) [4, с. 119].

До особистісно-орієнтованих завдань можна віднести: 1) розвиток якостей особистості – цілеспрямованості, активності, ініціативності, самостійності, рішучості, наполегливості, витримки, дисциплінованості; 2) розвиток уваги, пам'яті, здатності аналізувати, систематизувати, вміння застосовувати отримані знання на практиці; 3) розвиток лінгвістичної та інших комунікативних компетенцій; 4) вдосконалення умінь у роботі з сучасними технічними засобами (мультимедіа) [4, с. 119].

Висновки. Таким чином, формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови ефективно реалізується через систему установок, стимулювання самостійності, через активізацію творчого мислення, через залучення до дослідницької діяльності і застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Мотивація зростає, якщо у студентів з'являється можливість роботи з автентичним матеріалом, якщо враховуються їхні індивідуально-особистісні схильності і здібності, якщо є розуміння того факту, що справжній професійний успіх забезпечується лише власними зусиллями.

Література:

1. Антонова Ю.В. Мотивация студентов-международников в изучении иностранных языков / Ю. В. Антонова // Коммуникация в современном поликультурном мире: прагматика лингвистического знака / Под ред. Т. А. Барановской. – М., 2015. – С. 387–391.

2. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних закладів : Дис. канд. пед. наук / Н. О. Арістова. – К., 2008.

3. Бузлукова М. В. Повышение мотивации изучения иностранных языков студентами посредством дополнительных разноуровневых заданий / М. В. Бузлукова, Н. Ф. Филиппова, С. И. Унда // Современные тенденции развития науки и технологий. – 2016. – № 3–11. – С. 33–39.

4. Воднева С. Н. Олимпиада по иностранному языку в вузе как фактор мотивации изучения иностранного языка / С. Н. Воднева // Иностранный язык и культура в контексте образования для устойчивого развития : Межвузовский сборник научно-методических статей. – Псков, 2015. – С. 118–122.

5. Волошанська І. В. Мотиваційний компонент у процесі вивчення іноземної мови / І. В. Волошанська // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 96. – С. 45–52.

6. Діденко М. О. Формування позитивної мотивації студентів при вивченні іноземної мови / М. О. Діденко // Водний транспорт. – 2013. – Вип. 1. – С. 121–124.

7. Костюк М. А. Формирование учебной мотивации студентов в процессе изучения иностранного языка / М. А. Костюк // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия: Образование и педагогические науки. – 2010. – № 595. – С. 85–98.

8. Кузнецова І. Мотивація щодо вивчення іноземної мови як чинник успішної соціальної адаптації першокурсників у медичному вузі / І. Кузнецова // Поєднання інноваційних і традиційних технологій навчання української а іноземної мов як чинник забезпечення дієвості знань: Матеріали науково-методичного семінару. – Х. : РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2012. – С. 64–68.

9. Лобастова Н. В. Мотивация – предпосылка успеха в изучении иностранного языка / Н.В. Лобастова // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2012. – № 24–2. – С. 165–170.

10. Переверзева А. В. Элементы мотивации к изучению иностранных языков в рамках реализации ФГОС II поколения / А. В. Переверзева // Вестник научных конференций. – 2016. – № 1–3. – С. 88–90.

11. Провоторова Ю. В. Мотивация и её роль в изучении иностранных языков / Ю. В. Провоторова // Вестник научных конференций. – 2016. – № 9–2. – С. 99–101.

12. Смирнова М. І. Дидактичні умови підвищення мотивації вивчення іноземної мови студентами немовного внз / М. І. Смирнова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: Збірник наукових праць. – 2009. – № 3. – Ч. 2. – С. 224–228.

13. Хамедова Г. Н. К проблеме формирования мотивации изучения иностранного языка у студентов неязыковых специальностей / Г. Н. Хамедова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2012. – № 2. – С. 280–285.

14. Шеверун Н. Міжнародний досвід підвищення мотивації у процесі навчання студентів іноземних мов / Н. Шеверун // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 6. – С. 103–108.

15. Ягубцева Е. П. Мотивация в изучении иностранных языков / Е. П. Ягубцева // Актуальные вопросы лингвистики в современном профессионально-коммуникативном пространстве: IV межвузовская молодёжная научно-практическая конференция / Под ред. Л. К. Кондратюковой, М. А. Гросс, Т. А. Винниковой. – 2015. – С. 114–117.

16. Яковлева Г. П. Мотивация студентов в процессе изучения иностранных языков / Г. П. Яковлева // Международный академический вестник. – 2014. – № 4. – С. 36–38.

УДК 82. 09:821.581–1+801.631.5:7.043

М. В. Фока,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

СИМВОЛІЧНІСТЬ І ЗНАКОВІСТЬ ФЛОРИСТИЧНИХ ПОЕТИЧНИХ ОБРАЗІВ «ШИ ЦЗІНУ»

У статті досліджуються підтекстові смисли збірки «Ши цзін» на основі аналізу символічності й знаковості флористичних поетичних образів. Відзначено особливу підтекстовість «Ши цзіну», охарактеризовано роль флори в житті китайців, вивчено символічність і знаковість флористичних поетичних образів, встановлено вплив збірки на подальший розвиток китайської літератури, зокрема на формування підтекстовості, головної її поетикальної риси.

Ключові слова: *підтекст, символ, знак, флора, «Ши цзін».*

СИМВОЛИЧНОСТЬ И ЗНАКОВОСТЬ ФЛОРИСТИЧЕСКИХ ПОЭТИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ «ШИ ЦЗИНА»

В статье исследуются подтекстовые смыслы сборника «Ши цзин» на основании анализа символичности и знаковости флористических поэтических образов. Отмечено особенную подтекстовость «Ши цзина», охарактеризовано роль флоры в жизни китайцев, изучено символичность и знаковость флористических поэтических образов, установлено влияние сборника на дальнейшее развитие китайской литературы, в частности на формирование подтекстовости, главной ее поэтикальной черты.

Ключевые слова: *подтекст, символ, знак, флора, «Ши цзин».*

SYMBOLISM AND SIGNIFICANCE OF THE FLORAL POETICAL IMAGES IN «THE SHI JING»

One of the distinctive features of the Chinese literature is its unique and special subtext nature, which has already been noticed in the ancient monuments of the Chinese literature, particularly in the collection of poems «The Shi Jing». Implicit

© М. В. Фока, 2017

meanings of poetic images create by the active using symbols and signs, which have stated meanings, formed in the human conscience. These images let readers decode extra senses and emotions. The floral poetic images are an important part of symbols and signs. So in the paper subtext meanings are investigated on the basis of the analysis symbolism and significance of the floral poetic images. The specific subtext nature of «The Shi Jing», where the main senses are implicit, is described. The importance of the flora in the life of the Chinese is characterized. The symbolism and significance of the floral images are studied in details. The great influence of «The Shi Jing» upon the development of the Chinese literature, especially upon the forming the subtext nature, its dominant poetical feature, is found out.

Key words: *subtext, symbol, sign, flora, «The Shi Jing».*

Однією з характерних ознак китайської літератури є її надзвичайна підтекстовість. Насамперед ідеться про класичну китайську поезію, де перевага надається імпліцитному способу вираження, де справжня істина твору закодовується поетом і декодується читачем. Між тим тенденція тяжіння до підтекстовості простежується вже в перших давніх пам'ятках китайської літератури. Зокрема, маємо на увазі найдавнішу пам'ятку, книгу античної поезії «Ши цзін», з якої починається відлік історії художньої творчості.

Не дивлячись на те, що книга «Ши цзін» ставала об'єктом вивчення багатьох дослідників (В. Алєксєєв, В. Васільєв, Л. Ейдлін, М. Конрад, М. Кравцова, М. Федоренко та ін.), її підтексти залишаються вповні не вивченими. У цьому полягає *актуальність* статті. *Мета* – розкрити глибину підтекстовості книги «Ши цзін» на основі аналізу символічності й знаковості флористичних поетичних образів. *Завдання:* відзначити надзвичайну підтекстовість збірки «Ши цзін», охарактеризувати роль флори в житті китайців, проаналізувати символічність і знаковість флористичних образів книги, встановити вплив збірки на подальший розвиток китайської літератури, зокрема на формування підтекстовості, головної її поетикальної риси.

Слово «ши» в перекладі з давньокитайської мови означає вірш, пісня, поезія, ритмічний і римований твір, що зазвичай виконується під музику. Відповідно, «Ши цзін» має багато варіантів перекладів: «Канон поезії», «Книга пісень», «Книга поезії», «Книга пісень і гімнів», «Книга од», «Книга / Канон віршів» і т. п. Ця поетична антологія містить триста п'ять поетичних творів, у першу чергу народних пісень і культових гімнів, створених у період з XI до VII ст. до н. е., і складається з чотирьох розділів «Гофин» («Нрави царств»), «Сяо я» («Малі оди»), «Да я» («Великі оди») та «Сун» («Гімни»), кожен з яких становить самостійну книгу зі своїми домінантними темами, зображально-виражальними засобами та навіть емоційним настроєм.

Проте характерною поетичною рисою збірки є підтекстовість. М. Федоренко зазначає: «Нерідко тут зустрічається не закінчений образ, а тільки натяк, нарис, своєрідне посилання, що не без труда піддаються розшифровці. Тут скоріше не точність, а неначе недосказаність, умисна багатозначність. Пісні «Шицзіну» неначе залишають читачеві як невидимому співавтору закінчити вірш» [6, с. 11].

Таке потужне враження імпліцитності створюється через активне вживання образів-символів, образів-знаків, які, несучи певне значення, усталене в людській свідомості, дозволяють «зчитати» й декодувати додаткові відтінки значень, смислів і настроїв. І серед цих образів вагому роль відіграють флористичні поетичні образи.

М. Федоренко точно зауважує, що «нерідко відчуваєш себе тим, хто живе у світі, де і трави, і птахи, і тварини щойно отримали свої назви. У цьому велике мистецтво пісенного слова «Шицзіну», що передає відчуття людини, яка щойно з'явилася на світ та вперше називає предмети та явища» [6, с. 178]. Ще Конфуцій, укладач та «редактор» збірки, уважав, що саме з цієї книги людина дізнається про «назви тварин, птахів, трав і дерев» [8, с. 130].

Тож читач поринає в мальовничий і багатий світ природи: «На ивах зеленый, блестящий наряд, / И звонкое слышится пенье цикад; / Глубокие воды… Над ними в тиши / Стоят тростинки, и густы камыши» [10, с. 173].

Проте часто флористичні образи не лише називаються, описуються чи зображуються, а несуть у собі приховане, символічне значення, іншими словами, підтекст. Адже, як зазначає В. Малявін, «…китайські мудреці бачили призначення слова в тому, щоб в однаковій мірі виражати й приховувати, називати й утаювати…» [2, с. 381].

Зупинімося детальніше на символічних і знакових значеннях образів флори.

Китай часто називають «Країною Квітів», адже не можна не відзначити багатогранний рослинний світ, що, безумовно, пояснюється різноманітністю природно-кліматичних умов, що сприяє багатству флори. Одними з яскравих вражень відвідування Китаю насамперед і стає цей унікальний рослинний світ. «Химерна й своєрідна природа Китаю, – згадує О. Рахманін. – Практично кожна провінція – це особливий ландшафт, особлива чарівність. На тлі цієї природи надзвичайно гарно виглядають китайські квіти, і особливо мейхуа – дика слива» [3, с. 111–112].

А ось М. Федоренко запам'ятав хризантеми Ханчжоу, які, являючись знаком і своєрідним гербом міста, прикрашають його як ніякі інші улюблені китайцями квіти, такі, як, наприклад, півонія, лотос чи магнолія. Уже на той час у Ханчжоу можна було нарахувати до тисячі видів хризантем, і на цьому садівники не зупинялися, виводячи все нові види хризантем, що дотепер вражають своїм різноманіттям форм і кольорів. «У Китаї, на відміну від деяких європейських країн, широко культивують не тільки осінні хризантеми, але й літні, – зазначає М. Федоренко. – Китайські квіткарі так висаджують хризантеми різних видів, щоб їх цвітіння не співпадало. Як тільки відцвітають одні хризантеми, зацвітають інші; чим ближче до осені, тим рясніше цвітіння. Воно досягає найбільшої сили у вересні – розпускаються сотні видів хризантем. Повільно розпалюється цей вогонь квітів і так само повільно загасає. Уже потягнуло північними вітрами, уже навколишні ліси стали червонуватими, потім сірими й чорними, а на клумбах незгасимо жевріє полум'я хризантем, мов розпушене вітром на безліч язичків» [5, с. 74–75].

Тим часом для китайців важливою є не тільки естетика рослин, але кожна квітка стає знаком, при чому з високим семіотичним статусом, тобто знаковість виражена максимально, що дозволяє одразу декодувати її символічне наповнення. Так, у китайських садах часто можна побачити сосну, що символізує стійкість духу, або сливу (мейхуа), персик, вербу чи тополю, що асоціюються із щастям. У свою чергу, серед квітів перевага надається «цариці квітів» півонії, втіленню ян, хризантемі, втіленню інь, лотосу, знаку буддизму, і хризантемі, знаку даоської досконалості. А серед трав'янистих рослин особливе значення має бамбук, широко відомий як «друг Китаю».

Ця особлива увага до знаковості й символічності рослинного світу стає помітною вже в «Ши цзіні», де згадуються назви квітів, дерев, плодів і трав, які навіюють певні смисли й враження, «відтіняють» інші значення.

Особливе місце в китайській літературі займає *сосна*, що символізує «безсмертя та довголіття» [4, с. 354], саме з цим деревом пов'язують уявлення про вічне та незмінне. З таким внутрішнім змістом сосна фігурує у творі «Славословие царю»: «Ты как на соснах и туях хвоя, / Что в бесконечном преемстве живет!» [10, с. 132].

Одним з поширених і ключових образів є *бамбук*, що є східним символом «стійкості, довголіття, щастя та духовної істини» [4, с. 19]. У пісні «У меня есть милый» яскравим є образ бамбука, що постає в уяві реципієнта за допомогою точних

мальовничих штрихів, які змальовують зелене та густе дерево на березі річки, що відображається в її водах: «Полюбуйся на эти извивы у берега Ци, – / Что так пышно одеты *бамбуком зеленым, густым*. / […] Полюбуйся на этим извивы у берега Ци! / *Бирюзово-зеленый бамбук* отразила вода. / […] Полюбуйся на эти извивы у берега Ци! / Как на ложе циновка, *густеет зеленый бамбук*» [10, с. 58]. У той же час символічність образу бамбука увиразнює й образ милого, що з'являється одразу ж після живописної словесної замальовки кожної частини пісні, виакцентовуючи такі риси його характеру, як стійкість та благородство: «…Благородный и тонкий душою есть друг у меня…» [10, с. 58].

Образ *дуба*, що є символом чоловічої сили [7, с. 111], органічно вписується в таку зображену картину: «Вы лишь поглядите на ветви дубов, / Как листья на них и пышны, и густы! / Я радуюсь вам, благородства мужи, / Вы – Сына небес государства щиты» [10, с. 206].

У пісні «Свадьба царевны» образ царівни створюється через порівняння з *вишнею, сливою та персиком*, що поєднуються спільною символічною ознакою – чистотою [4, с. 43; 4, с. 340–341; 4, с. 273]. Відповідно, густі, пишні та квітучі дерева наголошують на красі та чистоті царівни: «Как дикая *вишня* густа и пышна, / Одетая ныне в цветочный наряд… / И разве не скромная строгость видна / В строю колесниц этой внучки царя? /Как *слива* и *персик* густы и пышны! / Цветы распустились сегодня на них. / То внучка Пин-вана, невеста-краса» [10, с. 36].

Водночас символічними значеннями, зокрема, довголіття, весни, молодості, шлюбу та чистоти [4, с. 273] грає персик у творі «Песнь о невесте», що створює загальну «атмосферу» добра та позитивного настрою твору: «Персик прекрасен и нежен весной – / Ярко сверкают, сверкают цветы. / […] Персик прекрасен и нежен весной – / Будут плоды в изобилье на нем. / […] Персик прекрасен и нежен весной, / Пышен убор его листьев густых»[10, с. 27]. Враховуючи ж те, що часто сливу також пов'язують з красою, зрозумілим стає порівняння дівчини з нею: «Дева, что вместе со мной в колеснице сидит, / Сливы цветок мне напомнила цветом ланит. / […] С этою девой иду по дороге вдвоем, / Сливы цветком она нежным подобна лицом» [10, с. 77].

Особливого мінорного звучання образ *груші* надає твору «Песнь об одиноком дереве», адже в Китаї квітуча груша була похоронним атрибутом, оскільки білий колір уважався траурним [4, с. 68]. Таким чином у даному поетичному контексті груша (хоча й не вказано квітуча вона чи ні) навіює відчуття суму та печалі, яким і відзначається загальний настрій твору, та посилює тему самотності ліричного героя: «Груша растет от деревьев других в стороне, / Ветви раскинулись в разные стороны, врозь, / Так же и я одиноко брожу по стране. / […] Груша растет от деревьев других в стороне, / Ветви раскинулись, густо листвой обросли… / Так же один, без опоры скитаюсь вдали…» [10, с. 98].

А ось в пісні «Одинокая груша» згадане дерево має подвійний символічний ефект: поруч з легкою печаллю, що постає зі словом «самотній», додається інше значення дерева – «кохання та материнства» [4, с. 68], що увиразнює почуття закоханості: «Вот одинокая груша растет. / Влево она от пути. / Милый ко мне, одинокой, домой / Все собирался прийти. / […] Вот одинокая груша растет / Там, где пути поворот. / Милый ко мне, одинокой, домой / Звать на гулянье придет» [10, с. 100].

Схожий «бінарний» настрій маємо «В ожидании мужа, ушедшего в поход»: «Стоит одинокая груша, смотрю: / Прекрасны плоды, что созрели на ней. / Нельзя быть небрежным на службе царю – / И тянется нить бесконечная дней. / […] Стоит одинокая груша, смотрю: / Листы ее так зелены, зелены. / Нельзя быть небрежным на службе царю – / Тоскою поранено сердце жены» [10, с. 136–137].

Відомо, що в Китаї *вербу* особливо цінували насамперед за те, що своїм листям вона створює надійну тінь, що, у свою чергу, дає змогу людям насолодитися прохолодою в спекотні літні дні. Саме це спадає вперше на думку, коли починаєш читати твір «Там ива»: «Там ива, я вижу, пышна и густа, / Не сладко ль под ней отдохнуть по пути? / […] Там ива, я вижу, пышна и густа, / Не сладко ль под ней отдохнуть без забот?» [10, с. 208]. Та опісля згадується цілий ряд символічних значень цього дерева, поширених на Сході [див.: 4, с. 125], і серед них значення здатності відновлювати душевні сили, що дарує верба, надає особливого смислового відтінку цим рядкам.

Цей же символічний ефект відзначаємо «В походе на гуннов», де через образ верб показаний не тільки плин часу, але й віра та надія в здатність відновлення душевних сил воїнів, і це органічно вплітається в загальний настрій зазначеного уривку: «Помню время, когда уходили в поход, / Был на ивах зеленый, зеленый наряд; / Ныне мы возвращаемся к дому назад – / Только снежные хлопья летят и летят… / Долго, долго солдатам обратно идти, / Нас и голод и жажда томят на пути, / Сердце ранено скорбью. Никто, говорят, / Не узнает, как страждет солдат» [10, с. 134].

Не випадково в пісні «В третью луну, праздник сбора орхидей» дівчата з хлопцями збирають *орхідеї*, а хлопці дарують подругам *півонії*: «Той порой Чжэнь и Вэй / Разольются волнами / И на сбор орхидей / Выйдут девы с дружками. / […] С ней он бродит над Вэй, / С ней резвится по склонам / И подруге своей / В дар приносит пионы» [10, с. 82]. Адже відомо, що орхідея – китайський символ родючості та емблема краси й дружби [4, с. 260], а півонія є емблемою кохання та симпатії, символ жіночої краси [7, с. 273], або ж може асоціюватися з іншими значеннями – багатством, славою та гідністю [4, с. 279].

У пісні «Мышиные ушки» цими квітами (більш відома назва *мишачих вушок – незабудки*) підкреслюються вірність і відданість дівчини коханому, що сильно сумує за ним: «В поле травы – там «ушки мышиные» рву я, / Но корзины моей не смогла я набрать. / О любимом моем все вздыхаю, тоскуя, / И корзину кладу у дороги опять…» [10, с. 25].

Лотос, що асоціюється з красою та пов'язується з чистотою [4, с. 201], створює «атмосферу» для подальшого зображення дівчини, неначе уточняючи її портрет у такому контексті: «Там, где плотина сжимает наш пруд, / Лотосы там с тростниками растут. / Есть здесь прекрасная дева одна…» [10, с. 112].

Як бачимо, потужним чинником створення підтексту є звернення до символічного й знакового світу флори, де назви квітів, дерев і плодів поглиблюють та увиразнюють смисл поетичного твору, граючи різноманітними відтінками значень.

Відомим є значний вплив збірки «Ши цзін» на становлення китайської літератури зокрема та східної літератури загалом, і можливо, саме в цьому криються витоки особливої підтекстовості як і китайської літератури (особливо класичної поезії) зокрема, так і східної культури взагалі. Тож перші звернення до системи знаків і символів, у тому числі світу флори, спостерігаємо саме в книзі пісень.

Згадаймо, для прикладу, творчість відомого китайського поета танської епохи Ван Вея (701–761 рр.), де настроєвість віршованих рядків часто сугерується образами рослинного світу. Так, мінорний тон твору «Беседка в бамбуковой роще» посилюється образом пустинного гаю *бамбука*, що традиційно символізує щастя [4, с. 19]: «В пустынной чаще бамбука / Свищу, пою. / На цине играю, тешу / Ночную тьму. / Безвестен людям отшельник / В лесном краю, / И только луна приходит / Светить ему» [9, с. 72]. Або у творі «Волны под ивами» світлий сум розлуки зринає із знаковим образом *верби*, яка, власне, і несе в собі цю інформацію [див.: 4, с. 125]: «Пышнолистые ивы / Склонились чредою двойной; / Ниспадают их тени, / Ныряют, играют с волной. / Здесь не то что в столице, / На Дворцовом канале весной, / Где тоску расставанья

/ Растравляет ветр озорной» [9, с. 71]. У такий спосіб образи флори не лише стають образами зображення в процесі словесного живописання, яким славиться Ван Вей, а несуть символічне смислове й знакове навантаження, що увиразнюють думку, настрій, почуття чи емоцію.

У той же час, враховуючи потужний зв'язок між образотворчим мистецтвом і літературою в китайському мистецтві, варто згадати й про один з основних та найкрупніших жанрів традиційного китайського живопису –хуа-няо («квіти-птахи»), що присвячений зображенню рослин, квітів, трав, тварин, комах та риб. Картини часто мають прихований смисл, що створюється, до речі, через використання усталених і відомих знакових значень різноманітних представників флори й фауни. Очевидно, саме в цьому криється особливе світосприймання та світовідчуття китайців, і вже перші ознаки такого особливого світорозуміння вбачаємо в «Ши цзіні». Адже не випадково В. Васільєв розглядав цю пам'ятку «як засаду всього розвитку китайського духу, *цзін* переважно» [1, с. 120], а це, у свою чергу, тісно прив'язується до розвитку самобутнього мистецтва та оригінальної культури.

Отже, відома китайська літературна пам'ятка «Ши цзін» відзначається яскраво вираженою підтекстовістю, що в першу чергу пов'язується з символічністю й знаковістю образів, які несуть у собі певні значення та смисли. Зокрема, до таких образів належать флористичні образи, що несуть у собі приховані смисли, які й посилюють інформативність чи настроєвість того чи того твору книги пісень. Ця виразна підтекстова особливість розглянутої поетичної антології дає змогу припустити, що витоки підтексту як однієї з важливих і ключових ознак китайської літератури сходять до книги пісень, де образи-символи, образи-знаки грають своїми значеннями та їх відтінками.

Література:

1. Васильев В. П. Очерк истории китайской литературы / В. П. Васильев ; Переиздание на русском и китайском языках ; Перевод на китайский язык Янь Годуна ; Ответственный редактор А. А. Родионов. – СПб. : Институт Конфуция в СПбГУ, 2013. – 328, [6] с.
2. Малявин В. Китайская цивилизация / Владимир Малявин. – М. : ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография» : ООО «Издательство Астраль» : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 627, [4] с. : ил., карт.
3. Рахманин О. Из китайских блокнотов: О культуре, традициях, обычаях Китая / О. Рахманин. – Издание второе, дополненное. – М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1984. –118, [2] с.
4. Трессидер Дж. Словарь символов / Дж. Трессидер ; Пер. с англ. С. Палько. – М. : Гранд : ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 443,[1] с. : ил.
5. Федоренко Н. Китайские записи / Н. Федоренко. – М. : Советский писатель, 1955. – 534, [2] с.
6. Федоренко Н. Т. Древние памятники китайской литературы / Н. Т. Федоренко. – М. : НАУКА ; Главная редакция восточной литературы, 1978. – 318, [2] с.
7. Энциклопедия китайских символов (Восточный символизм) / Сост. К. А. Вильямс ; перевод с англ. – М. : Издательство В. П. Царёва, 2001. – 436 с. – (Серия «Символы»).

Ілюстративний матеріал:

8. Конфуций. Лунь Юй / Конфуций. – М. : Восточная литература, 2001. – 168 с.
9. Поэзия эпохи Тан (VII–X вв.) / Пер. с кит. ; Ред. кол. Л. Делюсин, Т. Редько, В. Сорокин и др. ; Сост. и вступ. статья Л. Эйдлина. – М. : Худож. лит., 1987. – 478, [2] с.
10. Шицзин: Книга песен и гимнов / Перевод с кит. А. Штукина ; Подгот. текста и вступ. ст. Н. Федоренко ; Коммент. А. Штукина. – М. : Художественная литература, 1987. – 350, [2] с.

УДК 811.161.2'373.2 (043)

М. М. Цілина,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ

ПРОПРІАТИВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ПАМ'ЯТОК XIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.

Наукову розвідку присвячено дослідженню найменувань літературних пам'яток XIII – першої половини XVI ст. Охарактеризовано їх структуру, розглянуто особливості семантики та варіативності цих онімів. У назвах також прослідковано мовні процеси, властиві для староукраїнської мови того періоду.

***Ключові слова**: ідеоніми; бібліоніми; пропріативні класи; ономастичний маркер.*

ПРОПРИАТИВЫ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ XIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНЫ XVI В.

Научная статья посвящена исследованию наименований литературных произведений XIII – первой половины XVI в. Охарактеризована их структура, рассмотрены особенности семантики и вариативности этих онимов. В названиях также прослежены языковые процессы, характерные для староукраинского языка того периода.

***Ключевые слова**: идеонимы; библионимы; проприативные классы; ономастический маркер.*

PROPRIATIVES OF LITERARY MONUMENTS OF XIII – THE FIRST HALF XVI CT.

Scientific exploration is devoted to research items literary monuments of XIII – the first half of the sixteenth century. Characterized their structure and semantics of the features of the variability of these onims. The names also followed linguistic processes inherent to old Ukrainian language of this period.

One of the unexplored areas of onomastics is ideonimiya, represented countless different categories of proper names that have referents in intellectual, ideological and artistic sphere of human activity. In particular, not quite mastered it still such sector as biblionimiya. Attention to research different aspects of the study were taken title: the semiotic, lingvopoetic, stylistic, syntaxis... But the most onims to refer to works of fiction such quantity that, of course, it would refill filing onomastic studies. Considers necessary to carry out scientific research in this area, considered the name of literary monuments of most mysterious period in the history of Ukraine – XIII – first half of the sixteenth century. Which the researchers associated with the time fall of Kyivan Rus, the Mongol-Tatar invasion and the appearance of these areas autonomous principalities.

Analyzed name to refer to literary monuments of XIII – the first half of the sixteenth century can say that almost all of them are multi-component, have at least two components. The structure of these names are onomastics markers indicating the genre of the work and different classes of onims – makrotoponims, eklezionims, antroponims, gidronims, oronims, ethnonims that is most often associated with the title authors or compilers (translators), the place of their writing or finding. Quite often (especially in oratorical works, folklore) in such propriatyves meet a variety of tropes, most epithets, metaphors and personification.

***Key words**: ideonims; biblionims; propriaty classes; onomastic marker.*

© М. М. Цілина, 2017

Однією з малодосліджених галузей ономастики є ідеонімія, репрезентована незліченною кількістю «різних категорій власних назв, що мають денотати в розумовій, ідеологічній і художній сфері людської діяльності» [15, с. 61]. Зокрема, не досить освоєним дотепер залишається такий її сектор, як ***бібліонімія***, хоча деякі теоретичні засади цього пропріативного класу все ж розглядалися, зокрема, російськими ученими З. Блисковським [1], Є. Джанджаковою [5], С. Кржижановським [10], Н. Кожиною [9]. В українській ономастиці назва-заголовок стала об'єктом дослідження Л. Бойка [2], Л. Грицюк [3], О. Траченка [17], Т. Желтоногової [8] та ін. До уваги в наукових розвідках бралися різні аспекти вивчення заголовка: семіотичні, лінгвопоетичні, стилістичні, синтаксичні… Однак самих онімів на позначення творів художньої літератури така кількість, що, звичайно, бажано було б доповнити картотеку ономастичних студій. Вважаємо необхідним здійснити науковий пошук у цій сфері, розглянувши найменування літературних пам'яток найбільш загадкового в історії України періоду – XIII – першої половини XVI ст., котрий учені пов'язують із часом занепаду Київської Русі, монголо-татарською навалою і появою на цих територіях удільних князівств.

Однією з найдавніших пам'яток староукраїнської мови вважають *Кам'яно-Струмелівське євангеліє* (1411), у якому зафіксовано: «Року 1411 написана ця книга, що називається «Євангеліє тетр» у богоспасенному місті Кам'янці Струмило вій многогрішним і недостойним Тимофієм Павловичем» [7]. Таким чином, бачимо, що найменування первинно було іншим і вказувало на літургічне чотириєвангеліє, тобто складалося з чотирьох частин. Однак з плином часу, очевидно, для ідентифікації цієї пам'ятки, невідомим автором присвоєно найменування від назви міста, де було написано книгу.

Праця над пам'яткою *Пересопницьке євангеліє* тривала п'ять років і була закінчена в 1561 р. у Пересопницькому монастирі, від якого й походить назва.

Крехівський апостол – визначна рукописна пам'ятка української мови 2-ї пол. 16 ст. (після 1563). Знайдений у Крехівському монастирі на Львівщині, від назви якого й походить його найменування. Пам'ятку виявив і подав про неї відомості Й. Боцян, детально описав І. Огієнко. *Крехівський апостол* – анонімний творчий переклад (із значними скороченнями або доповненнями тексту оригіналу) апостольських діянь та послань з Радзивіллівської Біблії 1563 р. Джерелами для перекладу були також польський Новий Завіт 1556 р. М. Шарфенбергера, церковнослов'янські та грецькі тексти, *Апостол* Франциска Скорини 1525 р. *«Апостол»* у пропріативі вказує на богослужебну книгу з частиною книг Нового Завіту, себто своєрідне зібрання, ще й перекладне, з мовного боку це ономастичний маркер.

У *«Чеській граматиці»* Яна Благослава, написаній у 1571 р., була вміщена перша публікація літературного запису української пісні про Стефана Воєводу – *«Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш»*. Онім на позначення пісні має два звертання до річки, з погляду ономастики – гідроніми. Сама річка має персоніфіковані риси, позаяк тече смутно. До неї звертаються з питанням чому смутен течеш, проте орфографічно це не виявляється, оскільки немає знака питання. А може, це риторичне питання? Постає і ще одне питання? Чому у пісні згадана річка Дунай? Цю назву можемо поєднати з автохтонною теорією походження слов'ян. Зокрема, значна кількість учених-мовознавців, істориків, відстоює точку зору про те, що «середньодунайський регіон і є найдавнішою територією формування слов'янських племен. Цим пояснюється і той факт, що на образ Дунаю часто натрапляємо у старовинних народних піснях, календарному та обрядовому фольклорі майже всіх слов'янських народів, більшість з яких не була з ним пов'язана ні історично, ні географічно» [11, с. 17].

У другій половині XIII ст. було створено *Галицько-Волинський літопис*. Його назва походить від оніма на позначення князівства (Галицько-Волинське), що було на той час одним із найбагатших і наймогутніших. Звичайно, прозора мотивація пропріатива не оминула й указівку на ономастичний маркер, у цьому випадку – жанровий визначник «літопис». Відомо, що ця пам'ятка мала декілька списків, тобто редакцій. Найдосконаліший з них – *Іпатський*, чи *Іпатіївський*. Назва походить від еклезіоніма *Іпатський, Іпатіївський*, що належить монастирю біля міста Костроми – давнього місця зберігання рукопису. Ще відомий *Хлєбніковський* список (колись належав коломенському купцю Хлєбникову).

Як відомо, цей літопис складається з двох самостійних частин Галицької і Волинської. В основу найменувань, бачимо, лягли макротопоніми, а саме – назви земель, областей, територій, що входили до складу об'єднаного князівства. Галицька частина літопису в науковій літературі має назву *Літописець Данила Галицького*. Ім'я Данила Галицького тут уживане як ключове, як особи, що була не тільки князем, а й мужнім і відважним воїном, владним правителем, мудрим дипломатом. Тобто основні події розвиваються навколо його постаті. Інша частина «літописець» була, до речі, поширеною у тогочасних найменуваннях. Згадаймо відомого Нестора-літописця. Прикладка «літописець» тут є вказівкою на Нестора як на писаря, особу, що фіксувала історичні події. У найменуванні літописної частини йдеться дещо про інше. Дефініція цього слова, на нашу думку, тісно пов'язана з жанром літопису, є синонімічною до нього, таким чином уживаючись у значенні інтеграційного жанру, що поєднує в собі і легенду, і вояцьку повість, і житіє святого, і розмаїті документи тощо. Як зазначає Леонід Махновець, «Літопис руський», що належав Іпатському монастирю, мав колись заголовок *ЛѢтописець руский*. Цей рукопис містив нотатку XVII ст. на звороті першого аркуша: «Книга Ипатцкого монастыря летописец о княжениі» [12]. Якщо «Літопис руський» і «ЛѢтописець руский» є синонімами, то *летописец* на нотатці має значення опису, розповіді. За давньоруським правописом у слові *лѢтописець* вживалася ***Ѣ***, що на власне українському ґрунті стала літерою ***і***, а *летописец* на нотатці, можливо, російською рефлексією цієї букви чи, як зазначає І. Огієнко, «це риса північноукраїнська, спільна з білоруською, наприклад: *немий, беда, цена, вѢщий – вещуючи, бѢгаючи – бегутъ, грѢхъ – згрішили*» [13].

Друга частина – *Волинський літопис* – присвячена внутрішнім подіям Волинського князівства, від назви якого й походить. Онім є вторинним, як вторинним є і його похідне найменування.

З-поміж західноруських літописів найближче до української історіографії є *Супрасльський список*. Назва мотивована найменуванням Супрасльського Благовіщенського монастиря. Супрасльський список складається із трьох частин, кожна з яких також має свою назву. Перша – *«Сказаніе о вѢрных святых князей руських»*. «Сказання» у давній літературі означувало прозовий твір легендарно-історичного змісту [16]. Отже, з мовного погляду маємо ономастичний маркер. Окрім цього, у багатокомпонентному утворенні, побудованому на кшталт словосполучення, знаходимо три прикметники-означення до князей – *вѢрных, святых, руських*, що функціонують як епітети. Є ще й інше найменування цієї частини – *«Избраніе лѢтописанія изложено вкратце»* – компіляція з давньокиївських, новгородських і московських літописів, тому й іменується «избраніе», тобто зібрання. Це є основне слово-ономастичний маркер, однак вектор самої назви в цілому характеризує структуру літопису. Опріч наявного синтезу різних літописних традицій, онім репрезетнує стислість викладу, через це й маємо «изложено вкратце».

У другій частині *«ЛѢтописец великых князей литовских»* зустрічаємо вже знайоме *ЛѢтописец*, що вживається як літопис. Побудова цього пропріатива схожа до структурної організації назви першої частини, проте вже акцентується на князях литовських, яких метафорично названо великими, напевно, за масштабністю благих діянь. Тут привертає увагу оповідання *«О Подольской земли»* – про завоювання Поділля литовськими князями, братами Корятовичами. Онім указує на тему твору, починається прийменником і має макротопонім у своєму складі.

«Похвала о великом князи ВитовтѢ», що є наступною частиною, відрізняється, як зазначають дослідники, від загальної текстології літопису [4, с. 94], літературними ознаками, на що, перш за все, вказує саме найменування. Жанровий визначник «похвала» пов'язує тему твору з подібними пам'ятками ораторського стилю, згадаймо для порівняння хоча б найвідоміші *«Слово о законѢ и благодати»* Іларіона чи відомі послання Кирила Туровського… Проте структура найменувань творів попередників, безсумнівно, була іншою. Ономастичний маркер «похвала» одразу вводить будь-якого читача в курс справи, акцентує не на тематичну, а на ідейну канву в частині – показати національно-політичну незалежність Литви від Польщі.

У Супрасльському списку вміщено невеликий літопис *«Начало руськых князей Рускаго княженья»*, який прийнято називати *Коротким Київським літописом*. Хоч його було складено у XVI ст., однак події, охоплені у ньому, – від 862 до 1515 року [4, с. 95]. Як бачимо, автор твору намагався поглянути до витоків Київської Русі, початків князювання, тому опорним в онімі є слово «начало». З-поміж інших елементів у структурі найменування зустрічаємо етнонімну назву «Рускаго княженья».

І так само етнонімне руськых (князей). Слід зазначити їх різні правописні особливості: перше пишеться з великої літери, бо, очевидно, малася на увазі саме Київська Русь як держава, князівство тощо.

До того ж періоду належать два твори, написані на Закарпатті. Назва *Мукачівський літопис* відастіонімного походження. Пропріатив має ще й інше найменування – *«Хронологія»*. *Хронологія* (від грец. χρόνος – час і λόγος – вчення) – послідовність історичних подій у часі; часослів'я, опис і вивчення того, як саме відбувалися певні події в часі (історично) [6]. Мова, безперечно, йде про жанр. У цьому руслі варто зазначити, що паралельно з цим жанром функціонував і жанр хроніки. *Хро́ніка* (грец. chronikós – зв'язаний із часом) – різновид історичної літератури, зібрання записів з викладом найважливіших подій того чи іншого періоду в хронологічному порядку [6]. До речі, слід зауважити, що вже згадувана нами друга частина *«Супрасльського списку»* мала назву *«Хроніка Биховця»*, котра, поряд з ономастичним маркером, містила й ім'я автора.

Своєрідним продовженням Мукачівського літопису є *«Краткое лѢтословіе о монастыри чина св. Василія Великого на горѢ Чернецкой сущем, еже показует в которое лѢто начался, кто в нем игуменом был, что достопамятного под каждым сталося, от лѢта 1458 изобретенное в листохранилищи монастиря Мукачевского»*. Ключовим жанровим показником у цьому найменуванны виступає «лѢтословіе», що продовжує синонімічний ряд до згадуваних «літопис», «хроніка», «хронологія». Слово за побудовою складне і у другій частині не позбавлене певної стилістичної конотації: основа **-словіе** підкреслює різностильовий виклад подій у творі. Прикметник «краткое» указує на структуру пам'ятки – події в літописі викладено побіжно. Окрім цього, автор скрупульозно деталізує в онімі усі основні моменти викладу змісту, а саме: назву монастиря, гори, де був розміщений церковний об'єкт, його заснування, основні події і визначних осіб, пов'язаних із цією святинею. Лінгвістичний пошук дозволяє знайти у найменуванні еклезіонім, оронім та астіонім.

Звичайно, белетристиконім в цілому вражає своєю словесною монументальністю, попри те, що вважається «кратким». Однак варто зауважити, що у попередній період Київської Русі великі за обсягом багатокомпонентні назви були нормою. Порівняймо хоча б з *«Се повести времяньных лѢт, откуду есть пошла Руськая земля, кто в КыевѢ нача первее княжити, и откуду Руськая земля стала есть»* та ін. Питання економії мовних засобів у ті часи не було актуальним. Якраз навпаки, автори намагалися якомога більше у своїх ідеонімах сконденсувати основні віхи подієвого розмаїття творів.

Твори досліджуваного періоду, як бачимо, згадують про литовських, руських князів. І. Огієнко у цьому контексті зазначає: «…наша українська літературна мова, мова руська, стала помалу навіть офіційною мовою Литовсько-руської держави: цією мовою писано по канцеляріях урядові акти, суджено по судах, вона була навіть домовою мовою деяких литовських князів, нею ж написаний і збірник тодішніх правних постанов, т. зв. Статут Литовський 1529 року, пізніші видання 1566 і 1588 років. У цьому Статуті навіть правно забезпечено українську мову, як мову офіційну держави: «А писаръ земъский маєтъ поруску литерами и словы рускими вси листы, выписы и позвы писати, а не иншимъ єзыкомъ и словы». Цією ж українською літературною мовою трохи давніш був написаний і т. зв. Судебник великого князя Казимира IV 1468 р., за яким суджено скрізь, а навіть у Кракові» [14]. Таким чином, Литовсько-руська доба аж ніяк не завадила, а лише сприяла утвердженню статусу української мови як літературної. Щодо пропріативів на позначення документів, то можна стверджувати абсолютний конотативний зміст, укладений у діловодну термінологію. Ономастичний маркери «статут», «судебник» тут поширюються лише чіткою хронологією і вказівкою на князя чи державу, котрим належить відповідний документ. Очевидним є стилістичний уплив: твори є зразками офіційно-ділового стилю.

«Слово о погибели Руськыя земли», створене у середині XIII ст., як зазначають учені, є безпосереднім образним перегуком зі «Словом о полку Ігоревім» [4, с. 98] – ранішою, давньоруською пам'яткою (1185). І це можна сказати не лише про ідейно-змістове наповнення творів, а й про подібність утворення їх найменувань. *«Слово о пълку ИгоревѢ, Игоря, сына Святъславля, внука Ольгова»* – назва хронологічно першої пам'ятки на титульній сторінці. «Словом» здебільшого називали свої твори представники ораторського мистецтва. Обидва оніми – багатокомпонентні, утворені на зразок словосполучення на основі підрядного зв'язку керування: *Слово* про що? *о погибели*; *о погибели* чого? *Руськыя земли* і *Слово* про що? *о полку*; *о полку* про чийого? *Ігоревім*; *Ігоря* якого? *сына Святъславля, внука Ольгова*. Хоча, як бачимо, з останнього прикладу, підрядний зв'язок узгодження тут також представлено. Щодо лексичного наповнення пропріативів можна сказати про властиву ораторському стилю вживаність слів у переносному значенні, себто використанні тропеїстики. Зокрема, йдеться про лексему «погибель», що нетрадиційно застосовується до Руської землі. Вважаємо це виявом поетичного уособлення, адже гине все живе, а землю можна спустошити. Руська земля у контексті найменування вживається у значенні території, де жили русичі, спадкоємці жителів Київської Русі, є макротопонімом. Очевидно, на час написання твору, ця велика держава була спустошена нашестям ординської навали, не функціонувала як єдина країна, була на межі розпаду на удільні князівства, що дуже непокоїло автора, котрий уболівав за її майбутню долю.

У «Слові о полку Ігоревім» зафіксовано, крім жанрового маркера, тему, але без указівки на конкретні події, можливо, метафорично, а також конкретизовано особу князя за його родоводом. Цей онім, відкинувши у своїй структурі ознаки походження Ігоря, так і дійшов до нас, лише з деякими фонетичними змінами. Тому сучасна назва – «Слово о полку Ігоревім». Постає питання, чому саме Ігорів полк, не дружина чи військо…? Напевно, слово вжито не у прямому значенні полку як військової одиниці, а із семою великої кількості кого-, чого-небудь. Порівняємо прислів'я «Нашого полку прибуло» – нас стало більше, збільшилося таких людей, як ми. У цю лексему укладено однин з ідейних постулатів автора – єднання задля перемоги, адже Ігор, як відомо, пішов у похід з об'єднаним військом свого брата Всеволода, сина Володимира та небожа Святослава.

Розглядаючи тему настрою русичів під ординським ярмом, слід згадати ще *«Слово о ЛазаревѢ воскресеніи»* – апокрифічний твір про визволення Ісусом Христом із пекла завітних праотців. Його назва, окрім жанрового маркера слово, містить ім'я праведника і віддієслівний іменник «воскресеніе» з абстрактним значенням. Проте ідейно-тематичне наповнення поеми не слід трактувати, просто з'ясовуючи структурні елементи белетристиконіма. Найменування є символічним,

потребує детального декодування, яке можна здійснити лише після прочитання твору. І. Франко, ґрунтовно досліджуючи поему, у наріканнях праведників вбачав відгомін настроїв русичів під монголо-татарським ігом, а в словах Христа – їх надії на «кращу будущину» [18, т. 32, с. 35–111].

Видатною пам'яткою давньоруського агіографічного письменства вважається *«Києво-Печерський патерик»*. *Патерикú* (грец. paterikon, лат. vita patrum від pater – батько) – життєписи і повчання святих отців Церкви, збірники оповідань про життя християнських святих отців [6]. «Києво-Печерський патерик» уміщував цикл легенд, оповідань про життя саме київських ченців і був спрямований на прославлення Києво-Печерської лаври, найменування якої і стало первинним для назви патерика. Є декілька редакцій цього збірника – *Арсеніївська*, виконана за задумом єпископа Арсенія Тверського, від імені якого і походить, *Касіянівські* – створені за наказом інока Касіяна, що теж мотивуються антропонімом.

Таким чином, проаналізувавши назви на позначення літературних пам'яток XIII – першої половини XVI ст., можемо стверджувати, що майже всі вони багатокомпонентні, тобто мають як мінімум два складники. У структуру цих назв входять ономастичні маркери із указівкою на жанр твору, а також різні класи онімів – макротопоніми, еклезіоніми, антропоніми, гідроніми, омоніми, етноніми, що найчастіше пов'язують заголовок із авторами чи укладачами (перекладачами), місцем їхнього написання чи знаходження. Непоодиноко (особливо в ораторських творах, фольклорі) у таких пропріативах зустрічаються різноманітні тропи, найчастіше епітети, метафори й персоніфікації.

Література:

1. Блисковский З. Д. Муки заголовка / З. Д. Блисковский. – М., 1981. – 111с.
2. Бойко Л. Б. Особенности функционирования названий в текстах с различными коммуникативными заданиями / Л. Б. Бойко. – Автореф. дис…. канд.. филол. наук. – Одесса, 1989.
3. Грицюк Л. Ф. Семиотические и лингвопоэтические особенности заголовков стихотворных произведений / Л. Ф. Грицюк. – Автореф. дис…. канд.. филол. наук. – К., 1985. – 24 с.
4. Давня українська література : Підручник / За ред. М. С. Грицая. – К. : Вища школа, 1989. – 414 с.
5. Джанджакова Е. В. О поетике заглавий / Е. В. Джанджакова // Лингвистика и поэтика. – М., 1979. – С. 207–214.
6. Електронний ресурс. – Режим доступу : // uk. wikipedia.org / wiki.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу : kambuzka czb.edukit.lviv.ua / bibliotechni_vidannya / informacijni_vidannya / kamyanechchina istoriya kuljtura turizm.
8. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту : Автореф. дис… канд.. філол. н. / Т. В. Желтоногова – Кіровоград, 2004.
9. Кожина Н. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии / Н. Кожина // Проблемы структурной лингвистики: сб. научных трудов. – М., 1980.
10. Кржижановский С. Поэтика заглавий / С. Кржижановский. – М. : Никитские субботники, 1931. – 32 с.
11. Леута О. І. Старослов'янська мова / О. І. Леута. – К. : Вища школа, 2001.
12. Махновець Л. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. Ред. О.Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – 591 с.
13. Огієнко І. Історія української літературної мови [Електронний ресурс] / І. Огієнко. – К., 2001. – Режим доступу : // litopys. org.ua / ohukr / ohu. htm.
14. Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський Апостол / І. Огієнко. – Т.1–2. – Варшава, 1930.
15. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
16. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.ukrlit.vn.ua / info / dict / gmb 7m.htm.
17. Траченко О. Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (на материале англоязычного рассказа): автореф. дис…. канд.. филол. наук: 10. 02.04 – германские языки. – К., 1984. – 24 с.
18. Франко І. Я. Слово о Лазарев воскресеніи: Староруська поема на апокрифічні теми / І. Я. Франко // Зібр. Творів: У 50 т. – Т. 32. – С. 55–111.

УДК811.111

О. Я. Чепіль,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НІМЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз особливостей комунікативної поведінки німецької спільноти у стандартних ситуаціях ділового спілкування за допомогою ситуативної моделі Й. Стерніна, загальнонаукових методів дослідження та методу контрастивного аналізу зокрема. Ефективність міжкультурної мовної комунікації розглядається через призму культурних чинників, які визначають не лише сегменти мовного коду, але й усі складові процесу комунікації: принципи, норми, комунікативні стратегії і тактики, тип кодової системи: вербальну та невербальну.

Ключові слова: *комунікативна поведінка, комунікативні норми, комунікативна особистість,національна специфіка, ділове спілкування.*

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СПЕЦИФИКИ КОММУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕМЦЕВ В ДЕЛОВОМ ОБЩЕНИИ

В статье представлен глубокий анализ особенностей коммуникативного поведения немцев в стандартных ситуациях делового общения, применив ситуативную модель Й. Стернина, общенаучных методов исследования и метода конрастивного анализа, в часности.

Ключевые слова: *коммуникативное поведение, коммуникативные нормы, коммуникативная личность, национальная специфика, деловое общение.*

NATIONAL PECULIARITIES OF GERMANS' COMMUNICATIVE BEHAVIOUR IN BUSINESS COMMUNICATION

A thorough analysis of the peculiarities of Germans' communicative behavior by means of Y. Sternin's situation model in business communication has been made in this article. The variety of general scientific methods and the method of contrastive analysis in particular have been applied to fulfill the objectives of the article. The effectiveness of intercultural communication is to be viewed through cultural factors determining therefore not only language code segments but all other constituent parts of communication, such as its principles, norms, communicative strategies and tactics, code system: verbal and non-verbal. The main object of the process of communication is a human being that belongs to a certain cultural group of people united

© О. Я. Чепіль, 2017

by a common language and culture and acts as a communicative personality. The key characteristics of the communicative personality are as follows: motivational, cognitive and functional. The article deals with the functional characteristic. It determines both verbal and non-verbal means of communication according to the main laws of communication, its maxims and rules of etiquette.

Key words: *communicative behavior, communicative norms, communicative personality, national peculiarities, business communication.*

Вступ. У центрі міжкультурної комунікації знаходяться представники різних лінгвокультур. Незалежно від того, хто виступає джерелом інформації і, відповідно, є її адресантом, або – кому призначене повідомлення і виконує при цьому функцію адресата, обидва виступають носіями унікальних лінгвокультурних спільнот, які демонструють моделі комунікативної поведінки своєї культури.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зважаючи на накопичений інформаційний ресурс зразків комунікативних ситуацій представників німецької спільноти у різних суспільно-екномічних сферах, вважаємо недостатньо розкритим питання системного аналізу комунікативної поведінки німецької спільноти та методології її опису у діловому спілкуванні. З огляду на авторитетну позицію ФРН у Європейському Союзі, значні інтеграційні звязки із Україною, підтримку України на міжнародній арені та перспективи тісної співпраці у науковій, екномічній та соціо-культурній сферах, дослідження особливостей комунікативної поведінки німецької спільноти у діловому спілкуванні – є особливо актуальним.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей міжкультурної комунікації присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема С. Г. Агапова, Ф. С. Бацевича, Є. М. Верещагіна, П. М. Донець, В. Г. Костомарова, В. В. Красних, Г. Г. Почепцова, Т. Б. Фрік, О. В. Яшенкової.

Дослідження комунікативної особистості як продукту і носія лінгвокультури розглядаються у працях Ф. Бацевича, Ю. Караулова, О. Тарасової, О. Леонтьєва, Й. Стерніна, О. Яшенкової. Особлива увага була приділена доробкам сучасного дослідження Х. Леонтій « Deutsch -Ukrainische Wirtschafts – Kommunikation» (Etnographisch – gesprächsanalytische Fallstudien), присвяченої дослідженню німецько-української економічної комунікації з позиції етнографічного та мовного аналізу двох культур.

Завдання цієї статті полягає у дослідженні методології національних особливостей комунікативної поведінки німецької спільноти у діловому спілкуванні та здійсненні системного аналізу її опису. Незважаючи на недостатність моделей опису комунікативної поведінки, було розглянуто три моделі її опису, представлені М. Севіл-Тройк, Ф. Бацевичем та Й. Стерніним. У цій статті було використано ситуативну модель комплексного опису комунікативної поведінки учасників спілкування, запропоновану Й. Стерніним за допомогою загальнонаукових методів дослідження та методу контрастивного аналізу зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність міжкультурної мовної комунікації розглядається через призму культурних чинників, які визначають не лише сегменти мовного коду, але й усі складові процесу комунікації: принципи, норми, комунікативні стратегії і тактики, тип кодової системи: вербальну та невербальну.

Головним суб'єктом мовної комунікації є « людина, яка належить до певної лінгво-культурної групи людей, обєднаних мовою та культурою, – і реалізує себе у процесі інформаційного обміну як комуніктивна особистість» [7, с. 191–192].

Базовими параметрами, які характеризують комунікативну особистість є : мотиваційний, когнітивний та функціональний.

З огляду на завдання та мету цієї статті, розглядаємо функціональний параметр, який передбачає володіння як вербальними так і невербальними засобами спілкування, їх уміле використання у відповідності до основних законів спілкування, максим втілення та правил етикету.

Ключовою характеристикою комунікативної особистості є її комунікативна поведінка. Сучасна укранська дослідниця О. Яшенкова розглядає її як « сукупність норм і традицій спілкування певної лінгвокультурної спільноти, що реалізується в комунікації» [7, с. 197]. Логічним вважаємо її розподіл на нормативну комунікативну поведінку та ненормативну комунікатвну поведінку, у випадку недотримання комунікативних норм.

Комунікативні норми складають визначені правила комунікативної поведінки, прийнятні у певній лінгвокультурній спільноті. Відповідно норми комунікативної поведінки можливо класифікувати у чотири групи: загальнокультурні, ситуативні, групові та індивідуальні [7, с. 198–199].

Розглянемо особливості прояву цих комунікативних норм як складових комунікативної поведінки на прикладі німецькомовної спільноти. *Загальнокультурні норми* притаманні усій лінгвокультурній спільноті і передбачають слідування встановленим правилам ввічливості та етикету. Як правило, вони стосуються ситуацій із повсякденного життя, які відображають інтеракції людей. Як зазначає у своєму дослідженні Х. Леонтій, у представників німецької спільноти особливо вираженими є почуття поваги до іншої людини, доброзичливість, відсутність агресії, звичка вітатися до незнайомих людей в будинку, у ліфті, не очікуючи при цьому розвитку подальшої інтеракції [9]. На противагу українцям, у яких привітання спонукає до продовження розмови, або підтримання звичайної «Small talk». Обов'язковим атрибутом при вітанні або прощанні – є посмішка, а також особливе висловлювання вдячності за будь-які елементарні речі.

Ситуативні норми комунікативної поведінки обумовлюються певною екстралінгвістичною ситуацією та статусним характером учасників спілкування. Так, наприклад, якщо відбувається зміна ситуації спілкування – при цьому можлива зміна соціальних ролей та комуніктивної поведінки комунікантів. Зважаючи на статус комунікантів, розрізняють вертикальну та горизонтальну моделі комунікативної поведінки. Для представників німецької спільноти характерною є горизонтальна модель (рівний – рівний). Наприклад, у діловому спілкуванні керівник вітається із підлеглими за руку, цікавиться як справи, у манерах проявляє повагу. Крім того, на підприємстві все більше пропагується образ свободи, вільних стосунків, через вживання «duzen» (звернення на «ти», замість звернення на «Ви»), а також культура власного підприємства. На малих/середніх підприємствах – dress-code не строгий, одяг – як спосіб самовираження та власної індивідуальності [9].

Групові норми комунікативної поведінки. Вони притаманні певній субкультурі і проявляються відмінними рисами вербальної та невербальної комунікації. Групові норми комунікативної поведінки не є специфічними у представників німецької спільноти, оскільки у суспільстві є собливо виражена гендерна рівність чоловіків та жінок.

Індивідуальні норми комунікативної поведінки характеризують специфічні риси комунікативної поведінки та комунікативний досвід особистості і відображають відповідність або невідповідність загальнокультурним нормам.

Важливим аспектом етноспецифіки комунікативної поведінки є знання *комунікативного табу*, яке передбачає уникнення деяких тем, форм та використання мовних засобів у комунікативній ситуації. Для представників німецької спільноти неприйнятним є обговорення сфери приватного життя та фінансових статків. Натомість вони охоче обговорюють сферу політичного життя, надання благодійності тощо.

За допомогою методу контрастивного аналізу та застосувавши для аналізу етноспецифіки комунікативної поведінки німецької спільноти у діловому спілкуванні ситуативну модель опису Й. Стерніна, вдалося встановити форми прояву національної специфіки комунікативної поведінки німецької спільноти у діловому спілкуванні.

Особливості вербальної комунікативної поведінки у сфері телефонного спілкування може бути продемонстроване такими прикладами:

«*Magirus GmbH, Friedrich Treuer, Guten Tag.» // « Magirus GmbH, Treuer, Guten Tag».*

У стандартному привітанні можливі два варіанта, проте представлення свого імені разом із прізвищем є більш прийнятним. Привітання немає бути надто розгорнутим, адже може викликати певне роздратування через очікування на власну репліку.

Наприклад: *«Magirus GmbH, Abteilung Public Relation und Schulung, mein Name ist Melissa Meyer – Huberschmitz. Was kann ich für Sie tun?»* [10]

Ефективним є використання методу: «James Bond». *«Mein Name ist Bond, James Bond».*

Наприклад, такі звернення є найбільш оптимальними:

«*Guten Tag, Herr Franz – Friedrich Treuer, Magirus GmbH».*

«Guten Tag, Herr Franz – Treuer, Magirus GmbH» [10].

Національна специфіка вербальної комунікативної поведінки німецької спільноти у стандартних ситуаціях ділового спілкування характеризується прямолінійністю, відкритістю, послідовністю викладу думки, критикою, обгрунтуванням власної точки зору, вираженою формою ввічливості через використання форм Konjuktiv 2 у питальних реченнях.

Наприклад, використовуючи ввічливе звернення для повідомлення інформації, вживають форми Konjuktiv 2, Imperativ, Infinitiv, ввічливу форму займенника Sie:

– *Dürfte ich etwas dazu sagen?*

– *Entschuldigung, ich würde gern etwas dazu sagen.*

– *Zu diesem Punkt möchte ich gern Folgendes anmerken.*

– *Ich würde gerne eine Bemerkung zu diesem Thema machen.*

– *Erlauben Sie mir, dass ich Ihnen widerspreche.*

– *Denken Sie nur an...* [10]

Розглядаючи приклади ввічливого звернення через перебивання співрозмовника, відзначається обовязкове вживання слова *bitte*:

– *Bitte lassen Sie mich kurz noch meinen Gedanken zu Ende führen!*

– *Geben Sie mir bitte noch einige Sekunden!*

– *Einen Augenblick bitte, darf ich das noch eben abschließen?*

– *Einen Moment Geduld bitte, ich bin gleich fertig.* [10]

Вміння вести дискусію, аргументувати свою позицію, коректно представляти заперечення, або сумнів, вказувати спочатку на позитивну сторону, але лише потім на заперечення або критику, може бути продемонстровано такими прикладами:

– *Sie haben zwar Recht, aber ich meine trotzdem, dass....*

– *Ich verstehe, was Sie sagen, aber...*

– *Das stimmt zwar, aber....*

– *Ja, aber ich möchte doch darauf bestehen dass....*

– *Auf der einen Seite stimme ich Ihnen zu, wenn Sie sagen, dass...., aber auf der anderen Seite sollte man nicht außer Betracht lassen, dass....*

– *Mir bleiben da doch noch so einige Zweifel* [10].

Проявом комунікативної лакунарністі вербальної поведінки німців у порівнянні з українцями є політична коректність, яка передбачає заборону вживання певних слів, висловлювань в обговоренні, які можуть вказувати на гендерну або расову дискримінацію [11]. Прикладами таких висловлювань, які трактуються як дискримінаційні є такі:

– «Die Ausländer nehmen uns die Arbeitsplätze weg» (укр. «Іноземці забирають наші робочі місця»

– «Die Aussiedler bekommen Wohnungen und wir nicht» (укр. «Переселенці отримують житло, а ми – ні»).

– «Brasilianer sind große Ballkünstler, Frauen können nicht einparken, Rheinländer sind immer fröhlich und Jugendliche hängen nur rum – oder doch nicht?!» [12, с. 11].

До особливостей прояву етноспецифіки невербальної комунікативної поведінки можна віднести: невиражена надмірно жестикуляція, стриманість, темп мовлення – середній, артикуляція чітка, виклад повідомлення послідовний, аргументований, не перебивають співрозмовника, тон – нейтральний. У порівнянні з українцями, які перед початком ділових переговорів більше часу відводять для «Small talk», німці набагато швидше переходять до обговорення конкретної справи, що може здатися проявом бездушності або недостатньої поваги. Особливу увагу вони приділяють плануванню робочих справ, чітко розмежовують речі, які мають пріоритет; важливу роль відіграє «team work» – обговорення ділових справ із співробітниками. Високо цінуються власні ідеї, інноваційність мислення, а не лише знання справи. Прикладом ендемічності невербальної поведінки німців є стукання кістками пальців по столу під час обговорення на знак схвалення.

Для характеристики соціального символізму, що включає опис символіки одягу, подарунків, їжі, зовнішньості, грошей та матеріальних витрат тощо, були виявлені також певні етноспецифічні риси німецької спільноти. На противагу українцям, які надмірно приділяють увагу багатьом деталям зовнішнього вигляду, атрибутам зовнішності для формування власного іміджу, німці характеризуються більшою стриманністю, дотриманням нейтральності в одязі, охайності; надається перевага діловому костюму. Проте такі узагальнення не стосуються малих та середніх підприємств (напр. Immobilien Geschäft), в яких дресс-код – не такий строгий [9].

У питанні грошей та матеріальних витрат – проявляють ощадливість, ретельне планування бюджету; значну частину витрат планують на дітей (їх фізичний та інтелектуальний розвиток, престижні навчальні заклади), харчування, дозвілля.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, ми зробили спробу проаналізувати та навести приклади характерних особливостей комунікативної поведінки німецької спільноти у стандартних ситуаціях ділового спілкування за допомогою ситуативної моделі Й. Стерніна, яка у перспективі може бути використана для параметричного аналізу комунікативної поведінки. Відзначимо, що систематизація фактичного матеріалу для дослідження національно-культурної специфіки комуніктивної поведінки певного етносу є важливим завданням, оскільки як сама мова, комунікація так і суспільство перебувають у стані перманентних змін, відтак потребує нових методів та моделей опису.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344с.
2. Дейк ван Т.А., Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк; пер. с англ.: сб. работ/сост. В. В. Петров под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
4. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270с.
5. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійойвич Почепцов. – 2-ге вид. доп. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава, 2008. – 712 с.
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації :[навчальний посібник] / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 312с.
8. Craig R.T. Communication Theory as a Field / R.T. Craig // Communication Theory. – 1999. – Vol. 9. – P. 119–161.
9. Leontiy H. Deutsch-Ukrainische Wirtschafts-kommunikation / Halyna Leontiy// Etnographisch – gesprächsanalytische Fallstudien. – Wiesbaden : GWV Fachverlage GmbH, 2009. – 507 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Materialien für den Unterricht: Arbeitswelt Kommunikative Fertigkeiten Discussion [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.wirtschaftsdeutsch.de. – Дата звернення: 05.01.2017.
11. Laura Momo: Ein Infofilm zu Rassismus [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.bpb.de/mediathek/197285/rasismus-begegnen. Дата звернення: 13.12.2016.
12. Werner Bergmann Was sind Vorurteile? // Informationen zur politischen Bildung. – Berlin. – № 271. – 2009. – S. 5–11.

УДК 81'42 : 82 – 92

О. А. Черниш,
Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЖАНРУ «СЛОВО РЕДАКТОРА»

Статтю присвячено розгляду лінгвостилістичної характеристики медіажанру «слово редактора». Проаналізовано інваріантні ознаки особливостей вживання фонетичних, графічних, лексико-стилістичних, образно-тропеїчних та синтактико-стилістичних засобів виразності, які надають текстам головних редакторів експресивності й суб'єктивного забарвлення, впливають на сприйняття та почуття читацької аудиторії.

Ключові слова: *мас-медійний дискурс, дискурс глянцевого журналу, медіажанр, засоби виразності.*

«ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕДИАЖАНРА «СЛОВО РЕДАКТОРА»

Статья посвящена рассмотрению лингвостилистической характеристики медиажанра «слово редактора». Проанализированы инвариантные признаки особенностей употребления фонетических, графических, лексико-стилистических, образно-тропеических и синтактико-стилистических средств выразительности, которые придают текстам главных редакторов экспрессивности и субъективной окраски, а также влияют на восприятие и чувства читательской аудитории.

Ключевые слова: *масс-медийный дискурс, дискурс глянцевого журнала, медиажанр, средства выразительности.*

«LINGUO STYLISTIC FEATURES OF THE «EDITOR'S WORD» MEDIA GENRE»

The article deals with the analysis of the «editor's word» media genre linguo stylistic aspect. The «editor's word» media genre is viewed as an independent syncretic genre of the glossy magazine discourse, which synthesizes the features of analytical and publicistic journalistic genres. It is influenced by media linguistic personality and functions in the mass media discourse. The distinguishing features of the genre embrace the infotainment goal, the editor's authorship, the female audience addressee and a set of invariant and variant compositional, linguo stylistic, strategic and tactic particularities. The invariant features are constituted by those unvaried lingual aspects, which are constantly repeated in all media texts analyzed. The invariant linguo stylistic features are reflected in the use of phonetic, graphic, lexical and syntactic expressive means and stylistic devices that are analysed in the article given.

Key words: *media genre, glossy magazine discourse, expressive means and stylistic devices.*

Основним джерелом отримання інформації в сучасному суспільстві є засоби медіа, які окреслюють події спільного минулого та соціальної теперішності, допомагають читачам сформувати власне сприйняття та визначення соціальної дійсності [3, с. 71]. Поступово медіа стають однією з найважливіших складових соціосистеми і творять її [4, с. 17]. З огляду на значний вплив мас-медіа на суспільство зростає нагальність вивчення окремих аспектів діяльності ЗМІ. Лінгвістика як наука про мову свій вектор дослідження вбачає в аналізі мас-медійного дискурсу, який реалізує рух соціальної думки та формує картину світу людини [2, с. 24].

Як і кожна сфера використання мови мас-медійний дискурс виробляє свої власні стійкі типи висловлень, які характеризуються спільною тематичною, композиційною та стилістичною домінантою, тобто мовленнєві жанри [1, с. 56]. Мас-медійний дискурс має розгалужену систему жанрів, яка перебуває у постійному розвитку за рахунок удосконалення форм і методів подачі інформації, заміщення одних жанрів іншими. З-поміж них вирізняється синкретичний медіажанр «слово редактора», який синтезує риси аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів журналістики.

Зазначений медіажанр створюється медійною мовною особистістю та характеризується сукупністю диференційних ознак як мовленнєвий конструкт, що має специфічне прагматичне підґрунтя, й вирізняється низкою інваріантних та варіативних мовних і мовленнєвих засобів. «Слово редактора» розглядається як самостійний медіажанр дискурсу глянцевого журналу на підставі його дистинктивних ознак: інформаційно-розважальної мети (базова ознака), авторства головного редактора, адресованості жіночій аудиторії, а також інваріантних та варіативних композиційних, лінгвостилістичних і лінгвокомунікативних характеристик [5, с. 4]. У нашій розвідці зосередимо увагу на лінгвостилістичних особливостях медіажанру.

Інваріантною ознакою лінгвостилістичної характеристики медіажанру «слово редактора» є вживання фонетичних, графічних, лексико-стилістичних, образно-тропеїчних та синтактико-стилістичних засобів виразності, які надають текстам головних редакторів змістовної виразності, експресивності, суб'єктивного забарвлення, впливають на сприйняття та почуття читацької аудиторії.

© О. А. Черниш, 2017

Медіажанру «слово редактора» притаманне особливе фонетичне втілення, що слугує засобом привертання уваги читацької аудиторії. У досліджуваному матеріалі найпоширенішими є такі фонетичні прийоми, як алітерація та асонанс, які використовуються для додаткового експресивного впливу, своєрідного музичного супроводу основної думки висловлювання, звукової організації повідомлення, надання йому мелодійності та благозвучності: (1) *«… Talk about **f**un, **f**earless **f**emales – what a day! …»* [Cosmopolitan: May, 2013]; (2) *«… In this issue of Vogue, we celebrate two very different kinds of shopping – the hugely expanding arena of online and traditional car-boot, each **p**erched at o**pp**osite ends of the sho**pp**ing s**p**ectrum …»* [Vogue: November, 2011]; (3) *«… The book that left the most powerful early print on me was To Kill a Mockingbird, which I've read over and over, it's nuance and m**ea**ning d**ee**pening with **ea**ch r**ea**d, the older I get …»* [Elle: January, 2011] тощо.

Візуальне увиразнення та естетична оформленість текстів медіажанру досягається за рахунок уживання графічних засобів виразності, які сприяють структуризації публікацій, створюють графічно виважену композицію медіатекстів та надають відчутної акцентуації повідомленням. Серед графічних засобів підсилення виразності окремих елементів тексту найчастіше використовуються:

– написання слів або частини тексту курсивом: (4) *«… Every year, during the making of this, our Personal Style Issue, I clock my own and wonder **what** it says about me …»* [Elle: October, 2012]);

– жирним наведенням: (5)*»… **One thing we hear from** those of you starting out on your career path is how daunting it can be to get your foot in the door …»* [Cosmopolitan: February, 2014]);

– подання окремих слів з великої літери або великими літерами з жирним наведенням або без нього: (6) *«… **IT'S NEVER BEEN BETTER** to be a young, single woman in America …»* [Marie Claire: February, 2014]), (7) *«Culture CLUB»* [Vogue: December, 2012]);

– використання буквиці великої та маленької літер: (8) *«…**t**here is a lot of nights when I've had to put on a dress and high heels», said Lena Dunham, looking out at the audience at our Women of the Year Awards on November 11 …»* [Glamour: January, 2014]), (9) *«… **I**n this month's Vogue, we look at a number of women who have forged their own distinctive style …»* [Vogue: July, 2011]) тощо.

Характерною рисою текстів медіажанру «слово редактора» є експресивно забарвлена лексика, що особливо яскраво проявляється у використанні авторських неологізмів та слів іншомовного походження (варваризмів), які відображають аксіологічні та культурні орієнтири адресанта, слугують влучним трансмітом думки автора. Для лаконічного, влучного та експресивного опису подій в текстах аналізованого медіажанру вживаються авторські неологізми, які є однією з важливих рис реалізації образу автора: (10) *«… Who better to clink glasses and share the love with than your **besties** at **Friendsgiving**? …»* [Cosmopolitan: November, 2013]; (11) *«... It is a season of extremes, from the intricate, ladylike clothes in Mario Testino's «Lady Luxe» – which sees the 5ft 11 in form of Karlie Kloss posing amid **baroque'n'roll** splendor – to the surreal vision of Mario Sorrenti...»* [Vogue: March, 2012]; (12) *«… How about we call someone who's a believer in equal rights and respect for personal choice something like a … **feminine-ista**. Kinda like **fashionista**! …»* [Elle: September, 2011]. Своєрідність творчої манери редакторів аналізованих глянцевих видань увиразнюється вживанням слів іншомовного походження (варваризмів): (13) *«… You will no doubt notice that a leather jacket seems to be the choice **du jour** of this crowd …»* [Vogue: December, 2011]; (14) *«… For many years since then, she has forged an independent career, producing her own work irrespective of the changes in the fashion **zeitgeist**, and the pictures that she shot for Vogue in the early Nineties are among some of my favourite commissions …»* [Vogue: March, 2014]; (15) *«… Personal style – our mantra, our **raison d'être**, what ELLE's fashion editors think about when pulling clothes for a story – is, on one level, self-evident. Whose style could you have but your own? …»* [Elle: October, 2012] тощо.

Медіажанр «слово редактора» характеризується стилістично маркованим втіленням, що досягається за рахунок використання різноманітних образно-тропеїчних засобів виразності:

– гіпербол: (16) *«… And we – the editorial we of ELLE – look at the new season, spring, which let's women find their best ideas of themselves, no matter whether their tastes run toward minimalist ease or '70s glam of blocking in **the boldest, brightest, most uplifting colors we've seen in a decade** …»* [Elle: March, 2011]);

– метафор: (17) *«… When we met up for our date, within minutes of sitting down (a little nervously, I'll admit, on my part), **she was peppering me with questions**, and we were hooting with so much laughter, the next table asked us to «tone it down» …»* [Cosmopolitan: August, 2013]);

– епітетів: (18) *«… I wasn't quite sure what to expect on my way to the restaurant that night, but it turned into a **stellar evening** …»* [Marie Claire: February, 2013]);

– порівнянь: (19) *«… **Fashion shifts as constantly as light**, but it is rare that one can offer up a delicious, succinct message, that makes perfect sense …»* [Vogue: August, 2012]);

– антитез: (20) *«… Make this your year **to dream big**, **even if you start small** …»* [Marie Claire: January, 2014];

– алюзій: (21) *«… For many women, of course, hard work isn't just something that «enhances» their lives; it defines them, **for better or worse**. in some ways, work is just like marriage **– we do it for richer or poorer, in sickness and in health, till death do us part** …»* [Elle: April, 2011] тощо.

Образно-тропеїчні засоби надають текстам досліджуваного медіажанру образності та апелюють до понятійно-емоційного сприйняття читацької аудиторії.

Медіажанру «слово редактора» характерні частотні випадки вживання синтактико-стилістичних засобів виразності, що наповнюють формальну структуру речення новим комунікативним змістом. В аналізованому медіажанрі широко вживаються:

– еліпсис: (22) *«… it's sometimes tough to get the roles you're fighting for when you're simultaneously fighting your own image – your own visage, in fact. **Looks like hers can get an actress in the door but can pin her down, too**…»* [Elle: July, 2011];

– умовчання: (23) *«… I don't think anyone should underestimate the power of their own voice **…** …»* [Glamour: January, 2014]);

– перелічення: (24) *« … There's always something on TV – There are networks and shows for whatever parts of ourselves need **attention, engagement, soothing, stimulation, company**, not to mention programs that stoke interests we might not have even known we had until happening upon them: **cooking, gardening, tattooing, hoarding, foreign relations, personal relations, customizing your motorcycle**. and finally, at long last, women are behind it all: **writing, producing, acting, running shows and networks, and divining not just where we are as culture, but where we'll go next** …»* [Elle: February, 2011];

– повтори: (25) *«… all about how to get up the nerve to say what **you want**, wear what **you want**, and live the life **you want** (without seeming one bit self-obsessed) …»* [Vogue: June, 2013] тощо.

Отже, інваріантною ознакою лінгвостилістичної характеристики медіажанру «слово редактора» є широке використання фонетичних, графічних, лексико-стилістичних, образно-тропеїчних та синтактико-стилістичних засобів виразності, які надають публікаціям головних редакторів аналізованих глянцевих видань образності та експресивності. Зокрема фоне-

тичні засоби виразності надають текстам аналізованого медіажанру мелодійності та благозвучності. Графічні засоби виразності сприяють візуальному увиразненню матеріалів. Лексико-стилістичні засоби увиразнення (авторські неологізми та слова іншомовного походження (варваризми)) додають публікаціям експресії, створюють динамічні картини оповіді, підсилюють емоційне сприймання тексту читачами. Образно-тропеїчні засоби виразності допомагають досягти влучної образності в описі подій, ситуацій, явищ. Синтактико-стилістичні засоби виразності слугують увиразненню ідей головних редакторів аналізованих глянцевих видань.

Встановлено, що найуживанішими з-поміж усіх засобів виразності є синтактико-стилістичні (38 % від усіх аналізованих у вибірці засобів виразності), зокрема засновані на експансії початкової моделі речення (68 % від усіх досліджуваних синтактико-стилістичних засобів виразності). Широко вживаними також є образно-тропеїчні засоби (30 %), як от: епітети (33 %), гіперболи (18 %), та метафори (11 %), які допомагають влучно передати особливості перебігу подій та явищ. Значне місце за частотністю вживання посідають графічні засоби виразності (24 %), що надають повідомленням редакторів аналізованих глянцевих видань візуальної емфатичності. Найменшою популярністю користуються фонетичні засоби виразності (8 %), що зумовлено особливостями публіцистичного тексту загалом.

Література:

1. Бахтин М. М. Слово в поэзии и прозе / М. М. Бахтин // Вопр. литературы. – М., 1972. – № 6. – С. 55–85.
2. Лютикова В. Д. Языковая личность и идиолект / В. Д. Лютикова. – Тюмень : Изд-во Тюм. ун-та, 1999. – 185 с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК, 2003. – 280 с.
4. Почепцов Г. Г. Медиа: теория массовых коммуникаций / Г. Г. Почепцов. – К. : Альтерпрес, 2008. – 403 с.
5. Черниш О. А. Медіажанр «слово редактора»: лінгвостилістичний та лінгвокомунікативний аспекти (на матеріалі сучасних англомовних глянцевих журналів) [Текст] : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Черниш Оксана Андріївна ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – 20 с.

УДК 821.161.2. 09

Т. М. Шарова,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ПОВІСТЬ К. ГОРДІЄНКА «ДІТИ ЗЕМЛІ»: ІСТОРИЧНА ОСНОВА, КОНФЛІКТИ, СТРУКТУРНО-ОБРАЗНА СИСТЕМА

У статті подається творчість К. Гордієнка, літературна спадщина якого досліджена недостатньо. Розглянувши різні аспекти художнього конфлікту (Р. Гром'яка, Й. Кисельова, Н. Євтушенка, Т. Гундорової та інших), можна стверджувати, що це поняття пов'язане з зіткненням протилежних інтересів і поглядів, напруженням і крайнім загостренням суперечностей.

Твори К. Гордієнка становлять певний етап в українській прозі і за змістом, і за формою. На широкому соціальному тлі постають нові типи сучасної письменнику епохи. В центрі уваги письменника – образи простих людей, селян, заробітчан, їх конфлікт з кріпацькими і пореформеними порядками в селі й на промислах.

Письменник став виразником настроїв і прагнень простого українського народу, правдиво змалювавши його нужденне існування. Головна увага К. Гордієнка зосереджується на внутрішньо-психологічних конфліктах, зумовлених глибоким проникненням у внутрішній світ людини.

Ключові слова: *конфлікт, контекст, повість, структурно-образна система.*

ПОВЕСТЬ К. ГОРДИЕНКО «ДЕТИ ЗЕМЛИ»: ИСТОРИЧЕСКАЯ ОСНОВА, КОНФЛИКТЫ, СТРУКТУРНО-ОБРАЗНАЯ СИСТЕМА

В статье представлено творчество К. Гордиенко, литературное наследие которого исследовано недостаточно. Рассмотрев различные аспекты художественного конфликта (Р. Громьяк, И. Киселева, Н. Евтушенко, Т. Гундоровой), можно утверждать, что это понятие связано со столкновением противоположных интересов и взглядов, напряжением и крайним обострением противоречий.

Произведения К. Гордиенко составляют определенный этап в украинской прозе и по содержанию, и по форме. На широком социальном фоне появляются новые типы современной писателю эпохи. В центре внимания писателя – образы простых людей, крестьян, работников, их конфликт с крепостными и пореформенными порядками в селе.

Писатель стал выразителем настроений и стремлений простого украинского народа, правдиво обрисовав его нищенское существование. Главное внимание К. Гордиенко сосредотачивается на внутренне-психологических конфликтах, обусловленных глубоким проникновением во внутренний мир человека.

Ключевые слова: *конфликт, контекст, повесть, структурно-образная система.*

THE STORY K. GORDIENKO «CHILDREN OF THE EARTH»: THE HISTORICAL BASIS, CONFLICTS, STRUCTURAL IMAGING SYSTEM

The article researches the work of K. Gordienko, literary heritage of whom is insufficiently researched. Examining various aspects of artistic conflict (R. Hromyak I. Kiselev, N. Yevtushenko, T. Hundorova), one could argue that this concept is concerned with the clash of opposing interests and views, extreme stress and aggravation of contradictions.

Works written by K. Gordienko can be called a milestone in Ukrainian prose both by content and by form. On a broad social background appear new types of the era that is contemporary to the writer. The focus of the writer is images of ordinary people, peasants, and workers, their conflict and post-reform orders in the village and in the fields. Typical features of characters display themselves in carefully detailed descriptions of appearance, clothing, behavior and speech of the characters presented on the basis of social and individual psychological details, though still kept the traditional lyrical-epic folklore characteristics.

The writer's creativity became an expression of sentiments and aspirations of the Ukrainian people due to true description of their miserable existence. K. Gordienko focuses on internal psychological conflicts caused by deep penetration into the inner world of man.

Ключові слова: *context, conflict, story, structural imagery.*

Найвагомішим першоджерелом для рецепції художнього світу митця, його індивідуальності є його твори – основна складова всієї літературної спадщини. Вони становлять науковий інтерес не тільки як матеріал для вивчення біографії, але і як оригінальний спосіб відображення всієї багатогранності духовного життя письменника та індивідуальності його мислення.

© Т. М. Шарова, 2017

Серед значної кількості українських письменників ХХ століття вагоме місце відведено творчості К. Гордієнка, який був лауреатом Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка. Літературна спадщина цього прозаїка в контексті літературного процесу недостатньо осмислена. Аналіз творчості К. Гордієнка подавався такими критиками, як В. Брюховецький, Г. Стукалова, Г. Гельфандбейн, Ю. Герасименко, І. Голубничий, О. Зінченко, Г. Сеульський, Л. Ладанов, К. Козуб, І. Маслов, М. Острик, Л. Новиченко, Р. Якель. У творчій спадщині К. Гордієнка є чимало творів, які слід читати не лише дорослим людям, а й дітям, бо на сторінках цих творів піднімаються актуальні питання тогочасної дійсності, які хвилюватимуть не одне покоління людей. Серед цих творів слід відзначити повість К. Гордієнка «Діти землі», яка згодом отримала другу назву – «Заробітчани».

Творча історія повісті К. Гордієнка «Заробітчани» розпочалася в 1937 році, коли в Державному літературному видавництві України вийшла у світ книжка К. Гордієнка «Діти землі». За жанром автор тоді кваліфікував свій твір як роман. Це був перший роман письменника.

Перевидаючи твір у 1949 році, автор вже змінив жанрове визначення, назвавши твір повістю й давши йому нову, більш прозаїчну, ніж попередня, назву – «Заробітчани». У 1952 році К. Гордієнко ще доопрацював твір, додавши до нього деякі епізоди. Видання 1952 року він назвав другим виданням повісті «Заробітчани».

Назва «Діти землі» була більш значущою, поетичною. Вона відразу включала твір у класичний контекст, розташовуючи її між дитячою переробкою повісті Володимира Короленка «У поганому товаристві», відомою під назвою «Діти підземелля» (1886) і п'єсою Максима Горького «Діти сонця» (1905), написаною в Петропавлівській фортеці, куди автор був кинутий після Кривавої неділі. Між дітьми підземелля і дітьми сонця тепер «втискувалися» діти землі К. Гордієнка.

Повість «Діти землі» написана на історичному матеріалі, але в ній немає історичних героїв. Є згадки про деякі історичні події, наприклад, про повстання робітників на Обухівському заводі в С.-Петербурзі (Обухівська оборона) або про заворушення селян у Валківському повіті Харківської губернії. Перша подія згадується як така, що сталася минулого року. Обухівська оборона датується травнем 1901 року. Валківські заворушення відбулися влітку 1902 року. За допомогою цих події можемо припустити. що художній час повісті «Заробітчани» віднесений до сільськогосподарського сезону (весна – осінь) 1902 року. Перша російська революція 1905 року – ще попереду. Але народне обурення вже наростає. Справді, сучасна історіографія свідчить саме про те, що революційна ситуація в Україні визрівала поступово. К. Гордієнко й показав ці процеси – формування в народу відчуття своєї власної гідності, прагнення захисти свої не тільки майнові інтереси, але й людську гідність.

Повість «Діти землі» – одна з кращих у творчій спадщині письменника. Тут усе підпорядковано основному задуму автора – показати нелюдську експлуатацію селянської молоді «на рядках» у поміщицькому маєтку українського багача-мільйонера Харитоненка і разом з тим відобразити зростання бунтарських настроїв серед заробітчан. З багатьох персонажів, що згадані у повісті «Заробітчани», індивідуально – як особи – виділені тільки двоє підлітків – Оленка і Оверко та ще їх антипод, панський посіпака «пригінчий» Нестір Пасько.

Варто відзначити той факт, що К. Гордієнко подав образи селян нового радянського села (Оверко й Оленка): «Письменник створив їх живими образами з їх особистими і позитивними якостями і деякими рештками від пережитого, старого в їх характерах, але це яскраві образи нових людей, що живлять і очолюють стаханівський рух на селі, це передові люди соціалістичного села» [2, с. 412].

Головні герої повісті – підлітки, що почасти дозволяло вважати повість К. Гордієнка причетною до групи літератури для дітей. Звичайно, і діти старшого віку з цікавістю прочитають цей твір. Але не тільки вони. К. Гордієнко написав такий універсальний твір, який мав подвійне призначення: для дітей і для дорослих, для решти читачів.

На місце головної героїні висувалася на початку роману «Діти землі» семирічна дівчинка Оленка. Її матір – удова Галина «людям полотна тче» [1, с. 276] має півдесятини землі, яку й зорати нікому. Є в родині старша сестра Христя, вже доросла, тому весь час пропадає на заробітках. Є й молодші за Оленку брати й сестри. У цілому родинне тло прописане без особливих деталей. Ми не знаємо, хто був батько, чи давно його не стало, чим він займався, як жилося родині тоді, коли він був живий. Усі ці подробиці автора не цікавлять. Його цікавить Оленка, на ній сфокусована вся увага. Коли ми бачимо дівчинку вперше, вона мріє: «Оленка рада пособити матері, сім год уже, а ніхто в няньки не бере, мізерна така» [1, с. 276]. І раптом мрія її здійснилася. Уранці, як матір лопатою копала своє поле, сусіда Нестір Пасько, «довгий чорнявий вусань» [1, с. 277], кинув їй через пліт: «Бабо Галько, кинь копать, завтра зорю» [1, с. 277]. Ця пропозиція сприймається як «несподіване щастя, яке звалилося на голову матері» [1, с. 277]. Але за цю послугу в родині Паськів «Оленка повинна рік дитину глядіти» [1, с. 277]. Так здійснилася Оленчина мрія – потрапити в няньки.

Далі в полі Оленчиного сприйняття подано побут родини заможного сусіда, який працює пригінчим в економії Харитоненка. К. Гордієнко тут не порушує традиції, запровадженої ще М. Коцюбинським; заможна родина Паськів виявляється до краю жадібною. Користуючись сусідством, Оленку часто відправляють додому, поки дитина спить – це для того, щоб їй не перепав зайвий шматок хліба чи миска страви. Через це Оленка залишається голодною. Але вдома вона приховує це і не сідає до загальної миски, гордість не дозволяє – вона ж бо вже свій хліб їсть.

Раптом виявляється, що події з семирічною нянькою – це лише експозиція. Далі автор рішуче перескочив ще через сім років: «Сім років Оленка в наймах у Паськів вибула. Чималий заробітчанський досвід у неї. З семи год у няньках хліб заробляла» [1, с. 301]. Тепер вона вирішила найнятися в строковики в панську економію. Зрозуміло, вік у неї не той, щоб працювати разом з дорослими. Але сестра попросила за неї Нестора, а Нестір по-сусідськи так само не заперечував, тож і опинилася Оленка між дорослими строковиками. З тих пір у неї одне бажання, одна інтенція – щоб ніхто не зміг їй дорікнути, що вона гірше працює, ніж дорослі.

На маргінесах Оленчиного портрета ще в експозиції зринув образ її однолітка Оверка – розбишаки й дотепника в хлоп'ячих розвагах. Оленка несподівано зустріла його на ланах Харитоненка. За полільницями завжди ходив робітник для налаштування й гостріння сапачок. У цій ролі й виступив Оверко. Поступово його образ перемістився в центр зображення, відсуваючи Оленку на другий (якщо не задній) план; виникло розуміння того, що цей образ багатший на змісти, внутрішньо розмаїтіший, ніж Оленчин. Оленка лишилася представником селянської маси, дівочого гурту. Оверко вийшов на роль особистості, призвідника подій, рушія сюжету.

Значну роль у становленні його особистості відіграв коваль Кузьма. Цей образ заслуговує на окрему розмову. Це робітник, достатньо досвідчений майстер своєї справи – чи молотарку полагодити, чи жниварку, він усе вміє, має золоті руки, тому й немає йому ціни в панській економії в літній час, коли день рік годує. Оверко ходить до нього в кузню за сапачками, отож там «меткого хлопця сподобав кремезний чорнобородий коваль» [1, с. 318].

Проте образ коваля Кузьми так і не перетворився на характер. Ми не знаємо ніяких подробиць з його минулого, нічого нам не відомо про його походження, родину, причини прихильності до Оверка. Можна лише припустити, що після звіль-

нення із заводу (невідомо з якого) він повернувся в рідні краї. Його кузня стала комунікативним центром, де збиралися люди, охоче слухали його повчання й роз'яснення. Бачимо його і як організатора маївки. Проте попри всю обережність, з якою він вів пропаганду й агітацію, про його діяльність стало відомо урядникові.

Образи Оленки й Оверка, з одного боку, нібито за моральним світом тяжіли до традиції відображати героїв із злиденним дитинством, лихими від бідності батьками, темним від неписьменності сільським світом. Але разом з тим, з іншого боку, це було й відкриття – вперше в українській літературі герої-підлітки поставали в умовах трудової самореалізації в організованому колективі, влаштовували протестні акції, брали в них участь, розплачувалися за активну життєву позицію, але не здавалися, не просили пощади, не зраджували колектив, громаду.

Але по-справжньому революційним був у ній зовсім інший образ, узятий з ворожого соціального табору – Нестір Пасько. Він належав до табору панів, він пригінчий у панській економії. На ньому лежить відповідальність за проведення всього циклу сільськогосподарських робіт на певній ділянці великого господарства. Перед нами талановитий менеджер, організатор виробництва. Найбільш дивні його риси, які не зустрічаються в образах інших капіталістичних управлінців, – він розуміє, що успіх виробництва залежить від людини, працівника; категорія продуктивності праці – це людська категорія, вимірюється людським чинником. Повість «Заробітчани» – своєрідний підручник успішного управлінця. Образ пригінчого Нестора Паська не просто вийшов за межі традиції, а став цілком новим, новаторським явищем в українській прозі.

В українській літературі для дітей ще й досі не з'явилося твору, у якому б відображалися українські герої у переддень Першої російської революції. З цього погляду повість «Діти землі» К. Гордієнка наділена безсумнівним новаторством, є культурним феноменом.

У повісті К. Гордієнка «Діти землі» або «Заробітчани» змалювавши картини безправного становища заробітчан, автор показав і те, як під впливом робітничого класу, визвольних ідей російської соціал-демократії визрівала їх революційна свідомість, як поряд з економічними вимогами – поліпшення умов праці, збільшення заробітної плати, поліпшення харчування, строкові наймити починають переходити до організованої соціально-політичної боротьби за свої людські права, усвідомлюють себе як силу, спроможну порвати кайдани рабства.

В основі повісті «Заробітчани» лежав соціальний антагоністичний конфлікт. Але письменник показав, що національна солідарність позбавляє антагонізму соціальний конфлікт. Хай і не так просто, але він розв'язується, не спричиняється до взаємного знищення. Письменник довів, що українські верхи і низи знайдуть спільну мову й завжди розв'яжуть назріваючий конфлікт. Так, зрештою, було в усіх національних державах – національна буржуазія знаходила спільну мову зі своїм народом. Таким чином, повість «Діти землі» виконувала ще й роль соціального припущення, прогнозу. А відтак феноменальне художнє та культурне значення творчості К. Гордієнка важко переоцінити.

Література:

1. Гордієнко К. Твори : [в 2-х т.]. Чужу ниву жала : [роман]. Заробітчани : [повість]. Сім'я Остапа Тура : [повість] / К. Гордієнко. – К. : Дніпро, 1969. – Т .2. – К. : Дніпро, 1969. – 693 с.

2. Смілянський Л. Кость Гордієнко : [в кн.: Леонід Смілянський]. – Твори : [у 4-х т.] / Л. Смілянський. – К. : Дніпро, 1971 –. Т.4. – К. : Дніпро, 1971. – С. 3–21.

УДК 811.611.367

О. М. Шаряк,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПРО СИНТАКСИЧНІ ВИТОКИ ДИНАМІЧНОГО СЛОВОТВОРУ

Предметом публікації є розгляд словотвору як тієї ланки, що прокладає місток від предикативних до непредикативних знаків, як системи, що уможливлює формування номінацій і водночас має багато спільного із синтаксисом. Ґенеза словотворення відбувалась поетапно – від морфеміки через структурно-семантичний підхід до комунікативно-прагматичного та когнітивного напрямку, тож у контексті актуальних для сучасної науки міждисциплінарності та інтегративності знань вважаємо за доцільне розглядати словотвір на перетині морфології, синтаксису, текстології та інших дисциплін. Погляд дериватологів на словотвір як динамічну систему, як мовний трансрівень дає змогу виявити чинники організації та механізми формування похідних слів, особливості їхньої семантики, кореляції з пропозиційними структурами тощо. Процеси номіналізацій переконливо засвідчують, що за способом відображення дійсності похідні слова близькі до синтаксичних структур. З позицій динаміки пізнання поняття, як компонент семантичної структури слова, доцільно розглядати як результат мисленнєвих форм предикативного характеру, перетворення судження у номінацію.

Ключові слова:*словотвір, номінація, похідне слово, синтаксис, пропозиція, латентна предикація.*

О СИНТАКСИЧЕСКИХ ИСТОКАХ ДИНАМИЧЕСКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

Публикация посвящена рассмотрению словообразования как свяжущего звена между предикативными и непредикативными знаками, как системы, которая способствует формированию номинаций и имеет много общего с синтаксисом. Генезис словообразования проходил поетапно – от морфемики через структурно-семантический подход к прагматическому и когнитивному. В контексте актуальных для современного языковедения междисциплинарности и интегративности знаний считаем уместным рассмотрение словообразования на стыку морфологии, синтаксиса, текстологии и других дисциплин. Взгляд дериватологов на словообразование как динамическую систему, как языковой трансуровень делает возможным исследование механизма формирования производных слов, особенности их семантики, корреляции с пропозиционными стрктурами. С позиций динамики познания понятие, как компонент семантической структуры слова, следует рассматривать как результат мыслительных форм предикативного характера, преобразование суждения в номинацию.

Ключевые слова: *словообразование, номинация, производное слово, синтаксис, пропозиция, латентная предикация.*

ON SYNTACTIC ORIGINS OF DYNAMIC WORD BUILDING

The subject of our publication is consideration of word building as a link between predicative and non-predicative signs, as a system which enables a formation of nominations and at the same time has a lot in common with syntax. Word building genesis happened gradually – from morphemics through structural-semantic approach to communicative-pragmatic and cognitive directions. Thus, in the context of knowledge topical for modern interdisciplinary and integrative studies, we have made

© О. М. Шаряк, 2017

a decision to regard word building at the intersection of morphology, syntax, textology and other studies. Derivatologists' view on word building as a dynamic system, as a language translevel allows revealing factors of organization and mechanisms of derivative formation, peculiarities of their semantics, correlation with propositional structures etc. Nominalization processes prove that according to the manner of reality depiction derivatives are close to syntactic structures. According to cognition dynamics, notion as a component of word semantic structure should be studies as a result of mental forms of predicative character, transformation of assessment into nomination.

Key words: word building, nomination, derivative, syntax, proposition, latent predication.

Словотвір виокремлено у самостійну мовознавчу дисципліну у другій половині 20 століття зусиллями численних філологів, серед яких М. Докуліл, І. Ковалик, Е. Кубрякова, В. Моч, Г. Пауль, М. Степанова, В. Фляйшер, Г. Д. Шмідт та інші. Праці цих авторів засвідчують широкий діапазон питань дериватології, які охоплюють теорію номінації, функціонування словотвірних типів, формантів, значень, категорій тощо. Еволюція терміносистеми словотвору, віяння зі сфери когнітології та концептології є індикаторами низки дискусійних питань і віх для подальших наукових пошуків. Сучасна лінгвофілософська теорія розвитку комплексних відкритих систем – синергетика – спрямована на дослідження глобальної еволюції, самоорганізації мовної системи. За синергетичного підходу словотворення розглядають як «мовний трансрівень», роль якого полягає у «реалізації трансформаційної функції перетворення базових одиниць різних мовних рівнів у лексичні одиниці» [6, с. 67].

Специфіка словотвору в загальній системі мови визначається його зв'язками з іншим дисциплінами: (1) Як система, що охоплює засоби і механізми творення номінативних одиниць, словотвір тісно пов'язаний з лексикологією; (2) Позаяк формування слів відбувається з опертям на арсенал засобів, схожих до тих, які слугують для утворення словоформ, тож це зумовлює зв'язок із морфологією; (3) З погляду семантики структура значення похідного слова може бути уподібнена синтаксичній конструкції, відтак синтаксис постає однією з дотичних до словотвору дисциплін [5, с. 100]. Лексику з синтаксисом пов'язують «процеси перетворення словосполучень у слова, номіналізації, що прокладають місток від предикативних до непредикативних знаків та відображені в структурі похідних слів у вигляді латентної предикації» [11, с. 40]. Двоякий характер словотворення аналізують В. Фляйшер / І. Барц і зазначають, що словотвірні конструкції є не лише засобами номінації, але й можуть слугувати альтернативними формами до синтаксичних конструкцій [17, с. 1]. Л. Щерба писав, «багато так званих «складних слів» є словами лише за формою, а за суттю споріднені з синтагмами, оскільки виникають у процесі мовлення і не входять у репертуар мови як системи» [4, с. 117]. К. Пешель вказує на «переважання процесуального характеру» [20, с. 4] при утворенні нових слів, зазначаючи наступне: «Оскільки значення слова не загальнозрозуміле, його розкривають за потреби через реконструкцію процесу його формування» [20, с. 4]. З цього можна зробити висновок, що нові слова виникають передусім з опорою на синтаксичні конструкції, щоб полегшити процес їхнього сприйняття реципієнтом.

На відміну від простих слів, довільних номінативних знаків (*Tisch, Bein, Haus*), деривати й композити уподібнюються за способом відображення дійсності синтаксичним структурам. Особливістю семантики похідних та складних слів є розчленованість вираженого ними змісту (*Reit–er, Ge–bäu–de, Kleid–ung*), що зумовлює принципову неелементарність як сформованість з кількох значень, принаймні два з яких виражені у безпосередніх складниках [17, с. 42]. Семантична розчленованість складних слів полягає в тому, що вони є носіями словотвірних значень і характеризуються «композиційною» семантичною структурою, наявністю внутрішньої предикації та можливістю або фіксуватися у лексиконі у формі готових одиниць, або ж породжуватися за допомогою механізмів словотворення [8, с. 43]. Потреба у позначенні для вираження певної сукупності знань, сприймання цієї сукупності як виокремленої та цілісної – рушійний стимул словотворення, який приводить у дію ті чи інші механізми номінації й зумовлює перетворення судження у назву.

Знання про об'єкти навколишньої дійсності мовці отримують, як відомо, шляхом аналізу та синтезу, в процесі яких здійснюється виділення диференційних ознак, властивостей певного референта. «На рівні мислення цей аналітизм пізнання відображений у судженнях, які на рівні мови співвідносні з синтаксичними одиницями, виразниками процесу пізнання» [14, с. 122]. Отримавши певну інформацію про відповідний об'єкт та сформувавши про нього уявлення, людина прагне знайти «оптимальні форми реалізації та збереження цієї інформації. Інколи пошук таких форм призводить до роздільно оформлених номінацій – словосполучень, речень. Однак ці номінації громіздкі, структурно ускладнені, а інколи просто важко осяжні в лінійному плані» [14, с. 123]. За певних умов роздільно оформлені номінації внаслідок дії різних чинників перетворюються в однослівні позначення, адже саме слово є типовим мовним знаком для фіксації понять із «понятійно-консолідуючою функцією» (*«begriffskonsolidierende Funktion»*) [16, с. 12]. Як пише Е. Кубрякова, «ономасіологічний підхід до формування похідного слова дає змогу стверджувати, що, формуючись, воно проходить шлях від судження про предмет до його позначення, яке «вбирає» в себе головну ознаку об'єкта, виділену в судженні, або декілька ознак (напр., *Er ist Bäcker. Er bäckt Brote*) [12, с. 40]. «Правила великого синтаксису (організації речення) переломлюються на рівні словотворення як правила субституції речення (одиниці із зовнішньо вираженою предикацією) іншим найменуванням – словом із латентною, внутрішньою предикацією (пор. *Wir sind angekommen. Unsere Ankunft. Sie geht in die Schule. Sie ist Schülerin*). Правила номінації, таким чином, за своїми витоками синтаксичні, а самі номіналізації можуть слугувати доказом наявності у речення номінативного аспекту. Вони виявляють також проекцію предикативних зв'язків зі синтаксичної структури на похідне слово. Це засвідчує тісний зв'язок предикації та номінації й можливість використання першої у номінативних цілях» [12, с. 108]. Схожої думки дотримується В. Мюлєр, вказуючи на те, що предикація, як приписування певних ознак об'єкту, є також суттю номінативного процесу. На основі цього можна висловити припущення, що номінація базується на предикації. «Таку предикацію називають потенційною, на відміну від актуальної предикації у реченні. Потенційна предикація реалізується у так званих «напівпредикативних» зворотах – дієприкметникових, інфінітивних конструкціях тощо» [19, с. 508].

Відношення, що експліцитно виражені у синтаксичних конструкціях, при словоскладанні набувають прихованої, невираженої форми, тому їх тлумачать, опираючись на комплекс фонових знань не лише інтра-, але й екстралінгвального характеру. Знання загального значення моделі завжди підкріплене позамовним та лінгвальним знанням про базові слова, що виявляє їхня дистрибуція. До прикладу, значення композита *Holzdiebstahl* можна парафразувати зворотом *Diebstahl von Holz aus dem Wald*, що результує із асоціації між словами *Holz* і *Wald*» [10, с. 69]. У синтаксичному звороті прийменникова фраза *aus dem Wald* виражена експліцитно, тоді як у композиті вона переходить до прихованої ланки значень, тож відбувається нейтралізація «зовнішнього синтаксису» [10, с. 72].

З позицій ономасіології похідні слова виникають як результат формальної та семантичної компресії базової синтаксичної конструкції та відрізняються від простих слів способом реалізації номінативно-репрезентативної функції. Подвій-

на референція похідних слів полягає у співвіднесеності у них двох структур: ономасіологічної, яка виражена відношенням між ономасологічними базисом та ознакою, а також дериваційної, що реалізується через умотивованість іншим мовним знаком [9, с. 90]. Словотвірні конструкції реалізують потенціал словотвірної системи у вигляді конкретних структур, що «становлять комбінації словотворчих засобів, які відображають певні лексичні та словотвірні відношення […]. Комунікативно зумовлена словотвірна деривація підлягає дії механізму дериваційної редукції (парадигматичної трансформації), що завершується семантичною конденсацією, яка обов'язково супроводжується відповідним до існуючих (потенційних) словотвірних моделей дериваційним процесом» [13, с. 409] (напр., *Die Andersmacher – Leute, die alles anders machen wollen, Spiegel Online 12.12.201; Kanzlerwerdung – Angela Merkel wurde Kanzlerin, Der Spiegel Nr. 47/21.11.2005, S. 8*). Наведені приклади ілюструють згортання базових пропозицій у однослівні номінації відповідно до наявних у мові словотвірних типів, з опорою на існуючі словотвірні форманти. Вони репрезентують поверхневу структуру, вужчу від глибинних ментальних репрезентацій.

В основі речення лежить позамовний факт – денотат, який співвідноситься не з окремим об'єктом, а певною ситуацією, подією, тобто «сукупністю елементів, які відображають у свідомості мовця фрагмент об'єктивній дійсності в момент висловлення» [3, с. 358]. Головним складником смислової структури речення є пропозиція, яка відображає структуру ситуації, події тощо. Структуру ж пропозиції визначає предикат, який вказує на «характер ситуації […] і на відповідні місця для актантів, аргументів, зумовлює їхню кількість і семантичні функції» [2, с. 115]. Речення як мовна фіксація сприймання певних властивостей денотата не містить семантичної компресії, адже є «актом індивідуальної рецепції та характеристики об'єкта», а описаний (не названий) денотат не інтегрується у певний клас понять і не стає «інтерсуб'єктивно» вагомим (нім. *«intersubjektiv verfügbare Kommunikationsmarke»* [16, с. 12]. Акт предикації спрямований на встановлення певних зв'язків – у ньому фіксуються відповідно до прагматичної та пізнавальної установки мовця предмети та процеси у їхніх реальних зв'язках та відношеннях, натомість акт номінації скерований на позначення сутності, яка сприймається як єдине ціле [12, с. 41]. Опис може замінити слово, якщо у мові (ще) не існує лексичної одиниці на позначення певного поняття (*«allgemeine sprachliche Defektivität»*), або мовець не може протиставити певному явищу відповідної номінації (*«individuell-subjektive Defektivität»*) [16, с. 12].

Якщо кожному судженню властива синтаксична семантика, то властивістю похідних слів необхідно визнати їхню здатність зберігати те, що закладено в семантиці твірної синтаксичної конструкції, у її смисловій структурі, тобто пропозицію. Непредикативне (нереченнєве) оформлення пропозиції засвідчує семантичне ускладнення речення внаслідок об'єднання декількох семантично елементарних простих речень. Виражена, наприклад, дієприслівниковою, дієприкметниковою чи інфінітивною конструкцією пропозиція стає внаслідок номіналізації частиною іншого речення. Вона приєднується до пропозиції, яка має предикативне (реченнєве) оформлення, ускладнює відповідну семантико-синтаксичну структуру. До прикладу, речення *So wehren Sie sich online gegen Banking-Räuber (Die Welt 3.11.2013)* містить дві пропозиції: першу репрезентує двомісний предикат *sich wehren gegen,* а інша представлена у латентній формі в слові *Banking-Räuber*. Антецедентом цього композита є речення *Betrüger knacken mobile TAN für Überweisungen*, тобто шахраї ламають коди трансакційних номерів для грошових переказів. Таким способом просте за формально-граматичною структурою монопредикативне речення може набувати складного об'єктивно-семантичного змісту для вираження двох і більше пропозицій.

Спостереження за дериваційними процесами у тексті, у динамічному аспекті, загострює увагу на кореляціях між новоствореними похідними словами та синтаксичними конструкціями. Транспозиція інформації з синтаксичного на лексичний рівень супроводжується семантичною перебудовою, заміною чи модифікацією низки компонентів значення. Завдяки взаємодії з контекстом новотвори імплікують пропозиційні значення антецедентів, сукупність яких визначає семантичний латентний фон. Такі номінації є виразниками нових понять, ідентифікація яких відбувається у тексті у логічних формах суджень. До прикладу, поданий нижче фрагмент тексту ілюструє структурно-семантичне згортання речення у новотвір *Protest-Schlaf*: *In Münster schlief ein Student zwei Nächte lang in einem Schaufenster, um zu zeigen, dass er keine Studentenbude fand. (…) Mit Erfolg, wie sich jetzt herausstellte: Nach dem Protest-Schlaf haben mehr als 50 Vermieter dem Studenten mittlerweile ein Zimmer angeboten (FAZ.online 31.08.2013).* Дериваційний процес супроводжується категоризацією окремих компонентів мотивувальної конструкції, відтак зберігається кореляція антецедента й новотвору.

Пояснюючи внутрішній сенс заміни синтаксичного цілого на дериват або композит, Е. Бенвеніст підкреслював, що це дає змогу вводити пропозицію поновлюваного антецедента у формі новоствореного іменника у інші речення та перетворювати на тему повідомлення зміст розгорнутих висловлень [1, с. 256]. Фундаментальними компонентами пропозиції є наявність референції та предикації. Водночас пропозиційним структурам властиві граматичні категорії способу, аспекту, часу, особи, числа. Відхід від цих категорій призводить до узагальнення, «вислів втрачає свій індивідуальний характер» [18, с. 68], а предикація переходить у латентний стан. На думку К. Даніельса, зміст дієслівних форм (напр. проекція на певну особу, час) у номіналізації трансформується таким чином, що значення віддієслівних іменників розширюється, набуває узагальненого змісту [15, с. 16]. Суть цього явища опирається на гіперфункцію слова – узагальнювати, акумулювати знання про навколишній світ. Таким чином словотвірні конструкції уможливлюють когнітивне та комунікативне використання понятійних елементів. Як слушно зауважує Г. Колшанський, у гносеологічному плані поняття як абстракція, доступна людському пізнанню, є елементом процесу мислення, яке відбувається у логічних формах судження. З позицій динаміки пізнання, а отже і динаміки комунікації, поняття можна розглядати як елемент (і результат) складніших мисленнєвих форм предикативного характеру [7, с. 27].

У підсумку зазначимо, що характеристика похідних слів з позицій семантики синтаксису дає змогу розглядати їх як проміжну ланку між власне номінативними одиницями і синтаксичними структурами, а словотвір – як комплексну динамічну систему, що взаємодіє з різними мовними рівнями.

Література:

1. Бенвенист Е. Б. Общая лингвистика / Е. Б. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1973. – С. 325–372.
4. Городецький Б. Ю. К теории сложного слова / Б. Ю. Городецький // Слово в грамматике и словаре. – М. : Наука, 1984. – С. 117–124.
5. Земская Е. А. Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь / Е. А. Земская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 672 с.
6. Еникеева С. М. Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского язика / С. М. Еникеева // Синергетика в филологических исследованиях : монографія / под. общ. ред. Л. С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – С. 62–88.
7. Колшанский Г. В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте / Г. В. Колшанский // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 5–31.

8. Кубрякова Е. С. Производное словоо в лексике и грамматике / Е. С. Кубрякова // Слова в грамматике и словаре. – М. : Наука,, 1984. – С. 60–69.
9. Кубрякова Е. С. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова // Аспекты семантических исследований. – М. : Ин-т языкознания, 1980. – С. 81–155.
10. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
11. Кубрякова Е. С. Коммуникативная лингвистика и нове задачи словообразования / Е. С. Кубрякова // Науч. труды МГПИИЯ им. Мориса Тореза. − М., 1982. − Вып. 186. − С. 24–36.
12. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
13. Ландер М. А. Механізм формування словотвірної категорії інфструменталя як самостійної категорії напредикативного типу / М. А. Ландер // Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 408–411.
14. Шумагер А. И. Типология универбов-наименований действующего лица / А. И. Шумагер // Актуальные аспекты современной немецкой лексики. – Калинин, 1984. – С. 119–132.
15. Daniels K. Substantivierungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache/ K. Daniels. – Düsseldorf: Schwann, 1963. – 249 S.
16. Fleischer W. Aspekte der sprachlichen Benennung/ W. Fleischer // Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR. Gesellschaftswissenschaften. – Berlin: Akademie–Verlag, 1984. – Heft 7. – S. 3–28.
17. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache/ W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen : Niemeyer, 2007. –382 S.
18. Lehmann Ch. Nominalisierung: Typisierung von Propositionen / Ch. Lehmann // Apprehension I. Das sprachliche Erfassen von Gegenständen. Bereich und Ordnung der Phänomene. – Tübingen : Narr, 1982. – S. 66–83.
19. Mühler W. Nomination und Prädikation / W. Mühler // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung.– Berlin: Akademie-Verlag, 1982.– Band 35.1. – S. 503–510.
20. Peschel C. Zum Zusammenhang von Wortneubildung und Textkonstitution / C. Peschel. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 315 S.

УДК 81'44

Н. И. Шашкина, Л. В. Дружинина, К. В. Соколова,
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры» г. Днепр

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ СТРОИТЕЛЬНОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ В ЛИНГВО-КОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ

Статья посвящена основным теоретическим понятиям терминоведения – «термин», «терминосистема» и обоснованию предпосылок исследования терминологии в когнитивном и системно-функциональном аспектах.

В статье отмечается, что в рамках когнитивного подхода термин рассматривается как результат специальной когнитивной деятельности человека. Установлено, что общая структурация фрейма терминосистемы «Наименования строительных машин и механизмов» обусловлена спецификой самой репрезентируемой концептуальной области. Каждый фрейм и подфрейм имеет сложную иерархическую структуру, отражающую концептуальное содержание понятийного аппарата строительного машиностроения.

Ключевые слова: *термин, терминосистема, фрейм, строительное машиностроение, когнитивный подход.*

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ БУДІВЕЛЬНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ В ЛІНГВО-КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена основним теоретичним поняттям термінознавства – «термін», «терміносистема» і обгрунтуванню передумов дослідження термінології в когнітивному та системно-функціональному аспектах. У статті відзначається, що в рамках когнітивного підходу термін розглядається як результат спеціальної когнітивної діяльності людини. Встановлено, що загальна структурація фрейма терміносистеми «Найменування будівельних машин і механізмів» обумовлена специфікою концептуальної області, яка репрезентується. Кожен фрейм і підфрейм має складну ієрархічну структуру, що відображає концептуальний зміст понятійного апарату будівельного машинобудування.

Ключові слова: *термін, терміносистема, фрейм, будівельне машинобудування, когнітивний підхід.*

THEORETICAL PREREQUISITES FOR MACHINE BUILDING TERMINOLOGY RESEARCH IN TERMS OF COGNITIVE LINGUISTICS

This paper is focused on fundamental theoretical terminology concepts such as 'term', 'terminology system'. The prerequisites for terminology investigation in terms of system and functional, as well as cognitive aspects have been grounded.

In cognitive approach «the term» is considered to be a result of some specific cognitive human activity. It was defined that general frame structure of «Construction machinery» terminology system is determined by its peculiar concept-based field. Each frame or subframe has its complex multi-level structure, which is reflected in machine building categories and concepts. It is necessary to note that frames are open-end. As a result, terms can appear and disappear in a term system; however, it doesn't lead to any changes in paradigmatic relations of terminology system. Six basic frame groups in modern «Construction machinery» terminology are not singled out automatically but, according to internal system characteristics based on presentive and logical relations of concepts and categories in the field.

It is concluded that conceptual model can be used as a basis for further development and ranking of machine building terminology.

Key words*: term, terminology system, frame, machine building, cognitive approach.*

Известно, что эффективность исследования в значительной мере зависит от четкого понимания научных понятий, которыми приходится оперировать в процессе работы. Поэтому не случайно при изучении языка науки и техники, в первую очередь, выясняют: что подразумевается под понятием «терминология», «терминосистема», «термин»; какие специфические черты присущи термину как лексической единице языка науки и техники; каков лексический состав языка научно-технической литературы и многое другое. Краткий обзор состояния этих вопросов мы начнем с рассмотрения основных понятий терминоведения – терминология, терминосистема, термин.

Анализ современной терминоведческой литературы позволяет нам сделать вывод, что в настоящее время не существует принципиальных разногласий в понимании терминологии как системы, представляющей собой совокупность всех обозначений научных и профессиональных понятий, которая отражает и объективно фиксирует связи, существующие между ними. Как наиболее интенсивно развивающаяся часть словарного состава языка, терминология представляет собой «класс, дающий самое большое число новых формантов» [1, с. 209].

© Н. И. Шашкина, Л. В. Дружинина, К. В. Соколова, 2017

В. Эберт отмечает, что слово «терминология» в настоящее время имеет два значения. Первое – это совокупность «терминологизированной отраслевой лексики» (terminologisirter Fachlexik), второе – языковедческая дисциплина, изучающая термины языка науки и техники [2, с. 227].

Терминоведы считают, что «терминология каждой науки представляет собой систему, которая отличается от терминологии других наук не только содержанием понятий, выраженных терминами, но и чисто лингвистическими признаками (словообразовательными моделями), различным отношением к семантическим процессам и т.д.» [10]. Ещё одним существенным признаком терминологии считается наличие в её составе нескольких соотнесенных между собой терминосистем [8], которые имеют свои законы, правила образования и функционирования.

В современном терминоведении, как известно, существуют две противоположные точки зрения на особенности формирования терминосистем. Одни лингвисты видят в терминосистеме результат сознательного вмешательства ученых и специалистов в стихийно сложившуюся совокупность терминов той или иной сферы знаний и производства. Другие считают, что язык терминосистемы «развивается по тем законам, что и весь словарный состав». Поэтому, по мнению В. Н. Головина, «нельзя признавать обоснованными взгляды, в соответствии с которыми терминосистемами оказываются лишь такие совокупности терминов, которые упорядочены терминологами-лексикографами и терминологами-нормализаторами» [5, с. 66]. Выделим основные лингвистические критерии оценки отраслевых терминосистем.

Терминосистема: 1) это не простая совокупность слов, а система слов и словосочетаний, определенным образом между собой связанных [7, с. 72–73] на понятийном, лексико-семантическом, словообразовательном и грамматическом «уровнях» [4, с. 270];

2) отражает в семасиологической структуре входящих в неё слов определенные связи и отношения, объективно существующие в кругу именуемых предметов и понятий [6, с. 7];

3) имеет динамический характер, так как она непосредственно зависит от развития научного познания;

4) реальна и объективна и не зависит от аспектов её видения и методик её описания [5, с. 66].

На основании этих критериев исследуемую терминосистему мы определяем как совокупность терминов, называющих строительные машины и механизмы, каждый термин которой прямо или косвенно связан и соотнесен друг с другом.

В лингвистике уже существует немало определений термина, в которых указываются его специфические черты. Хотя все же ряд языковедов констатирует, что в настоящее время ещё нет достаточно устоявшихся взглядов на термин; ещё не существует окончательно сложившейся стройной теории терминообразования и терминоиспользования; отмечают нерешенность до настоящего времени во всей её сложности и объеме проблемы специфики термина.

Понятие «термин» в лингвистической науке сформировалось к началу 20 века. Обзор научных работ, посвященных этому понятию, свидетельствует о том, что до середины 50-х гг. XX века термин чаще всего рассматривался как необычное явление общелитературного языка. Новый взгляд на термин, отличающийся непосредственным проникновением в сущность термина, в специфику его функционирования в специальных текстах и в специальном речевом обиходе, переориентировал внимание исследователей в первую очередь на свойства термина, которые представляют собой внешние маркеры, отличающие его от других единиц языка, т. е. характеризующие термин как объект специальной науки терминоведения. Таким основным внешним свойством термина и терминологии является их принадлежность специальным сферам человеческой деятельности, профессиональной речи определенных групп людей. Эта мысль лежит в основе определения понятия «термин» большинством лингвистов, независимо от подхода в изучении терминологии.

В современной лингвистической литературе на первом плане обычно находятся такие отличительные признаки термина, как: выражение (отражение) научно-технического понятия или соотнесенность с ним; наличие специфической дефинитивной функции; принадлежность к определенной терминосистеме; однозначность и мотивированность в пределах терминосистемы; экспрессивная нейтральность; выполнение познавательно-информативной функции; термин системен как элемент терминосистемы и как елемент системы языка; очерченность, строгость и определенность лексического понятия термина.

Определением роли терминов **в** научном познании целенаправленно занимается недавно сформировавшееся направление – когнитивное терминоведение, в рамках которого определяется когнитивная функция терминов – установление связи мыслительных процессов с процессами изучения действительности, передачи знаний.

В термине в свернутом виде представлены содержание специального понятия, его свойства. За термином всегда стоит предмет мысли, ограниченной определенным полем, или, по словам В. Ф. Новодрановой, «за каждым термином стоит четкая, точная структура знания» [9].

Наибольшей когнитивной ценностью обладают термины мотивированные, обладающие ясной внутренней формой. Понятийная мотивированность термина находит свое выражение как в дефиниции, так и в терминологической структуре термина, в которой использованы определенные терминоэлементы и терминомодели. С помощью дефиниции термин вводится в дефиниционную систему отрасли, а с помощью терминоструктуры – в её логико-понятийную модель.

Подчеркивая еще раз, что термин является результатом специальной когнитивной деятельности человека, результатом интеллектуальной обработки информации, отметим, что изучение процессов языковой обработки информации становится ведущей задачей когнитивно- коммуникативного направления в терминоведении.

Приведенный обзор существующих в лингвистике подходов в понимании специфики термина, различие точек зрения по основным вопросам, касающимся терминологии, выявляет многоаспектный характер терминологической сущности и подтверждает мысль, высказанную еще в 70- х годах прошлого столетия Б. Н. Головиным [4] о необходимости изучения не только терминообразования, но и терминоиспользования, то есть того, как функционируют реальные термины в реальных текстах, в их профессиональном применении.

Проблема поиска соответствующих структур представления знаний, используемых в процессах языковой коммуникации, постоянно оставалась одной из наиболее актуальных в когнитивной лингвистике.

Понятия «фрейм», «схема», «сценарий» трактуются в научных исследованиях по-разному, и из всех способов представления знаний наибольшее распространение получило понятие фрейма.

У Ч. Филлмора фрейм связан со структурой семантического поля. Фреймом ученый называет группы слов, удерживаемых вместе в сознании реципиента, так как они мотивируются, определяются и взаимно структурируются, означая некоторое концептуальное целое (концептуальный базис знания), которое может быть представлено любым из отдельных слов [3].

Эти идеи получили свое дальнейшее развитие в исследованиях многих авторов, которые доказывали, что языковое значение слова прямо зависит от сформировавшегося в мозге человека определенного образа, стоящего за этим словом.

По словам В. Ф. Новодрановой, «фрейм отражает знание об определенной области действительности и представляет его в виде организованной определенным образом структуры [9].

Таким образом, когнитивный подход к описанию конкретной терминологической системы связан с фреймовой структурой, представлением в виде фрейма, внутри которой складываются специфические иерархические отношения, и блоки которого заполняются конкретной информацией о данной терминосистеме, причем языковое оформление зависит от понятийной структуры термина и его места в системе.

Как и любая отраслевая терминосистема, терминосистема наименований строительных машин и механизмов прежде всего нуждается в установлении определенных лингвистических характеристик, позволяющих представить её как особую номинативную подсистему русского языка. Наиболее значимым для общей характеристики исследуемой терминологии нам представляются лингвистические параметры, которые являются проявлением системности, а именно: наличие гнездообразующих терминов, терминов-синонимов и терминов-антонимов. Для определения специфики терминосистемы важно и выявление модели образования её, характеризующей место терминологии наименований строительных машин и механизмов (ТНСМ) в ряду смежных терминосистем.

Как показали наши исследования в основе образования анализируемой терминосистемы лежит «гетерогенная модель», то есть её возникновение стало результатом взаимодействия нескольких исходных терминосистем, номинирующих концепты тех отраслей знания и сфер деятельности человека, на границе которых возникла новая сфера деятельности человека.

Можно представить исследуемую область как слияние дискурсов: научное знание и прикладное знание, полученное в результате экспериментальных исследований. Это обстоятельство самым непосредственным образом отражается в парадигматических характеристиках специальных понятий, репрезентирующих данную сферу деятельности человека, и, закономерно, в парадигматических характеристиках соответствующих терминов.

Общность терминов ТНСМ по одним и расхождение по другим признакам вовлекают каждый из терминов в разнообразные связи, объединяя их в микросистемы различных уровней. Структуризация тематически связанных понятий дала возможность представить тематические объединения наименований этих понятий в виде базовых фреймов.

В основе нашей классификации лежит признак «по роду выполняемой работы (предназначение)». Именно на основе этого признака происходит выделение шести базовых фреймовых объединений в исследуемой терминосистеме.

Фреймы не просто заменяют друг друга или появляются на пустом месте, их возникновение происходит на почве уже имеющихся тематических единств, что является следствием диалектического процесса развития внеязыковой действительности: по мере специализации самой отрасли производства происходит специализация и дифференциация фреймов, входящих в терминологическую систему. Таким образом, количество и состав фреймов в пределах терминосистемы не может быть постоянным, раз и навсегда заданным.

Необходимо указать также на незамкнутость и открытость границ фреймов, которая проявляется в свободном уходе или притоке терминологических единиц, что, однако, не ведет к изменению парадигматической организации терминосистемы. Выделение в современной ТНСМ шести базовых фреймовых объединений происходит не произвольно, а в соответствии с внутренними свойствами системы, с учетом предметно-логических отношений понятийного аппарата самой отрасли знания. Именно это позволило достаточно четко очертить границы каждого фрейма терминосистемы и определить общность их словообразовательных и семантических примет.

Каждый базовый фрейм обладает своим родовым общеотраслевым термином – машина для земляных работ, подъемно-транспортная машина, ручная машина и др. Следует отметить, что в современной ТНСМ нет однословных терминов для обозначения общеотраслевых понятий. Эти понятия называются только при помощи составных терминов. Примечательно, что составные термины, обозначающие родовые и видовые общеотраслевые понятия, образованы на основании термина «машина», который выступает в роли стержневого компонента составного термина.

Все перечисленные базовые фреймы не являются однородными, они состоят из нескольких более мелких подфреймов терминов, в виде иерархически организованных микросистем, количество которых в составе базовых фреймов различно и зависит от количества дифференциальных признаков в значениях родовых общеотраслевых терминов.

Заметим, что отраслевой термин «машина», (который является общетехническим) в исследуемой терминосистеме выполняет функции стержневого компонента в 178 терминах-словосочетаниях (бурильно-крановая машина, вибрационная машина, грунтоуплотняющая машина, вибрационная уплотняющая поверхностная навесная машина и др.).

В основе подфреймов лежат опорные термины, различительные признаки значений которых обусловливают внутреннее устройство группы.

Представим классификацию наименований погрузочно-разгрузочных машин по признаку «принцип действия» – одному из признаков, входящему в понятие «погрузочно-разгрузочная машина». Этот признак получает формальное языковое выражение путем: 1) заимствования новых терминов для обозначения понятия «ковшовый конвейер» – элеватор или для понятия «винтовой конвейер» – шнек; 2) создание терминов-сложных слов с усеченным первым компонентом интернационального характера – электропогрузчик, автопогрузчик; 3) создания терминов-словосочетаний аппозитивного типа – кран-погрузчик, автомобиль-погрузчик; 4) образование терминов-словосочетаний – специальный электропогрузчик, универсальный электропогрузчик, одноковшовый экскаватор с погрузочным оборудованием, универсальный одноковшовый погрузчик. Другие признаки этого понятия получают подобное языковое выражение (аэрожелоб, аэрокоробка, аэрационная установка и др.).

Опорные термины обладают высокой словообразовательной активностью, выступая в роли стержневых компонентов в терминах-сложных словах и терминах-словосочетаниях.

Анализ лексического состава каждой микроструктуры общего фрейма «Строительное машиностроение» показал, что основные способы образования терминов – семантический, морфологический и синтаксический – в отдельных конкретных микросистемах представлены в разных соотношениях. В зависимости от тематической области знания, репрезентируемой конкретной фреймовой структурой, варьируются и наборы признаков-концептов, реализуемых ономасиологическими признаками.

Следует подчеркнуть, что концептуальная модель строительного машиностроения может рассматриваться как основа для дальнейшего развития и упорядочения исследуемой терминологии.

Литература:

1. Arnold I. English World / I. Arnold. – M. : Высшая школа, 1973. – С. 209.
2. Ebert W. Linguistische Fragen des Fachwortschatzes. – Sprachpflege, 1970, H. 11, s. 227.
3. Charles J. Fillmore. Frames and the semantics of understanding. «Quaderni di semántica» / J. Charles. – Vol. VI, no. 2, December 1985. – P. 222–254.
4. Головин Б. Н. Терминология. – В кн.: Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание. – М. : Просвещение, 1979. – С. 264–278.

5. Головин Б. Н. Типы терминосистем и основания их различения. – в сб.: Науково-технічний прогрес і проблеми термінології. Тези доповідей Республіканської конференції (Львів, травень, 1980 р.). – К. : Наукова Думка, 1980. – С. 52–53.

6. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур. – Труды.: сборник статей по языковедению (Московский институт истории, философии и литературы). – М. : Просвещение, 1939. – Т. 1. – С. 3–54.

7. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 157 с.

8. Нашиванько О. В. Російськомовна термінологія медичної косметології в системному та функціональному аспектах : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / О. В. Нашиванько. – Дніпропетровськ, 2012. – 18 с.

9. Новодранова В. Ф. Развитие методов когнитивного анализа в исследованиях языков для специальных целей / Российский государственный гуманитарный университет материалы круглого стола РГГУ 24 октября 2011. – e-library. www2.rsuh.ru

10. Олещенко Ю. Р. Російська термінологія матеріалознавства: когнітивний та системно-функціональний аспекти вивчення : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. Р. Олещенко. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

УДК 81'42:26-23

Н. В. Швидка,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

СИМВОЛЬНА ПАРАДИГМА АРХЕТИПУ *ТЕМРЯВА* В БІБЛІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті заналізовано лексико-асоціативне поле архетипу темрява; окреслено символи, що модифікують цей архетип; репрезентовано парадигму типових образів і властивість семантичного й експресивного потенціалу засобів творення символічної образності в контексті Книг Старого і Нового Заповіту.

***Ключові слова**: біблійний дискурс, архетипний символ темрява, вербалізатор, парадигма, апокаліптична образність.*

СИМВОЛЬНАЯ ПАРАДИГМА АРХЕТИПА* ТЬМА *В БИБЛЕЙСКОЙ КАРТИНЕ МИРА

В статье проанализировано лексико-ассоциативное поле архетипа тьма; определены символы, которые модифицируют этот архетип; представлена парадигма типичных образов и особенности семантического и експрессивного потенциала способов образования символической образности в контексте Книг Ветхого и Нового Завета.

***Ключевые слова:** библейский дискурс, архетипный символ, тьма, вербализатор, парадигма, апокалипсическая образность.*

SYMBOLIC PARADIGM OF ARCHETYPE DARKNESS IN THE BIBLICAL WORLDVIEW

The author analized denotative and significative particularity of archetype darkness and adjacent symbols as its verbalizators. The biblical symbols mark the higher spiritual reality, encode and transmit God`s ideas. These symbols are not abstract ideas or even allegories, they relay the reflected spiritual reality. The symbolism of the Bible is necessary as an abstract, own logical system can not reflect the reality. Comprehensive study of biblical symbolic system is promising because this analysis makes it possible to fill the gaps of linguistic worldview, to find out the mechanism of their influence on mentality of Ukrainians as bearers of Christian culture.

The determining components of search and knowledge of sacrum at different levels are biblical marked concepts realized in certain images, symbols, archetypes. These symbols as hierarchical system reveal horizontal connections – the ability to create opposition: top / bottom, light / dark, life / death, positive / negative, etc. These lexical binarms are indicators of absolutized logic of some thinking, they model the logical system of related signs and cause the association with the universal opposition of harmony and chaos. Primarily the archetypal and symbolic opposition light / dark correlates with such categorical concepts as God (a bearer of moral excellence, the embodiment of ideas of happiness) – Satan (the embodiment of the world system of unclean and sinful, spiritually dead things), good – evil, faith – unbelief, righteousness – sin, spiritual purity – immorality, life (salvation through resurrection) – death. In particular the complicated symbolism and special allegory are inherent in the biblical archetype darkness that make it possible to interpret and decode of clearly defined polarization of the world forces of good and evil and their confrontation.

In the biblical discourse the spiritual darkness – a confrontation with God good – is a moral imperfection that leads to pride, cruelty, deceit, economic crises, wars, suffering, etc., which are synonymous correlates to concept of evil and markers of category sin. In the Book of Books the darkness is interpreted as a substance-subject, as a real force that confront in life and death war with the Light and the Truth. Christianity calls to conquer darkness with light.

***Keywords:** biblical discourse, the archetypal symbol darkness, verbalizator, paradigm, apocalyptic imagery.*

Біблійні символи маркують вищу духовну реальність, кодують і передають «заповітні смисли» Бога. Такі символи не є абстрактними ідеями чи навіть алегоріями, вони транслюють ту духовну реальність, яку відображають. Символіка Біблії потрібна там, де абстрактна, власне логічна система неспроможна відбити реальність. У лінгвоукраїністиці завжди приділяли увагу дослідженню функціювання біблійних символів у текстах різномовленнєвого спрямування. Така символіка й дотепер впливає на свідомість соціуму, створюючи тло релігійної картини світу, однією з функцій якої є збереження певної інформації, універсальної для будь-якого суспільства. Біблійна картина світу є складником життєдіяльності певного етносу, уплив Книги Книг на менталітет якого є значущим і різноманітним. Тексти Біблії насичені особливими мовновиражальними засобами, зокрема символами, що зумовлено її ідейно-концептуальним, світоглядним призначенням. Символи завдяки експресивно-оцінній семантиці сприяють окресленню кола ціннісних орієнтирів вірян, низки особливостей біблійної мовної картини світу. Символи корелюють із простором національної культури, є одними з найстійкіших її елементів, як засобів окреслення різноманітних ціннісних настанов соціуму, які регулюють його життєдіяльність і є підґрунтям культурного коду – своєрідного алгоритму просторової та часової конфігурації основних архетипних символів.

Усебічне дослідження біблійної символьної системи є перспективним, оскільки такий аналіз дає змогу заповнити лакуни мовної картини світу, з'ясувати механізм їх упливу на менталітет українців як представників християнської культури. Заслуговують на увагу в лінгвоукраїністиці дослідження сакральної символіки таких науковців: А. Меня, Л. Шевченко, Р. Мниха, З. Лановик, Ю. Юрченко, Т. Вільчинського, О. Решетняк, М. Малишева, І. Набитович, П. Мацькова, О. Мирончука, М. Івасюти, О. Калити, Ю. Штибель та ін.

© Н. В. Швидка, 2017

Попри те, що лінгвокультурологія вже послуговується теорією мовної та концептуальної картин світу, досі наявна потреба у вітчизняних дослідженнях, які посприяли б цілісному й докладному витлумаченню символіки Святого Писання. Актуальність наукової розвідки зумовлена потребою системного концептуально-семіотичного осмислення домінантних універсальних біблійних архетипів стихій як сегментів мовної картини світу, з'ясування їх символічних й асоціативних значень.

Метою статті є аналіз символьної парадигми архетипу *темрява* в біблійній картині світу. Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– визначити денотативно-сигніфікативні особливосі архетипу *темрява* й суміжних символів як його маркерів;

– окреслити символи, що модифікують цей архетип; схарактеризувати семантичний та експресивний потенціал творення символічної образності архетипу *темрява* в контексті Старого і Нового Заповіту.

Символ залучено до структури концепту через образ і поняття, тобто він формується на образно-поняттєвій основі. Як зазначав В. Жайворонок, концепт має вияв і в слові, і в образі, і в матеріальному предметі; він передбачає асоціативне нашарування культурних понять на основне лексичне значення [2, с. 26]. Структурують концепт усі складники змісту, етимологія, історія та сучасні асоціації. Ядром концепту вважають словникові значення лексеми; периферією – суб'єктивний досвід, прагматичні компоненти номінації, конотації та асоціації [6, с. 365]. Структуру біблійного концепту моделює парадигма експлікаторів: семи, лексеми, синонімія, антонімія, конотація, символи, гіпер- і гіпонімічні відношення. Вербалізація будь-якого біблійного концепту демонструє його поняттєвий потенціал і сприяє поширенню інформації про його змістове наповнення в україномовному вимірі. На думку О. Решетняк, біблійним архетипним символам властиві такі ознаки: «субординаційність (біблійна модель світу передбачає ієрархію, на верхівці якої Бог); опозиційність (у семантичній опозиції *Бог / людина* оприявлено ставлення Бога до людини як репрезентанта певних рис характеру чи життєвої позиції завдяки системі бінарм *добро / зло*, *позитивне / негативне, віра / невіра, праведність / гріх, життя / смерть* тощо;… здатність бути об'єктиватором різних конфігурацій; багатозначність, універсальність тощо» [5, с. 154].

Визначення семантики біблійного символу ускладнено його конденсаційністю, архетипністю й багатозначністю. Остання, як зауважувала О. Шелестюк, є «іманентною», тобто символу притаманні «змістова перспектива, наявність ланцюжків значень, абстрактніших, залежних від віддаленості щодо первинного значення…» [8, с. 53]. У Біблії образи чи художні тропи є лише зовнішнім оформленням внутрішньої структури апокаліптично-трансцедентного змісту. Кожен біблійний символ транслює закодовану інформацію про істину, сенс людського життя і смерті, об'єктивну сутність світу, моральні засади християнської віри. Л. Шевченко акцентувала, що символ є архетипним, бо моделює й транслює цивілізаційну пам'ять [7, с.16]. Серед архетипів, як комунікативних символів, виокремлюють сукупність загальнолюдських архетипних символів, яким притаманний високий рівень світоглядного консерватизму. Визначальними складниками пошуку й пізнання сакруму на різних рівнях постають біблійно марковані концепти, зреалізовані в архетипах, символах, у вічній апокаліптичній образності, якій опозиційовано демонічну. Зв'язок між апокаліптичною та демонічною образністю спроектовано на сферу моралі *добро / зло*, які мають загальнолюдське значення. Такі лексичні бінарми є показниками абсолютизованої логіки будь-якого мислення, вони моделюють логічну систему взаємопов'язаних ознак і спричиняють асоціації з універсальним протиставленням гармонії та хаосу.

Архетипно-символьна опозиція *світло / темрява* корелює насамперед з такими категорійними поняттями: *Бог* (носій моральної довершеності, утілення ідей щастя) і *сатана* (втілення світової системи речей, нечистої та грішної, духовно мертвої), *добро / зло*, *віра / невіра*, *праведність / гріх*, *життя* (спасіння через воскресіння) – *смерть*. Якщо *світло* символізує добро, то *темрява* відповідно – *зло*. *Світло* – це перше, про що йдеться на початку Біблії в контексті творчої діяльності Бога: *«А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло… і Бог відділив світло від темряви»* (1М 1:2-4). Архетип *темрява* експлікує Божий промисел, творче начало – створення всього з нічого, – уособлюючи найвищу силу Бога як ідеальної першооснови. Архетип *темрява* – уособлення хаосу напередодні світотворення.

У шістдесяти біблійних віршах *світ* і *темряву* репрезентовано як дуальну опозицію. Перше символічне протиставлення *світла* і *темряви* представлено в алегоричних картинах Книги Виходу: *«І сказав Господь до Мойсея: «Простягни свою руку до Неба, – і станеться темрява на єгипетській землі, і нехай буде темрява, щоб відчули її»… Не бачили один одного, і ніхто не вставав з свого місця три дні! А Ізраїлевим синам було світло в їхніх садибах»* (2М. 10:21-23); *«…і рушив стовп хмари перед ними, і став за ними… І була та хмара й темрява для Єгипту, а ніч розсвітлив він для Ізраїля. І не зближався один до одного цілу ніч»* (2М. 14:19-21). Єгипет у біблійному контексті ототожнено із царством темряви, володінням сатани. У семантичній площині цього архетипу можна виокремити такі символічні значення: символ духовного стану людства, поневоленого владою гріха; символ язичницької релігійної системи. *Темрява* є асоціатом зла, неправедності, гріха, маркером духовної боротьби між добром і злом. Недотримання Божих норм призводить до того, що людина опиняється в «темряві», хаосі, у просторі зла й зазнає покарання від Господа.

Біблійному архетипу *темрява* притаманна ускладнена символіка й особлива алегорія. Біблійний символ, як зазначав Р. Барт, «надзвичайно стійкий, елемент трансформації мінімальний і, навіть, якщо вона і відбувається, то регламентована й повинна відповідати вимогам символічної логіки. Символ усталений, змінюватися може лише усвідомлення його суспільством…» [Цит. за 4, с.341]. Темрява як природна стихія (керована Богом) є дуалістичним маркером Божої сутності, порятунку й покарання, знищення. Символіка *темряви* в біблійному дискурсі є наскрізною і транслює потенційний зміст концепту *Бог* як репрезентанта найвищих релігійних і духовних цінностей соціуму. Найвиразніше такий зміст детермінують ідейно-семантичні навантаження символічних образів як модуляторів архетипу *темрява*. Такі символи перебувають у логічно-семіотичних кореляціях, що витворює, власне, цілісність цього архетипу. Аналіз символічних моделей уможливлює виокремлення таких конкретизаторів символічної образності архетипу *темрява*:

1. *Темрява* як вияв надприродної сутності Бога: *«Бо темрява землю вкриває, а морок народи, та сяє Господь над тобою і слава Його над тобою з'являється!»* (Іс. 60:2); *«І Він вивів їх з темряви й мороку, їхні ж кайдани сторощив»* (Пс. 106:14); *«А ночі вже більше не буде, і не буде потреби в світлі світильника, ані в світлі сонця, бо освітлює їх Господь Бог, а вони царюватимуть вічні віки»* (Об. 22:5). У такому разі темрява набуває ознак узвичаєної метафори Божої слави, любові до праведних. *«Світло сходить у темряві для справедливих. Він ласкавий, і милостивий, і праведний»* (Пс. 111:4). Світло як особлива ознака Бога співвідноситься зі світом і життям, а атрибути експлікують турботу про свій народ, якому Він дав обітницю викупу з духовної темряви, з рабства смерті.

2. *Темрява* – занепад духовного життя народу, грішного, у контексті Біблії метафорично сліпого: *«А хабара не візьмеш, бо хабар осліплює зрячих і викривляє слова справедливих»* (2М. 23:8); *«А хто цього не має, той сліпий, короткозорий, він забув про очищення своїх давніх гріхів»* (2 Петр. 1:9); *«Хто ж ненавидить брата свого, пробуває той у темряві й ходить*

у темряві, і не знає, куди від іде, бо темрява очі йому осліпила» (1 Ів. 2:11); *«…А коли сліпий водить сліпого, обоє до ями впадуть…»* (Мт. 15:14). В асоціативному полі архетипу *темрява* неабиякого значення набувають періоди дня: Ісуса порівнюють з досвітньою зорею Якова (4 М. 24:17), Його служіння – зі світанком людства, а переддень цих подій асоціюється з темрявою та ніччю, особливо в старозаповітних пророків (Іс. 21:11-12). Така ж символіка притаманна й Новому Заповіту: схопили Ісуса саме вночі, і Він Сам визнає: *«… Та це ваша година тепер, і влада темряви…»* (Лк. 22:53). Під час розп'яття, хоч це й відбулося опівдні, *«…темрява стала по цілій землі аж до години дев'ятої… і сонце затьмилось, і в храмі завіса роздерлась надвоє…»* (Лк. 23: 44-45). Бог на тривалий час відвернувся від грішного людства. Отже, символьну парадигму архетипу *темрява* моделюють образи ночі, мороку, тіні смерті, духовної сліпоти тощо. *Темрява* – наслідок помилкового чи гріховного власного вибору людини. *«Тому буде вам ніч, щоб не стало видіння, І стемніє вам, щоб не чарувати, І над тими пророками сонце закотиться, і над ними потемніє день»* (Мих. 3:6). Лексема *ніч* – символ лиха або відчуження від Бога, а у праведності Всевишнього такої ночі не може бути.

3. *Темрява* як маніфестант гніву Божого, як засіб здійснення суду над грішними: *«Бо зорі небесні та їхні сузір'я не дадуть свого світла, сонце затьмиться при сході своєму… Я покараю всесвіт за зло, безбожних за їхню провину… Тому небеса захитаю, і рухнеться земля з свого місця від лютості Господа Саваота, День, як палатиме гнів Його…»* (Іс. 13: 10-13). У картині суду, який Господь обіцяє здійснити, *«… потемніє день, коли Я ламатиму там єгипетські ярма, і скінчиться в ньому пиха сили його. Самого його хмара закриє, а його дочки підуть у полон»* (Єз. 30:18) і Він *«ворогів зажене в темноту»* (Наум 1:8). Темні чи чорні кольори символізують суд Вседержителя: і гнів Бога спускається з неба на чорній хмарі, робить морок Своїм покровом. Старозаповітні пророки кару за гріхи порівнюють з днем темряви й морока: *«День гніву цей день, день смутку й насилля, день збурення та зруйнування, день темноти та темряви, день хмари й імли…»* (Соф. 1:15). *«День Господній»* (Йоіл 2:1-2) (*«День Суду»* (2 Пет. 2:9; 3:7), *«День Гніву»* (Об. 6:17), «День Викупу» (Єф. 4:30)) маніфестує кульмінаційну подію, що завершить сучасний світ і теологічно співвідноситься з Другим Пришестям Ісуса Христа. Відтак в апокаліптичній образності архетипний символ *темрява* – це космічна битва між силами добра і зла, між світлом і темрявою, перемога Бога й спасіння праведних.

Провіщення Божої справедливості – порятунок праведних не лише від світового зла, а й від смерті – Ісая оприявлює в бінармі двох есхатологічних міст: міста праведних і міста зла. Провідну ідею всесвітнього тріумфу добра над злом відтворено в образі есхатологічного бенкету: праведні вічно радіють і спочивають в Божій присутності (Іс. 25: 6-12).

4. Архетип *темрява* в біблійних текстах може асоціюватися із сатаною, в українськомовній вербалізації світу такі асоціації змодельовано висловами: *смертна темрява, смертна тінь, змій, диявол, правителі темряви, духи злоби* тощо. Якщо білий колір (символ *чистоти, праведності й досконалості*) асоціюється зі світлом, ангелами, небесною сферою, вічністю, то абсолютним антиподом у новозаповітних текстах є червоний або карамзиновий – колір крові й гріха: *«І з'явилась інша ознака на небі, – ось змій червоно огняний великий, що мав сім голів та десять рогів»* (Об. 12:3). Про *«владу темряви»* говорив Ісус, апостол Павло писав: *«Зодягніться в повну Божу зброю, щоб могли ви стати проти хитрощів диявольських. Бо ми не маємо боротьби проти крови та тіла, але проти влади, проти світоправителів цієї темряви, проти піднебесних духів злоби»* (Єф. 6: 11-12). У такому разі *темрява* асоційована зі всесвітнього духовною битвою між добром і злом, між Богом і сатаною. Повноту семантики архетипу *темрява* як духовної реальності увиразнюють сенсоутворювальні ознаки символу *Вавилон Великий* як метафізичної сутності світової влади зла, духовної темряви, *«оселі демонів і сховища усякого духа нечистого»* (Об. 18:2). У Книзі Книг темряву потрактовано і як субстанцію-суб'єкт, як реальну силу, що не на життя, а на смерть воює зі Світлом, Правдою. Архетип *темрява* співвіднесений з такими екзистенційними реаліями, як гріх, покарання, смерть.

Отже, особливість функціювання архетипних матриць у біблійній картині світу полягає в тому, що вони творять розгорнуті символіко-алегоричні картини, образно-асоціативні ряди, часто антонімічні опозиційні паралелі, супроводжувані ускладненою художньо-образною структурою різнорівневих понять і явищ. Зокрема бінарма *світло / темрява*, вербалізуючись у біблійному дискурсі, експлікує лексичну взаємодію архетипних, асоціативних, метафоричних, метонімічніх і символічних значень, що створюють стереотипні уявлення українського етносу. Тому вважаємо перспективним системний аналіз біблійних архетипних символів, що сприятиме відтворенню цілісної мовної картини світу.

Література:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375с.
2. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 23–35.
3. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу / В.І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 248 с.
4. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія / символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу): дис. … доктора філол. наук: 10.01.06 / Лановик Зоряна Богданівна. – Тернопіль, 2006. – 409 с.
5. Решетняк О. О. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Решетняк Олена Олександрівна. – Слов'янськ, 2015. – 258 с.
6. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу / Л. І. Шевченко. – К. : Київський університет, 2001. – 478 с.
7. Шелестюк Е. В. Символ versus троп: сравнительный анализ семантики / Е. В. Шелестюк // Филологические науки. – 2001. – № 6. – С. 50–58.

УДК 378.147

Ю. В. Шевченко,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ДО ПИТАННЯ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

У статті обґрунтовується необхідність використання ділових ігор «Судові засідання» як засобу інтенсифікації формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності майбутніх юристів. Визначено типові ситуації професійного спілкування юристів, на основі яких доцільно організовувати ділові ігри. Охарактери-

© Ю. В. Шевченко, 2017

зовано особливості застосування ділових ігор юридичного спрямування в процесі навчання англійської мови. Сформульовані методичні рекомендації щодо підготовки, організації та проведення ділових ігор «Судові засідання».

***Ключові слова**: інтенсифікація, ділова гра, майбутні юристи, професійне іншомовне спілкування, формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності.*

К ВОПРОСУ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА

В статье обосновывается необходимость использования профессионально ориентированных деловых игр как средства интенсификации формирования иноязычной профессионально ориентированной коммуникативной компетентности будущих юристов. Определены ситуации профессионального общения, на основе которых целесообразно организовывать деловые игры для студентов юристов. Сформулированы методические рекомендации касательно организации, подготовки и проведения деловых игр «Судебные заседания».

***Ключевые слова:** интенсификация, будущие юристы, профессиональное иноязычное общение, деловая игра.*

TO THE ISSUE OF INTENSIFICATION OF TEACHING ESP TO THE STUDENTS OF LAW FACULTY

The paper aims to justify the appropriateness and significance of implementing role play «Court Trial» into teaching ESP to the students of Law Faculty as one of the most effective methods of intensification of professionally oriented foreign communicative competence formation. The benefits of using role plays in teaching ESP are reviewed. On the basis of the selected areas of professional activities of lawyers and ESP learning objectives, the typical situations of professional communication are determined and suggested for developing role plays. The peculiarities of conducting simulation role plays for law students have been described. The author outlines the factors that can lead to success or failure of role playing. Much attention should be paid to developing skills in public speaking as debate is the most difficult part of simulated trials. The clichés that can be considered the key to the success in legal pleadings have been suggested. The recommendations to preparation and implementation of the simulated role play «Court Trial» into teaching ESP have been given.

***Key words:** intensification, future lawyers, teaching ESP, professionally oriented foreign communicative competence, simulated role play «Court Trial».*

На сучасному етапі вдосконалення вищої професійної освіти особливо актуальним постає питання підвищення рівня володіння іноземною мовою майбутніх фахівців. Знання англійської мови юристами стає не тільки складовою їхнього загального культурного розвитку, а й однією з основних умов успішної професійної діяльності та конкурентоздатності на ринку праці. Студенти-юристи, які вільно володіють англійською мовою та знаннями з фаху, мають чудову можливість взяти участь у міжнародних правничих конкурсах «Судові дебати», що проводяться Європейською Асоціацією Студентів Права (ELSA), і міжнародних програмах стажувань. Але, на жаль, як свідчать результати нашого дослідження, рівень володіння англійською мовою студентами юридичних факультетів у переважній більшості недостатній для здійснення англомовної комунікації в професійних цілях.

Отже, наявне протиріччя між соціальним замовленням і рівнем сформованості іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів юридичних спеціальностей обумовлює *актуальність* проблеми пошуку засобів інтенсифікації, які б активізували комунікативну, пізнавальну й творчу діяльність студентів, розвивали б уміння адекватно до ситуації спілкування успішно реалізовувати іншомовну мовленнєву діяльність і, водночас, спонукали б до самостійності й автономії в навчанні. Найефективнішим засобом, з цієї точки зору, для студентів юридичного факультету ми вважаємо імітаційну ділову гру.

Проблемою використання ігрових технологій у процесі навчання іноземних мов займалися Л. В. Волкова, Ю. В. Друзь, Т. І. Олійник, А. В. Конишева, О. Г. Квасова, Г. О. Китайгородська, C. Livingstone, L. Allwright, A. Glenn та інші. Проте питання навчання іноземної мови майбутніх юристів засобом імітаційної ділової гри залишається теоретично не розробленим і, як показує опитування студентів- юристів багатьох вишів, ділова гра (ДГ) рідко використовується на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням (АМПС). Це свідчить про те, що можливості застосування ДГ певною мірою недооцінюються, і її використання у навчанні АМПС студентів юридичних факультетів викликає труднощі у викладачів.

Тому **мета статті** – обґрунтувати необхідність впровадження імітаційної ділової гри «Судове засідання» як засобу інтенсифікації процесу формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів юридичних спеціальностей, сформулювати методичні рекомендації щодо її підготовки, організації та проведення.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що науковці дають різні визначення поняття гри як педагогічного явища. Ми розглядаємо ділову гру як імітацію ситуації з моделюванням професійної діяльності шляхом гри за попередньо повідомленими правилами [3, с. 173]. Використання ДГ у навчанні АМПС студентів юридичного факультету, на нашу думку, сприятиме інтенсифікації процесу формування іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності, яка передбачає здатність фахівця адекватно до ситуації спілкування успішно реалізовувати свою іншомовну мовленнєву діяльність.

Для обґрунтування необхідності та з'ясування особливостей застосування ДГ на заняттях з АМПС на юридичних факультетах, насамперед, розглянемо основні її загальні характеристики та завдання.

Проаналізувавши погляди багатьох авторів [2; 3; 4; 7; 8; 9], ми виділяємо такі основні характеристики імітаційних ділових ігор:

– моделювання професійної діяльності в процесі гри;
– спільна колективна діяльність, що має характер рольової взаємодії;
– розподіл ролей між учасниками гри;
– підвищений емоційний фон навчання;
– наявність системи індивідуального/групового оцінювання ДГ.

Головною особливістю ДГ є моделювання професійної діяльності, що є імітацією специфіки конкретних професійних ситуацій. Визначимо типові ситуації професійного іншомовного спілкування, на основі яких доцільно організувати ДГ для студентів юридичних спеціальностей. Аналіз досліджень з питань професійної діяльності юристів дозволяє виділити такі основні ситуації іншомовного професійного спілкування: надання юридичної консультації іноземним громадянам, нарада із зарубіжними колегами, участь у наукових конференціях за кордоном, допит свідків (у випадку порушення закону іноземцями), захист інтересів особи / організації в суді, участь у міжнародних правничих конкурсах «Судові дебати». Саме такі ситуації можуть слугувати основою для розробки імітаційних ділових ігор для навчання АМПС студентів юридичного факультету.

У межах зазначених ситуацій професійного спілкування можна виділити такі комунікативні наміри юристів: з'ясувати, проаналізувати, пояснити, оцінити, порадити, заохотити, переконати, представити інформацію, обговорити, уточнити, узгодити, узагальнити, обґрунтувати точку зору.

Проаналізувавши літературу з юриспруденції та судової риторики [5], і узагальнивши комунікативні наміри юристів, можна виділити такі основні типи монологічного мовлення юристів: монолог-пояснення, монолог-оцінювання, монолог-переконання, монолог-міркування. Щодо діалогічного мовлення, то найчастіше вживаними є: діалог-розпитування та діалог-дискусія. У ділових іграх для юристів, крім компетенції в усному мовленні, формуються і компетенція в письмі (наприклад, подання позовної заяви до суду); в аудіюванні (представлення аудіо- та відеодоказів); у читанні (наприклад, вивчення обставин правопорушення за матеріалами справи).

Виходячи з вищесказаного, найоптимальнішим засобом розвитку всіх зазначених компетенцій і, у свою чергу, інтенсифікації процесу формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності майбутніх юристів ми вважаємо імітаційну ДГ «Судові засідання».

Як свідчить практика використання таких ігор, рівень мотивації студентів до вивчення АМПС значно підвищується. Із формального, заснованого на отриманні балів, він стає глибоко особистісним і переходить до сфери професійних інтересів майбутнього юриста. Студенти переконуються в можливості застосування іноземної мови як засобу спілкування з професійними цілями, краще розуміють роль, яку судді, адвокати, прокурори, присяжні грають у системі правосуддя; збільшується їхня усвідомленість про важливість права в демократичному суспільстві [12, с. 196]. Підвищена емоційність, яка створюється в процесі цієї імітаційної гри, має дуже велике значення, адже психологами доведено, що знання, отримані на фоні сильних емоцій, назавжди закарбовуються в пам'яті. У цьому аспекті ДГ має значні переваги над традиційними методами навчання, які супроводжуються дуже низькою емоційністю з боку студентів. Активність студентів проявляється так яскраво, що П.М.Щербань називає її «вимушеною активністю», маючи на увазі, що сама обстановка примушує учасників бути активними [8, с. 25]. І, як показує досвід проведення ДГ «Судові засідання», студенти повністю занурюються в атмосферу гри, що активізує процес навчання і значно підвищує його ефективність.

Аналізуючи колективний компонент діяльності у ході ДГ слід відмітити, що взаємостосунки у грі будуються на основі співпраці. Досвід і знання кожного студента використовуються в умовах, максимально наближених до їхньої майбутньої професійної діяльності [10, с. 288].

Система оцінювання є обов'язковим елементом імітаційної ігрової діяльності. Як вказує А. А. Вербицький, вона виконує не тільки функції контролю, але й самоконтролю, забезпечуючи формування ігрової, пізнавальної і професійної мотивації учасників ДГ [1, с. 154].

У процесі підготовки до ДГ активізуються знання з фахових дисциплін, здійснюються міжпредметні зв'язки, органічно інтегруються знання студентів з різних галузей права та судової риторики.

ДГ «Судове засідання» є ефективним засобом індивідуалізації навчання. Різноманітність ролей у ДГ допомагає вирішити проблему неоднорідності групи щодо мовленнєвої підготовки її учасників та індивідуальних особливостей кожного студента. Як показує досвід, студенти з радістю самостійно вибирають собі ролі, що дозволяє створити атмосферу невимушеності, розкутості, сприяє активній творчій діяльності та колективній взаємодії. Слід зазначити, що навіть сором'язливі студенти, які не проявляли великої активності під час традиційних занять з АМПС, «сховавшись» за роль, активно вступають у комунікацію. Відповідно, знімається психологічне напруження учасників гри, підвищується їхня ініціативність. Зважаючи на те, що в умовах немовного ВНЗ 2/3 загального обсягу годин відводиться на самостійну роботу студентів і навчання майбутніх юристів відбувається в академічній групі з різним рівнем володіння АМПС, то застосування ДГ як проектного виду діяльності є доцільним і результативним [6, с. 53].

Отже, використання ДГ «Судові засідання» у процесі навчання АМПС сприяє розвитку професійно орієнтованих комунікативних компетенцій в усіх видах мовленнєвої діяльності, дає змогу реалізувати комунікативний, особистісно-діяльнісний, проблемно-пізнавальний та диференційований підходи в навчанні, які є пріоритетними на сучасному етапі розвитку методики викладання АМПС. Тому необхідність впровадження ДГ у процес навчання студентів юридичних факультетів є науково обґрунтованою.

Охарактеризуємо особливості проведення імітаційної ДГ «Судові засідання», виходячи із загальних психолого-педагогічних принципів організації ДГ, особливостей комунікаційного процесу засідань суду та власного досвіду роботи.

Загальновідомо, що будь-яка ДГ – це цілісний цикл керованої взаємодії між викладачем та студентами, що проходить у декілька етапів (підготовчий, організаційний, етап проведення та аналітично-оцінювальний етап).

На підготовчому етапі вивчається конкретна справа, розподіляються ролі. Зазначимо, що кількість ролей залежить від типу й виду справи (кримінальна, цивільна чи адміністративна) та особливостей судочинства країни, судовий процес якої студенти збираються імітувати в діловій грі. Детально розробляється сценарій ДГ. Зазначимо, що до розробки сценарію гри слід, при необхідності, залучати викладачів фахових дисциплін. Готуються обвинувальні та захисні промови, виступи свідків, потерпілих та відповідачів, речові, аудіо-, відеодокази. Перед підготовкою та проведенням ДГ викладач повинен оцінити мовленнєву та фахову підготовку студентів, визначити їхні психологічні та індивідуальні особливості, укласти інструкції для всіх учасників, визначити об'єкти контролю та розробити систему критеріїв оцінювання учасників ДГ.

Проведенню ДГ «Судові засідання» має передувати величезна підготовча робота з розвитку вмінь усного та письмового професійного мовлення студентів. Ми радимо на цьому етапі проводити відеоперегляди судових засідань з подальшим обговоренням та розігруванням окремих ситуацій, «пробні дискусії», «мозковий штурм», написання позовів до суду та після судових клопотань. Особливу увагу слід зосередити на вмінні готувати та презентувати судові промови обвинувача та захисника, оскільки судові дебати – це найскладніша частина судового засідання [11, с. 55].

Розглянемо процес підготовки судових промов детальніше. Вивчивши літературу з судової риторики [5], зазначимо, що підготовка судової промови – це опрацювання зібраного матеріалу, відбір та систематизація фактів, додаткова перевірка міркувань, правильність яких підлягає доведенню, послідовність розміщення думок майбутньої промови. Загальна структура обвинувальної промови така: вступна частина; виклад фактичних обставин злочину, аналіз й оцінка зібраних у справі доказів; обґрунтування кваліфікації злочину; характеристика особи підсудного; обґрунтування пропозицій про міру покарання; аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину; заключна частина промови. Побудова захисної промови подібна до промови прокурора. Схематично поділяється на такі частини: вступна частина, аналіз фактичних обставин справи, обґрунтування кваліфікації злочину, характеристика особи підсудного, обґрунтування пропозицій про міру покарання, цивільний позов. Виходячи з конкретних обставин справи захисник може заперечувати обвинувачення в цілому, доводячи невинність підсудного; заперечувати обвинувачення щодо окремих його частин; обґрунтовувати менший ступінь вини і відповідальності підсудного; доказувати несудимість підсудного.

Проаналізувавши особливості мови судових дебатів, можна зробити висновок, що використання мовних кліше дозволяють забезпечувати точність мови права й судових дебатів, зокрема. Наведемо приклади таких кліше, які ми пропонуємо студентам, навчаючи їх судовим дебатам.

Persuasion: Don't you think….; what you seem to understand is that ….; I'm awfully sorry to ask you... but….; I don't know, but…; I'll tell you what…; why don't we…; it's crucial for you…; it's important for you….; etc.

Going into persuasion: Well, I guess so…; maybe you're right ….; oh, if you insist ….; all right….; look!... I'll tell you what…; we'll see…etc

Making suggestions: Maybe you could….; I was wondering if you'd ever thought of….; why don't you try…; I think it might be a good idea ….etc.

Resisting persuasion: I don't know…; we'll see….; I know, but….; I don't see how….; that's true, but…; no way…; absolutely not…; that's all out of the question…; that might be OK, but …; I see what you mean, but…etc.

Agreeing: True enough…; I can't help thinking the same…; how right that is… ; oh, definitely…; well, that's the thing…; well, this is it (isn't it)?; I'm of exactly the same opinion…; I don't think anyone could/would disagree with...etc.

*Disagreeing***:** That's not the way I see it…; I can't agree with...; nonsense! No way!...; you must be joking…; you can't mean that!...; I really must take issue with you …; I'm not at all convinced…; etc.

Saying you partly agree: I don't entirely agree with... ; I see what you mean, but.. ; to a certain extent, yes, but... ; there's a lot in what you say, but... ; I couldn't agree more, but... ; that's one way of looking at it, but... ; etc.

Giving opinions: I'm convinced that…; I feel quite sure that… it's perfectly clear to me that …; the way I see it is that …; I'm of the same opinion…; I'm inclined to think that …; my inclination would be to…; etc.

Attack: Wouldn't you agree …; wouldn't you say….; isn't it true to assume….; might it not (also) be true….; surely you'd admit….; don't you think….; X is …, isn't it?... X doesn't …, does it?...etc.

Response: I see your point…but…; Possibly ….but…; I'd agree with you to a certain extent …but …; that may be …but….; I see what you mean, but… etc.

Знання цих кліше є запорукою успішного проведення судових дебатів.

На організаційному етапі важливо психологічно підготувати студентів до проведення гри та до прийняття на себе певної ролі. Важливо, щоб ролі, які виконуються кожним з учасників, змінювались у наступних ДГ, адже відчуття та апробація себе в різних соціальних та психологічних позиціях неодмінно стане запорукою творчого характеру навчання, кращого усвідомлення професійних завдань майбутніх юристів, самореалізації.

Етап проведення – це розігрування плану-сценарію «Судові засідання». Ми вважаємо за доцільне робити відеозапис ДГ для того, щоб учасники гри змогли зробити самоаналіз і взяти участь в обговоренні результатів ігрової діяльності та підведенні підсумків, що відбувається на аналітично-оцінювальному етапі. Важливо разом зі студентами проводити детальний аналіз ігрових дій всіх учасників гри, вказуючи на їхні типові та індивідуальні помилки, прогалини в теоретичних знаннях та практичній підготовці, давати рекомендації щодо усунення вказаних недоліків, узагальнено висловлювати пропозиції на майбутнє.

Зазначимо основні умови, необхідні для успішної організації та проведення імітаційної ДГ «Судові засідання»:

– ретельна підготовка гри з точки зору як змісту, так і форми;

– залучення студентів до розробки сценарію ДГ, її атрибутів та реквізитів;

– систематична підготовка студентів до ДГ, використовуючи на заняттях з АМПС технології інтерактивного навчання;

– враховування психолого-індивідуальних особливостей кожного студента та їхній рівень володіння АМПС;

– проведення імітаційної ДГ у доброзичливій, творчій атмосфері, забезпечення психологічного комфорту й активної діяльності кожного учасника гри;

– чітке усвідомлення кожним учасником своїх функцій, правил гри;

– проведення гри має будуватися на принципі педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості в системі «викладач-студент».

На нашу думку, ДГ може виявитись неефективною за таких умов: нав'язування гри, надмірної прив'язаності до готового сценарію, відсутності чітких правил, надмірної тривалості гри, неготовності викладача до комунікації та взаємодії.

Отже, імітаційні ділові ігри «Судові засідання» є ефективним засобом інтенсифікації процесу формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів юридичних спеціальностей і необхідність впровадження ДГ у практику викладання АМПС на юридичних факультетах є науково обгрунтованим. Такі ділові ігри можуть слугувати гарною підготовкою студентів до міжнародних правничих конкурсів «Судові дебати», які проводяться Європейською Асоціацією Студентів Права (ELSA) і здобувають усе більшу популярність, підвищуючи престиж тих навчальних закладів, студенти- юристи яких беруть у них участь.

Перспективою подальшого дослідження є розробка системи вправ для підготовки студентів юридичних спеціальностей до ділових ігор та експериментальна перевірка її ефективності.

Література:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий – М. : Высшая школа, 1991. – 205 с.

2. Волкова Л .В. Ділова гра як педагогічний феномен / Л. В. Волкова // Наукові записки : Збірник наукових статей НПУ імені М.П.Драгоманова. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2000. – Ч.1. – С. 27–33.

3. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / авт.-уклад. Н. П. Наволокова. – Х. : Вид.гр. Основа, 2009. – 176 с.

4. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : Курс лекцій : [навч.метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліфік. рівня «магістр»] / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2011. – 344 с.

5. Молдован В. В. Риторика: загальна та судова : Навч. посіб. / В. В. Молдаван. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.

6. Іванишина В. П. Використання проектів у навчанні майбутніх юристів іноземної мови за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] / В. П. Іванишина., Ю. В. Шевченко // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest : II (9), Issue: 19, 2014. – Режим доступу : http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/5912

7. Платов В. Я. Деловые игры: разработка, организация, проведение : Учебник / В. Я. Платов. – М. : Профиздат, 1991. – 240 с.

8. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах / П. М. Щербань – К. : «Вища школа», 2004. – 206 с.

9. Fisher M. (2002). Putting on Mock Trial. American Bar Association. – : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.classbrain.com

10. Shevchenko Y. Professionally – oriented role plays in teaching English for specific purposes / Y. Shevchenko, N. Nakonechna. – 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/5917?locale-attribute=uk

11. Shevchenko Yuliia. Teaching English for Legal Purposes: Effective Technique [Електронний ресурс] / Yuliia Shevchenko // XX TESOL Ukraine: New Vistas of Research and Teaching: – 2015.– P. 54–55. – Режим доступу : http://www.tesol-ukraine.com/wp-content/uploads/2015/12/2015-TESOL-Ukraine-Convention-BOOK-of-PAPERS.pdf

12. Shevchenko Yuliia. Using Role Play «Mock Trial» as an Innovative Method in Teaching Legal English [Електронний ресурс] / Yuliia Shevchenko // Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: – CNUT,2016. – P. 196–198. – Режим доступу : – http://erosi.org/images/publice/slovakia-2.pdf

УДК 372.881.1

Л. М. Штохман,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ РОБОТИ В ГРУПАХ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається метод роботи в групах як засіб створення атмосфери співробітництва та взаємної підтримки на занятті, адже робота у групі є формою спільного навчання, яке має своєю метою покращення вмінь критичного мислення, мовних та соціальних навичок. Робота в групах надає особливої специфіки вивченню іноземної мови: завдяки такому виду організації навчання студенти набувають мовленнєвих вмінь і вчаться належно сприймати учасників комунікації. Описано деякі аспекти організації такої роботи – типи груп (гомогенні, коли об'єднуються студенти із різними рівнями володіння мовою та гетерогенні, коли студенти об'єднуються за подібними результатами попереднього опитування); роль ряду вмінь (аналізу, переконування, контролю власних емоцій, толерантного втручання), специфіка зворотного зв'язку та роль викладача у цій діяльності. Взаємне оцінювання дає тему для обговорення та можливість використовувати мову з чіткою метою, раціонально пояснювати і вирішувати проблемні питання. Викладач може виступати у ролі куратора, модератора, вчителя-помічника, що спрямує групу, якщо вона відхилилась від виконання поставленого завдання Представлено основні позиції праць зарубіжних науковців щодо особливостей роботи в групах.

Ключові слова: *робота в групах, навчання, іноземна мова, метод*

К ВОПРОСУ РАБОТЫ В ГРУППАХ В ХОДЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

У статье рассматривается метод работы в группах как средство создания атмосферы сотрудничества и взаимопомощи на занятии, так как работа в группе – это форма общего обучения, целью которого является совершенствование навыков критического мышления, языковых и социальных навыков. Работа в группах придает особенную специфику изучению иностранного языка: благодаря такому виду организации обучения студенты приобретают языковые навыки и учатся должным образом воспринимать учасников коммуникации. Описаны некоторые аспекты организации такой работы – типы групп и принципы их создания, роль ряда навыков, специфика обратной связи и роль преподавателя в этой деятельности. Представлены основные позиции работ зарубежных исследователей и преподавателей относительно особенностей роботы в группах.

Ключові слова: *работа в группах, преподавание, иностранный язык, метод*

TO THE ISSUE OF GROUP WORK AT A FOREIGN LANGUAGE CLASS

The article concerns group work method as a way to achieve cooperation and mutual support at a lesson since group work is a form of common training that aims at critical thinking, language and social skills improvement. Described are some aspects of such work – types of groups (homogeneous – with students of different language proficiency levels and heterogeneous – where students are grouped together according to the similar results); useful sub-skills for students to be able to successfully and effectively participate in a group discussion – they need to develop the ability to analyse, persuade, control emotions and support each other. Thus students practise conversational strategies of negotiating, agreeing and disagreeing and turn-taking as well as thinking skills such as rationalising and problem-solving. Described are several key things to consider when setting up group discussions in the classroom to ensure that they run successfully. Encouraging students to give each other feedback after activities and introducing the appropriate task language, not only provides opportunities for discussion, but also the opportunity to use language for a real purpose. Traditional feedback still has its place under certain circumstances, but a variety of feedback techniques relieves the monotony of the procedure, particularly if those techniques encourage learner involvement, responsibility and co-operation. The teacher is then left to field questions, clear up problems and respond to the diagnostic function, while feedback serves a real, meaningful and communicative purpose. Presented are the main researches of foreign scholars regarding group work.

Key words: *group work, teaching, foreign language, method, discussion, feedback.*

Щоденне життя є безперервною потребою розвивати ті чи інші комунікативні навички – від ведення переговорів до звичайної побутової бесіди у колі друзів, колег або сім'ї. Теми обговорень різняться, починаючи від щоденних справ аж до значно серйозніших – новин чи проблем, які потребують вирішення. Не меншої ваги набувають вміння ведення бесіди тепер, коли співбесіда є все частіше одним із найважливіших етапів працевлаштування.

Виклики сьогодення визначають основні завдань викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі, серед яких – пошук шляхів підвищення комунікативної компетенції фахівця. У центрі уваги при цьому є мовно-розумова діяльність людей, а основним об'єктом навчання є мовна комунікація. Досягнення цієї мети вимагає використання методичної концепції навчання іноземним мовам у вищому навчальному закладі, яка виходить з найголовнішого, комунікативного підходу до професійно орієнтованого навчання чотирьом видам мовленнєвої діяльності.

З таких міркувань науковці все частіше наголошують на необхідності розвитку семінарських занять від класичної форми до інтегративної форми організації навчальної діяльності студента. Відповідно до дидактичної теорії, у руслі якої здійснюється процес навчання, визначаються особливості підготовки і проведення семінару. Досить докладно описана їхня специфіка в пояснювально-ілюстративному і проблемному навчанні (І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов та ін.) [прийняття рішень (н-д. кого запрошувати на вечірку і де їх розмістити),

– висловлення точки зору з теми (н-д. обговорення ефективності штрафів),

– створення, розробка (н-д. спланувати і підготувати постер про святкування визначної дати),

– вирішення проблеми (н-д. обговорити розв'язання конфліктної ситуації).

Для успішного ведення дискусій в групах Е. Лайтфут (Lightfoot) акцентує на розвитку деяких вмінь, зокрема вміння **аналізувати**. З цією метою вона пропонує використати прийом, коли на запропоновану тему обговорення студенти повинні створити логічний ряд підтем і пояснити, як вони пов'язані з головною.

Вміння **переконати** виявляється не менш важливим, коли студентові необхідно довести свою точку зору. Педагог пропонує цікаву діяльність, коли студентам у міні-групах пропонується створити список із 7 якостей на займання деякої посади. Коли студентів перегруповують, вони повинні переконати опонентів, що саме їхні пункти є важливішими.

© Л. М. Штохман, 2017

Наступне, що важливо для ведення дискусій – вміння **контролювати свої емоції**, яке науковець пропонує тренувати, запропонувавши для обговорення контроверсійну тему (н-д. «Друзі важливіші за сім'ю»). Обравши свою позицію, студенти повинні занотувати аргументи на її користь і в групі з опонентами мають відстояти власні, контролюючи голос та емоції.

Важливим у веденні дискусій є вміння доречно і толерантно **перервати** співрозмовника, що, як зазначає науковець, можна ефективно тренувати, надавши студентам список фраз для ввічливої зупинки опонента. Коли студент вживає одну із запропонованих ремарок в ході обговорення, йому зараховується бал, якщо за рішенням його колег це було доречно і ввічливо [11].

Залежно від типу обговорення, що планується в групі, не зайвим буде скласти список корисних фраз за темами (н-д. «Аргументування», «Висловлення точки зору» чи «Згода і заперечення»). Ці списки може підготувати викладач, або таке завдання можна дати студентам.

Цікавим моментом, як пропонує Е. Лайтфут, може стати зміна розміру груп, обговорення тих чи інших питань із незнайомими дюдьми, адже співбесіди на працевлаштування іноді, наприклад, проводять одночасно з великою кількістю претендентів.

Крім того, варто заохочувати обговорення в групах за межами навчального приміщення, запропонувавши студентам завдання, для прикладу, написати про свій досвід ведення дискусій у щоденному житті.

Процес навчання проходить значно успішніше, якщо студент бачить результати своїх дій, тому зворотний зв'язок є необхідною складовою опанування мовою. За традиційного зворотного зв'язку під керівництвом викладача є мало зв'язку між студентами. Зворотний зв'язок на обговорення у групах повинен бути різних видів, як зазначає британський методист, дослідник у цій сфері, С. Дарн [7].

Він стверджує, що заохочення студентів до оцінювання один одного після виконання певних завдань не тільки дає тему для обговорення, а й можливість використовувати мову з чіткою метою. Студенти практикуються у дискутуванні, висловленні згоди і незгоди почергово, а також вчаться раціонально пояснювати і вирішувати проблемні питання. Дружня перевірка також дозволяє викладачу рекомбінувати пари, щоб сильніші студенти могли допомогти слабшим.

Перш за все студенти, що спостерігають за колегами, можуть письмово оцінювати деякі аспекти їх діяльності у наперед складеному викладачем листку зворотного зв'язку. Іншим видом реагування може бути усне обговорення досягнень кожного учасника дискусії за наперед підготованими питаннями. Відео- чи аудіозапис дозволить програвати певні етапи дискусії додатково та аналізувати їх. Такий вид зворотного зв'язку студентам, зазвичай, подобається найбільше.

С. Дарн та Н. Багулі наголошують, що діяльність малих груп повинна піддаватись контролю з боку викладача. Він може виступати у ролі куратора, модератора, вчителя-помічника під час тренування проведення зустрічей, або в ролі посередника, коли опрацьовуються навички моніторингу переговорів, щоб він спрямував групу у випадку, коли вона відхилилась від виконання поставленого завдання [7]. Наглядати за діяльністю студентів необхідно ще й для того, щоб відслідковувати їх успіхи в процесі роботи. І нарешті, нотатки викладача щодо роботи як окремих студентів, так і всієї групи, значно полегшать визначення їх успіхів в обговореннях. Та з іншого боку, як відзначають науковці, у цьому випадку є небезпека включення викладача в дискусію, що може послабити чи знівелювати позиції учасників.

Отож, дослідження у сфері навчання іноземній мові доводять, що робота в групах, зокрема обговорення, є перспективним видом діяльності для вивчення англійської як іноземної мови і є корисною для студентів різних рівнів підготовки. Обговорення може виступати як підготовка до співбесіди чи як мовна практика для тренування володіння мовою. У цьому зв'язку особливу увагу слід звернути на тренування ряду навичок для ефективної участі в обговоренні та на різноманітність методів зворотного зв'язку, який дозволяє заохотити студента до участі, відповідальності і співпраці.

Література:

1. Зязюн І. А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології / І. А. Зязюн // Творча особистість у системі неперервної освіти. – Харків : ХДПУ, 2002 р.

2. Рогановский Н. Дифференцированное обучение – как его осуществить? / Н. Рогановский // Народное образование. – 1991. – № 3. – С. 41–43 .

3. Казачінер О. С. Шляхи підвищення ефективності та якості уроку англійської мови [Електронний ресурс] / О. С. Казачінер. – Режим доступу : //http://kazachiner.narod.ru/engeffect.html

4. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002.

5. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций / Е. Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2005. – 173 с.

6. Хайруллина С. А. Индивидуализация и дифференциация обучения в вечерней школе / С. А. Хайруллина. – М. : Просвещение, 1985. – 143 с.

7. Darn S., Baguley N. Conducting feedback on exercises and tasks [Електронний ресурс] / S. Darn, N. Baguley. – Режим доступу : http://www.teachingenglish.org.uk/article/conducting-feedback-exercises-tasks

8. Ellis R. The study of second language acquisition / R. Ellis. – Melbourne : Oxford University Press, 1994. – 824 p.

9. Johnson M. A. Philosophy of second language acquisition / M. A. Johnson. – London : Yale University Press, 2004. – 218p.

10. Light, G. and Cox, R. Learning and Teaching in Higher Education: The Reflective Professional, Paul Chapman Publishing. – London, 2001.

11. Lightfoot A. Group discussion skills [Електронний ресурс] / A. Lightfoot. – Режим доступу : http://www.teachingenglish.org.uk/article/group-discussion-skills

12. Long M. H. Group work, interlanguage and second language acquisition / M. H. Long, P. A. Porter // TESOL Quarterly. – № 19. – 1985. – pp. 207–228.

13. Richards J. C. Approaches and methods in language teaching (2nd ed.) / J. C. Richards, T. S. Rodgers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 254 p.

14. Springer L. 'Effects of small-group learning on undergraduates in science, mathematics, engineering, and technology: a meta-analysis' / L. Springer, S. Donovan and M. Stanne // Review of Educational Research, vol. 69, no. 1–1999 – pp. 21–51.

15. Ur P. A course in language teaching practice and theory. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 175 p.

16. Williams M. Psychology for language teachers: A social constructivist approach / M. Williams, R. L. Burden. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 213 p.

УДК 821.161

О. А. Шумейко,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО: НЕОЛОГІЗМИ

У статті схарактеризовано мовні механізми творення комічного, пов'язані з поетичними новотворами. Традиційним для художньої стилістики кінця XX ст. є застосування неологізмів. Характерна особливість їх використання в поетичній мові досліджуваних авторів полягає в експресивності створених індивідуально-авторських образів, що підсилює комічну оцінку реалій. Серед авторських новотворів багато складних назв, компоненти яких містять виразне оцінне значення. Уживання складних слів-образів, що є логічно змістовними замінниками словосполучень, порівняльних зворотів, зумовлене естетичними настановами того чи іншого автора, своєрідністю його творчої манери, особливостями художнього мислення.

Ключові слова: *неологізм, гумор, іронія, сатира, сарказм, комічний ефект.*

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ КОМИЧЕСКОГО

В статье охарактеризованы языковые механизмы создания комического, связанные с поэтическими новообразованиями. Традиционным для художественной стилистики конца XX в. является употребление неологизмов. Характерная особенность их использование в поэтическом языке исследуемых авторов состоит в экспрессивности созданных индивидуально-авторских образов, что усиливает комическую оценку реалий. Среди авторских новообразований много сложных названий, компоненты которых содержат выразительное оценочное значение. Употребления сложных слов-образов, являющихся логически содержательными заместителями словосочетаний, сравнительных оборотов, обусловлено эстетическими установками того или иного автора, своеобразностью его творческой манеры.

Ключевые слова: *неологизм, юмор, ирония, сатира, сарказм, комический эффект.*

CREATION COMIC LANGUAGE MEANS: NEOLOGISM

The article describes the creation of the comic language mechanisms associated with poetic tumors. Traditional artistic style of the late twentieth century is the use of neologism. A characteristic feature of the use of poetic language study authors is to create individual expressiveness-copyright images that enhances the comic assessment of realities. Among the many complex tumors copyright titles whose components contain expressive estimated value. The use of sophisticated word-images that are logically meaningful phrases substituents, comparative revolutions, due to the aesthetic attitudes of a particular author, originality of his creative manner.

Creating comic poetic neoplasms associated with potential to explicate these units humorous assessment. Given the general trends of poetic language of the late twentieth century to create a comic effect is often used neologisms. Different expressions comic figure because of the emergence of language units, even nothaving appropriate stylistic overtones, resulting copyright modifications become ironic, satirical or sarcastic sound.

To express the comic poets turn to various means of creating poetry tumors. By way of creating tumors secrete several varieties, including:

1) semantic neoplasms, based on a rethinking of canonical words, use them with the new value;

2) the derivation, which emerged as a result of morphological methods of creating words;

3) lexical and syntactic formed by a collection of one word of two or more tokens.

Occasional seen as a powerful means of expression. The presence or absence of expressive evaluation of a new word depends on several factors: the context, semantic and stylistic compatibility or nespoluchuvanosti formative elements of character lexical meaning motivating the base, emotional and stylistic coloring affixes. Copyright neoplasms are based on models that exist in literary language. In fiction they have different stylistic features (as created to achieve certain expressive and stylistic effect). This effect occurs primarily because the reader himself comprehends the process of creating new words, for each occasional formation – a previously unknown, unusual combination of structural word or morpheme words. The degree of expressiveness occasional formation depends not only on its novelty and contextual environment. The semantics of words and meaning additional increase of poetry defined context. Especially significant impact in determining the context semantics occasional formations, since most of them either ambiguous or has only a conditional value and context it may specify.

Key words: *neologism, humor, irony, satire, sarcasm, comic effect.*

Проблема комічного посідає особливе місце в історії вітчизняної та європейської науки. В українському мовознавстві є численні праці, присвячені мовним механізмам комічного в художній літературі, поза увагою дослідників залишається українська поезія кінця XX століття.

У поетичних творах цього періоду виразно заявляє про себе комічне, головним чином іронія та сарказм. Вони посідають помітне місце в громадянській, філософській та інтимній ліриці.

Актуальність проблематики статті зумовлюється необхідністю монографічного опису комічного в українській поезії другої половини XX століття; потребою виявити мовні засоби вираження комічного, схарактеризувати їх у контексті індивідуальних стилів.

Метою статті є виявлення та дослідження поетичних новотворів як засобу творення комічного в українській поезії кінця XX ст.

Об'єкт дослідження – мова української поезії кінця XX століття.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві на лінгвістичному рівні досліджено явище комічного в українській поезії кінця XX ст., визначено і схарактеризовано поетичні новотвори як засіб його творення.

При аналізі поетичних новотворів як дієвого засобу творення комічного важливим є врахування того, що в одних неологізмах гумористичний елемент міститься в самому їх значенні, а в інших виникає як результат різноманітних структурних та семантичних трансформацій аналізованих одиниць чи вміщення їх у специфічні контексти.

Поети звертаються до поетичних новотворів для реалізації певних стилістичних настанов. Нова форма сполуки сприяє зростанню експресії.

Оказіоналізми в поетичних творах аналізованого періоду використовуються з метою увиразнення, посилення гумористичного значення або ж на основі наявного мовного вислову створення модифікованого образу із гумористичним значенням.

У сучасній українській поезії спостерігаємо прагнення до максимального використання виражально-зображальних можливостей слова, до новизни висловлювання, до незвичного словесного образу, зокрема шляхом творення різноманітних індивідуально-авторських слів та сполучень. Причини виникнення індивідуальних неологізмів загалом відомі: пошук

© О. А. Шумейко, 2017

авторами найдосконалішої форми для вираження своїх думок, настроїв, почуттів, потреба в більш виразних словах порівняно з канонічною лексикою, прагнення до оновлення й поетизації мовлення.

Оказіоналізми як продукт індивідуально-авторської мовотворчості постають у результаті свідомого, стилістично вмотивованого відхилення від мовної норми. Їхніми характерними ознаками є ненормативність, належність мовленню, функціональна одноразовість, синхронно-діахронна дифузність, похідність, експресивність.

За способом творення виділяють кілька різновидів новотворів, зокрема:

1) семантичні новотвори, в основі яких лежить переосмислення канонічних слів, уживання їх із новим значенням;

2) словотворчі, які постали в результаті морфологічних способів творення слів;

3) лексико-синтаксичні, які утворені стягненням в одне слово двох або більше лексем.

Оказіоналізми розглядають як потужний засіб експресії. Наявність чи відсутність експресивної оцінки в новому слові залежить від низки чинників: контексту, семантичної та стилістичної сполучуваності чи несполучуваності словотворчих елементів, характеру лексичного значення мотивуючої основи, емоційно-стилістичного забарвлення афіксів. Авторські новотвори будуються за моделями, які існують у літературній мові. У художньому тексті вони виконують різні стилістичні функції (оскільки створюються з метою досягнення певного експресивно-стилістичного ефекту). Цей ефект виникає передусім тому, що читач сам осмислює процес створення нового слова, адже кожне оказіональне утворення – це невідоме раніше, незвичне поєднання словотвірних морфем чи слів. Ступінь експресивності оказіонального утворення залежить не лише від його новизни й контекстуального оточення. Семантика слова та додаткові смислові нарощення в поезії визначаються контекстом. Особливо відчутний вплив контексту при визначенні семантики оказіональних утворень, оскільки більшість їх або багатозначна, або має умовне значення й лише контекст може його конкретизувати.

Серед афіксальних дериватів важливу роль у творенні комічного ефекту відіграють дієслівні новоутворення, які відзначаються яскраво вираженою оцінністю, високою експресивністю. Наприклад: «*Один же він у тебе, Солженіцин! / А ти його на поїд віддаєш. / Не* ***наколінкувалась****, білолиця, / просторами ГУЛАГівських мереж?..*» [13, с. 83]. У наведеному контексті дієслово *наколінкуватися* внаслідок своєї незвичної форми експресивно передає значення «принижуватися». Іронічного звучання набуває в контексті дієслово *професорувати*, хоч твірна основа деривата (*професор*) має звичайно позитивне оцінне значення: «*Живемо як у Бога за пазухою: / заслуги, вислуги, вислизуємо звинно. / Звісно,* ***професоруєм****, а межистравними павзами / згадуються наші діла доброчинні*» [8, т. I, с. 95]. В одному негативно оцінному ряді зі згаданим дієсловом постає сполука *діла доброчинні*, що, по суті, є енантіосемічною.

Особливе значення для вираження стилістичних відтінків авторських новотворів має контекст. Як правило, незвичне найближче оточення оказіонального слова увиразнює й підкреслює оцінну семантику та стилістичні функції аналізованих лексем: «*Прозаїки, поети, патріоти! / Давно* ***опазурились*** *солов'ї, /* ***одзьобились*** *на нашій Україні*» [17, с. 28]. Поетично маркована лексема *соловей* зберігає в сучасній ліриці позитивне забарвлення, пов'язане з образом співців. Саме на зіткненні його позитивної емоційної тональності з негативною оцінністю оказіоналізмів *опазурились*, *одзьобились* (твірні слова *пазурі, дзьоб* сполучаються з назвами хижих птахів, а тому асоціюються з хижаками, що розривають здобич) виникає гостро сатирична оцінка образу. У такому контекстуальному оточенні лексема *патріоти* зазнає переосмислення, змінюючи модус оцінки на протилежний.

Виразну негативну оцінку демонструють традиційні суфікси згрубілості: «***Приблудище*** *моє* ***мовчазнюще****, /* ***Сатрапище*** *нічне прокльонописне, / Спіткнись. Спіткнись об крем'я це навмисне, / Об Слово це єдинострадуще...*» [14, с. 7]. Авторські новотвори з відповідними суфіксами надають поетичному тексту гостро іронічного звучання.

На противагу їм, суфікси зменшено-пестливі надають лексемам гумористичного забарвлення: «*Хата,* ***хатуся, хатинонька, Хатусенька****,* ***Хата Стріхівна****, ой*» [7, с. 25]. Остання сполука, що експлікує ім'я та ім'я по батькові, додає текстові м'якого гумору.

Досить продуктивною в аналізовану матеріалі є словотвірна модель іменників (подекуди прикметників) з елементами *пів-, напів-*, що вказують на неповноту вияву ознаки. Як відзначає Т. Берест, у поетичному мовленні В. Стуса функціонують новотвори із префіксом *пів-*, на який припадає основне експресивно-емоційне навантаження. Вони використовуються поетом при створенні метафоричної картини СРСР [1, с. 271]. Ці префіксоїди, вступаючи в незвичні словотвірні зв'язки, утворюють оригінальні, емоційно й семантично виразні оцінні лексеми. Утворені в такий спосіб слова є засобом сатиричної оцінки суспільного стану: «*О царство* ***півсерць****,* ***півнадій****,* ***півпричалів****, /* ***півзамірів*** *царство,* ***півзмаг*** *і* ***півдум****!*» [17, с. 90]; «*Тут анонім – і мляво, й кволо – / байдуже суне навмання. / І все витоптує довкола /* ***півправда-півбрехня***» [16, с. 64]; «*Державо* ***напівсонця-напівтьми****, / ти крутишся у гадину, відколи / тобою неспокутий трусить гріх / і докори сумління дух потворять*» [17, с. 123]; «*...І з'явились* ***напівлюди****, / А за ними – вівцебик... / Стали чесними іуди... / А народ до цього звик. /* ***Напівправда****,* ***напівміра****, /* ***напівпсевдопочуття****, /* ***напівнедобита*** *ліра, / Що фальшує все життя.../ Піднімають суперечку* ***напівакадеміки****, / називають просом гречку / у жару полеміки... /* ***Напівчорне****,* ***напівбіле****, /* ***Напіврідна*** *Колима... /* ***Напіввиправдане*** *тіло – / Хоч душі уже нема... /* ***Напівправда****,* ***напівміра****, / Недоважена мораль... / Обернутися б у звіра – / Така душі людської жаль*» [3, с. 49]. Механізм творення поетичних неологізмів цілком зрозумілий, оскільки вони сполучаються в поетичному ряду з нормативними дериватами (*напівлюди, напівтьма*). Загалом неологізми стають більш експресивними, коли вони ампліфікуються, зокрема, за близькими словотворчими ознаками. Утворені за загальномовних зразком лексеми *півсерце, півнадія, півпричал, півзамір, напівміра, напівакадеміки* виразно означають «півжиття» громадян тоталітарної держави. Особливою аксіологічною семантикою серед наведених новотворів позначені композити *півправда-півбрехня* та *напівсонце-напівтьма*, експресивність яких зумовлена також антонімічністю компонентів. Негативна оцінка й експресивність лексем *напівпсевдопочуття, напівнедобита (ліра), напіврідна (Колима), напіввиправдане (тіло)* зумовлюється тим, що словотвірний формант *напів-* «подвоює» аксіологічну семантику твірних основ, що загалом слугують сатиричному осягненню дійсності.

Функціонування дериватів зі згаданим формантом спостерігаємо й у поетичній мові Ліни Костенко: «*Колись, давно, були якісь гіганти. / Тепер зручніші виміри – пігмей.* ***Напівнездари*** *чи* ***напівталанти****, / В космічний вік – дрімучий Прометей*» [10, с. 207]. Семантиці новотворів *напівнездари*, *напівталанти* надає іронічності формант *напів-*, який має значення неповного вияву ознаки й інтенсифікує оцінку. Твірні ж слова позначають поняття, що передають повний вияв ознаки. Ці мовні одиниці органічно входять до поетичного ряду, побудованого на зіткненні словообразів із протилежним оцінним значенням: *гіганти, пігмей, дрімучий Прометей.* Визначальною для розгортання поетичної думки, на наш погляд, є опозиція *гіганти – пігмей.* Іронічність тексту закладена вже на початку строфи: займенник *якісь,* поєднуючись із лексемою *гіганти,* нейтралізує його позитивну маркованість. Так само епітет *дрімучий* знижує оцінне значення імені *Прометей*.

Заперечення семантики позначуваного маємо й у разі творення неологізмів додаванням префіксоїда *анти-*: «*Сьогодні занаряджено / ще дві бригади / антів/ в каменоломню / ламати камінь / на нові* ***антискрижалі***» [5, с. 70]. Цей формант

надає зображуваним реаліям значення несправжності. В аналізованому контексті іронічне значення лексеми розвивається внаслідок того, що формант приєднується до слова із сакральною семантикою.

Комічний ефект у конкретному його вияві досягається також шляхом утворення іменників від прикметників, які мають негативну оцінку, наприклад *дурнолобий – дурнолобці, туполобий – туполоб, плосколобий – плосколоб,* що засвідчують контексти: «*– В десятому коліні – на Вкраїні / Й не знати її мови!? **Туполоб**? / Чи з ненависті?!*» [13, с. 123]; «*То що ж ви, хлопці, що ж ви, що ж ви, хлопці?! / Це ж до такого стиду, дожили. / Б'єте своїх, прокляті **дурнолобці**, / Наївні бевзі, телепні, хохли!*» [9, с. 10]; «*Їй дошкуляли в суєті / ті мудрагелі, **плосколоби**, / нічомунепричетники – всі ті / многоглаголящі нероби*» [15, с. 14]. Негативне звучання лексеми *дурнолобці* посилюється експресивно-емоційним означенням *прокляті*, яке має негативний заряд і разом зі зневажливими словами *бевзі, телепні, хохли,* у семантиці яких поєднуються оцінка розумових здібностей людини та вказівка на «національність», допомагає створити цілісний сатиричний образ. Слід відзначити останній контекст, у якому поетичний образ постає шляхом нанизування загальномовних лексем та авторських новотворів: *плосколоби, нічомунепричетники, многоглаголящі нероби*, – що є засобом негативної іронічної оцінки.

Сучасна поезія дає надзвичайно багаті та різноманітні зразки стилістичного використання складних слів, які внаслідок своєї компресивності мають потужні виражальні властивості. Показовим у мові аналізованої поезії є творення авторських неологізмів шляхом основоскладання з метою досягнення відповідного художньо-стилістичного ефекту: «*Кляп – в горлянки молодим! / Де є світло – є тінь! / Де вогонь – там є і дим – / Знає це і **дурноляп**!*» [13, с. 103]; «*А тут кого заткало павутиною? / Кому це час так амфору надгриз? / Антон Ключенко, писано латиною. / Це, певно, з тих, юхтових, **фарфолиз**»* [11, с. 96]. Як у мовній, так і в поетичній практиці твірні слова містять у своєму значенні іронічний відтінок, експресія якого зростає в новотворах, до того ж цьому сприяють контексти, зокрема сусідство зі згрубілими одиницями *(горлянки, надгриз)*. В останньому прикладі індивідуальна мовотворчість поета спрямована на те, щоб своєрідно оживити внутрішню форму загальномовної лексеми, увиразнити її значення: компонент складного слова замінено іншим, семантично близьким (*блюдолиз – фарфолиз*).

До характерних прийомів використання складних слів належить актуалізація поетичних новотворів, структурні елементи яких містять оцінне значення. Багато таких іронічних оцінних структур функціонує в поетичній мові Неди Неждани: «*Ти такий **витончено-парфумний** / що я не можу пригадати кольору твоїх парфумів запаху твоїх очей*» [12, с. 94]; «*Ти стаєш таким **надривно-драматичним** / що стає тоскно/ А я стаю такою **несправжньо-театральною** / що стає нудно*» [12, с. 95]. Прикметникові утворення з оцінними компонентами можуть мати різний ступінь вияву комічного: «*А кіно / воно масове / **масово-затійницьке** / всі години в сувої скручені / сотні губ для одної посмішки*» [12, с. 70]; «*На стапелі – «Велике щастя», / **Ліврейно-ліверний** роман*» [6, с. 79]. У першому контексті композит *масово-затійницький*, мотивований відомою сполукою (рос. *массовик-затейник*) набуває значення «створений для розваг». Епітет *ліврейно-ліверний* з виразною негативною конотацією в поезії В. Данька теж має прозору семантику: *ліврейний* експлікує значення «прислужницький», а *ліверний* реалізує сему 'низької якості'.

Експресивні своєю формою і змістом оказіональні авторські утворення стають дієвим засобом сатиричної оцінки суспільних вад: «*Якби я міг розворожить / Міщанство в реактивнім леті / І на серцях колючий дріт, / Одежі сірі **стоганебні** / І на економічнім небі / **Всеїжоїжучий** живіт!*» [4, т. I, с. 37]. Метонімії *всеїжоїжучий живіт, одежі сірі стоганебні* у поезії М. Вінграновського виразно маніфестують міщанство, сірість, пристосовництво.

Продуктивним прийомом комічного є творення слів лексико-синтаксичним способом. Цей спосіб творення нових лексем характерний для ідіостилю І. Калинця: «*... то ти будеш ласувати: / **тістечка-їстечка,** / **маківник-смаківник**, / **горішки-пустобрішки,** / шоколадку за колядку, / **андрути-хрускіт-чути**, / **мандаринки-течуть-слинки,** / медівник – **у-роті-зник,** / родзинки – для Дзвінки, / **конфітюру-замазуру**, / **крем-мазайло** – / **з-торта-вилізайло**...*» [8, т. II, с. 104]; «*Був собі хлопчик – / **наколінігопчик**/ на коліні – на коні / ма-ми-нім. / Був у нього братик – / **нароверігнатик**. / Сам жене, сам жене – / а мене? / Був у нього тато – / **хочуавтомобільмати**. / Кидаймо монетки в скарбоньку-касетку. / Була в нього бабуся – / **похатікручуся**. / Треба нашій бабці роликів до капців. / Був у нього дідусь – / **пішкиобійдусь**. / Ходить собі сам – / такий з нього пан*» [8, т. II, с. 111–112]. Наведені контексти виразно демонструють національний сміховий вербальний простір. Проте за легкою гумористичною формою в другому прикладі виявляються несподівано серйозні речі – авторська оцінка стосунків між поколіннями, їхні матеріальні цінності.

Індивідуально-авторські новотвори можуть ставати ключовими словами, навколо яких розгортається поетичний текст. Звернімося до циклу «Семигини» І. Калинця, у якому є заголовний вірш, де означено персонажів, а наступні поезії циклу розкривають відповідно їхню художню семантику: «*зійшли семигоряни / зі семи гір: / **Семилінько Спанько** / **Семипокіренко Боязкий** / **Семилакімець Неситий** / **Семипияк Бездонник** / **Семисловоблуд Відступник** / **Семизаздрець Зависний** / а останній (щоб йому не тільки / язика, а й рученьки і ніженьки / покрутило) / **Семиперекинчик Потурнак** / та й похваляються / чий гріх **найсемигрішен***» [8, т. II, с. 367]. За оказіональними номенами стоять смислові домінанти концептуальної картини світу українців. Першою частиною кожної власної назви є елемент *сім-* (*семи-*), що має виразне символіко-міфологічне значення. Слова з елементом *сім* у народній культурі містять позитивне оцінне значення або ж виражають максимально повну ознаку. За алегоричними іменами й оцінними прізвиськами приховуються риси національного характеру.

Авторські новотвори часто використовуються саме для вираження оцінних значень. Показовими в цьому зв'язку є складноскорочені слова: «*Катюга-філер ради слави / Вкраїні влаштував Помпеї.../ Все ж поспитаймо в **партлакеїв**: / Де ж брат твій Авель?!*» [6, с. 32]; «*Я був у натовпі. Я був німим. / Я сором відчував за власну ницість. / За **воєнрабство**. І безмірний жаль / виповнював мою голодну душу, / що я не пес. Орденоносний пес*» [17, с. 384]; «***Рад-соц-конц-таборів** союз, / котрий Господь забув, / диявол теж забув*» [17, с. 37]. Наведені контексти показові щодо такого прийому творення комічного, як свідоме контекстуальне зниження лексики, яка належала до ідеологічно маркованої.

Індивідуально-авторські новотвори використовуються для передавання комічної оцінки. Серед лексичних одиниць такого типу, що функціонують у сучасній поетичній мові, виразно виділяються слова з компонентом пів-, напів-, які мають значення неповного вияву ознаки та інтенсифікують оцінку, надаючи семантиці утворених слів іронічності (напівнездари, напівталанти (Л. Костенко), напівакадеміки, напівпсевдопочуття (О. Білаш). Характерною для аналізованого періоду є також актуалізація поетичних неологізмів – складних назв, структурні елементи яких містять негативне оцінне значення (масово-затійницьке кіно (Неда Неждана), ліврейно-ліверний роман (М. Данько).

Отже, експресивність індивідуально-авторських образів посилює комічну оцінку зображуваних реалій. Серед авторських новотворів багато складних назв, компоненти яких містять виразне оцінне значення. Уживання складних слів-образів, що є логічно змістовними замінниками словосполучень, порівняльних зворотів, зумовлене естетичними настановами того чи іншого автора, своєрідністю його творчої манери, особливостями художнього мислення.

Література:
1. Берест Т. Лексичні новотвори у поезії Василя Стуса / Т. Берест // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 1999. – Вип. 5. – С. 269–271.
2. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А.Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 167 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:
3. Білаш О. І. Ти відчаль, моя печаль…: Поезії. / О. І. Білаш. – К. : Укр. письменник, 1992. – 95 с.
4. Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 1: Поезії / М. С. Вінграновський. –Тернопіль : Богдан, 2004. – 400 с.
5. Горбаль М. А. Деталі піщаного годинника: Вірші. / М. А. Горбаль – К. : Укр. письменник, 1992. – 111 с.
6. Данько М. М. Й сонця прихилив би!..: Поезії. / М. М. Данько– К. : Рад. письменник, 1991. – 204 с.
7. Драч І. Ф. До джерел: Вірші, поеми, переклади / І. Ф. Драч– К.: Дніпро, 1972. – 303 с.
8. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. І, ІІ.
9. Костенко Л. В. Берестечко: Історичний роман. / Л. В. Костенко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.
10. Костенко Л. В. Вибране. / Л. В. Костенко– К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
11. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1982. – 136 с.
12. Неждана Неда. Котивишня: Збірка віршів / Неда Неждана. – К. : Смолоскип, 1996. – 108 с.
13. Самійленко М. О. …пошерхом крила : Поезії / М. О. Самійленко. – К. : Укр. письменник, 1993. – 197 с.
14. Сапеляк С. Є. Журбопис : Вірші, публіцистика / С. Є. Сапеляк. – Х. : Майдан, 1995. – 96 с.
15. Сенатович О. П. Обличчям до голуба : Вірші та поеми / О. П. Сенатович. – К. : Дніпро, 1990. – 230 с.
16. Сокульський І. Г. Владар каменю : Вірші / І. Г. Сокульський. – К. : Укр. письменник, 1993. – 158 с.
17. Стус В. Вечір. Зламана віть : Вибране / В. Стус. – К. : Дух і літера, 1999. – 383 с.

УДК 811.161.2‘ 367

Н. П. Щербачук,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЧИНОВИХ СИНТАКСЕМ ЯК УСКЛАДНЮВАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ-РЕПЛІК

У статті проаналізовано специфіку функціонування вторинних предикатних синтаксем у семантико-синтаксичній структурі простих речень діалогічних єдностей типу питання-відповідь, причини їх використання. Установлено, що будовам із такими додатково інформаційними компонентами властива лаконічність. Досліджено прості речення-репліки з причиновими синтаксемами, реалізація семантичних груп зовнішньої та внутрішньої каузації, наведено статистичні дані, з'ясовано стилістичний аспект каузації для речень-реплік.

Ключові слова: *вторинна предикатна синтаксема, семантико-синтаксична структура, просте речення, речення-репліка, категорія причини, каузальні семантико-синтаксичні відношення, внутрішня каузація, зовнішня каузація.*

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРИЧИННЫХ СИНТАКСЕМ КАК УСЛОЖНЯЮЩИХ КОМПОНЕНТОВ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДЛОЖЕНИЙ-РЕПЛИК

В статье проанализировано специфику функционирования вторичных предикативных синтаксем в семантико-синтаксической структуре простых предложений диалогических единств типа вопрос-ответ, причины их использования. Установлено, что структурам с такими дополнительными информационными компонентами свойственен лаконизм. Исследовано простые предложения-реплики с причинными синтаксемами, реализация семантических групп внешней и внутренней каузации, приведено статистические данные, выяснено стилистический аспект каузации для предложений-реплик.

Ключевые слова: *вторичная предикативная синтаксема, семантико-синтаксическая структура, простые предложения, предложение-реплика, категория причины, каузальные семантико-синтаксические отношения, внутренняя каузация, внешняя каузация.*

FUNCTIONING FEATURES OF CAUSAL SYNTAXEMES AS COMPLICATING COMPONENTS OF SENTENCE-REPLY SEMANTIC STRUCTURE

In the article the close relationship of functioning language, especially the grammar structure, with a semantic approach of the studying syntactic units and their categories was revealed. The component composition of semantically simple elementary and not elementary constructions was defined. The dialogic speech for updating new information through the implementation of basic and primary function of the message is set. The using in the structure of sentences of sentence-reply components that don't explain the significance of the central component and they are syntactically independent and communicative predetermined task was justified. The specificity of functioning of the secondary predicate syntaxemes in semantic syntax of simple sentences, dialogical unities in type question and answer, the reasons for their using were analyzed. It was determined that laconism is characteristic of the structures with such additional informational components. The simple sentence-replies of causal syntaxema, implementations of semantic group causation, both foreign and domestic, are studied with showing the data. The stylistic aspect causation in simple sentences, replicas in material works of Ukrainian writers of 19th–20th centuries was shown.

Key words: *secondary predicate syntaxema, semantic and syntactic structure, simple sentences, sentence-reply, category of reason, causal semantic and syntactic relations, internal causation, external causation.*

Функціонування мови, передовсім її граматичний устрій, найтісніше пов'язане із семантичним підходом до вивчення синтаксичних одиниць та їх категорій.

Потреба констатувати факт дійсності, повідомити думку, пояснити будь-яке явище впливає на вибір носієм мови специфічних засобів і способів, які реалізовуватимуть власне модель речення в різних мовленнєвих ситуаціях. На думку Ш. Баллі, щоб перевести мову в мовлення, необхідно виконати функцію актуалізації [9, с. 93]. А відтак з'ясування специфічних рис семантичної структури синтаксичних конструкцій можливе саме на матеріалі діалогічних побудов. Оскільки саме в них під впливом лінгвістичних і паралінгвістичних факторів зафіксовано різні процеси модифікацій структурних схем речення. Їх актуалізація і адаптація яких до умов спілкування реалізує основні функції. Тому дослідження цих структур є **актуальним** для сучасного мовознавства.

Будь-яка семантична модель речення має свою компонентну наповнюваність, яка допомагає реалізувати загальне значення конструкції, а відтак дати назву позамовній дійсності. Така функція елементів орієнтована на семантико-синтак-

© Н. П. Щербачук, 2017

сичний рівень, який, при відображенні характеру ситуації, формується знаками семантичної природи – синтаксемами. Цей термін з'явився в лінгвістиці у 60–70 роках XX ст. на позначення мінімальної семантико-синтаксичної одиниці, що є одночасно носієм елементарного змісту, конструктивним компонентом речення й має відповідний набір синтаксичних функцій – конструктивних ролей у побудові певних комунікативних одиниць.

Мовці, реалізуючи різні думки, які відтворюють ті чи інші картини об'єктивної реальності, оформлюють їх в конкретні синтаксичні конструкції. Саме тому сучасне мовознавство стало розглядати речення як семантичну пропозицію, яка є комбінацією предикатних і непредикатних знаків, що формують семантико-синтаксичну основу речення, центральним компонентом котрої є предикат.

Семантико-граматичні зв'язки між словами в реченні, як зазначає Н. Ю. Шведова, характеризуються різним ступенем міцності. Вони можуть бути глибокими та міцними, і навпаки, поверхневими та слабкими [1, с. 80]. Тому в багатьох випадках висловлювання містять одиниці, які валентно не пов'язуються з дієсловами, тобто не аргументують його значення, а тому є синтаксично незалежними, наявність яких зумовлюється насамперед комунікативним завданням. Оскільки синтаксемний ряд структури можна максимально розширити, увівши до його складу різні за семантикою члени, то багато ознак простої конструкції не підлягають однозначному трактуванню, зокрема явище ускладнення. Зміст такої синтаксичної одиниці має складну організацію, яка виявляється в тому, що часто прості елементарні з формально-граматичного погляду будови з семантико-синтаксичного боку є ускладненими.

Різні події, ситуації, які є основою значеннєвого змісту речення-репліки, можуть супроводжуватися додатковою інформацією, що безпосередньо не стосується розповіді у висловлюванні. Таке повідомлення паралельно включається в конструкцію з метою уточнення, конкретизації її основного значення. Носіями подібної інформації є детермінанти, котрі вказують на різні обставини, за допомогою яких реалізуються відношення між рештою компонентів структури, і відносяться до побудови в цілому. Ці ускладнювальні елементи на глибинному рівні є предикатними знаками, які, виражаючи предикативну ознаку (відношення чи властивість), відображають окрему ситуацію. Тому їх ще називають вторинними синтаксемами предикатного. Ці одиниці виражають сукупність значень ознаки, а не предмета.

Перші відомості про неоднакову роль членів поширеного речення знаходимо в працях В. В. Виноградова, Ф. І. Буслаєва, О. М. Пєшковського, О. О. Шахматова, О. О. Потебні, Є. В. Кротевича, І. І. Мєщанінова. Вони звернули увагу на те, що в таких конструкціях існують певні форми, які пояснюють не окреме слово, а цілу панівну «граматичну єдність». Пізніше І. І. Мєщанінов зазначав, що їх «залежність встановлюється не семантикою якого-небудь слова самого по собі, а змістовим завданням контексту» [10, с. 139]. Н. Ю. Шведова в середині 60-х років минулого століття розробила теорію про детермінантні члени речення (детермінуючий об'єкт та детермінуюча обставина). Саме вона ввела в лінгвістичний ужиток термін «детермінант».

Вагомий внесок у розробку питання детермінантних поширювачів зробили такі мовознавці, як Г. О. Золотова, В. А. Бєлошапкова, І. П. Распопов, П. А. Лекант, І. І. Ковтунова, О. І. Сиротиніна, А. А. Каминіна, Г. С. Коляденко, Є. Кржижкова, П. Адамець, І. Р. Вихованець, Н. Л. Іваницька, К. Ф. Шульжук, М. Я. Плющ, А. П. Загнітко та ін. Огляд цих розвідок засвідчив, що синтаксична теорія виділяє детермінанти як специфічну семантико-синтаксичну категорію.

Теорія мовознавства пропонує різні класифікації цих одиниць залежно від тих ознак, які беруть дослідники за основу. Сучасна лінгвістична наука активно розробляє питання системного опису детермінантних конструкцій із структурно-семантичного погляду. Це лінгвістичні розвідки Л. І. Добридень, Н. М. Бурдаківської, З. І. Іваненко, А. І. Йови, В. І. Кононенка, Р. А. Куцової, Л. М. Руденко, Є. С. Харитонової, М. В. Будько та ін.

На сьогодні найбільше досліджень присвячено причиновим конструкціям, оскільки з-поміж мовних категорій каузативні відношення є найважливішими. Засоби вираження цих одиниць висвітлювалися у роботах Н. М. Бурдаківської, І. Р. Вихованця, О. С. Мельничука, М. Я. Плющ, М. І. Степаненка, Л. І. Йови, З. І. Іваненко, А. С. Колодяжного, Л. І. Дубовик.

У мовознавстві для позначення поняття детермінантного ускладнювального компонента семантичної структури простого речення використовують терміни: детермінант, обставинний детермінант, детермінантні конструкції, адвербіальна синтаксема, поширювач, ускладнювальна синтаксема, семантико-синтаксичний поширювач.

Будовам із додатково інформаційними компонентами властива лаконічність. На думку Л. М. Руденко, генерація речення, інформативна компресія та мовні засоби вираження, явища сутності мовного контексту – це основні риси, які характеризують конструкції розмовного мовлення [5, с. 7]. Тому, на нашу думку, неелементарні конструкції діалогу через явища синтаксичної імплікації засвідчують широту ускладнення побудови у семантичному та граматичному відношеннях, даючи пояснення цій категорії.

Значення детермінантів у результаті актуалізації в структурі базується на семантичних відношеннях, які вказують на ті або інші ситуації доповнювального змісту і окреслюються певними обставинними характеристиками.

Незважаючи на значну дослідницьку літературу, проблема причинових синтаксем і на сьогодні належить до числа дискусійних, оскільки залишилися розбіжності в поняттєвому осмисленні мовних компонентів, якими послуговується сучасна лінгвістика, очевидна неоднозначність їх трактування відображає складність і багатоаспектність мови як об'єкта наукового пізнання.

Ураховуючи стан дослідження, ми мали на **меті** з'ясувати специфіку функціонування причинових синтаксем в семантико-синтаксичній структурі простих неелементарних речень діалогічного мовлення типу питання-відповідь, семантичні типи цих одиниць, їх стилістичний потенціал, вплив на зміст діалогу.

Діалог, будучи формою реалізації мовного спілкування, здійснюється як двосторонній процес. У ньому виявляються прагнення одного із співрозмовників репрезентувати відповідний зміст та в деяких випадках викликати в адресата додаткові реакції на висловлення. Мовець здійснює перекодування думки з метою її втілення у слова і синтаксичні форми. А відтак будь-яка конструкція в умовах комунікації може зазнавати модифікацій шляхом ускладнення семантики за рахунок уведення компонента, що дорівнює згорнутому виразу, що складає частину речення-репліки.

Аналіз великого фактичного матеріалу засвідчив, що найпоказовішим і найчисленнішим розрядом вторинних предикатних синтаксем, які функціонують у реченнях-репліках, є адвербіальні поширювачі, що походять від підрядних частин складнопідрядного речення і виражають обставинні значення **причини** (30,12% від загальної кількості проаналізованих семантичних груп обставинних детермінантів): – *Дворище без призору валиться; – Батюшка поздоровляють вас з неділею, – почула Христя коло себе; – Через твою греблю нам тепер життя немає...; – Чого на прив'язі? – Спасибі тобі за раду! – мовила Кривда* (Панас Мирний); – *Дякую, брате, за ласку і довір'я, – схилив голову Менгу* (В. Малик); – *Я просто зомліла від таких розкошів...* (Ганна Черінь). Вони відображають причиново-наслідкові відношення в структурі складної конструкції, на основі якої утворюється просте ускладнене речення.

На думку Н. М. Бурдаківської, причиновість уважається внутрішнім зв'язком між тим, що є, і тим, що нею породжується. Цим вона відрізняється від інших форм зв'язку (локативних, темпоральних, модальних і т.д.), яким властивий той чи інший тип упорядкованої співвіднесеності одного явища з іншим [2, с. 10].

Причиновість складається із дії суб'єкта і одночасності або послідовності цієї дії із станом об'єкта. Тому всезагальний характер каузального зв'язку означає, що немає жодного явища, яке виникло б поза законом причиновості і поза відповідними матеріальними джерелами. А отже, відношення каузації репрезентується в поліпредикативних мовних одиниць, у яких наявні дві денотативні ситуації, тісно пов'язані між собою.

Необхідна умова введення цього різновиду адвербіальної синтаксеми в речення-репліку – це повідомлення про динамічні стани, ознаки, дії. Оскільки причина завжди пов'язана зі зміною, з динамікою, то вона пояснює виникнення тієї або іншої дії.

Однією з семантико-синтаксичних ознак каузальних синтаксем є вказівка на якісь ситуації, події, які йдуть перед наслідком та породжують його.

Семантичне варіювання цих поширювачів пов'язане з відтінковим нашаруванням на загальне причинове значення. На думку І. Р. Вихованця, причина може бути внутрішня, що позначає різні явища, які містяться в самому об'єкті чи пов'язані з його діяльністю, або зовнішня – на означення усіх інших зовнішніх факторів, які діють на суб'єкт [3, с. 89].

Найчастіше в конструкціях діалогу вживаються детермінантні синтаксеми із значенням зовнішньої каузації. Саме за допомогою таких поширювачів у побудові поєднуються елементи двох ситуацій в одне повідомлення, яке передається лаконічною структурою. Наприклад: – *Душа згорить від сорому* (Р. Іванченко); – *За відданість треба людей заохочувати, – сказав Батий; – За різними клопотами не бачив його, – сказав Домажир* (В. Малик); – *На гроші я вам розписочку видам, – каже Рибка* (Є. Плужник); – *Вася буде дома через звільнення – розпачливо протягла мати* (А. Тесленко). Беручи за основу термінологічну класифікацію семантичних підтипів зовнішньої каузації Л. М. Руденко [5, с. 9], засвідчимо, що найчастіше в діалогах використовуються причинові поширювачі зі значенням спонукальної причини, причини-відплати та причини-перешкоди, рідше причини-відповідності та ін.

Щодо внутрішньої каузації, то вона є менш уживаною в мовленнєвих структурах. Наприклад: – *Що ти тут робив на дереві? – грізно гримнув на нього Андрій. – Втратив зі страху розум* (М. Старицький); – *Він порубав його шаблею з ревнощів, – втрутився новий шляхтич* (З. Тулуб).

За нашими даними, в простому реченні-репліці причинові відношення виражаються експліцитно за допомогою синтаксичних форм слів, а саме прийменниковими та безприйменниковими іменниками. Прийменники, як зазначалося вище, є показниками семантико-синтаксичних відношень між вихідними елементарними простими конструкціями. Тому членами причиново-наслідкових відношень обов'язково повинні бути події, а тому причинові поширювачі – пропозитивні імена.

Носіями каузативних відношень виступають у побудовах діалогу в основному прийменниково-відмінкові комплекси. У реченнях-репліках уживається невелика кількість прийменників із причиновим значенням, функціональні особливості яких виявляються лише в поєднанні з повнозначним словом у певному контексті. Ці комплекси є елементарними синтаксичними одиницями, яким властива семантико-синтаксична ознака каузативності. Прийменниково-відмінкові форми мають неоднакове поширення: деякі в реченнях-репліках є широко представленими, але є й приклади малопродуктивних причинових єдностей.

На нашу думку, засобами – домінантами в мовленнєвих конструкціях виступають прийменник *через* із знахідним відмінком та прийменник за із знахідним та орудним відмінками. Часте вживання таких форм у реченнях-репліках пояснюється чітко окресленим змістом та поєднанням прийменника із різними семантичними групами іменникових слів, які несуть певне приховане повідомлення. Наприклад: – *За цим проклятим клопотом і розуму збудешся!; – От люблю парня за звичай! – весело защебетала вона* (Панас Мирний); – *За які заслуги ти став сотником? – За смерть брата, – сказав Тавлур* (В. Малик); – *Заплатите ви мені за вашу гульбу! – скреготав зубами Горленко* (З. Тулуб); – *Вона сім'ю через вас кинула, – гаряче сказала Тереза* (Є. Плужник); – *Скаржаться на тебе брати через самовпевненість* (Р. Іванченко). Крім загальної семантики зовнішньої каузації, прийменник за в поєднанні з різними шарами іменникової лексики в безпосередньому контексті вказує на додаткову інформацію про значення процесів, станів, рис характеру та вчинків людей, а також про те, що дія не може відбуватися через перешкоду, яку актуалізує певна обставина.

Навколо цих слів групуються інші виразники причинових семантико-синтаксичних відношень, які передають ще відтінки походження явища, відплати, перешкоди, причини, що сприяє здійсненню певного наслідку. Поширеними в будовах діалогу є каузативні аналітичні морфеми *від, з, без*, наприклад: – *З тиждень сама поживеш? – Я умру з туги!; – Не приїде вона без мого дозволу* (Панас Мирний); – *Ми за той час дуба вріжемо з голоду!; – Він умер від рани на моїх руках, – відповів воєвода* (В. Малик); – *Я помираю від цікавості! – вийшла з кухні Мілена* (А. Тютюнник); рідше вживаються прийменники – *у, на, заради(ради)*, наприклад: – *Де ж Карпо зостався? – докладала Христя матері. – На радощах зайшли у шинок. – одно дякувала мати* (Панас Мирний); – *Але воєводі Димитру я дарую життя заради хоробрості його – сказав Батий; – Звідки знаєш? – Я два літа був у вас у полоні, – відповів Добриня* (В. Малик).

Трапляються поодинокі випадки ще одного морфологічного варіанта причинових синтаксем – дієприслівника, наприклад: – *Напрацювавшись, вони присіли на оранці. – сказала дівчинка* (П. Панч). Проте вони використовуються в конструкціях за певних мовленнєвих умов, оскільки властиві передусім книжно-писемній мові.

Отже, діалог, що реалізується у формі питальння-відповідь, має на меті забезпечити учасників бесіди максимальною інформацією. Тому для великої кількості структур діалогу характерним є вживання компонентів із прихованим змістом, який вимагає пропозитивного прочитання. На функціонування цих одиниць у діалогах має вплив принцип мовної економії. Він виявляється в тому, що мовець, уникаючи дублювання текстової інформації, словесно позначає додаткові повідомлення, виявляє свою індивідуальну позицію та ставлення до обговорюваної ситуації.

Реалізація в процесі спілкування комунікативного завдання впливає на бажання мовця з'ясувати певні обставини, які супроводжують якусь ситуацію або стали передумовами її появи.

Таким чином, найпоказовішою частиною з-поміж усієї сукупності семантичних груп адвербіальних поширювачів є причинові синтаксеми, які найчастіше виражаються прийменниково-відмінковими комплексами та прислівниками, рідше іменниками в певній відмінковій формі та інфінітивом

Література:

1. Арват Н. Н. До питання про семантичну типологію речення: На мат. східнослов'янських мов / Н. Н. Арват // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 24–31.

2. Бурдаківська Н. М. Вираження відношення причини у структурі простого речення у сучасній українській мові : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. М. Бурдаківська – Київ, 1990. – 163 с.
3. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1971. – 120 с.
4. Дубовик Л. І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини : автореф. дис. канд. філол. наук. : спец. 10. 02. 01 – українська мова / Л. І. Дубовик. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – 20 с.
5. Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти) / Л. М. Руденко. – К. : Україна-Віта, 1996. – 213 с.
6. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання [навч. посіб.] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 408 с.
8. Щербачук Н. П. Семантико-синтаксична структура простого речення в діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. П. Щербачук. – К., 2006, – 219 с.
9. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского язика / Шарль Балли – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
10. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – М., Л. : Идз-во АН СССР, 1945. – 321 с.
11. Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1964. – № 6. – С. 77–93.

УДК 372.881.111.1

О. Ю. Юр'єва,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

A TASK-BASED APPROACH IN TEACHING ESL READING

This paper aims at presenting the main components and tenets of task-based approach to second language teaching, specifying its basic features, and highlighting its role as a powerful approach for teaching ESL reading. Teaching reading in terms of task-based approach has been viewed from two perspectives, intensive and extensive reading, and implications for the ESL classroom have been drawn. Three phases of task-based teaching reading have been described and best practices for each phase have been outlined. The benefits as well as possible challenges for the task-based reading have been defined. A number of general principles to design, introduce, and integrate tasks into the teaching of reading have been proposed. The overall purpose of task-based approach in teaching reading has been regarded as creating opportunities for language learning and skill development linked to learners' interests and resembling their real-life process of reading for pleasure or for getting information.
Key words: *task-based approach, intensive reading, extensive reading, meaning-focused, focus-on-form*

МЕТОД КОМУНІКАТИВНИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННІ ЧИТАННЮ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ
У статті представлено основні компоненти і засади методу комунікативних завдань у навчанні англійській мові, окреслено основні характеристики методу комунікативних завдань і висвітлено його роль у навчанні читанню іноземною мовою. Навчання читанню методом комунікативних завдань розглянуто у двох площинах – інтенсивного та екстенсивного читання – та визначено певні можливості для його застосування. Виокремлено переваги та потенційні труднощі у навчанні читанню методом комунікативних завдань, а також запропоноано низку загальних принципів для створення, введення та застосування комунікативних завдань у навчанні читанню іноземною мовою.
Ключові слова: *метод комунікативних завдань, інтенсивне читання, екстенсивне читання,зосереджений на змісті, зосереджений на формі.*

МЕТОД КОММУНИКАТИВНЫХ ЗАДАНИЙ В ОБУЧЕНИИ ЧТЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ
В статье рассмотрены основные компоненты и принципы метода коммуникативных заданий в обучении английскому языку, определены основные характеристики метода коммуникативных заданий и раскрыта его роль в обучении чтению на иностранном языке. Обучение методом коммуникативных заданий рассмотрено в двух плоскостях – интенсивного и экстенсивного чтения – и определены основные возможности его применения. Выделены преимущества и потенциальные трудности в обучении чтению методом коммуникативных заданий, а также предложен ряд общих принципов для создания, введения и применения коммуникативных заданий в обучении иностранному языку.
Ключевые слова: *метод коммуникативных заданий, интенсивное чтение, экстенсивное чтение, сосредоточенный на смысле, сосредоточенный на форме.*

In their search for best TESOL practices, second language acquisition researchers and language teachers have claimed about the need for finding the tool to elicit second language use the way the learners will perform when they are not striving for accuracy, which will provide evidence of their ability to use the language in real life communication. They agree that providing learners with the opportunity to experience such language practice will facilitate them to develop the kind of second language proficiency that is needed to communicate fluently and effectively [7, p.1]. The tool that can be employed and is discussed over the last three decades is a «task». There has been plethora of publications on task-based learning and teaching, the authors of which raise many issues from different perspectives, like difficulties of defining what a task is [7; 15; 19; 22], different approaches to analysing tasks [3; 4; 7; 19; 21], task-based assessment [2; 7], using task-based teaching for developing various skills [11; 16; 17; 20; 24] employing technology in task-based language learning [23].

This paper will deal with teaching ESL reading by means of a task-based approach. In regards to this, there will be considered the main components and tenets of task-based approach to language teaching as well as the connections between task-based approaches and the teaching of reading. The conclusion will involve a proposition of a number of general principles to introduce and integrate tasks into the teaching of reading.

The definition of a pedagogic task is considered to be problematic and R. Ellis claims that in neither research nor language pedagogy is there complete unanimity upon this term [7, p. 2]. P. Skehan suggests a number of criteria which can be employed while specifying what a task is and defines a task as an activity in which meaning is primary, there is some sort of relationship to the real world, task completion has some priority, and the assessment of task performance is in terms of task outcome [22, p. 38]. The scholar also emphasizes on the communicative nature of a task-based activity and argues for the importance of involvement of cognitive approach in language learning and its link to the task-based learning [22, p. 42–51]. R. Ellis suggests a broader list of features characteristic to a task, namely, that a task constitutes a plan for learner activity, involves a primary focus on meaning,

© О. Ю. Юр'єва, 2017

implicates real-world processes of language use, employs any of the four language skills, engages cognitive processes, and has a clearly defined communicative outcome [7, p. 9–10]. M. Long explains that by task he understands «the hundred and one things people do in everyday life, at work, at paly, and in between» [15, p. 89]. In language pedagogy, he regards «task» as the unit of analysis throughout the design, implementation, and evaluation of a task-based language learning program, including the way student achievement is assessed [15, p. 89]. M. Long advocates his idea of task-based language teaching and uses orthography to distinguish «genuine» TBLT (upper case) from other approaches to language teaching that involve tasks. M. Long's TBLT model emphasizes that tasks involve learners in communicative language use and more focus is given to meaning rather than to grammatical form. Considering the ideas mentioned above, it is possible to infer certain general features that a task has to include, which are the relation to the real world, a primary attention to meaning rather than form, the assessment of the task performance in terms of task outcome, a clearly defined communicative outcome and engagement of cognitive processes in completion of a task. M. Long also urges to differentiate between task-based and task-supported teaching, meaning by task-based teaching a methodology which starts with a task-based needs analysis to identify the target tasks for a particular group of learners, in other words what they need to be able to do in the new language. He warns that task-supported teaching, which still delivers a pre-planned, overt or covert linguistic syllabus of one sort or another, may not always have merit to students, and advocates for genuine task-based approach which, he claims, unlike synthetic linguistic syllabi, is broadly consistent with the findings in second language acquisition on how learners acquire foreign languages [15]. However, the majority of the second language acquisition researchers agree that instruction is most effective when it is primarily meaning-based but is supplemented by timely focus on form, i.e. focus on language features such as grammar, lexis, pronunciation, and pragmatics [8; 9; 10; 13; 18].

Now that the notion of the task has been defined, there is a need to look at some common task dimensions that are used to differentiate between different types of tasks. M. Long makes an important distinction between what he calls target tasks and pedagogic tasks, arguing that target tasks are the ones that people do in their everyday life, while pedagogic tasks are simpler versions of target tasks that language learners can work on in language classes, the goal of which is to prepare learners to a future target task performance in real-life settings. As the scholar explains, a pedagogic task always constitutes a sub-task of a target task. At times the distinction between a pedagogic task and a target task might be blurred [15, p. 90]. In one-way tasks, one participant has all the information to be conveyed; they do most of the speaking or writing, although the other participant or participants can indicate whether they can follow or comprehend the speaker or writer. As a result, this participant is responsible for a successful task completion. In two-way tasks all the participants need to take part in the task so that it can be completed successfully [14; 17]. Open tasks do not offer predetermined outcome that participants need to achieve. Completing closed tasks, by contrast, participants need to reach a given solution as there is a predetermined correct answer. Related distinction is between convergent and divergent tasks. In convergent tasks, participants are required to reach an agreement regarding the task outcome, whereas in divergent tasks, participants do not need to agree about the task solution. The terms focused and unfocused tasks were coined by R. Ellis on the basis of whether or not the task is designed to elicit specific linguistic features. Unfocused tasks do not have a predetermined language focus, whereas focused tasks are constructed to induce the use of particular linguistic constructions [7, p. 65]. Finally, the distinction, particularly relevant to this paper, is the difference between input-based versus output-based tasks. As R. Ellis explains, the difference between these two types of tasks lies in whether the learners are required to produce the language while they are carrying out the task [9]. Output-based tasks require language learners to produce language, that is, to engage in either speaking or writing. Input-based tasks do not require production as learners are expected to primarily engage in listening and reading during task work. The majority of literature on task-based language teaching and learning has so far focused on oral and written tasks, which basically belong to output-based task types.

The focus of this paper is reading tasks, thus the primary attention will be given to the effective use and design of input-based reading tasks. J. Macalister pointed out that successful teaching of reading requires three approaches, namely intensive reading, extensive reading, and reading fluency development. According to the scholar, intensive reading is the type of reading that happens in class, directed by the teacher, using the text that learners would be unlikely to read successfully without assistance and it is considered to be a vitally important activity by the teachers. Teachers train their learners to acquire the skills and strategies needed for successful reading and to understand how language conveys meaning in a text, as well as practice useful new vocabulary. However, J. Macalister recognizes two problems in this approach: teachers devote too much time to intensive reading, and they teach it poorly. He argues that students can spend hours on intensive reading activities in class, and even follow a speed reading course for a time, but without a programme of extensive reading, giving them the opportunity to put their skill into practice, the benefits from the first two activities will be sub-optimal. The key message, the scholar it trying to convey is that learning skills, strategies, vocabulary, and grammar should be embedded in the meaning focus [16, p. 391 – 393]. This idea is not new, for example, T. Johns and F. Davies proposed that teachers should view the text less as a linguistic object than as a vehicle for information [11]. Similarly, in task-based approach, teachers are required to draw learners' «attention to the surface forms realising the meaning they have already become familiar with during the task cycle and so help them to systematise their knowledge and broaden their understanding» [25, p. 114].

As it was mentioned above, focus on language activities can be included in task-based language learning. There are a number of options for teachers how to integrate language learning into the intensive reading lessons. These options must be considered in terms of the three main stages of the reading lesson, the pre-task or pre-reading stage, the during-task or while-reading stage, and the post-task or post-reading stage. The pre-task stage lends itself well to both language-focused and content-focused activities and it can be used to introduce learners to new language as well as recycle linguistic features that students have previously learned. Pre-teaching or recycling vocabulary is the most common practice and is regarded by teachers of immediate help to learners when completing the actual reading task in the during-task or post-task stage. However, this practice is considered to be somewhat controversial, as while having the potential to increase fluency and enhance the chance to complete the task successfully, according to R. Ellis, there is always the danger that pre-teaching vocabulary may result in learners treating their task as an opportunity to practice pre-selected words [7, p. 247]. In other words, pre-teaching vocabulary might divert learners' primary attention from meaning to language, eliminating the task aspect of the reading task. Pre-teaching vocabulary can be useful if it involves rich instruction of frequent vocabulary items. I. Nation explains that rich instruction means several encounters with the word and focusing on many aspects of what is involved in knowing a word. Rich instruction is a time-consuming activity and therefore should focus on high frequency items that are likely to be encountered in other texts. Moreover, pre-teaching of unimportant infrequent words may mislead the learners and lead them to poor comprehension [18, p. 157].

In the during-task or while-reading stage, learners read the text to achieve the task outcome. At this stage, they may incorporate a focus on language by means of incidental focus-on-form techniques. This term was coined by M. Long and involves briefly drawing students' attention to linguistic elements in context as they arise incidentally in lessons the main focus of which is on meaning or communication [15]. Glossing is one of the most frequently used focus-on-form techniques in reading instruction. Glosses are

used to provide linguistic information about items in the text, usually in the margin of the reading passage, and can take the form of a definition, a synonym, a translation, a picture etc. The research proposes that glosses may benefit learners since they provide information about the meaning of the word and consequently promote the comprehension of the text. Glossed items also help learners acquire targeted lexical items incidentally, without interrupting the reading process, thus, the primary focus remains on processing the text [18, p. 252]. Although glosses have positive effect on reading comprehension and on second language vocabulary learning, the effect is claimed to be relatively small, because glossed items by providing readily accessible word meanings may not encourage learners to employ a mental effort to find out the meanings of words. Addressing this issue B. Laufer and J. Hulstijn propose the idea of the involvement load hypothesis which persists that words that are processed with higher involvement load will be retained better than words that are processed with lower involvement load [10, p. 552].

Similarly to glossing, textual input enhancement is a frequently used implicit focus-on-form technique. This technique involves highlighting certain aspects of the input or text by means of typographical devices, such as bold facing, underlining, and italicizing. Researchers S.-K. Lee and H.-T. Huang found that input enhancement assists in learning language constructions but it may have slight negative effects on learners' meaning processing which could be accounted for by competition between learners' form and meaning processing [13, p. 323]. It has also been noted that visual input enhancement may produce more positive results when learners have some prior exposure to the targeted forms [13, p.325].

The post-task or post-reading stage is generally considered as a suitable phase to engage learners in language focused activities, as at this stage there is no longer danger that the quality of the task gets compromised by drawing learners' attention away from meaning. Therefore, at the post-task stage, the teacher may engage students in overtly focus-on-forms activities, targeting linguistic features which were relevant to completing the task or appeared problematic. R. Ellis indicates that at this stage there is no danger that focusing on language will threaten the integrity of the task [7]. For this reason, D. Willis recommended that focus on language should only be integrated into the post-task stage of the lesson [25]. However, the majority of the researchers hold the view, that focus-on-form is a useful way to draw learners' attention to form throughout a task-based activity [8; 9; 18]. It is also not a must to include a language focused post task activity into a task-based sequence.

While there must be a conscious effort of an educator to transform an intensive reading activity into a real-world task, extensive reading mirrors a real-world activity to a greater extent. According to C. Davis, an extensive reading programme is a supplementary class library scheme, attached to an English course, in which students are given the time, encouragement and materials to read pleasurably, at their own level, as many books as they can, without the pressures of testing or marks. The scholar notes that the attention should be focused on quantity an variety, rather than quality, therefore the books are selected for their attractiveness and relevance for students' lives, rather than for literary merit [5, p. 329]. Among the benefits of extensive reading, the researcher listed the overall improvement of comprehension skills not only in English class but in other subjects as well, the overall improvement in writing skill and increased confidence and fluency in speaking, the development of wider knowledge of the world and understanding of people, more effective employment of thinking skills and enlargement of imaginative scope. Although the benefits do not emerge immediately and teachers need to consider the importance of continuous exposure to a large amount of language and these benefits are difficult to quantify, C. Davis claims them to be considerable and proves the effectiveness of extensive reading [5, p. 330]. R. Day and J. Bamford formulated top ten principles for teaching extensive reading which are as follows: the reading material is easy; a variety of reading material on a wide range of topics must be available; learners choose what they want to read; learners read as much as possible; the purpose of reading is usually related to pleasure, information and general understanding; reading is its own reward; reading speed is usually faster that slower; reading is individual and silent; teachers orient and guide their students; the teacher is a role model of a reader [6].

There is a widespread assumption in the second language reading literature that texts for extensive reading should be easily comprehensible and there should be little or no unknown vocabulary or grammatical features. According to D. Beglar and A. Hunt this means that learners need to know between 95 to 100% of the lexis in a text for successful extensive reading. Furthermore, knowing at least 98 % of the vocabulary in a text is necessary for unassisted comprehension and for providing learners a reasonable chance of inferring the meaning of unknown vocabulary. Simplified texts should provide learners with a more supportive environment for reading rate development than unsimplified texts [1, p.33]. The study, conducted by the scholars, produced three main findings: the most successful participants read 200,000 standard words or more over the academic year; simplified graded readers provided significantly better results than unsimplified texts; and lower-level simplified texts were more effective than higher-level simplified texts.

In the post reading phase, it is important to offer learners tasks but not activities, bearing in mind the framework for defining a task, that is they must be meaning focused, have a clear outcome, a real-life corollary, and a communication problem to solve. The examples of such tasks can be writing a book review, designing a book cover, choosing the best design from among existing covers, asking learners to write a summary of the book or of a chapter and incorporating a mistake in it, asking learners to come up with their own idea for reporting about the book, asking learners to come up with a summarizing activity, writing a diary entry for one of the characters of the book, illustrating part of the book, or producing a recommendation for classmates. There is also a possibility of providing a choice and using creativity for completing the task, when the outcome is not necessarily linguistic, which is connected with a learner-centered approach. And there is an option of not asking the learners to do anything apart from just reading for its own reward.

A number of scholars have been working on the issue of developing an effective task. To investigate how effective task designers work on task design, K. Johnson conducted a comprehensive research in which she pointed out common items mentioned by expert task-designers, which they consider in their work, namely: identifying real world situations in which people are described, thinking about task genre, thinking about task type, thinking about who learners are, providing some motivation for learners to speak, taskifying (which is defined as the procedure of thinking of a real world situation and converting it onto a task fit for class use) [12, p. 86]. According to A. Paran, to design a reading task and improve students' attitude to reading as well as their ability to comprehend, a teacher needs to adopt the following teaching behaviours: to choose texts which are interesting and relevant to learners; to make learners want to read the text, designing an appropriate pre-reading activity; to ask about students' reaction to the text immediately after students have finished reading the text; to focus on meaning rather than language issues, which should be incidental; to offer choices to learners in which the choice of not reading must be also included; to introduce narrow reading, or reading a series of texts about the same topic; to underuse texts, doing fewer exercises and reading more texts; to present texts and activities that learners can do; and to use electronic resources more [20, p. 27–28]. R. Ellis suggests certain principles that should be considered by the educators willing to implement task-based learning, namely:

1. The tasks must be adjusted to the proficiency levels of the students (e.g. if the students have limited proficiency, tasks should initially be of the input providing rather than output-prompting kind).

2. Tasks need to be tested to ensure that they result in appropriate second language use and revised in the light of experience.

3. For task-based language teaching to work, teachers need a clear understanding of what a task is.

4. Teachers and students need to be made aware of the purpose and rationale for performing tasks (e.g. they need to understand that tasks foster incidental learning of the kind that will facilitate their communicative skills).

5. Ideally, the teachers involved in teaching a task-based course must be involved in the development of the task materials [8, p. 241].

Conclusion. Task-based learning has developed prominently in the last three decades and has remained a potentially productive approach for a number of ESL teachers and researchers. Task-based learning is learner-centered and it starts with the task-based needs analysis to identify what learners need to be able to do in the second language. The benefits of this approach include the opportunity for real-life learning inside the classroom, its highly motivating factor, it fosters communicative fluency, it is meaning-focused but can be combined with focus-on-form activities. The concerns associated with the task-based learning may include the lack of task-based materials, little focus on language, some tasks may result in non-linguistic activity, students may start using mother tongue at the stage of discussing the task.

Although the communicative approach to language teaching has become synonymous with speaking and conversation, it has as much to do with reading as reading is a communicative act. However, in the language classroom a text is mostly perceived as a linguistic object, rather than a vehicle for information which has very little in common with real-life process of reading. Moreover, the subconscious message that learners may receive is that reading is something you do in order to learn a language. In such context, it is vitally important to show learners that reading has a strong real life element to it and can be performed for pleasure or for getting information. Designing a reading task, an educator should keep in mind his or her learners who need to be mainly concerned with processing the semantic and pragmatic meaning of the text. There also should be a clearly defined communicative outcome other than the use of language while the language will serve only as the means for achieving the outcome. The text needs to be linked to learners' real life and learners have to rely on their own linguistic and non-linguistic resources to complete the task. Besides intensive reading in the classroom, students need to be exposed to a big amount of extensive reading which should mirror their reading experiences outside the classroom as much as possible. Extensive reading texts need to be easy, relevant to learners' interests, and preference should be given to quantity rather than literary merit. As a final note, it should be pointed out that reading in the classroom should assist the learners to apply what they have read to their real lives, and, as J. Macalister claims, teachers should continue to ask themselves a simple question: how has today's teaching prepared my learners to be better readers tomorrow [16, p. 395]?

References:

1. Beglar D., Hunt A. Pleasure Reading and Reading Rate Gains / David Beglar, Alan Hunt // Reading in a Foreign Language. – 2014. – Vol. 26, No. 1. – P. 29–48.

2. Bonk W. J., Ockey G. J. A Many-Facet Rasch Analysis of the Second Language Group Oral Discussion Task / William J. Bonk, Gary J. Ockey // Language Testing. – 2003. – Vol. 20 (1). – P. 89–110.

3. Bygate M., Skehan P., Swain M. Researching Pedagogic Tasks: Second Language Learning, Teaching and Testing / Martin Bygate, Peter Skehan, Merrill Swain. – Harlow, England : Longman, 2001. – 258 p.

4. Candlin C. N. Towards Task-Based Language Learning / C. N. Candlin // Language Learning Tasks: Lancaster Practical Papers in English Language Education / eds. C. N. Candlin, D. Murphy. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1987. – Vol. 7. – P. 5–22.

5. Davis C. Extensive Reading: an Expensive Extravagance? / Colin Davis // ELT Journal. – 1995. – Vol. 49 (4). – P. 329–336.

6. Day R. R., Bamford J. Top Ten Principles for Teaching Extensive Reading / Richard Day, Julian Bamford // Reading in a Foreign Language. – 2002. – Vol.14, No. 2. – P. 136–141.

7. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching / Rod Ellis. – Oxford : OUP, 2003. – 387 p.

8. Ellis R. Task-based Language Teaching: Sorting Out the Misunderstandings / Rod Ellis // International Journal of Applied Linguistics. – 2009. – Vol. 19, No. 3. – P. 221–246.

9. Ellis R. Task-based Language Teaching: Responding to the Critics / Rod Ellis // University of Sydney Papers in TESOL. – 2013. – Vol. 8. – P. 1–27.

10. Hulstijn J.H., Laufer B. Some Empirical Evidence for the Involvement Load Hypothesis in Vocabulary Acquisition / Jan H. Hulstijn, Batia Laufer // Language Learning. – 2001. – Vol. 51, Issue 3. – P. 539–558.

11. Johns T., Davies F. Text as a Vehicle for Information: The Classroom Use of Written Texts in Teaching Reading in a Foreign Language / Tim Johns, Florence Davis // Reading in a Foreign Language. – 1983. – Vol.1, No. 1. – P.1–19.

12. Johnson K. 2003. Designing Language Teaching Tasks / Keith Johnson. –Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2003. – 196 p.

13. Lee S.-K., Huang H. T. (2008). Visual Input Enhancement and Grammar Learning: A Meta-analytic Review / Sang Ki-Lee, Hung-Tzu Huang // Studies in Second Language Acquisition. – 2008. – Vol. 30, Issue 3. – P. 307–331.

14. Levkina M. The Role of Task Sequencing in L2 Development as Mediated by Working Memory Capacity : Doctoral dissertation / Mayya Levkina. – Barcelona, Spain. – 301 p. – [Online resource]. – mode of access : http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54846/1/LEVKINA_PhD_THESIS.pdf

15. Long M. Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching / Mike Long. – Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2014. – 456 p.

16. Macalister J. Teaching Reading: Research into Practice / John Macalister // Language Teaching. – 2014. – Vol. 47, Issue 3. – P. 387–397.

17. Mackey A. Input, Interaction, and Second Language Development: An Empirical Study of Question Formation in ESL / Alison Mackey // Studies in Second Language Acquisition. – 1999. – Vol. 21, Issue 4. – P. 557–587.

18. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language / I. S. P. Nation. – Cambridge, England : Cambridge University Press, 2001. – 492 p.

19. Nunan D. Designing Tasks for the Communicative Classroom / David Nunan. – Cambridge, England : Cambridge University Press, 1989. – 211 p.

20. Paran A. Bringing the Outside World into the Classroom: Ways of Making Reading Lessons Less of a Tedious Task / Amos Paran // ETAS Journal. – 2003. – 20/2. – P. 26–28.

21. Pica T., Kanagy R., Falodun J. Choosing and Using Communicative Tasks for Second Language Instruction / Teresa Pica, Ruth Kanagy, Joseph Falodun // Tasks and Language Learning: Integrating Theory and Practice / eds. G. Crookes, S. Gass. – Clevedon, England: Multilingual Matters, 1993. – P. 9–54.

22. Skehan P. A Framework for Implementation of Task-based Instruction / Peter Skehan // Applied Linguistics. – 1996, Vol. 17, No.1. – P. 38–62.

23. Task-Based Language Learning and Teaching with Technology / eds. Thomas M., Reinders H. – London : Continuum, 2010. – 272 p.

24. Tin T. B. Does Talking with Peers Help Learning? The Role of Expertise and Talk in Convergent Group Discussion Tasks / Tan Bee Tin // Journal of English for Academic Purposes. – 2003, Vol. 2, Issue. – P. 53–66.

25. Willis J. A framework for Task-based Learning / Jane Willis. – Harlow, UK: Longman, 1996. – 183 p.

УДК 811.161.2'371

О. В. Юрченко,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богда Хмельницького, м. Мелітополь

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ МИСЛЕННЯ У ЇХ ВІДНОШЕННІ ДО МОВИ

У статті висвітлюється проблема співвідношення форм мови і форм мислення. Виокремлюються два типи форм мислення – загальнолюдські логічні форми, що виражаються за допомогою універсальних мовних форм, і національні семантичні, відтворювані національними граматичними формами.
Ключові слова: *мова, мислення, мовні форми, логічні форми.*

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ЛОГИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ФОРМ МЫШЛЕНИЯ В ИХ ОТНОШЕНИИ К ЯЗЫКУ
В статье освещается проблема соотношения форм языка и форм мышления. Разграничиваются два типа форм мышления – общечеловеческие логические формы, выражаемые с помощью универсальных языковых форм, и национальные семантические формы, воспроизводимые национальными грамматическими формами.
Ключевые слова: *язык, мышление, языковые формы, логические формы.*

STUDYING ASPECTS OF LOGICO-SEMANTIC AND NATIONAL THINKING FORMS AS FOR THE LANGUAGE
The article describes the problem of language correlation and thinking forms. There two separate types of thinking forms – common logical forms, expressed through the universal language forms, semantic and national forms, implemented in grammatical forms.
The problem of common logical thinking forms (correlation) and national semantic forms, determined by the peculiarities of language grammatical structure is one of the central problems not only in theoretical linguistics (philosophy of language), but in the whole philosophy, logics, psychology and semiotics, sociology. These correlations define the existence of metalinguistic areas – logical, psychological, semiotic, contensive. Logical area is one of the most influential although it is not consistent in metalinguistics – studying of word and sentence logical aspects, concept and meaning correlation, sentence and sense correlation.
In recent decades, the logical aspect is actualized by learning the main aspects of lexico-semantic categories and groups of words. Logical metalinguistics focuses on numerous situations of incongruity as for logical and language forms. The presence of interrogative, exclamatory and composite sentences stimulates the search for appropriate forms of thinking. Consequently, new terms are actualized: logical phrase that combines together sense with question like logic phrase; logical and psychological senses, where one of the sense components is verbalized (predicate or subject).
Key words: *language, thinking, language forms, logical forms.*

Проблема співвідношення загальнолюдських логічних форм мислення і національних семантичних, зумовлених особливостями граматичного ладу мови, є однією з центральних проблем не лише теоретичного мовознавства (філософії мови), а й філософії в цілому, логіки, психології, семіотики, соціології [2; 4; 7; 8; 9]. Саме ці зв'язки визначають існування основних менталінгвістичних напрямів – логічного, психологічного, семіотичного, контенсивного. Аналіз праць вітчизняних мовознавців (А. Зеленька, М. Кочергана, С. Семчинського та ін.) засвідчує, що логічний напрям – найбільш впливовий, хоч і неоднорідний у менталінгвістиці – це вивчення логічного у слові та реченні, співвідношення поняття зі значенням слова та судження з реченням [2, с. 263].

Упродовж останніх десятиліть логічний аспект актуалізується при вивченні лексико-семантичних розрядів та груп слів [9, с. 6]. Логічна менталінгвістика приділяє увагу також непоодиноким випадкам незбіжності логічних форм і мовних. Як слушно зауважує А. С. Зеленько, наявність питальних, окличних, а також односкладних речень стимулює пошук відповідних форм мислення: «В. П. Чесноков каже про нову логічну одиницю – логічну фразу, що об'єднує судження з питанням як її логемним різновидом; В. В. Бабайцева – про логіко-психологічне судження, у якому вербалізованим виявляється один із компонентів судження (предикат чи суб'єкт)» [2, с. 263].

Уперше якісні відмінності між процесами мислення і матеріальними явищами були намічені софістами. Платон виділив головну ознаку мислення – ідеальність («особливий світ ідей») як головну ознаку реальності, що складає зміст мислення. Платон вважав, що для всього космосу розум є визначальним, джерелом гармонії, «силою, здатною адекватно мислити саму себе». І хоч еволюція поглядів на мову і мислення пройшла тривалий шлях через античну філософію (свідомість поєднувалась із розумом), християнство (за Августином – все знання – в душі, яка живе і рухається в Богові), матеріалістичні традиції епохи середньовіччя (Ібн Сіна, Дунс Скотт, який висунув учення про те, що матерія мислить), – і до сьогодні ця проблема залишається актуальною і невичерпною.

Безперечною заслугою відомого вітчизняного мовознавця Олександра Опанасовича Потебні є те, що він розглядав граматичні форми мови передусім з боку їх семантики, тобто як втілення фактів думки. При цьому у своїй праці «Записки з російської граматики» вчений обґрунтовано кваліфікує їх значення як формальні, пов'язані з формою думки, а не її конкретним змістом. «Граматична форма є елементом значення слова і однорідна з його речовинним значенням» [7, с. 39]. «Граматична форма … зі своєї появи і у всі наступні періоди мови є значення, а не звук. Формальність мови полягає в існуванні в ній спільних розрядів, за якими розподіляються окремий зміст мови, одночасно зі своєю появою в думці», – підкреслює вчений [7, с. 61].

Оскільки ж граматичні форми, як і їх системи в цілому, мають певну специфіку в кожній конкретній мові, то «мови, – за справедливим твердженням О.О.Потебні, – різняться між собою не однією звуковою формою, але й всім ладом думки, що виражається в них». Разом із тим мовознавець, спираючись на багатовіковий досвід вивчення форм мислення логікою і на власні спостереження, цілком доцільно розглядає логічні форми як загальнолюдські, єдині для всіх людей і не залежні від мови, за допомогою якої здійснюється процес мислення. «Логічні категорії»…, – зазначає вчений, – народних відмінностей не мають» [7, с. 69].

Справедливість такого розуміння логічних форм мислення підтверджують сучасні лінгвісти і філологи. «Ні істотні типологічні відмінності у мовах, що проявляються в структурі слова і речення, а також характері граматичних категорій, ні відмінності у сфері значень, закріплених за мовними одиницями різних мов, – пише В. З. Панфілов, – не мають такого рішучого впливу на мислення їх носіїв, який би призводив до створення особливих типів мислення, відмінностей у самому їх логічному ладі, в законах їх мислення» [6, с. 32].

Положення про універсальний, загальнолюдський характер логічного ладу мислення підтримує Г. А. Брутян, який у своїй роботі «Нариси з аналізу філософського знання» (1979) говорить: «Не можна пройти мимо думки вчених, що до-

© О. В. Юрченко, 2017

сліджують вищу нервову діяльність людей і стверджують, на основі колосальних експериментальних даних, ідентичність логічного ладу думки всіх людей… Головне, на що хотілося б звернути увагу, – це підкреслення універсального характеру логічного ладу мислення» [1, с. 51].

Отже, безперечним є те, що в мисленні людей існує два типи мисленнєвих форм – загальнолюдські логічні форми, породжені потребами процесу пізнання і насамкінець потребами практичної діяльності людей. Їх універсальний характер зумовлюється єдністю людського пізнання і практики. А також національні форми мислення, зумовлені особливостями граматичного ладу мови. Їх ми називаємо семантичними формами мислення. Оскільки логічні форми породжені потребами процесу пізнання, то кожна з них є необхідною для пізнавальної діяльності людей.

Нерозмежування тих і інших форм призводить до серйозних помилок, серед яких можна виокремити такі крайнощі:

1) зведення всіх форм мислення до національних семантичних форм під загальною назвою «логічні форми»; визнання у зв'язку з цим національних відмінностей у логічному ладі мислення людей (це притаманне, наприклад, неогумбольдтіанству);

2) зведення всіх форм мислення до загальнолюдських логічних форм і у зв'язку з цим заперечення можливості будь-яких відмінностей в організації думки у людей, що говорять різними мовами.

Представники логічного напряму в мовознавстві вбачають лише матеріальні відмінності у формах різних мов. Так, німецький вчений Г. Хольц у своїй книзі «Мова і світ. Філософська проблема мови», виданій у Франкфурті на Майні у 1953 році, пов'язує особливі логічні форми мислення з ергативною і номінативною структурами речення, а значить із мовами, яким вони притаманні. Г. Хольц вважає, що поняття про суб'єкт дії, виражений не називним, а ергативним відмінком, не може бути центром логічної структури судження, оскільки займає ніби-то периферію. На цій основі робиться висновок про відсутність логічного суб'єкта при ергативному ладі на відміну від номінативного, що складає мовне підґрунтя для логічного суб'єкта [3, с. 37].

Як бачимо, відмінність між цими граматичними структурами, притаманними мовам різних типів, не торкаються логічної структури думки, вираженої в реченні (судженні), і в мовах номінативного ладу, і в мовах ергативного ладу судження містить поняття про предмет думки (суб'єкт) і поняття про те, що повідомляється про цей предмет (предикат). Відмінність лише в семантичних формах.

У другій половині XX ст. розмежування і протиставлення двох різних типів мислення (логічного і мовного) проявляється в концепції двох сфер відображення дійсності у свідомості людини – сфери мислення і сфери мови.

Представники ідеалістичної логіки (XIX – 1 пол. XX ст.) тлумачили судження як найменшу одиницю мисленнєвого процесу дуже широко, що перешкоджало їм виявити еквівалентну судженню одиницю в системі мови. Це створювало враження відсутності взаємовідповідності між основними одиницями мови і мислення. У багатьох роботах із логіки судження визначалось як будь-яке сполучення понять або уявлень, а іноді як розщеплення цілісної думки (складного уявлення) на смислові елементи. В обох випадках судження розглядались як факт чистої свідомості без урахування його відношення до дійсності, що не дозволило виявити його специфіку, продемонструвати його відмінність від складного поняття. Пор.: «Будь-яке судження висловлює відношення між змістом двох уявлень» (Лотц), або: «У судженні… встановлюється зв'язок між двома окремими змістами уявлень» (Віндельбонд) [3, с. 150].

Насправді ж судження являє собою особливу форму відображення дійсності, якісно відмінну від складного поняття, і утворюється в результаті злиття кількох простих понять. У матеріалістичний логіці судження визначається як «форма думки, у якій стверджується або заперечується щось відносно предметів і явищ, їх властивостей, зв'язків і відношень і яка має властивість виражати або істину, або брехню» [3, с. 157].

Судження може здійснювати свою функцію лише завдяки особливій структурі, у якій розрізняються і протиставляються один одному два поняття – поняття про предмет думки, що виділяє його за допомогою раніше відомих ознак (суб'єкт), їх поняття, що містять у собі нове знання про ознаки цього ж предмета, зміст якого стверджується або заперечується відносно предмета думки. Така думка може виражатися лише розповідним реченням. При цьому вона повинна мати предметність і модальність, оскільки її зміст співвідноситься з певним предметом дійсності і в ній же міститься авторська оцінка цього співвіднесення: новий зміст може стверджуватися або заперечуватися відносно предмета думки з повною впевненістю або лише припущенням (пор.: *Микола студент* і *Микола, імовірно, студент*).

У часи О. О. Потебні не була розроблена логічна теорія питання і спонукання, а також учення про загальну форму мислення, що об'єднує в собі судження, питання та спонукання і характеризується співвіднесеністю її змісту з предметом дійсності і, відповідно, суб'єктно-предикативною структурою; варіювання характеру цієї співвіднесеності (стверджувально-заперечна, питальна, спонукальна) зумовлює реалізацію вказаної вище загальної логічної форми у вигляді судження, питання або спонукання, що виступають як її різновиди. У ряді робіт ця загальна форма одержала назву логеми (логічної фрази).

Зв'язок логіки з граматикою виявляється у єдності логічних і семантичних форм мислення, оскільки логічні форми мислення знаходять матеріальну основу в певних граматичних формах (типових одиницях, які мають певну граматичну форму); але, на відміну від семантичних форм, вони втілюються не в специфічних національних формах конкретних мов, а в універсальних граматичних формах (одиницях). Так, судження реалізується в розповідному реченні, думка-запитання – в питальному, думка-спонукання – в спонукальному; логема як загальна форма мислення, що об'єднує судження, питання і спонукання – в реченні як загальній комунікативній одиниці мови і мовлення. Структурні компоненти логеми, зокрема судження, – логічні суб'єкт і предикат – маніфестуються в компонентах актуального (логіко-граматичного членування – темі та ремі (логіко-граматичному суб'єкті та логіко-граматичному предикаті), поняття – в номінативній одиниці мови, різновидами якої є знаменне слово (*робота, справедливість, навчати*), словосполучення (*молодий учитель, чудова робота, вища справедливість*), а також структура, що поєднує в собі знаменне слово і залежне від нього підрядне речення (*людина, яка сміється; жінка, яка співає; той, хто йде першим*).У зв'язку з трьома різновидами номінативної одиниці слід говорити про три основні типи номінації – лексичної, синтагматичної і фразової. Номінативні властивості має і речення, але його недоцільно називати номінативною одиницею, тому що на основі номінативності у реченні формуються ознаки предикативності й комунікативності, які є для нього специфічними.

Логічним еквівалентом слова (звичайно, значущого, що не втратило своєї семантики у складні фразеологічного звороту) може бути лиш та одиниця мислення, яка в мисленнєвому процесі виступає як його найменший відрізок (сегмент), оскільки значущі частини слова (морфеми) яких-небудь сегментів думки не виражають, а лише у складі словоформи відповідають певному змісту. Наприклад, морфеми множини в українській мові –а, -и надають словоформам *вікна, будинки, сади* здатність відтворювати ідею множини разом із їх лексичними значеннями, але самі по собі цієї ідеї не створюють. Таку одиницю мислення, яка складає найменший сегмент мисленнєвого процесу і відповідає слову, називають концептом. Концепт може бути простим поняттям, якщо він виражається знаменним словом (*місто, досягнення*), або особливою

релятивною одиницею, що розкриває лише відношення між поняттями, якщо він відтворюється службовим словом (*із-за, перед, над, після*).

Надфразній єдності у сфері мислення відповідає поєднання логем, пов'язаних між собою за змістом, хоч і не завжди об'єднуваних повторюваними логічними суб'єктами або предикатами. При цьому зв'язок може бути і ланцюговим, при якому предикат попередньої логеми стає суб'єктом наступної. Тому одиницею мислення справедливо називають логічним ланцюгом. Особливістю надфразної єдності і логічного ланцюга є двоступінчастість процесу комунікації і процесу мислення. На нижчому ступені виникає стільки комунікативних і мисленнєвих актів, скільки речень і логем у надфразній єдності і логічному ланцюгові.

При цьому кожна логема має свій особливий об'єкт відображення. На вищому ступені всі ці акти зливаються в один комунікативний і мисленнєвий акт з єдиним об'єктом відображення, у якості якого виступає складна ситуація, що об'єднує об'єкти комунікативних і мисленнєвих актів нижчого ступеня, причому центр його складають стосунки між цими об'єктами. Наприклад, у логічному ланцюгу, вираженому надфразною єдністю *Гарні взимку ліси. Гарні взимку луки, поля, ріки* на нижчому ступені є два твердження відносно двох об'єктів – краси лісів і краси луків, полів, рік, а отже, виокремлюємо два мінімальні мисленнєві акти. На нижчому ступені вони зливаються в одне твердження відносно одного об'єкта – єдності, з одного боку, лісів, і з іншого – луків, полів, рік, оскільки вони мають спільну ознаку краси. При цьому зв'язок двох логем підсилюється повторенням одного і того ж логічного предиката.

Як показали подальші дослідження, семантичні форми дуже різноманітні, їх багато, але всі вони мають близько десяти ознак, за якими може бути описана будь-яка семантична форма. Охарактеризуємо деякі з них. Наприклад, ступінь розчленованості відображуваного змісту. Один і той самий об'єктивний зміст завдяки використанню різних граматичних форм може розчленовуватися в думці на більшу або меншу кількість структурних сегментів або взагалі не розчленовуватися. При використанні означено-особових односкладних речень особа і дія мисляться разом, не протиставляючись одне одному, у зв'язку з чим думка виявляється нерозчленованою; при вираженні того самого змісту двоскладним реченням особа і дія усвідомлюються окремо, протиставляючись одна одній, і цілісна думка членується на два окремих, хоч і пов'язаних між собою сегменти.

Другий параметр – ступінь самостійності відображуваного змісту. Відносно першого цей параметр можна назвати зворотнім. Якщо перший параметр характеризує цілісну думку з боку розчленованості або нерозчленованості, то другий характеризує кожну частину змісту цієї думки з боку самостійності або несамостійності її осмислення і у зв'язку з цим її репрезентованості або нерепрезентованості у вигляді особливого сегмента (концепту). Так, завдяки односкладному реченню, особа мислиться окремо від дії, його ідея формулюється в свідомості як особливий структурний компонент мисленнєвого потоку. В односкладному реченні ідея особи зливається в думці з ідеєю дії, не усвідомлюючись окремо від неї. Зміст, оформлений у вигляді особливого сегмента, в свою чергу може виступати як структурно-несамостійний (виражений за допомогою службових слів), так і структурно самостійний (виражений за допомогою повнозначного слова).

Слід виокремлювати також такий параметр, як порядок слідування компонентів думки. Оскільки виникнення кожного компонента думки стимулюється відповідною матеріальною одиницею мови, то й порядок слів впливає на порядок слідування компонентів думки. Як відомо, мови відрізняються порядком слів у реченні та словосполученні, тому й порядок слідування компонентів думки у різних мовах може бути різним під час мислення різними мовами. Так, у німецькому підрядному реченні присудок ставиться лише наприкінці. Це призводить до того, що предикативна ознака мислиться не лише після її носія (суб'єкта), але й після всіх об'єктів та обставин. У російській, українській мовах присудок підрядного речення найчастіше йде безпосередньо за підметом, що зумовлює усвідомлення предикативної ознаки до обставин і об'єктів [8, с. 275].

Наступний параметр – система відношень між компонентами думки. При відображенні однієї і тієї ж об'єктивної ситуації в одній мові можуть відображатися безпосередні відношення між одними її частинами, а в інших – між іншими. Це зумовлює відмінності у системах відношень між компонентами думки в системі синтаксичних відношень. Так, у санскриті зафіксовано пасивні конструкції – на зразок «*Убитий ногами слонами»,* у яких одночасно розкриваються відношення між дією та суб'єктом дії. В українській мові таким структурам відповідають речення типу «*Убитий ногами слонів»*, у яких відображається те ж саме відношення між дією і знаряддям (інструментами), але замість безпосереднього відношення дії до суб'єкта реалізується відношення між знаряддям і суб'єктом.

Не наголошуючи окремо на формах мислення, О. О. Потебня фактично порушує проблему розмежування семантичних форм за характером охоплення відображуваного змісту. Далі в його «Записках з російської граматики» читаємо: «…Відносно акту пізнання ім'я належить до дієслова як згадка раніше пізнаного до пізнаваного знову… в імені подається ознака не як створювана предметом (*сонце світить*), а як даність про предмет, що перебуває в ньому (*світить сонце, світ сонця*). Коли говорю «*сонце світить*», то це (при прозорості етимологічного значення слова «*сонце*», світле) означає те, що я раніше називав світлим і що під цим ярликом було складено в моїй пам'яті, те, як помічаю, створює тепер світло» [5, с. 111].

Насамкінець слід зазначити, що саме О.Потебня зробив значний внесок у вчення про співвідношення форм мислення і форм мови. Він обґрунтовано виділив серед мисленнєвих форм дві категорії – загальнолюдські логічні форми мислення і національні, зумовлені особливостями граматичного ладу мови, що втілюються у граматичних формах. Крім того, вчений визначив особливості національних форм мислення, обґрунтував їх історичний характер. Стан висвітлюваної проблеми свідчить про те, що його ідеї довели свою життєздатність. Проте проблема зв'язку мови і мислення ще не вичерпна повністю і потребує справді комплексного підходу у вигляді когнітивного аналізу, який би підсумував ці здобутки.

Література:

1. Бехтерева Н. П. Мозговые коды психической деятельности / Н. П. Бехтерева, П. В. Бундзен, Ю. П. Голицын. – Л. : Наука, 1977. – 253 с.

2. Зеленько А. С. Загальне мовознавство: [навч. посіб.] / А. С. Зеленько. – К. : Знання, 2010. – 380 с.

3. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1971. – 753 с.

4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.

5. Мацейків М. А. Питання етнічної психології в науковій спадщині О. О. Потебні / М. А. Мацейків // О. О. Потебня і проблеми сучасної філології. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 111–123.

6. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 253 с.

7. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М.-Л. : Ин-т языка и мышления АН СССР, 1990. – Т. 4. – 320 с.

8. Семчинський С. В. Загальне мовознавство: [видання друге, перероблене і доповнене] / С. В. Семчинський. – К. : АТ «ОКО», 1996. – 416 с.

9. Чесноков В. П. А. А. Потебня об общечеловеческих и национальных формах мышления в их отношении к языку / В. П. Чесноков // О. О. Потебня і проблеми сучасної філології. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 5–25.

УДК 821.161.2

О. В. Якименко,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕМА ЖІНОЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В МАЛІЙ ПРОЗІ НАТАЛІ РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО

У статті досліджено малу прозу Наталі Романович-Ткаченко. На матеріалі творів «Осінь», «Біля родинного вогнища», «Петрусь, Нінусь, Юрусь», «А дух переможе колись!», «На балконі», «Марко і Мара» розглянуто проблему жіночої самореалізації. З'ясовано особливості світоглядної позиції авторки.
Ключові слова: *емансипація, самореалізація, творчість, материнство.*

ТЕМА ЖЕНСКОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ В МАЛОЙ ПРОЗЕ НАТАЛИИ РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО
В статье исследована малая проза Наталии Романович-Ткаченко. На материале произведений «Осень», «У семейного очага», «Петрусь, Нинусь, Юрусь», «А дух победит однажды!», «На балконе», «Марко и Мара» рассмотрена проблема женской самореализации. Выяснены особенности мировоззрения автора.
Ключевые слова: *эмансипация, самореализация, творчество, материнство.*

THE THEME OF WOMEN'S SELF-REALIZATION IN NATALIA ROMANOVICH-TKACHENKO'S SHORT STORIES
The article investigates the works of Natalia Romanovich-Tkachenko, who is one of the unjustly forgotten writers of the first half of the twentieth century. N. Romanovich-Tkachenko was actively involved in the women's movement and in the literary and cultural life of Kiev in 1910-1930. She always combined skillfully the social and literary work with family responsibilities.
The theme of the article is the problem of women's self-realization, raised in N. Romanovich-Tkachenko's stories «Autumn», «The hearth», «Petrus', Ninus', Yurus'», «A spirit of victory shall win», «On the balcony», «Marko and Mara». They show the formation of a new character, who is intelligent, educated, and who realizes herself as part of the socio-political life. In the interpretation of N. Romanovich-Tkachenko a woman – is a self-sufficient person, who in any case shall not live by the labor of her husband. For her, he – is an equal partner in spirit and fight. Marriage for the heroines of N. Romanovich-Tkachenko is, on the one hand, – the meaning of life, on the other, – the difficulty to realize their potential.
Emancipatory principles of N. Romanovich-Tkachenko are closely related to the idea of public education of children as a way of physical and spiritual liberation of women.
Key words: *emancipation, self-realization, creation, motherhood.*

Творча реалізація талановитої жінки в чоловічому суспільстві була актуальною для літератури зламу століть. В. Агеєва наводить роздуми Лесі Українки: «Права виняткової жінки, чи, як кажуть французи, вищої жінки, були визнані значно скоріше, ніж права звичайної жінки. […] Література прийняла цей наявний факт і визнала за талановитою жінкою багато прав. […] Отже, щоб одержати право на свободу й повагу, жінці потрібен був особливий ценз – талант» [1, с. 21]. Дослідниця доходить висновку, що «у модерній літературі мистецька кар'єра часто розглядається як майже єдиний шанс жіночої самореалізації» [1, с. 21].

Мала проза Наталі Романович-Ткаченко – цікава й маловивчена сторінка літературного процесу початку XX ст. Становище жінки-митця в суспільстві – це тема, яка проходить через твори письменниці. Авторка розкриває своє бачення проблеми поєднання родинних, зокрема материнських, обов'язків зі служінням мистецтву. Завданням дослідження є на прикладі новелістики письменниці осмислити місце жінки в суспільстві як митця, громадської діячки, матері.

Проблема емансипації жінки порушена в оповіданнях Н. Романович-Ткаченко «Осінь», «Біля родинного вогнища», «Петрусь, Нінусь, Юрусь», «А дух переможе колись!», «На балконі». У них показано становлення нової героїні, інтелігентної, освіченої, яка усвідомлює себе частиною суспільно-політичного життя. Письменниця прийшла до емансипації через сповідування соціалістичних ідей. В її інтерпретації жінка – самодостатня особистість, яка в жодному разі не повинна жити за рахунок праці чоловіка. Він для неї – рівноправний товариш по духу, по боротьбі. Водночас літераторка не заперечувала можливості кохання двох духовно близьких людей. Однією з актуальних ідей жіночої модерної прози було, за спостереженням В. Агеєвої, утвердження особливої ролі «нового мужчини», «справжнього» чоловіка-однодумця, котрий би самозречено взяв на себе частину родинних обов'язків» [1, с. 87]. Приклади такого розподілу родинних ролей маємо в прозі письменниці.

Емансипаційні погляди Н. Романович-Ткаченко знайшли втілення в низці її творів. Катря (оповідання «Петрусь, Нінусь, Юрусь») оголошує свої вольові настійні вимоги (імперативи): «Ні одного дня не була я, кажучи фігурально, «на шиї» свого коханого чоловіка. Жити заробітком чоловіка – се ж був би компроміс найстрашніший. А ворожнечею до компромісів і охотою битися з ними на життя і на смерть – здавна повна була душа моя.

Жінка, що любить свого чоловіка, тим більше хоче самостійного заробітку, чим дужча її любов до чоловіка, – бо хіба ж можна дивитися спокійно, як коханий над силу працює – і на себе, і на дітей – і ще на мене?

Жінка, що не любить свого чоловіка (а живуть разом для дітей), тим більше хоче бути матеріально незалежною, чим менше його любить, бо хіба ж можна дозволити, щоб він, якого не любиш і від якого так далеко стоїш, якому ти чужа, щоб він працював на тебе? Ні, з гордощів – ні!» [4, с. 121–122]. Авторка вустами героїні окреслює свою, найбільш прийнятну модель родини і подружніх стосунків.

Впадає в око послідовність авторки в зображенні жіночих характерів: вони наділені рисами сильної вдачі, духовно незламні, протестують проти експлуатації чи залежності від чоловіка. На думку Гані, героїні оповідання «На балконі», «тільки догляд за дитиною, цілковита відданість їй, увільняє жінку від обов'язку заробляти» [4, с. 58]. А що найприкметніше, жінки усвідомлюють покладену на них відповідальність виховати дітей справжніми «людьми».

З емансипаційними принципами Н. Романович-Ткаченко тісно пов'язана ідея громадського виховання дітей як один зі шляхів фізичного й духовного звільнення жінки. Ця ідея звучить як у перших оповіданнях, так і в повістях радянського періоду. Саме героїні-матері усвідомлюють необхідність піклування про дітей: «Треба, щоб виховання стало громадським

© О. В. Якименко, 2017

обов'язком – громадською справою, щоб дітьми опікувалось суспільство, щоб діти з смертю батька й матері теряли не всю свою долю, а тільки близьких людей…» [4, с. 53].

Як слушно зауважив М. Могилянський, «Дитячі постаті проходять через оповідання Р.-Ткаченко ніби випадково, ніби крадькома, а разом з тим вони у письменниці найбільш виразні, найбільш художні: живі конкретні деталі перетворені в їх обличчях в художньо-значне» [2, с. 173]. На думку критика, «Мітінґ з мамами» і «мітінґ без мамів» – найкраще з всього, що Романович-Ткаченко «записала» – «із днів волі» [2, с. 173]. В оповіданні хлопчик-третьокласник, охоплений загальним патріотичним піднесенням, бере участь в обговоренні шляхів розвитку країни.

Та, незважаючи на свої емансипаційні переконання, найбільш теплі, інтимні почуття Н. Романович-Ткаченко вкладає саме в змалювання родинного вогнища. З ним пов'язаний один із основних мотивів творчості письменниці – розвіяних жіночих мрій. Адже родинне вогнище є тим чинником, який розпорошує мрії героїнь про самостійне, не підпорядковане законам шлюбу життя. Ганна Михайлівна (перше оповідання «Осінь»), Любов Павлівна («А дух переможе колись!»), Ганя («На балконі»), Катря («Петрусь, Нінусь, Юрусь»), Ольга Петрівна («Біля родинного вогнища») змушені підкоритися обов'язкам і на певний час поступитися своїми соціалістичними мріями про працю заради щасливого майбутнього людства на користь сімейної гармонії.

Героїня оповідання «Осінь» сприймає шлюб і народження дітей як поразку в боротьбі з життям: «Ось твої мрії про суспільну працю, про пожиточне життя, про курси! Захотіла особистого щастя – то більш для тебе нічого нема, все замкнене. Живи тепер минулим, поривайся до недосяжного й мучся питанням, як би завтра не лишитися без грошей, щоб діти не голодували» [4, с. 19].

Натомість героїні подальших творів ставляться до шлюбу як до закономірності. Адже, на думку авторки, те, що розвіює мрії, є найголовнішим у житті: «Я зробила відкриття, що люди – оруддя природи для піддержування життя… життя за будь-яку ціну. І особливо жінки.

Вони сліпе, безпомічне оруддя в руках природи для продовження роду й охорони його. Нехай собі сі зарозумілі створіння думають, що вони горді, вільні істоти, які помруть, як не здобудуть собі прекрасного гармонійного життя – нехай! Се в них спить ще материнський інстинкт. Коли пробудиться він – всі сі горді мрії сховаються, і пануватиме голий інстинкт» [4, с. 116–117].

Сама авторка згадує у листуванні свій цикл під назвою «Біля родинного вогнища». Але на сьогодні не можемо визначити твори, які входили до нього. Її архів не дає такої можливості. Є підстави віднести до цього циклу твір з однойменною назвою та оповідання «Петрусь, Нінусь, Юрусь», оскільки вони близькі тематично: з ніжністю і теплотою змальовують родинне життя. Від них віє любов'ю та злагодою сімейної гармонії, як-от в першому з них: «Три пари очей, блискучих, цікавих, прикипіли до обличчя матері, що читала казку про козу-дерезу; непорушно, притулившись до мами, сиділи діти; стиха дихали, боячись пропустити що-небудь.

Сиділи вони всі в кабінеті тата, в тім його улюбленім куточку, де була канапа; сам тато писав щось біля столу.

І було щось зворушливе, наївно-прекрасне в сій групі дітей, що обліпили свою маму й ловили кожне її слово. Відблиск огню в каміні фантастично освітлював їх, і весь кабінет, з його просторими меблями і серйозністю, немов ожив, наповнився м'якістю, тишею, спокоєм. Се був малюнок артиста-маляра – ся група перед каміном – малюнок, писаний м'якими ніжними тонами, «хвилини тихого щастя» [4, с. 81–82].

Шлюб для героїнь Н. Романович-Ткаченко, з одного боку – розвіяні мрії, з іншого – сенс їхнього життя. Розвіяні мрії – це не ідилія, а й драматизм, мінливість життя. Тут любов поєднується з розумінням складності для жінки інституту шлюбу. З одного боку – сенс життя, з іншого – неможливість зреалізувати свій потенціал.

У творах письменниці присутні два типи героїнь – ті, що у зв'язку з родинним станом тимчасово змирилися і відійшли від революційної боротьби, і так звані «непримиренні» [4, с. 84]. Останні зовнішньо ніжні, витончені, та внутрішньо сильні духом і відважні (своєрідне втілення образу надлюдини). Революціонерка Ніна з оповідання із символічною назвою «А дух переможе колись!» у відповідь на прохання подруги подбати про власне здоров'я, категорично відповідає: «Та я витриваліша... Першого-ліпшого мужчини» [4, с. 70]. Ольга Петрівна з оповідання «Біля родинного вогнища» проголошує імператив, який є спільним для більшості героїнь Н. Романович-Ткаченко: «Така я єсть; і можу бути тільки такою, якою я є. Для спокійного життя не хочу міняти свого життя та й не можу. Я в таборі непримиренних. Маю певні ідеали добра й справедливості, маю певні бажання. І нехай хоч що хочуть мені зроблять, все лишуся такою.

Трус збудить дітей, налякані личка їх запитливо на маму подивляться. Се тяжко, несказанно тяжко. Але се необхідно. *Треба* се пережити. Потім, може, в'язниця, бідування з дітьми. І се все *треба* пережити, раз що ми такі – непримиренні» [4, с. 84].

Зображуючи сильних духом героїнь, Н. Романович-Ткаченко не поділяє поширеного в тогочасному суспільстві погляду на жінку як на істоту другого ґатунку: «Один письменник написав книгу, величезний томище, в якім доводить, що все, що буває в певній женщині людяного: поривання до серйозної праці, до корисного життя, до науки, до скарбниці людського розуму й серця – се все «мужеобразні» прикмети, і тому в такій особі більше мужчини, аніж женщини. «Чиста» ж женщина – се тільки лялька, тільки самка, тільки рабиня. Словом, стара пісня: курка не птиця, баба не людина. А як ображає се!.. І я завжди радію, коли бачу такі живі докази фальшивості сеї теорії…» [4, с. 70]. Отже, вона притримувалася виразно емансипаційних поглядів на роль жінки в суспільстві.

У радянський період творчості Н. Романович-Ткаченко новелістика представлена мало. Це пояснюється посиленням інтересу письменниці до жанрів повісті, роману та драматургії. Романтичне оповідання «Марко і Мара» – роздуми досвідченої авторки про доцільність шлюбу і місце жінки в новому суспільстві. Прикметно, що «домашнє вогнище», яким так захоплювалася письменниця на початку творчого шляху, відчутно потьмяніло. Це зумовлено новими обставинами життя і еволюцією жіночої свідомості. Необхідність створення родини заради спокою і благополуччя дітей поступається осмисленню себе як повноцінної особистості і потребі зберегти внутрішню свободу. Підсвідомий страх нерівноправного зв'язку з чоловіком переріс у свідомий спротив шлюбу: «Мило, чай, білизна, драна сорочка… Чи не краще це на самоті кожному переживати. І що спільного має з коханням щоденна спільна подушка, до котрої простягається звикла, впевнена рука? Чи не втрачаємо ми так у зімнятих простирадлах щоденности найцінніші скарби серця нашого?!

Коли я сказала у-перше Маркові «кохаю», це зовсім не було: даю тобі як річ на щоденний ужиток своє тіло, і свою цілу істоту обертаю на вічне клопотання про потреби твого тіла.

Це було: кохаю – горю поруч з тобою в творчій боротьбі…

Кохаю – це чекаю нетерпляче наших небуденних зустрічей…

Кохаю – це рвуся до тебе з буденщини і в твоїх закоханих очах що-разу бачу захоплений образ свій…» [3, с. 51].

У суспільстві «владно панує первісний Адам» [3, с. 55] – і ця історична обумовленість викликає в її героїні радикальний спротив патріархальності й шлюбу як її символічного втілення: «Він, первісний мужчина, не може прийняти мене

до свого життя. Він, мужчина, тоді мене прийме, як зможе одірвати од усього, посадити в свою клітку, з якої сам піде, а мене замкне: вари, ший, пери на мене та на моїх дітей, а я тебе за це вночі цілуватиму…» [3, с. 55]. Вона йде від чоловіка, протестуючи проти статусу «берегині домашнього вогнища», і власним прикладом доводить, що налагодити громадську справу жінка здатна не гірше, а то й краще за чоловіка. Таким чином, авторка підкреслює, що стан жіноцтва досить сумнівний і потребує боротьби за його зміну.

Отже, Н. Романович-Ткаченко репрезентує тип жінки з широкою світоглядною парадигмою. Це представниця модерного покоління, яке боролося за визволення жінки в суспільстві, віднайдення шляхів реалізації творчих здібностей. Тема жіночої самореалізації наскрізна, розкрита через поєднання родинних, зокрема материнських обов'язків зі служінням мистецтву. У творчій інтерпретації письменниці жінка – самодостатня особистість, яка в жодному разі не повинні жити за рахунок праці чоловіка.

Література:

1. Агеєва В. Жіночий простір : феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеєва. – К. : Факт, 2008. – 358 с.
2. Могилянський М. М. Нові збірки оповідань / М. М. Могилянський // Літературно-науковий вісник. – 1919. – Т. 75. – С. 168–177.
3. Романович-Ткаченко Н. Марко й Мара / Н. Романович-Ткаченко // Червоний шлях. – 1927. – № 3. – С. 45–48.
4. Романович-Ткаченко Н. Твори. / Н. Д. Романович-Ткаченко ; [передм. Н. Шумило]. – К. : Дніпро, 1987. – 397 с.

УДК 81'255.4

М. В. Якібчук,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ІВАН ФРАНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВЕЦЬ: ДО ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті висвітлюються особливості перекладацького світу Івана Франка з проекцією на дискурс міжкультурної комунікації. Акцентовано увагу на принципах, які узагальнюють ситуації міжкультурної діяльності Каменяра; запропоновано їх характеристику. Актуальність дослідження полягає в суголосності запитам суспільно-гуманітарних наук 21 століття, так як пізнання досвіду І. Франка в галузі перекладознавства спроможне інтегрувати наукові здобутки сучасних українських учених до європейського гуманітарного простору.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, інтертекстуальність, Іван Франко, переклади, ситуації, перекладознавство.*

ИВАН ФРАНКО КАК ПЕРЕВОДЧИК И ПЕРЕКЛАДОЗНАВЕЦЬ: К ПРОБЛЕМЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье освещаются особенности переводческого мира Ивана Франко с проекцией на дискурс межкультурной коммуникации. Акцентировано внимание на принципах, которые обобщают ситуации межкультурной деятельности Великого Каменяра; предложено их характеристику. Актуальность исследования заключается в созвучности запросам общественно-гуманитарных наук 21 века, так как познание опыта И. Франко в области переводоведения способно интегрировать научные достижения современных украинских ученых в европейское пространство.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, интертекстуальность, Иван Франко, переводы, ситуации, переводоведение.*

IVAN FRANKO AS A TRANSLATOR AND TRANSLATION SCIENTIST: THE ISSUE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article highlights the topic of intercultural communication taking into account the peculiarities of the situations that are inherent to Ivan Franko. It also accentuates some typical features of intercultural discourse that are common to the Great Kameniar's translation works. It is proved that translation as a whole and translation by Ivan Franko constitute the main tool for expanding the stylistic and expressive means of the native language. Franko's role as a translator and translation scientist for the development of the Ukrainian culture is discovered. At the same time, it is emphasized that perception of Ivan Franko's translation heritage can integrate the spiritual needs of Ukrainian people on their way to a modern European space. The attention is focused on four principles that summarize the situation of I. Franko's intercultural activities and their basic characteristic features are given. The concepts of intercultural communication and intertextuality are comprehended. Some trends of Franko's translation works and their impact on the Ukrainian translation are traced. Based on the research about Ivan Franko as the Ukrainian translation founder, there have been made the attempts to simulate an individual opinion regarding I. Franko's intercultural communication. The attention is given to the peculiarities of the works, which have been translated by Franko and which are often accompanied by comments and scientific investigations. It is proved that Franko's creative achievements as a talented mediator in intercultural communication are widely used by the current generation of Ukrainians.

Key words: *intercultural communication, Ivan Franko, intertextuality, translation, situation, culture, Europeanization.*

Міжкультурна комунікація є одним із головних засобів інтеграції української вищої освіти в європейський простір. У цьому процесі переклад як форма передачі тексту засобами іншої мови відіграє важливу роль. З огляду на те, що українське перекладацтво к. 19 ст. – поч. 20 ст. набуло політичного значення і опинилося на передньому краї боротьби за українську культуру, спробуємо вибудувати окремий погляд на одного з найактивніших перекладачів того часу – Івана Франка. Він своєю титанічною перекладацькою працею сформував цілком новий перекладацький простір. Тому тим, хто зараз вивчає українську мову, в т. ч. іноземцям, на думку Т. Космеди «буде цікаво «бачити» зразок реалізації принципів міжкультурної комунікації крізь призму свідомості українського генія» [6, с. 127].

У зв'язку з цим простежимо деякі принципи міжкультурних ситуацій, які притаманні Іванові Франку; доведемо доцільність вивчення його перекладацького досвіду як нормативного виміру для перекладу гуманітарних наук XXI століття. Творчий доробок Івана Франка як основоположника української перекладацької школи є предметом дослідження багатьох учених. Цій проблематиці присвячені роботи Ф. Арват, О. Домбровського, І. Журавської, М. Зимомрі, Г. Кочура, Т. Космеди, М. Москаленка, Т. Шмігера, Р. Зорівчак, М. Стріхи, Б. Тихолоза, І. Батюк. Переклади з античних літератур вивчав М. Соневицький. Тему І. Франка як перекладача з німецької літератури глибоко дослідив Л. Рудницький. Цікаві відомості про Франка-перекладача знаходимо в книзі А. Содомори «Студії одного вірша» (Львів, 2006). Докладний

© М. В. Якібчук, 2017

огляд перекладацької спадщини І. Франка, Л. Українки дано у розвідці М. Москаленка «Перекладна література 1890-х – 1910-х р.р.» Огляд літератури про І. Франка, Лесю Українку, В. Самійленка як українських перекладачів подано у працях С. Єфремова, Б. Якубовського, С. Павличко, М. Стріхи. Про перекладацькі твори І. Франка, Лесі Українки, П. Куліша згадує М. Зеров у книзі «Українське письменство XIX століття». Цю проблему з огляду концепції добору творів для перекладання аналізує Соломія Павличко.

Передусім варто зазначити про важливість таких грунтовних праць самого Івана Франка як теоретика і засновника української школи мистецтва перекладу, а саме: «Каменярі. Український текст і польський переклад,» «Дещо про штуку перекладання», «Шевченко по-німецьки», «Шевченко в німецькім одязі», «Шекспір в українців», «Переклади українських творів», «Передмова (до збірки «В наймах у сусідів»), «Переклади Шевченка на сербську мову», «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах», «Візантійські легенди. Переклад з німецької Ганса Літцманна», «Генріх Гейне. Вибір поезій» та ін. На думку Р. Зорівчак, «перекладну творчість І. Франка як організовану художню цілість ще не вивчено як слід [5, с. 1].

Чимало акцентів і досі полишаються системно не висвітленими. До них належить питання міжкультурної комунікації в перекладацькій і перекладознавчій діяльності Івана Франка. *Мета статті* – розкрити принципи ситуацій міжкультурної комунікації крізь призму перекладацької творчості великого Каменяра. Зокрема, у фокусі нашої уваги художного перекладу у творенні української культури, національної ідентичності в цілому; що саме спонукало Франка братися до перекладацтва; чим був зумовлений вибір текстів, як сприймало це суспільство; чому український переклад переслідували. Вектор нашого дослідження скеровуємо на усвідомлення того, що творчими, науковими здобутками Франка як талановитого посередника у міжкультурній комунікації, користується і нинішнє покоління українців. Враховуючи досвід щодо вивчення цього питання попередніми дослідниками і аж ніяк не применшуючи їх ролі, хочемо акцентувати увагу на чотирьох принципах, які на нашу думку, розкривають проблему формування вибору перекладацької діяльності Івана Франка як громадянської позиції і увиразнюють здобутки Франкових перекладів.

Харківський дослідник П. Донець подає класифікацію ситуацій, у яких може відбуватися міжкультурна комунікація. Т. Космеда вважає, що «для ілюстрації практично усіх цих ситуацій Франко-благодатний об'єкт» [6, с. 127] Вона на аналізі формування та становлення міжкультурної компетенції І. Франка ілюструє «всі ці типові ситуації» [6, с. 127]. Сучасні дослідники по-різному визначають поняття «міжкультурна комунікація». На думку Т. Космеди, міжкультурна комунікація охоплює все коло явищ, що мають певне відношення до зіставлення та взаємодії культур, а також їх носіїв. До міжкультурної комунікації передусім відносять різні ступені природного та штучного полі- та білінгвізму, а також усі види, форми та жанри перекладу [6, с. 126–127]. Іван Франко, за дослідженням сучасних франкознавців, українською мовою переклав твори близько 200 авторів із 17 мов та 37 національних літератур. На думку М. Москаленка «Іван Франко як перекладач не має в нашому письменстві рівних ані за потужністю і широтою охоплення явищ світової літератури, ані за глибиною мистецької ерудиції, ані за напругою творчої волі, спрямованої на граничне розширення духовних обріїв світової культури [7, с. 181]. Безперечно, Франко був тією особистістю, що зуміла увібрати в себе і світову культуру, і культурний досвід свого рідного українського народу, зокрема і регіональну культуру галичан,

Простежимо перший принцип ситуації міжкультурної комунікації на досвіді перекладацької діяльності І. Франка.

1. Комунікація між поколіннями різних епох і народів за допомогою письмових текстів.

Іван Франко багато зусиль приділяв збиранню українського фольклору, вивчав його, як і інші давні пам'ятки української літератури, перекладав тексти інших народів, які були створені в попередні епохи, доповнюючи їх передмовами, коментарями. Для розуміння такої діяльності Франка доцільно навести думку П. Донця про те, що «чим далі, розміщені один від одного ланки ланцюга поколінь, тим більше «міжкультурних рис» сприймає комунікація їх представниками» [6, с. 127]. Досліджуючи старозавітні й новозавітні апокрифи, Франко видав у серії археологічної комісії Наукового товариства імені Шевченка «Пам'ятники українсько-руської мови і літератури» п'ять томів «Апокрифів і легенд» (Львів, 1896 – 1910). Видання супроводжувалось передмовами і коментарями. Наприклад, автор пояснює, що «Коптійська мова – мова корінного населення Єгипту, останній етап розвитку єгипетської мови, яку згодом витіснила арабська, збереглася як культова мова коптів (єгиптян, що сповідують християнство) [4, с. 8]. Житіє Марії Магдалини, Марії Єгиптянки та Марини Монах Франко переклав сучасної українською мовою. Орієнтуючись на перспективу свого народу, Франко дбав про збагачення рідної мови, потрібної для відродження всіх сфер суспільного, культурного життя. І тому у передмові до твору «Три святі грішниці. Старохристиянські легенди» вважає за потрібне сказати дещо про те, «чому і які легенди бажаю подати до рук широкій українській публіці XX віку» [14, с. 132].

Перекладна література була важливим елементом поступу на шляху до становлення оригінальної літератури. «Це продукт не опосередкованих ланцюгових контактів і трансформацій, а животворча парадигма; вона покликана відігравати роль «самоозначення» (М. Зеров) як явища у процесі взаємодії культур різних народів» [4, с. 219]. Культурна різноманітність є характерною ознакою перекладацької спадщини І. Франка. За підрахунками вчених він переклав лише з античної літератури сімдесят п'ятьох авторів. Вибір текстів носив характер чіткої програми. Найпоширенішим літературним текстом було Святе письмо. Оскільки гімназична освіта грунтувалась на латинських і грецьких взірцях, то першочерговим був переклад Біблії і Гомерових поем. Франко видав зразки власного перекладу перших глав книги «Буття». Свого часу І. Франко здобув визнання в міжнародної наукової спільноти як упорядник і науковий редактор праці «Галицько-руські народні приповідки» (у 3т., 1901 – 1910). Він грунтовний дослідник літературної медієвістики (»Карпато-руське письменство XVII-XVIII, 1900). Добре знаючи культуру Галичини і пишучи про це, Франко ототожнював себе зі всією Україною. Він наголошував, що «ми повинні почувати себе... українцями без соціальних кордонів» [13 (45), с. 405]. Саме Франкові належить концепція історичної тяглості української культури – від княжих часів до сьогодення. На думку Б. Тихолоза «Франко водночас заклав наукові засади теорії й практики міжкультурної комунікації, ненастанного й багатовимірного діалогу між українцями й представниками інших народів та цивілізаційних типів.» [11, с. 14]. Він пропонував, щоб українська література була знаною в усьому світі. Саме міжкультурна діяльність і міжкультурна комунікація, на думку Т. Космеди, «мотивують виникнення характерної риси Франкового дискурсу-інтертекстуальності» [6, с. 131].

Термін «інтертекстуальність» набув сьогодні широкого використання. Його відкрив ще М. Бахтін, досліджували також Р. Барт, Ю. Лотман, Г. Гаспаров, М. Кожина та ін. З часом зміст терміна змінювався, оскільки розширювався зміст поняття, вміщеного у нього. Подаємо визначення, яке, на нашу думку, може слугувати для аналізу пропонованої теми. «Інтертекстуальність – це відтворення в літературному творі конкретних літературних явищ інших творів, більш ранніх, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання та ін» [9]. Явище інтертекстуальності належить до таких категорій, які відображають співвіднесеність одного тексту з іншими, «діалогічну взаємодію текстів у процесі їх функціонування, а

у художніх текстах може забезпечити «нарощування смислів» [6, с. 131]. Будучи відкритим до інтеркультурного діалогу, Франко у передмові до збірки «Поеми» (1899) стверджував, що «передача чужомовної поезії рідною мовою збагачує думку цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями.» [13, (11), с. 95]. Таким «золотим мостом» є твори Франка для «зрозуміння... між... давніми поколіннями» [13, (11), с. 95] і сьогоднішнім. Зацікавлення явищем інтертекстуальності привело нас до аналізу вірша І. Франка «Каменярі», який, на думку В. Сімовича, «списаний, здається, під упливом староукраїнської легенди, яка оповідає про лупання скелі людьми, загнаними колись Александром Македонським за непрохідні гори й заклепаними на довгі віки тяжкого життя» [12, с. 43]. Власне, не зовсім такими постають каменярі Франка, що не тільки лупають «сесю скалу», а й хочуть її «розбить». Впадає у поле зору відчуження відповідного тексту від згаданої легенди, своєрідна літературна інтерпретація. На цих прикладах можна стверджувати, що Франко в особливий спосіб комунікував з «давніми поколіннями».

2. Рефлексія у спогадах як вияв міжкультурних контактів.

Перекладаючи з давньогрецької літератури «Симпозіум (Бенкет)» Платона, Франко пише передмову про життя Платона та літературну діяльність, звертаючи увагу на його подорожніх, а особливо на найважливішій події в житті Платона – заснування власної школи в Атенах. А те, що літературна творчість виявилась у формі діалогів, «треба вважати впливом оживленого товариського життя в тих часах.» [14, с. 72].

Тут же Франко розповідає, що цей твір перекладав і син Тарас. Але Франко його переробив тому, що «текст із форми діалогу перетягнено в форму оповідання... Друга зміна, більш формальна, полягала в поділі тексту на розділи. Грецькі письменники в старовину не ділили своїх творів на розділи» [4, с. 78-79]. На цих прикладах проглядається вимога щодо адекватного відтворення і змісту, і форми тексту, що перекладається: «Перекладаючи Гейне, я дбав про те, щоби передати якомога вірно не тільки думку, але також форму, тон, розмір первотвору» – підкреслював Франко [13, (13), с. 446].

На думку М. Стріхи, у перекладацькій спадщині Франка можна «чітко розділити декілька шарів» [10, с. 120]. Насамперед, автор виокремлює переклади Франка, які відтворювали «і цілі, і форму, і естетичний рівень першотвору [10, с. 120], вважаючи переклад «Трістій» Овідія за еталонний. Франко проникався характеристикою та атмосферою тодішньої доби. Перекладаючи «Пекло» Данте, він спробував дати портрети Дантових попередників. До прикладу, знаходимо перший переклад знаменитого гімну Франциска Ассізького українською мовою:

Найвищий, всемогучий, добротливий Пане!
Від тебе йде життя, величність, слава
І все благословенство [10, с. 122].

3. Переклад оригінальних текстів та їх адаптація.

Перекладаючи «Історичне оповідання із XVI віку «Беата І Гальшка» Якоба Каро, І. Франко зауважує, що «праця німецького історика, професора університету у Вроцлаві, Якова Каро... являється настільки важливим причинком до історії одної з найвизначніших родин Південної Руси, що я вважав відповідним присвоїти її нашій освіченій суспільності через переклад на нашу мову» [14, с. 320].

Закономірно, що Франко вбачав у перекладі критерій духовного спілкування між різними народами і національними літературами. Черпання тем поза українською дійсністю не було для Франка надмірним. Він зробив колосальний внесок в український переклад, у процес українського націєтворення, формуючи нову українську ідентичність і утверджуючи самостійний статус української мови. Впродовж трьох десятиліть 20 ст. українською мовою з'явилися вершинні твори світового письменства – Біблія, Гомерові поеми, пісні Дантового «Пекла», драми Шекспіра, комедії Мольєра, поезії й драматичні твори Байрона, Міцкевича, Гайне, Гете, Шиллера та багато інших творів. «Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [13, (39), с. 7].

Розуміючи сутність перекладацтва як визначальну парадигму взаємодії національних літератур, Франко прагнув поширити відомості про таких його сучасників, як П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, О. Кобилянська, В. Стефаник, Л. Українка, М. Коцюбинський. Так, наприклад, він готував німецькомовний переклад повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького. Окрім того, перекладацька творчість Івана Франка була підпорядкована також і просвітницькій роботі. Деякі тексти популярних прозових творів були розраховані на масового читача «з народу». Скажімо, улюблений твір багатьох поколінь українських дітей – невмирущий Лис Микита – був переробкою поеми Гете «Reincke Fuchs», яка появилась як переробка перекладу з нідерландської народної поеми XV ст.

Франко як знавець багатьох іноземних мов перекладав шедеври світової літератури з художньо-естетичних мотивів, щоб «поділитися цими скарбами зі своїм народом» [5, с. 1]. На думку Л. Рудницького, «був ще і соціально-дидактичний чинник» [5, с. 1], поет намагався «розвинути їхній інтелект через переклади» [5, с. 1].

Не можна оминути того факту, що Франко, як і Куліш, Старицький, повинен був змагатися із частиною самого українського громадянства, обстоюючи доцільність перекладати українською мовою «усіх тих Байронів та Міцкевичів» [10, с. 312]. Адже він вбачав у перекладі один з головних інструментів для розширення стилістичних засобів і виражальних можливостей рідної мови. Марина Новикова у листі до Максима Стріхи писала: «Через десяток років ніхто й не зрозуміє навіщо рятувати культуру і національний дух ішли – в переклад» [10, с. 313].

Франко інтенсивно заповнював відкритий міжкультурний простір, самостверджуючи і модернізуючи національну літературу і науку. Вільне володіння сімнадцятьма чужими мовами зміцнювало у нього прагнення розвивати та збагачувати свою, рідну. Націєтворче значення перекладу завжди було засадничим для української культури. І такі дослідження започаткував Іван Франко. Продовжили їх М. Зеров, О. Білецький, Г. Кочур, М. Москаленко, М. Стріха, Р. Зорівчак. «Іван Франко, – за словами С. Павличко, – своєю титанічною перекладацькою та науковою працею формував для національної літератури цілком новий естетичний дискурс» [8, с. 135].

4. Пряме спілкування: атмосфера довіри і взаєморозуміння.

Варто згадати, що Іван Франко мав широке визнання в європейському науковому світі: ступінь доктора філософії, здобутий у Віденському університеті, членство в багатьох слов'янських наукових товариства, численні публікації в найпрестижніших європейських часописах, звання доктора honoris cause Харківського університету. Співпраця, листування з відомими європейськими вченими – К. Федерком, Е. Фюртом, Е. Нестле, К. Крумбакером, Ягичем дають підстави стверджувати про європейський резонанс праць І. Франка. Заслуговують на увагу творчі контакти з провідними критиками та редакторами німецькомовних періодичних видань, зокрема з Едуардом Енгелем та Вільгемом Фрідріхом, що зумовило зацікавлення з боку німецької критики українською літературою. Саме журнал «Часопис для вітчизняної та зарубіжної

літератури», редактором якого був Е. Енгель, 21 жовтня 1882 року опублікував перше повідомлення про перекладацьку діяльність Івана Франка, зокрема коментар про якісний переклад першої частини трагедії «Фауст» Й. В. Гете. При перекладі цього твору Франко особливу увагу звертав на художню своєрідність і стилістичне забарвлення оригіналу: «Я поклав головну увагу на зрозумілість і ясність бесіди... старався переводити «Фауста» вірно, оскільки мож дослівно, подавати кожну думку автора по змозі в такій самій формі, наскільки се було згідне з духом нашої мови». [13, (13), с. 179-180]. І. Франко був добре обізнаний з перською класичною поезією. Цьому сприяла його дружба і листування з А. Кримським.

Аж ніяк не применшуючи ролі самого Франка, все ж зауважимо на значенні світового письменства у формуванні Франкового феномену. На цьому, до речі, наголошував С. Єфремов: «... з Франка був добрий учень – «semper tiro»; він засвоїв і те, що доброго давала тодішня російська література... але й коректував її однобічності західно-європейськими впливами, братими просто з джерела. І Франко – це був досить сміливий синтез Сходу і Заходу» [2, с. 234]. Україністи Словаччини стверджують, що лише у зв'язку зі смертю Івана Франка з'явилося у періодиці 230 статей різними європейськими мовами.

Сприймаючи культуру як основу для самозбереження народу, Франко популяризував на рідному ґрунті світову літературу і вважав її «одним із засобів здобуття інтелектуальної і соціально-політичної волі для своєї нації» [1, с. 351]. Він твердив, що перекладання потребує доброго знання двох мов, особливо рідної, а також «треба бути добре ознайомленим із тою наукою, до якої належить перекладений твір» [13, (39), с. 9].

Отже, незважаючи на значну часову дистанцію, творчість Франка і надалі зберігає контекстуальну суголосність запитам XXI століття. І серед десяти секретів такого успіху один із них – це «органічна інтегрованість в європейський та, ширше, світовий культурний контекст, відкритість до інтеркультурного діалогу» [11, с. 14]. Сьогодні потрібен аналіз витоків української культури для актуалізації перекладу художньої та наукової літератури українською мовою і навпаки. У статті ми намагались розширити рамки сприйняття процесу збагачення культур «на рівні їхньої безперервної взаємодії» [3, с. 15]. Вивчаючи перекладознавчу діяльність Франка, ми виокремили чотири принципи міжкультурної комунікації, які можна використовувати для вивчення наукового доробку діячів українського перекладу, а також для спецкурсу з історії українського перекладу. Перспектива дослідження полягає в поглибленні вивчення матеріалу про сучасний період українського перекладу, висвітленні домінантних рис перекладацького процесу у нових політико-культурних умовах.

Література:

1. Батюк І. Іван Франко – видатний перекладач творів світової літератури / І. Батюк // Іван Франко у творенні української національної ідентичності: зб. наук. праць / голов. ред. О. О. Рафальський, П. М. Чернега. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. – К. : НПІ ім. М. П. Драгоманова, ІПіЕНД ім. Ф. Кураса, 2016. – С. 344–353.

2. Єфремов С. Іван Франко. Критично-біографічний нарис / С. Єфремов. – К. : Слово, 1926. – С. 224–235.

3. Зимомря М. Німецька література в оцінках та інтерпретаціях Івана Франка: дискурс рецепції / М. І. Зимомря // Іноземна філологія. 42. – 2009. – С. 15–18.

4. Зимомря М. Перекладацький світ Івана Франка: дискурс культурологічної стратегії / М. Зимомря // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2013. – Вип. 58.– С. 219–231.

5. Зорівчак Р. Український художній і науковий переклад [Електронний ресурс] / Р. П. Зорівчак. – Режим доступу : anvsu.org.ua/index.Ailes/Articles/ Franko-Academy.htm…c.1

6. Космеда Т. Теорія міжкультурної комунікації в проекції на особистість Івана Франка [Електронний ресурс] / Т. Космеда // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Вип. 2. – С. 126–132. – Режим доступу : old.philology.nu.edu.ua/teoria_praktyka_ukr.mova/ vyp_02_2…

7. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу [Електронний ресурс] / М. Москаленко. – Режим доступу : www.vsesvit-jornal.com/old/ content/view/167/41/

8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія / С. Павличко. – К. : Либідь,1999. – 360 с.

9. Словник літературознавчих термінів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrlit.vn.ua/info/dict/myxj6.html.

10.Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт-Наш час, 2006. – 344 с. (Сер. Висока полиця).

11.Тихолоз Б. Іван Франко – Doctor Universalis (секрети успіху) / Б. Тихолоз // Онлайн-журнал Товариства / Наукове товариство ім. Шевченка. – 2012-05-14.

12. Франкіана Василя Сімовича / упоряд., передмова та приміт. М. Білоус і З. Терлака. – Львів, 2005. – 234 с.

13.Франко І. Я. Повне зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка. –1976-1986. – Т.Т.5, 12, 13, 16, 21, 26, 28, 39, 45.

14. Франко І. Я. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Я. Франко / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – Т. 51: Прозорі переклади, 1876-1912 / ред. тому Є. К. Нахлік. – 992 с.

УДК 821.111(73)-32.09

Ю. О. Якобчук-Чирва,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ABOUT THE PROBLEM OF DEFINITION OF NONFICTION LITERATURE

At the modern stage of the development of native study of literature the necessity of new interpretations of the brightest phenomena of the American literature of the XXth century. The presence of the intentions of genre experiments and innovations in the American literature of the second half of the XXth century met the need of that time. The originality of «In Cold Blood» is possible due to the combination of various views, of factual documentary material and its literary journalistic and psychological interpretation. The article deals with the attempts of defining nonfiction literature by the American scientists. During our research it was found out that one can see two stable tendencies in the American literature of the second half of the XXth century. On one hand, literature resembles journalism, factual reality, on the other hand, journalism borrowed different techniques from fiction. That's why studying T. Capote's creative work is very important. He has made an original genre experiment – a nonfiction novel «In Cold Blood». The research of nonfiction novel «In Cold Blood» showed that T. Capote didn't defraud us, he really wrote an unprecedented work in all senses, especially, genre. In crucial period of social development the actualization of this genre demanded the author's great dedication and outstanding talent as comprehended material generated the need in a new form. «In Cold Blood» has got the world's recognition and has become a literary tendencies of art typical for the American literature from the early 1960s.

Key words: *New Journalism, genre, nonfiction novel, fact, document, T. Capote «In Cold Blood».*

© Ю. О. Якобчук-Чирва, 2017

СПРОБИ ВИЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ NONFICTION

У статті розглядаються спроби визначення літератури nonfiction американськими науковцями. У процесі дослідження виявлено, що в американській літературі другої половини XX століття можна простежити дві стійкі тенденції: з одного боку, художня література тяжіє до публіцистики, до фактографічної дійсності, з іншого боку, журналістика запозичує різноманітні прийоми белетристики. У цьому зв'язку важливим видається звернення до творчості Трумена Капоте, котрий здійснив оригінальний жанровий експеримент – nonfiction novel «З холодним серцем. Правдива історія одного вбивства та його наслідків».

Ключові слова: *«новий журналізм», жанр,nonfiction novel, факт, документ, Т. Капоте «З холодним серцем».*

О ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ NONFICTION.

В статье рассматриваются попытки определения литературы nonfiction американскими учеными. В процессе исследования выявлено, что в американской литературе второй половины XX века можно проследить две тенденции: с одной стороны, художественная литература тяготеет к публицистике, к фактографической реальности, с другой стороны, журналистика заимствует разные приемы у беллетристики. В связи с этим важным представляется обращение к творчеству Трумэна Капоте, который осуществил жанровый эксперимент – создал nonfiction novel «Хладнокровное убийство. Правдивая история одного убийства и его последствия».

Ключевые слова: *новый журнализм, жанр, nonfiction novel, факт, документ, Т. Капоте «Хладнокровное убийство».*

Stating the scientific problem and its meaning. At the modern stage of the development of native study of literature the necessity of new interpretations of the brightest phenomena of the American literature of the XXth century. The presence of the intentions of genre experiments and innovations in the American literature of the second half of the XXth century met the need of that time. The originality of «In Cold Blood» is possible due to the combination of various views, of factual documentary material and its literary journalistic and psychological interpretation.

The aim and tasks of the research are to analyze synonymous variety as literature was called in the XXth century in the USA which combined journalistic and art techniques and to reveal the peculiarities of genre synthesis in T. Capote's nonfiction novel.

The American study of literature hasn't advanced greatly in the aspect of the definition of «nonfiction literature» for the last half of the century. Nowadays the concepts such as «literary journalism», «new journalism», «documentary narrative», «creative nonfiction», «nonfiction novel», «journalistic novel», etc. function as synonyms in science though they are not always synonymous. The synonymous variety of literature of fact of the XXth century in the USA affirms that we deal with a rare phenomenon of the new form of literature which combined journalistic and art techniques.

Modern American literary dictionaries define nonfiction literature as that is based on facts [see: 6; 8, p. 734; 20]. Mark Kramer, former director of the Nieman Program on Narrative Journalism, refers nonfiction to the narrative journalism [see: 17].

Belinda Carberry calls nonfiction New Journalism and recommends the students of journalism study three novels that exemplify New Journalism or journalism of the 60s and 70s. They are the books of Truman Capote, Tom Wolfe, Norman Mailer [see: 11]. W. G. Nicholson, the teacher of New Journalism, states that the literary form of nonfiction surprised the practitioners and dismayed literary establishment [see: 18, p. 55]. The creative approach to the documentary narrative is the peculiarity of the nonfiction literature. The document, fact as basis of the text is an indispensable peculiarity of this literature.

Nonfiction novel is narrative based on the facts about real events (mainly received in the result of journalistic investigation) which are told using dramatic techniques. The forefather of this genre in the USA is Truman Capote who wrote the true crime novel «In Cold Blood» in 1965 which he labeled «nonfiction novel». Hunter S. Thompson, Norman Mailer, Tom Wolfe who tested the form's «original» concept, are considered to be the followers of T. Capote. The writer, editor G. Garrett wrote about the reasons of emergence of nonfiction novel in the USA in the XXth century: «the real world was too wild for fiction but the hard facts of it could be tamed and arranged in a narrative form [14, p. 474]. Some scientists refer nonfiction novel to historic novel which depicts real social events by means of fictional techniques in combination with historical documents, private interviews [5, p. 194].

In the book «Fact and Fiction: The New Journalism and the Nonfiction Novel» (1977) J. Hollowell considers «In Cold Blood», «Miami and the Siege of Chicago», «The Armies of the Night» and «The Electric Kool-Aid Acid Test» to be «the best nonfiction novels that reveal a moral vision that may serve as a guide to the persistent human dilemma common to man in all eras», and also «the best form of writing…with startling inventiveness, the unusual self-consciousness about the historical importance of the 1960s» [see: 7, p. 401].

Lee Gutkind defines «In Cold Blood» by Truman Capote as a creative nonfiction reading like fiction but it isn't fiction. Creative nonfiction uses the combination of journalistic techniques: the style of cinematography, dialogues, inner monologues, descriptions, revealing real situations that can and have changed the world, trustworthiness (even more than it could be expected), only unchecked facts with the style of the classic novel [see: 15].

The scientist D. Pizer introduced the term «documentary narrative» the features of which are the writer's emphasis on details: the names of people and places, the full listing of the objects in a room or the contents of a suitcase (»the effect of documentation») including verifiable documents and quotations. D. Pizer thinks that the «passage of time» is a structural device of the narrative that's why chronology is its characteristic feature. The author of thed «documentary narrative» must be exact about events in relation to time and it contributes to the effect of documentary authenticity. What does D. Pizer understand under «the art of documentary narrative»? The author imposes theme upon the event portrayed by means of his selection, arrangement, and emphasis of the details of his documentation and of his narrative. His theme may be an interpretation of a large phase of experience which the event illustrates [see: 21, p. 106].

Though the American scientists label this debatable form of prose in different ways, still, it is a form which remains within the constraints of facts as a basis of the narrative, it is defined by actuality like in journalism; and it employs literary techniques like in fiction. The author tells us the story based on his personal thinking (in the form of a novel).

Why did 1960s of the XXth century give birth to the rise of «hybrid» genres of literature?

Political and emotional climate of America, the paradoxicality of the existence of the contemporary Americans who faced new facts which were complicated to realize, the further loss of faith in the American myths, the abrupt transition from counterculture, «pop art» in the Christian morals, Oriental mysticism, existentialism, psychoanalysis, romantic world grief, the latest inventions in psychiatry, anarchical theories, yoga, dadaism, psychological alienation, sexual permissiveness, cult of drugs affected on the crisis of the American literature. The school of New Yorker with its high grade, quiet ethical criticism of the American values wasn't anymore a trend in literature. An increasing interest in literature of fact, documents – reports, autobiographies, literary biographies, road notes, memoirs, economic, historical, philosophical, political and sociological essays, is associated with the loss of faith in the artistic imagery.

The facts of the social and political life either were included in the novels in the journalistic form or served as the starting points of storytelling or dictated novelists genres of road and documentary notes (M. McCarthy «Vietnam», 1967; «Hanoi», 1968, etc.) or peculiar stories-documents, diaries, reports in the literature of New Journalism in the 1960s – 1980s. The writers of the school of New Yorker began to state and recreate the state of the society which was successfully characterized by Norman Mailer: «Americans have double life, and our history is flowing in two rivers, one of them is invisible, another one is subterranean; one is the history of politics which is concrete, factual, practical and unbelievably dull … another one is a subterranean river of untapped, ferious lonely and romantic desires, that concentration of ecstasy and violence which is the dream life of the nation» [see: 2, p. 276]. The boundary between fiction and documentary prose, novel and reporting was disappearing. This process is going on and nowadays [see: 1].

America hadn't felt such a need in variety of the life material for the whole period of its existence. Contrary to the novel of «new sensuality» which stated that it was more important «to sense» than to know a literary trend called «new journalism», «para-journalism», «literature of ideas» appeared. In B. Lounsbery's opinion, the essence of New Journalism is in using themes which are constant for the American literature and journalism, among them are conflict of the personality and society and peculiar force of influence of «the American dream» upon the personality [see: 3, p. 3]. The representatives of this trend had the aim to react to the events immediately using fictional techniques. The works of New Journalists can be compared with a research. Clay Felker, editor of New York, once said: «We had to do something TV couldn't do. It wasn't enough to give interpretation. We had to give style, too» [see: 18, p. 57].

New Journalists wanted to reproduce personal sensations as if they shifted the reader «inside» the created world. New Journalists considered that new form of storytelling had to combine the elements of formal structure of the novel and actual topical character of newspaper chronicle so to create some synthesis of journalism and nonfiction, the last had to be documentary factual and was approximate to the newspaper and other mass media in its political actuality [see: 4, p. 435]. The tendency to the most possible converging of literature and journalism led to the unusual popularity of «hybrid forms».

New Journalism was criticized in America in the 1960s. D. Markis, P. Anderson, D. Reston wrote that the reports contained only «bare» facts and considered that interpretative reporting could not only describe the event but explain its essence. The famous journalists D. Macdonald dismissed the new literary style as «parajournalism a bastard form exploiting the factual authority of journalism and the atmospheric license of fiction» [see: 18, p. 55]. A new term «new nonfiction journalism» emerged. A good few critics condemned the main assumption of New Journalism; they considered that the writer had to be at the centre of the events and that the classic distance between author and subject had disappeared.

New Journalism was called «parajournalism». They said that combination of literary and journalistic techniques created a «defective genre» – neither journalism nor literature. But documents and facts received by means of interviews or letters, diaries, tapes, newsreels became the basis of the works of New Journalism. Ignoring the reality, abstracting away from it was considered to be an anachronism. A considerable part of the works in the 1960s contained either lyric recreation of claims of the contemporary torn spirit or venturesome self-destruction or self-derision or «intracranial game» [see: 2, p. 156]. H. Tompson described crimes and criminals in details («Hell's Angels», «The Strange and Terrible Saga»; John Sak joined the army in Vietnam and Showed this agony in his works; Gail Sheehy depicted prostitution in Manhatten in details. Already famous writers who chose New Journalism as their new method – Norman Mailer and Truman Capote – brought honor to the new trend.

T. Capote is referred to the authors who searched for new literary forms and made bold experiments with the traditional genres transforming them opportunely to the contemporary conditions. In the American prose in the 60s it became apparent in the author's creation of the nonfiction novel (according to his own definition) (»In Cold Blood. A True Account of Multiple Murder», 1965). The combination of different aspects of views, contemplations, of documentary material based on facts and literary journalistic and psychological interpretation is the basis of the author's experiment. In his work the writer had to change a lot on the traditional genre canon – both a character and style and genre. T. Capote compared genre of his book with «the stylistic equation»: «It was like trying to solve a quadratic equation with the X-in this case, the subject matter – missing… I had no natural attraction to the subject matter; it just suddenly meshed into the equation» [19]. For that matter genre hadn't just been changed but actually was initiated by the author.

Capote witnessed with his novel «In Cold Blood» that there was not only the author of the work before us who combined the depths of philosophical concepts with the art virtuosity but the creator of something considerably greater than a text, images or ideas. The accurate depiction of the circumstances of characters' lives, preserving the sequence of deeds and even movements, reproduction of living language which creates the feeling of authenticity of the depicted events and makes the reader an eyewitness of these events were the most important factors for the writer. Despite the «factuality» of the narration and due to «reporting» principles the novel is saturated with emotions, descriptions of feelings and emotional experience. The writer comprehends the existence of «the little man». It led to the modification of the arts textual structure of the work.

The documentary authenticity of the book «In Cold Blood» by T. Capote is evident, the subheading proves it: «A True Account of a Multiple Murder and Its Consequences». The authenticity of «In Cold Blood» is confined to one sentence in the author's Acknowledgements: «All the material in this book not derived from my own observation is either taken from official records or is the result of interviews with the persons directly concerned, more often than not numerous interviews conducted over a considerable period of time» [10, p. ix]. Though the book lacks a bibliography, time-charts and notes (evident features of the documentary narrative), however, the reader gets impression of «documentary authenticity» due to the author's extensive use of special kinds of «official records» – letters, diaries, written statements, and even an article in a learned journal, speeches of judges, lawyers and psychiatrists – records which T. Capote identifies and quotes verbatim. The most important technique of «documentary authenticity» of «In Cold Blood» is direct quotation from the numerous interviews conducted over a considerable body of time and quotations in the form of monologue, dialogue or snatches of conversation within authorial comment and summary narrative. T. Capote believed in the benefits of the technique of direct quotation of speech of the characters. Much of this quotation in the novel is in the form of conversation with an anonymous journalist or acquaintance. Direct quotation is a technique associated with the New Yorker «profile» and the novel «In Cold Blood» was apparently written specifically for initial publication in the magazine (Capote didn't deny that stylistic techniques which he used in the novel were inherent to nonfiction novel which were published in magazines).

Thus, Capote's novel is an example of «experimental narrative» and as well as a form of the higher journalism.

Conclusions. The concept nonfiction belongs to the categories which are not only reinterpreted but also renovated by every new generation of scientists, critics and writers. Nowadays such notions as nonfiction, nonfiction novel, «documentary literature», «literary journalism», «new journalism», «documentary narrative», «reative nonfiction», «journalistic novel», «prose narrative», «nonfiction journalism», «alternative journalism», «interpretative reportage», «parajournalism», etc. function as synonyms though it isn't always correct.

The synonymous variety which was referred to nonfiction literature in the USA in the XXth century affirms: we deal with the rare case of emergence of literature which combined journalistic techniques with the techniques of fiction. Having such a variety of meanings which emerged in the American cultural discourse, the term labeled by T. Capote is widely used: «nonfiction novel is a serious new art form that contained neither the persuasiveness of fact nor the poetic altitude fiction is capable of reaching [22, p. 28]. The term nonfiction novel means a large text, narrative based on facts, creativity in contents and form, novelty and aesthetic attraction, emphasizing on discourse reasoning in our research. Its peculiarity is, first of all, in conversion life material into aesthetic art, in poetic comprehension of a real event, re-embodiment of real individuals in the characters of literature. The fundamental combination of documentation, reportage and art approach doesn't enable to refer nonfiction works to any of them. The subject matter, account of events, especial connection with time, higher actuality, expressiveness unite nonfiction with reportage; the presence of authentic documents, facts unite nonfiction with documentation; plot. Character. Imagery – with fiction. Nonfiction literature is a problem because of its boundary state.

The research of nonfiction novel «In Cold Blood» showed that T. Capote didn't defraud us, he really wrote an unprecedented work in all senses, especially, genre. In crucial period of social development the actualization of this genre demanded the author's great dedication and outstanding talent as comprehended material generated the need in a new form. «In Cold Blood» has got the world's recognition and has become a literary tendencies of art typical for the American literature from the early 1960s.

References:

1. Ван Спанкерен К. Література Сполучених Штатів / Кетрін Ван Спанкерен. – Б. м. : Інформаційне Агенство США, 1994. – 142 с.
2. История зарубежной литературы после Октябрьской революции. В 2 ч. Ч. 2 / под ред. Л. Г. Андреева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 560 с.
3. Коновалова Ж. Г. «Американская мечта» в художественно-документальной литературе США второй половины XX века: автореф. дис… канд. филол. наук : 10.01.10 / Коновалова Жанна Георгиевна ; Казанский гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2009. – 20 с.
4. Писатели США о литературе : в 2 т. Т. 2 / под ред М. Тугушевой. – М. : Прогресс, 1982. – 454 с.
5. Abrams M. H. A Glossary of Literary Terms / M. H. Abrams. – The USA : 9 Heinle & Heinle, a division of Thomson Learning, Inc. Thomson Learning, 1999. – 366 p.
6. Babylon English-English [Електронний ресурс] / Babylon's Dictionary. – Режим доступу : http://dictionary.babylon.com/language/english-english/babylon-english-english (10.10.2010).
7. Bailey M. J. Reviews of John Hollowell «Fact & Fiction: The New Journalism and the Nonfiction Novel»; Mas'ud Zavarzadeh «The Mythopoeic Reality: The Postwar American Nonfiction Novel» / Jennifer M. Bailey // Journal of American Studies. – Vol. 12. – Cambridge University Press on behalf of the British Association for American Studies, 1978. – Vol. 12. – № 3. – P. 401–402.
8. Berger J. Based on a true story : the fine line between fact and fiction [Електронний ресурс] // The Guardian. – December, 2015. – Режим доступу : https://www.theguardian.com/books/2015/dec/06/based-on-a-true-story--geoff-dyer-fine-line-between-fact-and-fiction-nonfiction (2.02.2017).
9. Boyd C. D. Spotlight on Literature / Candy Dawson Boyd [and others]. – New York, Farmington : Macmillan McGraw-Hill, 1997. – 744 p.
10. Capote T. In Cold Blood. A True Account of a Multiple Murder and Its Consequences / Truman Capote. – N. Y. : First Vintage International Edition, February 1994. – 347 p.
11. Carberry B. The Revolution in Journalism with an Emphasis on the 1960's and 1970's [Електронний ресурс] / Belinda Carberry // Yale-New Haven Teachers Institute. – Vol. IV. – 1983. – Режим доступу : http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1983/4/83.04.05.x.html (12.11.10).
12. Culler J. Literary Theory : A Very Short Introduction / Jonathan Culler. – Oxford University Press Inc., New York, 2011. – 170 p.
13. Farner G. Literary Fiction : The Ways We Read Narrative Literature / Geir Farner. – Bloomsbury Publishing USA, Deanta Global Publishing Services, Chennai, India, 2014. – 336 p.
14. Garrett G. Then and Now : In Cold Blood Revisited / George Garrett. – The Virginia Quarterly Review, Summer 1996.– 530 p.
15. Gutkind L. The Art of Creative Nonfiction Writing and Selling the Literature of Reality Wiley Books for Writers Series [Електронний ресурс] / Lee Gutkind. – 1997. – Режим доступу : http://www.goodreads.com/book/show/635627. The_Art_of_Creative_Nonfiction (2.10.2011).
16. Johansen P. How to Distinguish Between Fiction and Non Fiction Literary Genres [Електронний ресурс] // The Pen and The Pad, Leaf Group Ltd. – November, 2016. – Режим доступу : http://penandthepad.com (2.02.2017).
17. Narrative journalism [Електронний ресурс] / the Creative Commons Attribution-Share Alike License. – 2011. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Narrative_journalism (10.02.2012).
18. Nicholson W. G. Teaching the New Journalism // The English Journal. National Council of Teachers of English. – Vol. 65. – 1976. – № 3. – P. 55 – 57.
19. Norden E. Playboy Interview: Truman Capote [Електронний ресурс] / Eric Norden // Truman Capote : Conversations : Literary Conversations Series. / M. Thomas Inge. – University Press of Mississippi, 1987. – 374 p. – Режим доступу : books.google.ru (8.01.11).
20. Offutt Ch. The Devil's Dictionary of Literary Terminology. Words into Hypes [Електронний ресурс] / Chris Offut // Literature & A(k)ademia. – 2008. – Режим доступу : www.poormojo.org. (12.10.2010).
21. Pizer D. Documentary Narrative as Art: William Manchester and Truman Capote // Journal of Modern Literature. – Vol. 2. – Indiana University Press, Sept. 1971. – № 1. – P. 105 – 118.
22. Plimpton G. Truman Capote: in which various friends, enemies, acquaintances, and detractors recall his turbulent career / George Plimpton // Truman Capote's In Cold Blood : A Critical Handbook / edited by Irving Malin. – Belmont, California, 1968. – P. 25 – 43.
23. Schaeffer J. Fictional vs. Factual Narration [Електронний ресурс] / Jean-Marie Schaeffer. – Hamburg University Press, March 2013. – Режим доступу : http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Fictional_vs._Factual_Narration (2.02.2017).

УДК 8.81

Я. С. Ярова,
Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОДИ: ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС

У статті наведені результати інтернет-дискурсу лексико-семантичних параметрів італійської моди. Проаналізовано лексико-семантичне поле текстів, пропонованих споживачеві на офіційних веб- сторінках італійських домів моди. Виокремлено лексико-семантичні параметри італійської моди: «тканина / матеріал», «декор» і «колір». Національна специфіка лексико-семантичного поля виявляється в кількості наявних у полі слів і в характері логічних зв'язків між компонентами поля.

Ключові слова: *лексико-семантичні параметри, італійська мода, емоційно забарвлена лексика.*

© Я. С. Ярова, 2017

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ИТАЛЬЯНСКОЙ МОДЫ: ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРС

В статье приведены результаты интернет-дискурса лексико- семантических параметров итальянской моды. Проанализировано лексико-семантическое поле текстов, предлагаемых потребителю на официальных веб-страницах итальянских домов моды. Выделены лексико- семантические параметры итальянской моды: «ткань / материал», «декор» и «цвет». Национальная специфика лексико-семантического поля выявляется в количестве имеющихся в поле слов и в характере логических связей между компонентами поля.

Ключевые слова: *лексико-семантические параметры, итальянская мода, эмоционально окрашенная лексика.*

LEXICAL AND SEMANTIC PARAMETERS OF ITALIAN FASHION: DISCOURSE OF THE INTERNET

In the article the brought results over of internet discourses lexical and semantic parameters of the Italian fashion. The lexical and semantic field of the texts offered to the consumer on the official web pages of the Italian houses of fashion is analysed. In texts direction of motion is traced from all clothing (гардероба) of one fashion of man known in the world, by implementation of successive operations : mixing, combining and combination of elements of cutting out and sewing, to creation of one unit that will present value in everyday life (beautiful and at the same time comfortable clothing). The lexical and semantic parameters of the Italian fashion are distinguished: «fabric / material», «décor» and «color». The national specific of the lexical and semantic field appears in an amount present in the field words and in character of logical connections between the components of the field. As in a woman fashion the Italian designers much attention spares to the fashion of dress, it is marked expediency of selection of lexical and semantic parameters «dress», «cut», «sleeve». Parameter a «dress» characterizes length and fashion: «mini», «maxi», «free cutting out». Parameter a «decor» serves as a decoration and advertisement of brand. A parameter a «cut» differs after a form and correlated with setting of dress: business, solemn, evening, wedding. Parameter a «sleeve» has a double value: 1) covers a hand and 2) underlines beauty of woman hand. A parameter a «color» embraces first of all classic colors: white, black, red, green, blue. On the example of parameter «color»: the black-grey-white-transparent is marked that the lexical and semantic parameters of fashion broaden constantly. The emotionally painted vocabulary is presented by the names of collections of clothing. Further research is needed by the stylistic parameters of the Italian fashion: style «modern», newest, luxurious, divine.

Key words: *lexical and semantic parameters, Italian fashion, emotionally painted vocabulary.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мобільність студентів і викладачів українських вишів сприяє налагодженню освітніх і культурних контактів з італійцями. Не може залишитись поза увагою італійська мода, представлена всесвітньо відомими брендами. Українці не тільки слідкують за новітніми напрямами моди, але й звертають увагу на лексико-семантичні параметри італійської моди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науковий інтерес до вивчення італійської мови не згасає. Літинська Н. В. (2014) провела експериментальне дослідження лінгвокультурного концепту Mafia (на матеріалі італійської мови), Сальваторе Д. Ґ. (2015) досліджував італійський лексичний компонент в українській мові. Беручи до уваги дані дослідження лексики італійської мови, вважаємо необхідним розглянути лексико-семантичні параметри італійської моди (на матеріалі інтернет-ресурсів).

Мета статті – дослідити лексико-семантичні параметри італійської моди: 1) тканина / матеріал; 2) сукня (виріз, рукав); 3) декор; 4) колір.

Завдання – інтернет-дискурс лексико-семантичних параметрів італійської моди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтернет-ресурси мають офіційні сторінки відомих домів моди Італії, розроблених за спеціальною веб-технологією у вигляді різних форматів (текстового, графічного, відео). Лексико-семантичне поле пропонованих споживачеві текстів характеризується зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору: *«Elementi che rievocano il fascino delle spiagge assolate e delle avventure in barca si uniscono a simboli portafortuna della tradizione siciliana reinterpretando in chiave romantica e femminile l'abbigliamento tipicamente marinaresco»* [4]. У наведеному прикладі рух думки відбувається у напряму від краси природи до красивого одягу–типовий морський наряд, романтичний і жіночий. Національна специфіка лексико-семантичного поля виявляється в кількості наявних у полі слів і в характері логічних зв'язків між компонентами поля: *«del suo [Roberto Cavalli] guardaroba in una mescolanza, combinazione e fusione di elementi casual e sartoriali, che accostano preziosità a quotidianità»* [1]. Маємо 19 слів, між ним простежується напрям руху від усього одягу (гардероба) однієї відомої у світі моди людини [Роберто Каваллі] шляхом виконання послідовних операцій *in una mescolanza, combinazione e fusione di elementi casual e sartoriali* до створення одного цілого, що становитиме цінність у повсякденному житті (красивий і водночас зручний одяг). Лексико-семантичними параметрами італійської моди є «тканини / матеріал», «декор» і «колір». У жіночій моді дизайнери багато уваги приділяють фасону сукні, тому вважаємо за доцільне виокремлення лексико-семантичних параметрів «сукня», «виріз», «рукав» (табл. 1). Параметр «сукня» характеризує довжину і фасон. Параметр «виріз» різниться за формою: *rotondo, girocollo, a barca, skollo a V, all' americana* і личіть жінці, співвідноситься з призначенням сукні *(business, ceremonia, cocktail, sporsa)*. Параметр «рукав» має подвійне значення: 1) покриває руку і 2) підкреслює красу жіночої руки, для літа дизайнери пропонують *senza maniche.* Параметр «тканина / матеріал» охоплює різні види натуральних тканин і матеріалів: *chiffon, crepe, seta, velluto, georgette, broccato, cotone, pelle.* Часто дизайнери комбінують тканини: *«Top a maniche lunge realizzato in un pregiato tessuto di seta e viscosa bianca, con texture a pois tono su tono. La linea fluida e femminile è esaltata dalle stampe geometriche rosso fiamma. Morbide arricciature sul collo e polsini a volant»* [7]. Вибір тканини обумовлює фасон одягу: *«Tuta in crêpe de chine di viscosa nera, decorata con una originale stampa all-over a fiori multicolor. La balza, che lascia scoperte le spalle, è rifinita con bordo elastico arricciato, e fiocchi couture in tessuto coordinato. Pantaloni dritti dalla linea fluida con morbida arricciatura in vita»* [7]. Параметр «декор» слугує прикрасою і рекламою бренда. У жіночому одязі превалюють *motivo zebrato, leopardo, medusa, foulard, floral*: *I fiori come sinonimo di ottimismo* [2], що розкриває характер жінки. Натомість чоловічий декор підкреслює силу і красу*: testa di Medusa, con jacquard domino, triangoli* (табл. 2). Декор дає змогу дизайнерові перетворити буденну сорочку на твір мистецтва, ґудзики *madreperla: «Camicia a maniche corte in seta color blu notte, decorata all-over con una stampa grafica Garden nei toni del viola, azzurro, bianco e orca. Colletto con rever e taschino sul petto. Linea dritta e vestibilità rilassata. Chiusura con bottoni in madreperla blu»* [7]. Декор *il nero e il pois* постійно використовується дизайнерами: *«Il nero e il pois, motivo molto in voga a partire dagli anni cinquanta, sono i simboli della femminilità più raffinata e della seduzione più estrema»* [4]. Для передачі атмосфери веселощів і відпочинку дизайнери обирають незвичний декор: *pasta, pane, pesci.* Параметр «колір» охоплює насамперед класичні кольори *bianco, nero, rosso, giallo, verde, blu.* Поважне ставлення в італійських дизайнерів до чорного кольору, який у жіночому одязі символізує невідоме, таємне: *«Abiti neri attillati e pizzo nero, che affondano le proprie radici in Sicilia, sono capi e accessori senza tempo, dei tesori che raccontano una storia fatta di passione e amore per le proprie radici. La fusione tra*

un'estetica tutta mediterranea e le tradizioni artigiane dell'Italia, rendono questi capi immediatamente riconoscibili» [4]. У наведеному прикладі *pizzo nero* є одягом і аксесуаром, що надає легкості, підкреслює чарівність. Жінка в чорній сукні стримана, мовчазна, загадкова, що компенсується декором: *«Abito lungo realizzato in leggera seta nera, dalla linea fluida e femminile. La profonda scollatura a V, da chiudere con laccetti tono su tono, è decorata con una cascata di fiori ricamati e patch multicolor dall'effetto tridimensionale. Caratterizzato da arricciature morbide sul collo e sulla gonna. Maniche lunghe con polsini a volant» [7].* Вишиті квіти, відповідно до задуму дизайнера, спадають каскадом, нагадуючи природний водоспад і створюючи *dall'effetto tridimensionale.* Для урочистих подій дизайнери пропонують жінкам одяг таких кольорів: *dorato, azzurro, rosa, bordeaux.* У спекотну погоду жінка залишається красивою, вдягаючи сукню кольору *verde acqua*, світлий колір відтіняє темний *blu elettrico,* у такий спосіб дизайнер створює цілісний образ: *«Mini dress senza maniche realizzato in leggero taffetà di cotone verde acqua. Scollo ampio e taglio in vita leggermente arricciato. La gonna corta a pieghe è finemente decorata con dettagli cut-out in tulle, motivi a righe ondulate e fascia blu elettrico al fondo»* [7]. Для чоловіків переважними є кольори *grigio, nero, blu, scuro-bordeaux.* Підкреслює темперамент жінок *a contrasto combina,* мужність чоловіків − *colori verde militare.*

Таблиця 1

Лексико-семантичні параметри жіночої італійської моди (одяг)

Лексико-семантичний параметр	Cavalli [1]	Valentino [2]	Versace [3]
1.Тканина/ матеріал	chiffon / crêpe de chine / seta leopard / velluto	heavy lace/ guipure / viscosa / georgette / broccato / crepe / cotone	cotone / lana
2. Сукня	mini/ maxi	mini / maxi / mantilla	abito monopetto dalla vestibilità regular / abito dalla vestibilità rilassata con colletto
2.1. Виріз	rotondo / a barca / skollo a V / all' americana	girocollo	con girocollo
2.2. Рукав	a manica corta / a ¾ / lunga	senza maniche / corta / campana / volant	maniche con polsini scampanati / senza maniche
3. Декор	con stampa jersey / Floral	ricamato con fiorellini / motive Cuban Flower	motivo zebrato / medusa / pizzo / stampa foulard / effetto pixel al centro e bordi a coste
4. Колір	beige chiaro / dorato / grigio / blu / nero	rosa / rosso / bordeaux / nero	a contrasto combina colori

Чоловічий одяг має підкреслювати силу і бути зручним при використанні: *«Giubbotto dal taglio sportivo realizzato in tessuto con pattern microdamier nei toni del blu. Colletto, polsini con bottone e due taschini applicati sul petto. L'inserto elastico al fondo consente un maggior comfort e una linea più stretta. Chiusura con zip nascosta e doppio cursore in metallo» [7].*

Таблиця 2

Лексико-семантичні параметри чоловічої італійської моди (одяг)

Лексико-семантичний параметр	Cavalli [1]	Valentino [2]	Versace [3]
1.Тканина/ матеріал	cotone / seta / jacquard / denim / mohair	cotone / lino / ashmere / jacquard mohair	cotone / raso / pelle
2. Декор	viscosa stampato / lurex / ricamato seta	stampa Camustars / Sahariana ID Camouflage / ricamo Cuban Boxes / motivo Cuba Palm	testa di Medusa / con jacquard domino / foulard / triangoli
3. Колір	grigio /nero	verde militare / testa di moro / marrone / blu	oro / scuro-bordeaux / blu / arancio / barolo / nero

Італійська мода характеризується різноманітністю фасонів і кольорів: *abito dalla vestibilità rilassata, tubino [2], vestito lungo (corto), abito da sera bustino (longuette), blusa, camicia senza maniche (maniche lunghe), felpa [6]; bianco, grigio, azzurro, blu, nero [5].* Брючний костюм з легкої тканини посилює привабливість жінки: *«Gonna lunga realizzata in filato di viscosa bianca e rossa. L'originale motivo ottivo a righe orizzontali crea un movimento fluido esaltato dall'effetto plissé. Ampio bordo nero al fondo. Senza chiusura, è dotata di morbida fascia elastica in vita»* [7].

Емоційно забарвлена лексика представлена назвами колекцій одягу: *Inspiration, Dance, Mambo, Marina, Heritage, Citt'a Tropicale, Mini Me* [4].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження доводить, що є три основних лексико-семантичних параметри італійської моди: 1) тканина / матеріал; 2) декор і 3) колір. У жіночій моді доцільним є виокремлення параметрів «сукня», «виріз», «рукав», оскільки, змінюючи їх, дизайнери створюють нові фасони. Моделі, розроблені італійськими дизайнерами, новітні, елегантні, вишукані, гармонійні і відповідають ритму життя сучасної людини, тому лексико-семантичні параметри моди постійно розширюються (параметр «колір» *Il colore vivo impallidisce fino a sfiorare il bianco, diventando aereo e impalpabile* [2]*: nero – grigio – bianco – trasparente*). Жінка приваблива не лише у сукні, тому дизайнери пропонують також *top, tuta, gonna.* Подальшого дослідження потребують стилістичні параметри італійської моди: *dell'Art Nouveau, contemporaneo, di lusso, divino.* Моделі одягу дивують добором тканин, кольорів, декором: *«La blusa in georgette di seta conquista con una vibrante nuance viola che saprà scuotere il vostro look. Un delicato plissé accompagna l'abbottonatura, mentre leggere ruches disegnano la pettorina a tratti bon ton»* [8].

Література:

1. Roberto Cavalli – Official Website &Online Store. [Electronic resource].–Access mode: www.robertocavalli.com
2. Valentino−Official Website | Clothes and accessories collections for men and women, shop now at the official online boutique. [Electronic resource].–Access mode: www.valentino.com

3. Versace–Official Website | Fashion Clothing &Accessories. [Electronic resource]. Access mode: www.versace.com
4. Dolce &Gabbana–Official Site and Online Store. [Electronic resource].–Access mode: www.dolcegabbana.com
5. Giorgio Armani Clothing &Accessories for Unisex – Official Website. [Electronic resource]. – Access mode: www.amani.com
6. Moshino Online Store – Spring Summer 17 collection. [Electronic resource]. – Access mode: www.moshino.com
7. Fendi Official Site. [Electronic resource].–Access mode: www.fendi.com
8. Miu Miu – Women's Designer Collection. [Electronic resource]. – Access mode: www.mytheresa.com

УДК [811.111+811.161.6] : 81' 366.55

Л. М. Ясногурська,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

КОНЦЕПТОСФЕРА *ЗРАДА* У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті досліджуються соціо-оцінні концепти та морально-етичні поняття у когнітивно-дискурсивному, психосемантичному та лінгвокультурологічному вимірах. Окреслено лінгвоаксіологічний ракурс ЗРАДИ з позицій його функціонування у системі християнських цінностей та з огляду на прескриптивно-нормативні та стереотипні його підвалини. Звернуто увагу на можливості категоризації ЗРАДИ у художніх текстах, політичній та ідеологічній комунікації, текстах БІБЛІЇ та фольклору.

Ключові слова: *концепт, ЗРАДА, дискурс, метафора, концептуальна структура.*

КОНЦЕПТОСФЕРА ИЗМЕНЫ В СОСТАВИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКОМ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ ПРЕДСТАВЛЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье исследуются социо-оценочные концепты и морально-этические понятия в когнитивно-дискурсивном, психосемантическом и лингвокультурологическом измерениях. Определен лингвоаксиологический ракурс ИЗМЕНЫ с позиций его функционирования в системе христианских ценностей, учитывая прескриптивно-нормативные и стереотипные его устои. Обращено внимание на возможности категоризации ИЗМЕНЫ в художественных текстах, политической и идеологической коммуникации, текстах Библии и фольклора.

Ключевые слова: *концепт, ИЗМЕНА, дискурс, метафора, концептуальная структура.*

CONCEPT SPHERE OF BETRAYAL IN COMPARATIVE, TYPOLOGICAL AND LINGVO CULTURAL ASPECTS (ON THE MATERIALS OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

The article deals with social, evaluative and ethical concepts in cognitive, discursive, psychosemantical and lingvo cultural dimensions.

Semantic concertual field of BETRAYAL takes an important place in its diversified semantic categorization in different languages and cultures, in historical and etymological concept reconstruction, in setting its synonymous and antonymous, hyper-hyponymic and distributive relationships with such concepts as FIDELITY, VENGEANCE, TRUTH, LIE, HONOR, etc.

The author examines the epistemological, philosophical, ideological and religious principles of BETRAYAL in different linguocultural segments and its conceptualization due to the military conflict in eastern Ukraine, conflict and dialogue of languages and cultures reflected in social media and various genres of Internet communication (compare the view of opposition press on betrayal and traitors).

This article determines linguoaxiological aspect of BETRAYAL from the standpoint of its functioning in the system of Christian values and in view of prescriptive, normative and stereotypical foundations. The attention is paid to the possibility of categorization of BETRAYAL in literary texts, political and ideological communication, Bible texts and Folklore (zoomorphic, fitomorfic, betrayal artefact code), in etnostereotype and invective attributes (collective, individual and imaginative nicknames and insulting nicknames, especially politonyms). It is worth examening this concept by using modern techniques of computer lexicography and data corps of English, German and Ukrainian.

Key words: *concept, BETRAYAL, discourse, metaphor, conceptual structure.*

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії спрямовані на дослідження мови як засобу відображення національної ментальності, культури, світобачення та розгляду мовних одиниць з урахуванням знань про світ. Важливим є поєднання дискурсивного, лінгвокультурологічного і зіставного аспектів дослідження, оскільки такий підхід уможливлює висновки про загальнолюдські, спільні властивості, а також національно-специфічні відмінності у вербалізації та семантичному наповненні важливих аксіологічних і етичних категорій, як культурномаркованих, до яких належить і концепт ЗРАДА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі наявні праці, присвячені моделюванню концепту ЗРАДА та зіставленню уявлень про зраду різних етносів, зокрема виконані на українському фольклорному матеріалі [7]; на матеріалі російських та англійських народних балад [11]. Здійснено спроби дослідити згаданий концепт на фразеологічному матеріалі англійської [13] та іспанської [4] мов, на матеріалі англійськомовних заголовків [12]; у порівняльному аспекті [15]. Семіотичний підхід застосовано в дослідженнях Н. Ф. Хайруліної, яка розглядає семіотичні складові образу Юди Іскаріота (на прикладі творів Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Віктора Домонтовича) [10]. Низку праць присвячено аналізу вербалізації уявлень про зраду в мовній картині світу. У роботі Н. Ю. Панфілової представлено результати дослідження мовних засобів вираження концепту з*рада / treachery* в українській та англійській мовах, зокрема в аспекті поняття державницької зради [9].

Постановка завдання. У сучасній лінгвістичній парадигмі особливо актуальним є аналіз змісту різноманітних текстів, з урахуванням когнітивних структур, які розкривають специфіку актуалізації досліджуваних концептів. Мета нашої рóзвідки полягає у дослідженні концепту ЗРАДА в дискурсивному та лінгвокультурологічному аспектах на матеріалі англійської та української мов. Предметом дослідження є мовні одиниці на позначення концепту ЗРАДА в лінгвокультурологічному середовищі англійської та української мов, а також у контексті релігійного та політичного дискурсів. Актуальність теми пропонованої студії визначається необхідністю комплексного вивчення зв'язків між окремим фрагментом картини світу та його відображенням у МКС на різних структурних рівнях.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні можна стверджувати, що концепт ЗРАДА належить до ключових концептів української культури. Як відомо, існує низка чинників, що свідчать про важливість концепту для певної лінгвокультури, яким відповідає аналізований концепт. Він містить великий об'єм знань носіїв мови та має тривалу історію, про що також

© Л. М. Ясногурська, 2017

свідчать багатозначність ключових лексем на позначення поняття про зраду та існування у них великої кількості синонімів, які репрезентують даний концепт; наявність словотворних дериватів, що широко вживаються як самостійно, так і у складі фразеологізмів; співвіднесеність концепту ЗРАДА з різними концептосферами, пов'язаними з релігією, філософією, культурою, історією українського, а також і англійського етносів. До таких чинників О. Левчеко додає частотність появи імені аналізованого концепту в асоціативних реакціях [5, с. 145–158].

Культурно-ритуальні концепти відзначаються обов'язковою сакралізацією смислу. На думку В. В. Жайворонка, для етнокультурного концепту характерні «з одного боку, тісне переплетіння сакралізованих буттєвих речей, використовуваних ритуалами, обрядами, звичаями, отже наділених у людській уяві певними прикметами, з другого – відбиттям їх у слові, виразі, які набувають сакралізованого (ритуального) значення» [3, с. 192].

Ще одним із параметрів, за яким визначають належність до ключових концептів культури, є часта появи імені концепту в різноманітних назвах. В українському лінгвокультурному просторі натрапляємо на значну кількість функціонування імені концепту в назвах художніх творів, як-от: І. Смолій «Зрада» (оповідання, 1959); Є. Кононенко «Зрада» (роман, 2002); Б. Бойчук «Гуцульська зрада» (роман, 2012); С. М. Курило-Шванс «Вірність і зрада» (збірка новел, 1997); Л. В. Добровольська «Любов і зрада» (поетична збірка, 1999); А. П. Кожухар «Любов і зрада» (проза, 2007); І. М. Макаров «Любов і зрада» (повість, 2007); М. Л. Родинченко «Зрада і кара» (художньо-історична повість, 2006) та ін.

У біблійному дискурсі зрадництво належить не тільки до міжособистісної сфери людських стосунків, а й до духовної (зрада Бога) і, таким чином, передбачає існування щонайменше двох учасників. Зрадництво відтворюється у певних конфліктних ситуаціях, що спричиняють зміни в якості стосунків між суб'єктом і об'єктом дії (з позитивного на негативне). Суб'єктом виступає особа чи група осіб, наділених певними якостями і характеристиками, які ініціюють цю дію. Об'єктом дії є особа чи група осіб, на яких спрямована дія.

В. В. Денисюк звертає увагу на те, що «тема зради і зречення Ісуса Христа знайшла вираження і в кількох ФО відповідної тематики: *вірний як Іуда в середу*; *зрікся як апостол Петро Христа*» [2, с. 74]. Така біблійна символіка присутня в багатьох мовних картинах світу. Так, У. О. Савельєва стверджує, що: «У творах англійських авторів також спостерігається прирівнювання зради до гріха, причому апеляція до Біблії проводить аналогію між зрадником і Люцифером, дияволом: *«She and I were silent, for many a minute. «Lucifer – Star of the Morning!» she went on, «thou art fallen. You – once high in my esteem – are hurled down: you – once intimate in my friendship – are cast out. Go!»* (Sh. Bronte «Shirley»)» [14, с. 170].

Н. С. Медвідь стверджує, що: «До парадигми лінгвокультурного поля «Іуда» входить лінгвокультурема «осика», оскільки на ній повісився біблійний зрадник» [6, с. 197]. Зазначений автор аналізує народні символічні значення лексеми *осика*, вказуючи, що: «Сполучення «осиковий листок» осмислюється у тексті одночасно з двома протилежними фоновими семами «втіха душі» та «пересторога від зради», які викликані асоціативними зв'язками: листок/краса, воля; осика/зрада: *«Зелений листочок з волі… на нім багато написано, лише треба вміти те все прочитати. На нім написано надзвичайну поему, що стрясає душу, – поему про сонце, вітер, волю, життя… і поему про зраду… якщо той листочок осиковий»* (І. Багряний)» [цит. за 6, 197]. Окрім того, Н. С. Медвідь виокремлює лінгвокультурему «сад Гетсиманський», яка є назвою твору Івана Багряного і в якому вона «функціонує з символічним значенням «зрада/страждання». У тексті біблійна лінгвокультурема «сад Гетсиманський» постає символом домівки, яка стала країною зла, де на кожному кроці підстерігає зрада, страх, байдужість, сталінські репресії; людської душі, у якій співіснує любов і зрада» [6, с. 197].

Н. Ю. Панфілова вважає, що «одним із символів зради є півень. Сама лексична одиниця *півень* (*cock*) не використовується для позначення зради чи зрадника, але, як зазначають словники символів, «...історією, яка наклала відбиток на символізм цього птаха, стала легенда, що півень своїми криками відраховував три відречення від Христа його учня, майбутнього апостола Петра». Саме тому образ півня пов'язаний зі знаком відречення. Наприклад: «*Читав...про відступництво Петра, що зрікся Вчителя, за ким півень прокричав двічі. На цім місці стара мати здригнула... наче їй справді вчувся крик того півня чорної, глухої ночі, що віщував зраду...»* (І. Багряний) [8, с. 242]. Згадана авторка стверджує, що наявна «низка метафорично осмислених зоонімів, а саме, *змія, гад, гадина, гадюка, гадюченя, гадя, єхидна, скорпіон*, які містять сему 'підступний' та в переносному значенні використовуються на позначення злої, підлої, підступної людини, яка зрадила чи може зрадити» [8, с. 242]. На аналогічні алюзії звертає увагу У.О.Савельєва, досліджуючи авторські метафори: «...порівняння того, хто зрадив, зі змією відсилає до Біблійного тексту – зрада асоціюється з підступністю змія в Едемському саді» [14, с. 170]. Для англійськомовної картини світу виокремлюються лексеми *snake, serpent, viper, reptile, copperhead.* «В англійській мові фіксуються й інші зооніми на позначення зрадника. Завдяки фразеологічному звороту *rats desert/ forsake/ leave a sinking ship* лексема *rat* (пацюк) має переносне значення «зрадник», «боягуз», «ренегат», напр.:*...a guy like Morrow – they don't just stay a rat while they're a kid. They stay a rat their whole life* (J. D. Salinger). Стійкий зворот, до складу якого входить дієслово *to rat*: *to rat on sb* означає зраду комусь, штрейхбрейхерство» [8, с. 243].

Важливий шар в номінаціях зради і зрадників становить антична традиція. В англійській мові синонімом до слова *traitor* (зрадник) є одиниця *Brutus*, утворена від прізвища римського воєначальника Марка Юнія Брута; лексема *catilinarian* позначає того, хто, як і Катиліна, зумишляє проти уряду [9, с. 445]. Н. Ю. Панфілова звертає увагу на міжмовну асиметрію, стверджуючи, що «в українській літературі образ Брута, який начебто втілював у собі вищі республіканські чесноти, часто ідеалізувався. Наприклад, в поемі «І мертвим, і живим…» [9, с. 444–445].

Однак для кожної мовної картини світу характерні специфічні символи зради й зрадників. Так, в англомовній картині світу символами зради і зрадників стали номінації *Benedict Arnold, Bolo, quisling* [9, с. 443]. Колабораціоністська діяльність норвезького політика В. Квіслінга під час другої світової війни стала причиною виникнення одиниці *quisling* (квіслінг), що використовується на позначення зрадника свого народу: *Society has adopted a number of terms to express its dislike for this, and especially those who betray us by lying: Judas, quisling, traitor etc.* [9, с. 443]. В українській мові ім'я Квіслінга теж апелязувалось, а зазначена одиниця функціонує на позначення зрадників свого народу, що догоджають чужоземним завойовникам: *«Бо тяжко довести, що об'єднання революціонерів з перекинчиками, з кандидатами на власовців або «льояльних співробітників» большевизму, з засадничими ворогами революційної акції, з бувшими чи майбутніми квіслінгами, може піти на користь визвольного руху* (Д. Донцов)» [9, с. 443]. Однак, треба зазначити, що одиниці *квіслінг* не властива висока частотність, хоча приклади вживання зустрічаються у сучасних текстах, зокрема в інтернет-комунікації: *«Ми не переможемо агресора, аж поки не виявимо «квіслінгів» у високих ешелонах влади»* (http://gorodok-rada.org.ua/node/4125).

Н. Ю. Панфілова звертає увагу на зміну семантики лексеми *власівець*: «У сучасному суспільстві розуміння зазначеної одиниці набуває іншого забарвлення» [9, с. 444]. Вона наводить міркування Дмитра Рибакова (стаття «Герої та (або) колабораціоністи: по той бік міфу» [Дзеркало тижня № 41 (620) 28 жовтня – 3 листопада 2006]: «Досить довго слово «власівець» було синонімом зрадника і боягуза. Мужність, із якою воювали бійці РОА [«Русская освободительная армия»],

змушує засумніватися в тому, що саме страх змусив їх надягти німецьку форму» [9, с. 444]. Національно-специфічним символом зради в українській мовній картині світу є *хрунь* (зазначена одиниця утворилася від прізвища історичної особи Прикарпаття – Микити Хруня, який зраджував своїх виборців у 19 столітті). Дотичним до вербалізації концепту ЗРАДА є український національно-специфічний символ *тітушки*.

У сучасному політичному дискурсі (політичних тестах до 2013 року) використовуються інвективні номінативні одиниці, які містять сему «зрада»: Важливими семантичними аспектами негативної презентації політичного опонента є також семи «продажність», «керованість» (*кремлядь, депутани, фашистські прихвосні, Тягнибакс*); «зрада» (*професійний кидала* (про Ю. Тимошенко), *псевдо помаранчева союзниця, Іудщенко, Юдщенко*), «фашизм» (*нашисти, послідовниця Адольфа Алоїзовича*), «єврейські корені» (*Жидюля, Хазаров*) [1, с. 12]. Г.С. Барна вказує про наявність «семи «зрада»» у низці номінацій: «Інші номени цієї групи засвідчують такі додаткові значення: *янучари, янучарня* (актуалізована сема «зрада»), *юльки, юлевіри* (наївність), *жульфани, юлісти* (зомбованість), *юлеботи* (примітивність), *юлькануті*, *юлегофрени* (психічні відхилення)» [1, с. 14]. Основними семами в лексичному значенні номенів, що вказують на політичних опонентів і актуалізуються в результаті непрямої номінації, є семи ‘зрада’, ‘обман’, ‘шахрайство’, ‘продажність’, ‘нездатність’, ‘фіктивність’ тощо [1, с. 14].

Розглядаючи поняття державницької зради, Н. Ю. Панфілова доходить висновку про те, що «у розумінні поняття зради носіїв української та англійської мов специфічним для останньої є зв’язок державної зради з монархією, що відбивається у структурі ключових лексичних одиниць» [9, с. 442]. За законами Великої Британії *high treason* – це злочин або зрада, спрямовані проти королівської влади: *«Offences constituting high treason include plotting the murder of the sovereign; committing adultery with the sovereign’s consort, with the sovereign’s eldest unmarried daughter, or with the wife of the heir to the throne; levying war against the sovereign and adhering to the sovereign’s enemies, giving them aid or comfort; and attempting to undermine the lawfully established line of succession*».

А в українській мові на позначення подібного усвідомлення зрадницької діяльності сформувались стійкі сполучення *зрада національних інтересів* та *зрада* (інтересів) *українського народу*, що активно використовуються у засобах масової інформації [9, с. 443].

Цікаві спостереження про міжмовні паралелі наведено в романі Є. Кононенко «Зрада»: «*Спочатку виникли проблеми з перекладом назви спектаклю. В англійській мові існує багато слів: treason зрада батьківщині або справі життя, betrayal – зрада другові, adultary – подружня зрада. Але жодне з англійських слів не може бути таке трагедійно всеохопне, як українське. І російські слова – вероломство, предательство, измена – не в змозі передати тої концентрації думок, почуттів і всього іншого, як коротеньке українське слово. В ньому – вся нелегка трагічна доля вкраїнського народу. І, варто відзначити, що саме внаслідок гастролей аматорського колективу «Трясиспис» на американських теренах слово zrada почало входити до щоденного вжитку актуальної американської мови подібно до слів gorylka, pysanka, baba…*» (Є.Кононенко, «Зрада»).

Висновки дослідження. Отже, доходимо висновку, що таке явище, як зрадництво, є складовою внутрішнього світу людини, а концепт ЗРАДА належить до базових концептів англійської та української лінгвокультур. Аналізований концепт належить до етичних концептів, оскільки відображає осмислення певних аморальних дій і вчинків людей. В біблійних текстах він актуалізується стосовно як міжособистісної сфери людських стосунків, так і стосовно сфери духовної, прирівнюється до гріха і, відповідно, вважається одним з найбільш негативно оцінюваних вчинків. Аналіз мовного матеріалу уможливлює висновок про те, що сфера виявлення зради дуже широка: феномен зради характеризує як саму людину, так міжособистісні й соціальні стосунки. Головна відмінність осмисленя зради в аналізованих текстах політичного дискурсу полягає в тому, що англійський етнос поняття державної зради асоціює з монархією, а український – зі зрадою інтересів українського народу.

Перспективи подальших розвідок. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні лексикографічної об’єктивації та метафоричної репрезентації концепту ЗРАДА.

Література:

1. Барна Г. С. Семантичні особливості номінації політичного опонента як засобу його дискредитації [Електронний ресурс] / Г. С. Барна // Філологічні студії, 2013. – № 6. – Ч. 2. – Режим доступу : http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/643/0

2. Денисюк В. В. Адам в українській фразеології / В. В. Денисюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Випуск шостий / головний редактор М. Є. Скиба; відповідальний за випуск М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХмЦНІІ, 2013. – Частина перша. – С. 62–74.

3.Жайворонок В. В. Українські обрядові мовні формули на етнокультурному тлі / В. В. Жайворонок // Слово. Фраза. Текст. – М. : Азбуковник, 2002. – С. 182–195.

4. Жох І. П. Емотивність фразеологічних одиниць з лексемами *toro, cuerno, cara* в іспанській мові / І. П. Жох // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14, т. 3 – С. 186–192.

5. Левченко О. Герої нашого часу: стереотипні уявлення лінгвоспільнот, відображені в порівняннях / О. Левченко // Etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja. Zeszyt naukowy. – Lublin, 2014. – T. 1. – S. 145–158.

6. Медвідь Н. С. Православно-християнські лінгвокультуреми як елементи образності української соціально-психологічної прози І половини ХХ століття (соціально-психологічна проза) / Медвідь Н. С. // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. Вип. 18 / ред.: А. Загнітко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – С. 195–198.

7. Молодичук О. А. Мовностилістичні засоби концепту кохання / зрада в українських народних баладах / О. А. Молодичук // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : збірник наукових праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Умань : Візаві, 2013. – Вип. 4. – С. 81–89.

8. Панфілова Н. Ю. Зооніми в українській та англійській мовах у лексичному полі концепту зради / Н. Ю. Панфілова // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 1. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 241–245.

9. Панфілова Н. Ю. Особливості вербалізації концепту Зрада / Treachery в українській та англійській мовних картинах світу [Електронний ресурс] / Н. Ю. Панфілова // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2010. – Вип. 8. – С. 440–448. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2010_8_66

10. Хайруліна Н. Ф. Семіотичні складові образу Юди Іскаріота (на прикладі творів Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Віктора Домонтовича) [Електронний ресурс] / Н. Ф. Хайруліна // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність 2016. – Вип. 7. – С.110–117. – Режим доступу : journal.kdpu.edu.ua

11. Бадьина К. Ю. О некоторых особенностях реализации национальной концептосферы традиционной культуры (на материале русских и английских народных баллад) [Електронний ресурс] / Бадьина К. Ю. // Наука и современность. – 2010. – № 2–3. URL : http://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-osobennostyah-realizatsii-natsionalnoy-kontseptosfery-traditsionnoy-kultury-na-materiale-russkih-i-angliyskih-narodnyh (09.12.2016).

12.Кузнєцова Г. В., Кузнєцова І. В. Концептуальний аспект озаглавлювання (на матеріалі сучасного англомовного дискурсу) / Г. В. Кузнєцова, І. В. Кузнєцова // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (Мовознавство). – 2010. – С. 186–190.

13. Саварцева Н. В. Фразеологическая репрезентация этического концепта «Предательство» в английском языке / Н. В. Саварцева, Ю. В. Красноперова, В. В. Тарасенко // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2–3. – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article/n/frazeologicheskaya-reprezentatsiya-eticheskogo-kontsepta-predatelstvo-v-angliyskom-yazyke (09.12.2016).

14. Савельева У. А. Архетипическое единство «Предательство-верность» в авторских метафорах (на материале русского и английского языков) [Електронний ресурс] / У. А. Савельева // Lingua mobilis. – 2009. – № 2 (16). – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article/n/arhetipicheskoe-edinstvo-predatelstvo-vernost-v-avtorskih-metaforah-na-materiale-russkogo-i-angliyskogo-yazykov (09.12.2016).

15. Савельева У. А. Ценностные характеристики концепта «Предательство» в русской и английской лингвокультурах [Електронний ресурс] / У. А. Савельева // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 6. – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article/n/tsennostnye-harakteristiki-kontsepta-predatelstvo-v-russkoy-i-angliyskoy-lingvokulturah (09.12.2016).

УДК 811.133.1:378.147.091.33

И. Н. Яценко,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков

ГИБРИДНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ЯЗЫКОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Статья посвящена рассмотрению целесообразности, типологии и составляющих инновационного гибридного обучения, сочетающего компоненты аудиторного и дистанционного обучения. Анализируются три программы гибридного обучения на французском языке, с участием в них автора в качестве студента, методиста и разработчика.

Ключевые слова: *методика преподавания, дистанционное обучение, гибридное обучение, программа обучения.*

ГІБРИДНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена розгляду доцільності, типології і складових інноваційного гібридного навчання, яке поєднує компоненти аудиторного та дистанційного навчання. Аналізуються три програми гібридного навчання французькою мовою, з участю в них автора в якості студента, методиста і розробника.

Ключові слова: *методика викладання, дистанційне навчання, гібридне навчання, програма навчання.*

HYBRID INSTRUCTION AS AN INNOVATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING AND LEARNING AT UNIVERSITY

The article considers suitability, typologies and constituents of the innovative hybrid instruction, which combines components of classroom and distance learning. Three programs of hybrid instruction in French are being analyzed, with the author participating as a student, a methodologist and a developer. This is the program of the course «Information and communication technologies in teaching languages» of the University of Lyon Lumière Lyon-2 Magistracy; a cooperative program for French teachers professionalization PRO-FLE by the Embassy of France in Ukraine and the Ministry of Education of Ukraine; a mini-program of hybrid training developed by the author for students of the Foreign Languages Department of Karazin Kharkiv University for the 2nd term in 2015-2016 academic year.

Key words: *teaching methods, distance learning, blended learning, hybrid instruction, training programs.*

На современном этапе реформы высшего образования в Украине предусмотрено значительное сокращение количества аудиторных часов работы в пользу научно-исследовательской деятельности преподавательского состава и самостоятельной работы студентов. В условиях перехода от парадигмы традиционного образования к парадигме автономизации и индивидуализации процесса обучения [1, с. 13] острую **актуальность** приобретает методологическая организация самостоятельной познавательной деятельности студентов в контексте новых технологий обучения, поскольку огромное количество доступных ресурсов повышает необходимость направляющей экспертной и консультативной роли преподавателя [2, с. 61]. Широкие перспективы в этом плане предоставляет так называемое гибридное (смешанное) обучение, сочетающее компоненты аудиторной формы обучения и дистанционного обучения посредством компьютерных технологий, поскольку именно развитие компьютерных технологий становится сегодня определяющим фактором успеха самостоятельной работы [4, с. 5].

Объект нашего исследования – процесс гибридного обучения в высшей школе.

Предмет исследования – специфика, типология и компоненты гибридного обучения.

Цель этой статьи – проанализировать феномен гибридного обучения, выделив его основные составляющие, а также охарактеризовать **материал** 3-х программ гибридного обучения в контексте французского и отечественного образования. Это программа курса «Информационно-коммуникационные технологии в обучении языкам» магистратуры Лионского университета Лион-2 Люмьер; совместная программа профессионализации преподавателей французского языка PRO-FLE Посольства Франции в Украине и Министерства образования Украины; мини-программа гибридного обучения, разработанная автором для студентов факультета иностранных языков университета имени В. Н. Каразина на 2-й семестр 2015-2016 учебного года.

Первые программы гибридного обучения появились в Соединенных Штатах (blended learning) [4, с. 6] и Европе на рубеже XX-XXI веков [3, с. 15]. Причем уже в 2010 г. Доклад американского департамента образования свидетельствует о том, что учебные результаты студентов, обучающихся по программам гибридного обучения, в среднем превышают результаты студентов традиционной стационарной формы обучения [6, с. 53].

Гибридным обучением называют разнообразнейшие учебные программы, включающие аудиторные и дистанционные формы работы с применением электронной платформы обучения и личностно-ориентированного подхода [3, с. 6]. Их широкое распространение в высших учебных заведениях сегодня связано с необходимостью использования в учебном процессе новейших онлайн-ресурсов, а также с потребностью индивидуализации обучения и преодоления ограничений аудиторной формы работы с растущим количеством студентов [2, с. 62]. Помимо этого, причины, обусловившие разработку таких программ ГО во множестве вузов, можно условно разделить на три группы: педагогические, пространственно-временные и финансовые. Среди педагогических причин выделяется необходимость перехода от традиционной

© И. Н. Яценко, 2017

парадигмы трансляции знаний от преподавателя к ученику к парадигме активного обучения, направленного на решение конкретных задач и реализацию проектов в групповой работе. Пространственно-временные причины объединяют, во-первых, стремление увеличить время соприкосновения студента с учебным материалом, в нашем случае – с языком, а во-вторых – дать возможность студентам, работающим или учащимся параллельно в другом месте, распределить нагрузку по своему усмотрению. Финансовая потребность сократить расходы на содержание преподавательского и административного штата, к сожалению, также немаловажна, особенно в период экономических кризисов.

Множество вариантов учебных программ такого типа отличаются в зависимости от соотношения очных и дистанционных компонентов, количества обучаемых, сложности технологий, объема затрат и т.д. Однако любая подобная программа или проект должны исходить из конкретных потребностей обучаемых, иметь определенную цель, быть системно спланированными и строго организованными.

Существует несколько самых распространенных подходов к разработке программ гибридного обучения языкам в плане сочетаемости аудиторной и дистанционной работы:

1) Компетентностный подход – программа имеет своей целью отработку определенной языковой компетенции. Например, в аудитории разрабатывается методология аудирования, а дистанционно выполняются практические упражнения на тренировку аудирования.

2) Тематический подход – программа строится по тематическому принципу, каждая тема прорабатывается аудиторно и дистанционно.

3) Проектный подход – программа включает комплексную задачу, которая задействует разные виды языковых компетенций в едином контексте. Согласно конструктивистской теории познания, именно такой подход позволяет студентам осознать цели и практическое применение результатов своего обучения.

При этом аудиторные и дистанционные формы работы призваны выполнять взаимодополняющие функции. Работа в аудитории играет важнейшую социоаффективную роль: создает социальные связи и доброжелательную творческую атмосферу для повышения мотивации к обучению. Этот вид работы незаменим для практики компетенций говорения и интерактивной коммуникации. Дистанционная работа, со своей стороны, дает студенту возможность планировать обучение по гибкому графику и работать в своем темпе, а преподавателю – индивидуально адаптировать нагрузку по уровню знаний и умений. Такая работа лучше подходит для отработки компетенции письменного высказывания. Разумеется, дистанционная работа потребует от студента высокой самоорганизации, а от преподавателя – умения мотивировать учеников на преодоление вероятных сложностей, стимулировать их когнитивную вовлеченность в процесс постоянного совершенствования языковых компетенций.

Авторы фундаментальной работы о гибридном обучении на материалах исследований во Франции, Швейцарии, Бельгии, Люксембурге, Швейцарии и Канаде [3, с. 57] выделяют 6 типов и 14 компонентов для характеристики гибридного обучения.

Типы гибридного обучения в высших учебных заведениях носят метафорические названия, раскрывающие их суть и целенаправленность:

1) «Сцена». Эта конфигурация учебной программы делает акцент на предоставлении студентам дополнительных текстовых онлайн ресурсов. Для нее характерно преобладание аудиторной работы, дистанционная работа подробно не планируется. Компьютерное окружение выполняет функцию склада преимущественно текстовых ресурсов (книги, статьи, упражнения). Преподаватель играет центральную роль источника учебных ресурсов. Студент выполняет роль зрителя, просматривающего текст.

2) «Экран». Здесь целью преподавателя, также играющего центральную роль в обучении, является предоставление в распоряжение студентов множества мультимедийных ресурсов. В этом инновационность этой программы, несмотря на приоритет аудиторной работы. Студент также играет роль зрителя, но уже перед « живым» экраном.

3) «Кабина пилота». Приоритет такого типа программы гибридного обучения – строгая организация учебного процесса. Здесь обязательно предоставляется календарный план и регулируется система сдачи электронных заданий. Метафора названия выражает идею ответственного контроля обучения, осуществляемого преподавателем.

4) «Экипаж». В этой конфигурации программы обучения приоритетным является осмысленный и целенаправленный процесс формирования компетенций в активном групповом взаимодействии. Преподаватель придает особое значение активному использованию инструментов связи (форумы, бортовой журнал обучения) и методологической и метакогнитивной поддержке. Коммуникативные и рефлексивные цели достигаются в процессе сопоставления результатов групповой работы и тьюторинга. Преподаватель играет роль консолидатора группы, гаранта микроклимата и эффективности выполняемых задач.

5) «Метро». Основными характеристиками такого типа программы является открытость и свобода выбора. Преподаватели часто приглашают к участию внешних экспертов, а студенты имеют свободу выбора форм работы (индивидуальная, парная, групповая) и пользуются постоянной поддержкой преподавателей. «Метро» таким образом является очень демократичным видом обучения, с возможностью смены направлений движения.

6) «Экосистема». Последний тип конфигурации максимально полно реализует все параметры гибридного обучения: аудиторные и дистанционные формы работы одинаково продуманы и гармонично сочетаются, студенты пользуются всеми видами поддержки и взаимопомощи, технических средств и ресурсов. Это открытая для модификаций конфигурация, максимально полно эксплуатирующая потенциал гибридного обучения, как в техническом, так и в педагогическом плане.

Рассмотрим теперь 14 типичных компонентов программ гибридного обучения:

1. Активное участие студентов в аудиторных формах работы. Предусматриваются главным образом групповые формы работы (дискуссии, дебаты, ролевые игры, проекты, решение различных задач, поиск информации, парная работа, подведение итогов, неформальное общение), а также некоторые формы индивидуальной работы (доклады, презентации).

2. Активное участие студентов в дистанционных формах работы. Компонент характеризует частотность деятельности, осуществляемой студентами в фазе дистанционного обучения. Это вышеназванные групповые, а также индивидуальные формы работы (программы чтения)

3. Предоставление студентам инструментов самопомощи в обучении. Речь идет о поддержке в общении и взаимодействии в условиях обучения в компьютерном окружении. Это, например, инструменты тьюторинга, технические средства для работы (текстовый и графический редакторы и т.д.), пространство и / или инструменты для осмысления процесса собственного обучения (блог, дневник и т.д.), возможность и / или средства создания своего онлайн профиля.

4. Предоставление студентам инструментов управления, связи и взаимодействия. Сюда относятся пространство и / или средства связи, обмена ресурсами и сотрудничества (форумы), а также средства управления и самоорганизации (календарный план, напоминания о предстоящих учебных событиях и сроках, таблицы результатов и т.д.).

5. Ресурсы в мультимедийной форме. Предоставление студентам возможности работать с текстовыми документами, включающими визуальные поля (таблицы, рисунки, диаграммы), со статическими изображениями (фотографии, схемы, карты), видеодокументами, а также интерактивными программами (анимация, симуляция, виртуальные миры и т. д.).

6. Домашние задания в мультимедийной форме. Требование выполнения заданий в мультимедийной форме, например, в форме текстовых документов, включающих визуальные поля (таблицы, рисунки, диаграммы), статические изображения (фотографии, схемы, карты), а также в форме видеодокументов.

7. Инструменты синхронной связи и совместной работы. Это могут быть инструменты письменной (например, чат) и устной синхронной связи (мобильный телефон, скайп), а также более сложные системы синхронного дистанционного взаимодействия (видеоконференции).

8. Возможность комментирования и аннотирования документов студентами. Наличие у студентов возможности комментировать документы, помещенные в сети (ресурсы и цифровой контент, журналы, блоги или любые другие документы коллег).

9. Коммуникативные и рефлексивные цели обучения. Этот компонент характеризует отношение преподавателя к роли компьютерного окружения в развитии рефлексивного отношения студентов к своему обучению (развитие самопознания, возможность дистанцироваться от учебного материала, критическое отношение к знаниям или методике обучения, повышение уверенности в себе, понимание процесса самообучения), а также в развитии коммуникативной компетенции (вступление в отношения с партнерами, студентами, экспертами, другими группами).

10. Методологическая поддержка преподавателя. Поддержка может понадобиться для улучшения взаимодействий между студентами (совместное использование ресурсов, обсуждение результатов работы). Преподаватель помогает образовать группу, распределить задачи, принимать решения, разрешать конфликты, а также содействовать общению (выразить свои ожидания и наметить проекты, и т.д.).

11. Метакогнитивная поддержка преподавателя. Это стимуляция студента к размышлению об особенностях процесса обучения и его результатах (бортовой журнал, выбор стратегии), помощь студентам в разработке своих собственных методов учебы.

12. Студенческая взаимопомощь. Такая поддержка может выражаться в обмене информационными ресурсами среди одногруппников (объяснения, примеры, списки литературы, ссылки, контактные данные экспертов и т.д.), в ответах на вопросы коллег, технической поддержке использования инструментов курса, в организации группы и условиях сотрудничества.

13. Свобода выбора методов обучения. Это может быть возможность выбора различных путей достижения цели внутри программы, форматов взаимодействия, манеры обучения, приглашенных экспертов.

14. Использование внешних ресурсов и экспертов, не принадлежащих к академической среде (например, эксперты, практики из определенной социопрофессиональной, семейной, культурной среды и т.д.).

В качестве примеров программ гибридного обучения языкам и методике их преподавания рассмотрим компонентный состав трех программ, в которых автору сначала довелось участвовать в качестве студента, а затем – методиста и разработчика.

Программа курса «Новые информационно-коммуникационные технологии (TICE) в обучении языкам» магистратуры Лионского университета Лион-2 Люмьер (Франция), рассчитанного на 2 семестра, ставила целью разработку концепции и практическую реализацию обучающего сайта. В рамках этого курса, в составе интернациональной группы из трех человек, автор принял участие в разработке фрагментов сайта обучения французскому языку с целью совершенствования компетенций аудирования, чтения и письма на уровне B1.

Совместная программа профессионализации преподавателей французского языка PRO-FLE Посольства Франции в Украине и Министерства образования Украины нацелена на подготовку специалистов деятельностно-ориентированного подхода к обучению языкам, рекомендованного Советом Европы. В этой программе, в отличие от двух других, доминирует дистанционная форма работы: 4 модуля, рассчитанные на год обучения, включают только четыре однодневных сессии аудиторной работы.

Экспериментальная короткая программа гибридного обучения, разработанная автором для студентов факультета иностранных языков университета имени В. Н. Каразина на 2-й семестр 2015-2016 учебного года, преследовала цель развития навыков аудирования. Анализ потребностей целевой группы в конце первого семестра показал, что большинство опрошенных испытывают недостаток практики понимания устной речи. Сокращение первого семестра не позволило уделить достаточно внимания этой компетенции. Поэтому, с целью сбалансирования учебных задач, автором был разработан 5-недельный дистанционный курс работы с аудио и видеоматериалами. Курс включал парную работу с материалами телесериала «Fais pas ci, fais pas ça», выполнение комплекса интерактивных упражнений сайта TV5 «Parlons français, c'est facile», а также транскрибирование серии аудиоматериалов. Оценивание результатов работы второго семестра обязательно включало дистанционный компонент обучения.

Таблица 1

Сравнительный компонентный анализ программ гибридного обучения

N	Название компонента	Программа курса TICE университета Lyon 2	Программа профессионализации преподавателей французского языка PRO-FLE	Программа 2 семестра 2014-2015 г. на ф-те иностранных языков
1	Активное участие студентов в аудиторной работе	Дискуссии, выполнение заданий в малых группах, подведение итогов, неформальное общение	Дискуссии, выполнение заданий в малых группах, подведение итогов, неформальное общение	Дискуссии, парная работа, доклады, презентации, пересказы
2	Активное участие студентов в дистанционной работе	Работа в группах по 3 человека, выполнение проекта, дебаты, поиск решений	Индивидуальная работа на онлайн платформе, индивидуальное и групповое (редко) выполнение методических заданий, высказывание на форуме	Индивидуальная и парная работа с онлайн материалом
3	Предоставление студентам инструментов самопомощи в обучении	Тьюторинг, бортовой журнал	Тьюторинг	Нет

4	Предоставление студентам инструментов управления обучением, связи и взаимодействия	Электронная почта и форум на онлайн портале университета	Электронная платформа Blackboard, внутренняя электронная почта, форум, календарный план, напоминания о сроках, таблицы результатов	Социальная сеть, календарный план, напоминания о сроках
5	Ресурсы в мультимедийной форме	Презентации Power Point, CD-Rom	CD-Rom с заданиями для работы офлайн	Интернет-сайты с видео и интерактивными заданиями
6	Домашние задания в мультимедийной форме	Проект разработки фрагмента обучающего сайта	Проекты разработок фрагментов учебников (с фото, картинками, таблицами и т.д.)	Проекты съемки видео на французском языке
7	Инструменты синхронной связи	Нет	Телефон, скайп	Чат в социальной сети
8	Возможность комментирования и аннотирования документов студентами	Нет	Аннотирование и комментирование методических комплексов	Перекрестное комментирование и ответы на вопросы партнера
9	Коммуникативные и рефлексивные цели обучения	Развитие коммуникативной компетенции в конфликтной ситуации	Критика методики, развитие самоорганизации в обучении, дистанцирование от материала	Развитие самоорганизации в обучении, критика и дистанцирование от материала
10	Методологическая поддержка преподавателя	Регулярный тьюторинг	Регулярный тьюторинг	Поддержка в случае необходимости
11	Метакогнитивная поддержка преподавателя	Стимуляция к размышлению об обучении	Стимуляция к размышлению об обучении	Стимуляция к размышлению об обучении
12	Студенческая поддержка	Постоянная поддержка между группами, совместное использование ресурсов, взаимная техподдержка	Обмен информационными ресурсами, техподдержка	Обмен ресурсами, техподдержка
13	Свобода выбора методов обучения	Нет	(Ограниченный) выбор последовательности изучения материала на платформе	Элементы выбора среди учебных материалов
14	Использование внешних ресурсов и экспертов	Широкое привлечение внешних экспертов	Привлечение внешних экспертов на сертификационном этапе	Использование неакадемических ресурсов

Компонентный анализ этих программ показывает, что их разработчики стремятся к достижению формы «экосистемы» с наиболее полной реализацией компонентов гибридного обучения. Обе французские программы построены по принципу проектного подхода, экспериментальная отечественная программа – по принципу компетентностного подхода.

В ходе короткого отечественного проекта подтвердились мотивирующие факторы использования аутентичных медиаресурсов интернета неформального характера, а также возможности работы в своем ритме. Важнейшей среди педагогических задач явилось приучение студентов к планированию самообразования, анализу и отбору необходимой информации, самостоятельному принятию решений, ориентированных на результат.

Перспективной представляется практическая разработка более амбициозных программ гибридного обучения языкам в отечественной высшей школе, а также анализ их эффективности и переосмысление роли преподавателя на современном этапе развития методики обучения в высокотехнологичном окружении.

Литература:

1. Albero B. L'autoformation en contexte institutionnel. Du paradigme de l'instruction au paradigme de l'autonomie / B. Albero. – Paris : L'Harmattan, 2000. – 308 p.

2. Degache C. Formations hybrides et interactions en ligne du point de vue de l'enseignant : pratiques, représentations, évolutions / C. Degache, E. Nissen // Alsic, 2008. – Vol. 11. – N° 1. – Режим доступа : http://alsic.revues.org/797

3. Deschryver N. Dispositifs hybrides, nouvelle perspective pour une pédagogie renouvelée de l'enseignement supérieur / N. Deschryver, S. Borruat, R. Burton et autres // Rapport final Hy-Sup, Université de Genève, 2012. – 317 p. – Режим доступа : http://archive-ouverte.unige.ch/unige:23102

4. Graham C. R. Blended learning systems. Definition, current trends and future directions / C. R. Graham, C. Bonk // The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. – San Francisco : John Wiley and Sons, 2006. – P. 3–21.

5. Linard M. Autoformation, éthique et technologies : enjeux et paradoxes de l'autonomie / M. Linard // Autoformation et enseignement supérieur. – Paris : Hermès / Lavoisier. – P. 241–263.

6. Means B. Evaluation of evidence-based practices in online learning : A meta-analysis and review of online learning studies / B. Means, Y. Toyama, R. Murphy, M. Bakia, K. Jones // US Department of Education Office of Planning, Evaluation, and Policy Development Policy and Program Studies Service, 2010. – 94 p. – Режим доступа : http://www2.ed.gov/rschstat/eval/tech/evidence-based-practices/finalreport.pdf

7. Soubrié T. La difficile articulation du présentiel et de la distance dans le cadre d'un cours hybride en master / T. Soubrié // Alsic, 2008. – Vol. 11. – N°2. – P. 105–127. – Режим доступа : http://alsic.revues.org/385

ЗМІСТ

О. Л. Лапиніна
СПЕЦИФІКА МОДИФІКАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ 3
П. Г. Левчук
ВІД РІДНОЇ ДО ДРУГОЇ. УКРАЇНСЬКА МОВА УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ПІСЛЯ ТРЬОХ МІСЯЦІВ НАВЧАННЯ У ПОЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ 5
Т. О. Лелека
ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 7
Н. О. Лисенко
ЗАСТОСУВАННЯ ВЕБІНАРІВ ПРИ ДИСТАЦІЙНОМУ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ 10
А. А. Литвин
АНАЛОГІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СФЕРИ СПОРТУ ТА ТУРИЗМУ 13
О. О. Литвин
МЕТАФОРИЗАЦІЯ СВІТУ ПРИРОДИ В МОВІ ТВОРІВ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ 16
О. Ю. Літінська
КЛЮЧОВІ СЛОВА 「気」ТА「気をつかう」У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ 18
О. С. Маріна
ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ У КОНСТРУЮВАННІ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 20
Н. М. Мартинишин
ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ ДІТЕЙ 4-6 РОКІВ. НА ПРИКЛАДІ УРОКІВ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ЇЖА» РЕСУРСУ «КРОК ДО УКРАЇНИ» 25
О. І. Медведєва
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЯК ДРУГОЇ ТА ЯК ІНОЗЕМНОЇ) ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) ЯК СКЛАДОВА АДАПТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ВПО В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 27
М. М. Мельник, Х. І. Бовкіт
МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОРТРЕТНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ РОМАНУ ТОМАСА МАННА «БУДДЕНБРОКИ» 30
О. М. Мельник
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕГОЇСТИЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ 33
С. В. Мудра
ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ: МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ 36
М. М. Назаренко
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МЕТОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІЙ АУДИТОРІЇ 39
А. В. Найдьонова
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ АГРО-ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВНЗ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 41
М. Я. Наливайко
СІМЕЙНО-РОДОВА АНТРОПОНІМІЯ ЛЬВІВЩИНИ 43
Н. В. Науменко
ЗАГАДКОВА «СМАГЛЯВА ЛЕДІ» 130-ГО ШЕКСПІРІВСЬКОГО СОНЕТА 45
О. Є. Нестеренко
ФОРМИ ТА ШЛЯХИ ЛІНГВАЛЬНОГО ВИРАЖЕННЯ СЕКСИЗМУ У ПРОМОВАХ ТА ВИСЛОВЛЕННЯХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ-РЕСПУБЛІКАНЦІВ 48
І. В. Ніколаєва
ТЕРИТОРІАЛЬНА ВАРІАТИВНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ТА ПРАГМАКОГНІТИВНОМУ АСПЕКТАХ 51
О. В. Ніколаєнко, Т. О. Ушата
СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 53
А. А. Олейник
ЕКСПЛІКАЦІЯ НЕСПРАВЖНЬОГО РОЗУМІННЯ ТА НЕСПРАВЖНЬОГО НЕРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЗОБРАЖЕНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ 55
В. К. Омельчук
LAWYER-CLIENT INTERVIEW ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ІНТЕРАКТИВНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 57
І. В. П'янковська, О. В. Тишко
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ 60
С. А. Падура
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СТРУКТУРЫ И КОГНИТИВНОЙ СЕМАНТИКИ НАИМЕНОВАНИЙ ТВОРЧЕСКИХ КОЛЛЕКТИВОВ В СОВРЕМЕННОМ АНТРОПОНИМИКОНЕ 63
У. П. Паньків
«ЖІНОЧЕ ПИСЬМО» У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЧОТИРИ ПОРИ ЖИТТЯ» 66
Т. В. Панькова
ГІПОТАКТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ 68
Л. А. Пилипюк
ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ І ХУДОЖНІЙ СВІТ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА 71

Т. С. Піндосова
ФУНКЦІЇ ІСТОРИЧНИХ АЛЮЗІЙ У ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ Д. БРАУНА 73
Н. В. Плотнікова
КОНЦЕПТ РІЗДВО У РЕЛІГІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ 76
Н. П. Пожидаєва
«ДВА ЯЗЫКА В ОДНОЙ ГОЛОВЕ» ИЛИ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ЕВРОПЕ 79
О. В. Поздняков
ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГІЗМІВ: СИСТЕМНО-КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ 82
О. Г. Пономаренко
ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ І СПОСОБИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНОМУ ВУЗІ НА ТЕХНІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЯК ЗАПОРУКА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ 84
О. А. Пономарьова
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ РІЗНОВИДИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ-НАЗВОЮ ЛЮДИНИ ЗА РОДОМ ЗАНЯТЬ 87
О. В. Попова, А. С. Бондаренко
ВПЛИВОВА ФУНКЦІЯ ДИСКУРСУ ЗМІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В ПРОЦЕСІ BREXIT 91
Ю. Д. Попойлик
ОБРАЗНО-СМИСЛОВІ НАЙМЕНУВАННЯ БОГА В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 94
О. О. Решетняк
ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ СИМВОЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ БІБЛІЙНИХ ОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 97
В. В. Рибенок, О. В. Поливяна
КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ 99
А. П. Романченко
КРИТИКА ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 102
І. А. Романюк
ДІЄСЛІВНІ ПРЕФІКСИ PRO- І PRAE- У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ 106
С. М. Руденко
ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ УКРАЇНСЬКОЇ ГЛЮТОНІЧНОЇ МЕТАФОРИ 108
О. А. Саприкін
ФОРМУВАННЯ БІЛІНГВАЛЬНОЇ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ОВОЛОДІННЮ ІНШОМОВНОЮ ІНТОНАЦІЄЮ 111
Т. Ф. Семашко, Т. С. Тютюма
ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СЕНСОРНИМ КОМПОНЕНТОМ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ) 115
Л. Семененко
КАТЕГОРІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ 118
Л. А. Середюк
METHODEN FÜR TEILNEHMERAKTIVIERENDES LEHREN UND LERNEN DER DEUTSCHEN SPRACHE 120
О. О. Смольницька
ФЕМІНІННИЙ ОБРАЗ-СИМВОЛ ІРЛАНДІЇ У ВИБРАНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ІРЛАНДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ: ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ 122
А. Є. Соколова
КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ МЕТОНІМІЇ 126
С. Ф. Соколовська
КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ 129
Ю. С. Стахмич
ОЦІНКА ЯКОСТІ СЕРВІСУ ЯНДЕКС.ПЕРЕКЛАДАЧ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ НАПРЯМКУ ПЕРЕКЛАДУ 132
В. Б.Стернічук, С. І. Лобанова
ЕПІТЕКСТ ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ГРА «СВІЙ – ЧУЖИЙ» 136
О. Г. Сторчак
КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТОНІМІЯ, МЕТАФОРА ТА ОКСИМОРОН ЯК ПРОЦЕСИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ «ВАЖКИЙ» І «ЛЕГКИЙ» 139
И. И. Суима
РЕСПОНСИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ КАК ВЕРБАЛЬНАЯ РЕАКЦИЯ НА ВОЛЕИЗЪЯВЛЕНИЕ КОММУНИКАНТА 141
Я. М. Тагільцева
ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ СЛІВ У АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ 144
Л. О. Таран
ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ 146
Г. Д. Темник
ЗАСОБИ СЛОВОТВОРУ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ 148
Т. В. Терещенко
ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ КОЛОКАЦІЯ У ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ 151
М. Р. Ткачівська
СКАТОЛОГІЗМ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 154

В. Ю. Тютюнник, Ю. В. Дегтярова
АКТУАЛЬНІСТЬ «НЕТРАДИЦІЙНИХ УРОКІВ» З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ У НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 158
Л. М. Філюк
ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 162
М. В. Фока, М. М. Цілина
ПРОПРІАТИВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ПАМ'ЯТОК XIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ. 168
О. Я. Чепіль
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НІМЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ 171
О. А. Черниш
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЖАНРУ «СЛОВО РЕДАКТОРА» 174
Т. М. Шарова
ПОВІСТЬ К. ГОРДІЄНКА «ДІТИ ЗЕМЛІ»: ІСТОРИЧНА ОСНОВА, КОНФЛІКТИ, СТРУКТУРНО-ОБРАЗНА СИСТЕМА 176
О. М. Шаряк
ПРО СИНТАКСИЧНІ ВИТОКИ ДИНАМІЧНОГО СЛОВОТВОРУ 178
Н. И. Шашкина, Л. В. Дружинина, К. В. Соколова
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ СТРОИТЕЛЬНОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ В ЛИНГВО-КОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ 181
Н. В. Швидка
СИМВОЛЬНА ПАРАДИГМА АРХЕТИПУ ТЕМРЯВА В БІБЛІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ 184
Ю. В. Шевченко
ДО ПИТАННЯ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ 186
Л. М. Штохман
ДО ПИТАННЯ РОБОТИ В ГРУПАХ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 190
О. А. Шумейко
МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО: НЕОЛОГІЗМИ 192
Н. П. Щербачук
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЧИНОВИХ СИНТАКСЕМ ЯК УСКЛАДНЮВАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ-РЕПЛІК 195
О. Ю. Юр'єва
A TASK-BASED APPROACH IN TEACHING ESL READING 198
О. В. Юрченко
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ МИСЛЕННЯ У ЇХ ВІДНОШЕННІ ДО МОВИ 202
О. В. Якименко
ТЕМА ЖІНОЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В МАЛІЙ ПРОЗІ НАТАЛІ РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО 205
М. В. Якібчук
ІВАН ФРАНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВЕЦЬ: ДО ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 207
Ю. О. Якобчук-Чирва
ABOUT THE PROBLEM OF DEFINITION OF NONFICTION LITERATURE 210
Я. С. Ярова
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОДИ: ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС 213
Л. М. Ясногурська
КОНЦЕПТОСФЕРА ЗРАДА У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ) 216
И. Н. Яценко
ГИБРИДНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ЯЗЫКОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ 219

Наукове видання

Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 64
Частина 2

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, О. Ю. Костюк*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 26,27. Наклад 100 прим. Зам. № 11–17
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ № 1 від 8 серпня 2000 року.